บาลีมหาไวยากรณ์

โดย

ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์

บาลีมหาไวยากรณ์

แปลโดย

ศาสตราจารย์พิเศษ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ในพระบรมราชูปถัมภ์

คำปรารภ

บาลีมหาไวยากรณ์ ฉบับแปลเป็นภาษาไทยเล่มนี้ ศาสตราจารย์พิเศษ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร แปลจากต้นฉบับภาษาฮินดี ของภิกษุชคทีศะ กาศยปะ ซึ่งมหาโพธิสภาแห่งสารนาถ เมืองพาราณสี ประเทศอินเดีย จัดตีพิมพ์ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓

ศาสตราจารย์พิเศษ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร เป็นผู้เชี่ยวชาญในวิชาภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต มีผลงานแปลคัมภีร์สำคัญ ๆ ในภาษาทั้งสองนั้นปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากความรู้อันกว้างขวางลึกซึ้งในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตแล้ว ท่านยังเป็นผู้สนใจศึกษาค้นคว้าจนมีความรู้เป็นอย่างดีในวิชาปรัชญาตะวันออกด้วย ในฐานะที่ศาสตราจารย์พิเศษ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร เป็นผู้ทรงคุณวุฒิในวิชาภาษาสันสกฤต และวิชาปรัชญาตะวันออก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงได้เชิญท่านมาเป็นอาจารย์ผู้บรรยายประจำในวิชาทั้งสองนั้น ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นต้นมา จวบถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิตเมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๑๖

ศาสตราจารย์พิเศษ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร ศึกษาค้นคว้าและทำงานต่าง ๆ เกี่ยวกับภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ด้วยใจรักอย่างแท้จริง ท่านเคยพูดปรารภกับหมู่พระนิสิตในชั้นเรียนบ่อย ๆ ว่า ตัวท่านเองได้ศึกษามาทางภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ได้เห็นคุณค่าของวิชาทั้งสองนี้มาตั้งแต่ยังครองเพศบรรพชิตอยู่ แม้เมื่อลาสิกขาแล้ว ก็ได้ใช้ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตเป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตมาโดยตลอด ทั้งยังได้กล่าวยกย่อง พรรณนาคุณค่าของวิชาทั้งสองนี้อยู่เสมอ

เมื่อหลายปีมาแล้ว ท่านผู้แปลหนังสือนี้ ได้ปรารภกับเจ้าหน้าที่บางท่านของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่า ท่านได้แปลคัมภีร์บาลีมหาไวยากรณ์ไว้ หากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยหรือบุคคลผู้ใดประสงค์จะรับไปจัดพิมพ์ ท่านจะมอบให้ด้วยความยินดี แม้ในเวลาต่อแต่นั้นมา ท่านก็ได้ปรารภเช่นนี้อีกตามโอกาส ถ้อยคำที่ปรารภนั้นบอกให้รู้ว่า ท่านถืองานแปลเล่มนี้ว่าเป็นผลงานสำคัญ จัดไว้เป็นอนุสรณ์แห่งชีวิตของท่านเล่มหนึ่ง เจ้าหน้าที่บางรูปของมหาวิทยาลัยที่ได้รับฟังคำปรารภของท่านแล้วก็ระลึกถึงเรื่องนี้อยู่เสมอ ครั้นถึงประมาณปลายปี พ.ศ. ๒๕๑๕ หรือระยะขึ้นปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๑๖ รองเลขาธิการ เห็นว่ามหาวิทยาลัยมีทุนพอจะรับจัดพิมพ์หนังสือนี้ได้ จึงแจ้งแก่ท่านว่าทางมหาวิทยาลัยพร้อมที่จะรับดำเนินการในเรื่องนี้แล้ว ปรากฏว่าท่านรับทราบเรื่องนี้ด้วยความยินดีเป็นอย่างมาก ถึงกับรับอาสาคัดลอกต้นฉบับคำแปลเดิมให้ใหม่ เพื่อให้สะดวกแก่การจัดพิมพ์ และจะได้ถือโอกาสตรวจชำระใหม่ไปด้วยอีกครั้งหนึ่ง

ต้นฉบับคำแปลเดิม ท่านผู้แปลได้เริ่มแปลเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๔๙๘ และแปลจบเมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๕๐๒ เป็นเล่มสมุดปกอ่อน ๖ เล่ม ท่านผู้แปลได้นำไปคัดลอกและชำระใหม่ เสร็จเรียบร้อยไป ๒ เล่ม ก็มาประจวบเวลาท่านถึงแก่กรรม ทางมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงมอบให้กองวิชาธิการดำเนินการคัดลอกต่อมาจนจบ และจัดตีพิมพ์มาโดยลำดับจนเสร็จสิ้นในบัดนี้

โดยเหตุที่ท่านผู้แปลได้คัดลอกและตรวจชำระต้นฉบับคำแปลเดิมยังไม่เสร็จ และต้นฉบับคำแปลเดิมนั้นบางตอนอ่านได้ยาก ในการคัดลอก

ต้นฉบับส่งโรงพิมพ์ จึงประสบความติดขัดและข้อสงสัยบางประการ เกี่ยวด้วยคำแปลศัพท์บ้าง ข้อความบางตอนบ้าง เชิงอรรถอ้างอิงที่มาบางแห่งบ้าง ซึ่งท่านผู้แปลได้ขีดฆ่า แก้ไขไว้ แต่ลบเลือน ไม่ชัดเจน ผู้จัดพิมพ์ได้พิจารณาวินิจฉัยตามสมควร และบางแห่งได้แก้ไขบ้างเล็กน้อย ทั้งนี้โดยอาศัยตำราบาลีไวยากรณ์อื่น ๆ เป็นหลักเทียบเคียงยืนยันและสอบถามท่านผู้รู้บ้าง แต่ก็ได้พยายามรักษารูปแบบให้เป็นไปตามมติเดิมของท่านผู้แปลทั้งหมด เฉพาะในปาฐะที่ ๓ เรื่องวิภัติ–ปกรณ์ ภาคที่ ๒ เศษนิยม หรือกฎพิเศษ ขาดข้อความตอนจตุตถีวิภัติไปทั้งหมด เทียบเคียงกับต้นฉบับภาษาฮินดีแล้วก็ไม่พบ จึงเข้าใจว่า ต้นฉบับภาษาฮินดีก็ขาดหายไปเช่นกัน อนึ่งในบางบทบางตอน ที่มีข้อความในวงเล็บต่อท้าย แนะนำให้ดูภาคผนวกและบทเพิ่มเติมประกอบ แต่ภาคผนวกและบทเพิ่มเติมนั้น ท่านผู้แปลยังแปลไม่จบ คงแปลค้างไว้เพียงภาคผนวกที่หนึ่งเฉพาะสูตรในบาลีไวยากรณ์ เพียงสัญญาสูตรเท่านั้น เพราะฉะนั้น คำแนะนำนั้นจึงดูได้เฉพาะสัญญาสูตรในภาคผนวกที่ ๑ อย่างไรก็ตาม เท่าที่ท่านผู้แปลได้แปลแล้วนี้ ก็นับว่าจบส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระทั้งหมดแล้ว

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังว่า หนังสือบาลีมหาไวยากรณ์นี้จะเป็นผลงานสำคัญอันอำนวยประโยชน์เกื้อกูลแก่การศึกษาภาษาบาลีเป็นอย่างมาก หากใช้เป็นตำราหรือหนังสือประกอบการศึกษาภาษาบาลี ก็จะเป็นเครื่องเสริมสร้างทัศนคติของนักศึกษาให้ขยายกว้างไกลออกไป ช่วยให้รู้จักและยอมรับเหตุผลแห่งการใช้ภาษาบาลีในวงกว้าง และสอดคล้องกับกาลสมัย อีกทั้งจะเป็นอนุสรณ์สำคัญแห่งชีวิตของศาสตราจารย์พิเศษ

ร.ต.ท. แสง มนวิทูร สมฐานะที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในวิชาภาษาบาลีสืบไปตลอดกาลนาน

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาส่วนวิทยาทานของศาสตราจารย์พิเศษ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร ที่ได้มอบผลงานสำคัญนี้แก่มหาวิทยาลัย ขออำนาจกุศลที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้บำเพ็ญสมตามเจตนาของท่าน จงเป็นพลวปัจจัยอำนวยวิบากสมบัติ แด่ศาสตราจารย์พิเศษ ร.ต.ท. แสง มนวิทูร ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการ.

กองวิชาธิการ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์
๑ พฤศจิกายน ๒๕๑๘

สารบาญ

หน้า

คำนำ

กัณฑ์ที่ ๑

ปาฐะที่ ๑ นาม—ปกรณ์ (ภาคต้น ศัพท์ทั่วไป) ๑

วิภัติ ๘ อันดับ ๓

ศัพท์ อ การันต์ ปุลลิงค์ พุทฺธ (พระพุทธ)... ... ๔

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์) ๖

ศัพท์ อ การันต์ นปุ๋สกลิงค์ ผล (ผลไม้) ๖

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์) ๗

ศัพท์ อิ การันต์ ปุลลิงค์ มุนิ (พระมุนี, นักพรต) ๙

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์) ๑๐

ศัพท์ อิ การันต์ นปุ๋สกลิงค์ อฏฺฐิ (กระดูก) ... ๑๑

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์) ๑๑

ศัพท์ อุ การันต์ ปุลลิงค์ ภิกฺขุ (พระภิกษุ)... ... ๑๒

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์) ๑๓

ศัพท์ อุ การันต์ นปุ๋สกลิงค์ อายุ (อายุ) ๑๓

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์) ๑๔

วิเศษณะ ๑๔

วิเศษณศัพทาวลี (ขบวนศัพท์ที่เป็นวิเศษณะ) ... ๑๕

แบบฝึกหัดประจำบท ๑๘

		หน้า
ปาฐะที่ ๒	**นาม–ปกรณ์** (ภาคที่ ๒ ศัพท์ทั่วไป)	๒๑
	ศัพท์ อา การันต์ อิตถีลิงค์ ลตา (เถา)	๒๑
	ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)	๒๒
	ศัพท์ อิ การันต์ อิตถีลิงค์ รตฺติ (ราตรี, กลางคืน)	๒๔
	ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)	๒๕
	ศัพท์ อี การันต์ อิตถีลิงค์ อิตฺถี (หญิง)	๒๖
	ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)	๒๗
	ศัพท์ อุ การันต์ อิตถีลิงค์ เธนุ (วัว)	๒๘
	ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)	๒๘
	ศัพท์ อู การันต์ อิตถีลิงค์ วธู (ลูกสะใภ้, เมีย, หญิงแต่งงานแล้วใหม่ ๆ)	๒๙
	ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)	๒๙
	แบบฝึกหัดประจำบท	๓๐
ปาฐะที่ ๓	**สรรพนาม–ปกรณ์** (ภาคที่ ๑ สาธารณสรรพนาม)	๓๒
	แจก สพฺพ ศัพท์ ในลิงค์ทั้ง ๓	๓๒
	แจก กึ ศัพท์ ในลิงค์ทั้ง ๓	๓๕
	แจก ย ศัพท์ ในลิงค์ทั้ง ๓	๓๖
	แจก ต, ตฺย ศัพท์ ในลิงค์ทั้ง ๓	๓๗
	สรรพนาม มี ๒๗ คำ	๓๙
	แบบฝึกหัดประจำบท	๓๙

หน้า

ปาฐะที่ ๔ วิภัติ—ปกรณ์ (ภาคที่ ๑ กฎทั่วไป) ๔๑
๑. ปฐมาวิภัติ (ปัจจัตตวจนะ) ๔๑
๒. ทุติยาวิภัติ (อุปโยควจนะ) ๔๑
๓. ตติยาวิภัติ (กรณวจนะ) ๔๒
๔. จตุตถีวิภัติ (สัมปทานวจนะ) ๔๓
๕. ปัญจมีวิภัติ (นิสสักกวจนะ) ๔๕
๖. ฉัฏฐีวิภัติ (สามิวจนะ) ๔๕
๗. สัตตมีวิภัติ (ภุมมวจนะ) ๔๖
แบบฝึกหัดประจำบท ๔๘

ปาฐะที่ ๕ อัพยย—ปกรณ์ (ภาคที่ ๑ สาธารณ ประโยค) ๕๒
๑. อุปสัค ๕๒
๒. นิมิตตัตถกะ ๕๓
๓. ปุพพกาลิกะ ๕๔
๔. ตัทธิตันตะ ๕๔
๕. รุฬหิ ๕๔
ก. กิริยาวิเศษณ์ ๕๕
ข. สโยชกาทิ ๖๓
ค. วิสุมยาทิโพธกะ ๖๔
แบบฝึกหัดประจำบท ๖๕

หน้า

กัณฑ์ที่ ๒

ปาฐะที่ ๑ กริยา—ปกรณ์ (ภาคที่ ๑ วัตตมานกาล = กาลปัจจุบัน) ๖๙

ธาตุ ๙ คณะ ๖๙

แจก ปจ ธาตุ วัตตมานกาล ๗๑

แจกธาตุ ๙ คณะ ในวัตตมานกาล ๗๕

แบบฝึกหัดประจำบท ๗๖

ปาฐะที่ ๒ สัพพนาม—ปกรณ์ ๗๙

แจก อมฺห ศัพท์ ๗๙

แจก ตุมฺห ศัพท์ ๘๒

แจก เอต ศัพท์ ในลิงค์ทั้งสาม ๘๓

แจก อิม ศัพท์ ในลิงค์ทั้งสาม ๘๕

แจก อมุ ศัพท์ ในลิงค์ทั้งสาม ๘๗

แบบฝึกหัดประจำบท ๘๙

ปาฐะที่ ๓ กริยา—ปกรณ์ (ภาคที่ ๒ อนาคตกาล) ๙๑

แจก ปจ ธาตุ อนาคตกาล ๙๑

รูปแห่งธาตุทั้ง ๙ คณะ ในอนาคตกาล ๙๖

แบบฝึกหัดประจำบท ๙๗

ปาฐะที่ ๔ นาม—ปกรณ์ (ภาคที่ ๓ วิเศษศัพท์) ๑๐๑

ศัพท์ อี การันต์ ปุลลิงค์ ทณฺฑี (สันยาสี คือนักบวช) ๑๐๑

หน้า

ศัพท์ อี การันต์ นปุ๋สกลิงค์ สุขการี (ผู้ให้ความสุข) ๑๐๓
ศัพท์ อู การันต์ ปุลลิงค์ สพฺพญฺญู (สัพพัญญู, รู้หมดทุกอย่าง) ๑๐๓
ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์) ๑๐๔
ศัพท์ อู การันต์ นปุ๋สกลิงค์ สยมฺภู (ผู้รู้โดยลำพังตนเอง) ๑๐๔
ศัพท์ โอ การันต์ ปุลลิงค์ โค (วัว) ๑๐๕
ศัพท์ โอ การันต์ นปุ๋สกลิงค์ จิตฺตโค (ผู้มีวัว-งาม) ๑๐๖
แจก อตฺต ศัพท์ ๑๐๗
แจก พฺรหฺม ศัพท์ ๑๐๘
แจก ราช ศัพท์ ๑๐๙
แจก ปุม ศัพท์ ๑๑๑
แจก สา ศัพท์ ๑๑๒
แจก ยุว ศัพท์ ๑๑๓
ศัพท์ที่ประกอบด้วย 'วนฺตุ' และ 'มนตุ' ปัจจัย ... ๑๑๔
แจก 'คุณวนฺตุ' (ผู้มีคุณ) ปุลลิงค์ ๑๑๔
ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์) ๑๑๖
รูปของศัพท์ที่มี 'วนฺตุ' และ 'มนฺตุ' ปัจจัย ๑๑๗
แบบฝึกหัดประจำบท ๑๑๘

หน้า

ปาฐะที่ ๕ กริยา—ปกรณ์ (ภาคที่ ๓ ปริสมาปตฺยรฺถกภูต—อดีตสมบูรณ์—อัชชัตตนี) ๑๒๐

แจก ปจ ธาตุ อัชชัตตนี ๑๒๐

รูปธาตุแห่งคณะทั้ง ๙ ในอดีตกาล ที่เป็น ปริสมาปตฺยรฺถกภูต ๑๒๔

แบบฝึกหัดประจำบท ๑๒๖

ปาฐะที่ ๖ นาม—ปกรณ์ (ภาคที่ ๔ เศษ ศัพท์ คือ ศัพท์พิเศษ) ๑๒๙

ศัพท์ ลง 'อนฺต' และ 'มาน' ปัจจัย ๑๒๙

แจก 'คจฺฉนฺต' ศัพท์ ในปุลลิงค์ และ นปุ๋สกลิงค์ ... ๑๓๐

การลงวิกรณ์ ๑๓๑

การอาเทศ มหนฺต, อรหนฺต ศัพท์ ๑๓๒

ศัพท์ที่ลง ตุ ปัจจัย และแจก 'ทาตุ' ศัพท์ ๑๓๒

แจก ปีตุ ศัพท์ ๑๓๔

แจก มาตุ ศัพท์ ๑๓๕

แจก สตฺถุ ศัพท์ ๑๓๕

แจก สข ศัพท์ ๑๓๖

แจก มน ศัพท์ ๑๓๗

แบบฝึกหัดประจำบท ๑๔๒

		หน้า
ปาฐะที่ ๗	**อวฺยย–ปกรณ์** (ภาคที่ ๒ อุปสรรค)	๑๔๔
	อุปสรรค ๒๐ และการใช้	๑๔๔
	แบบฝึกหัดประจำบท	๑๕๘
กัณฑ์ที่ ๓		
ปาฐะที่ ๑	**กริยา–ปกรณ์** (ภาคที่ ๔ คณวิจาร คือ พิจารณาเรื่องคณะ)	๑๖๐
	๑. ภฺวาทิคณะ (หมวด ภู ธาตุ)	๑๖๐
	๒. รุธาทิคณะ (หมวด รุธ ธาตุ)	๑๖๕
	๓. ทิวาทิคณะ (หมวด ทิว ธาตุ)	๑๖๖
	๔. ตุทาทิคณะ (หมวด ตุท ธาตุ)	๑๖๗
	๕. ชฺยาทิคณะ (หมวด ชิ ธาตุ)	๑๖๘
	๖. กฺยาทิคณะ (หมวด กี ธาตุ)	๑๖๙
	๗. สฺวาทิคณะ (หมวด สุ ธาตุ)	๑๗๐
	๘. ตนาทิคณะ (หมวด ตน ธาตุ)	๑๗๐
	๙. จุราทิคณะ (หมวด จุร ธาตุ)	๑๗๒
	แบบฝึกหัดประจำบท	๑๗๔
ปาฐะที่ ๒	**กริยา–ปกรณ์** (ภาคที่ ๕ วิธิลิงค์–อนุชญา) วิธิ (เหตุผล หรือ สัตตมี)	๑๗๗
	รูปธาตุแห่งคณะทั้ง ๙ ในวิธิลิงค์ (สัตตมี)	๑๘๑
	รูปธาตุแห่งคณะทั้ง ๙ ในอนุญฺญา (ปัญจมี) ...	๑๘๒
	แบบฝึกหัดประจำบท	๑๘๓

หน้า

ปาฐะที่ ๓ วิภัติ—ปกรณ์ (ภาคที่ ๒ เศษนิยม หรือ กฎพิเศษ) ๑๘๕
— ปฐมาวิภัติ ๑๘๕
— ทุติยาวิภัติ ๑๘๕
— ตติยาวิภัติ ๑๘๘
— ปัญจมีวิภัติ ๑๘๙
— ฉัฏฐีวิภัติ ๑๙๑
— สัตตมีวิภัติ ๑๙๑
แบบฝึกหัดประจำบท ๑๙๒

ปาฐะที่ ๔ กฺฤทนฺต—ปกรณ์ (ภาคต้น นิษฐา) ๑๙๔
แบบฝึกหัดประจำบท ๒๐๑

ปาฐะที่ ๕ กฺฤทนฺต—ปกรณ์ (ภาคที่ ๒ ตพฺพ, ตุ ์, ตฺวา) ๒๐๔
ตพฺพ, อนีย, ณฺยณฺ ปัจจัย ๒๐๔
ตุ ์, ตาเย, ตเว ปัจจัย ๒๐๗
ตูน, กฺตฺวาน กฺตฺวา ปัจจัย ๒๐๘
ปฺย ปัจจัย ๒๐๙
แบบฝึกหัดประจำบท ๒๑๐

ปาฐะที่ ๖ วิเศษณ—ปกรณ์ ๒๑๒
๑. คุณ—วาจก ๒๑๒
๒. สงฺขฺยา—วาจก ๒๑๕

หน้า

๓. กฺฤทนฺต ๒๑๖
๔. ตทฺธิตานฺต ๒๑๘
แบบฝึกหัดประจำบท ๒๒๐

ปาฐะที่ ๗ สัพพนาม—ปกรณ์ (ภาคที่ ๓ สฺขฺยาวาจก) ... ๒๒๒
แจก เอก ศัพท์ ใน ๓ ลิงค์ ๒๒๒
แจก ทฺวิ ศัพท์ ๒๒๔
แจก อุภ ศัพท์ ๒๒๕
แจก ติ ศัพท์ ใน ๓ ลิงค์ ๒๒๕
แจก จตุ ศัพท์ ใน ๓ ลิงค์ ๒๒๗
แจก ปญฺจ ศัพท์ ๒๒๘
แจก เอกูนวีสติ ศัพท์ ๒๒๙
แจก เอกูนสตํ ศัพท์ ๒๓๒
แจก กติ ศัพท์ ๒๓๕
ปูรณวาจี ศัพท์ ๒๓๖
แบบฝึกหัดประจำบท ๒๓๘

กัณฑ์ที่ ๔

ปาฐะที่ ๑ วาจย—ปกรณ์ (ประโยค) ๒๔๐
๑. กัตตุวาจย ๒๔๐
๒. ภาววาจย ๒๔๑
๓. กรรมวาจย ๒๔๑
นิษฐา (เผนิกธาตุ) ๒๔๒
แบบฝึกหัดประจำบท ๒๔๕

หน้า

ปาฐะที่ ๒ กริยา–ปกรณ์ (ภาคที่ ๖ อนทฺยตน, ปโรกฺษ, เหตุว, ภูต) ๒๔๘

แจก ปจ ธาตุ อนทฺยตน ภูต ๒๔๘

แจก ปจ ธาตุ ปโรกฺษ ภูต ๒๔๙

แจก ปจ ธาตุ กาลาติปตฺติ (เหตุเหตุมทฺภูต) ... ๒๕๑

แบบฝึกหัดประจำบท ๒๕๓

ปาฐะที่ ๓ ปัจจัยบอกผู้ทำหรือผู้อยู่ ๒๕๕

ก. กฺฤทนฺต–ปกรณ์ ภาคที่ ๓ ... ... ๒๕๕

ข. ตัทธิต–ปกรณ์–ภาคต้น ๒๕๘

แบบฝึกหัดประจำบท ๒๖๔

ปาฐะที่ ๔ ปัจจัยภาววาจก ๒๖๖

(ก) กฺฤทนฺต–ปกรณ์–ภาคที่ ๔ ... ... ๒๖๖

(ข) ตัทธิต–ปกรณ์–ภาคที่ ๒ ... ... ๒๗๐

แบบฝึกหัดประจำบท ๒๗๕

ปาฐะที่ ๕ กริยา–ปกรณ์ (ภาคที่ ๗ เหตุกตฺตา ใช้ให้ทำ) ๒๗๗

เปฺรณารถกกริยา (กิริยาที่เป็นเหตุกตฺตา) ๒๗๗

วิภัติ–ปกรณ์–ภาคที่ ๓ ... ... ๒๘๐

แบบฝึกหัดประจำบท ๒๘๒

หน้า

ปาฐะที่ ๖ อัพยย—ปกรณ์ (อัพยย ภาคที่ ๓) ๒๘๕

ตัทธิต (ตุทธิต ภาคที่ ๓) ๒๘๕

แบบฝึกหัดประจำบท ๒๙๒

กัณฑ์ที่ ๕

ปาฐะที่ ๑ สนธิ—ปกรณ์ ๒๙๓

๑. สระสนธิ ๒๙๓

๒. วฺยญฺชน—สนธิ ๒๙๖

๓. นิคฺคหีต—สนธิ ๒๙๘

แบบฝึกหัดประจำบท ๓๐๑

ปาฐะที่ ๒ กริยา—ปกรณ์ (ต่อ—ภาคที่ ๘)... ... ... ๓๐๔

ปัจจัย ข, ฉ, ส ๓๐๔

แบบฝึกหัดประจำบท ๓๐๖

ปาฐะที่ ๓ กริยา—ปกรณ์ (ภาคที่ ๙ นามธาตุ) ๓๐๘

นามธาตุ ปัจจัย ๕ อย่าง ๓๐๘

แบบฝึกหัดประจำบท ๓๑๑

ปาฐะที่ ๔ ปัจจัยอิตถีลิงค์ ๓๑๓

แบบฝึกหัดประจำบท ๓๑๘

หน้า

กัณฑ์ที่ ๖

ปาฐะที่ ๑ ตัทธิต–ปกรณ์ (ภาคที่ ๔ เศษปัจจัย) ๓๑๙

ปัจจัยที่ลงหนปลายศัพท์กัตตุการก (ปฐมาวิภัติ) ๓๑๙
ปัจจัยใช้ลงหนปลายศัพท์กรรมการก (ทุติยาวิภัติ) ๓๒๖
ปัจจัยใช้ลงหนปลายศัพท์ตติยาวิภัติ ๓๒๘
ปัจจัยใช้ลงหนปลายศัพท์ จตุตถีวิภัติ ๓๓๑
ปัจจัยใช้ลงหนปลายศัพท์ ปัญจมีวภัติ ๓๓๑

ปาฐะที่ ๒ ตัทธิต–ปกรณ์

ปัจจัยใช้ลงหนปลายศัพท์ ฉัฏฐีวิภัติ ๓๓๒
ปัจจัยใช้ลงหนปลายศัพท์ สัตตมีวิภัติ ๓๔๑
ปัจจัยอื่น ๆ ๓๔๕
แบบฝึกหัดประจำบท ๓๔๖

ปาฐะที่ ๓ สมาส–ปกรณ์ ๓๔๘

๑. อวฺยยีภาว ๓๔๘
๒. พหุพฺรีหิ (อัญญัตถ) ๓๕๑
๓. ตปฺปริส (อมาทิ) ๓๕๕
๔. กมฺมธารย (เอกาทิกรณ) ๓๕๘
๕. กฺริยารฺถสมาส (สมาสมีเนื้อความเป็นกริยา) ๓๖๐
๖. ทวนฺทว ๓๖๓

หน้า

ก. สมาหาร ๓๖๓
ข. สมาหารเป็นอิตเรตร ๓๖๕
ค. สมาหารสมาสเป็นพหูพจน์ ๓๖๖
แบบฝึกหัดประจำบท ๓๖๖

ปาฐะที่ ๔ ปัจจัยลงสมาส ๓๗๐
โมคฺคลฺลา 'ณฺวาทิ'—วฺฤตฺติ ๓๗๓

ภาคผนวกที่ ๑ โมคคัลลาน สูตร—ปาฐะ ๔๕๐
๑. สัญญาสูตร ๔๕๐

ปาลิ มหาวุยากรณะ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

กัณฑ์ที่ ๑

ปาฐะที่ ๑

นาม-ปกรณ์

(ภาคต้น ศัพท์ทั่วไป)

๑. ในภาษาไทย มีคำที่เรียกว่า บุพบท คือคำที่อยู่หน้านาม เช่น ใน, สู่, ซึ่ง เพื่อให้เกิดความหมายว่า คำนามนั้นเกี่ยวข้องกับคำกิริยาหรือคำนามด้วยกันอย่างไร เช่น คำว่า *คนกินข้าว* กล่าวให้เต็มความหมายจะต้องมีบุพบทอยู่หน้าคำนาม คือ คำว่า *คน* จะต้องมีบุพบทว่า *อันว่าคน* นี้แสดงว่า คนเป็นผู้ทำ คือกิน คำว่า *อันว่า* ประกอบกับคำว่า *คน* แสดงว่า เป็นผู้ทำหรือเป็นประธานในประโยคนั้น *กิน* เป็นกิริยา *ข้าว* เป็นสิ่งที่ถูกกิน ต้องมีบุพบทว่า *ซึ่ง* คือ *ซึ่งข้าว* รวมความในประโยคนี้ว่า *อันว่าคน กิน ซึ่งข้าว* หรือประโยคว่า คนนอนในห้อง ห้องในที่นี้ มีฐานะเป็นที่อยู่อาศัยของคน คำว่า *ใน* เป็นบุพบทหน้านามคือ ห้อง ดังนี้เป็นต้น ในภาษาบาลี ไม่มีศัพท์บุพบทแยกจากคำนามต่างหากออกไปเหมือนภาษาไทย แต่ใช้ศัพท์เครื่องหมายต่อท้ายนามศัพท์ ศัพท์เครื่องหมายนี้ มีชื่อจำกัดทางไวยากรณ์ว่า *"อายตนิบาต"* อายตนิบาตนี้ ใช้ต่อท้ายศัพท์ที่เป็นนาม เพื่อทำให้คำนั้น ๆ มีความหมายเกี่ยวข้องเป็นอะไรกันกับคำอื่น ๆ ในประโยคนั้น

อายตนิบาตนี้ เป็นแต่กระบวนศัพท์ตัวอักษรอย่างเดียว ไม่มีความหมายเป็นคำแปลเนื้อความ แต่เมื่อใช้กับศัพท์ที่มีความหมายแล้ว ทำให้รู้ว่า ศัพท์นั้นเกี่ยวข้องเป็นอะไรกับศัพท์อื่น ๆ ในประโยคนั้น เช่น ในภาษาบาลี คำต่อไปนี้มีความหมายตามรูปศัพท์ คือ *นร* หมายถึงคน ในภาษาไทย *ภุญฺช* หมายถึง กิน *อนฺน* หมายถึงข้าวหรืออาหาร ถ้าจะผูกประโยคว่า นร ภุญฺช อนฺน จะให้มีความหมายว่า คน กิน ข้าว นั้นไม่ได้ ถ้าจะให้มีความหมายดังนี้ จะต้องใช้เครื่องหมายที่เรียกว่า อายตนิบาต ต่อกับศัพท์คือ นร (คน) ทำให้ นร (คน) มีความหมายเป็นกัตตา คือ ผู้ทำได้แก่กิน ส่วนคำว่า ข้าว นั้น เป็นสิ่งที่ถูกกิน ต้องใช้อายตนิบาตอีกอย่างหนึ่ง ทำให้ อนฺน (ข้าว) มีความหมายเป็นตัวกรรมตามหลักไวยากรณ์บาลี คือถูกเขาทำ ได้แก่ถูกเขากิน ส่วนคำว่า ภุญฺช (กิน) ก็ต้องมีวิภัติปัจจัยฝ่ายคำกิริยาประกอบอีก จึงจะมีความหมายสมบูรณ์ ดังนั้น ถ้าจะผูกประโยคว่าคนกินข้าว ในรูปภาษาบาลี จะต้องผูกประโยคว่า **นโร อนฺนำ ภุญฺชติ.**

อายตนิบาตนี้ แยกออกตามความหมายต่าง ๆ ตามหน้าที่ของศัพท์นั้น ๆ นี้เรียกว่า **"วิภัติ"** วิภัตินั้นมี ๘ อันดับ ซึ่งทำให้มีความหมายต่างกันตามแง่ของความเกี่ยวข้อง วิภัติแต่ละวิภัติ ยังแบ่งออกเป็น **"เอกวจนะ"** หมายถึง สิ่งเดียว อันเดียว ผู้เดียว กับ **"อเนกวจนะ"** หรือ **"พหุวจนะ"** หมายถึง มากกว่าสิ่งเดียว–อันเดียว–ผู้เดียว ใช้ต่อท้ายคำว่าทั้งหลาย เช่น *ชโน* เป็น เอกวจนะ แปลว่า อันว่าชน (คนเดียว) *ชนา* เป็น อเนกวจนะ แปลว่า อันว่าชนทั้งหลาย ดังนี้เป็นต้น

วิภัติเหล่านี้ มีเครื่องหมายแทนวิภัติ ซึ่งเรียกว่า *อายตนิบาต*

วิภัติมี ๘ อันดับ คือ :–

วิภัติที่ ๑ เรียกว่า *ปฐมาวิภัติ* มีอายตนิบาต ที่เป็นเอกวจนะ 'สิ' อเนกวจนะ 'โย' หรือจะเรียก สิ และ โย ว่าเป็นปฐมาวิภัติก็ได้

วิภัติที่ ๑ นี้ มีความหมายเป็นกัตตาหรือกรรตา คือเป็นผู้ทำ ใช้บุพบทว่า 'อันว่า'.

วิภัติที่ ๒ เรียกว่า *ทุติยาวิภัติ* อายตนิบาตที่เป็นเอกวจนะ 'อำ' อเนกวจนะ 'โย' มีความหมายเป็นกรรม คือเป็นผู้ถูกเขาทำ ใช้บุพบทว่า 'ซึ่ง' 'สู่' 'ยัง' 'สิ้น'.

วิภัติที่ ๓ เรียกว่า *ตติยาวิภัติ* อายตนิบาตที่เป็น เอกวจนะ 'นา' อเนกวจนะ 'หิ' มีความหมายเป็นกรณะ คือ เครื่องมือประกอบกับการกระทำ ใช้บุพบท ว่า 'ด้วย' 'โดย' 'อัน' 'ตาม' 'เพราะ' 'มี'.

วิภัติที่ ๔ เรียกว่า *จตุตถีวิภัติ* อายตนิบาตที่เป็นเอกวจนะ 'ส' อเนกวจนะ 'นำ' มีความหมายเป็นสัมปทาน คือ การมอบให้ ใช้บุพบท ว่า 'แก่' 'เพื่อ' 'ต่อ'.

วิภัติที่ ๕ เรียกว่า *ปัญจมีวิภัติ* อายตนิบาตที่เป็นเอกวจนะ 'สฺมา' อเนกวจนะ 'หิ' มีความหมายเป็น อปาทาน คือการออกจาก ใช้บุพบทว่า 'แต่' 'จาก' 'กว่า' 'เหตุ'.

วิภัติที่ ๖ เรียกว่า *ฉัฏฐีวิภัติ* อายตนิบาตที่เป็น เอกวจนะ 'ส' อเนกวจนะ 'นำ' มีความหมายเป็น สามีสัมพันธ์ คือการเกี่ยวข้องเป็นเจ้า ใช้บุพบทว่า 'แห่ง' 'ของ' 'เมื่อ'.

วิภัติที่ ๗ เรียกว่า *สัตตมีวิภัติ* อายตนิบาตที่เป็นเอกวจนะ 'สฺมึ' อเนกวจนะ 'สุ' มีความหมายเป็นอธิกรณะ คือ สถานที่ ใช้บุพบทว่า 'ใน' 'ใกล้' 'ที่' 'ครั้นเมื่อ' 'ในเพราะ'.

ศัพท์ที่ประกอบเป็นรูปวิภัติแล้ว และมีรูปดังต่อไปนี้ :–

๒. ศัพท์ อ การันต์ ปุลลิงค์•

พุทฺธ (พระพุทธ)

	เอกวจนะ		อเนกวจนะ
ปฐมาวิภัติ	พุทฺโธ[๒]	พุทฺเธ[๓]	พุทฺธา[๔]
ทุติยาวิภัติ	พุทฺธํ		พุทฺเธ[๔]
ตติยาวิภัติ	พุทฺเธน[๕]		พุทฺเธหิ,[๖] พุทฺเธภิ[๗]
จตุตถีวิภัติ	พุทฺธาย,[๘]	พุทฺธสฺส[๙]	พุทฺธานํ[๑๐]
ปัญจมีวิภัติ	พุทฺธา,[๑๑] พุทฺธสฺมา	พุทฺธมฺหา,[๗]	พุทฺเธหิ, พุทฺเธภิ
ฉัฏฐีวิภัติ	พุทฺธสฺส		พุทฺธานํ
สัตตมีวิภัติ	พุทฺเธ,[๑๑]	พุทฺธมฺหิ,[๗] พุทฺธสฺมึ	พุทฺเธสุ
อาลปนะ	พุทฺธ,[๑๒]	พุทฺธา[๑๓]	พุทฺธา

---

๑. เทฺว เทฺวี กา เนเกสุ นามสฺมา สิ โย อำ โย นา หิ ส นำ สฺมา หิ ส นำ สฺมึ สุ
๒.๑– หนปลายนาม มีวิภัติดังต่อไปนี้

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	สิ	โย
อาลปนะ	(ค)	
ทุติยา	อำ	โย
ตติยา	นา	หิ
จตุตถี	ส	นำ
ปัญจมี	สฺมา	หิ
ฉัฏฐี	ส	นำ
สัตตมี	สฺมึ	สุ

๒. **สิสฺโส ๒.๑๑๑**– หนปลายนาม อ การันต์ปุลลิงค์ อาเทศวิภัตติ 'สิ' เป็น 'โอ' เช่น:– พุทฺธ + สิ = พุทฺธ + โอ = **พุทฺโธ.**

๓. **กฺวเจ วา ๒.๑๑๒**– หนปลายนาม อ การันต์ปุลลิงค์ อาเทศวิภัตติ 'สิ' เป็น 'เอ' บ้างก็ได้ เช่น:– **"วนปฺปคฺมฺเภ** ยถา **ผุสฺสิตคฺเค"** ('ขุททก–ปาฐ', **'รตนสูตร**).

๔. **อโต โย นำ ฏา เฏ ๒.๔๓**– หนปลายนาม อ การันต์ปุลลิงค์ อาเทศวิภัตติ 'โย' ปฐมา เป็น 'ฏา' (= 'อา') และ 'โย' ทุติยาวิภัตติ เป็น 'เฏ' (='เอ'). เช่น **ปฐมา:**- พุทฺธ + โย = พุทฺธ + อา = **พุทฺธา. ทุติยา** :– พุทฺธ + โย = พุทฺธ + เอ = **พุทฺเธ.**

๕. **อเตน ๒.๑๑๐** – หนปลายนาม อ การันต์ อาเทศวิภัตติ 'นา' เป็น 'เอน' เช่น :– พุทฺธ + นา = พุทฺธ + เอน = พุทฺเธน.

๖. **สฺ หิ สฺวา สฺเส ๒.๑๐๐** – เมื่อลงวิภัตติ 'สุ' และ 'หิ' ให้เอา 'อ' ที่สุดแห่งนาม เป็น 'เอ' เช่น :– พุทฺธ + สุ = พุทฺเธสุ. พุทฺธ + หิ = พุทฺเธหิ.

๗. **สฺมา หิ สฺมึ นุนำ มฺหา ภิ มฺหิ ๒.๙๙** – หนปลายนาม อาเทศวิภัตติ 'สฺมา' เป็น 'มฺหา' วิภัตติ 'หิ' เป็น 'ภิ' และวิภัตติ 'สฺมึ' เป็น 'มฺหิ' บ้างก็ได้ เช่น:– พุทฺธมฺหา = พุทฺธสฺมา. พุทฺเธหิ = พุทฺเธภิ. พุทฺธมฺหิ = พุทฺธสฺมึ.

๘. **ส สฺสา ย จตุตฺถิยา ๒.๔๖** – ในจตุตถีวิภัตติ หนปลายนาม อ การันต์ อาเทศ วิภัตติ 'ส' เป็น 'อาย' บ้างก็ได้ (โดยวิกัป) เช่น :– พุทฺธ + ส = พุทฺธ + อาย = พุทฺธาย, พุทฺธสฺส.

๙. **สฺณุ ส สฺส ๒.๕๓** – หนปลายนาม อาเทศวิภัตติ 'ส' เป็น 'สฺส' เช่น :– พุทฺธ + ส = พุทฺธสฺส.

๑๐. **สุ นำ หิ สุ ๒.๕๑** – เมื่อลงวิภัตติ 'สุ' 'นำ' 'หิ' สระที่สุดต้องทีฆะ (ทำให้ยาว) ในที่นั้น ๆ เช่น :– มุนีสุ; มุนีนำ. พุทฺธานำ. อคฺคีหิ.

๑๑. **สฺมา สฺมิ นุนำ ๒.๔๕** – หนปลายนาม อ การันต์ อาเทศวิภัตติ 'สฺมา' เป็น 'ฏา' (= อา) วิภัตติ 'สฺมึ' เป็น 'เฏ' (= 'เอ') บ้างก็ได้ เช่น:– พุทฺธ + สฺมา = พุทฺธ + อา = **พุทฺธา, พุทฺธสฺมา.** พุทฺธ + สฺมึ = พุทฺธ + เอ = **พุทฺเธ, พุทฺธสฺมึ.**

๑๒. **ค สึ นำ ๒.๑๑๔** ถ้าแหละไม่มีวิธีอื่นใดไซร้ ให้ลบวิภัตติ 'ค' และ 'สึ' เสีย เช่น :– พุทฺธ + สึ (= ค) = **พุทฺธ.** ทณฺฑี + สึ = **ทณฺฑี.**

๑๓. **อ ยู นำ วา ที โม ๒.๖๑** – หนปลายนามที่เป็น อ การันต์ อิ การันต์ และ อุ การันต์ ในลิงค์ทั้ง ๓ เมื่อลงวิภัตติ ค (= สึ) เบื้องหลัง ให้ทีฆะสระที่สุดของนามบ้างก็ได้ เช่น:– พุทฺธ + ค = พุทฺธา, พุทฺธ ! เห มุนี, มุนิ ! เห ภิกฺขู, ภิกฺขุ !

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)

โสน	หมา	สงฺฆ	สงฆ์
อาโลก	แสงสว่าง	โอฆ	ห้วงน้ำ
โลก	โลก	ปฏิฆ	เกลียด, ขัดใจ, หงุดหงิด
นิลย	เรือน, ที่อยู่อาศัย	สารมฺภ	ริเริ่ม, เริ่มแรก
จาค	สละให้, เสียสละ	ถมฺภ	ดื้อ, เสา
โยค	โยค, ประกอบ	ปมาท	ความประมาท
วายาม	พยายาม, ความเพียร	มกฺข	หลู่บุญคุณ, ลบหลู่
คาม	บ้าน	รุกฺข	ต้นไม้
นิคม	ตำบล, เมืองน้อย	สปฺป	งู

รูปศัพท์ปุลลิงค์ อ การันต์ ดังนี้เป็นต้น แจกเหมือน ศัพท์ 'พุทฺธ'

๓. ศัพท์ อ การันต์ นปุ๎สกลิงค์

ผล (ผลไม้)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	ผลๆ[๑]	ผลา,[๒] ผลานิ[๓]
ทุติยา	ผลๆ	ผเล,[๒] ผลานิ[๓]
อาลปนะ	ผล, ผลา	ผลานิ

รูปศัพท์นอกจากนี้ แจกเหมือนศัพท์ 'พุทฺธ'

---

๑. **อำ นปุ๎สเก ๒.๑๑๓** – หนปลายนาม อ การันต์นปุ๎สกลิงค์ อาเทศวิภัตติ 'สิ' เป็น 'อำ' เช่น :- ผล + สิ = ผลำ.

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)

จิตฺต	จิต
ปุญฺญ	บุญ
ปาป	บาป
รูป	รูป
วน	ป่า
อายุธ	ศาสตรา, อาวุธ
หทย	หัวใจ
จีวร	ผ้าจีวร
สุข	ความสุข
ทุกฺข	ความทุกข์
การณ	เหตุ
ทาน	ให้ทาน, การให้
สีล	ศีล
ธน	ทรัพย์, เงิน
ฌาน	ฌาน
โสต	หู
ฆาน	จมูก
ปณฺณ	ใบไม้
สุสาน	ที่เผาศพ; ที่ฝังศพ
ธญฺญ	ข้าว, ข้าวเปลือก
หิรญฺญ	เงิน, ทองคำ
อมต	อมฤต, ไม่ตาย
ปทุม	บัว, ต้นไม้ต้นแรก, ต้นไม้ที่แผ่ไปทั่ว
วตฺถ	ผ้า
อินฺทฺริย	อินทรีย์
นยน	นัยน์ตา
วทน	หน้า, ปาก
ยาน	ยาน

---

๒. **นี นำ วา** ๒.๔๔ – หนปลายนาม อ การันต์นปุ์สกลิงค์ อาเทศ 'นิ' ปฐมา เป็น 'ฎา' (= อา) และอาเทศ 'นิ' ทุติยา เป็น 'เฏ' (= เอ) บ้างก็ได้ เช่น :– ผล + นิ = ผล+อา = ผลา. ผล + นิ = ผล + เอ = ผเล.

๓. **โย นำ นิ** ๒.๑๑๔ – หนปลายนาม อ การันต์นปุ์สกลิงค์ อาเทศวิภัตติ 'โย' เป็น 'นิ'. เช่น :– ผล + โย = ผลานิ

โย โลป นิสุ ที่โม ๒.๘๐ เพราะลบวิภัตติ 'โย' หรือเพราะ 'นิ' อยู่หนปลาย ต้องทีฆสระที่สุดนาม เช่น :– มุนิ + โย = มุนี, ผลานิ, อฏฺฐีนิ, อายูนิ.

โลจน	นัยน์ตา	โอทน	ข้าวสุก
มูล	หัว, เค้ามูล	โสปาน	บันได
กุล	ตระกูล	ปาณ	ชีวิต, ลมปราณ
พล	กำลัง	ภวน	ที่อยู่, เรือน
ชาล	ข่าย, แห, อวน	ภุวน	โลก, แผ่นดิน
มงฺคล	มงคล	ตุณฺฑ	จะงอยปาก
ลิงฺค	เพศ	อณฺฑ	ไข่
มุข	ปาก, หน้า	ปีฐ	ตั่ง
องฺค	องค์, อวัยวะ	มรณ	ความตาย
ชล	น้ำ	ญาณ	ญาณ
ปุลิน	ทราย	อารมฺมณ	อารมณ์
อรญฺญ	ป่า	ฉตฺต	ร่ม
นคร	นคร, เมือง	ฉิทฺท	รู, ปล่อง
ตคร	ไม้กฤษณา	อุทก	น้ำ

รูปของศัพท์ อ การันต์นปุ๎สกลิงค์ มีดังนี้เป็นต้น แจกเหมือนศัพท์ 'ผล'

๔. ศัพท์ อิ การันต์ ปุลลิงค์
มุนิ (พระมุนี, นักพรต)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	มุนิ	มุนี,[๑] มุนโย[๒]
ทุติยา	มุนึ	มุนี, มุนโย
ตติยา	มุนินา	มุนีหิ, มุนีภิ
จตุตถี	มุนิโน,[๓] มุนิสฺส	มุนีนำ
ปัญจมี	มุนินา,[๔] มุนิมฺหา, มุนิสฺมา	มุนีหิ,[๕] มุนีภิ
ฉัฏฐี	มุนิโน, มุนิสฺส	มุนีนำ[๕]
สัตตมี	มุนิมฺหิ, มุนิสฺมึ	มุนิสุ, มุนีสุ[๕]
อาลปนะ	มุนิ, มุนี	มุนี, มุนโย

---

๑. **โลโป** ๒.๑๑๖ – หนปลาย ฌ (= 'อิ', 'อี') และ ล (= 'อุ', 'อู') ลบวิภัติ 'โย' เสีย เช่น :– มุนิ + โย = มุนี, อฏฺฐี, ทณฺฑี, อายู.

๒. **โย สุ ฌิสฺส ปุเม** ๒.๔๕ – เมื่อลงวิภัติ 'โย' ให้เอา 'อิ' ที่สุดปุลลิงค์ศัพท์เป็น 'อ' บ้างก็ได้ เช่น :– มุนิ + โย = มุนโย.

๓. **ฌ ลา ส สุส โน** ๒.๘๓ – หนปลาย ฌ (= 'อิ', 'อี') และ ล (= 'อุ', 'อู') ให้อาเทศวิภัติ 'ส' เป็น 'โน' บ้างก็ได้ เช่น :– มุนิโน, ทณฺฑิโน, ภิกฺขุโน, สยมฺภุโน.

๔. **นา สฺมา สฺส** ๒.๘๔ – หนปลาย ฌ (= 'อิ', 'อี') และ ล (= 'อุ', 'อู') ให้อาเทศวิภัติ 'สฺมา' เป็น 'นา' บ้างก็ได้ เช่น :– มุนิ+สฺมา = มุนินา. ทณฺฑินา, ทณฺฑิสฺมา. ภิกฺขุนา, ภิกฺขุสฺมา. สยมฺภุนา, สยมฺภุสฺมา.

๕. **สุ นำ หิ สุ** ๒.๘๑ – เมื่อลงวิภัติ 'สุ' 'นำ' และ 'หิ' ต้องที่ฆะสระที่สุดแห่งนาม. เช่น:– มุนีสุ, มุนีนำ, มุนีหิ.

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)

ปาณิ	มีชีวิต	มสิ	หมึก, เขม่า, ไม้มะเกลือ
คณฺฐิ	ปม, ต่อม		
มุฏฺฐิ	กำหมัด, กำมือ, พะเนิน, ค้อนเหล็ก	นิธิ	ขุมทรัพย์
		วิธิ	วิธี
กุจฺฉิ	ท้อง	อหิ	งู
สาลิ	ข้าวสาลี	กิมิ	หนอน, ตัวพยาธิ
วีหิ	ข้าวเปลือก	ปติ	ผัว, เจ้า
วฺยาธิ	โรค, ความป่วยไข้	หริ	พระนารายณ์, สี เหลือง, สีเขียว, ลิง
สนฺธิ	การต่อ, ติดต่อ, ข้อต่อ, บวก	อริ	ข้าศึก
ราสิ	กอง	กลิ	กะลี, ดำ, มืด, อุบาทว์, รุนแรง, หักโหม, เกรี้ยวกราด
ทีปี	เสือเหลือง		
อิสิ	ฤษี		
มณิ	แก้วมณี	พลิ	พลีกรรม, เซ่นเจ้า, เซ่นผี
ธนิ	หนุ่ม, สาว, หญิงสาว		
คิริ	ภูเขา	ชลนิธิ	ทะเล, มหาสมุทร
รวิ	วันอาทิตย์	คหปติ	เจ้าบ้านผู้มีอัน
กวิ	นักปราชญ์, กวี		จะกิน
กปิ	ลิง	วรมติ	ผู้มีความรู้ดี
อสิ	มีดดาบ	อธิปติ	ผู้เป็นใหญ่, อธิบดี

รูปของ อิ การันต์ ปุลลิงค์ศัพท์ มีดังนี้เป็นต้น แจกเหมือนศัพท์ 'มุนิ'

๕. ศัพท์ อิ การันต์ นปุ๎สกลิงค์

อฏฺฐิ (กระดูก)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	อฏฺฐิ	อฏฺฐีนิ,[๑] อฏฺฐี[๑]
ทุติยา	อฏฺฐึ	อฏฺฐีนิ,[๑] อฏฺฐี[๑]
อาลปนะ	อฏฺฐิ	อฏฺฐีนิ, อฏฺฐี

รูปศัพท์นอกจากนี้ แจกเหมือนศัพท์ 'มุนิ'

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)

ทธิ	นมเปรี้ยว
วาริ	น้ำ
อกฺขิ	นัยน์ตา
องฺคิ	เปลวไฟ

รูปของ อิ การันต์ นปุ๎สกลิงค์ศัพท์ มีดังนี้เป็นต้น แจกเหมือนศัพท์ 'อฏฺฐิ'

---

๑. **ฌ ลา วา ๒.๑๑๕** – หนปลาย ฌ (= 'อิ', 'อี') และ ล (= 'อุ', 'อู') ในนปุ๎สกลิงค์ อาเทศวิภัติ 'โย' เป็น 'นิ' บ้างก็ได้ เช่น :– อฏฺฐิ + โย = อฏฺฐีนิ, อฏฺฐี. อายูนิ, อายู.

โลโป ๒.๑๑๖ หนปลาย ฌ (= 'อิ', 'อี') และ ล (= 'อุ' 'อู') ลบวิภัติ 'โย' เสียบ้างก็ได้ เช่น :–อฏฺฐี, ทณฺฑี, อายู, อคฺคี ภิกฺขู.

๖. ศัพท์ อุ การันต์ ปุลลิงค์

ภิกฺขุ (พระภิกษุ)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	ภิกฺขุ	ภิกฺขู, ภิกฺขโว*
ทุติยา	ภิกฺขุ๋	ภิกฺขู, ภิกฺขโว
ตติยา	ภิกฺขุนา	ภิกฺขูหิ, ภิกฺขูภิ
จตุตถี	ภิกฺขุโน, ภิกฺขุสฺส	ภิกฺขูนำ
ปัญจมี	ภิกฺขุนา, ภิกฺขุสฺมา, ภิกฺขุมฺหา	ภิกฺขูหิ, ภิกฺขูภิ
ฉัฏฐี	ภิกฺขุโน, ภิกฺขุสฺส	ภิกฺขูนำ
สัตตมี	ภิกฺขุสฺมึ, ภิกฺขุมฺหิ	ภิกฺขุสุ, ภิกฺขูสุ
อาลปนะ	ภิกฺขุ	ภิกฺขู, ภิกฺขเว, ภิกฺขโว๒*

---

๑. **ลา โย นำ โว ปุเม** ๒.๘๕—หนปลาย ล (='อุ', 'อู') ปุลลิงค์ อาเทศวิภัติ 'โย' เป็น 'โว' บ้างก็ได้ เช่น:— ภิกฺขุ+โย=ภิกฺขโว, ภิกฺขู. สยมฺภุโว, สยมฺภู.

๒. **ปุมาลปเน เว โว** ๒.๘๘—ถ้าลงวิภัติ 'โย' ในอาลปนะ หนปลายศัพท์ อุการันต์ปุลลิงค์ อาเทศ 'โย' เป็น 'เว' และ 'โว' เช่น:— เห ภิกฺขเว, ภิกฺขโว.

*__เว โว สุ ลุสฺส__ ๒.๘๖—หนปลายศัพท์อุการันต์ปุลลิงค์ ถ้าลง 'เว' หรือ 'โว' ต้องเอา 'อุ' เบื้องหน้าของ 'เว' 'โว' นั้นเป็น 'อ' เช่น:— ภิกฺขเว, ภิกฺขโว.

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)

เสตุ	สะพาน	มธุ	น้ำผึ้ง
เกตุ	ธงปตาก	เมรุ	ภูเขาเมรุ
ภานุ	ดวงอาทิตย์	สตฺตุ	ศัตรู
ราหุ	ราหู	การุ	ช่างไม้
อุจฺจุ	อ้อย	เหตุ	เหตุ
เวลุ	ไม้ไผ่	ชนฺตุ	สัตว์
มจฺจุ	ความตาย, พญามัจจุ	ปฏุ	ขยับ, ชำนาญ, คล่องแคล่ว, ฉะฉาน
สินฺธุ	ทะเล, สมุทร		

รูปศัพท์ อุ การันต์ปุลลิงค์มีดังนี้เป็นต้น แจกเหมือนศัพท์ 'ภิกฺขุ'

๗. ศัพท์ อุ การันต์ นปุ๋สกลิงค์

อายุ (อายุ)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	อายุ	อายูนิ, อายู
ทุติยา	อายุ๋	อายูนิ, อายู
อาลปนะ	อายุ	อายูนิ, อายู

รูปศัพท์นอกนี้ แจกเหมือนศัพท์ 'ภิกฺขุ'

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)

จกฺขุ	นัยน์ตา	วตฺถุ	เรื่องราว, เนื้อเรื่อง, นิทาน
วสุ	ทรัพย์สมบัติ		
ธนุ	ธนู, ลูกบืน	ชตุ	ชัน, ครั้ง
ทารุ	พืน, ไม้	อมฺพุ	น้ำดื่ม
ทิปุ	ดีบุก, ตะกั่ว	อสฺสุ	น้ำตา
มธุ	น้ำผึ้ง		

รูปศัพท์ อุ การันต์ นปุ๋สกลิงค์ มีดังนี้เป็นต้น แจกเหมือนศัพท์ 'อายุ'

๙. วิเศษณะ

ศัพท์วิเศษณะ มีลิงค์ วิภัติ วจนะ เหมือนศัพท์วิเศษยะ เช่น:—

ลิงค์

ปุลลิงค์	อิตถีลิงค์	นปุ๋สกลิงค์
สุนฺทโร (งาม)	สุนฺทรี (งาม)	สุนฺทรำ ผลำ (ผลไม้งาม)
พาลโก (เป็นเด็กชาย)	พาลกา (เป็นเด็กหญิง)	

วิภัติ

ปฐมา	สุนฺทโร, พาลโก
ทุติยา	สุนฺทรำ, พาลกำ
ตติยา	สุนฺทเรน, พาลเกน
จตุตถี	สุนฺทราย, พาลกาย

ดังนี้เป็นต้น

วจนะ

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	สุนฺทโร, พาลโก	สุนฺทรา, พาลกา
ทุติยา	สุนฺทรํ, พาลกํ	สุนฺทเร, พาลเก

ดังนี้เป็นต้น

วิเสษณศัพทาวลี
(ขบวนศัพท์ที่เป็นวิเสษณะ)

อขิล	ทั้งปวง, ทั้งหมด	อุคฺค	แหลมคม, ตรงดิ่ง, ขึ้นตรง
อคาธ	หยั่งไม่ถึง, ลึก	อุจฺจ	สูง
อฏล	เคลื่อนที่ไม่ได้	อุสฺสุก	กระตือรือร้น, ขวนขวาย
อตีต	ล่วงแล้ว	อุมฺมตฺต	บ้า, บ้าคลั่ง
อพฺภุต	แปลกประหลาด, อัศจรรย์	อุณฺห	ร้อน, อุ่น
อธม	ต่ำ, ทราม	อุชุ	ตรง, เที่ยงตรง
อนุตฺตร	ยิ่ง, สูงสุด	เอกจฺจ	บางคน, คนหนึ่ง คนใด
อนุรตฺต	กำหนัด	กฏุก	เผ็ด, เผ็ดร้อน
อนฺธ	มืด	กาณ	บอด, ตาบอด
อลส	เกียจคร้าน	กนฺต	รัก, ที่รัก
อปฺป	เล็ก, น้อย	กุฏิล	คด, งอ
อฑฺฒ	มั่งคั่ง, รวย		
อชฺฌตฺติก	ภายใน		

กปณ	คนตระหนี่, กำพร้า
คภีร, คมฺภีร	ลึก
ครุ	หนัก
โคล	ลูกกลม ๆ, ก้อน
โฆร	น่ากลัว
จญฺจล	หวั่นไหว, สั่น
จปล	กลับกลอก, โงก, หวั่นไหว
จารุ	งาม, สวย
ชฏิล	ชฎิล, ผู้ไว้ผมเป็นกระเซิง, ผมยุ่ง, ผู้ใส่ชฎา
ทารุณ	ร้าย, โหดร้าย
ทิพฺพ	ทิพย์
ทุคฺคม	เข้าไม่ถึง, ไปไม่ถึง
ทุพฺพล	อ่อนแอ, ปราศจากกำลัง
ทุกฺกร	ทำยาก, ลำบาก
ธมฺมิก	ผู้ประกอบในธรรม, อันเป็นธรรม, ผู้ตั้งอยู่ในธรรม
ธุตฺต	นักเลง, ผู้ประพฤติตนเป็นนักเลง, เสียหาย
นคฺค	เปลือย, ล่อนจ้อน
นว, นวีน	ใหม่
นิจฺจ	เสมอ, เป็นนิตย์
นิสิต	คม, แหลม, อันลับแล้ว, อันเสี้ยมแล้ว
นูตน	ใหม่
ปกฺก	สุกแล้ว
ปฏุ	ฉลาด, เฉียบแหลม
โปราณ	เก่า
ปุถุ	หนา, ทั่วไป, สามัญ
เปตฺติก	แห่งบิดา, เป็นของแห่งบิดา
ปคพฺภ	คะนอง, ทะลึ่ง, คล่องแคล่ว
ปหูต	มาก, เพียงพอ
ปากฏ	ปรากฏ

ปีย	ความรัก
ผรุส	หยาบ
พธิร	หูหนวก
พหุ	มาก
ภสฺสร	สะอาด, แจ่มใส, ใสแจ๋ว, สว่าง
ภีรุ	กลัว
ภุส	มาก
มต	ตาย
มนญฺญ	รอบรู้, รู้ด้วยใจ
มลิน	หม่นหมอง
มห	ใหญ่, บูชา
มหคฺฆ	มีราคา, มีค่า
มูค	ใบ้
มุทุ	อ่อน, นิ่ม
รมฺม	งดงาม, โก้, สนุก-สบาย, ชวยชื่น, รื่นรมย์
รสฺส	สั้น
ริตฺต	ว่างเปล่า
รุณฺณ	ป่วยไข้, เป็นโรค
ลหุ	เบา, เล็ก
วิจกฺขณ	ฉลาด, รู้แจ่มแจ้ง,
วิจิตฺต	งดงาม, วิจิตร
วินีต	ฝึกดีแล้ว, เดี่ยว, ง่าย ๆ, เล็กน้อย, ขะมิดขะเมี้ยน, ต่ำช้า, สุภาพ, ว่าง่าย, ถ่อมตน
วิสาล, วิตฺถต	กว้าง
สนฺต	สงบ, ระงับ
สีตล	เย็น
สุกฺก	ขาวผ่อง
สุจิ	สะอาด, บริสุทธิ์
สุภ	งาม
สุกฺข	แห้ง
สุญฺญ	สูญ
เสต	ขาว, ขาวผ่อง
สกล	ทั้งหมด, ทั่วถ้วน
สมาน	เสมอ, เท่ากัน, เหมือนกัน
สิต	ขาว
สุคม	ง่าย
หฏฺฐ	ดีใจ

ดังนี้เป็นต้น

ปุลลิงค์ – รูปวิเศษณะ อ การันต์ แจกเหมือนศัพท์ 'พุทธ' อิ การันต์ แจกเหมือนศัพท์ 'มุนิ' อุ การันต์ แจกเหมือนศัพท์ 'ภิกฺขุ'

นปุ๎สกลิงค์ – รูปวิเศษณะ อ การันต์ แจกเหมือนศัพท์ 'ผล' อิ การันต์ แจกเหมือนศัพท์ 'อฏฺจิ' อุ การันต์ แจกเหมือนศัพท์ 'อายุ'

เช่น :–

ปุลลิงค์ : อตีโต กูโป, อตีตา กูปา. สุจิ กูโป, สุจโย กูปา. มุทุ พาลโก, มุทโว พาลกา.

นปุ๎สกลิงค์ : อตีตๆ นครๆ, อตีตานิ นครานิ. สุจิ ชลๆ, **สุจีนิ ชลานิ**. มุทุ ผลๆ, มุทูนิ ผลานิ.

๑. แบบฝึกหัด

๑. *ให้แปลเป็นภาษาไทย*

๑) พุทฺธานๆ สาสนๆ. พุทฺธานๆ **ธมฺโม**. พุทฺธสฺส **สาวโก. เทวานๆ** อินฺโท. พุทฺธสฺส สรณๆ. ธมฺมสฺส สรณๆ. สงฺฆสฺส สรณๆ. พุทฺโธ เทวานๆ จ **มนุสฺสานๆ** จ นายโก. พฺราหฺมณานๆ **คาโม**. พุทฺธสฺส สาวกา. สงฺฆาย ทานๆ. นิพฺพานาย ธมฺโม. เทวานๆ ฌานานิ.

๒) **มุนโย** พุทฺธสฺส สาวกา. ภิกฺขูนๆ สงฺโฆ. อิสีนๆ ฌานๆ. อฏฺจีนๆ สมาโต. **อายุโน** ขโย. ภิกฺขุสฺส ทานๆ. ฌานา นิพฺพานๆ. **อายุโน** สหานิ.

๓) พุทฺโธ วิหรติ. (=ประทับอยู่) **เทวา** นนฺทนฺติ. (=อยู่เป็นสุข) ภิกฺขู ฌายนฺติ (=เข้าฌาน). มนุสฺสา ปสฺสนฺติ (=สรรเสริญ). สกฺโก เทวานํ อินฺโท พุทฺธํ นมสฺสติ (=นมัสการ). มุนโย วทนฺติ (=พูด). ผลานิ ปตนฺติ (=หล่น). ภิกฺขโว สชฺฌายนฺติ (=ท่อง).

๔) พุทฺโธ ภิกฺขูนํ ธมฺมํ เทเสติ (=แสดงธรรม). เทวา พุทฺธสฺส สรณํ คจฺฉนฺติ (=ถึง). พุทฺโธ ธมฺมํ ปกาเสติ (=ประกาศ). ภิกฺขู อรญฺเญ ฌายนฺติ (=เข้าฌาน). พุทฺโธ นิพฺพานาย ภิกฺขูนํ ธมฺมํ เทเสติ (=แสดงธรรม). ภิกฺขโว สงฺเฆ วสนฺติ (=อยู่จำพรรษา). มุนโย พุทฺธํ นมสฺสนฺติ (=นมัสการ). สาวกา พุทฺธสฺส สรณํ คจฺฉนฺติ (=ถึง). เทวา เทเว ปสฺสนฺติ (=เห็น). มนุสฺสา ผลานิ ขาทนฺติ (=เคี้ยว). เทวา สคฺคํ คจฺฉนฺติ (=ไป). ภิกฺขู ฌานํ ภาเวนฺติ (=เจริญ). สาวกา ภิกฺขุนา สทฺธึ คจฺฉนฺติ (=ไป).

๒. *ตัวอักษรตัวพิมพ์ดำข้างบนนี้ ให้แจกเป็น* ปฐมาวิภัติ ทุติยาวิภัติ ตติยาวิภัติ และ ฉัฏฐีวิภัติ.

๓. *ให้แปลเป็นภาษาบาลี*

ธรรมของพระพุทธทั้งหลาย. ฌานของเทวดาทั้งหลาย. หมู่แห่งเทวดาทั้งหลาย. การนับถือซึ่งพระพุทธทั้งหลาย. นายกแห่งภิกษุทั้งหลาย. หมู่แห่งฤษีทั้งหลาย. ฌานแห่งฤษีทั้งหลาย. บ้านแห่งสาวกทั้งหลายของพระพุทธ. ทานเพื่อภิกษุทั้งหลาย. ศาสนาของพระพุทธทั้งหลายเพื่อนิพพาน. ธรรมของพระพุทธ เพื่อเทวดาทั้งหลาย. จากบ้านสู่บ้าน. จากวิหาร

สู่วิหาร. ประกอบ (โยโค) ในศาสนา ของพระพุทธทั้งหลาย.

ภิกษุทั้งหลาย ย่อมเข้าฌาน (=ฌายนฺติ). มนุษย์ทั้งหลาย ย่อมไหว้ (= นมสฺสนฺติ) ซึ่งพระพุทธ. พระพุทธ ย่อมประกาศ (=ปกาสติ) ซึ่งธรรม. ฤษีทั้งหลาย ย่อมเข้าฌานเพื่อสวรรค์. มุนีทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญ (=ปสํสนฺติ) ซึ่งธรรม ของพระพุทธทั้งหลาย. เทวดาทั้งหลาย ย่อมไหว้ (= นมสฺสนฺติ) ซึ่งพระพุทธ. ภิกษุทั้งหลาย ย่อมไป (=คจฺฉนฺติ) พร้อมกับพระพุทธ.

๔. *อักษรตัวพิมพ์ดำข้างล่างนี้ ให้บอกชื่อวิภัติ*

พฺราหฺมณานํ **คามา**. ภิกฺขุ **คามา** อาคจฺฉติ (= มา). เทโว **เทเวหิ** อาคจฺฉติ (=มา). ภิกฺขู **เทเว** ปสํสนฺติ (=สรรเสริญ). ภิกฺขู **วิหาเร** วสนฺติ (= อยู่). มนุสฺสา **วิหาเร** ปสฺสนฺติ (= เห็น). เทวา **สคฺคา** อาคจฺฉนฺติ (มา). **ภิกฺขู ภิกฺขู** นมสฺสนฺติ (=ไหว้). **มุนี มุนี** ปสํสนฺติ (=สรรเสริญ). **ฌานํ ฌานํ** วฑฺเฒติ (=เจริญ). **ภิกฺขูนํ** ทานํ เทติ (=ให้). **ภิกฺขูนํ** ฌานํ.

๕. *อักษรตัวพิมพ์ดำข้างบนนี้ ให้แจกเป็นปฐมาวิภัติ ทุติยาวิภัติ และจัดเข้ารูปผูกเป็นประโยค*

๖. *ให้ผูกประโยคด้วยศัพท์ข้างล่างต่อไปนี้:—*

บทนาม — พุทฺโธ, ธมฺมํ, ภิกฺขูนํ สงฺเฆ, เทวา, เทวานํ โลเกสุ, สาวกา, มนุสฺสานํ โลเก, สรณํ, นิพฺพานาย ฌานํ, สคฺคาย ทานํ.

บทกิริยา — เทเสติ (=แสดง). ปกาเสติ (=ประกาศ). คจฺฉนฺติ (=ไป, ถึง). กโรนฺติ (=ทำ). เทนฺติ (=ให้). ภาเวติ (=เจริญ, ยังให้มีขึ้น).

ปาฐะที่ ๒
นาม–ปกรณ์
(ภาค ๒ ศัพท์ทั่วไป)

---

๙. ศัพท์ อา การันต์ อิตถีลิงค์
ลตา (เถา)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	ลตา[๑]	ลตา,[๒] ลตาโย
ทุติยา	ลตำ	ลตา,[๒] ลตาโย
ตติยา	ลตาย[๓]	ลตาหิ, ลตาภิ
จตุตถี	ลตาย[๓]	ลตานำ
ปัญจมี	ลตาย[๓]	ลตาหิ, ลตาภิ
ฉัฏฐี	ลตาย	ลตานำ
สัตตมี	ลตายำ,[๔] ลตาย[๓]	ลตาสุ
อาลปนะ	ลเต[๕]	ลตา, ลตาโย

---

๑. **ก สี นำ** ๒.๑๑๕– ถ้าวิธีอื่นไม่มีให้ลบ 'ค' และ 'สิ' เสีย เช่น:– ลตา+สิ=ลตา. มุนิ. ทณฺฑี. ภิกฺขุ. พธู. โค.

๒. **ชนฺตุ เห ตฺวี ฆเปหิ วา** ๒.๑๑๗–หนปลาย 'ชนฺตุ' 'เหตุ' ศัพท์ อี การันต์ และ 'ฆ' (=อา) 'ป' (=อิ อี อุ อู) ลบ วิภัติ 'โย' บ้างก็ได้ เช่น:– ชนฺตุ, ชนฺตุโย. เหตุ, เหตุโย. ทณฺฑี, ทณฺฑิโย. ลตา, ลตาโย. รตฺตี, รตฺติโย. อิตฺถี, อิตฺถิโย. เธนู เธนูโย. วธู, วธูโย.

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)

อคฺคตา	ความมีมาก่อน, อยู่หน้า	อาสา	ความหวัง, ความใคร่รู้
อจฺฉรา	นางอัปสร	อีหา	ความพยายาม, การกระทำทางกาย
อญฺญา	ความตรัสรู้	อุกฺกา	คบเพลิง, ดุ้นฟืน
อนุทฺทยา	ความเอ็นดู, อนุเคราะห์	อุปทา	เครื่องบรรณาการ, ของถวาย, ของขวัญ
อภิชฺฌา	โลภ, เพ่งเล็ง	อุมฺมา	ผ้าย
อมฺมา	แม่	เอชา	สั่น, หวั่นไหว
อวิชฺชา	อวิชชา	กจฺฉา	รักแร้
อาณา	คำสั่งของพระเจ้าแผ่นดิน	กนฺธรา	คอ
		กรกา	ลูกเห็บ

---

๓. **ฆฺ ป เต กสฺมึ นาทีนำ** ยยา ๒.๔๗– หนปลาย 'ฆ' (=อา) และ 'ป' (=อิ อี อุ อู) ให้อาเทศวิภัตติ 'นา' เป็นต้น เป็น 'ย' และ 'ยา' ตามลำดับ เช่นะ– ลตาย. รตฺติยา. อิตฺถิยา. เธนุยา. วธุยา.

๔. **ยำ** ๒.๑๐๕– หนปลาย 'ฆ' (=อา) และ 'ป' (=อิ อี อุ อู) อาเทศวิภัตติ 'สฺมึ' เป็น 'ยำ' บ้างก็ได้ เช่นะ– ลตายำ, ลตาย. รตฺติยำ, รตฺติยา. วธุยำ, วธุยา. สพฺพายำ, สพฺพาย. อมฺยำ, อมฺยา.

๕. **ฆ พฺรหฺมาทิโต เอ** ๒.๖๒–หนปลาย 'ฆ' (=อา) และศัพท์ทั้งหลายเช่นะ– 'พฺรหฺม' ให้อาเทศวิภัตติ 'ค' (สิ) เป็น 'เอ' บ้างก็ได้ เช่นะ– เห ลเต, ลตา. โภ พฺรหฺเม, พฺรหฺม! โภ กตฺเต, กตฺต! โภ อิเส, อิสิ! โภ สเข, สข!

กรุณา	ความกรุณา, สงสาร
กุจฺฉา	ความรังเกียจ
กุหณา	โกหก, หลอกลวง
คาถา	บทกลอน, โศลก
จนฺทิมา	ดวงจันทร์
ฉายา	เงา, ร่มเงา
ชฎา	ชฎา, ผมเป็นกระเซิง, ผมรุงรัง
ชิคุจฺฉา	ความรังเกียจ, เบื่อหน่าย
ตณฺหา	ตัณหา, ความอยาก
ทยิตา	ความเอ็นดู, รักใคร่
นาวา	เรือ
ปฏิปทา	ทาง, ทางปฏิบัติ
ปีจฺฉลา	สุดท้าย, ปลายสุด
ปุจฺฉา	คำถาม
พาหา	แขน
พฺรหา	ใหญ่, เจริญ
เมตฺตา	ความรัก, ความไมตรี
สภา	ที่ประชุม
สุณิสา	ลูกสะใภ้

ศัพท์ อิตถีลิงค์ อา การันต์ มีดังนี้เป็นต้น แจกเหมือน 'ลตา'

๑๐. ศัพท์ อิ การันต์ อิตถีลิงค์

รตฺติ (ราตรี, กลางคืน)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	รตฺติ	รตฺตี, รตฺติโย, รตฺโย[๑]
ทุติยา	รตฺตึ	รตฺตี, รตฺติโย, รตฺโย[๑]
ตติยา	รตฺติยา, รตฺยา	รตฺตีหิ, รตฺตีภิ
จตุตถี	รตฺติยา, รตฺยา	รตฺตีนำ
ปัญจมี	รตฺติยา, รตฺยา	รตฺตีหิ, รตฺตีภิ
ฉัฏฐี	รตฺติยา, รตฺยา	รตฺตีนำ
สัตตมี	รตฺติยำ, รตฺยำ,[๑] รตฺยา รตฺตึ, รตฺโต[๒] รตฺติยา	รตฺตีสุ, รตฺติสุ
อาลปนะ	รตฺติ	

---

๑. **เย ป สฺสิ วณฺณสฺส** ๒.๑๑๘– ย อยู่หนปลาย ลบ 'อิ' และ อี' ที่สุดนาม อิตถีลิงค์ บ้างก็ได้ เช่น :– รตฺติ + โย = **รตฺโย.** รตฺติ + นา (**ฆปเตกสฺมึ นาทีนำ ยยา** ๒.๔๗) = รตฺติ + ยา = **รตฺยา.** รตฺติ + สฺมึ (ยำ ๒.๑๐๕) = รตฺติ + ยำ = **รตฺยำ.**

๒. **รตฺยา ที หิ โฏ สฺมิโน** ๒.๕๗–หนปลายศัพท์ 'รตฺติ' เป็นต้น อาเทศวิภัติ 'สฺมึ' เป็น 'โอ' บ้างก็ได้ เช่น:– รตฺติ + สฺมึ = รตฺโต, รตฺติยำ. อาโท, อาทิสฺมึ.

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)

ยุตฺติ	ควร, ประกอบ
วุตฺติ	ข่าวคราว, ความเป็นไป
กิตฺติ	ชื่อเสียง, เกียรติยศ
มุตฺติ	ความพ้น
ติตฺติ	ความอิ่ม
ขนฺติ	ความอดทน
สนฺติ	ความสงบ
สิทฺธิ	ความสำเร็จ
สุทฺธิ	ความบริสุทธิ์, สะอาด
อิทฺธิ	ฤทธิ
พุทฺธิ	ผู้เฒ่า, ผู้แก่
ปาลิ	แถว, แนว, เส้นทาง, ลำดับ
สติ	สติ, ความระลึก, ความจำ
พุทฺธิ,โพธิ	ปัญญา, ตรัสรู้, ญาณ
ภูมิ	แผ่นดิน
ชาติ	ชาติ, กำเนิด
ปีติ	ความอิ่มใจ
นนฺทิ	ความเพลิดเพลิน,ตัณหา
สนฺธิ	การติดต่อ
โกฏิ	เงื่อน, ที่สุด
ทิฏฺฐิ	ความเห็น, แนวความคิด
วุฏฺฐิ	เม็ดฝน
ตุฏฺฐิ	ความยินดี
ยฏฺฐิ	ไม้เท้า
ธูลิ	ฝุ่น, ละออง

รูปศัพท์ อิ การันต์ อิตถีลิงค์ ดังนี้เป็นต้น แจกเหมือน 'รตฺติ'

๑๑. ศัพท์ อี การันต์ อิตถีลิงค์

อิตฺถี (หญิง)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	อิตฺถี	อิตฺถี, อิตฺถิโย
ทุติยา	อิตฺถิยํ, อิตฺถึ[๑]	อิตฺถี, อิตฺถิโย
ตติยา	อิตฺถิยา	อิตฺถีหิ, อิตฺถีภิ
จตุตถี	อิตฺถิยา	อิตฺถีนํ
ปญฺจมี	อิตฺถิยา	อิตฺถีหิ, อิตฺถีภิ
ฉัฏฐี	อิตฺถิยา	อิตฺถีนํ
สัตตมี	อิตฺถิยํ, อิตฺถิยา	อิตฺถีสุ
อาลปนะ	อิตฺถิ	อิตฺถี, อิตฺถิโย

---

๑. **ยํ ปีโต ๑.๗๕**– หนปลายศัพท์ อี การันต์ อาเทศ 'อ' เป็น 'ยํ' บ้างก็ได้ เช่น:– อิตฺถี + อ = อิตฺถิยํ, อิตฺถึ.

เอกวจน โย สุ อ โม นิ ๑.๖๖ ในเอกวจนะแห่งลิงค์ทั้ง ๓ และ วิภัติ 'โย' ให้ทิ้ง ฆ (= อา) และ โอ การันต์เสีย แล้วรัสสะ สระศัพท์ที่ ๒ เช่น:–

ทณฺฑินิ, ทณฺฑึ, ทณฺฑิโน, ทณฺฑินา, ทณฺฑิสฺมา.

อิตฺถี, อิตฺถิยา, อิตฺถิโย. วธุ, วธุยา, วธุโย.

สยมฺภุ, สยมฺภุนา, สยมฺภุโว.

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)

นที	แม่น้ำ
มหี	แผ่นดิน
เวตรณี	แม่น้ำในเมืองนรก
วาปี	สระ, บ่อ, บึง
ปาฏลี	ดอกปากแตร (ดอกแคหางค่าง)
กทลี	กล้วย
นารี	ผู้หญิง
กุมารี	เด็กหญิง, เจ้าหญิง
ตรุณี	หญิงสาวรุ่น
วารุณี	เหล้า, นางฟ้า
พฺราหฺมณี	นางพราหมณี, หญิงตระกูลพราหมณ์
สขี	เพื่อน
คนฺธพฺพี	หญิงนักขับร้องฟ้อนรำ
กินฺนรี	นางกินร
นาคี	นางนาค
เทวี	นางพญา, นางฟ้า
ยกฺขี,ยกฺขินี	นางยักษ์
อชี	นางแพะ
มิคี	นางเนื้อ, นางกวาง
วานรี	นางลิง, อีวอก
สูกรี	นางหมู
สีหี	นางราชสีห์
หํสี	นางหงส์
กุกฺกุฏี	นางไก่

รูปศัพท์ อี การันต์ อิตถีลิงค์ มีดังนี้เป็นต้น แจกเหมือน 'อิตฺถี'

๑๒. ศัพท์ อุ การันต์ อิตถีลิงค์

เธนุ (วัว)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	เธนุ	เธนู, เธนุโย
ทุติยา	เธนุ๋	เธนู, เธนุโย
ตติยา	เธนุยา	เธนูหิ, เธนูภิ
จตุตถี	เธนุยา	เธนูนำ
ปัญจมี	เธนุยา	เธนูหิ, เธนูภิ
ฉัฏฐี	เธนุยา	เธนูนำ
สัตตมี	เธนุยำ, เธนุยา	เธนูสุ
อาลปนะ	เธนุ	เธนู, เธนุโย

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)

ธาตุ	ธาตุ	ททฺทุ	ขี้กลาก, หิดเปื่อย
ยาคุ	ข้าวยาคู	กจฺฉุ	หิด, ขี้กลาก, ตุ่มคัน
กาสุ	หลุม, กอง	รชฺชุ	เชือก

รูปศัพท์ อุ การันต์ อิตถีลิงค์ มีดังนี้เป็นต้น แจกเหมือน 'เธนุ'

๑๓. ศัพท์ อู การันต์ อิตถีลิงค์

วธู (ลูกสะใภ้, เมีย, หญิงแต่งงานแล้วใหม่ๆ)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	วธู	วธู, วธุโย
ทุติยา	วธุ๋	วธู, วธุโย
ตติยา	วธุยา	วธูหิ, วธูภิ
จตุตถี	วธุยา	วธูนำ
ปัญจมี	วธุยา	วธูหิ, วธูภิ
ฉัฏฐี	วธุยา	วธูนำ
สัตตมี	วธุยำ, วธุยา	วธูสุ
อาลปนะ	วธุ	วธู, วธุโย

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)

ชมฺพู	ไม้หว้า
สรภู	ชื่อแม่น้ำสรภู สำสกฤตเป็น สรยู
สุตนู	งาม
จมู	เสนา
วาโมรู	ผู้หญิง

ศัพท์ อู การันต์ อิตถีลิงค์ มีดังนี้เป็นต้น แจกเหมือน 'วธู'

๒. แบบฝึกหัด

๑. *ให้แปลเป็นภาษาไทย*

พุทฺธานำ **คาถา.** ภิกฺขูนำ **สทฺธา. เมตฺตาย** ฌานำ. **วาจาย** สำวโร. ฉายาย อิจฺฉา. พุทฺธสฺส ปูชา. มนุสฺสานำ **เทวตา.** เทวานำ ปริสา. มนุสฺสานำ **สภา.**

พุทฺธานำ กถาย วิชฺชา อุปฺปชฺชติ. พุทฺธานำ กถาย สทฺธา อุปฺปชฺชติ. คงฺคายำ เทวตา นหายติ. กญฺญาโย พุทฺธำ นมสฺสนฺติ. **อิตฺถิโย** เทวตาย มนฺทิรำ คจฺฉนฺติ. ภิกฺขุนี สทฺธาย สำฆำ นมสฺสนฺติ. คาถาสุ เทวตานำ ปริสาย กถา วิชฺชติ. ภิกฺขโว ปริสายำ นิสีทนฺติ. กญฺญาโย ภิกฺขุนีสุ สทฺธำ สำจเปนฺติ. สทฺธาย จ ปญฺญาย จ พุทฺธสฺส ปูชา โหติ. เมตฺตาย **ภาวนาย** เทวานำ ตุฏฺฐิ โหติ. ปญฺญาย ภาวนาย วิมุตฺติ โหติ. **นทิยา** ทิสายำ เธนู จรนฺติ.

๒. *คำที่พิมพ์ด้วยอักษรตัวพิมพ์ดำ ให้เขียนรูปเป็น ทุติยาวิภัติและสัตตมีวิภัติ*

๓. *ให้แปลเป็นภาษาบาลี*

วิชา แห่งเทวดา. ความอยาก แห่งปัญญา. การเจริญ ซึ่งเมตตา. ศรัทธา แห่งนางสาว (กญฺญา). พวงมาลัย (มาลา) เพื่อเทวดาทั้งหลาย. การอยู่ (วาส) บนแผ่นดิน. ศรัทธา ของเด็กหญิงทั้งหลาย ย่อมมี ในการบูชา ซึ่งพระพุทธเจ้า. เงา ย่อมมี บนแผ่นดิน. ศรัทธา ของชนทั้งหลาย ย่อมเจริญ ด้วยการบูชา ซึ่งเทวดา.

๔. *ให้บอก ลิงค์ วจนะ และวิภัติในคำพิมพ์ด้วยอักษรตัวพิมพ์ดำดังต่อไปนี้*

วิชฺชาย ปญฺญา วฑฺฒติ. **วิชฺชาย** อิจฺฉา **ปญฺญำ** วฑฺเฒติ. **ภิกฺขุนิโย กญฺญาโย วาเจนฺติ** (สอน). **กญฺญาโย มาลาโย**

อิจฺฉนฺติ (อยากได้). **อิตฺถิโย ภิกฺขุนิยา** สทฺธึ คจฺฉนฺติ (ไป). **ภิกฺขุนิโย** ทานํ เทนฺติ (ถวาย). **ภิกฺขุนิยา** ธมฺมเทสนา โหติ. **ภิกฺขุนิยา** (ภิกฺขุนิยํ) อิตฺถิโย ปสนฺนาโย โหนฺติ.

๕. *ให้แต่งเป็นประโยคโดยใช้คำข้างล่างนี้*

คำนาม– กญฺญาโย, ภิกฺขุนิยา คาถํ. ปีติยา, ปาลิยํ, เทวตา, เมตฺตาย, ปญฺญาย ภาวนา, วิมุตฺติยา, ปจฺจิยํ.

คำกิริยา–คายนฺติ (ร้องเพลง). นจฺจนฺติ (ฟ้อนรำ). ภาสนฺติ (พูด). ภาเวติ (เจริญ, ทำให้มีให้เป็นขึ้น). โหติ (มี, เป็น). กีฬติ, กีฬนฺติ (เล่น). ลภติ, ลภนฺติ. ปจติ, ปจนฺติ (อ่าน, เรียน). นิปชฺชนฺติ (นอน).

๖. *(ก) อ การันต์ปุลลิงค์ และ อ การันต์นปุ๋สกลิงค์ มีรูปที่สุด (การันต์) เป็นอย่างไร?*

(ข) อิ การันต์ ปุลลิงค์ นปุ๋สกลิงค์ และ อิตถีลิงค์ มีรูปที่สุดเป็นอย่างไร?

(ค) อุ การันต์ ปุลลิงค์ นปุ๋สกลิงค์ และ อิตถีลิงค์ มีรูปที่สุดเป็นอย่างไร?

ปาฐะที่ ๓

สรรพนาม - ปกรณ์

(ภาคที่ ๑ สาธารณสรรพนาม)

---

๑. สพฺพ* (ทั้งปวง)

ปุลลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	สพฺโพ	สพฺเพ[๒]
ทุติยา	สพฺพํ	สพฺเพ
ตติยา	สพฺเพน	สพฺเพหิ, สพฺเพภิ
จตุตถี	สพฺพสฺส	สพฺเพสํ, สพฺเพสานํ[๓]
ปัญจมี	สพฺพมฺหา, สพฺพสฺมา	สพฺเพหิ, สพฺเพภิ[๓]
ฉัฏฐี	สพฺพสฺส	สพฺเพสํ, สพฺเพสานํ
สัตตมี	สพฺพมฺหิ, สพฺพสฺมึ	สพฺเพสุ[๓]
อาลปนะ	สพฺพ, สพฺพา	สพฺเพ

---

๑. **น อญฺญจฺ นามปฺปธานา** ๒.๑๔๑ ศัพท์บางศัพท์เช่น 'สพฺพ' ถ้าใช้แทนนาม หรือไม่ใช้เป็นประธาน รูปของศัพท์นั้นจะไม่เหมือนสรรพนาม เช่น :- เต สพฺพา = คน 'ทั้งปวง' เหล่านั้น. เต ปิยสพฺพา ความรักแห่งสิ่งทั้งปวงเหล่านั้น (สพฺพ นี้ไม่เป็นประธาน) เต อติสพฺพา.

นปุ่สกลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	สพฺพ๋	สพฺพานิ*
ทุติยา	สพฺพ๋	สพฺเพ, สพฺพานิ
อาลปนะ	สพฺพ, สพฺพา	สพฺพานิ

นอกนี้แจกเหมือนปุลลิงค์

ตติยตฺถโยเค ๒.๑๔๒ – ศัพท์ที่ประกอบด้วยอรรถแห่งตติยาวิภัติ รูปศัพท์ เช่น 'สพฺพ' ไม่เป็นเหมือนสรรพนาม เช่น :– มาเสน ปุพฺพานิ – มาสปุพฺพานิ (นี้ไม่เป็น ปุพฺเพสุ หรือ ปุพฺเพสานิ เหมือนศัพท์สรรพนาม)

จตุตฺถสมาเส ๒.๑๔๓ – เมื่อเป็นทวันทวสมาส (= จตุตฺถ) รูปศัพท์เช่น 'สพฺพ' ไม่เป็นเหมือนศัพท์สรรพนาม เช่น :– ทกฺขิณุตฺตรปุพฺพานิ (นี้ ไม่เป็น ปุพฺเพสุ เหมือนศัพท์สรรพนาม)

๒. **โย น เมฺ** ๒.๑๔๐ – หนปลายศัพท์เช่น 'สพฺพ' อ การันต์ อาเทศวิภัติ 'โย' เป็น 'เอ' เช่น :– สพฺเพ ติฏฺฐนฺติ. สพฺเพ ปสฺส.

เวฬุ ๒.๑๔๔ – ศัพท์ที่อาเทศ 'โย' เป็น 'เอ' ใช้กับทวันทวะได้บ้าง เช่น :– ปุพฺพุตฺตเร, ปุพฺพุตฺตรา

๓. **สพฺพาทีนำ นมฺหิ จ** ๒.๑๐๑ – โดยลงวิภัติ 'นำ' 'สุ' และ 'หิ' สระตัวสุดแห่ง สพฺพ อ การันต์ ให้แปลงเป็น 'เอ' เช่น :– สพฺเพสำ. สพฺเพสุ. สพฺเพหิ.

สำ สา นำ ๒.๑๐๒ – หนปลายศัพท์ 'สพฺพ' เป็นต้น อาเทศวิภัติ 'นำ' เป็น 'สำ' และ 'สานำ' เช่น :– สพฺเพสำ, สพฺเพสานำ.

* **สพฺพาทีหิ** ๒.๑๓๙ – หนปลายศัพท์ 'สพฺพ' เป็นต้น ไม่ต้องอาเทศ 'นิ' เป็น 'อา' เช่น :– สพพ + นิ = สพฺพานิ. ปุพฺพานิ. (ไม่ใช่ สพฺพา)

อิตถีลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	สพฺพา	สพฺพา, สพฺพาโย
ทุติยา	สพฺพำ	สพฺพา, สพฺพาโย
ตติยา	สพฺพาย	สพฺพาหิ, สพฺพาภิ
จตุตถี	สพฺพสฺสา[๑], สพฺพาย	สพฺพาสำ, สพฺพาสานำ
ปญฺจมี	สพฺพาย	สพฺพาหิ, สพฺพาภิ
ฉัฏฐี	สพฺพสฺสา, สพฺพาย	สพฺพาสำ, สพฺพาสานำ
สัตตมี	สพฺพสฺสำ,[๒] สพฺพายำ	สพฺพาสุ
อาลปนะ	สพฺเพ	สพฺพา, สพฺพาโย

รูปศัพท์ต่อไปเหล่านี้แจกเหมือน 'สพฺพ':—

กตร, กตม, อุภย, อิตร, อญฺญ และ อญฺญตม.

๒. ปุพฺพาทีหิ ฉหิ ๒.๑๔๕

ปุพฺพ (ก่อน) ปร (เบื้องหน้า) อปร (เบื้องหลัง) ทกฺขิณ (เบื้องใต้) อุตฺตร (เบื้องเหนือ) อธร (เบื้องต่ำ) ศัพท์ทั้ง ๖ นี้ แจกเหมือนศัพท์ 'สพฺพ' แต่ในปฐมาวิภัติ อเนกวจนะ ต้องแจกเป็นสองรูป เช่น:— ปุพฺเพ, ปุพฺพา. ปเร, ปรา. อปเร, อปรา. ทกฺขิเณ, ทกฺขิณา. อุตฺตเร, อุตฺตรา. อธเร, อธรา.

---

๑. ฆ ปา ส สฺส สฺสา วา ๒.๑๐๓ – หนปลายศัพท์ 'สพฺพ' เป็นต้น อิตถีลิงค์ อาเทศ วิภัติ 'ส' เป็น 'สฺสา' บ้างก็ได้ เช่น:– สพฺพา + ส = สพฺพสฺสา, สพฺพาย.

๒. สฺมึ โน สฺสึ ๒.๑๐๔ – หนปลายศัพท์ 'สพฺพ' เป็นต้น อิตถีลิงค์ อาเทศ วิภัติ 'สฺมึ' เป็น 'สฺสำ' บ้างก็ได้ เช่น:– สพฺพสฺสำ, สพฺพายำ. อมุสฺสำ, อมุยา.

๓. กึ (ใคร)

ปุลลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	โก	เก
ทุติยา	กํ	เก
ตติยา	เกน	เกหิ, เกภิ
จตุตถี	กสฺส, กิสฺส[๒]	เกสํ, เกสานํ
ปัญจมี	กมฺหา, กสฺมา, กิสฺมา	เกหิ, เกภิ
ฉัฏฐี	กสฺส, กิสฺส	เกสํ, เกสานํ
สัตตมี	กมฺหิ, กิมฺหิ, กสฺมึ, กิสฺมึ	เกสุ

นปุ๋สกลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	กึ,[๓] กํ	เก, กานิ
ทุติยา	กึ, กํ	เก, กานิ

---

๑. **กิสฺส โก สพฺพาสุ ๒.๒๐๐** – ในวิภัตติทั้งหมด อาเทศศัพท์ 'กึ' เป็น 'ก' เช่น:– โก เก. กา, กาโย. กํ, กานิ.

๒. **กิ ส สฺมึ สุ วา นิตฺถิยํ ๒.๒๐๑** – ในปุลลิงค์และนปุ๋สกลิงค์ โดยลงวิภัตติ 'ส' และวิภัตติ 'สฺมึ' อาเทศศัพท์ 'กึ' เป็น 'กิ' บ้างก็ได้ เช่น:– กสฺส, กิสฺส, กสฺมึ, กิสฺมึ.

๓. **กิ มํ สิ สุ สห นปุ๋ สเก ๒.๒๐๒** – กับวิภัตติ 'อํ' และ วิภัตติ 'สิ' ในนปุ๋สกลิงค์ รูปศัพท์ 'กึ' คงเป็น 'กึ'.

อิตถีลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	กา	กา, กาโย
ทุติยา	กำ	กา, กาโย
ตติยา	กาย	กาหิ, กาภิ
จตุตถี	กสฺสา, กาย	กาสำ, กาสานำ
ปัญจมี	กาย	กาหิ, กาภิ
ฉัฏฐี	กสฺสา, กาย	กาสำ, กาสานำ
สัตตมี	กสฺสำ, กายำ	กาสุ

๔. ย (ใด)

รูปของศัพท์ 'ย' เป็นไปในลิงค์ทั้งสาม เหมือนศัพท์ 'ก' เช่น :—

ปุลลิงค์ โย, เย; ยำ, เย; เยน, เยหิ, เยภิ; ยสฺส, เยสำ, เยสานำ; ยมฺหา, ยสฺมา, เยหิ, เยภิ; ยสฺส, เยสำ, เยสานำ; ยมฺหิ, ยสฺมึ, เยสุ.

นปุ๎สกลิงค์ ยำ, เย, ยานิ; ยำ, เย, ยานิ; นอกนั้นเหมือน ปุลลิงค์

อิตถีลิงค์ ยา, ยา, ยาโย; ยำ, ยา, ยาโย; ยาย, ยาหิ, ยาภิ; ยสฺสา, ยาย, ยาสำ, ยาสานำ; ยาย, ยาหิ, ยาภิ; ยสฺสา, ยาย, ยาสำ, ยาสานำ; ยสฺสำ, ยาย, ยาสุ.

๕. ต, ตฺย (นั้น)

ปุลลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	โส, โสฺย[๑]	เต, เน[๒]
ทุติยา	ตำ, นำ	เต, เน
ตติยา	เตน, เนน	เตหิ, เตภิ
จตุตถี	ตสฺส, นสฺส, อสฺส[๓]	เตสำ, เนสำ, เตสานำ, เนสานำ
ปญฺจมี	ตมฺหา, อมฺหา, นมฺหา, ตสฺมา, นสฺมา, อสฺมา	เตหิ, เนหิ, เตภิ, เนภิ
ฉฏฺฐี	ตสฺส, นสฺส, อสฺส[๓]	เตสำ, เนสำ, เตสานำ, เนสานำ
สตฺตมี	ตมฺหิ, อมฺหิ, นมฺหิ, ตสฺมึ, นสฺมึ, อสฺมึ	เตสุ, เนสุ

---

๑ ตฺย เต ตานำ ตสฺส โส ๒.๑๓๐– โดยลงวิภัตติ 'สิ' เอา 'ต' อักษรแห่งศัพท์ 'ตฺย' ศัพท์ 'ต' และ ศัพท์ 'เอต' ในปุลลิงค์และอิตถีลิงค์ เป็น 'ส' เช่น :- โสฺย ปุริโส. สฺยา อิตฺถี. โส ปุริโส. สา อิตฺถี. เอโส. เอสา.

๒. ต ตสฺส โน สพฺพาสุ ๒.๑๓๓– เอา 'ต' เป็น 'น' บ้างก็ได้ในวิภัตติทั้งปวง เช่น :–เต, เน. เตน, เนน. เตหิ, เนหิ.

๓. ฏ ส สฺมา สฺมึ สฺสาย สฺสำ สฺสา สำ มฺหา มฺหิ สฺวิ ม สฺส จ ๒.๑๓๔– 'ส', 'สฺมา', 'สฺมึ,' 'สฺสาย,' 'สฺสำ,' สฺสา,' 'สำ,' 'มฺหา' และ 'มฺหิ' ศัพท์เหล่านี้อยู่หนปลายอาเทศ 'ต' และ 'อิม' เป็น 'อ' บ้างก็ได้ เช่น:– ตสฺส, อสฺส. ตสฺมา, อสฺมา. ตสฺมึ, อสฺมึ. ตสฺสาย, อสฺสาย. ตสฺสำ, อสฺสำ. ตสฺสา, อสฺสา. ตาสำ, อาสำ. ตมฺหา, อมฺหา. ตมฺหิ, อมฺหิ.

อิม – อิมสฺส, อสฺส. อิมสฺมา, อสฺมา. อิมสฺมึ, อสฺมึ. อิมิสฺสาย, อสฺสาย. ดังนี้เป็นต้น

นปุ๎สกลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	ตำ, นำ	เต, เน, ตานิ, นานิ
ทุติยา	ตำ, นำ	เต, เน, ตานิ, นานิ

นอกนี้ แจกเหมือนปุลลิงค์

อิตถีลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	สา, สฺยา	ตา, นา, ตาโย, นาโย
ทุติยา	ตำ, นำ	ตา, นา, ตาโย, นาโย
ตติยา	ตาย, นาย, ตสฺสา,[๑] ติสฺสา[๒]	ตาหิ, นาหิ, ตาภิ, นาภิ
จตุตถี	ติสฺสาย, ตสฺสาย,[๓] อสฺสาย, ติสฺสา, ตสฺสา,[๔] อสฺสา, ตาย	ตาสำ, อาสำ, ตาสานำ
ปญฺจมี	ตาย, นาย, ตสฺสา	ตาหิ, นาหิ, ตาภิ, นาภิ
ฉัฏฐี	ติสฺสาย, ตสฺสาย, อสฺสาย, ติสฺสา, ตสฺสา, อสฺสา, ตาย	ตาสำ, อาสำ, ตาสานำ
สัตตมี	ติสฺสำ, ตสฺสำ, อสฺสำ, ตายำ, ตสฺสา, ติสฺสา	ตาสุ

---

๑. สฺสา วา เต ติ มา มู หิ ๒.๔๘ ศัพท์อิตถีลิงค์เหล่านี้ คือ 'ตา,' 'เอตา', 'อิมา,' และ 'อมู' อยู่หนปลาย อาเทศวิภัติ 'นา' เป็นต้น เอกวจนะ เป็น 'สฺสา' บ้างก็ได้ เช่น :– ตสฺสา กตำ. ตสฺสา ทียเต. ตสฺสา นิสฺสรณำ. ตสฺสา ปริคฺคโห. ตสฺสา ปติฏฺฐิตำ. แม้จะอาเทศเป็น 'ตาย' บ้างก็ได้ เช่น:– เอติสฺสา, เอตาย. อิมิสฺสา, อิมาย. อมุสฺสา, อมุยา.

๒. ตาย วา ๒.๕๕– เบื้องหน้าแต่ 'สฺสำ,' 'สฺสา' และ 'สฺสาย' อาเทศ 'ตา' เป็น 'ติ' บ้าง, ก็ได้ เช่น :– ตสฺสำ, ติสฺสำ. ตสฺสา, ติสฺสา.

๓. เต ติ มา โต ส สฺส สฺสาย ๒.๕๖ –หนปลายศัพท์ 'ตา,' 'เอตา'และ'อิมา' อาเทศวิภัติ 'ส' เป็น 'สฺสาย' บ้างก็ได้ เช่น :– ตสฺสาย, ตาย. เอติสฺสาย, เอตาย. อิมิสฺสาย, อิมาย.

๔ โม สฺสำ สฺสา ยำ ติ สุ ๒.๖๕– เมื่อลง 'สฺสำ' เป็นต้น ให้รัสสะ ฆ (=อา) เช่น:– ตสฺสำ, ตสฺสา, ตสฺสาย, ตำ, สภติ, ปริสติ.

๖. สรรพนาม มี ๒๗ คำ

สพฺพ (ทั้งปวง), กตร, กตม (ใคร, ไหน), อุภย (ทั้งสอง), อิตร (นอกนี้), อญฺญ (อื่น), อญฺญตร (–ใดหนึ่ง), อญฺญตม (–ใดหนึ่ง), ปุพฺพ (ก่อน, ข้างหน้า), ปร, อปร (อื่น, อื่นอีก), ทกฺขิณ (เบื้องขวา), อุตฺตร (เบื้องซ้าย), **อธร** (เบื้องต่ำ), ย (ใด), ต, ตฺย (นั้น), เอต (นั้น), อิม (นี้), กึ (อะไร), เอก (หนึ่ง), อุภ (สอง), ทฺวิ (สอง), ติ (สาม), จตุ (สี่), ตุมฺห (ท่าน), อมฺห (ข้าพเจ้า)

ในอรรถเหล่านี้ สงฺขฺยา (จำนวน), อตุลฺย (หาตัวจับมิได้), อสหาย (เดียวดาย), และ อญฺญ (ผู้ใดผู้หนึ่ง), ต้องใช้ ศัพท์ 'เอก' เช่น:–

สงฺขฺยาตฺถ (อรรถแห่งจำนวน)–เอโก พาลโก. (เด็กชายคนหนึ่ง)

อตุลฺยตฺถ (อรรถแห่งหาตัวจับมิได้)– พุทฺโธ เอโกว โลเก. (พระพุทธเป็นเอกในโลก)

อสหายตฺถ (อรรถแห่งเดียวดาย)–อหํ เอโกว อรญฺเญ วิหรามิ. (ข้าพเจ้าคนเดียวเท่านั้น อยู่ในป่า)

อญฺญตฺถ (อรรถแห่งผู้ใดผู้หนึ่ง)–เอเก เอวํ วทนฺติ. (บางพวกพูดอย่างนี้)

ในอรรถแห่งจำนวน ศัพท์ 'เอก' ใช้เป็นเอกวจนะเท่านั้น มีรูปเป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓ เหมือนศัพท์ 'สพฺพ'

(เพื่อทราบศัพท์บอกจำนวน โปรดดูกัณฑ์ที่ ๓)

๓. แบบฝึกหัด

๑. *ให้แปลเป็นไทย*

สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา. **สพฺเพ** ธมฺมา อนตฺตา. สพฺเพ ปาณา ทณฺฑสฺส ตสนฺติ. พุทฺโธ สพฺพานิ ฌานานิ ชานาติ. สพฺเพ

เทวา สคฺเค วิจรนฺติ. **สพฺพาโย** ภิกฺขุนิโย พุทฺธํ วนฺทนฺติ. สพฺพาสุ ทิสาสุ ภิกฺขุ เมตฺตํ ภาเวติ.

เกน ฌาเณน กสฺส ภิกฺขุสฺส กมฺหิ จาเน กึ ฌานํ โหติ ? กา ภิกฺขุนี กาย ภาวนาย กาย ปตฺติยา กายํ กุฏิกายํ วิหรติ ? กานิ ฌานานิ ภิกฺขุ ลภติ ? กานิ ฌานานิ ภิกฺขุสฺส โหนฺติ ? โย สีลํ รกฺขติ โส ฌานํ ลภติ. **เยหิ** ธมฺเมหิ สมฺโพธิยา ปตฺติ โหติ เต ธมฺมา อนุตฺตรา โหนฺติ.

๒. *อักษรตัวพิมพ์ดำข้างบนนี้ ให้เขียนในรูปตติยาวิภัติ ฉัฏฐีวิภัติ และสัตตมีวิภัติ และให้ผูกประโยคด้วยคำเหล่านี้ด้วย*

๓. *ให้แปลเป็นบาลี*

มนุษย์ทั้งหลาย ทั้งปวง ย่อมตายเป็นธรรมดา. เทวดาทั้งหลาย ทั้งปวง ย่อมท่องเที่ยว ในสวรรค์. ปัญญาของผู้ใดไม่มี วิชาของผู้นั้น ย่อมมีน้อย. เทวดาใด แสดงธรรมอะไร แก่มนุษย์คนใด เพื่อผลอะไร ?

๔. จงบอกลิงค์ วจนะ และวิภัติ คำที่ตัวพิมพ์ดำ ต่อไปนี้ :–

สพฺพาย วิชฺชาย วายาโม. **สพฺพาย** เทวตาย วิจาโร. **สพฺพาย** ทิสาย ภิกฺขุ เมตฺตํ ภาเวติ. **สพฺเพ** เทวา **สพฺเพ** พุทฺเธ นมสฺสนฺติ. **กาย** วิชฺชาย **กาย** ปญฺญาย ปตฺติ โหติ ?

๕. *จงผูกประโยคด้วยศัพท์ที่พิมพ์ไว้ ข้างล่างต่อไปนี้ :–*

สพฺเพน สพฺพํ, สพฺพตฺถา สพฺพํ, อญฺญมญฺญํ, เยน ภควา เตน, เตน ตสฺมา (เพราะเหตุนั้น), เยน ยสฺมา (เพราะเหตุใด).

๖. *(ก) รูปแห่งนามที่เป็น อ การันต์ และศัพท์ที่เป็นสรรพนาม ปฐมาวิภัติ เป็นอย่างไร ?*

(ข) รูปแห่งนามที่เป็น อา การันต์ และศัพท์ที่เป็นสรรพนาม ปฐมาวิภัติ เป็นอย่างไร ?

ปาฐะที่ ๔
วิภัติ-ปกรณ์
(ภาคที่ ๑ กฎทั่วไป)

---

๑. ปฐมาวิภัติ (ปั๋จจัตตวจนะ)

๑. *ปฐมาตฺถมตฺเถ* ๒.๓๙ – ปฐมาวิภัติลงในกัตตา (ผู้ทำ) แห่ง **กัตตุวาจก** หรือทำให้ปรากฏอรรถอย่างเดียว (ลิงคัตถ) เช่น :–

สมโณ ฌายติ = สมณะ ย่อมเข้าฌาน.

อคฺคิ, กญฺญาโย, ผลานิ.

๒. *อามนฺตเน* ๒.๔๐ – วิภัติอาลปนะ ย่อมมีในอรรถร้องเรียก หา ปฐมาวิภัติ ย่อมใช้ในอาลปนะบ้างก็มี เช่น :–

อาวุโส สุมน สามเณร! เร ธุตฺตา! เห กญฺเญ! เช อยฺเย!

๒. ทุติยาวิภัติ (อุปโยควจนะ)

๓. *กมฺเม ทุติยา* ๒.๒ – ทุติยาวิภัติ ลงในกรรม (ผู้ถูกทำ) แห่งกัตตุวาจก เช่น :– สูโท โอทนำ ปจติ. สปฺโป ชเน ฑสติ.

๔. *กาลทฺธานมจฺจนฺตสโยเค* ๒.๓ – ทุติยาวิภัติ ย่อมมีในศัพท์บอกเวลาและสถานที่ โดยเกี่ยวข้องด้วยกิริยา คุณ และวัตถุ เช่น :–

บอกเวลา –

สามเณโร มาสำ วินยำ ปจติ = สามเณร เรียนวินัยตลอดเดือน.

ทิวสำ เคโห สุญฺโญ ติฏฺจติ = เรือนตั้งอยู่ว่างเปล่าตลอดวัน.

มาสํ คุฬธานา = ขนมแห่งข้าวคลุกน้ำอ้อย คลายตัวได้ในระยะหนึ่งเดือน

บอกสถานที่ –

ภจฺโจ โกสํ คจฺฉติ = คนรับใช้ เดินไปตลอดโกส(ร้อยเส้น).

โกสํ กุฏิลา นที = แม่น้ำ คดเคี้ยวตลอดโกส (ร้อยเส้น).

โกสํ ปพฺพโต = ภูเขาตั้งตระหง่านในระยะทางโกส(ร้อยเส้น).

๕. 'ธิ' (ทุด = ติเตียน) 'อนฺตรา' ในระหว่าง 'ปติ' (ต่อ, เฉพาะ) และ 'วินา' (เว้น) ในประโยคที่ใช้ศัพท์เหล่านี้ ย่อมใช้ทุติยาวิภัติ เช่น:–

ธิ อลสํ สิสฺสํ = ทุด ศิษย์ขี้เกียจ.

อนฺตรา จ ราชคหํ อนฺตรา จ นาลนฺทํ = ในระหว่างแห่งเมืองราชคฤห์ และในระหว่างแห่งเมืองนาลันทา.

โลกา ปสนฺนา พุทฺธํ ปติ = ชาวโลกเลื่อมใสต่อพระพุทธ.

น สิชฺฌติ ธมฺโม วิริยํ วินา = เว้นจากความเพียรเสียแล้ว ธรรมย่อมไม่สำเร็จผล.

๓. ตติยาวิภัติ (กรณวจนะ)

๖. *กตฺตุกรเณสุ ตติยา* ๒.๑๘ – ตติยาวิภัติในกัตตา (ผู้ทำ) แห่งภาววาจกและกรรมวาจก ในกรณการก (เครื่องมือของผู้ทำ) และในกิริยาวิเศษณ์ เช่น :–

ปุริเสน คมฺมติ = เขาย่อมไปโดยบุรุษ.

พาลเกน จนฺโท ทิสฺสติ = ดวงจันทร์ย่อมปรากฏโดยเด็ก.

ในการณการก –

ทณฺเฑน สปฺปึ ปหรติ = เขาตีงูด้วยท่อนไม้.

ในกิริยาวิเศษณ์ –

โคตฺเตน โคตโม = เป็นโคดมโดยโคตร.

สุเมโธ นาม นาเมน = ชื่อสุเมธ โดยนาม.

โดยวิธีเดียวกันดังต่อไปนี้:–

วิสเมน ธาวติ, สเมน ธาวติ.

ทฺวิโทเณน ธญฺญ กิณาติ.

ปญฺจเกน ปสโว กิณาติ. ดังนี้เป็นต้น.

๗. *สหตฺเถน* ๒.๑๙– ในอรรถที่มีความหมายว่า 'กับ' ย่อมใช้ 'ตติยา วิภัติ' เช่น:–

สิสฺเสหิ สห = สทฺธึ = สมฺ อาคจฺฉติ อาจริโย = อาจารย์มากับศิษย์ทั้งหลาย.

๘. *ตุลฺยตฺเถ วา ตติยา* ๒.๔๒ – ในอรรถที่มีความหมายว่า 'เท่ากัน' ย่อมใช้ 'ตติยาวิภัติ' และฉัฏฐีวิภัติบ้างก็ได้ เช่น:–

ชนเกน ตุลฺย ปุตฺโต = บุตรเท่ากันกับบิดา.

อาจริยสฺส สทิโส สิสฺโส = ศิษย์เท่ากันกับอาจารย์.

ชนกสฺส ตุลฺย ปุตฺโต = บุตรเท่ากันกับบิดา.

๔. จตุตถีวิภัติ (สัมปทานวจนะ)

๙. *จตุตฺถี สมฺปทาเน* ๒.๒๖ – จตุตถีวิภัติลงในสัมปทาน คือ อรรถว่า 'แก่' เช่น:–

ยาจกสฺส ภิกฺขํ ททาติ = เขาให้ภิกษา (อาหาร) แก่คนขอทาน.

พฺราหฺมณานํ โภชนํ ททาติ = เขาให้โภชนะ (อาหาร) แก่พราหมณ์ทั้งหลาย.

๑๐. *ตา ทตฺเถฺย* ๒.๒๗ — จตุตถีวิภัตติลงในอรรถว่า 'เพื่อ' เช่น :—

โลกหิตาย พุทฺโธ ธมฺมํ เทเสติ = พระพุทธ ทรงแสดงธรรมเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่โลก.

น สมตฺโถ ทารภรณาย = เขาไม่สามารถเพื่อเลี้ยงดูภรรยา.

สูโท ปากาย โภชนฆรํ คจฺฉติ = คนทำกับข้าว ไปโรงอาหารเพื่อหุงต้ม.

มาณวกานํ อนณฺณาโย รุจฺจติ = การไม่เล่าเรียน ย่อมชอบใจเพื่อมาณพทั้งหลาย.

ภจฺโจ อมจฺจสฺส สตฺถ ธาเรติ = คนรับใช้ ย่อมเก็บไว้ ซึ่งทรัพย์หนึ่งร้อย เพื่ออำมาตย์.

ปาปีฏฺฐสฺส (ปาปีฏฺฐาย) ธมฺเมน กึ? = ประโยชน์อะไรด้วยธรรมเพื่อคนใจบาป ?

ชีวิตํ ติณาย อปิ น มญฺญติ = เขาไม่เข้าใจชีวิต แม้เพื่อหญ้า (หมายความว่า เขาไม่สำคัญชีวิตดีไปกว่าหญ้า ไม่ยอมให้หญ้ารก คือเขาขยัน)

๕. ปัญจมีวิภัติ (นิสสักกวจนะ)

๑๑. *ปญฺจมฺยวธิสฺมา* ๒.๒๘–ปัญจมีวิภัติ ลงในศัพท์อวธิวาจก (บอกเขตแดน หรือบอกเวลา หรือบอกความจำกัด) แปลว่า 'แต่' 'จาก' เช่น:–

คามสฺมา คจฺฉติ = เขาไปจากหมู่บ้าน.

โจรสฺมา ภายติ = เขากลัวแต่โจร.

โจรสฺมา รกฺขติ = เขารักษา (ทรัพย์) จากโจร.

๖. ฉัฏฐีวิภัติ (สามิวจนะ)

๑๒. *ฉฏฺฐี สมฺพนฺเธ* ๒.๔๑–ฉัฏฐีวิภัติลงในสัมพันธะ (เกี่ยวข้องกัน) คือ อรรถว่า 'แห่ง' 'ของ' เช่น:–

อาจริยสฺส ปุตฺโต = บุตรของอาจารย์.

คามสฺส มนุสฺสา = คนแห่งบ้าน (ชาวบ้าน).

ปหรโต ปิฏฺฐึ ททาติ = ให้หลังไปทางแห่งผู้ตี (คือหันหลังไปทางผู้ตี).

ทิวสสฺส ติกฺขตฺตุ = สามครั้งแห่งวัน (วันละสามครั้ง)

ฉัฏฐีวิภัติ กับศัพท์ที่เป็นกฤต ยังมีอรรถอีกหลายอย่าง เช่น:–

สาธุ สมฺมโต พหุชนสฺส = ความเข้าใจดีของชนเป็นอันมาก.

ติฏฺฐนฺติ ธมฺมสฺส ญาตาโร = ผู้รู้ธรรมย่อมตั้งอยู่ได้.

๑๓. *ยโต นิทฺธารณํ ๒.๓๙* – ฉัฏฐีวิภัตย่อมใช้ในสิ่งซึ่งมีของหลายอย่างโดยชาติ คุณ และกิริยา เจาะจงแน่นอนลงในอย่างใดอย่างหนึ่ง และแม้ในสัตตมีวิภัติก็เช่นเดียวกัน เช่น :–

มนุสฺสานํ มนุสฺเสสุ วา ขตฺติโย **เสฏฺโ** = บรรดาคนทั้งหลายหรือในคนทั้งหลาย กษัตริย์เป็นชาติประเสริฐที่สุด.

กณฺหา คาวีนํ คาวีสุ วา สมฺปนฺนขีรตมา = บรรดาแม่โคนมทั้งหลาย หรือในแม่โคนมทั้งหลาย แม่โคนมสีดำมีน้ำนมบริบูรณ์ที่สุด.

ทานานํ ทาเนสุ วา ธมฺมทานํ เสฏฺจฺ = บรรดาทานทั้งหลาย หรือในทานทั้งหลาย ธรรมทานประเสริฐที่สุด.

๗. สัตตมีวิภัติ (ภุมมวจนะ)

๑๔. *สตฺตมฺยาธาเร ๒.๓๔* – สัตตมีวิภัติลงในที่รับรองกิริยา เช่น :–

ปพฺพเต **ติฏฺฐติ** = เขายืนอยู่บนภูเขา.

กุมฺเภ โอทนํ **ปจติ** = เขาหุงข้าวในหม้อข้าว.

อากาเส สกุณา **วิจรนฺติ** = นกทั้งหลายย่อมเที่ยวไปในอากาส.

ติเลสุ เตลํ **วตฺตติ** = น้ำมัน ย่อมมีในเมล็ดงาทั้งหลาย.

๑๕. *นิมิตฺเต ๒.๓๕* – สัตตมีวิภัติ ย่อมมีในอรรถ แห่งนิมิต (เป็นเหตุให้) คืออรรถว่า "เพราะเหตุ" เช่น :–

อชินมฺหิ มิคํ หญฺญติ = เขาฆ่าเนื้อเพราะเหตุหนัง (ฆ่าเนื้อเอาหนัง)

มุสาวาเท ปาจิตฺติยํ = วิติกกมโทษชื่อปาจิตตีย์ ย่อมมีเพราะมุสาวาท.

๑๖. *ยพฺภาโว ภาวลกฺขณํ* ๒.๓๖ – ในที่ใด ในเมื่อมีกิจการอย่างหนึ่งเกิดขึ้น กิจการอีกอย่างหนึ่งก็เกิดตามขึ้นมา สัตตมีวิภัติย่อมมีในที่นั้น นี้เรียกว่าภาวลักขณะ คืออรรถว่า "ครั้นเมื่อ" หรือ "ในเมื่อ" เช่น :–

อาจริเย อาคเต สิสฺสา อุฏฺฐหนฺติ = ครั้นเมื่ออาจารย์มาแล้ว ศิษย์ทั้งหลายย่อมลุกขึ้นรับ.

คาวีสุ ทุยฺหมานาสุ คโต, ทุทฺธาสุ อาคโต = ในเมื่อแม่โคนมทั้งหลาย กำลังถูกรีดนม เขาไปแล้ว ครั้นเมื่อแม่โคนมทั้งหลายถูกรีดนมเสร็จแล้ว เขากลับมา.

๑๗. *ฉฏฺฐี จานาทเร* ๒.๓๗ – ในเนื้อความข้างบนนี้ ทว่าภาวะแห่งอนาทร (สภาพที่ไม่เกี่ยวข้องกัน) เป็นที่รู้กันอยู่แล้วไซร้ แม้ฉัฏฐีวิภัติ ก็ย่อมมีได้ (เหมือนกัน).

ฉัฏฐีอนาทร เช่น:–

อาโกฏยนฺโต โส เนติ สิวิราชสฺส เปกฺขโต = เมื่อพระราชาสิวิกำลังทอดพระเนตร เขาตีกลองป่าวประกาศนำ.

วิสัยสัตตมี เช่น :–

มจฺจุ อาทาย คจฺฉติ เปกฺขมาเน มหาชเน = เมื่อมหาชนกำลังมีใจจดจ่ออยู่ มัจจุ ย่อมพาเอาไป.

[ในอุทาหรณ์ข้างบนนี้ พระราชาสิวิ และ มหาชน (สิวิราชสฺส, มหาชเน) เป็นภาวะแห่งอนาทร]

๔. แบบฝึกหัด

๑. *ให้แปลเป็นภาษาไทย*

สกฺก–ปญฺห–สุตฺตํ

เอกํ สมยํ ภควา (= **พระผู้มีพระภาค**) มคเธสุ **วิหรติ** อินฺทสาล–คุหายํ. **เตน** โข ปน **สมเยน** สกฺกสฺส เทวานํ อินฺทสฺส อุสฺสุกฺกํ อุทปาทิ (= เกิดขึ้นแล้ว) **ภควนฺตํ** ทสฺสนาย. อถ โข (= ครั้งนั้นแล) สกฺโก เทวานํ อินฺโท **เทเวหิ** ตาวตึเสหิ ปริวุโต ภควนฺตํ ทสฺสนาย อคมาสิ (= ได้ไปแล้ว). ปญฺจสิโขปิ คนฺธพฺพ–ปุตฺโต วีณํ อาทาย (= ถือแล้ว) **สกฺกสฺส อนุจริยํ** อุปาคมิ (= เข้ามาหา). อถ โข สกฺโก อินฺทสาล–คุหํ ปวิสิตฺวา (= เข้าไปแล้ว) ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา (= ไหว้แล้ว) **เอกมนฺตํ** (= ณ ที่ควรข้างหนึ่ง) อฏฺฐาสิ. เทวาปิ เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุ (ได้ยืนแล้ว). เตน โข ปน สมเยน อนฺธการคุหายํ อาโลโก อุทปาทิ (= บังเกิดขึ้นแล้ว), ยถา **ตํ** เทวานํ เทวานุภาเวน.

อถ โข สกฺโก เทวานํ อินฺโท ภควนฺตสฺส ธมฺม–เทสนํ สุตฺวา (= ฟังแล้ว) เวท–ปฏิลาภํ โสมนสฺส–ปฏิลาภํ จ ปตฺโต (= ถึงแล้ว) ภควนฺตํ อาห:–

"อภิชานามิ (ข้าพเจ้าจะจำไว้), ภนฺเต! อิโต (= จากที่นี้) ปุพฺเพ เอว–รูปึ โสมนสฺส – ปฏิลาภํ" ติ.

"ภูต–ปุพฺพํ ภนฺเต! เทวาสุร–สงฺคาโม อโหสิ (=ได้มีแล้ว) ตสฺมึ สงฺคาเม เทวา ชินึสุ (= ชนะแล้ว) อสุรา ปราชึสุ (=แพ้แล้ว). ยา จ ทิพฺพา โอชา ยา จ อสุร–โอชา อุภยํ **เอตฺ** เทวา ปริภุญฺชิสฺ-

สนฺตีติ จินฺเตตฺวา (= จักกิน คิดแล้วอย่างนี้) โสมนสฺส–ปฏิลาโภ, **โส น** นิพฺพิทาย น นิพฺพานาย สංวตฺตติ. โย จ โข ปน เม อยं ภนฺเต! ภควนฺตสฺส ธมฺมं สุตฺวา เวท–ปฏิลาโภ โสมนสฺส–ปฏิลาโภ, โส เอกนฺตนิพฺพิทาย สංโพธาย สංวตฺตตี" ติ.

อถ โข สกฺโก เทวานං อินฺโท ปาณินา ปฐวึ ปรามสิตฺวา (= ลูบคลำ) ติกฺขตฺตุं (= สามครั้ง) อุทานं อุทาเนสิ:–

"นโม **ตสฺส** ภควโต (= ภควนฺตสฺส) อรหโต (=อรหนฺตสฺส) **สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสา**" ติ. อิมสฺมึ จ ปน เวยฺยากรณสฺมึ ภณฺฑมาเน (= เมื่อกล่าวอยู่) สกฺกสฺส เทวานं อินฺทสฺส ธมฺม–จกฺขุ อุทปาทิ (= เกิดแล้ว) 'ยं กิ จิ สมุทย–ธมฺมं สพฺพं ตं **นิโรธ**–ธมฺมं" ติ.

๒. *ให้แปลประโยคข้างล่างนี้เป็นภาษาไทย และให้ผูกเป็นประโยคด้วยคำที่พิมพ์เป็นตัวอักษรดำ ดังต่อไปนี้:–*

กายสฺส เภทา, ปรं มรณา, สุคตึ **สคฺคं โลกं** อุปปชฺชติ (= ย่อมบังเกิด). ภิกฺขุ รตฺติยา **ปจฺฉิมं ยามं** ปจฺจุฏฺฐาย (= ลุกขึ้น) จงฺกเมน **อาวรเณหิ ธมฺเมหิ** จิตฺตं ปริโสเธติ (= ย่อมชำระล้าง, ทำให้หมดจด) **สิกฺขาปเทสุ สิกฺขติ**. สุชาตา ตสฺสา ทาสิยา วจนं สุตฺวา (=ฟังแล้ว) ปุณฺณं ทาสึ สพฺพं อลงฺการं อทาสิ (= ได้ให้แล้ว). ตสฺมึ สมเย มาโร เทว–ปุตฺโต มาร–โฆสนं โฆสาเปตฺวา (ให้ป่าวประกาศ) มารพลं อาทาย (= รวบรวมพาไปแล้ว) นิกฺขมิ (= เคลื่อนออกไปแล้ว). มารพเล ปน โพธิมณฺฑं อุปสංกมนฺเต อุปสංกมนฺเต, (= เข้าไปใกล้ๆ) เตสं เอโกปี **ราตุं** นาสกฺขิ (= **ไม่อาจ**

คำรงอยู่ได้). สุทฺโธทน–ปุตฺเตน **สิทฺธตฺเถน** สทิโส (=เช่นกับ) อญฺโญ ปุริโส นาม นตฺถิ. ชาติยา โข สติ (=ครั้นเมื่อชาติมีอยู่) ชรา–มรณํ โหติ. วิญฺญาเณ โข สติ (=ครั้นเมื่อวิญญาณมีอยู่) นาม–รูปํ โหติ. **อาสเวหิ** จิตฺตํ วิมุจฺจิ(=หลุดพ้นแล้ว).

๓. *ให้แปลเป็นภาษาบาลี*

ภิกษุทั้งหลาย อยู่แล้ว (วิหรึสุ) **ในป่าลึก** (วนสณฺฑ). ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ได้ไปแล้ว (อคมุ๋สุ) สู่เมืองสาวัตถี เพื่อเห็นซึ่งพระผู้มีพระภาค. แม้ปริพาชกคนหนึ่งได้ไปแล้ว (อคมิ) กับภิกษุทั้งหลาย **เหล่านั้น.**

มนุษย์ใด รักษา (รกฺขติ) **ซึ่งศีล** มนุษย์นั้น **เมื่อแตกกาย ทำลายขันธ์ แล้ว** (กายสฺส เภทา ปรํ มรณา) ย่อมบังเกิดในโลกสวรรค์ (=อุปฺปชฺชติ). การนอบน้อม **พระผู้มีพระภาค** ผู้ตรัสรู้ด้วยดีโดยชอบ **พระองค์นั้น.**

ในเมื่ออาสวะแห่งจิตสิ้นไปแล้ว จิตย่อมหลุดพ้น **(วิมุจฺจติ)** โดยการถวายทานแก่**พระสงฆ์** เขาย่อมประสบบุญเป็นอันมาก (พหุ๋ ปุญฺญ๋ ปสวติ). **สมาธิ** ย่อมเกิดจากศีล (อุปฺปชฺชติ) ปญฺญา ย่อมเกิดจาก สมาธิ. **วิมุติ** ย่อมเกิดจากปัญญา (โหติ).

๔. *ให้จำสำนวนบาลีที่พิมพ์ไว้ข้างล่างนี้ และให้ผูกเป็นประโยคต่อไป*

ปจฺฉา–ภตฺตํ = ภายหลังกิน**อาหาร.** **ปิณฺฑปาโต** = เที่ยวบิณฑ-**บาต.** (เที่ยวขออาหาร) ปฏิสลฺลานํ [=ที่เร้นเป็นที่เสวยวิมุติ**สุข**ในผล

สมาบัติ (สมาธิ]. สมฺโมทนียํ กถํ สาราณียํ วีติสาเรตฺวา (= ยังถ้อยคำอันตนพึงบันเทิงพร้อม อันควรระลึกให้สำเร็จแล้ว คือสนทนาปราศรัยอย่างดูดดื่ม). ปุพฺพณฺห–สมยํ นิวาเสตฺวา (= นุ่งห่มแล้วในเวลาเช้า). ปตฺต–จีวรํ อาทาย (= ถือบาตรและครองจีวร). ปิณฺฑาย ปาวิสิ (= เข้าไปแล้วเพื่อขออาหาร). อตฺต–มนา อภินนฺทิ (= เขามีใจเป็นของตน บันเทิงยิ่งแล้ว).

ปาฐะที่ ๕

อัพยย - ปกรณ์

(ภาคที่ ๑ สาธารณ ประโยค)

---

๑. อัพยยศัพท์ มีรูปเดียวเสมอไป ไม่ต้องเปลี่ยนรูปเพราะเหตุลิงค์ วจนะ และวิภัติ. อัพยยศัพท์ ท่านอาจารย์โมคคัลลานะเรียกว่าเป็น 'อสงฺขย' เพราะว่าจำนวนในอัพยยศัพท์เหล่านี้ไม่มี "น วิภชฺชเต สงฺขฺยา ยสฺส ตํ อสงฺขยํ" (จำนวนของศัพท์ใดไม่จำแนกไว้ ศัพท์นั้นชื่อ อสงฺขย)[๒]

โดยทั่วไป อัพยยศัพท์มี ๕ อย่าง คือ ๑. อุปสัค ๒. นิมิตตัตถกะ ๓. ปุพพกาลิกะ ๔. ตัทธิตันตะ ๕. รุฬหิ.

๑. อุปสัค

๒. อุปสัคมี ๒๐ คือ ป, ปรา, นิ, นี, อุ, ทุ, สํ, วิ, อว, อนุ, ปรี, อภิ, อธิ, ปติ, สุ, อา, อติ, อปี, อป, อุป.

---

๑. อสงฺขยหิ สพฺพาสํ ๒.๑๒๐—หนปลาย อสงฺขย ศัพท์ ต้องลบวิภัติทั้งหมด เช่น:— ว, วา, เอว, เอวํ.

๒. โมคฺคลฺลานปญฺจิกา ๓.๒

เมื่อเข้าอุปสัค เนื้อความแห่งกิริยาย่อมเปลี่ยนความหมาย ส่งเสริมให้พิเศษยิ่งขึ้นบ้าง ผิดจากเนื้อความเดิมบ้าง และกลับกันตรงกันข้ามบ้าง (โปรดดูกัณฑ์ที่ ๒ ปาฐะที่ ๗) เช่น:–

ชหติ	= ย่อมละ	ปชหติ	= ย่อมละเด็ดขาด
กิรติ	= ย่อมโปรย, ย่อมกระจัดกระจาย	วิปฺปกิรติ	= ย่อมโปรยไปทั่วทิศ, ย่อมกระจัดกระจายไปทั่วทิศ
หรติ	= ย่อมนำ	ปหรติ	= ย่อมฆ่า, ย่อมตี
คจฺฉติ	= ย่อมไป	อาคจฺฉติ	= ย่อมมา

๒. นิมิตตัตถกะ

๓. อัพยยศัพท์ในความหมายว่า "เพื่อต้องการ" เรียกว่า นิมิตตัตถกะ (เป็นเหตุให้) เช่น:–

โภตฺตุ คจฺฉติ	=	เขาไปเพื่อกิน.
กาตุ	=	เพื่อทำ
โสตุ	=	เพื่อฟัง
ทฏฺฐุ	=	เพื่อดู
ยุชฺฌิตุ	=	เพื่อรบ
วตฺตุ	=	เพื่อพูด
รุชฺฌิตุ	=	เพื่อกั้น

๓. ปุพพกาลิกะ

๔. อัพยยศัพท์ในความหมายว่า "ทำอันนี้แล้ว จึง....." เรียกว่า ปุพพกาลิกะ เช่น:–

วิหารๆ คนฺตฺวา พุทฺธๆ วนฺทติ = เขาไปสู่วิหารแล้วจึงไหว้พระพุทธ

กตฺวา = ทำแล้ว

สุตฺวา = ได้ยินแล้ว

ปสฺสิตฺวา = เห็นแล้ว

(โปรดดูข้อที่กล่าวด้วย ตฺวา ปัจจัย)

๔. ตัทธิตันตะ

๕. อัพยยศัพท์อยู่หนปลายนาม และสรรพนามบางอย่าง ลงปัจจัย ตัทธิต เรียกว่า "ตัทธิตันตอัพยยศัพท์" เช่น:–

สพฺพ–สพฺพตฺถ = ในที่ทั้งปวง

ย–ยหึ = ในที่ใด

กึ–กทา = เมื่อไร, ในกาลใด

สตๆ–สตโส = โดยส่วนร้อย (ตั้งร้อยเท่า)

(โปรดดูกัณฑ์ที่ ๔ ปาฐะที่ ๖)

๕. รุฬหิ

๖. อัพยยศัพท์ที่เป็น รุฬหิ โดยเป็นประธาน มี ๓ ประการ คือ

ก. กิริยาวิเศษณ์ ข. สโยชกาทิ ค. วิสุมยาทิโพธกะ

ก. กิริยาวิเศษณ์

กิริยาวิเศษณ์บางศัพท์ มีความหมายเป็นเอกวจนะแห่งทุติยาวิภัติ หรือ ตติยาวิภัติ เช่น:– เวคํ คจฺฉติ, เวเคน คจฺฉติ = เขาไปโดยเร็ว.

อัพยยศัพท์ข้างล่างนี้ กล่าวได้ว่ามีอาการเป็นกิริยาวิเศษณ์ คือ :–

อคฺคโต = ข้างหน้า; ต่อหน้า
อชฺช = ในวันนี้
อญฺญทตฺถุ = โดยแน่แท้
อตีว = มากยิ่ง, ยิ่ง
อตฺถ = นี้
อตฺถํ = ความสาบสูญ, อันตั้งอยู่ไม่ได้, ไม่เห็น
อตฺร = ใน–นี้
อทฺธา = โดยแน่แท้
อธุนา = เวลานี้, เดี๋ยวนี้
อโธ = ในที่ต่ำ, เบื้องต่ำ
อนฺตรา = ในท่ามกลาง, ในระหว่าง
อนฺตเรน = ในท่ามกลาง, เว้น
อนฺโต = ในท่ามกลาง, ในภายใน
อปฺเปว = บางที, บางคราว, ไฉน
อปฺเปว นาม = บางที, บางคราว, แม้ชื่อไฉน
อภิกฺขณํ = เนือง ๆ
อภิณฺหํ = เนือง ๆ, ทุกวัน
อมา = กับ, ด้วย, ร่วม

อมุตฺร = ในโลกหน้า, ใน–โน้น
อลํ = พอละ, เพียงพอ, อย่าเลย
อวสฺสํ = โดยแน่แท้
อาม = เออ, ครับ, ขอรับ, จ้ะ
อารกา = ไกล, แต่ที่ไกล
อารา = ไกล, แต่ที่ไกล
อาวิ = ปรากฏ, แจ้ง
อิธ = ใน–นี้
อีฆ = เชิญเถิด
อิติ = ดังนี้, ด้วยประการฉะนี้, ว่า
อิตฺถํ = ดังนี้, ด้วยประการฉะนี้
อิทานิ = เวลานี้, เดี๋ยวนี้, บัดนี้
อิห = ใน–นี้
อีสกํ = นิดหน่อย, เล็กน้อย
อุจฺจํ = สูง
อุทฺธ = เบื้องบน
อุปริ = เบื้องบน
เอตรหิ = เดี๋ยวนี้, บัดนี้
เอตฺตาวตา = มีประมาณเท่านี้
เอตฺถ = ใน–นี้
เอว = นั่นเทียว, โดยแน่แท้
เอวํ = ฉันนั้น, เช่นเดียวกัน

เอวมฺปี = แม้ฉันนั้น, แม้เช่นเดียวกัน
กจฺจิ = หรือ, บ้างหรือ
กตฺถ = ใน–ไหน
กถํ = อย่างไร
กถญฺจิ = โดยประการใด, อย่างไร, เป็นอย่างไร
กทา = ในกาลใด, เมื่อไร
กทาจิ = บางที, บางคราว
กหํ = ที่ไหน
กามํ = โดยแท้, โดยแน่แท้
กึ = อะไร, หรือ, ทำไม
กิญฺจิ = อย่างใดอย่างหนึ่ง, บางอย่าง, เล็กน้อย
กึสุ = อย่างไร
กิตฺตาวตา = มีประมาณเพียงไร
กีว = มีประมาณเพียงไร, เท่าไร
กุตฺถ = ในที่ไหน
กุทาจนํ = บางครั้งบางคราว, แทบจะไม่, ในกาลไหนๆ
กุหึ = ที่ไหน
กุหิญฺจนํ = ที่ไหน
กุตฺร = ในที่ไหน
กุว = ที่ไหน
จน = ไหน, อย่างใด (บอกความไม่แน่นอน)
จิ = ไหน, อย่างใด (บอกความไม่แน่นอน)

จิรำ = **นาน, กาลนาน**

จิเรน = โดยชักช้า, โดยกาลนาน

จิรรตฺตาย = ชั่วกาลนาน

จิรสฺสำ = กาลนาน

ชาตุ = เลย, โดย**แท้**, บาง**ที**

ตำ = เพราะเหตุ**นั้น**, เพราะฉะ**นั้น**

ตคฺฆ = โดย**แท้**

ตโต = เพราะเหตุ**นั้น**, ลำดับ**นั้น**

ตตฺถ = ใน–**นั้น**

ตตฺร = ใน–**นั้น**

ตถริว = เช่นเดียวกัน, ฉัน**นั้น**นั่นเทียว

ตถา = **ฉันนั้น**

ตเถว = ฉัน**นั้น**นั่นเทียว

ตทา = ในกาล**นั้น**

ตทานิ = ในกาล**นั้น**, ครั้ง**นั้น**, ขณะ**นั้น**

ตหึ = ใน–**นั้น**, ใน**ที่นั้น**

ตหำ = ใน–**นั้น**, ใน**ที่นั้น**

ตาว = เพียง**นั้น**

ตาวตา = ด้วยเหตุมีประมาณเพียง**นั้น**, เพียง**นั้น**

ติริยำ = ขวาง

ติโร = **ที่ซ่อน**, ที่กำบัง, ภายนอก

ตุณฺหี = นิ่ง, เงียบ

เตน = เพราะเหตุ**นั้น**

ทิฏฺฐา = โดยความยินดี, โดยโชค
ทิวา = ในกลางวัน
ทุฏฺฐุ = ชั่ว, ทางชั่ว
ทูรา = ไกล
โทโส = ในกลางคืน
ธุวํ = มั่นคง, เที่ยง, ยั่งยืน, แน่แท้
น = ไม่
ननु = มิใช่หรือ, อะไร
นโม = นมัสการ, ไหว้
นหิ = หามิได้, ไม่ใช่
นานา = ต่าง ๆ
นีจํ = เล็กน้อย, ต่ำ, ทราม
นุ = หนอ, บางที, อะไร, อะไรหรือ
นูน = โดยแท้
โน = ไม่
ปเค = ในเวลาเช้า, ก่อน
ปเคว = จะป่วยกล่าวไปไย
ปติรูปํ = ถูกแล้ว, สมควร
ปรมฺมุขา= ลับหลัง
ปรสุเว = ในวันมะรืน
ปริโต = โดยรอบ, ทั้งสี่ด้าน
ปสยฺห = การกดขี่, ข่มเหง
ปาตุ = ปรากฏ, ต่อหน้า

ปาโต = ในเวลาเช้า
ปาโย = บางทีจะ, คงจะ, โดยมาก
ปุถุ = แต่, หนา, มาก, คนละแผนก, เว้น, ปราศจาก
ปุนปฺปุนํ= บ่อย ๆ, เนือง ๆ
ปุรโต = ต่อหน้า, ข้างหน้า
ปุเร = ต่อหน้า, ข้างหน้า
เปจฺจ = ในปรโลก, ละไปแล้ว
พลวํ = โดยกำลัง
พหิทฺธา = ภายนอก
พหี = ภายนอก
พาหิรา = ภายนอก
พาหิรํ = ภายนอก
มนำ = เล็กน้อย, สักเล็กน้อย
มา = อย่า
มิจฺฉา = เท็จ, ผิด
มุธา = ว่างงาน, เปล่า
มุสา = เท็จ, ผิด
มุหุ = ครู่, บ่อย ๆ
ยำ = เพราะเหตุใด, ใด
ยโต = เพราะเหตุใด
ยตฺถ = ใน–ใด
ยตฺร = ใน–ใด
ยถตฺถำ = เช่นนั้น, ดังนั้น

ยถริว = ฉันใด, อย่างไรเล่า, เช่น
ยถา = ฉันใด, ด้วยประการใด, เช่น
ยถา จ = ฉันใด, เช่น
ยถาคตำ = เช่นนี้แล, เช่นนี้แหละ
ยถาปี = เช่น, แม้ฉันใด, เหมือนดังว่า
ยถาหิ = เช่น, ฉันใดแล, เหมือนดังว่า
ยเถว = เช่น, ฉันใดนั่นเทียว
ยหึ = ใน–ใด, ที่ใด
ยาว = เพียงใด, มีประมาณเพียงใด
ยาวตา = เพียงใด, มีประมาณเพียงใด
เยน = ด้วยเหตุใด, เพราะเหตุใด, โดยเหตุใด
รตฺตำ = ในราตรี, ในเวลากลางคืน
รโห = ในที่ลับ
ริเต = ว่าง, เว้น, ปราศจาก
ลหุ = เร็ว, พลัน, เล็ก, เบา
วินา = เว้น, ปราศจาก
วิย = เพียงดัง, เช่นเดียวกับ
เว = โดยเที่ยงแท้, แน่แท้
สกึ = ครั้งเดียว
สจฺจิ = แจ่มแจ้ง, แจ้งชัด
สชฺชุ = เร็ว, พลัน, ทันทีทันใด, ในขณะนั้น
สทา = ทุกเมื่อ
สทฺธึ = สมกัน, เป็นไปตาม

สทฺธึ = กับ
สนำ = ทุกเมื่อ
สนิกำ = เร็ว, ค่อย ๆ
สปทิ = ทันทีทันใด, ในขณะนั้น
สพฺพโต = โดยรอบ, โดยทุกด้าน
สมนฺตโต = โดยรอบ, โดยทุกด้าน
สมนฺตา = โดยรอบ, โดยทุกด้าน
สมำ = กับ, ด้วย
สมฺปติ = เดี๋ยวนี้, ในเวลานี้, บัดเดี๋ยวนี้
สมฺมา = ชอบ, ในทางดี, ในวิธีดี
สยำ = เอง, ด้วยตนเอง
สำ = ยินดีก่อน
สห = กับ, ร่วมกัน
สหสา = โดยพลัน
เสฺว = พรุ่งนี้
สาธุ = ดี, ชอบ, ถูก
สามำ = เอง, ด้วยตนเอง
สาหุ = สาธุ, ดี, ชอบ, ถูก
สายำ = ในเวลาเย็น
สุ = อีกประการหนึ่ง, หรือว่า, ดี
สุฏฺฐุ = ด้วยดี, ถูก, ทางดี
สุวตฺถิ = สวัสดี, ความดีงาม
สุเว = พรุ่งนี้

เสยฺยถาปี = แม้ฉันใด, เช่น, เหมือนกับว่า
เสยฺยถาปี นาม = แม้ชื่อฉันใด, เช่น, เหมือนกับว่า
หิยฺโย = ในวันวาน, เมื่อวานนี้
เหฏฺฐา = เบื้องต่ำ, ภายใต้

ข. สโยชกาทิ

'อุท' = หรือว่า–กินฺนุ พุทฺธํ สรณ์ คจฺฉสิ อุท อญฺญ์ สรณ์ ?
(ท่านถึงพระพุทธเป็นที่พึ่งหรือ หรือว่า ถึงสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง)
'อุทาหุ' = หรือว่า–กินฺนุ พุทฺธ์ สรณ์ คจฺฉสิ อุทาหุ อญฺญ์ สรณ์ ?
(ท่านถึงพระพุทธเป็นที่พึ่งหรือ หรือว่า ถึงสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง)
'กิมุ' = มีประโยชน์อะไร–ชีวิตกฺขเย ปตฺเต กิมุ ขีรโภชน์ ?
(เมื่อการสิ้นชีวิตถึงแล้ว การบริโภคนมสด จะมีประโยชน์อะไร)
'กิมุต' = มีประโยชน์อะไร–ชีวิตกฺขเย ปตฺเต กิมุต ขีรโภชน์ ?
(เมื่อการสิ้นชีวิตถึงแล้ว การบริโภคนมสด จะมีประโยชน์อะไร)
'จ' = ด้วย, และ–สมโณ พุทฺธ์ วนฺทติ จ สีล์ รกฺขติ จ.
(สมณะ ไหว้พระพุทธด้วย รักษาศีลด้วย)
'เจ' = ทว่า, ผิว่า–พุทฺโธ ภเวยฺย เจ มาร์ เชสฺสติ.
(ทว่า พระองค์เป็นพระพุทธไซร้ พระองค์จักชนะมารได้)
'ยทิ' = ทว่า, ผิว่า–ยทิ พุทฺโธ ภเวยฺย มาร์ เชสฺสติ.
(ทว่า พระองค์เป็นพระพุทธไซร้ พระองค์จักชนะมารได้)
'สเจ' = ทว่า, ผิว่า, หากว่า–สเจ พุทฺโธ ภเวยฺย มาร์ เชสฺสติ.
(ผิว่า พระองค์เป็นพุทธไซร้ พระองค์จักชนะมารได้)

ค. วิสฺมยาทิโพธกะ

คำข้างล่างต่อไปนี้ เป็นอัพยยศัพท์ชนิดวิสฺมยาทิโพธกะ

องฺค = โอ! ข้าแต่! เฮ้ย! (เป็นคำร้องเรียก)

อตฺถุ = จงเป็นอย่างนี้ (แสดงความประสงค์)

เอวํ = ครับ, ขอรับ, ถูกแล้ว

อทฺธา = โดยแท้

อมฺโภ = ดูก่อน—ผู้เจริญ, ข้าแต่ผู้เจริญ

อเร = เฮ้ย, เฮ้ยคนร้าย

อโห = โอ (แสดงความอัศจรรย์)

เช = ใช้เรียกผู้หญิง เช่น. เช แน่ะสาวรับใช้ (เดี๋ยวนี้ กลายเป็น เค ไป เช่น เค ไมยฺยา! เค อยฺยา! เค ทีที! เค ทาอี)

ธิ = ทุด, ถุย (ติเตียน)

โภ = ข้าแต่—ผู้เจริญ

เร, เว = เฮ้ย, เว้ย

สาธุ = ถูกแล้ว, ดีแล้ว (แสดงการรับ) ครับ, ขอรับ

หโห = เฮ้ย

หนฺท = เชิญ (บอกแสดงการเชื้อเชิญ), ผิฉะนั้น, ผิว่า

หา = โธ่, อพิโธ่ (แสดงการสลดใจ, แสดงความเศร้าโศก)

หิ = อา!

เห = เฮ้ย! ข้าแต่!

ควรดู คำอัพยย ข้างล่างนี้ ไม่มีความหมายของตนเอง แต่ใช้เป็นคำประดับประโยค (วากยาลังการ) หรือคำส่งเสริมบทให้สมบูรณ์ (บทบูรณ์ หรือ บาทบูรณ์) เช่น:–

อสฺสุ, โข, เจ, ปน, ยคฺเฆ, สุทฺทำ, ห

ตโย อสฺสุ ธมฺมา ชหิตา ภวนฺติ. เตน โข ปน สมเยน.

๕. แบบฝึกหัด

๑. *ให้แปลเป็นไทย*

ทีปงฺกโร นาม ชิโน **ปุรา** อโหสิ (= ได้มีแล้ว). ตสฺส อปร–ภาเค โกณฺฑญฺโญ นาม พุทฺโธ อุทปาทิ (= ได้บังเกิดขึ้นแล้ว). โก นุ หาโส กึ อานนฺโท **นิจฺจำ** ปชฺชลิเต สติ (=ในเมื่อ). โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา (=ประมาทแล้ว) **ปจฺฉา** โส น ปมชฺชติ (=ประมาท), โส อิมำ โลกำ อพฺภา มุตฺโต จนฺทิมา วิย ปภาเสติ (=ส่องสว่าง). ปาปำ เจ ปุริโส กยิรา (=พึงทำ) น ตำ กยิรา **ปุนปฺปุนำ.** ปาโป ปี ปสฺสติ (=ย่อมเห็น) **ภทฺรำ**, ยาว ปาปำ น ปจฺจติ (=ผลิตผล). **ยทา** จ ปจฺจติ ปาปำ, อถ ปาโป ปาปานิ ปสฺสติ. **กจฺจิ** เต อาวุโส! ขมนียำ? **กจฺจิ** ยาปนียำ? **กจฺจิ** น กิญฺจิ ทุกฺขำ ติ? ขมนียำ เม อาวุโส! ยาปนียำ เม อาวุโส! อปิ **จ** เม สีเส โถกำ ทุกฺขำ ติ. ลาภา วต เม! สุลทฺธำ วต เม! สตฺถา จ เม ภควา อรหำ สมฺมา–สมฺพุทฺโธ ติ.

"เอวำ เทวา" ติ **โข** ภิกฺขเว! สารถิ วิปสฺสิสฺส กุมารสฺส ปฏิสฺสุตฺวา (= ให้คำตอบแล้ว) ภทฺทานิ ยานานิ **โยชาเปตฺวา** (= **ให้เทียม, ให้ประกอบ**) ปฏิเวเทสิ (=แจ้งให้ทราบ) "ยุตฺตานิ

(= อันข้าพเจ้าเทียมแล้ว) โข เต เทว! ยานานิ ยสฺส **ทานิ** กาลํ มญฺญสี" ติ (= เข้าใจ, รู้). **อถ โข** วิปสฺสี กุมาโร ภทฺทกํ ยานํ **อภิรุหิตฺวา** (= ขึ้นแล้ว) ภทฺเทหิ ยาเนหิ อุยฺยาน–ภูมึ นิยฺยาสิ (= นำไป).

"อยํ **ปน,** สมฺม สารถิ! ปุริโส กึ กโต, เกสา **ปีสฺส** น ยถา อญฺเญสํ, กาโย **ปีสฺส** น ยถา อญฺเญสํ" ติ? 'เอโส โข เทว! ชิณฺโณ **นาม,** น ทานิ เตน **จิรํ** ชีวิตพฺพํ ภวิสฺสตี' ติ (= จักมีชีวิต).

เตน หิ สมฺม สารถิ! อลํ ทานิ อชฺช อุยฺยาน–ภูมิยา, อิโต ว อนฺเต–ปุรํ ปจฺจนิยาหีติ (= ให้นำกลับไป). ธิรตฺถุ กิร โภ ชาติ นาม, ยตฺร หิ นาม ชาตสฺส ชรา ปญฺญายิสฺสตีติ (= จักปรากฏ).

"กินฺนุ **โข** โส สมฺม สารถิ! มหาชน–กาโยติ ?" 'เอโส โข, เทว! กาล–กโต นามาติ ตฺวญฺจ เทโว มยํ จมฺหา สพฺเพ มรณ–ธมฺมา มรณํ อนตีตาติ.

"นหิ นูน โส โอรโก ธมฺม–วินโย, ยตฺถ วิปสฺสี กุมาโร ปพฺพชิโต (= บวชแล้ว). วิปสฺสี กุมาโร ปี นาม ปพฺพชิสฺสติ **กึ องฺคํ ปน** มยํ ติ ?" มหาชน–กาโย วิปสฺสึ โพธิสตฺตํ อนุปพฺพชิ (= บวชตามพระองค์แล้ว). ตาย **สุทฺธา** ปริสาย ปริวุโต (= แวดล้อมแล้ว) โพธิสตฺโต **จาริกํ** จรติ (เที่ยวจาริก).

"น โข เม'ตํ ปฏิรูปฺ, โย'หํ อากิณฺโณ (= เกลือกกลั้วด้วยฝูงชน) **วิหรามิ.** ยนฺนูนาหํ เอโก คณสฺมา วูปกฏฺโฐ (= หลีกออกแล้ว) **วิหเรยฺยํ ติ** (= พึงอยู่)" จินฺเตตฺวา (= คิดแล้ว) โพธิสตฺโต อปเรน **สมเยน ตถริว วิหาสิ** (เกี่ยวกับการอยู่).

"กิจฺฉ วต อยำ โลโก อาปนฺโน ชิยฺยติ จ มิยฺยติ จ (เกี่ยวกับการเกิดและการตาย) **อถ จ** ปน อิมสฺส ทุกฺขสฺส นิสฺสรณำ นปฺปชานาติ (=**ไม่รู้**) **กุทา**สฺสุ นาม ตำ ปญฺญายิสฺสตีติ (=จักปรากฏ =จักรู้แล้ว) ?"

อถ โข **ภควา** การุญฺญำ ปฏิจฺจ พุทฺธ–จกฺขุนา โลกำ โอโลเกสิ (แลดูแล้ว). อทฺทสา โข ภควา สตฺเต **เสยฺยถาปี นาม** อุปลินิยำ วา ปทุมินิยำ วา ปุณฺฑรีกินิยำ วา อปฺเปกจฺจานิ อุปลานิ อุทเก ชาตานิ อนฺโตนิมุคฺคโปสีนิ, อปฺเปกจฺจานิ สโมทกำ ฐิตานิ, อปฺเปกจฺจานิ อุทกา อจฺจุคฺคมฺม ฐนฺติ อนุปลิตฺตานิ อุทเกน. เอวเมว โข ภควา อทฺทส (=ได้เห็นแล้ว) สตฺเต อปฺปรชกฺเข มหารชกฺเขติ.

๒. *ให้แปลอัพยยศัพท์ข้างล่างนี้ และให้ผูกประโยคโดยใช้อัพยยศัพท์เหล่านี้ด้วย:–*

๑) **จิร**สฺสำ, จิรำ, **จิ**เรน, จิรรตฺตาย
๒) กทาจิ, อีสำ, มนำ, จน, **จิ**
๓) **สห**, สทฺธึ, สมำ, อมา
๔) วินา, นานา, อนฺตเรน, ริเต, ปุถุ
๕) **สุ**ทำ, โข, อ**สฺสุ**, ยคฺเฆ, เว, ห
๖) ยถา, ตถา, ยถานาม, ตถาหิ, เสยฺยถาปี นาม, เสยฺยถีทำ, เอวเมวำ, ยถริว, ตถริว, วิย
๗) อาม, สาหุ, ลหุ
๘) น, โน, อลำ, มา

๙) อธุนา, อิทานิ, ทานิ, สมฺปติ

๑๐) ตทานิ, ตทา, จรหิ

๑๑) สายํ, อชฺช, สุเว, เสฺว, หิยฺโย, ปาโต, ปเค

๑๒) อุทฺธํ, อุปริ, เหฏฺฐา, อโธ

๑๓) สมฺมุขา, ปรมฺมุขา, สํ, สามํ, สยํ, ปุเร, อคฺคโต, ปุรโต

๑๔) ตทา, ปุนปฺปุนํ, อภิณฺหํ, มุหุ, อภิกฺขณํ

กัณฑ์ที่ ๒

ปาฐะที่ ๑

กริยา – ปกรณ์

(ภาคที่ ๑ วัตตมานกาล = กาลปัจจุบัน)

---

๑. ศัพท์ที่ทำความหมายของกิริยาให้ปรากฏแจ่มแจ้ง เรียกว่า *ธาตุ* (กิริยัตถ) เช่น :– ภู, ปจฺ, คมฺ, จชฺ เป็นต้น

เพื่อเป็นความสะดวกในการสร้างรูปกิริยา ธาตุทั้งหมดจึงแบ่งออกเป็นอันดับ ๆ มีอยู่ ๙ อันดับ เฉพาะอันดับหนึ่ง ๆ เรียกว่า คณะ คือ –

๑ ภวาทิคณะ
๒ รุธาทิคณะ
๓ ทิวาทิคณะ
๔ ตุทาทิคณะ
๕ ชฺยาทิคณะ
๖ กฺยาทิคณะ
๗ สฺวาทิคณะ
๘ ตนาทิคณะ
๙ จุราทิคณะ.

(ธาตุไหนอยู่ในคณะอะไร โปรดดู บทผนวก ๒)

เมื่อลงปัจจัยหรือวิภัติเช่น "ติ" เป็นต้น เข้ากับธาตุ กิริยาศัพท์ ย่อมเปลี่ยนรูปไปตามคณะนั้น ๆ เช่น :–

ภวาทิคณะ – ปฐ–ปฐติ = เขาย่อมอ่าน. ปจ – ปจติ = เขาย่อมหุง, ต้ม.

รุธาทิคณะ – รุธ–รุนฺธติ = เขาย่อมกั้น. มุจ–มุญฺจติ = เขาย่อมปล่อย.

ทิวาทิคณะ – ทิว–ทิพฺพติ–เขาย่อมเล่น. ภิท–ภิชฺชติ = มันย่อมแตก. ฌา–ฌายติ = เขาย่อมเพ่ง.

ตุทาทิคณะ – ตุท–ตุทติ = เขาย่อมทิ่มแทง. ลิข–ลิขติ = เขาย่อมเขียน.

ชฺยาทิคณะ – ชิ–ชินาติ = เขาย่อมชนะ. ญา–ชานาติ = เขา*ย่อมรู้*.

กฺยาทิคณะ – กี–กิณาติ = เขาย่อมซื้อ. สุ–สุณาติ = เขาย่อมฟัง.

สฺวาทิคณะ – สุ–สุโณติ = เขาย่อมฟัง. วุ–วุโณติ = เขาย่อมปกคลุม.

ตนาทิคณะ – ตน–ตโนติ = เขาย่อมแผ่ไป. กร–กโรติ = เขาย่อมทำ.

จุราทิคณะ – จุร–โจเรติ = เขาย่อมลัก. อจฺจ–อจฺจยติ = เขาย่อมบูชา.

(โปรดดูกัณฑ์ที่ ๓ ปาฐะที่ ๑)

ในกาลทั้งปวง (อดีตกาล, ปัจจุบันกาล, อนาคตกาล) รูปของธาตุทั้งหลายมีอยู่ ๒ ชนิด คือ *ปรัสสบท* และ *อัตตโนบท* โดยทั่ว ๆ ไป ทุกแห่งใช้รูปคำเป็นปรัสสบทหรืออัตตโนบทแทนกันบ้างก็ได้ แต่ว่าในเวลาพูด จะเห็นได้ว่าใช้อัตตโนบทน้อยมาก

วัตตมานกาล (ปัจจุบัน)[๑]

ปจ (หุง, ต้ม, ทำให้สุก)

ปรัสสบท

เอกวจนะ			อเนกวจนะ	
ปฐมปุริส	(เขา)	ปจติ	(เขาทั้งหลาย)	ปจนฺติ
มัชฌิมปุริส	(ท่าน)	ปจสิ	(ท่านทั้งหลาย)	ปจถ
อุตตมปุริส	(ข้าพเจ้า)	ปจามิ	(ข้าพเจ้าทั้งหลาย)	ปจาม[๒]

---

๑. **วตฺตมาเน ติ อนฺติ สิ ถ มิ ม**
เต อนฺเต เส วฺเห เอ มฺเห ๖.๑–
ในวัตตมานกาล ปัจจัยหรือวิภัตติเหล่านี้ลงหนปลายธาตุ (ทั้งหมด)

ปรัสสบท

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	ติ	อนฺติ
มัธยมปุริส	สิ	ถ
อุตตมปุริส	มิ	ม

อัตตโนบท

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	เต	อนฺเต
มัธยมปุริส	เส	วฺเห
อุตตมปุริส	เอ	มฺเห

๒. **หิ มิ เม สฺวา สฺส ๖.๕๗–** เมื่อวิภัตติทั้งหลาย คือ 'หิ' 'มิ' และ 'ม' อยู่หนปลาย ให้เอา อ อยู่หน้าวิภัตตินั้น (อ วิกรณ์) เป็น 'อา' เช่น :– ปจ + หิ = ปจาหิ. ปจ + มิ = ปจามิ. ปจ + ม = ปจาม.

อัตตโนบท

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	ปจเต	ปจนฺเต
มัธยมปุริส	ปจเส	ปจวฺเห
อุตตมปุริส	ปเจ	ปจามเห

ธาตุบางอย่างแห่ง ภวาทิคณะ เช่น:–

อจฺจ (อจฺจติ) = บูชา
อชฺช (อชฺชติ) = หากิน, หาได้
อฏฺ (อฏฺติ) = เที่ยวไป
อท (อทติ) = กิน
อว (อวติ) = ป้องกัน, ต่อสู้
อส (อตฺถิ)๑ = มี

---

๑. รูปแห่ง อส ธาตุ มีดังต่อไปนี้ :–

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	*อตฺถิ	+สนฺติ
มัธยมปุริส	+อสิ	อตฺถ
อุตตมปุริส	๏อสฺมิ, อมฺหิ	อมห, อสฺม

* ตสฺส โถ ๖.๕๒ – หนปลาย อส ธาตุ เอา ต เป็น ถ เช่น :– อส+ติ = อส + ถิ = (ปรรูปมยกาเร พฺยญฺชเน ๕.๕๕ – นอกจาก ย หนปลายพยัญชนะอื่น ๆ มีอย่างใดพยัญชนะตัวที่สุดธาตุคงเป็นเหมือนพยัญชนะหนปลายอย่างนั้น) อตฺถิ = (จตุตฺถ ทุติเย เสฺวสฺตติยปฐมา ๑.๓๕– โปรดดูในสูตรนั้น) อตฺถิ.

\+ นฺต มา นา นฺติ ยิ ยุ สฺวาทิ โลโป ๕.๑๓๐ – โดยการลงบัจจัยคือ 'นฺต,' 'มาน,' 'อนฺติ', 'อนฺตุ', 'อิ๎ย' และ 'อิยุ' ท่านให้ลบตัวต้น อส ธาตุ คือ 'อ' เสีย คงไว้แต่ตัวหลัง คือ 'ส' เท่านั้น เช่น :– สนฺโต, สมาโน. อส + อนฺติ = สนฺติ. สนฺตุ. สิย. สิยุ.

\+ สิ หิ สฺวฏฺ ๖.๕๓– ด้วยการลงวิภัติ คือ 'สิ' และ 'หิ' ท่านให้เอา 'อส' ธาตุ คงไว้แต่ 'อ' เช่น :– อส + สิ = อ + สิ = อสิ. อหิ.

๏ มิ มา นำ วา มฺหิ มฺหา จ ๖.๕๔– หนปลาย 'อส' ธาตุ ให้อาเทศวิภัติ 'มิ' และ 'ม' เป็น 'มฺหิ' 'มฺหา' บ้างก็ได้ และให้เอา 'อส' ธาตุ คงไว้แต่ 'อ' เช่น :– อส+มิ = อ +มิ=อ+มฺหิ= อมฺหิ, อสฺมิ. อส+ม = อ + มฺหา = อมห; อสม.

อิกฺข (อิกฺขติ) = เห็น

เอส (เอสติ) = แสวงหา, ค้นหา

กงฺข (กงฺขติ) = ต้องการ, จำนง, มุ่งหมาย

กฑฺฒ (กฑฺฒติ) = ดึงไป, เอาไป, พาไป

กนฺท (กนฺทติ) = ร้องไห้, คร่ำครวญ

กมฺป (กมฺปติ) = ไหว, สะเทือน

กีฬ (กีฬติ) = เล่น

คม (คจฺฉติ) = ไป

จช (จชติ) = ละ, สละ, ทิ้ง

ชร (ชีรติ, ชียติ) = แก่, เก่า, คร่ำคร่า

ชล (ชลติ) = รุ่งเรือง, ไหม้, เผา, รุ่งโรจน์

ชิ (ชยติ) = ชนะ, มีชัย โบราณหรือภาคเหนือว่า แพ้

ชีว (ชีวติ) = มีชีวิต, ยังเป็นอยู่

ฐา (ติฏฺฐติ) = ตั้ง, ยืน, อยู่, คอยอยู่

ตร (ตรติ) = ข้าม

ฑห (ฑหติ) = ไหม้, เผา

ฑำส (ฑำสติ) = ขบ, กัด, ฉีก, ทำลาย

ทา[๑] (ทาติ) ให้

---

๑. ทาสฺส ทำ วา มิ เม สฺวา ทฺวิตฺเต ๖.๒๒– ในเมื่อไม่มี ทวิตฺว (ซ้อนตัวอักษร) เมื่อลงวิภัติ 'มิ' และ 'ม' หนปลายแห่ง 'ทา' ธาตุ อาเทศ 'ทา' เป็น 'ทำ' บ้างก็ได้ เช่น:– ทา + มิ = ทำ + มิ = ทมฺมิ. ทมฺม.

ทิสฺส (ปสฺสติ) = เห็น

ปา (ปิวติ) = ดื่ม

พฺรู[๑] (พฺรวีติ, พฺรูติ, อาห[๒]) = พูด, กล่าว

ภู (ภวติ) เป็น, มี

---

๑. พฺรูโต ติ สฺสี ญ ๖.๓๖–'พฺรู' ธาตุ 'ติ' วิภัติ ลง 'อี' อาคม บ้างก็ได้ เช่น:– พฺรู+ติ=พฺรู+อี+ติ=พฺรวีติ. พฺรูติ.

ยุ ว ณฺณา น เม โอ ปฺปุ จฺจ เย ๕.๘๒–เมื่อลงปัจจัยแล้ว เอา 'อิ' ที่สุดธาตุ เป็น 'เอ' และเอา 'อุ' ที่สุดธาตุ เป็น 'โอ' เช่น:– พฺรู+ติ=โพฺร+อี+ติ=พฺรวีติ. เอ โอ น ม ย วา สเร ๕.๘๘ ถ้ามีสระอยู่หนปลาย ให้เอา 'เอ' ตัวหน้าเป็น 'อย' และ 'โอ' ตัวหน้าเป็น 'อว' เช่น:– พฺรู+ติ=โพฺร+อี+ติ=พฺรว+อี+ติ=พฺรวีติ.

๒. ตฺย นฺตี นำ ฏ ฏุ ๖.๒๐ – อาเทศ 'พฺรู' ธาตุ เป็น 'อาห' และหนปลาย ให้ อาเทศ 'ติ' วิภัติ เป็น 'อ' และ อาเทศ 'อนฺติ' วิภัติเป็น 'อุ' เช่น:– พฺรู+ติ=อาห+ติ=อาห+อ=อาห.

พฺรู+อนฺติ=อาห+อนฺติ=อาห+อุ=อาหุ.

ยุ ว ณฺณา น มิ งฺ วงฺ สเร ๕.๑๓๖–เมื่อมีสระอยู่หนปลาย เอา 'อิ' ที่สุดธาต เป็น 'อิย' และ 'อุ' ที่สุดธาตุ เป็น 'อุว' เช่น:– เวทิ+อ+ติ=เวทิยติ. พฺรู+อนฺติ=พฺรุวนฺติ.

ธาตุ ๙ คณะในวัตตมานกาล (ปัจจุบันกาล) เมื่อประกอบวิภัตติแล้วมีรูปดังต่อไปนี้:-

ธาตุ	คณะ	ปฐมปุริส		มัธยมปุริส		อุตตมปุริส	
		เอกวจนะ	อเนกวจนะ	เอกวจนะ	อเนกวจนะ	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
๑ ภู (=มี, เป็น)	ภวาทิ	ภวติ	ภวนฺติ	ภวสิ	ภวถ	ภวามิ	ภวาม
หู (=มี, เป็น)	,,	โหติ	โหนฺติ	โหสิ	โหถ	โหมิ	โหม
นี (=นำ)	,,	เนติ, นยติ	เนนฺติ, นยนฺติ	เนสิ	เนถ	เนมิ, นยามิ	เนม, นยาม
ยา (=ไป, ถึง)	,,	ยาติ	ยนฺติ	ยาสิ	ยาถ	ยามิ	ยาม
ปจ (=หุง, ทำให้สุก)	,,	ปจติ	ปจนฺติ	ปจสิ	ปจถ	ปจามิ	ปจาม
๒ รุธ (=กั้น)	รุธาทิ	รุนฺธติ	รุนฺธนฺติ	รุนฺธสิ	รุนฺธถ	รุนฺธามิ	รุนฺธาม
๓ ทิว (=เล่น)	ทิวาทิ	ทิพฺพติ	ทิพฺพนฺติ	ทิพฺพสิ	ทิพฺพถ	ทิพฺพามิ	ทิพฺพาม
ฌา (=เพ่ง)	,,	ฌายติ	ฌายนฺติ	ฌายสิ	ฌายถ	ฌายามิ	ฌายาม
๔ ตุท (=ทิ่มแทง)	ตุทาทิ	ตุทติ	ตุทนฺติ	ตุทสิ	ตุทถ	ตุทามิ	ตุทาม
๕ ชิ (=มีชัย)	ชยาทิ	ชินาติ	ชินนฺติ	ชินาสิ	ชินาถ	ชินามิ	ชินาม
๖ กี (=ซื้อ)	กฺยาทิ	กิณาติ	กิณนฺติ	กิณาสิ	กิณาถ	กิณามิ	กิณาม
๗ สุ (=ฟัง)	สฺวาทิ	สุโณติ	สุโณนฺติ	สุโณสิ	สุโณถ	สุโณมิ	สุโณม
๘ ตน (=แผ่ไป)	ตนาทิ	ตโนติ	ตโนนฺติ	ตโนสิ	ตโนถ	ตโนมิ	ตโนม
๙ จุร (=ลัก)	จุราทิ	โจเรติ, โจรยติ	โจเรนฺติ, โจรยนฺติ	โจเรสิ, โจรยสิ	โจเรถ, โจรยถ	โจเรมิ, โจรยามิ	โจเรม, โจรยาม
กถ (=กล่าว)	,,	กเถติ, กถยติ	กเถนฺติ, กถยนฺติ	กเถสิ, กถยสิ	กเถถ, กถยถ	กเถมิ, กถยามิ	กเถม, กถยาม
ฌป (=เผา)	,,	ฌาเปติ, ฌาปยติ	ฌาเปนฺติ, ฌาปยนฺติ	ฌาเปสิ, ฌาปยสิ	ฌาเปถ ฌาปยถ	ฌาเปมิ, ฌาปยามิ	ฌาเปม, ฌาปยาม

ธาตุส่วนมากมีรูปเป็นอย่างนี้ แต่เมื่อลงปัจจัย เช่น:- นุต, มาน และ ติ เป็นต้น รูปของธาตุย่อมเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น:- คมุ-ฆมนฺโต, กร-กโรติ, กยิรติ กพฺพนฺติ, กรุเต ดังนี้เป็นต้น. (โปรดดู กัณฑ์ที่ ๓ ปาฐะที่ ๑)

๖. แบบฝึกหัด

๑. *ให้แปลเป็นภาษาไทย*

เวเรน เวรานิ น **สมฺมนฺติ**. วาโต ทุพฺพลํ รุกฺขํ **ปสหติ**. ปาปการี โสจติ. ปุญฺญการี โมทติ. ปาปการี ตปฺปติ. ปุญฺญการี นนฺทติ. ธีรา นิพฺพานํ **ผุสนฺติ**. ฌายี วิปุลํ สุขํ ปปฺโปติ. ปณฺฑิตา ปมาทํ **นุทนฺติ**. เทวา อปฺปมาทํ **ปสํสนฺติ**. ฌาเนน ปญฺญา **ปริปูรติ**. มาโร มคฺคํ น **วินฺทติ**. ภิกฺขุ ธมฺมํ **วิชานาติ**. พาโล มิจฺฉา **มญฺญติ**. พาลสฺส อิจฺฉา **วฑฺฒติ**. พุทฺธสฺส สาวโก สกฺการํ น อภินนฺทติ. สปฺปุริสา สพฺพตฺถ **วชนฺติ**. ปณฺฑิตา กลฺยาเณ มิตฺเต **ภชนฺติ**. วิโสกสฺส ปริฬาโห น **วิชฺชติ**. ตาปโส อคฺคึ วเน **ปริจรติ**. ภิกฺขุ ธมฺม–ปทํ **ภาสติ**. มโน ปาปสฺมึ น **รมเต**. สพฺเพ ทณฺฑสฺส **ตสนฺติ**. สพฺเพ มจฺจุโน **ภายนฺติ**. โย ภูตานิ **วิหึสติ**, โส สุขํ น **ลภเต**. โย อญฺญํ ทุสฺสติ, โส ทุกฺขํ **นิคจฺฉติ**. อิทํ รูปํ **ภิชฺชติ**. สรีรํ ชรํ **อุเปติ**. ราชรถา **ชีรนฺติ**.

ให้สร้างประโยคด้วยอักษรตัวดำข้างบนนี้

๒. *ให้แปลเป็นบาลี*

ภิกษุทั้งหลาย มุ่งซึ่งนิพพาน. เด็กทั้งหลายฟังธรรม. ผู้เข้าฌาน ย่อมทำซึ่งฌาน. ข้าพเจ้าทั้งหลาย รู้ซึ่งธรรม. พระผู้มีพระภาคประทับอยู่. ท่านย่อมหัวเราะ. ดวงอาทิตย์ ส่องแสงอยู่. เด็กทั้งหลาย กำลังอ่านหนังสือ. ชนะเวร ด้วยการไม่มีเวร. ชนะโกรธ ด้วยไม่โกรธ. ชนะอธรรมด้วยธรรม. ละทิ้งบาปด้วยธรรม. เขาย่อมพยายามในฌาน. เขาย่อมละทุกข์ได้. เขาทำศรัทธาในพระพุทธ. ข้าพเจ้า ย่อมฟัง ซึ่งธรรม. ข้าพเจ้าย่อมถึงซึ่งพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง. เขาย่อมเจริญซึ่งสติ.

ข้าพเจ้าละซึ่งความประมาท. ข้าพเจ้าถามปัญหา. พรหมกำลังมา, และนมัสการซึ่งพระผู้มีพระภาค. พระผู้มีพระภาคทรงหมุน ธรรมจักร (ปวตฺเตติ). พระพุทธทรงเทศนา ซึ่งพระธรรมกะเทวดาทั้งหลาย. พราหมณ์ทั้งหลาย ย่อมไม่ทำบาป. คนดี ย่อมยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม (อุปสมฺปาเทนฺติ) ไปเกิดยังสวรรค์. พระพุทธ ทรงนิพพาน (นิพฺพายติ). สาวกทั้งหลายร้องไห้คร่ำครวญ พร่ำเพ้อรำพัน (โรทนฺติ ปริเทวนฺติ ปริลาลยนฺติ). ชนทั้งหลายย่อมบูชาซึ่งพระพุทธ. ชนทั้งหลายย่อมตาย. ชนทั้งหลายไปเกิดยังสวรรค์.

๓. *ให้สร้างประโยคด้วยศัพท์ข้างล่างนี้*

บทนาม – คหปติ, วน–สณฺฑ, รุกฺโข, ผลํ, คาโม, ทารโก, ตปฺ.

บทกิริยา – ปฏิวสติ–นฺติ, จรติ–นฺติ, ขาทติ–นฺติ, (เช่น :– รุกฺขา ผลานิ ปตนฺติ. ทารกา รุกฺขํ อาโรหนฺติ. คหปตโย คาเม ปฏิวสนฺติ.)

๔. *ให้สร้างประโยคด้วยกิริยาบทข้างล่างนี้*

วิหรติ = บุคคล ยังปัญญาและสมาธิให้มีขึ้น (ภาเวติ) อยู่
อุปสงฺกมติ = เข้าไปหา, เข้าไปใกล้
อภิวาเทติ = ไหว้
นิสีทติ = นั่ง
สมฺโมทติ = ถามถึงความสุขและสวัสดิภาพ, บันเทิงพร้อม
วีติสาเรติ = ให้นึกถึง, ให้ระลึกถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมาแล้ว, ร้อพื้น

อธิวาเสติ = ทำเอง, รับนิมนต์ว่าจะไปเอง
สมาทิยติ = สมาทาน, รับ
วฏฺฏติ = เป็นได้, ควร
สำวตฺตติ = เป็นได้, สามารถ
ปฏิปชฺชติ = ติดต่อ, เชื่อม, ประกอบ
ปจฺจสฺสุณาติ = ตอบ, ให้คำตอบ
ปฏิภาติ (มำ) = ยัง (ฉัน) ให้แจ่มแจ้ง, ยัง (ฉัน) ให้สง่างาม

ปาฐะที่ ๒
สัพพนาม-ปกรณ์

ศัพท์ คือ 'อมฺห' (ข้าพเจ้า, ฉัน) และ 'ตุมฺห' (ท่าน) มีรูปอย่างเดียวกันในลิงค์ทั้งสาม เช่น :—

อหำ พุทฺธปฺปีโย นาม มาณวโก.

อหำ ธมฺมทินฺนา นาม มาณวิกา.

ตฺวำ มม ปีโย ภาตา.

ตฺวำ มม ปิยา นารี.

ดังนี้ เป็นต้น

๗. อมฺห (ข้าพเจ้า, ฉัน)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	อหำ[๑]	มยำ, อสฺมา, อมฺเห,[๒] โน[๓]
ทุติยา	มำ, มมำ[๔]	อมฺหำ, อมฺหากำ, อมฺเห,[๕] โน
ตติยา	มยา,[๖] เม[๓]	อมฺเหหิ, อมฺเหภิ, โน
จตุตถี	มม,[๗] มยฺหำ, อมฺหำ, มมำ,[๘] เม	อสฺมากำ, อมฺหากำ,[๘] อมฺหำ,[๖] อมฺเห, โน
ปญฺจมี	มยา[๕]	อมฺเหหิ, อมฺเหภิ
ฉัฏฐี	มม, มยฺหำ, อมฺหำ, มมำ, เม	อมฺหากำ, อมฺหำ,[๖] อมฺเห, โน
สัตตมี	มยิ[๑๐]	อสฺมาสุ,[๑๐] อมฺเหสุ

---

๑. สิมฺหหำ ๒.๒๑๓–'อมฺห' ศัพท์ กับ 'สิ' วิภัติ มีรูปเป็น 'อหำ'.

๒. มยมสฺมามฺหสฺส ๒.๒๑๑–'อมฺห' ศัพท์ กับ 'โย' วิภัติ มีรูปเป็น 'มยำ', 'อสฺมา', 'อมฺเห'.

๓. **โยนำ หิ สุว ปฌจมฺยา โว โน** ๒.๒๓๕-ใน อเนกวจนะ ปฐมา, ทุติยา, ตติยา, จตุตฺถี และฉัฏฐี รูปของ 'อมฺห' ศัพท์ เป็น ลหุรูป คือสั้นเป็น 'โน' และ 'ตุมฺห' ศัพท์ เป็น 'โว'

อปาทาโท ปทเตกวาเกฺย ๒.๒๓๔ – เบื้องต้นทุก ๆ ประโยค ไม่ใช้ลหุรูปไว้หน้าประโยค เช่น:–ติฏฺฐถ โว. ติฏฺฐาม โน. ปสฺสติ โว = เขาเห็นท่านทั้งหลาย. ปสฺสติ โน=เขาเห็นเราทั้งหลาย. ทียเต โว =อันเขาให้แก่ท่านทั้งหลาย. ธนำ โว=ทรัพย์ของท่านทั้งหลาย. ธนำ โน=ทรัพย์ของเราทั้งหลาย. กตำ โว = อันเขาทำแล้วเพื่อท่านทั้งหลาย. กตำ โน = อันเขาทำแล้วเพื่อเราทั้งหลาย.

เต เม นา เส ๒.๒๓๖ – อมฺห ศัพท์ และ ตุมฺห ศัพท์ กับ นา วิภัติ และ ส วิภัติ เป็นลหุรูป (รูปสั้นพยางค์เดียว) คือ เม และ เต เช่น:–

กตำ เต = อันเขาทำแล้วเพื่อท่าน.	กตำ เม = อันเขาทำแล้วเพื่อข้าพเจ้า.
ทียเต เต = อันเขาให้แล้วเพื่อท่าน.	ทียเต เม = อันเขาให้แล้วเพื่อข้าพเจ้า
ธนำ เต = ทรัพย์ของท่าน.	ธนำ เม = ทรัพย์ของข้าพเจ้า.

อนฺวาเทส ๒.๒๓๗ – เมื่อใช้ 'อมฺห' ศัพท์ หรือ 'ตุมฺห' ศัพท์ มาครั้งหนึ่งแล้วและในอันวาเทส (เรื่องติดต่อกันหลายตอน) จะต้องใช้ศัพท์นั้นๆ อีก เช่นนี้ ใช้ลหุรูปนั้นได้ เช่น:–

คาโม ตุมฺหำ ปริคฺคโห, อถ ชนปโท โว ปริคฺคโห = บ้านเป็นทรัพย์สินของท่าน และชนบทก็เป็นทรัพย์สินของท่านด้วย.

ส ปุพฺพา ปฐมนฺตา วา ๒.๒๓๘ – ถ้าในประโยคต้นมีศัพท์ที่เป็นปฐมาวิภัติอยู่ ในประโยคอันวาเทส จะใช้ 'อมฺห' ศัพท์ หรือ 'ตุมฺห' ศัพท์ เป็นลหุรูปบ้างก็ได้ เช่น:–

คาเม ปโฏ อมฺหากำ, อโถ นคเร กมฺพโล โน–

อโถ นคเร กมฺพโล อมฺหากำ = ผ้าเพื่อข้าพเจ้าทั้งหลายย่อมมีในบ้านและผ้ากำพล (สักหลาด) เพื่อข้าพเจ้าทั้งหลายย่อมมีในเมือง.

น จ วา หา เหว โย เค ๒.๒๓๙ – ในประโยคที่ใช้ศัพท์ 'น' 'จ' 'วา' 'หา' 'หิ' และ 'เอว' ใช้ลหุรูปไม่ได้ เช่น:–

คาโม ตว จ ปริคฺคโห = และบ้านเป็นทรัพย์สินของท่าน.

ทสฺส นตฺเถ นา โล ว เน ๒.๒๔๐ – ในประโยคที่ใช้ศัพท์ 'เพื่อการเห็น' อื่นๆ นอกจาก 'อาโลจน' ศัพท์ ไม่ต้องใช้ศัพท์ ลหุรูป เช่น:-

คาโม ตุมฺเห – อมฺเห อุทฺทิสฺสาคโต = ชาวบ้านมาเพื่อเห็นท่านทั้งหลาย–ข้าพเจ้าทั้งหลาย.

ถ้าใช้ อาโลจน ศัพท์ จึงใช้ศัพท์ลหุรูป เช่น :- คาโม โว – โน อาโลเจติ.

อามนฺต*ณิ ปุพฺพสนฺตัว ๒.๒๔๑ – หนต้นเป็นคำร้องเรียก (สัมโพธน) ประโยคที่ใช้ศัพท์ 'ตุมฺห' หรือ 'อมฺห' ไม่ต้องใช้ อนุวาเทส เพราะฉะนั้น ลหุรูปนี้จึงไม่ต้องใช้ เช่น:- เทวทตฺต ! ตว ปริคฺคโห.

พหุสุ วา ๒.๒๔๓ – ในที่มากแห่ง ใช้ลหุรูปบ้างก็ได้ เช่น :- พฺราหฺมณา คุณวนฺโต ! ตุมฺหากำ ปริคฺคโห – โว ปริคฺคโห.

๔. **อมฺหิ ตำ มำ ตฺวำ มมำ** ๒.๒๒๔ – รูปศัพท์ 'อมฺห' กับ 'อำ' วิภัติ เป็น 'มำ','มมำ' และ 'ตุมฺห' กับ 'อำ' วิภัติ เป็น 'ตำ', ตฺวำ.

๕. **ทุติเย โยมฺหิ จ** ๒.๒๓๓ – รูปศัพท์ 'อมฺห' กับ 'โย' ทุติยาวิภัติ เป็น 'อมฺหำ', 'อมฺหากำ', 'อมฺเห' และรูปศัพท์ 'ตุมฺห' กับ 'โย' ทุติยาวิภัติ เป็น 'ตุมฺหำ', 'ตุมฺหากำ', 'ตุมฺเห'.

๖. **นา สฺมา สุ ตยา มยา** ๒.๒๓๐ – รูปศัพท์ 'อมฺห' กับ 'นา' และ 'สฺมา' วิภัติเป็น 'มยา' และรูปศัพท์ 'ตุมฺห' กับ 'นา' และ 'สฺมา' วิภัติ เป็น 'ตยา'.

๗. **ตว มม ตุยฺหำ มยฺหำ เส** ๒.๒๓๑ – รูปศัพท์ 'อมฺห' กับ 'ส' วิภัติ เป็น 'มม', 'มยฺหำ' และรูปศัพท์ 'ตุมฺห' กับ ส วิภัติ เป็น 'ตว', 'ตุยฺหำ'

๘. **นำ เส สฺว สฺมากำ มมำ** ๒.๒๑๒ – รูปศัพท์ 'อมฺห' กับ นำ และ ส วิภัติ จะเป็น 'อสฺมากำ', 'อมฺหากำ' และ 'มมำ, มม ตามลำดับ.

๙. **งำ งา กำ นมฺหิ** ๒.๒๓๒ – รูปศัพท์ 'อมฺห' กับ 'นำ' วิภัติ เป็น 'อมฺหำ', 'อมฺหากำ' และรูปศัพท์ 'ตุมฺห' กับ 'นำ' วิภัติ เป็น 'ตุมฺหำ,' 'ตุมฺหากำ'.

๑๐. **สฺมิ มฺหิ ตุ มฺหา มฺหานำ ตยิ มยิ** ๒.๒๒๙ – รูปศัพท์ 'อมฺห' กับ สฺมิ วิภัติ เป็น 'มยิ' และรูปศัพท์ 'ตุมฺห' เป็น 'ตยิ'

๑๑. **สุ มฺหา มฺห สฺสา สฺมา** ๒.๒๐๕ – เมื่อลง 'สุ' วิภัติ อาเทศ 'อมฺห' ศัพท์ เป็น 'อสฺมา' ได้บ้าง เช่น :- อสฺมาสุ, อมฺเหสุ. "ภตฺติรสฺมาสุ สา ตว".

---

*อามนฺตน–ม

๙. ตุมฺห (ท่าน)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	ตฺวํ, ตุวํ[๑]	ตุมฺเห, โว
ทุติยา	ตํ, ตวํ, ตุวํ, ตฺวํ	ตุมฺหํ, ตุมฺหากํ, ตุมฺเห, โว
ตติยา	ตฺวยา,[๒] ตยา, เต	ตุมฺเหหิ, ตุมฺเหภิ, โว
จตุตถี	ตว, ตุยฺหํ, ตุมฺหํ, เต	ตุมฺหากํ, ตุมฺเห, โว
ปัญจมี	ตฺวยา, ตยา, ตฺวมฺหา[๓]	ตุมฺเหหิ, ตุมฺเหภิ
ฉัฏฐี	ตว, ตุยฺหํ, ตุมฺหํ, เต	ตุมฺหากํ, ตุมฺเห, โว
สัตตมี	ตฺวยิ, ตยิ	ตุมฺเหสุ

---

๑. ตุมฺห สฺส ตฺวํ ตฺวมฺหิ จ ๒.๒๑๔ – รูปศัพท์ 'ตุมฺห' กับ 'สิ' วิภัติ และ 'อำ' วิภัติ เป็น 'ตฺวํ', 'ตุวํ'.

๒. ตยาเตยินำ ตฺว วา ตสฺส ๒.๒๑๕ – รูปศัพท์ 'ตุมฺห' เมื่อสำเร็จรูปเป็น 'ตยา' และ 'ตยิ' แล้ว เปลี่ยน 'ต' แห่ง 'ตยา' และ 'ตยิ' เป็น 'ตฺว' เช่น :– 'ตฺวยา', 'ตยา', 'ตฺวยิ', 'ตยิ'.

๓. สฺมา มฺหิ ตฺว มฺหา ๒.๒๑๖ – รูปศัพท์ 'ตุมฺห' กับ 'สฺมา' วิภัติ เป็น 'ตฺวมฺหา' บ้างก็ได้.

๕. เอต (นั่น, นี่)

ปุลลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	เอโส	เอเต
ทุติยา	เอตำ, เอนำ[๑]	เอเต, เอเน
ตติยา	เอเตน	เอเตหิ, เอเตภิ
จตุตถี	เอตสฺส	เอเตสำ, เอเตสานำ
ปัญจมี	เอตมฺหา, เอตสฺมา	เอเตหิ, เอเตภิ
ฉัฏฐี	เอตสฺส	เอเตสำ, เอเตสานำ
สัตตมี	เอตมฺหิ, เอตสฺมึ	เอเตสุ

---

๑. อิเม ตาน เม นานฺวาเทเส ทุติยายำ ๒.๑๙๙ – ในทุติยาวิภัติ อาเทศ 'อิม' และ 'เอต' เป็น 'เอน' โดยเมื่อได้กล่าวตามประโยคที่กล่าวมาแล้ว เช่น :–

อิมำ ภิกฺขุำ วินยมชฺฌาปย, อโถ เอนำ ธมฺมมชฺฌาปย. อิเม ภิกฺขู วินยมชฺฌาปย, อโถ เอเน ธมฺมมชฺฌาปย. เอตำ ภิกฺขุำ วินยมชฺฌาปย, อโถ เอนำ ธมฺมมชฺฌาปย. เอเต ภิกฺขู วินยมชฺฌาปย, อโถ เอเต ธมฺมมชฺฌาปย. (อชฺฌาปย = ท่อง, เล่าเรียน)

นปุ๎สกลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	เอต๎	เอเต, เอตานิ
ทุติยา	เอตं	เอเต, เอตานิ

นอกนี้แจกเหมือนปุลลิงค์

อิตถีลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	เอสา	เอตา, เอตาโย
ทุติยา	เอตं	เอตา, เอตาโย
ตติยา	เอตาย	เอตาหิ, เอตาภิ
จตุตถี	เอติสฺสาย๎, เอติสฺสา๎, เอตาย	เอตาสं, เอตาสานं
ปัญจมี	เอตาย	เอตาหิ, เอตาภิ
ฉัฏฐี	เอติสฺสาย, เอติสฺสา, เอตาย	เอตาสं, เอตาสานं
สัตตมี	เอติสฺสं,[๑] เอตสฺสं, เอตาสं	เอตาสุ

---

๑. สฺสं สฺสา สฺสาเยสฺวิตเรกญฺเญติมา น มิ ๒.๕๔ – หนต้นแห่ง สฺสं, สฺสา และ สฺสาย เอาสระที่สุดแห่ง 'อิตร', 'เอก', 'อญฺญ', 'เอต', และ 'อิม' เป็น อิ เช่น :– อิตริสฺสं, อิตริสฺสา. เอกิสฺสं, เอกิสฺสา. อญฺญิสฺสं, อญฺญิสฺสา. เอติสฺสं, เอติสฺสา, เอติสฺสาย. อิมิสฺสं, อิมิสฺสา, อิมิสฺสาย.

๑๐. อิม (นี้)

ปุลลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	อยं[๑]	อิเม
ทุติยา	อิมं	อิเม
ตติยา	อเนน[๒], อิมินา	เอหิ,[๓] เอภิ, อิเมหิ, อิเมภิ
จตุตถี	อสฺส, อิมสฺส	เอสं,[๓] เอสานं, อิเมสं, อิเมสานं
ปญฺจมี	อสฺมา, อิมสฺมา, อิมมฺหา	เอหิ, เอภิ, อิเมหิ, อิเมภิ
ฉฏฺฐี	อสฺส, อิมสฺส	เอสं, เอสานं, อิเมสं, อิเมสานं
สตฺตมี	อสฺมึ, อิมมฺหิ, อิมสฺมึ	เอสุ, อิเมสุ

---

๑. **สิมฺห น ปุ์สก สฺสา ยं** ๒.๑๒๙ – รูปศัพท์ อิม กับ 'สิ' วิภัตติ ในปุลลิงค์ และ อิตถีลิงค์ เป็น 'อยं' เช่น:– อยं ปุริโส. อยं อิตฺถี.

๒. **นา มฺหิ นิ มิ** ๒.๑๒๘ – โดยลง 'นา' วิภัตติ ในปุลลิงค์และ นปุ์สกลิงค์ ให้อาเทศ 'อิม' ศัพท์เป็น 'อน' และ 'อิมิ' เช่น :– อเนน, อิมินา.

๓. **อิมสฺสานิตฺถิยं เอ** ๒.๑๒๗ – โดยลง 'สุ' วิภัตติ 'นं' วิภัตติ และ 'หิ' วิภัตติ ในปุลลิงค์ และ นปุ์สกลิงค์ ให้อาเทศ 'อิม' ศัพท์เป็น 'เอ' ได้บ้าง เช่น :– เอสุ, อิเมสุ. เอสं อิเมสं. เอหิ, อิเมหิ.

นปุ๎สกลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	อิทำ,[๑] อิมำ	อิเม, อิมานิ
ทุติยา	อิทำ, อิมำ	อิเม, อิมานิ

นอกนี้แจกเหมือนปุลลิงค์

อิตถีลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	อยำ[๒]	อิมา, อิมาโย
ทุติยา	อิมำ	อิมา, อิมาโย
ตติยา	อิมาย	อิมาหิ, อิมาภิ
จตุตถี	อสฺสาย, อสฺสา, อิมิสฺสาย อิมิสฺสา, อิมาย	อิมาสำ, อิมาสานำ
ปัญจมี	อิมาย	อิมาหิ, อิมาภิ
ฉัฏฐี	อสฺสาย, อสฺสา, อิมิสฺสาย, อิมิสฺสา, อิมาย	อิมาสำ, อิมาสานำ
สัตตมี	อสฺสำ, อิมิสฺสำ, อิมายำ	อิมาสุ

---

๑. อิ มสฺสิทำ วา ๒. ๒๐๓ – รูปศัพท์ 'อิม' กับ 'อำ' วิภัตติ และ 'สิ' วิภัตติ เป็น 'อิทำ' ได้บ้าง.

๒. เช่นเดียวกับ อธิบายข้อ ๑ ใน ปุลลิงค์.

๑๑. อมุ(นั้น, โน้น)

ปุลลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	อสุ,[๑] อสุโก	อมู,[๒] อมุโย
ทุติยา	อมุ̆	อมู, อมุโย
ตติยา	อมุนา	อมูหิ, อมูภิ
จตุตถี	อมุสฺส[๓]	อมูสํ, อมูสานำ
ปัญจมี	อมุนา, อมุมฺหา, อมุสฺมา	อมูหิ, อมูภิ
ฉัฏฐี	อมุสฺส	อมูสํ, อมูสานำ
สัตตมี	อมุมฺหิ, อมุสฺมึ	อมูสุ

---

๑. **มสฺสามุสฺส** ๒.๑๓๑ – โดยลง 'สิ' วิภัติ ในปุลลิงค์ และอิตถีลิงค์ เอา 'ม' แห่ง 'อมุ' ศัพท์ เป็น 'ส' เช่น :– อสุ ปุริโส. อสุ อิตถี.

เกวา ๒.๑๓๒ – แม้โดยลง 'ก' อาคม เอา 'ม' แห่ง 'อมุ' ศัพท์ เป็น 'ส' ได้บ้าง เช่น :– อสุโก, อมุโก. อสุกา, อมุกา. อสุกำ, อมุกำ. อสุกานิ, อมุกานิ.

๒. **โลโป มุสฺมา** ๒.๘๘ – ลบ 'โย' วิภัติ หนปลาย 'อมุ' ศัพท์ ในปุลลิงค์ เช่น :– อมู ปุริสา อาคจฺฉนฺติ. อมู ปุริเส ปสฺส.

๓. **น โน ส สฺส** ๒.๘๙ – ไม่ต้องอาเทศ 'ส' วิภัติ หนปลาย 'อมุ' ศัพท์ เป็น 'โน' เช่น :– อมุสฺส (ไม่ใช่ 'อมโน')

นปุ๎สกลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	อทุ๎,[๑] อมุ๎	อมู, อมูนิ
ทุติยา	อทุ๎,[๑] อมุ๎	อมู, อมูนิ

นอกนั้นแจกเหมือนปุลลิงค์

อิตถีลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	อสุ, อมุ	อมู, อมุโย
ทุติยา	อมุ๎	อมู, อมุโย
ตติยา	อมุยา	อมูหิ, อมูภิ
จตุตถี	อมุสฺสา, อมุยา	อมูสๆ, อมูสานๆ
ปญฺจมี	อมุยา	อมูหิ, อมูภิ
ฉัฏฐี	อมุสฺสา, อมุยา	อมูสๆ, อมูสานๆ
สัตตมี	อมุสฺสๆ, อมุยๆ	อมูสุ

---

๑. **อมุสฺสาทุ๎** ๒.๒๐๔ – รูปศัพท์ "อมุ" กับ "อ๎" วิภัติ และ "สิ" วิภัติ ใน นปุ๎สกลิงค์ เกิดเป็น อทุ๎ ได้บ้าง,

๗. แบบฝึกหัด

๑. *ให้แปลเป็นภาษาไทย*

อมฺเห พุทฺธํ สรณํ คจฺฉาม. อมฺหากํ พุทฺโธ. อมฺหากํ ธมฺโม. อมฺหากํ สงฺโฆ. ตุมฺเห กลฺยาเณ มิตฺเต ภชถ. อิเม ธมฺมา โหนฺติ. อิมสฺส ภิกฺขุโน อิมํ อปฺปมาทผลํ โหติ. ตุมฺเห เอวํ อาชานาถ. ตุมฺเหหิ กุเลสุ จาริตฺตํ น อาปชฺชิตพฺพํ. อิเมหิ องฺเคหิ สมนฺนาคโต ภทฺโร โหติ. เอวํ อตฺถํ วิชานาติ. เอตทโวจ (เอตํ + อโวจ) อยํ ภิกฺขุ อมุสฺมึ อรญฺเญ วิหรติ. อิมิสฺสา ภิกฺขุนิยา อมูหิ ภิกฺขุนีหิ สทฺธึ สยนาสนํ อตฺถิ. อหุ กมฺมํ, อมูนิ กมฺมานิ จ, สพฺพานิ ตานิ ปหาตพฺพานิ. อมุยา ปญฺญาย เอโส วิปาโก โหติ. อสุ ภิกฺขุ, อสุ สามเณโร จ, อหุ อรญฺญํ คจฺฉนฺติ. อสุ คหปตานี อหุ กมฺมํ กโรติ. อิเมสานํ ธมฺมานํ อยํ วิปาโก โหติ. อมฺเห จ ตุมฺเห จ, อหุ อรญฺญํ คนฺตฺวา, เอตาย ภาวนาย, วิหรถ. อมฺหากํ จ ตุมฺหากญฺจ จิตฺตํ อิมสฺมึ อมุสฺมึ วา ฌาเน ปติฏฺฐาเปตุ วฏฺฏติ.

๒. *ให้แปลเป็นภาษาบาลี*

ข้าพเจ้าทั้งหลายย่อมไม่ฆ่าซึ่งสัตว์มีชีวิตทั้งหลาย.

อาจารย์ของข้าพเจ้าเลื่อมใสอาจารย์ของท่าน.

วิหารของภิกษุทั้งหลาย มีในบ้านของมนุษย์นั้น.

พระพุทธอันภิกษุทั้งหลายนั้นบูชาแล้ว.

พระพุทธของข้าพเจ้าทั้งหลาย. พระธรรมของข้าพเจ้าทั้งหลาย. พระสงฆ์ของข้าพเจ้าทั้งหลาย.

ธรรมเทศนาทั้งหลาย (ธมฺมเทสนาโย) ทั้งปวงนั้น ของพระพุทธอันพราหมณ์นั้นได้ฟังแล้ว (สุตาโย โหนฺติ).

ธรรมของเขานั้น และธรรมของเราเป็นอันเดียวกันแล. ธรรมของใครดี ? คำสอน (สาสนำ) ของพระพุทธทั้งหลายนั่นเทียว เป็นธรรมของเรา. ธรรมของพระพุทธทั้งหลายทั้งปวง เป็นธรรมอันเดียวกันเทียว. เหตุที่มา (นิทานำ) ของธรรมทั้งหลายเหล่านี้ เป็นอันเดียวกันเทียว.

๓. *ให้ผูกประโยคด้วยศัพท์ข้างล่างนี้*

บทสรรพนาม – อมฺหากำ, ตุมฺหากำ, อมฺเหหิ, ตุมฺเหหิ, เอโส, อิมานิ, อสุ, อทุ, อิมิสฺสา, อิมาสุ, อมูสานำ, เอตานิ.

บทนาม – โปตฺถกำ (หนังสือ), คาโม, ปุตฺโต, รุกฺโข, ทารโก, ทาริกา, ธมฺโม.

ธาตุ – ปจ = อ่าน, คม = ไป, อา + รุห = ขึ้น, โอ + รุห = ลง.

๔. *ทำไมจะใช้ "เต" "โว" "โน" ในประโยคตัวอย่างต่อไปนี้ไม่ได้หรือ :–*

อมฺหากำ ภควา อมฺเห จ ตุมฺเห จ ธมฺมำ เทเสติ อมฺหากเมว หิตาย สุขาย. อมฺหากำ หิ ภควา สตฺถา ธมฺมราชา.

ปาฐะที่ ๓
กริยา – ปกรณ์
(ภาคที่ ๒ อนาคตกาล)[๑]

ปรัสสบท

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	ปจิสฺสติ[๒]	ปจิสฺสนฺติ
มัชฌิมปุริส	ปจิสฺสสิ	ปจิสฺสถ
อุตตมปุริส	ปจิสฺสามิ	ปจิสฺสาม

---

๑. ภวิษยตฺกาล คือ ภวิสฺสติ ได้แก่อนาคตกาล มีปัจจัยดังต่อไปนี้

ปรัสสบท

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	สฺสติ	สฺสนฺติ
มัชฌิมปุริส	สฺสสิ	สฺสถ
อุตตมปุริส	สฺสามิ	สฺสาม

อัตตโนบท

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	สฺสเต	สฺสนฺเต
มัชฌิมปุริส	สฺสเส	สฺสวฺเห
อุตตมปุริส	สฺสํ	สฺสามเห

ปัจจัยเหล่านี้ ลงหนปลายธาตุในอนาคตกาล เช่น :- ปจิสฺสติ, ปจิสฺสนฺติ ดังนี้เป็นต้น

นาเม ครหาวิมฺหเยสุ ๖.๓ – ถ้านามศัพท์ใช้ในอรรถติเตียน หรือ สงสัยไซร้ หน ปลายธาตุ ให้ลงปัจจัยเหล่านี้ เช่น :–

ในอรรถติเตียน – "อิเม หิ นาม กลฺยาณธมฺมา ปฏิชานิสฺสนฺติ" = ขึ้นชื่อว่า ชน ทั้งหลายเหล่านี้แล จักกล่าวอ้างว่าเป็นผู้ประพฤติธรรมดีงาม. "น หิ นาม ภิกฺขเว! ตสฺส โมฆปุริสสฺส ปาเณสุ อนุทฺทยา ภวิสฺสนฺติ" = ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความกรุณาสักเล็กน้อย ในสัตว์มีชีวิตทั้งหลาย จักไม่มีแก่โมฆบุรุษนั้นเลย (โมฆบุรุษคือ คนไม่ทำงานอะไรเลย). "กถํ หิ นาม โส ภิกฺขเว! โมฆปุริโส สพฺพมตฺติกามยํ กุฏิกํ กริสฺสติ" = ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โมฆบุรุษนั้น จักสร้างกระท่อมล้วนแล้วด้วยดินเหนียวได้อย่างไรเล่า. "ตตฺถ นาม ตฺวํ โมฆปุริส! มยา วิราคาย ธมฺเม เทสิเต สราคาย เจเตสฺสติ" = ดูก่อนเจ้าโมฆบุรุษ! ในเมื่อธรรมเพื่อปราศจากราคะ อันเราแสดงแล้ว แต่เจ้า เข้าใจในธรรมนั้นเพื่อความเป็น ไปกับด้วยราคะ.

ในอรรถสงสัย – "อจฺฉริยํ! อนฺโธ นาม ปพฺพตํ อารุหิสฺสติ" = แปลกจริง! คนตาบอดจักขึ้นภูเขา.

๒. **อ อี สฺส อาทีนํ พฺยญฺชนสฺสิญ** ๖.๓๕ – หนปลายแห่งธาตุ หนต้นแห่งวิภัติที่เป็น พยัญชนะในปโรกขภูต (ปโรกขาวิภัตติ = อดีตกาล), ปริสมาปฺตฺยรฺถกภูต (อัชชตนี = อดีตกาล), เหตุเหตุมทฺภูต (กาลาติปัตติ = อดีตกาล), และภวิษยตฺกาล (อนาคตกาล) ลง 'อิ' อาคมบ้างก็ได้ เช่น :– ปปจิตฺถ, ปปจิเร. อปจิตฺถ, อปจิมฺหา. อปจิสฺสา, อปจิสฺสํสุ. อปจิสฺสติ, อปจิสฺสนฺติ.

อัตตโนบท

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	ปจิสฺสเต	ปจิสฺสนฺเต
มัชฌิมปุริส	ปจิสฺสเส	ปจิสฺวเห
อุตตมปุริส	ปจิสฺสํ	ปจิสฺสามฺเห

๒. (ต่อจากปาฐะที่ ๑) ในอนาคตกาล ธาตุมีรูปแปลกกันบ้าง คือ :—

กร — กริสฺสติ, กาหติ.[๑]

หา — หายิสฺสติ, หาหติ.[๒]

ลภ — ลภิสฺสติ, ลจฺฉติ.[๒]

ภุช — ภุญฺชิสฺสติ, โภกฺขติ.[๓]

---

๑. **หา สฺส จา ห งฺ สฺเส น** ๖.๒๕ – ในเหตุเหตุมหฺภูต และภวิษยตฺกาล เมื่อลง สฺส แล้ว ให้อาเทศ "กร" ธาตุ รวมทั้ง "โอ" วิกรณ์ประจำหมวดธาตุ กับ "สฺส" เป็น "อาห" และอาเทศอักษรที่สุดแห่ง "หา" ธาตุกับ "สฺส" เป็น "อาห" เหมือนกันบ้างก็ได้ เช่น :– อกาหา, อกริสฺสา. กาหติ, กริสฺสติ. อหาหา, อหายิสฺสา. หาหติ, หายิสฺสติ.

๒. **ล ภ ว ส จฺฉิ ทภิรฺหาหนำ จฺฉงฺ** ๖.๒๖ – ในเหตุเหตุมหฺภูต (อดีตกาล **การติดต่อ** ระหว่างเหตุกับผล = กาลาติปัตติ) และภวิษยตฺกาล (อนาคต) อาเทศอักษรที่สุดธาตุ มี "ลภ" ธาตุเป็นต้น กับ 'สฺส' บัจจัย เป็น 'จฺฉ' บ้างก็ได้ เช่น :– ลภ–อลจฺฉา, อลภิสฺสา. ลจฺฉติ, ลภิสฺสติ. วส–อวจฺฉา, อวสิสฺสา. วจฺฉติ, วสิสฺสติ. ฉิท–อจฺเฉจฺฉา, อจฺฉินฺทิสฺสา. เฉจฺฉติ, ฉินฺทิสฺสติ. ภิท–อเภจฺฉา, อภินฺทิสฺสา. เภจฺฉติ, ภินฺทิสฺสติ. รุท–อรุจฺฉา, อโรทิสฺสา. รุจฺฉติ, โรทิสฺสติ.

ในที่อื่นบางแห่ง อาเทศอักษรที่สุดแห่ง 'ฉิท' ธาตุ เป็น 'ฉ' บ้างก็ได้ เช่น:– อจฺเฉจฺฉุ (สาธารณภูต = อดีตทั่วไป, อัชชตนี, ปฐมบุรุษ อเนกวจนะ) อจฺฉินฺทิสุ. แม้กับธาตุอื่นก็เคยมี เช่น:– คจฺฉิ, คจฺฉิสฺสํ.

๓. **ภุ ช มุ จ ว จ วิสานำ กฺข งฺ** ๖.๒๗ – อาเทศอักษรที่สุดแห่งธาตุทั้งหลายมี 'ภุช' ธาตุเป็นต้นกับ 'สฺส' เป็น 'กฺข' บ้างก็ได้ เช่น :– ภุช–อโภกฺขา, อภุญฺชิสฺสา. โภกฺขติ, ภุญฺชิสฺสติ. มุจ–อโมกฺขา, อมุญฺจิสฺสา. โมกฺขติ, มุญฺจิสฺสติ.

หุ — เหสฺสติ, เหเหสฺสติ, โหเหสฺสติ.[๑]

สก — สกฺขิสฺสติ, สกฺกุณิสฺสติ.[๒] สุ — โสสฺสติ, สุณิสฺสติ.[๓]

ฌา — ฌาสฺสติ, ชานิสฺสติ.[๔] อิ — เอสฺสติ เอหิติ.[๕]

หน — หญฺเฉติ, หนิสฺสติ. ปฏิหํสติ, ปฏิหนิสฺสติ.[๖]

หา — หาหติ, ชาหิสฺสติ.[๗] ทกฺข — ทกฺขติ, ทกฺขิสฺสติ.[๘]

คม — คมิสฺสนฺติ, คมิสฺสนฺเต, คมิสฺสเร.[๙] อส — ภวิสฺสติ.[๑๐]

วจ-อวกฺขา, อวจิสฺสา. วกฺขติ, วจิสฺสติ.

ปา + วิส - ปาเวกฺขา, ปาวิสิสฺสา. ปเวกฺขติ, ปวิสิสฺสติ.

โดยเฉพาะอักษรที่สุดแห่ง "วิส" ธาตุ แม้กับวิภัติอื่น ย่อมอาเทศเป็น 'กฺข' ได้บ้าง เช่น:- ปาเวกฺขิ, ปาวิสิ (อชฺชตฺตนี - ปฐมปุริส, เอกวจนะ).

๑. **หุสฺส เหเหหิ โห หิ สฺส จฺจ โท** ๖. ๓๑ - ในอนาคตกาล (ภวิษยตฺกาล) อาเทศ 'หู' เป็น 'เห' 'เหหิ' และ 'โหหิ' เช่น :- เหสฺสติ, เหหิสฺสติ, โหหิสฺสติ.

๒. **สฺเส วา** ๖.๕๙ - ในเหตุเหตุมทฺภูต และ ภวิษยตฺกาล (อนาคต) หนปลาย 'สก' ธาตุ เมื่อลงวิภัติเหตุเหตุมทฺภูต (กาลาติปัตติ) และลงวิภัติภวิษยตฺกาล วิกรรูปสำเร็จ 'สก' ธาตุนั้น เป็น 'กฺณา' แล้วอาเทศ กฺณา เกิดเป็น ข ได้บ้าง เช่น :- สกฺขิสฺสา, สกฺกุณิสฺสา. สกฺขิสฺสติ, สกฺกุณิสฺสติ.

๓. **เตสุ สุโต กฺโณ กฺณา นำ โรฏ** ๖. ๖๐ - ใน อชฺชตฺตนี (ปริสมาปฺตฺยรุฬกภูต) กาลตาติปตฺติ (เหตุเหตุมทฺภูต) และอนาคต (ภวิษยตฺกาล) เมื่อลงวิภัติเหล่านี้หนปลาย สุ ธาตุ วิกร (เปลี่ยนรูป) วิภัติเหล่านี้แล้ว อาเทศ กฺโณ และ กฺณา เกิดเป็น 'โรฏ' (เอา อุ เป็น โอ ชื่อ โรฏ) ได้บ้าง เช่น :- อสฺโสสิ, อสุณิ. อสฺโสสา, อสุณิสฺสา. โสสฺสติ, สุณิสฺสติ.

๔. **อี สฺส จฺจา ที่สุ กฺนา โลโป** ๖. ๖๔ - หนปลาย ฌา ธาตุ ในอัชชัตตนี และ ภวิษยตฺ วิกรรูปวิภัตินั้น แล้วลบ กฺนา เสีย เช่น :- อชฺฌาสิ, ชานานิ. ฌสฺสติ, ชานิสฺสติ.

๕. **เอติ สฺมา** ๖. ๖๖ - อาเทศ สฺส หนปลาย 'อี' ธาตุ เป็น หิ โดย วิกัป เช่น:- เอหิติ, เอสฺสติ.

๖. **ห นา เฉ ขา** ๖.๖๗ – อาเทศ 'สฺส' หนปลาย 'หน' ธาตุ เกิดเป็น 'เฉ' และ 'ข' เช่น :- หญฺเฉม, หนิสฺสาม. ปฏิหำขามิ, ปฏิหนิสฺสามิ.

๗. **หาโต ห** ๖.๖๘ – อาเทศ 'สฺส' หนปลาย 'หา' ธาตุ เกิดเป็น 'ห' โดยวิกัป เช่น:- หาหติ, ชหิสฺสติ.

๘. **ทกฺข ข เห หิ โห หี หิ โลโป** ๖.๖๙ – เมื่ออาเทศ 'ทกฺข', 'ข', 'เหหิ' และ 'โหหิ' แล้ว ให้ลบ สฺส หนปลาย แห่งธาตุนี้เสียโดย วิกัป เช่น :- ทกฺขติ, ทกฺขิสฺสติ. สกฺขติ, สกฺขิสฺสติ. เหหิติ, เหหิสฺสติ. โหหิติ, โหหิสฺสติ.

๙. **กฺ รฺ ปุพฺพา รสฺสา เร นฺเต นฺตีนำ** ๖.๗๔ – อักษร กรฺ อยู่หนต้น สระรัสสอยู่ หน ปลาย ให้อาเทศ อนฺเต บัจจัย และ อนฺติ บัจจัย เป็น 'เร' ได้บ้าง เช่น :- คม + นฺติ = คจฺฉนฺติ, คจฺฉเร. คม + อนฺเต = คจฺฉนฺเต, คจฺเฉร, คมิสฺสเร.

๑๐. **อ อา สฺส อาที่สุ** ๕.๑๒๕ – อดีตกาลที่เป็นปโรกษาภูต, อนทฺยตนภูต, เหตุเหตุมทฺภูต (ปโรกขา, อัชชัตตนี, กาลาติปัตติ) และ อนาคตกาล (ภวิษยตฺกาล) ให้อาเทศ 'อส' ธาตุ เป็น 'ภู' เช่น:- อส – พภูว (ปโรกษา). อภวา (อนทฺยตน). อภวิสฺสา (เหตุเหตุ-มทฺภูต). ภวิสฺสติ (ภวิษยตฺกาล).

รูปแห่งธาตุ แห่งคณะทั้ง ๘ ในอนาคตกาล (ภวิษยตฺกาล) ปรากฏดังในตาราง ดังต่อไปนี้

ธาตุ	คณะ	ปฐมปุริส		มัชฌิมปุริส		อุตตมปุริส	
		เอกวจนะ	อเนกวจนะ	เอกวจนะ	อเนกวจนะ	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
๑. ภู	ภวาทิ	ภวิสฺสติ	ภวิสฺสนฺติ	ภวิสฺสสิ	ภวิสฺสถ	ภวิสฺสามิ	ภวิสฺสาม
หู	,,	เหสฺสติ, เหหิสฺสติ, โหหิสฺสติ	เหสฺสนฺติ, เหเหสฺสนฺติ, โหเหสฺสนฺติ	เหสฺสสิ ฯลฯ	เหสฺสถ ฯลฯ	เหสฺสามิ ฯลฯ	เหสฺสาม ฯลฯ
นี	,,	เนสฺสติ	เนสฺสนฺติ	เนสฺสสิ	เนสฺสถ	เนสฺสามิ	เนสฺสาม
ยา	,,	ยาสฺสติ	ยาสฺสนฺติ	ยาสฺสสิ	ยาสฺสถ	ยาสฺสามิ	ยาสฺสาม
ปจ	,,	ปจิสฺสติ	ปจิสฺสนฺติ	ปจิสฺสสิ	ปจิสฺสถ	ปจิสฺสามิ	ปจิสฺสาม
๒. รุธ	รุธาทิ	รุนฺธิสฺสติ	รุนฺธิสฺสนฺติ	รุนฺธิสฺสสิ	รุนฺธิสฺสถ	รุนฺธิสฺสามิ	รุนฺธิสฺสาม
๓. ทิว	ทิวาทิ	ทิพฺพิสฺสติ	ทิพฺพิสฺสนฺติ	ทิพฺพิสฺสสิ	ทิพฺพิสฺสถ	ทิพฺพิสฺสามิ	ทิพฺพิสฺสาม
ณา	,,	ณายิสฺสติ	ณายิสฺสนฺติ	ณายิสฺสสิ	ณายิสฺสถ	ณายิสฺสามิ	ณายิสฺสาม
๔. ตุท	ตุทาทิ	ตุทิสฺสติ	ตุทิสฺสนฺติ	ตุทิสฺสสิ	ตุทิสฺสถ	ตุทิสฺสามิ	ตุทิสฺสาม
๕. ชิ	ชยาทิ	ชินิสฺสติ	ชินิสฺสนฺติ	ชินิสฺสสิ	ชินิสฺสถ	ชินิสฺสามิ	ชินิสฺสาม
๖. กี	กยาทิ	กิณิสฺสติ	กิณิสฺสนฺติ	กิณิสฺสสิ	กิณิสฺสถ	กิณิสฺสามิ	กิณิสฺสาม
๗. สุ	สวาทิ	สุณิสฺสติ	สุณิสฺสนฺติ	สุณิสฺสสิ	สุณิสฺสถ	สุณิสฺสามิ	สุณิสฺสาม
๘. ตน	ตนาทิ	ตนิสฺสติ	ตนิสฺสนฺติ	ตนิสฺสสิ	ตนิสฺสถ	ตนิสฺสามิ	ตนิสฺสาม
๙. จุร	จุราทิ	โจเรสฺสติ, โจรยิสฺสติ	โจเรสฺสนฺติ ฯลฯ	โจเรสฺสสิ ฯลฯ	โจเรสฺสถ ฯลฯ	โจเรสฺสามิ ฯลฯ	โจเรสฺสาม ฯลฯ
กถ	,,	กถยิสฺสติ	กถยิสฺสนฺติ	กถยิสฺสสิ	กถยิสฺสถ	กถยิสฺสามิ	กถยิสฺสาม
ณป	,,	ณาเปสฺสติ	ณาเปสฺสนฺติ	ณาเปสฺสสิ	ณาเปสฺสถ	ณาเปสฺสามิ	ณาเปสฺสาม

๘. แบบฝึกหัด

๑. *ให้แปลเป็นไทย*

๑) พุทฺธํ สรณํ คมิสฺสามิ.
๒) ธมฺมํ สรณํ คมิสฺสามิ.
๓) สงฺฆํ สรณํ คมิสฺสามิ.
๔) ฌานํ ภาเวสฺสามิ.
๕) ปญฺญํ ภาเวสฺสนฺติ.
๖) กาเย อุทยํ จ วยํ จ ปสฺสิสฺสามิ.
๗) นิพฺพานํ สจฺฉิกริสฺสามิ.
๘) อนาคเต (=ในกาลภายหน้า) พุทฺโธ ภวิสฺสามิ.
๙) อญฺเญ'ปิ พุทฺธ-ธมฺมา ภวิสฺสเร (ภวิสฺสนฺติ).
๑๐) สโพธึ ปาปุณิสฺสติ.
๑๑) ภิกฺขุ สุขํ วิหริสฺสติ.
๑๒) ตถาคโต น จิรํ ปรินิพฺพายิสฺสติ.
๑๓) ปานียํ ปิวิสฺสามิ.
๑๔) คตฺตานิ สีตํ กริสฺสติ.
๑๕) นิพฺพานสฺส มคฺโค เหหิติ.
๑๖) สมฺมุขา เหสฺสาม.
๑๗) คหการก ! ตฺวํ ปุน เคหํ น กาหสิ.
๑๘) สพฺเพ สตฺตา มริสฺสนฺติ.

๑๙) สพฺเพ ปาณา มริสฺสนฺติ.

๒๐) อยํ กาโย อจิรํ ปถวึ อธิเสสฺสติ.

๒๑) สจฺจํ ภณิสฺสามิ.

๒๒) น กุชฺฌิสฺสามิ.

๒๓) อกฺโกเธน โกธํ ชินิสฺสามิ.

๒๔) อสาธุ์ สาธุนา เชสฺสามิ.

๒๕) สุจริตํ ธมฺมํ จริสฺสามิ, ทุจฺจริตํ น จริสฺสามิ.

๒๖) โย ธมฺมํ จริสฺสติ โส สุขํ เสสฺสติ, อสฺมึ โลเก จ ปรมฺหิ จ.

๒๗) มุนี มารสฺส พนฺธนา โมกฺขนฺติ.

๒๘) สทฺธึ ลภิสฺสถ.

๒๙) อวิชฺชาย พนฺธนํ ฉินฺทิสฺสามิ.

๒. *ให้แปลเป็นบาลี*

๑) ข้าพเจ้าจักถึง ซึ่งพระพุทธเจ้า เป็นที่พึ่ง.

๒) เด็กทั้งหลายจักถึง ซึ่งพระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง.

๓) ข้าพเจ้า จักบังเกิด ในสวรรค์ (สคฺคํ โลกึ).

๔) ข้าพเจ้าจักเผยแพร่ (ปวตฺติสฺสามิ) ซึ่งธรรมจักร.

๕) ข้าพเจ้าทั้งหลาย จักถวายทาน แก่พระสงฆ์ (ทสฺสาม = ทชฺชิสฺสาม).

๖) ภิกษุ จักกระทำ ซึ่งฌาน ในป่า.

๗) ภิกษุ จักไป สู่ป่า.

๘) ข้าพเจ้าทั้งหลาย จักนมัสการ ซึ่งพระพุทธเจ้า.

๙) ข้าพเจ้าทั้งหลาย จักละ ซึ่งบาป.

๑๐) ข้าพเจ้าทั้งหลาย จักเรียน (ปริสฺสาม) ซึ่งพระไตรปิฎก (ติปิฎกำ).

๑๑) ข้าพเจ้าทั้งหลาย จักรู้ ซึ่งธรรม แห่งพระพุทธทั้งหลาย.

๑๒) ข้าพเจ้า จักยังจิตให้เลื่อมใส (ปสาเทสฺสามิ) ในพระพุทธ.

๑๓) ข้าพเจ้า จักบูชา ซึ่งพระตถาคต.

๑๔) พระภิกษุทั้งหลาย จักสำเร็จอริยาบถ (กปฺเปสฺสนฺติ) โดยอยู่โดดเดี่ยว (ปนฺตสยนาสนำ).

๑๕) เขาจักไป สู่บ้าน.

๑๖) เขาจักฟัง ซึ่ง—ธรรมเทสนา.

๑๗) ข้าพเจ้าจักเรียน (ปริสฺสามิ) ซึ่งคัมภีร์พระธรรม (ธมฺม-คนฺถำ).

๑๘) เด็กทั้งหลาย จักดู ซึ่งดวงอาทิตย์.

๑๙) บัณฑิตทั้งหลาย จักรู้ ซึ่งธรรม

๒๐) คนโง่ทั้งหลาย (พาลา) จักไม่เห็น จักไม่รู้.

๒๑) พราหมณ์ทั้งหลาย จักให้ ซึ่งธรรมทาน.

๒๒) พราหมณ์ทั้งหลาย จักบำเพ็ญตบะ (จักกระทำซึ่งตบะ).

๒๓) พราหมณ์ทั้งหลาย จักไม่ทำ ซึ่งความโกรธ, จักไม่ทำซึ่งการลัก, จักกระทำซึ่งตบะ, จักกระทำซึ่งฌาน,

๓. *ให้ผูกประโยคด้วยศัพท์ต่อไปนี้*

บท—นาม—ธนำ, ทานำ, กปโณ, มาตา, ภาตา, มาณวโก.

ธาตุ—ลภ, ปจ, หส, ภาส, จล, กส (=ไถนา), ทา.

๔. *ให้เขียนรูปคำ ภวิษยตฺกาล (อนาคต), ปฐมปุริส, วจนะทั้งสอง, ด้วยธาตุต่อไปนี้*

มค, หร, กร, ภู, หุ, ทิสฺส, ภุช, วท, สร, มร, สุ (ฟัง), ฌา (เข้าฌาน), มน.

ปาฐะที่ ๔
นาม - ปกรณ์
(ภาคที่ ๓ วิเศษศัพท์)

---

๑๔. ศัพท์ อี การันต์ ปุลลิงค์
ทณฺฑี (สันยาสี คือนักบวช)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	ทณฺฑี[๑]	ทณฺฑี, ทณฺฑิโน[๒]
ทุติยา	ทณฺฑินํ,[๓] ทณฺฑึ	ทณฺฑี, ทณฺฑิโน,* ทณฺฑิเน[๒]
ตติยา	ทณฺฑินา	ทณฺฑีหิ, ทณฺฑีภิ
จตุตถี	ทณฺฑิโน, ทณฺฑิสฺส	ทณฺฑีนํ
ปัญจมี	ทณฺฑินา, ทณฺฑิสฺมา, ทณฺฑิมฺหา	ทณฺฑีหิ, ทณฺฑีภิ
ฉัฏฐี	ทณฺฑิโน, ทณฺฑิสฺส	ทณฺฑีนํ
สัตตมี	ทณฺฑินิ,[๔] ทณฺฑิมฺหิ, ทณฺฑิสฺมึ	ทณฺฑิสุ, ทณฺฑีสุ
อาลปนะ	ทณฺฑิ,[๕] ทณฺฑี	ทณฺฑี, ทณฺฑิโน

---

๑. **สิ สฺมึ นา น ปุ๎ส ก สฺส** ๒.๖๘ – เมื่อลง 'สิ' วิภัตติ นอกจากนปุ๎สกลิงค์ ไม่ต้องรัสสสระที่สุดแห่งศัพท์ เช่น :– ทณฺฑี, อติถี, สยมฺภู, วธู.
(ในนปุ๎สกลิงค์ รัสสสระที่สุดแห่งศัพท์ เช่น :– สุขการิ, สยมฺภุ)

ศัพท์ 'ทณฺฑี' มีความหมายว่า 'ผู้มีไม้เท้า' โดยทำนองนี้แม้ลง 'อี' ปัจจัย กับศัพท์อื่นๆ ก็ทำให้มีความหมายว่า ผู้มีสิ่งนั้นๆ เมื่อสร้างรูปคำอื่นๆ โดยลง 'อี' ปัจจัย รูปศัพท์ปุลลิงค์ ก็แจกวิภัติเหมือนกันกับทณฺฑี ศัพท์ เช่น:—

กรี (=ช้าง), กามี (=ผู้ใคร่), กุฏฺฐี (=ผู้เป็นโรคกุฏฐัง), กุสลี (=ผู้มีสุข), คณี (=ผู้มีหมู่คณะ), จกฺกี (=ผู้มีจักร), จาคี (=ผู้เสียสละ), ชฏี (=ผู้มีชฎาคือมุ่นผมเป็นกะเชิง), ญาณี (=ผู้มีปัญญา), ทนฺตี (=ผู้มีงา คือ ช้าง), ทาฐี (=ผู้มีเขี้ยว คือ เสือ), ทีฆชีวี (=ผู้มีอายุยืน), ธมฺมวาที (=ผู้แสดงธรรม), ธมฺมี (ผู้มีธรรม) ปกฺขี (=ผู้มีปีก คือ นก), ปาปการี (=ผู้ทำบาป), พลี (=ผู้มีกำลัง, ผู้แข็งแรง), ภาคี (=ผู้มีส่วน), โภคี (=ผู้มีโภคะ), มาลี (=สิ่งที่มีระเบียบ คือ ดอกไม้), มูสลี (พลราม คือ ผู้ถือสาก), โยคี (=ผู้มีโยคะ), จมฺมี (=ผู้มีเกราะ คือ ทหาร), สมฺมี (=ผู้รู้เร็ว), สุขี (=ผู้มีความสุข), ดังนี้ เป็นต้น

---

๒. **โย นำ โน เน ปุเม** ๒.๓๗ – หนปลายศัพท์ 'อี' การันต์ ปุลลิงค์ อาเทศ 'โย' ปฐมา เป็น 'โน' และอาเทศ 'โย' ทุติยา เป็น 'เน' ได้บ้าง เช่น:– ทณฺฑิโน, ทณฺฑิเน, ทณฺฑี.

๓. **นำ ฌี โต** ๒.๗๖ – หนปลาย อี การันต์ ปุลลิงค์ อาเทศ 'อำ' วิภัติ เป็น 'นำ' บ้างก็ได้ เช่น :– ทณฺฑินำ, ทณฺฑึ.

* **โน** ๒.๗๘ – เอา 'โย' เป็น 'โน' ในทุติยาวิภัติ ได้บ้าง เช่น :– ทณฺฑิโน ปสฺส.

๔. **สฺมิ โน นิ** ๒.๗๙ – หนปลายศัพท์ 'อี' การันต์ เอา 'สฺมึ' เป็น 'นิ' ได้บ้าง เช่น:– ทณฺฑินิ, ทณฺฑิสฺมึ.

๕. **เค วา** ๒.๖๗ เมื่อลง ค วิภัติ ในลิงค์ทั้งสาม นอกจาก 'ฆ' และศัพท์ที่เป็น 'โอ' การันต์ ให้รัสสสระที่สุดศัพท์ได้บ้าง เช่น :– ทณฺฑิ, ทณฺฑี. อติถิ, อติถี. วธุ, วธู. สมฺยุภุ, สยมฺภู.

๑๕. ศัพท์ อี การันต์ นปุ๋สกลิงค์ สุขการี (ผู้ให้ความสุข)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	สุขการิ	สุขการีนิ, สุขการี
ทุติยา	สุขการึ	สุขการีนิ, สุขการี
อาลปนะ	สุขการิ	สุขการีนิ, สุขการี

นอกนี้แจกเหมือน ทณฺฑี ศัพท์

๑๖. ศัพท์ อู การันต์ ปุลลิงค์ สพฺพญฺญ (สัพพัญญู, รู้หมดทุกอย่าง)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	สพฺพญฺญู	สพฺพญฺญู, สพฺพญฺญุโน[๑]
ทุติยา	สพฺพญฺญุ	สพฺพญฺญู, สพฺพญฺญุโน
ตติยา	สพฺพญฺญุนา	สพฺพญฺญูหิ, สพฺพญฺญูภิ
จตุตถี	สพฺพญฺญุโน, สพฺพญฺญุสฺส	สพฺพญฺญูนำ
ปัญจมี	สพฺพญฺญุนา, สพฺพญฺญุสฺมา, สพฺพญฺญุมฺหา	สพฺพญฺญูหิ, สพฺพญฺญูภิ
ฉัฏฐี	สพฺพญฺญุโน, สพฺพญฺญุสฺส	สพฺพญฺญูนำ
สัตตมี	สพฺพญฺญุมฺหิ, สพฺพญฺญุสฺมึ	สพฺพญฺญุสุ
อาลปนะ	สพฺพญฺญุ	สพฺพญฺญู, สพฺพญฺญูโน

---

๑. กู โต ๒.๘๗ – หนปลายศัพท์ กู บัจจัย (กัณฑ์ ๔ ปาฐะ ๓ ตัทธิต กู) 'อู' การันต์ ใน ปุลลิงค์ อาเทศ 'โย' วิภัติ เป็น 'โน' บ้างก็ได้ เช่น :– สพฺพญฺญุโน, สพฺพญฺญู. วิทโน, วิทู.

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)

มคฺคญฺญู	ผู้รู้ทาง	ตตฺตญฺญู	ผู้รู้ความจริง (นักปรัชญา)
ธมฺมญฺญู	ผู้รู้ธรรม—เหตุ	วิทู	ผู้มีความรู้
อตฺถญฺญู	ผู้รู้อรรถ—ผล	เวทคู	ผู้ถึงที่สุดฝั่งเวท (อรหันต์)
กาลญฺญู	ผู้รู้กาล	ปารคู	ผู้ถึงที่สุดฝั่งโน้น (อรหันต์)
รตฺตญฺญู	ผู้รู้เหตุการณ์ดั้งเดิม		
มตฺตญฺญู	ผู้รู้ปริมาณ		
กตญฺญู	ผู้รู้คุณที่ผู้อื่นทำให้แก่ตน		

รูปศัพท์ อู การันต์ ปุลลิงค์ มีดังนี้เป็นต้น แจกเหมือน 'สพฺพญฺญู' ศัพท์

๑๗. ศัพท์ อู การันต์ นปุ่สกลิงค์

สยมฺภู (ผู้รู้โดยลำพังตนเอง)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	สยมฺภุ	สยมฺภู, สยมฺภูนิ
ทุติยา	สยมฺภุ	สยมฺภู, สยมฺภูนิ
อาลปนะ	สยมฺภุ	สยมฺภู, สยมฺภูนิ

นอกนี้ แจกเหมือน 'สพฺพญฺญู' ศัพท์

๑๘. ศัพท์ โอ การันต์ ปุลลิงค์

โค (วัว)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	โค	คาโว, คโว[๑]
ทุติยา	คาวุ,[๒] คาวํ, ควํ	คาโว,[๓] คโว
ตติยา	คาเวน, คเวน, คาวา, ควา[๔]	โคหิ, โคภิ
จตุตฺถี	คาวสฺส, ควสฺส, ควํ[๕]	ควํ, คนฺนํ,[๖] โคนํ
ปญฺจมี	ควา, คาวา,[๔] คาวสฺมา, คาวมฺหา, ควสฺมา, ควมฺหา	โคหิ, โคภิ
ฉฏฺฐี	คาวสฺส, ควสฺส,[๑] ควํ[๖]	ควํ, คุนฺนํ,[๖] โคนํ
สตฺตมี	คาเว, คเว,[๑] คาวมฺหิ, ควมฺหิ, คาวสฺมึ, ควสฺมึ	คาเวสุ,[๗] คเวสุ, โคสุ
อาลปนะ	โค	คาโว, คโว

ในภาษาบาลี ไม่พบ 'เอ' การันต์ แม้ 'โอ' การันต์ นอกจาก โค ศัพท์แล้วไม่พบศัพท์อื่น ๆ

'โค' ศัพท์ในอิตถีลิงค์ มีรูปเหมือนกับปุลลิงค์

---

๑. **โค สฺมา ค สิ หิ นํ สุ คาว ควา** ๒.๖๔—นอกจาก 'ค' วิภัตติ 'สิ' วิภัตติ 'หิ' วิภัตติ และ 'นํ' วิภัตติ เมื่อลงวิภัตติอื่น อาเทศ 'โค' ศัพท์เป็น 'คาว' และ 'คว' เช่น:– โค + โย = คาโว, คโว. โค + นา = คาเวน, คเวน. โค + ส = คาวสฺส, ควสฺส. โค + สฺมา = คาวสฺมา, ควสฺมา. โค + สฺมึ = คาเว, คเว.

๒. **คาวุมฺหิ** ๒.๗๔ – เมื่อลง 'อำ' วิภัติ อาเทศ โค ศัพท์ เป็น คาวุ ได้บ้าง เช่น :– โค + อำ = คาวุำ, คาวำ, ควำ.

๓. **อุ ภ โค หิ โฐ** ๒.๑๗๒ – หนปลาย อุภ ศัพท์ และ โค ศัพท์ อาเทศ 'โย' วิภัติ เป็น โอ เช่น :– อุภ + โย = อุโภ. โค + โย = คาโว

๔. **นาสฺสา** ๒.๗๓ หนปลาย โค ศัพท์ อาเทศ 'นา' วิภัติ เป็น 'อา' ได้บ้าง เช่น:– โค + นา = คาวา, ควา, คาเวน, คเวน.

๕. **ควำ เสน** ๒.๗๑ – เอา โค ศัพท์ กับ 'ส' วิภัติ เป็น 'ควำ' บ้างก็ได้ เช่น :– โค + ส = ควำ

๖. **คุนฺนำ จ นำ นา** ๒.๗๒ – เอา โค ศัพท์ กับ 'นำ' วิภัติ เป็น 'คุนฺนำ' และ 'ควำ' บ้างก็ได้ เช่น:– โค + นำ = คุนฺนำ, ควำ, โคนำ

๗. **สุ มฺหิ วา** ๒.๗๐ – เมื่อลง 'สุ' วิภัติ อาเทศ โค ศัพท์ เป็น 'คาว' และ 'คว' บ้างก็ได้ เช่น โค + สุ = คาเวสุ, คเวสุ, โคสุ.

•

๑๙. ศัพท์ โอ การันต์ นปุ่สกลิงค์
จิตฺตโค (ผู้มีวัวงาม)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	จิตฺตคุ	จิตฺตคู, จิตฺตคูนิ
ทุติยา	จิตฺตคุำ	จิตฺตคู, จิตฺตคูนิ
อาลปนะ	จิตฺตคุ	จิตฺตคู, จิตฺตคูนิ

นอกนี้ แจกเหมือน 'อายุ' ศัพท์

ใน 'โค' ศัพท์ เมื่อลงวิภัติทั้งหมด ให้อาเทศ 'โค' ศัพท์ เป็น 'โคณ' ได้บ้าง และรูปของศัพท์นั้น แจกเหมือน 'พุทฺธ' ศัพท์ อ การันต์ ปุลลิงค์

ปุลลิงค์ ศัพท์ นอกสังกัด (เศษอนิยมิตปุลลิงค์ศัพท์)

๒๐. อตฺต (ตน)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	อตฺตา	อตฺตา, อตฺตาโน
ทุติยา	อตฺตานํ, อตฺตํ	อตฺตาโน, อตฺเต
ตติยา	อตฺเตน, อตฺตนา	อตฺเตหิ, อตฺเตภิ, อตฺตเนหิ, อตฺตเนภิ
จตุตถี	อตฺตโน,[๒] อตฺตสฺส	อตฺตานํ
ปัญจมี	อตฺตนา,[๔] อตฺตสฺมา, อตฺตมฺหา	อตฺเตหิ, อตฺเตภิ, อตฺตเนหิ, อตฺตเนภิ
ฉัฏฐี	อตฺตโน,[๒] อตฺตสฺส	อตฺตานํ
สัตตมี	อตฺตนิ, อตฺตสฺมึ, อตฺตมฺหิ, อตฺเต	อตฺตเนสุ, อตฺเตสุ
อาลปนะ	อตฺต, อตฺตา	อตฺตา, อตฺตาโน

๒๑. พฺรหฺม (พรหม)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	พฺรหฺมา	พฺรหฺมา, พฺรหฺมาโน
ทุติยา	พฺรหฺมาณํ, พฺรหฺมํ	พฺรหฺมาโน
ตติยา	พฺรหฺมนา, พฺรหฺมุนา[๓]	พฺรหฺเมหิ, พฺรหฺเมภิ, พฺรหฺมูหิ, พฺรหฺมูภิ
จตุตถี	พฺรหฺมุโน,[๓] พฺรหฺมสฺส	พฺราหฺมานํ, พฺรหฺมูนํ[๓]
ปญฺจมี	พฺรหฺมนา, พฺรหฺมุนา[๔]	พฺรหฺเมหิ, พฺรหฺเมภิ, พฺรหฺมูหิ, พฺรหฺมูภิ
ฉัฏฐี	พฺรหฺมโน,[๓] พฺรหฺมสฺส	พฺราหฺมานํ, พฺรหฺมูนํ[๓]
สัตตมี	พฺรหฺเม, พฺรหฺมนิ, พฺรหฺมสฺมึ, พฺรหฺมมฺหิ	พฺรหฺเมสุ
อาลปนะ	พฺรหฺเม	พฺรหฺมา, พฺรหฺมาโน

---

๑. **สฺ หิ สุ นกฺ** ๒.๑๕๗ – เมื่อลง 'สุ' วิภัติ และ 'หิ' วิภัติ อาเทศ อตฺต ศัพท์ และ อาตฺม ศัพท์ เป็น อตฺตน และ อาตฺมน โดยลำดับ บ้างก็ได้ เช่น :– อตฺต + สุ = อตฺตเนสุ, อตฺเตสุ, อาตฺมเนสุ, อาตฺเมสุ. อตฺตเนหิ, อตฺเตหิ. อาตฺมเนหิ อาตฺเมหิ. บางคราวแม้ในที่อื่น ลง 'น' อาคม เช่น :– เวริเนสุ = ในคนมีเวรทั้งหลาย.

๒. **โน ตฺตาตฺมา** ๒.๑๕๖ – หนปลาย อตฺต ศัพท์ และ อาตฺม ศัพท์ ให้เอา 'ส' วิภัติ เป็น โน ได้บ้าง เช่น :– อตฺตโน, อตฺตสฺส. อาตฺมโน, อาตฺมสฺส.

๓. **พฺรหฺมุโน พฺรหฺมสฺสุ** วา ๒.๑๕๒ – นามฺหิ ๒.๑๕๓ – เมื่อลง 'ส' วิภัติ 'นํ' วิภัติ และ 'นา' วิภัติ ให้อาเทศ พฺรหฺม ศัพท์ เป็น พฺรหฺมุ ได้บ้าง เช่น :– พฺรหฺมุโน, พฺรหฺมูนํ, พฺรหฺมุนา.

๔. **สฺมา สฺส นา พฺรหฺมา จ** ๒.๑๕๘ – หนปลาย พฺรหฺม ศัพท์ อตฺต ศัพท์ และ อาตฺม ศัพท์ ให้อาเทศ 'สมา' วิภัติ เป็น 'นา' เช่น :– พฺรหฺม + สมา = พฺรหฺมุนา, อตฺตนา, อาตฺมนา.

๒๒. ราช (ราชา)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	ราชา[๑]	ราชา, ราชาโน[๒]
ทุติยา	ราชานํ,[๓] ราชํ	ราชาโน[๒]
ตติยา	รญฺญา,[๔] ราเชน, ราชินา[๕]	ราเชหิ, ราชูหิ, ราเชภิ, ราชูภิ[๖]
จตุตฺถี	รญฺโญ, รญฺญสฺส, ราชิโน, ราชสฺส[๗]	รญฺญํ,[๘] ราชูนํ, ราชานํ
ปญฺจมี	รญฺญา,[๔] ราชมฺหา, ราชสฺมา	ราเชหิ, ราชูหิ, ราเชภิ, ราชูภิ
ฉฏฺฐี	รญฺโญ, รญฺญสฺส, ราชิโน, ราชสฺส[๗]	รญฺญํ,[๘] ราชูนํ,[๖] ราชานํ
สัตตมี	รญฺเญ, ราชิโน,[๕] ราชสฺมึ, ราชมฺหิ	ราชูสุ,[๖] ราเชสุ
อาลปนะ	ราช, ราชา	ราชาโน, ราชา

---

๑. **ราชา ทิ ยุ วา ทิ ตฺวา** ๒.๑๕๖ – หนปลาย ราช ศัพท์ เป็นต้น และ ยุว ศัพท์ เป็นต้น (โปรดดู ภาคผนวกบทที่ ๓) อาเทศ 'สิ' วิภัติ เป็น 'อา' เช่น :– **ราช + สิ = ราชา, ยุวา.**

๒. **โย นมา โน** ๒.๑๕๘ – หนปลาย ราช ศัพท์ เป็นต้น และ ยุว ศัพท์ เป็นต้น อาเทศ 'โย' วิภัติ เป็น 'อาน' ได้บ้าง เช่น :– **ราช + โย = ราชาโน, ยุวาโน.**

๓. **วา หฺมา นงฺ** ๒.๑๕๗ – เมื่อลง 'อ' วิภัติ ให้อาเทศ ราช ศัพท์ เป็นต้น และ ยว ศัพท์ เป็นต้น เป็น 'ราชาน' และ 'ยุวาน' บ้างก็ได้ เช่น :– **ราช + อ = ราชานฺ, ยวานฺ.**

๔. **นา สฺมาสฺ รณฺญา** ๒.๒๒๔ – ราชศัพท์ กับด้วย 'นา' วิภัติ และ 'สฺมา' วิภัติ สำเร็จรูปเป็น 'รณฺญา'.

๕. **ราช สฺสิ นามฺหิ** ๒.๑๒๕ – เมื่อลง 'นา' วิภัติ อาเทศ ราช ศัพท์ เป็น 'ราชิ' บ้างก็ได้ เช่น :– ราชินา.

๖. **สฺ นำ หิ สุ** ๒.๑๒๖ – เมื่อลง 'สุ' วิภัติ 'นำ' วิภัติ และ 'หิ' วิภัติ อาเทศ 'ราช' ศัพท์ เป็น 'ราชู' บ้างก็ได้ เช่น :– ราชูสุ, ราชูนำ, ราชูหิ.

๗. **รณฺโญ รณฺณสฺส** ราชิโน เส ๒.๒๒๕ – ราช ศัพท์ กับด้วย 'ส' วิภัติ สำเร็จรูปเป็น รณฺโญ, รณฺณสฺส, ราชิโน.

๘. **ราชสฺส รณฺญำ** ๒.๒๒๓ – ราช ศัพท์ กับด้วย 'นำ' วิภัติ สำเร็จรูปเป็น รณฺญำ.

๙. **สฺมิ มฺหิ รณฺเณ ราชินิ** ๒.๒๒๖ – ราช ศัพท์ กับด้วย 'สฺมิ' วิภัติ สำเร็จรูปเป็น รณฺเณ, ราชินิ.

ควรดู – สมาเส วา ๒.๒๒๗ – เมื่อเข้าสมาสกับด้วย 'ราช' ศัพท์ ให้อาเทศดังกล่าวแล้วข้างบนได้บ้าง เช่น :–

กาสิรณฺญา,	กาสิราเชน.	กาสิรณฺญา,	กาสิราชสฺมา.
กาสิรณฺโญ,	กาสิราชสฺส.	กาสิรณฺเณ,	กาสิราเช.

๒๓. ปุม (คน)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	ปุมา, ปุโม	ปุโม, ปุมาโน
ทุติยา	ปุมานำ, ปุมำ	ปุมาโน, ปุมาเน, ปุเม
ตติยา	ปุมานา, ปุมุนา,[๑] ปุเมน[๒]	ปุมาเนหิ, ปุมาเนภิ, ปุเมหิ, ปุเมภิ
จตุตถี	ปุมุโน,[๑] ปุมสฺส	ปุมานำ
ปัญจมี	ปุมานา, ปุมุนา,[๑] ปุมา, ปุมสฺมา, ปุมมฺหา	ปุมาเนหิ, ปุเมหิ, ปุมาเนภิ, ปุเมภิ
ฉัฏฐี	ปุมุโน,[๑] ปุมสฺส	ปุมานำ
สัตตมี	ปุมาเน,[๓] ปุเม, ปุมสฺมึ, ปุมมฺหิ	ปุมาสุ, ปุมาเนสุ, ปุเมสุ[๔]
อาลปนะ	ปุมำ,[๕] ปุม	ปุมาโน, ปุมา

---

๑. **ปุม กมฺม ถาม ทุ ธานำ วา ส สฺมา สุ จ** ๒.๑๘๔ – เมื่อ ลง 'ส' วิภัตติ 'สฺมา' วิภัตติ และ 'นา' วิภัตติ ให้เอาสระที่สุดแห่ง 'ปุม' ศัพท์ 'กมฺม' ศัพท์ 'ถาม' ศัพท์ และ อทฺธ (= หนทาง) ศัพท์ เป็น 'อุ' เช่น :- ปุมุโน, ปุมุนา. กมฺมุโน, กมฺมุนา. ถามุโน, ถามุนา. อทฺธุโน, อทฺธุนา.

๒. **นามฺหิ** ๒.๑๘๗ – หนปลาย 'ปุม' ศัพท์ เมื่อลง 'นา' วิภัต ให้คงรูป 'นา' ไว้ เช่น:- ปุมานา, ปุเมน.

๓. **ปุมา** ๒.๑๘๖ – หนปลาย 'ปุม' ศัพท์ อาเทศ 'สฺมึ' วิภัติ เป็น 'เน' บ้างก็ได้ เช่น :- ปุมาเน, ปุเม.

๒๔. สา (หมา)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	สา	สา, สาโน
ทุติยา	สํ, สานํ[๕]	เส, สาเน
ตติยา	เสน, สานา	เสหิ, เสภิ, สาเนหิ, สาเนภิ
จตุตถี	สสฺส, สาย, สานสฺส[๖]	สานํ
ปญฺจมี	สา, สสฺมา, สมฺหา, สานา	เสหิ, เสภิ, สาเนหิ, สาเนภิ
ฉัฏฐี	สสฺส, สานสฺส[๖]	สานํ
สัตตมี	เส, สสฺมึ, สมฺหิ, สาเน	สาสุ
อาลปนะ	ส, สาน	สา, สาโน

---

๔. **สุ มฺหา จ** ๒.๑๘๘ – หนปลาย 'ปุม' ศัพท์ เมื่อลง 'สุ' วิภัตติให้คงรูป 'สุ' ไว้ เช่น:– ปุมาเนสุ, ปุเมสุ, ปุมาสุ.

๕. **คสฺสํ** ๒.๑๘๙ – หนปลาย 'ปุม' ศัพท์ ให้อาเทศ 'ค' วิภัติ เป็น 'อำ' บ้างก็ได้ เช่น:– ปุมํ, ปุม.

๖. **สา สฺสํ เส จา นมฺ** ๒.๑๙๐ – เมื่อลง 'อำ' วิภัติ 'ส' วิภัติ และ 'ค' วิภัติ ให้อาเทศ 'สา' ศัพท์ เป็น 'สาน' เช่น :– สานํ, สานสฺส. โภ สาน !

๒๕. ยุว (หนุ่ม)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	ยุวา	ยุวา, ยุวาโน,[๑] ยุวานา
ทุติยา	ยุวานำ, ยุวๆ	ยุวาเน,[๑] ยุเว
ตติยา	ยุวานา, ยุวาเนน, ยุเวน	ยุวาเนหิ, ยุวาเนภิ, ยุเวหิ, ยุเวภิ
จตุตถี	ยุวานสฺส, ยุวสฺส, ยุวิโน[๒]	ยุวานานำ, ยุวานำ
ปัญจมี	ยุวานา,[๓] ยุวานสฺมา, ยุวานมฺหา	ยุวาเนหิ, ยุวาเนภิ, ยุเวหิ, ยุเวภิ
ฉัฏฐี	ยุวานสฺส, ยุวสฺส, ยุวิโน[๒]	ยุวานานำ, ยุวานำ
สัตตมี	ยุวาเน,[๓] ยุวานสฺมึ, ยุวสฺมึ, ยุวานมฺหิ, ยุวมฺหิ, ยุเว	ยุวาเนสุ,[๔] ยุวาสุ, ยุเวสุ
อาลปนะ	ยุว, ยุวา, ยุวานา, ยุวาน	ยุวาโน, ยุวานา

แม้รูปแห่ง มฆว (พระอินทร์) ศัพท์ คงแจกเหมือน 'ยุว' ศัพท์

---

๑. **โย นำ โน เน วา** ๒.๑๘๓ หนปลาย 'ยุว' ศัพท์ เป็นต้น อาเทศ 'โย' วิภัตติ เป็น โน และ เน ตามลำดับบ้างก็ได้ เช่น:— ยุวาโน (โย. ปฐมา) ยุวาเน (โย. ทุติยา)

๒. **ยุวา ส สฺลิ โน** ๒.๑๔๕ — หนปลาย 'ยุว' ศัพท์ อาเทศ 'ส' วิภัตติ เป็น 'อิโน' บ้างก็ได้ เช่น:— ยุวิโน, ยุวสฺส.

๓. **สฺมา สฺมิ นฺนำ นาเน** ๒.๑๘๒ — หนปลาย 'ยุว' ศัพท์ เป็นต้น อาเทศ 'สฺมา' วิภัตติ และ 'สฺมึ' วิภัตติ เป็น 'นา' และ 'เน' ตามลำดับบ้างก็ได้ เช่น:— ยุว + สฺมา = ยุวสฺมา ยุว + สฺมึ = ยุวาเน.

๔. **ยุวาทีนำ สุ หิสฺวานงฺ** ๒.๑๘๐ — เมื่อลง 'สุ' วิภัตติ และ 'หิ' วิภัตติ อาเทศสระที่สุดแห่ง 'ยุว' ศัพท์เป็นต้น เป็น 'อาน' เช่น:— ยุว + สุ = ยุวาเนสุ. ยุว + หิ = ยุวาเนหิ. **โน นา เน สฺวา** ๒.๑๘๑ — หนต้น 'โน' 'นา' และ 'เน' ให้เอาสระที่สุดแห่ง 'ยุว' ศัพท์ เป็นต้น เป็น 'อา' เช่น:— ยุวาโน, ยุวานา, ยุวาเน.

๒๖. 'วนฺตุ' และ 'มนฺตุ' ปัจจัย

'วนฺตุ' และ 'มนฺตุ' ปัจจัย ลงเบื้องหลังนาม ให้มีความหมายว่า 'ผู้มี' 'วนฺตุ' ปัจจัย ลงเบื้องหลังศัพท์ที่เป็น อ การันต์ หรือ อา การันต์ และ 'มนฺตุ' ปัจจัย ลงเบื้องหลังศัพท์ ที่เป็นสระการันต์ นอกจาก อ การันต์ หรือ อา การันต์ เช่น:– คุณวนฺตุ = ผู้มีคุณ. คติมนฺตุ = ผู้มีแนวความคิด.

ปุลลิงค์

คุณวนฺตุ (ผู้มีคุณ)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	คุณวา[๑]	คุณวนฺโต,[๒] คุณวนฺตา[๓]
ทุติยา	คุณวนฺตำ[๓]	คุณวนฺเต[๓]
ตติยา	คุณวตา, คุณวนฺเตน[๓]	คุณวนฺเตหิ, คุณวนฺเตภิ[๓]

---

๑. **นฺตุ สฺส** ๒.๑๕๓ – เมื่อลง 'สิ' วิภัติ ให้อาเทศ นฺตุ เป็น 'อา' เช่น:–คุณวนฺตุ+สิ = คุณวา.

๒. **นฺต นฺตูนำ นฺโต โย มฺหิ ปฐเม** ๒.๒๑๗ – ในปฐมาวิภัติ อเนกวจนะ ให้เอา โย กับ นฺต และ นฺตุ เป็น นฺโต บ้างก็ได้ เช่น:– คุณวนฺโต, คุณวนฺตา. คจฺฉนฺโต, คจฺฉนฺตา.

๓. **ยฺวาโท นฺตุ สฺส** ๒.๔๓ – เมื่อลงวิภัติ 'โย' เป็นต้น ให้เอา 'นฺตุ' เป็น 'นฺต' เช่น:– คุณวนฺตุ + โย = คุณวนฺต + โย = (อโต โย นำ ฏา เฏ ๒.๔๓) คุณวนฺตา, คุณวนฺเต. คุณวนฺตำ, คุณวนฺเตน เป็นต้น.

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
จตุตถี	คุณวโต,[๔] คุณวนฺตสฺส[๒]	คุณวตำ,[๕] คุณวนฺตานำ[๓]
ปัญจมี	คุณวตา, คุณวนฺตสฺมา, คุณวนฺตมฺหา[๓]	คุณวนฺเตหิ, คุณวนฺเตภิ
ฉัฏฐี	คุณวโต, คุณวนฺตสฺส	คุณวตำ, คุณวนฺตานำ
สัตตมี	คุณวติ, คุณวนฺเต, คุณวนฺตสฺมึ,[๓] คุณวนฺตมฺหิ	คุณวนฺเตสุ[๓]
อาลปนะ	คุณวๆ, คุณว, คุณวา[๖]	คุณวนฺโต, คุณวนฺตา[๓]

---

๔. **โต ตา ติ ตา ส สฺมา สฺมึ นา สุ** ๒.๒๑๕ – ให้เอา 'นฺต' และ 'นฺตุ' กับ 'ส' วิภัติเป็น 'โต' กับ 'สฺมา' วิภัติเป็น 'ตา' กับ 'สฺมึ' วิภัติเป็น 'ติ' และกับ 'นา' วิภัติเป็น 'ตา' บ้างก็ได้ เช่น:– คุณวนฺตุ + ส = คุณวโต, คจฺฉโต. คุณวนฺตุ + นา = คุณวตา, คจฺฉตา. คุณวนฺตุ + สฺมา = คุณวตา, คจฺฉตา. คุณวนฺตุ + สฺมึ = คุณวติ. คจฺฉติ.

๕. **ตำ น มฺหิ** ๒.๒๑๘ – ให้อาเทศ 'นฺต' และ 'นฺตุ' กับ 'นำ' วิภัติเป็น 'ตำ' บ้างก็ได้ เช่น:– คุณวนฺต + นำ = คุณวตำ. คจฺฉตำ.

๖. **ฎ ฎา อำ เก** ๒.๒๒๐ – ในอาลปนะ เอกวจนะ อาเทศ 'นฺต' และ 'นฺตุ' กับ วิภัติอาลปนะเป็น 'อ' 'อา' และ 'อำ' เช่น:– **โภ คุณว, คุณวา, คุณวๆ. โภ คจฺฉ, คจฺฉา, คจฺฉำ.**

ศัพทาวลี (ขบวนศัพท์)

กุลวนฺตุ	ผู้มีตระกูลดี	ผลวนฺตุ	ผู้มีผล
ธนวนฺตุ	ผู้มีทรัพย์	พลวนฺตุ	ผู้มีกำลัง
ปญฺญวนฺตุ	ผู้มีปัญญา	ภควนฺตุ	ผู้มีเกียรตินิยม
มฆวนฺตุ	ผู้มีมฆะ (พระอินทร์)	ชุติมนฺตุ	ผู้มีความรุ่งเรือง
ยสวนฺตุ	ผู้มียศ.	ธีติมนฺตุ	ผู้มีความมั่นคง
สีลวนฺตุ	ผู้มีศีล	พุทฺธิมนฺตุ	ผู้มีความรู้
สุตวนฺตุ	ผู้มีสุตะ (สดับตรับฟัง)	พนฺธุมนฺตุ	ผู้มีเผ่าพันธุ์
หิมวนฺตุ[๑]	ภูเขาหิมาลัย	ภานุมนฺตุ	ผู้มีแสงสว่าง
กลิมนฺตุ	ผู้เกิดในกลียุค	มติมนฺตุ	ผู้มีแนวความคิด
กสิมนฺตุ	ชาวกสิกร, ชาวนา	สติมนฺตุ	ผู้มีสติ
เกตุมนฺตุ	ผู้ถือธง, คนธง	สิรีมนฺตุ	ผู้มีสิริ
คติมนฺตุ	ผู้มีแนวความคิดเป็นหลักฐาน	สุจิมนฺตุ	ผู้มีความสะอาด
จกฺขุมนฺตุ	ผู้มีจักษุ	เหตุมนฺตุ	ผู้มีเหตุผล

ดังนี้เป็นต้น

รูปของศัพท์ที่มี วนฺตุ ปัจจัย กฺตวนฺตุ ปัจจัย และ มนฺตุ ปัจจัย แจกเหมือน คุณวนฺตุ.

---

๑. หิมา วโต วา โอ ๒.๑๕๕ —เมื่อลง 'สิ' วิภัติ อาเทศ สระที่สุดแห่ง 'หิมวนฺตุ' ศัพท์ เป็น 'โอ' บ้างก็ได้ เช่น:— หิมวนฺโต, หิมวา.

๒๗. รูปของศัพท์ที่มี 'วนฺตุ' ปัจจัย และ 'มนฺตุ' ปัจจัย เป็นที่สุด แม้ในนปุ๋สกลิงค์ คงมีเหมือนในปุลลิงค์ แต่ในปฐมาวิภัติ เอกวจนะ คงมีรูปอยู่ ๒ อย่าง คือ 'คุณวำ' และ 'คุณวนฺตำ' และในปฐมาวิภัติ ทุติยาวิภัติ อเนกวจนะ คงมีรูปอย่างเดียวคือ คุณวนฺตานิ.[๑]

ในอิตถีลิงค์ ให้เอา 'วนฺตุ' เป็น 'วตี' และ 'วนฺตี' และให้เอา 'มนฺตุ' เป็น 'มตี' และ 'มนฺตี' เช่น:—คุณวตี, คุณวนฺตี. สิริมตี, สิรีมนฺตี. อี การันต์ของรูปศัพท์นี้ คงแจกเหมือน 'อิตฺถี' ศัพท์ อิตถีลิงค์ (โปรดดูกัณฑ์ที่ ๕ ว่าด้วยอิตถีลิงค์).

๒๘. นฺต สฺส จ ฏ วำ เส ๒.๕๔— เมื่อลง 'อำ' วิภัติ และ 'ส' วิภัติ โดยมากท่านให้เอา 'นฺต' และ 'นฺตุ' เป็น 'อุ' เช่น:— 'ยำ ยำ หิ ราช ภชติ, สตำ วา ยทิ วา อสำ'. ในที่นี้ อสนฺต+อำ เป็น 'อสำ' 'หิมวำ ว ปพฺพตำ' ในที่นี้ หิมวนฺตุ+อำ = เป็น หิมวำ. 'สุชาติมนฺโต ปี อชาติมสฺส' ในที่นี้ อชาติมนฺตุ + ส = เป็น อชาติมสฺส.

ถึงแม้ลงวิภัติอื่นในที่ใด ๆ

'จกฺขุมา อนฺธิตา โหนฺติ'—นี้ จกฺขุมนฺตุ + โย=จกฺขุมา.

'วกฺคุมุทาตีริยา ปน ภิกฺขู วณฺณวา โหนฺติ'—นี้ วณฺณวนฺตุ + โอ = วณฺณวา.

---

๑. อำ งำ นปุ๋สเก ๒.๑๕๔ —เมื่อลง 'สิ' วิภัติ ในนปุ๋สกลิงค์ ให้เอา 'นฺตุ' เป็น 'อำ' และ 'นฺตำ' เช่น:— คุณวำ กุลำ, คุณวนฺตำ กุลำ.

๕. แบบผึกหัด

๑. *ให้แปลเป็นภาษาไทย*

๑) นิจฺจํ **ฌายิโน** ธีรา นิพฺพานํ ผุสนฺติ.
อุฏฺฐานวโต สติมโต **ธมฺม–ชีวิโน** อปฺปมตฺตสฺส ยโส อภิวฑฺฒติ.
โย ภิกฺขุ อตฺตนา อตฺตานํ โจทยติ, **อตฺตนา** อตฺตํ ปฏิวาเสติ,
โส **สติมา** ภิกฺขุ สุขํ วิหาหิสิ (วิหริสฺสติ).
โย ภิกฺขุ **เมตฺตา–วิหารี** พุทฺธ–สาสเน ปสนฺโน, โส สนฺตํ สุขํ
ปทํ อธิคจฺฉติ.

๒) อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ, อตฺตา หิ อตฺตโน คติ.
ตสฺมา สญฺญมเยตฺตานํ อสฺสํ ภทฺรํ ว วาณิโช.
ภควโต ธมฺโม วิญฺญูหิ เวทิตพฺโพ.
สพฺพญฺญุโน ภควโต สมฺมา–สมฺพุทฺธสฺส สาวกา **อรหนฺโต** โหนฺติ.
พฺรหฺมุนา ยาจิโต สนฺโต ภควา ธมฺม–จกฺกํ ปวตฺเตสิ.
โยโกจิ ฌายี กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ, โส **อาตาปี** สมฺปชาโน
สติมา โหติ.

๓) **ราชาโน** ราชูหิ สทฺธึ สนฺถวการิโน โหนฺติ.
คุณวนฺโต สพฺพญฺญุโน **สตฺถุโน** สาสน–กรา ติ.
คุณวนฺเต **สาเน'ปี** ปุมาโน มมายนฺติ.
ปุมาโน **ปุเมหิ** (ปุมา–เนหิ) สทฺธึ เมตฺตายนฺติ.
เอส ธมฺมตา ปุมานํ ปุมาเนสุ.
ยุวานานเมว ยุวาโน ยุวาเนหิ สทฺธึ กีฬนฺติ, ยุวาเนสฺเวว
(ยุวาเนสุ **เอว**) ปสีทนฺติ.
ลาภาตฺถาย กมฺมํ กโรนฺโต อภิปสฺสนฺนา โหนฺติ.

๒. *รูปศัพท์ที่พิมพ์ตัวอักษรดำในข้อ ๑ นี้ ให้เปลี่ยนเป็นทุติยาวิภัติ และสัตตมีวิภัติ และให้ผูกประโยคของศัพท์นั้น.*

๓. *ให้แปลเป็นภาษาบาลี*

แม้พรหม ย่อมนมัสการ ซึ่งพระพุทธเจ้า ผู้เป็นสัพพัญญู แม้พระราชา ย่อมถวายบังคม.

ใครจักไม่ปรารถนา เพื่อคบหา (สนฺถวํ) ด้วยบุรุษผู้มีคุณ.

แม้ท่านเป็นนายของท่าน, ผู้อื่นใครเล่า พึงเป็นนายของท่าน.

ปาฐะที่ ๕

กริยา-ปกรณ์

(ภาคที่ ๓ ปริสมาปฺตฺยรฺถกภูตำ[๑]–อดีตสมบูรณ์–อัชชัตตนี)

ปรัสสบท

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	อปจี,[๒] ปจี, อปจิ,[๓] ปจิ	อปจุ, ปจุ, อปจึสุ,[๔] อปจำสุ, ปจำสุ,[๕] ปจึสุ[๕]
มัชฌิมปุริส	อปโจ, ปโจ, อปจิ, ปจิ[๔]	อปจิตฺถ, อปจุตฺถ,[๓] ปจิตฺถ, ปจุตฺถ[๓]
อุตตมปุริส	อปจึ, ปจึ[๔]	อปจิมฺห, ปจิมฺห,[๓] อปจิมฺหา, ปจิมฺหา, อปจุมฺหา,[๔] ปจุมฺหา[๔]

---

๑. ภู เต อี อุ, โอ ตฺถ, อึ มฺหา; อา อู, เส วฺหำ, อ มฺเห ๖.๔– ปัจจัยเหล่านี้ลงหน ปลายธาตุในอรรถ ปริสมาปฺตฺยรฺถก–ภูต มีรูปกริยา (อดีตสำเร็จสมบูรณ์) เช่น:– ปจี ปจุ, ปโจ ปจิตฺถ, ปจึ ปจิมฺหา เป็นต้น.

มา โย เค อี อา อาทิ ๖.๑๓– ในประโยคแห่ง 'มา' ศัพท์ (= ไม่) ใช้กริยา ปริสมาปฺตฺยรฺถก–ภูต (อดีตสมบูรณ์) และกริยา อนัทยตน–ภูต (ล่วงแล้ววันนี้) บ้างก็ได้ เช่น:– มาสฺสุ ปุนปี เอวรูปมกาสิ–เจ้าอย่าได้กระทำ (กรรม) อย่างนี้อีกนะ, มา ภวำ อุคมา วนำ–ท่านอย่าได้ไปป่า,

อัตตโนบท

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	อปจา, ปจา, อปจิตฺถ[๗]	อปจู, ปจู
มัชฌิมปุริส	อปจเส, ปจเส	อปจวฺหํ, ปจวฺหํ
อุตตมปุริส	อปจึ,[๖] อปจ, ปจึ, ปจ	อปจมฺเห, ปจมฺเห

---

๒. **อา อี สฺสา ทิ สฺวญฺ วา ๖.๑๔** – ในกริยาที่เป็นอนัทยตน–ภูต (ล่วงแล้ววันนี้) ปริสมาปฺตฺยรฺถก – ภูต (อดีตสมบูรณ์) และกิริยาเหตุเหตุมัทภูต (อดีตติดต่อระหว่างเหตุ–ผล) ลง 'อ' อาคม หนต้นธาตุบ้างก็ได้ เช่น:– อปจา, ปจา (อนัทยตน). อปจี, ปจี (ปริ. ภูต). อปจิสฺสา, ปจิสฺสา (เหตุ. ภูต).

๓. **อา อี อู มฺหา สฺสา สฺส มฺหานํ วา ๖.๓๓**– 'อา, อี, อู, มฺหา, สฺสา, สฺสมฺหา' ให้รัสสสระเหล่านี้บ้างก็ได้ เช่น :– อปจา, อปจ. อปจี, อปจิ. อปจู, อปจุ. อปจิมฺหา, อปจิมฺห. อปจิสฺสา, อปจิสฺส. อปจิสฺสมฺหา, อปจิสฺสมฺห.

มฺหา ตฺถา น มุญฺ ๖.๔๕ – หนต้น 'มฺหา' ปัจจัย และ 'ตฺถ' ปัจจัย ลง 'อุ' อาคม บ้างก็ได้ เช่น :–อปจิมฺหา, อปจุมฺหา. อปจิตฺถ, อปจุตฺถ.

๔. **อึ สฺส จ สิญฺ ๖.๔๖** – เมื่อลง 'อึ' ปัจจัย 'มฺหา' ปัจจัย และ 'ตฺถ' ปัจจัย หนปลายธาตุนั้นๆ ลง 'สิ' อาคม บ้างก็ได้ เช่น :– กร + อึ = กร + สิ + อึ = อกาสึ, อกรึ. อกาสิมฺหา, อกริมฺหา. อกาสิตฺถ, อกริตฺถ.

๕. **อุ สฺสึ สฺวึ สุ ๖.๓๕**– อาเทศ 'อุ' ปัจจัย เป็น 'อึสุ' และ 'อึสุ' บ้างก็ได้ เช่น:– อปจึสุ, อปจึสุ.

๖. **โอ สฺส อ อิ ตฺถ ตฺโถ ๖.๔๒**– อาเทศ 'โอ' ปัจจัย เป็น 'อ', 'อิ', 'ตฺถ', และ 'ตฺโถ' บ้างก็ได้ เช่น:– ตฺวึ อปจ, อปจิ, อปจิตฺถ, อปจิตฺโถ, อปโจ.

สิ ๖.๔๓ – ให้อาเทศ 'โอ' ปัจจัย เป็น 'สิ' ในที่นั้นๆ บ้างก็ได้ เช่น:– ภู+โอ =อโหสิ, อภุโว.

๓. ในกริยาภูตกาลที่เป็น ปริสมาปฺตฺยรฺถก รูปของศัพท์มีผิดแปลกกันอยู่บ้าง :-

วจ – อโวจ.[๘] กร – อกาสิ.[๙] หร – อหาสิ.[๑๐] คม – อคา.[๑๑] ฑิส – อฑฺจฺฉิ.[๑๒]

กุส – อกฺุโกจฺฉิ.[๑๓] นิ – เนสุ.[๑๔] สุ – อสฺโสสุ.[๑๔] หุ – อเหสุ.[๑๕] ทา – อทาสิ[๙].

อส – อาสิ.[๑๖] สก – อสกฺขิ.[๑๗] ลภ – อลภตฺถ.[๑๘]

---

๗. **เอ ยฺยา ถ สฺเส อุ อา อี ถา นำ โอ อุ อำ ตฺถ ตฺโถ วฺโหกฺ** ๖.๓๘– เบื้องหลัง บัจจัยมี 'เอยฺยาถ' บัจจัย เป็นต้น ลง 'โอ' เป็นต้น ตามลำดับ เช่น :– ตุมฺเห ปเจยฺยาโถ, ปเจยฺยาถ. ตฺวำ อปจิสฺส, อปจิสฺเส. อหำ อปจึ, อปจ. โส อปจิตฺถ, อปจา. โส อปจิตฺโถ, อปจี. ตุมฺเห ปจถวฺโห, ปจถ.

๘. **อี อาโท วจ สฺโสมฺ** ๖.๒๑– เมื่อลง 'อี' บัจจัย เป็นต้น ให้อาเทศ 'วจ' ธาตุ เป็น 'โวจ' เช่น :– วจ + อี = โวจ + อี = อโวจ.

๙. **กา อี อา ทิ สุ** ๖.๒๔– เมื่อลง 'อี' บัจจัย เป็นต้น ให้อาเทศ 'กร' ธาตุ เป็น 'กา' บ้างก็ได้ เช่น :– อกาสิ, อกา, อกริ.
ทีฆา อี สุส ๖.๔๔– หนปลายที่ฆสระ ให้อาเทศ 'อี' บัจจัย เป็น 'สิ' บ้างก็ได้ เช่น :– อกาสิ, อกา. อทาสิ, อทา.

๑๐. **อา อี อา ทิ สุ หร สฺสา** ๖.๒๘ – ในกริยาที่เป็น ปริสมาปฺตฺยรฺถกภูต และอนัทยตนภูต ให้ อาเทศ 'หร' ธาตุ เป็น 'หา' บ้างก็ได้ เช่น :– หร + อี = อหาสิ, อหริ, อหา, อหรา.

๑๑. **ค มิ สุส** ๖.๒๙ – ในกริยาที่เป็น ปริสมาปฺตฺยรฺถกภูต และ อนัทยตนภูต ให้ อาเทศ 'คม' ธาตุ เป็น 'คา' บ้างก็ได้ เช่น :– คม + อี = อคา, อคมิ. อคา, อคม.

๑๒. **ฑำ ส สุส จ จฺฉงฺ** ๖.๓๐ – ในกริยาที่เป็น ปริสมาปฺตฺยรฺถกภูต และอนัทยตนภูต ให้อาเทศ 'คม' ธาตุ เป็น 'คญฺฉ' และ 'ฑิส' ธาตุ เป็น 'ฑญฺฉ' บ้างก็ได้ เช่น :– **อคญฺฉิ, อคจฺฉิ, อฑญฺฉิ, อฑิสิ.**

๑๓. **กฺ ส รุ เห หิ สฺส ฉิ** ๖.๓๔– หนปลาย 'กฺส' ธาตุ และ 'รุห' ธาตุ ให้อาเทศ 'อี' เป็น 'ฉิ' บ้างก็ได้ เช่น :– กฺส + อี = อกฺโกจฺฉิ, อกฺโกสิ. อภิรุจฺฉิ, อภิรุหิ.

๑๔. **เอ โอ ตฺตา สุ** ๖.๔๐ – หนปลาย 'เอ' และ 'โอ' ที่เปลี่ยนแปลงตามกฎแล้ว อาเทศ 'อุ' วิภัติ เป็น 'สุ' บ้างก็ได้ เช่น :–นิ + อุ = เน + อุ = เนสุ, นยึสุ. อสฺโสสุ, อสฺสุ.

๑๕. **หุ โต เร สุ** ๖.๔๑ – หนปลาย 'หุ' ธาตุ อาเทศ 'อุ' บัจจัย เป็น 'เรสุ' บ้างก็ได้ เช่น :– หุ + อุ = อเหสุ, อหวุ.

๑๖. **อี อา โท ที โม** ๖.๕๖ – ในกริยาที่เป็น ปริสมาปฺตฺยรฺถกภูต ให้อาเทศ 'อส' ธาตุ เป็น 'อาส' เช่น :–

อาสิ	อาสุ
อาสิ	อาสิตฺถ
อาสึ	อาสิมฺหา

๑๗. **ส กา ณ สฺส ข อิ อาโท** ๖.๕๘ – ในกริยาที่เป็น ปริสมาปฺตฺยรฺถกภูต หนปลาย 'สก' ธาตุ วิกร (เปลี่ยนรูป) ธาตุนั้นแล้ว อาเทศ 'กฺณา' เป็น 'ข' เช่น :– อสกฺขิ, อสกฺขึสุ.

เต สุ สุ โต กฺโณ กฺณานำ โรฏ ๖.๖๐ – เมื่อลง 'อี' วิภัติเป็นต้น และ 'สฺส' วิภัติ หนปลาย 'สุ' ธาตุ วิกรธาตุนั้น แล้วอาเทศ 'กฺโณ' และ 'กฺณา' เป็น 'โรฏ' เช่น– อสฺโสสิ, อสุณิ. อสฺโสสฺสา, อสุณิสฺสา. โสสฺสติ, สุณิสฺสติ.

๑๘. **ล ภา อึ อี นำ ถำ ถา วา** ๖.๗๓– หนปลาย 'ลภ' ธาตุ ให้เอา 'อึ' และ 'อี' เป็น 'ถำ' และ 'ถ' ตามลำดับ บ้างก็ได้ เช่น:– อหำ ลภตฺถำ, อลภึ. โส อลตฺถ, อลภิ.

รูปธาตุแห่งคณะทั้ง ๘ ในอดีตกาลที่เป็น ปริสมาปุตฺถรฺถกภูต ปรากฏตามตารางข้างล่างนี้

ธาตุ	คณะ	ปฐมปุริส		มัชฌิมปุริส		อุตตมปุริส	
		เอกวจนะ	อเนกวจนะ	เอกวจนะ	อเนกวจนะ	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
๑. ภู	ภฺวาทิ	อภวิ, ภวิ; อภวี, ภวี	อภวุ, ภวุ; อภวึสุ ภวึสุ; อภวํสุ, ภวสุ	อภโว, ภโว; อภวิ, ภวิ	อภวิตฺถ, ภวิตฺถ; อภวุตฺถ, ภวุตฺถ	อภวึ, ภวึ	อภวิมฺห, ภวิมฺห; อภวิมฺหา ภวิมฺหา; อภวุมฺหา, ภวุมฺหา
หู	,,	อโหสิ, อหุ	อเหสุ	อโหสิ	อโหสิตฺถ	มโหสึ	อโหสิมฺหา
นี	,,	นยิ	นยึสุ	นยิ	นยิตฺถ	นยึ	นยิมฺหา
ยา	,,	ยายิ	ยายึสุ	ยายิ	ยายิตฺถ	ยายึ	ยายิมฺหา
ปจ	,,	อปจิ	อปจุ	อปโจ	อปจิตฺถ	อปจึ	อปจิมฺห
๒. รุธ	รุธาทิ	อรุนฺธิ, รุนฺธิ	อรุนฺธึสุ, รุนฺธึสุ	อรุนฺธิ, รุนฺธิ	อรุนฺธิตฺถ, รุนฺธิตฺถ	อรุนฺธึ, รุนฺธึ	อรุนฺธิมฺหา, รุนฺธิมฺหา
๓. ทิว	ทิวาทิ	อทิพฺพิ, ทิพฺพิ	อทิพฺพึสุ, ทิพฺพึสุ	อทิพฺพิ, ทิพฺพิ	อทิพฺพิตฺถ, ทิพฺพิตฺถ	อทิพฺพึ, ทิพฺพึ	อทิพฺพิมฺหา, ทิพฺพิมฺหา
ณา	,,	อณายิ, ณายิ	อณายึสุ, ณายึสุ	อณาโย	อณายิตฺถ, ณายิตฺถ	อณายึ, ณายึ	อณายิมฺหา, ณายิมฺหา
๔. ตุท	ตุทาทิ	อตุทิ, ตุทิ	อตุทุ, ตุทุ; อตุทึสุ ตุทึสุ; อตุทุสุ, ตุทุสุ	อตุโท, ตุโท; อตุทิ, ตุทิ	อตุทิตฺถ, ตุทิตฺถ	อตุทึ, ตุทึ	อตุทิมฺหา
๕. ชิ	ชฺยาทิ	อชินิ, ชินิ	ชินึสุ, อชินึสุ	อชินิ, ชินิ	อชินิตฺถ, ชินิตฺถ	อชินึ, ชินึ	อชินิมฺหา
๖. กี	กฺยาทิ	อกิณิ, กิณิ	อกิณึสุ, กิณึสุ	อกีณิ, กิณิ	อกิณิตฺถ, กิณิตฺถ	อกิณึ, กิณึ	อกิณิมฺห, กิณิมฺห

ธาตุ	คณะ	ปฐมปุริส		มัชฌิมปุริส		อุตฺตมปุริส	
		เอกวจนะ	อเนกวจนะ	เอกวจนะ	อเนกวจนะ	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
๗. สุ	สฺวาทิ	สุณิ, อสฺโสสิ	สุณึสุ	สุณิ	สุณิตฺถ	สุณึ	สุณิมฺหา
๘. ตน	ตนาทิ	ตนิ	ตนึสุ	ตนิ	ตนิตฺถ	ตนึ	ตนิมฺหา
๙. จุร	จุราทิ	อโจรยิ, โจรยิ	โจรยึสุ	โจรยิ	โจรยิตฺถ	โจรยึ	โจรยิมฺหา
กถ	,,	กถยิ	กถยึสุ	กถยิ	กถยิตฺถ	กถยึ	กถยิมฺหา
ฌป	,,	ฌาปยิ	ฌาปยึสุ	ฌาปยิ	ฌาปยิตฺถ	ฌาปยึ	ฌาปยิมฺหา

๑๐. แบบฝึกหัด

๑. *ให้แปลเป็นภาษาไทย*

๑) มหามายาปี เทวี ทส มาเส กุจฺฉินา โพธิ–สตฺตำ **ปริหริ.**

๒) ญาติ–ฆรำ คนฺตุกามา มหาราชสฺส **อาโรเจสิ.**

๓) ราชา 'สาธู' ติ สมฺปฏิจฺฉิ.

๔) กปิลวตฺถุโต ยาว เทวทห–นครา มคฺคำ สมำ **กาเรสิ.**

๕) อุภย–นคร–วาสีนำ'ปี ลุมฺพินี–วนำ นาม มงฺคล–สาล–วนำ **อโหสิ.**

๖) เทวี สาล–วนำ **ปาวิสิ.**

๗) สา สาล–สาขำ คณฺหิ.

๘) ตาวเทว จ'สฺส กมฺมช–วาตา จลึสุ.

๙) อถ'สฺสา สาณึ ปริกฺขิปึสุ.

๑๐) มหาชโน ปฏิกฺกมิ.

๑๑) มหาพฺราหฺมโณ สุวณฺณ–ชาเลน โพธิ–สตฺตำ สมฺปฏิจฺฉึสุ.

๑๒) เทวิยา ปุรโต จเปตฺวา 'อตฺตมนา, เทวิ! โหหิ, มหาสกฺโข เต ปุตฺโต อุปฺปนฺโน'ติ อาหำสุ.

๑๓) โพธิ–สตฺโต ธมฺมาสนโต ธมฺม–กถิโก วิย **นิกฺขมิ.** ทสปิ ทิสา อนุทิสา วิโลเกสิ. อุตฺตรายำ ทิสายำ สตฺตปท–วีติหาเรน อคมาสิ. ตโต สตฺตม–ปเท **อฏฺฐาสิ.**

๑๔) 'อคฺโค' หมสฺมิ โลกสฺสา'ติ อาทิกํ อาสภึ วาจํ **นิจฺฉาเรสิ,** สีหนาทํ **นทิ.**

๒. *ให้เขียนรูปกิริยาบทที่พิมพ์อักษรตัวดำข้างบนนี้ เป็นมัชฌิมปุริส และอุตตมปุริส*

๓. *ให้แปลประโยคต่อไปนี้เป็นภาษาบาลี*

พระโพธิสัตว์ได้เกิดแล้ว. พระองค์ก้าวแล้วได้ ๗ ก้าว. พรหมทั้งหลายมาแล้ว. เทวดาทั้งหลายมาแล้ว. ชนทั้งหลายทั้งปวงนมัสการแล้ว. ชนทั้งหลายทั้งปวงเลื่อมใสแล้ว. แสงสว่างได้มีแล้วไพบูลย์. พระโพธิสัตว์ได้บันลือสีหนาทแล้ว. เทวดาทั้งหลายกล่าวแล้ว. เทวดาทั้งหลายเห็นแล้วซึ่งพระโพธิสัตว์นั้น. พระกุมารได้ไปแล้วในภาคพื้นพระอุทยานของพระองค์. พระกุมารได้เห็นแล้ว ซึ่งมนุษย์ผู้มีความทุกข์. ได้ตรัสกะสารถี. สารถีได้ขับรถไปในที่โน้น. พระโพธิสัตว์เสด็จออกแล้วจากวัง. ทรงนุ่งห่มผ้าย้อมฝาด. พระโพธิสัตว์ จากวัง เป็นผู้ไม่มีวัง บวชแล้ว. ชนทั้งหลายเป็นอันมากได้ฟังแล้ว. พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญตบะแล้ว. พระโพธิสัตว์ลำพังพระองค์เดียว (วูปกฏฺโจ) ประทับอยู่, ทรงทำฌานแล้ว. การพิจารณาเหตุผล (วิตก) ได้เกิดขึ้นแล้วในจิตของพระองค์. ธรรมจักษุ ได้เกิดขึ้นแล้ว. พระพุทธได้ยังธรรมจักรให้หมุนแล้ว.

๔. *ให้เขียนรูปธาตุข้างล่างนี้เป็นภูตกาล*

ขาทฺ (=เคี้ยว กิน). ฆฏ (=สืบต่อ, พยายาม, ดำเนินการ). อา จิกฺข (=พูด, บอก). ชลฺ (=ไหม้, ลุก, รุ่งเรือง). ทา (=ให้). ปา (=ดื่ม). สุ (=ฟัง). หา (=เสื่อม, เสีย, สละ). กรฺ (=ทำ).

สกฺ (อาจ, สามารถ). ญา (=รู้). ยุชฺ (=รบ, ต่อสู้). หุ (=มี, เป็น). คมฺ (=ไป). ฌา (=เพ่ง, เข้าฌาน).

๕. *ให้ผูกประโยคด้วยบทนามและธาตุ ดังต่อไปนี้*

บทนาม—ทารกา, ผลานิ, อคฺคิ, ปาปานิ, ภิกฺขู, มุนโย, ปจนํ, คมนํ, ภาวนา, ฌานานิ.

ศัพท์ธาตุ—ขาทฺ, ฑห, วิ + นุทฺ (=บรรเทา, ปลดเปลื้อง), ฌา (=เข้าฌาน, เพ่ง), กรฺ, หู.

ปาฐะที่ ๖

นาม - ปกรณ์

(ภาคที่ ๔ เศษ ศัพท์ คือศัพท์พิเศษ)

---

๒๕. ศัพท์ลง 'นฺต' ปัจจัย และ 'มาน' ปัจจัย

นฺโต กตฺตริ ว ตฺตมาโน ๕.๖๔—ในปัจจุบันกาล ในอรรถว่า "ทำอยู่" หรือ "กำลังทำ" ลง 'อนฺต' ปัจจัย หนปลายธาตุ เช่น:—ติฏฺฐนฺโต, คจฺฉนฺโต = ยืนอยู่, เดินอยู่ หรือ กำลังยืน, กำลังเดิน. ศัพท์ที่ลง 'นฺต' ปัจจัย เป็นวิเศษณ์ของกรรตา (ผู้ทำ).

มาโน ๕.๖๕—ในปัจจุบันกาล ในที่ซึ่งลง 'นฺต' ปัจจัย จะลง 'มาน' ปัจจัยบ้างก็ได้ เช่น:—ติฏฺฐมาโน, คจฺฉมาโน = ยืนอยู่, เดินอยู่ หรือ กำลังยืน, กำลังเดิน แม้ศัพท์ที่ลง 'มาน' ปัจจัย ใช้เป็นวิเศษณ์ของกรรตา 'ผู้ทำ' เหมือนกัน.

เต สฺส ปุ พฺพา นาคเต ๕.๖๗—ในอนาคตกาล เบื้องหน้า 'นฺต' และ 'มาน' ปัจจัย ลง สฺส อาคม เช่น:—หสิสฺสนฺโต, หสิสฺสมาโน วา โส อิธ อาคมิสฺสติ = เขากำลังหัวเราะ จักมาที่นี่.

มา น สฺส ม สฺส ๕.๑๖๒—ในที่นั้นๆ หนปลายธาตุ ลบ 'ม' แห่ง 'มาน' ปัจจัยเสีย เช่น:—กราโณ = เขาทำอยู่ หรือกำลังทำ

รูปแห่งศัพท์ที่ลง 'มาน' ปัจจัย ในปุลลิงค์ แจกเหมือน 'พุทฺธ' ศัพท์ ในนปุสกลิงค์ แจกเหมือน 'ผล' ศัพท์ และในอิตถีลิงค์ แจกเหมือน 'ลตา' ศัพท์.

ในปุลลิงค์ รูปแห่งศัพท์ที่ลง 'นฺต' ปัจจัย คงมีรูปดังต่อไปนี้

คจฺฉนฺต (= ไปอยู่, เดินอยู่, กำลังไป, กำลังเดิน)

ปุลลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	คจฺฉ,[๑] คจฺฉนฺโต	คจฺฉนฺโต, คจฺฉนฺตา
ทุติยา	คจฺฉ	คจฺฉนฺเต
ตติยา	คจฺฉตา, คจฺฉนฺเตน	คจฺฉนฺเตหิ, คจฺฉนฺเตภิ
จตุตฺถี	คจฺฉโต, คจฺฉนฺตสฺส	คจฺฉตำ, คจฺฉนฺตานำ
ปญฺจมี	คจฺฉตา, คจฺฉนฺตมฺหา, คจฺฉนฺตสฺมา	คจฺฉนฺเตหิ, คจฺฉนฺเตภิ
ฉฏฺฐี	คจฺฉโต, คจฺฉนฺตสฺส	คจฺฉตำ, คจฺฉนฺตานำ
สตฺตมี	คจฺฉติ, คจฺฉนฺตสฺมึ, คจฺฉนฺตมฺหิ	คจฺฉนฺเตสุ
อาลปนะ	คจฺฉ, คจฺฉ, คจฺฉา	คจฺฉนฺโต, คจฺฉนฺตา

นปุ๋สกลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	คจฺฉ, คจฺฉนฺตำ	คจฺฉนฺตา, คจฺฉนฺตานิ, คจฺฉนฺติ
ทุติยา	คจฺฉนฺตำ	คจฺฉนฺเต, คจฺฉนฺตานิ, คจฺฉนฺติ
อาลปนะ	คจฺฉ, คจฺฉนฺต	คจฺฉนฺตา, คจฺฉนฺตานิ, คจฺฉนฺติ

นอกนั้นแจกเหมือนปุลลิงค์

---

๑. **นฺต สฺสำ** ๒.๑๕๐—เมื่อลง 'สิ' วิภัติ อาเทศ 'นฺต' กับ 'สิ' เป็น 'อำ' บ้างก็ได้ เช่น :- **คจฺฉนฺต + สิ = คจฺฉ, คจฺฉนฺโต.**

๓๐. การลงวิกรณ์

เมื่อลง 'นฺต' ปัจจัยและ 'มาน' ปัจจัยแล้ว ต้องลงวิกรณ์ตามคณะธาตุของตน เช่น:–

ภวาทิ คณะ (ลง อ วิกรณ์)–อจฺจนฺต (= บูชาอยู่), อชฺชนฺต (หากิน, หาเลี้ยงชีพอยู่), อฏนฺต (= เที่ยวไปอยู่, สัญจรไปอยู่), อทนฺต (= กินอยู่), กมฺปนฺต (= สั่นอยู่), กีลนฺต (= เล่นอยู่), คชฺชนฺต (= กระหึ่มอยู่, คำรามอยู่), จชนฺต (= สละอยู่), จรนฺต (= เคลื่อนอยู่, ท่องเที่ยวอยู่), ชีวนฺต (= มีชีวิตอยู่), ติฏฺฐนฺต (= ยืนอยู่, คอยอยู่), ภวำ[๑] (ท่าน) สนฺต[๒] (สงบ).

รุธาทิ คณะ (ลง น วิกรณ์) – รุนฺธนฺต (= กั้นอยู่), คณฺหนฺต (= ถืออยู่, จับอยู่), ภุญฺชนฺต (= กินอยู่), สิญฺจนฺต (= รดอยู่).

ทิวาทิ คณะ (ลง ย วิกรณ์ แต่เฉพาะตัวอย่างนี้ลง อ วิกรณ์)– กุชฺฌนฺต (= โกรธอยู่), ยุชฺฌนฺต (= รบอยู่, ต่อสู้อยู่), สุสฺสนฺต (= แห้งอยู่, เศร้าโศกอยู่).

---

๑. **ภูโต ๒.๑๕๑** – เมื่อลง 'สิ' วิภัตติแล้ว อาเทศ 'นฺต' ปัจจัยหนปลาย 'ภู' ธาตุเป็น 'อำ' เฉพาะไป เช่น:– ภวำ (ไม่ใช่ ภวนฺต).

ภวโต วา โภนฺโต คโย นา เส ๒.๑๔๘ – เมื่อลง 'ค' วิภัตติ 'โย' วิภัตติ 'นา' วิภัตติ และ 'ส' วิภัตติแล้ว ให้อาเทศ 'ภวนฺต' ศัพท์เป็น 'โภนฺโต' บ้างก็ได้ เช่น:– โภนฺโต, ภวำ. โภนฺโต, ภวนฺโต. โภตา, ภวตา. โภโต, ภวโต.

๒. **สโต ส พฺเภ ๒.๑๔๗** – 'สนฺต' ศัพท์อยู่หน้า 'ภ' อักษร ให้อาเทศ 'สนฺต' ศัพท์เป็น 'สพฺภ' เช่น:– สนฺต + ภิ = สพฺภิ.

๓๑. การอาเทศ มหนฺต, อรหนฺต

มห นฺตา ร ห นฺตานำ ฏา วา ๒.๑๕๒ — เมื่อลง 'สิ' วิภัตติแล้ว อาเทศ 'นฺต' แห่ง 'มหนฺต' และ 'อรหนฺต' เป็น 'อา' บ้างก็ได้ เช่น:— มหนฺต + สิ = มหา, มหำ. อรหนฺต + สิ = อรหา, อรหำ (= พระอรหันต์)

๓๒. ศัพท์ที่ลง 'ตุ' ปัจจัย

กตฺตริ ลฺตุ ณ กา ๕.๓๓ — ในอรรถว่า 'ผู้ทำ' นี้ ลง 'ตุ' ปัจจัย และ 'ณก' ปัจจัย หนปลายธาตุ เช่น:— ทาตุ = ผู้ให้. ทายก = ผู้ให้. ศัพท์ลง 'ตุ' ปัจจัย และ 'ณก' ปัจจัย เป็นวิเศษณะแห่งกรรตา (ผู้ทำ) (โปรดดูกัณฑ์ที่ ๔ ปาฐะที่ ๓ ปัจจัยบอก 'ผู้ทำ' หรือ 'ผู้อยู่'

รูปของศัพท์ที่ลง 'ณก' ปัจจัย ในปุลลิงค์ แจกเหมือน 'พุทฺธ' ศัพท์ ในนปุ๋สกลิงค์ แจกเหมือน 'ผล' ศัพท์ และในอิตถีลิงค์ แจกเหมือน 'ลตา' ศัพท์.

รูปศัพท์ที่ลง 'ตุ' ปัจจัย คงมีดังต่อไปนี้:—

ทาตุ (ผู้ให้)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	ทาตา[๑]	ทาตาโร[๒]
ทุติยา	ทาตารำ	ทาตาเร, ทาตาโร
ตติยา	ทาตารา	ทาตาเรหิ, ทาตาเรภิ, ทาตูหิ, ทาตูภิ

---

๑. **ลฺตุ ปี ตา ที น มา สิมฺหิ** ๒.๕๕ — เมื่อลง 'สิ' วิภัตติแล้ว ให้เอาสระที่สุดแห่ง 'ลฺตุ' ปัจจัย และสระที่สุดแห่ง 'ปีตา' ศัพท์ เป็นต้น เป็น 'อา' เช่น:— ทาตุ + สิ = ทาตา. กตฺตุ + สิ = กตฺตา. ปีตุ + สิ = ปีตา.

ศัพท์ 'ปีตา' เป็นต้น ได้แก่— ปีตุ, มาตุ, ภาตุ, ธีตุ, ทุหิตุ, ชามาตุ, นตฺตุ, โหตุ, โปตุ.

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
จตุตถี	ทาตุ,[๓] ทาตุโน, ทาตุสฺส	ทาตารานำ, ทาตานำ[๔]
ปญฺจมี	ทาตารา	ทาตาเรหิ, ทาตาเรภิ, ทาตูหิ, ทาตูภิ[๕]
ฉฏฺฐี	ทาตุ, ทาตุโน, ทาตุสฺส	ทาตารานำ, ทาตานำ
สตฺตมี	ทาตริ	ทาตาเรสุ ทาตูสุ
อาลปนะ	ทาต, ทาตา[๖]	ทาตาโร

---

๒. **ลุตุ ปี ตา ที่ น มเส** ๒.๑๖๔ – เมื่อลงวิภัตติอื่น ๆ นอกจาก 'ส' วิภัตติแล้ว ให้อาเทศสระที่สุดแห่ง 'ลุตุ' ปัจจัย และสระที่สุดแห่ง 'ปีตา' ศัพท์เบื้องต้น เป็น 'อาร' เช่น :– ทาตุ+โย=ทาตาโร, ปีตโร. ทาตารำ, ปีตรำ. ทาตารา, ปีตรา. ทาตริ, ปีตริ.

อา ร งสฺมา ๒.๑๗๓ – ภายหลังเมื่อได้อาเทศเป็น 'อาร' แล้วให้อาเทศ 'โย' วิภัตติเป็น 'โอ' เช่น :– ทาตุ + โย = ทาตาโร, สขาโร, ปีตโร.

โอ เอ วา ๒.๑๗๔ – ภายหลังเมื่อได้อาเทศเป็น 'อาร' แล้วให้อาเทศ 'โย' ทุติยาวิภัตติ เป็น 'โอ' และเป็น 'เอ' เช่น :– ทาตาโร, ทาตาเร. สขาโร, สขาเร.

ฏา นา สฺมานำ ๒.๑๗๕–ภายหลังเมื่อได้อาเทศเป็น 'อาร' แล้วให้อาเทศ 'นา' และ 'สฺมา' เป็น 'อา' ในที่นั้น ๆ เช่น :– ทาตุ+นา, สฺมา = ทาตารา.

ฎิ สฺมิ โน ๒.๑๗๖ – ภายหลังเมื่อได้อาเทศเป็น 'อาร' แล้ว ให้อาเทศ 'สฺมิ' วิภัตติเป็น 'อิ' ทาตริ, ปีตริ

รสฺสา ร งฺ ๒.๑๗๘ – เมื่อลง สฺมิ' วิภัตติแล้ว ให้รัสสะ 'อาร' เช่น :– ทาตริ. นตฺตริ.

๓. **ส โล โป** ๒.๑๖๗ – หนปลายที่ลง 'ลุตุ' ปัจจัย และ 'ปีตา' ศัพท์เบื้องต้นให้ลบ 'ส' วิภัตติเสียบ้างก็ได้ เช่น :– ทาตุ + ส = ทาตุ, ปีตุ.

๔. **น มฺหิ วา** ๒.๑๖๕ – เมื่อลง 'นำ' วิภัตติแล้ว ศัพท์ที่ลง ลุตุ ปัจจัย และสระที่สุดแห่ง 'ปีตา' ศัพท์เบื้องต้น จะเป็น 'อาร' บ้างก็ได้ เช่น :– ทาตารานำ, ทาตานำ. ปีตรานำ, ปีตูนูนำ.

อา ๒.๑๖๖ – เมื่อลง 'นำ' วิภัตติแล้ว ศัพท์ที่ลง 'ลุตุ' ปัจจัย และสระที่สุดแห่ง 'ปีตา' ศัพท์เบื้องต้น จะเป็น 'อา' บ้างก็ได้ เช่น :– ทาตานำ, ทาตูนำ. ปีตานำ, ปีตูนูนำ.

ศัพท์เหล่านี้ มีรูปอย่างเดียวกันกับ 'ทาตุ' คือ วตฺตุ (= ผู้พูด, ผู้กล่าว), ภตฺตุ (= ผู้ภักดี), เนตฺตุ (= ผู้นำ), โสตุ (= ผู้ฟัง), ญาตุ (= ผู้รู้), เชตุ (= ผู้ชนะ), เฉตฺตุ (= ผู้ตัด), กตฺตุ (= ผู้ทำ), โพทฺธุ (= ผู้ตรัสรู้) เป็นต้น.

๓๓. ปิตุ (บิดา)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	ปิตา	ปิตโร[๗]
ทุติยา	ปิตรำ	ปิตเร, ปิตโร
ตติยา	ปิตรา	ปิตเรหิ, ปิตเรภิ, ปิตูหิ, ปิตูภิ
จตุตถี	ปิตุ, ปิตุโน, ปิตุสฺส	ปิตรานำ, ปิตานำ, ปิตูนำ
ปญฺจมี	ปิตรา	ปิตเรหิ, ปิตเรภิ, ปิตูหิ, ปิตูภิ
ฉัฏฐี	ปิตุ, ปิตุโน, ปิตุสฺส	ปิตรานำ, ปิตานำ, ปิตูนำ
สัตตมี	ปิตริ	ปิตเรสุ, ปิตูสุ
อาลปนะ	ปิต, ปิตา	ปิตโร

---

๕. สุ หิ สฺวา ร ฺ ๒.๑๖๘—เมื่อลง 'สุ' และ 'หิ' วิภัตติแล้วให้อาเทศศัพท์ที่ลง 'ฤตุ' ปัจจัย และสระที่สุดแห่ง 'ปิตา' ศัพท์เป็นต้น เป็น 'อาร' บ้างก็ได้ เช่น :- ทาตาเรสุ, ทาตุสุ. ปิตเรสุ, ปิตุสุ. ทาตาเรหิ, ทาตูหิ. ปิตเรหิ, ปิตูหิ.

๖. เ ค อ จ ๒.๖๐—ในอาลปนะ เอกวจนะ (=ค) อาเทศที่สุด 'ฤตุ' ปัจจัย และสระที่สุดแห่ง 'ปิตา' ศัพท์เป็นต้น เป็น 'อ' และ 'อา' เช่น :- โภ ทาต, ทาตา. โภ ปิต, ปิตา.

๗. ปิ ตา ทิ น มน ตฺวา ที นำ ๒.๑๗๔—เว้น 'นตฺตุ' เป็นต้น อาเทศสระที่สุดแห่ง 'ปิตา' ศัพท์เป็นต้น เป็น 'อร' ในวิภัตติทั้งปวง เช่น :- ปิตโร, ปิตรำ.

แม้รูปศัพท์ 'ภาตุ' (พี่ชาย, น้องชาย) ชามาตุ (ลูกเขย) แจกเหมือนกันกับ 'ปีตุ' ศัพท์.

๓๔. มาตุ (แม่)

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	มาตา	มาตโร
ทุติยา	มาตรำ	มาตเร, มาตโร
ตติยา	มาตุยา	มาตเรหิ, มาตเรภิ
จตุตถี	มาตุยา	มาตรานำ, มาตานำ, มาตูนำ
ปัญจมี	มาตุยา	มาตเรหิ, มาตเรภิ
ฉัฏฐี	มาตุยา	มาตรานำ, มาตานำ, มาตูนำ
สัตตมี	มาตริ	มาตเรสุ, มาตุสุ
อาลปนะ	มาตุ, มาตา	มาตโร

ศัพท์อิตถีลิงค์ 'ธีตุ' (ลูกหญิง), 'ทุหิตุ' (ลูกสาว) เป็นต้น มีรูปแจกเหมือนกับศัพท์ 'มาตุ'

๓๕. สตฺถุ (พระศาสดา, ครู, พระพุทธ)
ปุลลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	สตฺถา	สตฺถา, สตฺถาโร
ทุติยา	สตฺถารำ, สตฺถรำ	สตฺถาโร, สตฺถาเร
ตติยา	สตฺถรา, สตฺถารา, สตฺถุนา	สตฺถาเรหิ, สตฺถาเรภิ
จตุตถี	สตฺถุ, สตฺถุโน, สตฺถุสฺส	สตฺถารานำ, สตฺถานำ สตฺถูนำ

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปัญจมี	สตฺถรา, สตฺถารา, สตฺถุนา	สตฺถาเรหิ, สตฺถาเรภิ
ฉัฏฐี	สตฺถุ, สตฺถุโน, สตฺถุสฺส	สตฺถารานำ, สตฺถานำ, สตฺถูนำ
สัตตมี	สตฺถริ	สตฺถาเรสุ, สตฺถูสุ
อาลปนะ	สตฺถ, สตฺถา	สตฺถา, สตฺถาโร

๓๖. สข (เพื่อน)

ปุลลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	สขา	สขาโย, สขาโน, สขิโน, สขา[๑]
ทุติยา	สขานำ, สขำ, สขารำ, สขายำ	สขาโย, สขาโน, สขิโน, สขา
ตติยา	สขินา[๒]	สเขหิ, สเขภิ, สขาเรหิ, สขาเรภิ
จตุตถี	สขิโน, สขิสฺส	สขีนำ,[๓] สขารานำ, สขานำ
ปัญจมี	สขินา, สขารา, สขารสฺมา, สขิสฺมา, สขสฺมา	สเขหิ, สเขภิ, สขาเรหิ, สขาเรภิ
ฉัฏฐี	สขิโน สขิสฺส	สขีนำ, สขารานำ, สขานำ
สัตตมี	สเข[๔]	สขาเรสุ,[๕] สเขสุ
อาลปนะ	สข, สขา, สขิ, สเข	สขาโน, สขิโน, สขา

๓๗. วตฺตห ศัพท์

วตฺต หา ส น นฺนำ โน นา นำ ๒.๑๙๑ – รูปของ วตฺตห ศัพท์ (ผู้ทำลายอาชีพ) ฉัฏฐีวิภัติ เอกวจนะ เป็น 'วตฺตหาโน' และ อเนกวจนะ เป็น 'วตฺตหานานำ'.

---

๑. **อา โย โน จ สขา** ๒.๑๕๕ – หนปลาย 'สข' ศัพท์ อาเทศ 'โย' วิภัติเป็น 'อาโย' 'โน' และ 'อาโน' บ้างก็ได้ เช่น :– สข + โย = สขาโย, สขิโน, สขาโน, สขา,

๓๘. มน (ใจ)

นปุ๎สกลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	มโน	มนา, มนานิ
ทุติยา	มนำ, มโน	มเน, มนานิ
ตติยา	มนสา, มเนน	มเนหิ, มเนภิ
จตุตถี	มนโส, มนสฺส	มนานำ
ปัญจมี	มนสา, มนสฺมา, มนมฺหา	มเนหิ, มเนภิ
ฉัฏฐี	มนโส, มนสฺส	มนานำ
สัตตมี	มนสิ, มเน, มนมฺหิ, มนสฺมึ	มเนสุ
อาลปนะ	มน, มนา	มนานิ

ศัพท์เหล่านี้คือ มน, ตม, ตป, เตช, สิร, อุร, วจ, โอช, รช, ยส, ปย มีรูปแจกเหมือน 'มน' ศัพท์

มนาทีหิ สฺมึ สำ นา สฺมา นำ สิ โส โอ สา สา ๒.๑๔๖- หนปลายศัพท์ 'มน' เป็นต้น (มโนคณะ) ให้อาเทศ 'สฺมึ' วิภัตติเป็น 'สิ'

---

๒. **โน นา เส สฺวิ** ๒.๑๖๑ - เมื่อลง 'โน' 'นา' และ 'ส' วิภัตติ อาเทศ 'สช' ศัพท์เป็น 'สชิ' เช่น :- สชิโน, สชินา, สชิสฺส.

๓. **สฺมา นำ สุ วา** ๒.๑๖๒ เมื่อลง 'สฺมา' และ 'นำ' วิภัตติ อาเทศ 'สช' ศัพท์เป็น 'สชิ' บ้างก็ได้ เช่น :- สชิสฺมา, สชสฺมา, สชินำ, สชานำ.

๔. **เฏ สฺมึ โน** ๒.๑๖๐ :- หนปลาย 'สช' ศัพท์ อาเทศ 'สฺมึ' วิภัตติเป็น 'เอ' เช่น :- สช + สฺมึ = สเช.

๕. **โย สฺวำ หิ สุ จา รฺ** ๒.๑๖๓ เมื่อลง 'โย' 'สุ' 'อำ' 'หิ' 'สฺมา' และ 'นำ' วิภัตติ อาเทศ 'สช' ศัพท์ เป็น 'สชาร' บ้างก็ได้ เช่น :- สชาโร, สชาโย. สชาเรสุ, สเชสุ. สชารำ, สชำ. สชาเรหิ, สเชหิ. สชารา, สชารสฺมา. สชารานำ, สชานำ.

'ส' วิภัติเป็น 'โส' 'อำ' วิภัติเป็น 'โอ' 'นา' วิภัติ เป็น 'สา' และ 'สฺมา' วิภัติเป็น 'สา' บ้างก็ได้ เช่น:—มนสิ, มนสฺมึ. มนโส, มนสฺส. มโน, มนำ. มนสา, มเนน. มนสา, มนสฺมา.

๓๙. กมฺม (กรรม)

กมฺมาทิโต ๒.๘๑ — หนปลายศัพท์มี 'กมฺม' ศัพท์เป็นต้น ให้อาเทศ 'สฺมึ' วิภัติ เป็น 'นิ' บ้างก็ได้ เช่น:— กมฺมนิ, กมฺเม. จมฺมนิ, จมฺเม.

นา สฺเส โน ๒.๘๒ :— หนปลายศัพท์มี 'กมฺม' ศัพท์เป็นต้น ให้อาเทศ 'นา' วิภัติ เป็น 'เอน' บ้างก็ได้ เช่น :— กมฺเมน, กมฺมนา. จมฺเมน, จมฺมนา

๔๐. ปท (เท้า)

ปทาทีหิ สิ ๒.๑๐๗—หนปลายศัพท์มี 'ปท' ศัพท์เป็นต้น ให้อาเทศ 'สฺมึ' วิภัติเป็น 'สิ' บ้างก็ได้ เช่น :— ปท + สฺมึ = ปทสิ, ปทสฺมึ.

นา สฺส สา ๒.๑๐๘ — หนปลายศัพท์มี 'ปท' ศัพท์เป็นต้น ให้อาเทศ 'นา' วิภัติ เป็น 'สา' บ้างก็ได้ เช่น :— ปท + นา = ปทสา, ปเทน.

๔๑. โกธ (โกรธ)

โกธาทีหิ ๒.๑๐๙—หนปลายศัพท์มี 'โกธ' ศัพท์เป็นต้น ให้อาเทศ 'นา' เป็น 'สา' บ้างก็ได้ เช่น :— โกธ + นา = โกธสา, โกเธน.

๔๒. ทิว (ทิพ, สวรรค์)

ทิวาทิโต ๒.๑๗๗ – หนปลายศัพท์มี 'ทิว' ศัพท์เป็นต้น ให้อาเทศ 'สฺมึ' วิภัติ เป็น 'อิ' เช่น :– ทิว + สฺมึ = ทิวิ. ภุวิ.

๔๓. เอกจฺจ (บางคน, ใครคนหนึ่ง)

เอกจฺจาทีหิโต ๒.๑๓๗ – หนปลายศัพท์มี 'เอกจฺจ' ศัพท์เป็นต้น อ การันต์ ให้อาเทศ 'โย' วิภัติเป็น 'เอ' เช่น :– เอกจฺจ + โย = เอกจฺเจ (= บางคน, คนใดคนหนึ่ง)

น นิ สฺส ฏา ๒.๑๓๘ – หนปลายศัพท์มี 'เอกจฺจ' ศัพท์เป็นต้น ไม่ต้องเอา 'นิ' วิภัติ เป็น 'อา' เช่น :– เอกจฺจานิ (คือเมื่อเอา 'โย' วิภัติ เป็น 'นิ' แล้ว ไม่ต้องเปลี่ยนเป็น 'อา' อีก คงเป็น 'นิ' อยู่ตามเดิม.

๔๔. อมฺมา (แม่)

นามฺมาทีหิ ๒.๖๓ – หนปลายศัพท์มี 'อมฺมา' ศัพท์เป็นต้น ไม่ต้องอาเทศ 'ค' เป็น 'เอ' เช่น :– โภติ อมฺมา. โภติ อนฺนา. โภติ อมฺพา.

รสฺโส วา ๒.๖๔ – เมื่อลง 'ค' วิภัติแล้ว ให้รัสสสระที่สุด แห่ง 'อมฺมา' ศัพท์เป็นต้นบ้างก็ได้ เช่น :– โภติ อมฺม, อมฺมา.

๔๕. สภา (สภา)

ตี สภา ปริสาย ๒.๑๐๖ – หนปลาย 'สภา' ศัพท์ และ 'ปริสา' ศัพท์ ให้อาเทศ 'สฺมึ' วิภัติเป็น 'ตึ' บ้างก็ได้ เช่น :– สภาตึ, สภาย, ปริสาตึ, ปริสาย.

๔๖. อคฺคิ (ไฟ)

สิ สฺสา คฺคิโต นิ ๒.๑๔๙ – หนปลาย 'อคฺคิ' ศัพท์ ให้อาเทศ 'สิ' วิภัติเป็น 'นิ' บ้างก็ได้ เช่น :– อคฺคิ + สิ = อคฺคินิ, อคฺคิ.

๔๗. อิสิ (ฤษี)

เฏ สิ สฺสิ สิ สฺมา ๒.๑๓๕ – หนปลาย 'อิสิ' ศัพท์ ให้อาเทศ 'สิ' วิภัติเป็น 'เอ' บ้างก็ได้ เช่น :– อิเส, อิสิ.

ทุติยสฺส โย สฺส ๒.๑๓๖ – หนปลาย 'อิสิ' ศัพท์ ให้อาเทศ 'โย' ทุติยาวิภัติเป็น 'เอ' เช่น :– สมเณ, พฺราหฺมเณ วนฺเท. สมฺปนฺนจรเณ อิเส.

๔๘. ทณฺฑปาณิ (อญฺญตฺถ สมาส)

อิโต อญฺญตฺเถ ปุเม ๒.๑๘๔–เมื่อเป็นอัญญัตถสมาส (พหุพพิหิ) หนปลายศัพท์ปุลลิงค์ อิ การันต์ ให้อาเทศ 'โย' ปฐมาวิภัติเป็น 'โน' และอาเทศ 'โย' ทุติยาวิภัติเป็น 'เน' เช่น :– ทณฺฑปาณิโน (ปฐมาวิภัติ) ทณฺฑปาณิเน (ทุติยาวิภัติ) และเป็น ทณฺฑปาณโย บ้างก็ได้.

๔๙. อริยวุตฺติ (อญฺญตฺถ สมาส)

เน สฺมิ โน กฺวจิ ๒.๑๘๕ – เมื่อเป็นอัญญัตถสมาส หนปลายนาม อิ การันต์ ให้อาเทศ 'สฺมึ' วิภัติ เป็น 'เน' ในที่นั้น ๆ บ้างก็ได้ เช่น :– อริยวุตฺติ + สฺมึ = อริยวุตฺติเน (= ในผู้ประพฤติเป็นอริยะ) และเป็น 'อริยวุตฺตมฺหิ' บ้างก็ได้.

"กตญฺญุมฺหิ จ โปสมฺหิ สีลวนฺเต อริยวุตฺติเน"

๕๑. นที (แม่น้ำ)

น ชฺชา โย สฺวามฺ ๒.๑๖๙ – เมื่อลง 'โย' วิภัติ หนปลาย 'นที' ศัพท์ ให้ลง 'อา' อาคม เช่น :–นที+โย = นที+อา+โย = (ยวา สเร ๑.๓๐) นทฺยา + โย = (ตวคฺควรฌานำ เย จวคฺคพยญา ๑.๔๘) นชฺยา + โย = (วคฺคลเสหิ เต ๑.๔๙.) นชฺชาโย. นทิโย.

๕๑. เหตุ (เหตุ)

โย มฺหิ วา กฺวจิ ๒.๙๗ – เมื่อลง 'โย' วิภัติ เอา 'อุ' แห่งศัพท์ อุ การันต์ปุลลิงค์เป็น 'อ' ได้บ้างในที่นั้น ๆ เช่น :– เหตุ + โย = เหตโย. กุรโย.

๕๒. อมฺพุ (น้ำ)

อมฺพวาทีหิ ๒.๘๐ – หนปลายศัพท์มี 'อมฺพุ' ศัพท์ เป็นต้น ให้อาเทศ 'สฺมึ' วิภัติเป็น 'นิ' บ้างก็ได้ เช่น :– ผลำ ปตติ อมฺพุนิ = ผลไม้ตกลงในน้ำ. ปทุมำ ยถา ปำสุนิ อาตเป กตำ = เหมือนดอกบัวตากแดดไว้ที่ฝุ่น.

๕๓. ชนฺตุ (สัตว์)

๕. ชนฺตฺวาทิโต โน จ ๒.๘๖ – หนปลาย 'ชนฺตุ' ศัพท์ปุลลิงค์ ให้อาเทศ 'โย' วิภัติเป็น 'โน' และ 'โว' บ้างก็ได้ เช่น :– ชนฺตุโน, ชนฺตโว, ชนฺตุโย.

๑๑. แบบฝึกหัด

๑. *ให้แปลเป็นภาษาไทย*

๑) ภควา เอตทโวจ:– **ชานโต** อหำ ภิกฺขเว! ปสฺสโต อาสวานำ **ขยำ วทามิ**, โน อชานโต โน อปสฺสโต. อโยนิโส มนสิ–กโรติ อาสวา **อุปฺปชฺชนฺติ.** โยนิโส มนสิ–กโรติ อาสวา **ปหียนฺติ.** ภควา หิ ชานำ ชานาติ, ปสฺสำ ปสฺสติ. สตฺถา เทว–มนุสฺสานำ พุทฺโธ ภควาติ. มาตุ ปีตุ จ อุปฏฺฐานำ กโรนฺโต ทารกา มงฺคลำ **ลภนฺติ.** ภิกฺขุ นชฺชา ตีเร **วิหรติ.**

ตัวอักษรพิมพ์ตัวดำข้างบนนี้ ให้แปลงเป็นกิริยาศัพท์ลงด้วย 'นฺต' และ 'มาน' ปัจจัย และให้ผูกประโยคตามประโยคข้างบนนี้

๒) **ปีตรานำ** โหตุ วา มาตรานำ โหตุ วา ภาตรานำ โหตุ วา, มาตุนฺนำ ธีตเรหิ ปีตุนฺนำ ปุตฺเตหิ มาตโร ปี ปีตโร ปี **ภาตโร** ปี ปฏิชคฺคิตพฺพา. มาตรานำ ธีตูนำ ภตฺตาโร. ปีตรานำ ฌาตูนำ ภาตโร. ธมฺมสฺส **ทาตาโร,** ปทาตาโร, ตณฺหาย เฉตฺตาโร, มาร–สฺส **เชตาโร** ภควนฺโต อรหนฺตา นมสฺสิตพฺพา.

ตัวอักษรดำข้างบนนี้ ให้แปลงรูปเป็นทุติยาวิภัติ และสัตตมีวิภัติ

๒. *ให้ท่องจำประโยคต่อไปนี้*

กโรนฺโต ปี กุรุมาโน ปี กราโน ปี กุพฺพนฺโต ปี กุสลำ กมฺมำ เอว กาตพฺพำ. จรนฺเตน วา จรตา วา จรมาเนน วา จราเนน วา ภิกฺขุนา ธมฺมำ เอว จริตพฺพำ. ปีตรา วา มาตรา วา ภาตเรหิ วา ภคินีหิ วา สทฺธึ วิหารำ คจฺฉมาโน อหำ ฌายมาเน จ ภาเวนฺเต จ **ภิกฺขู ปสฺสามิ.**

๓. *ให้เขียนคำที่เป็นไวพจน์ของอักษรตัวดำข้างล่างต่อไปนี้*

(เช่น :– นชฺชา = นทิย. **สขาเรหิ = สเขหิ**)

น **ชจฺจา** โหติ พฺราหฺมโณ. **สขารานำ นชฺชำ** โอกาสำ ททนฺโต ปกฺกามิ. **มาตรา จ ปิตรา** จ สทฺธึ วิหารำ คจฺฉติ. **รญฺเญ รชฺชำ** กาเรนฺเต มาคเธ อชาต–สตฺตุสฺมึ, ภควา **ปรินิพฺพายิ**.

๔. *ให้แปลประโยคต่อไปนี้เป็นภาษาบาลี*

ภิกษุทั้งหลาย กำลังฟังธรรม ของพระผู้มีพระภาค ย่อมนั่งเงียบ (ตุณฺหี).

ภัย ย่อมมี แก่มนุษย์ทั้งหลาย ผู้อาบน้ำ ในแม่น้ำ.

พระผู้มีพระภาค เห็นได้ จึงเห็น รู้ได้ จึงรู้.

พระผู้มีพระภาค รู้อยู่ ซึ่งจิต ของสาวกทั้งหลาย จึงแสดงซึ่งธรรม.

บรรดาเด็ก ผู้กินผลไม้ เด็กทั้งหลาย ผู้มา กับข้าพเจ้า อ่านได้ (ปฐนฺติ).

นัยน์ตาทั้งหลาย ของมนุษย์ทั้งหลาย ผู้ไหว้อยู่ ซึ่งดวงตะวัน ย่อมปิด (หลับตา).

ข้าว กำลังหุงสุก มือของข้าพเจ้า ไปถึงน้ำ (ชุบน้ำ) กำลังเขียน จิต ของเขา งดเว้นแล้ว (วิมุจฺจติ).

ปาฐะที่ ๗

อวฺยย–ปกรณ์

(ภาคที่ ๒ อุปสรรค)

---

๗. อุปสรรคมี ๒๐ คือ (๑) *ป*, (๒) *ปรา*, (๓) *นิ*, (๔) *นี*, (๕) *อุ*, (๖) *ทุ*, (๗) *สํ*, (๘) *วิ*, (๙) *อว*, (๑๐) *อนุ*, (๑๑) *ปริ*, (๑๒) *อภิ*, (๑๓) *อธิ*, (๑๔) *ปติ*, (๑๕) *สุ*, (๑๖) *อา*, (๑๗) *อติ*, (๑๘) *อปิ*, (๑๙) *อป*, (๒๐) *อุป*.

เมื่อลงอุปสรรคหน้าธาตุ ความหมายของธาตุโดยมากย่อมเปลี่ยนไป เช่น :–

หรติ = ย่อมนำไป
วิหรติ = ย่อมอยู่สำราญ
ปหรติ = ย่อมตี–ประหาร
สหรติ = ย่อมฆ่า–สังหาร
อาหรติ = ย่อมนำมา–อาหาร เป็นต้น

๑. *'ป' อุปสรรค อยู่หน้าธาตุ ทำให้มีความหมายต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ :–*

ปต = ตก
นี = นำ
ปปตติ = ย่อมตกทั่ว, ย่อมตกไป
ปเนติ = ย่อมนำไปทั่ว, ย่อมนำหน้า

คห	=	จับ, ถือ	*ปคณฺหาติ*	= ย่อมประคอง
ถร	=	แผ่	*ปตฺถรติ*	= ย่อมแผ่ไปทั่ว, ย่อมปูลาด
ธาว	=	วิ่ง	*ปธาวติ*	= ย่อมวิ่งไป, ย่อมแล่นไป
วช	=	ไป, ถึง	*ปพฺพชติ*	= ย่อมออกจากเรือน, ย่อมเว้น
สร	=	ไป, ถึง	*ปสาเรติ*	= ย่อมแผ่ไป, ย่อมเหยียดออก
กุป	=	กำเริบ	*ปโกเปติ*	= ย่อมถึงจุดเดือด, ย่อมกำเริบที่สุด
ฉินฺท	=	ตัด	*ปจฺฉินฺทติ*	= ย่อมตัดขาด
ภญฺช	=	แตก, หัก	*ปภญฺชติ*	= ย่อมแตกกระจาย, ย่อมหักสะบั้น
จิ	=	เก็บ, รวบรวม, สะสม	*ปจินติ*	= ย่อมกองไว้, ย่อมสุมไว้
กีร	=	กระจัดกระจาย, โปรย, เกลื่อนกล่น	*ปกิณฺณติ*	= ย่อมหว่านโปรย
นท	=	บันลือ	*ปนทติ*	= ย่อมบันลือ, ย่อมแผดเสียง, ย่อมคำราม, ย่อมส่งเสียง, กระโชก

ภา	=	สว่าง	*ปภาติ*	= ย่อมสว่างจ้า
หา	=	ละ, สละ, ทิ้ง, เสียหาย	*ปชหติ*	= ย่อมละ, ย่อมเสียสละ, ย่อมเว้น
ชล	=	ลุก	*ปชฺชลติ*	= ย่อมลุกโพลง
ญา	=	รู้	*ปชานาติ*	= ย่อมรู้แจ่มแจ้ง, ย่อมรู้ทั่ว
จา	=	ยืน, ตั้งอยู่	*ปฏฺจาย*	= จำเดิม, ตั้งแรก, นับตั้งแต่
วตฺต	=	เป็นไป	*ปวตฺตติ*	= ย่อมเป็นไป
			ปปุตฺต	= ลูกของลูก(หลาน)

ดังนี้เป็นต้น

๒. *'ปรา' อุปสรรค ใช้ในความหมายดังต่อไปนี้* :–

ชิ	=	มีชัย, แพ้	*ปราชยติ*	= พ่ายแพ้, ไม่มีชัย
ภู	=	เป็น, มี	*ปราภวติ*	= เสื่อม
อิ	=	ไป	*ปเลติ*	= วิ่งหนี
กม	=	ก้าวไป	*ปรกฺกม*	= พยายาม, กล้าหาญ
มส	=	แตะต้อง, กระทบ, จับต้อง	*ปรามสติ*	= แตะต้อง, ลูบคลำ

ดังนี้เป็นต้น

๓–๔. *'นิ'–'นี' อุปสรรค ใช้ในความหมายดังต่อไปนี้* :–

กม	=	ไป	*นิกฺขมติ*	= ออก
กร	=	ทำ	*นิกฺกโรติ*	= ตกต่ำ, ต่ำทราม
คม	=	ไป	*นิกฺคจฺฉติ*	= ออกไป

ปต	=	ตก	*นิปฺปตติ*	=	ออกไป
สร	=	หยั่งลง, ก้าวไป	*นิสฺสรติ*	=	ออกไป
วตฺต	=	เป็น	*นิพฺพตฺตติ*	=	เกิด
วิส	=	เข้าไป	*นิวสติ*	=	อาศัยอยู่
จิ	=	สะสม	*นิจฺฉินาติ*	=	ตัดสิน, ตกลงใจ
สม	=	สงบ	*นิสามเยติ*	=	ตรึกตรอง, พิจารณา
รกฺขี	=	รักษา	*นิฏฺฐาเปติ*	=	ทำเสร็จ, ทำสำเร็จ
ปท	=	เป็น	*นิปชฺชติ*	=	นอน
วา	=	ปลิวไป	*นิพฺพาติ*	=	ดับ
ขิป	=	ซัด, พุ่ง, ขว้าง	*นิกฺขิปติ*	=	เก็บทรัพย์ไว้, ฝากเก็บไว้

๔. *'อุ' อุปสรรค ใช้ในความหมายดังต่อไปนี้ :–*

คม	=	ไป	*อุคฺคจฺฉติ*	=	ขึ้นไป, ไปในเบื้องบน
ภู	=	เป็น	*อุพฺภวติ*	=	บังเกิด
สท	=	ไป, ทำลาย	*อุสฺสาเทติ*	=	ไล่ไป, ออกไป ข้างนอก, ยกขึ้น
			อุสฺสาเปติ	=	ยกขึ้นข้างบน
สร	=	เคลื่อนที่	*อุสฺสาเรติ*	=	ยกขึ้น
ลุป	=	ลบ, ทำให้หายไป	*อุลฺลุมฺปติ*	=	ช่วยเหลือ, ป้องกัน, ช่วยให้รอด

ยุช	=	รวมกัน, ประกอบ	*อุยฺยุญฺชติ*	=	ส่งไป, ละทิ้งไป
มูล	=	ตั้งมั่น, หยั่งลงมั่น	*อุมฺมูเลติ*	=	ถอนราก, เพิกถอน
ฐา	=	ตั้ง, ยืน	*อุฏฺฐหติ*	=	ตั้งขึ้น, ลุกขึ้น

ดังนี้เป็นต้น

๖. *'ทุ' อุปสรรค ใช้ในความหมายดังต่อไปนี้*:–

กร	=	ทำ	*ทุกฺกร*	=	ทำยาก
คม	=	ไป, ถึง	*ทุคฺคต*	=	ที่ไปชั่ว, ลำบาก
			ทุคฺคนฺธ	=	กลิ่นชั่ว, เหม็น
			ทุจฺจริต	=	ประพฤติชั่ว, ทุจริต

ดังนี้เป็นต้น

๗. *'สํ' อุปสรรค ใช้ในความหมายดังต่อไปนี้* :–

ยุช	=	รวมกัน, ประกอบ	*สํยุญฺชติ*	=	ประสบเฉพาะหน้า, พบกันซึ่งหน้า
วท	=	พูด	*สํวทติ*	=	สรรเสริญ
วร	=	เลือก	*สํวรติ*	=	ปกปิด, ห้ามกัน
วส	=	อยู่	*สํวสติ*	=	อยู่ร่วม, อยู่กับ, อยู่ด้วยกัน
สท	=	เสียหาย	*สํสีทติ*	=	จมลง
ญา	=	รู้	*สญฺชานาติ*	=	รู้จัก, จำได้
ปต	=	ตก, หล่น	*สนฺนิปตติ*	=	ประชุม, สะสม ทวีขึ้น

อิ	=	ไป	*สเมติ*	= พบกัน, สมควร, เหมาะสม
ทา	=	ให้	*สมาทิยติ*	= รับ, ถือเอา, สมาทาน
กร	=	ทำ	*สงฺขริยติ*	= ปรับปรุง ทำให้เสร็จแล้ว

๘. *'วิ' อุปสรรค ใช้ในอรรถดังต่อไปนี้ :–*

กมฺป	=	สั่น, กระเทือน	*วิกมฺปติ*	= หวั่นไหว, กระเทือนที่สุด
ทล	=	ฉีก	*วิทาเลติ*	= ทำให้เป็นผุยผง, ทำให้กระจัดกระจาย
จร	=	เคลื่อน, ไป	*วิจรติ*	= เที่ยวไป, ไปในที่ต่าง ๆ
กิร	=	หว่าน, โปรย	*วิปฺปกิรติ*	= เรี่ยราด, เกลื่อนกล่น, หว่านโปรย
ภช	=	แบ่ง	*วิภชติ*	= แบ่งสรรปันส่วน, จำแนก
สุ	=	ฟัง, ได้ยิน	*วิสฺสุต*	= มีชื่อเสียง, ปรากฏ
กี	=	ซื้อ	*วิกฺกิณาติ*	= ขาย
ชฏ	=	รกชัฏ, เป็นกระเชิง, ยุ่ง	*วิชเฏติ*	= สาง, คลี่คลาย
กร	=	ทำ	*วิกโรติ*	= ทำนอกแบบ, ทำนอกทาง

สร	=	ระลึก	*วิสรติ*	=	เข้าใจผิด
ปจ	=	ไหม้, ทำให้สุก	*วิปจติ*	=	ผลิตผล
รชฺช	=	ย้อม, ความกำหนัด, ความปรารถนา	*วิรชฺชติ*	=	งดเว้น, เงื่อดงด, ปราศจากย้อม
รม	=	รื่นรมย์	*วิรมติ*	=	เว้น, กั้น, สกัดกั้น
ตร	=	ว่ายน้ำ	*วิตรติ*	=	ก้าวล่วง, ข้ามพ้น
นี	=	นำไป, พาไป	*วิเนติ*	=	แนะนำ, ให้ศึกษา, ให้ฝึกหัด
ลิข	=	เขียน	*วิลิขติ*	=	ไถดิน
วตฺต	=	เป็นไป	*วิวฏฺฏติ*	=	หมุน
วณฺณ	=	การสรรเสริญ	*วิวณฺณติ*	=	นินทา, ติเตียน
วร	=	การซ่อน, การปิด, การหุบ	*วิวรติ*	=	เปิด, อ้า
วท	=	พูด	*วิวทติ*	=	วิวาท, ทะเลาะ, เถียงกัน
สส	=	หายใจ, เป่า	*วิสสฺสติ*	=	คุ้นเคย, สนิทสนม, ไว้วางใจ
หร	=	นำไป	*วิหรติ*	=	อยู่อาศัย, เข้าฌาน

๙. *'อว' อุปสรรค ใช้ในอรรถดังต่อไปนี้ :–*

กม	=	ก้าว, ไป	*อวกฺกมติ*	=	ก้าวลง, เข้าใกล้
ขิป	=	ซัด, ขว้าง, พุ่ง	*อวกฺขิปติ*	=	ขว้างลง, พุ่งลง
ญา	=	รู้	*อวชานาติ*	=	ติเตียน, ดูหมิ่น
มน	=	รู้	*อวมญฺญติ*	=	เยาะเย้ย
สร	=	แผ่ไป, เคลื่อนไป	*อวสรติ*	=	หยั่งลง
สชฺช	=	เกี่ยว, เกาะ, ติด, ข้อง	*อวสชฺชติ*	=	สลัด, ละทิ้ง

๑๐. *'อนุ' อุปสรรค ใช้ในอรรถดังต่อไปนี้ :–*

กมฺป	=	หวั่นไหว, สั่น, สะเทือน	*อนุกมฺปติ*	=	หวั่นไหวตาม, สมเพช, กรุณา
กร	=	ทำ	*อนุกโรติ*	=	ทำตาม, คัดสำเนา
กม	=	ก้าวไป, เคลื่อนไป	*อนุกมติ*	=	ก้าวตาม, ทำตาม
คม	=	ไป	*อนุคจฺฉติ*	=	ไปตาม
คา	=	ร้องเพลง, ขับร้อง	*อนุคายติ*	=	ขับร้องตาม, คลอเสียงตาม
คณฺห	=	จับ, ถือ	*อนุคณฺหาติ*	=	อนุเคราะห์, สงสาร, เอ็นดู
จร	=	เที่ยวไป, เคลื่อนไป	*อนุจรติ*	=	ตามไป, ติดตาม
ญา	=	รู้	*อนุชานาติ*	=	อนุญาต
ฐา	=	ยืน, ตั้ง	*อนุฏฺฐหติ*	=	ไม่พยายาม, ไม่หมั่น, รับใช้

ตป	=	ร้อน, แผดเผา, เผาผลาญ	*อนุตปฺปติ*	=	ตามเผาผลาญ, ให้เกิดทุกข์
ทา	=	ให้	*อนุททาติ*	=	ยินยอม, ยอมรับ
นี	=	นำ	*อนุเนติ*	=	เชิดชู, ยกย่อง
พนฺธ	=	ผูก, มัด	*อนุพนฺธติ*	=	ติดตาม
ภู	=	เป็น	*อนุภวติ*	=	เสวย (ใจรู้สึกอารมณ์), รู้สึก, ซึมซาบ
มุท	=	บันเทิง, ยินดี	*อนุโมทติ*	=	อนุโมทนา, ยินดีตาม
วท	=	พูด, กล่าว	*อนุวทติ*	=	ติเตียน, นินทา, ด่า, กล่าวร้าย

๑๑. *'ปริ' อุปสรรค ใช้ในอรรถดังต่อไปนี้* :–

กต	=	ตัด	*ปริกนฺตติ*	=	ตัดรอบ
กร	=	ทำ	*ปริกโรติ*	=	ทำรอบ, ขีดเส้นรอบ, รับใช้
อิกฺข	=	เห็น, ดู	*ปริกฺขติ*	=	ตรวจดู, สอบไล่
จร	=	เที่ยวไป, เคลื่อนไป	*ปริจรติ*	=	ตรวจตรา, ดูแล, นับถือ, รับใช้, บำเรอ
นม	=	น้อมลง, ก้มลง	*ปรินมติ*	=	แปรรูป, เปลี่ยนแปลง
ปต	=	ตก	*ปริปตติ*	=	เสียหาย, พินาศ

ภู	= เป็น	*ปริภวติ*	= ดูหมิ่น, ไม่นับถือ
ภาส	= พูด, เปล่งเสียง	*ปริภาสติ*	= ด่า, ติเตียน, นินทา, กล่าวร้าย
สห	= ทน, อดทน	*ปริสหติ*	= ครอบงำ, รังควาน, รบกวน
หร	= นำ	*ปริหรติ*	= รักษา, ดูแล, ระวัง

๑๒. *'อภิ' อุปสรรค ใช้ในความหมายดังต่อไปนี้:–*

ญา	= รู้	*อภิชานาติ*	= รู้ข้อแตกต่าง, ตรัสรู้
ธาว	= วิ่ง	*อภิธาวติ*	= วิ่งตรงไป, วิ่งดิ่งไป
นนฺท	= ยินดี	*อภินนฺทติ*	= ยินดียิ่ง, ยินดีเหลือล้น
ภู	= เป็น	*อภิภวติ*	= ครอบงำ, ใหญ่ยิ่ง
วท	= พูด, กล่าว	*อภิวทติ*	= ไหว้, กราบ
สชฺช	= เกี่ยว, เกาะ, ติดข้อง	*อภิสชฺชติ*	= เกลียด, โกรธ
สนฺท	= ลอย, ปลิว, ไหล, เลื่อน	*อภิสนฺทติ*	= เทียบ, สืบต่อ
หร	= นำ	*อภิหรติ*	= นำไป, บวงสรวง, อุทิศ

๑๓. *'อธิ' อุปสรรค ใช้ในความหมายดังต่อไปนี้:–*

คม	= ไป	*อธิคจฺฉติ*	= ถึง, เข้าใจ
ฐา	= ยืน, ตั้ง	*อธิฏฺฐหติ*	= อธิษฐาน, ตั้งใจ
ปต	= ตก	*อธิปตติ*	= หายไป
ภู	= เป็น	*อธิภวติ*	= ครอบงำ
วส	= อยู่	*อธิวาเสติ*	= รับใช้, ยอมรับ, อดกลั้น
กร	= ทำ	*อธิกโรติ*	= คุ้มครอง

๑๔. *'ปติ' อุปสรฺรค ใช้ในความหมายดังต่อไปนี้:–*

กร	= ทำ	*ปฏิกโรติ*	= ทำตอบ
กุธ	= โกรธ	*ปฏิกุชฺฌติ*	= โกรธตอบ
กม	= ก้าว, ไป	*ปฏิกฺกมติ*	= ก้าวกลับ, ล่าถอย
อิกฺข	= เห็น	*ปฏิกฺขติ*	= คาดหมาย, รอดูผล
ขิป	= ซัด, ขว้าง	*ปฏิกฺขิปติ*	= ยินยอม
คม	= ไป	*ปฏิคจฺฉติ*	= ออกหน้า
ญา	= รู้	*ปฏิชานาติ*	= ยินยอม, ปฏิญญา, ยอมรับ
ธาว	= วิ่ง, แล่น	*ปฏิธาวติ*	= วิ่งตรงไป, แล่นไป
ป+หร	= ฆ่า	*ปฏิปหรติ*	= ฆ่าตอบ, ตีตอบ
ปุจฺฉ	= ถาม	*ปฏิปุจฺฉติ*	= ถามตอบ
พห	= นำไป, แบก, หาม	*ปฏิพาหติ*	= ห้ามกัน, กางกั้น, ป้องกัน
พุธ	= รู้	*ปฏิพุชฺฌติ*	= ตื่น, ตื่นนอน
มุจ	= แก้	*ปฏิมุญฺจติ*	= ผูก
วท	= พูด	*ปฏิวทติ*	= พูดตอบ, กล่าวตอบ
วิ+นี	= ให้การศึกษา, แนะนำ	*ปฏิวิเนติ*	= เกี้ยดกัน, บำบัด
ถร	= ปูลาด, แผ่	*ปฏิสถรติ*	= ย่อมต้อนรับ, รับรอง
สร	= ไป, แล่นไป	*ปฏิสรติ*	= ย่อมหนีไป
สิทฺธิ	= สำเร็จ	*ปฏิเสธติ*	= ย่อมปฏิเสธ, เกี้ยดกัน, รังเกียจ, ห้าม
สุ	= ฟัง	*ปฏิสฺสุณาติ*	= ย่อมยินยอม, ยอมรับ

๑๕. *'สุ' อุปสรรค ใช้ในความหมายดังต่อไปนี้:—*

สุคนฺธ = กลิ่นหอม
สุกต = อันทำดี
สุฆร = สวย, งาม
สุจริต = ประพฤติดี
สุกร = ทำดี
สุกุมาร = ละเอียดอ่อน, แบบบาง เป็นต้น

๑๖. *'อา' อุปสรรค ในความหมายดังต่อไปนี้:—*

กส	=	ไถไป	*อากสฺสติ*	= ย่อมลาก, ย่อมดึงมา, ย่อมจูงมา
คม	=	ไป	*อาคจฺฉติ*	= ย่อมมา
จิ	=	สะสม	*อาจินาติ*	= ย่อมกองเอาไว้
ทา	=	ให้	*อาทาติ*	= ย่อมรับเอา
ทิส	=	ชี้, บอก	*อาทิสติ*	= ย่อมอ้าง, ชี้ทางให้, บอกให้ทำ
นี	=	นำไป	*อาเนติ*	= ย่อมนำมา
ปุจฺฉ	=	การถาม	*อาปุจฺฉติ*	= ย่อมตรวจสอบ, ถามหา, ถามโดยเอื้อเฟื้อ
วต	=	การเป็นไป	*อาวตฺตติ*	= ย่อมท่องเที่ยว, เดินมา

๑๗. *'อติ' อุปสรรค ใช้ในความหมายดังต่อไปนี้:—*

กม	=	ก้าว, ไป	*อติกฺกมติ*	= ย่อมก้าวข้าม, ย่อมก้าวล่วง

ธาว	= วิ่ง	*อติธาวติ*	= ย่อมวิ่งออกหน้า
ปาต	= ตก	*อติปาเตติ*	= ย่อมตกล่วง, เสียหาย
ภุช	= การกิน	*อติภุญฺชติ*	= ย่อมกินจุ

๑๘. *'อปิ' อุปสรรค ใช้ในความหมายดังต่อไปนี้:—*

ธา	= การทรงไว้, การรองไว้	*อปิธาน*	= ฝาครอบ
ลป	= การพูด	*อปิลเปติ*	= ย่อมพูดอวด, ย่อมคุยโว

๑๙. *'อป' อุปสรรค ใช้ในความหมายดังต่อไปนี้:—*

อิ	= การไป	*อเปติ*	= ย่อมพ้นไป, ย่อมขับไล่
กม	= การไป	*อปกฺกมติ*	= ย่อมออกไป
คม	= การไป	*อปคจฺฉติ*	= ย่อมหลีกไป, เคลื่อนไป
ธา	= การทรงไว้, การรองไว้	*อปนิธาติ*	= ซ่อนไว้
นี	= การนำไป	*อปเนติ*	= ย่อมขับไล่
หร	= การนำ	*อปหรติ*	= ย่อมลัก
กร	= การกระทำ	*อปกโรติ*	= ย่อมทำร้าย
จาปี	= การรักษา	*อปฏฺจเปติ*	= ย่อมรักษาไว้, ย่อมสงวนไว้
จิ	= สะสม	*อปจายติ*	= ย่อมเคารพ, ย่อมยำเกรง
นม	= การน้อม, การก้ม	*อปนมติ*	= ย่อมออกไป
ราช	= การแก่, การแก่เต็มที่ (แก่สุก)	*อปรชฺฌติ*	= ย่อมประพฤติผิด
วท	= การพูด	*อปวทติ*	= ย่อมติเตียน
วห	= การนำ	*อปวหติ*	= ลักพาหนี

๒๐. *'อุป' อุปสรรค ใช้ในความหมายดังต่อไปนี้:—*

กร	= การกระทำ	*อุปกโรติ*	= ย่อมอุปการ, ย่อมช่วยเหลือ
กม	= การไป, การก้าว	*อุปกฺกมติ*	= ย่อมก้าวเข้าไป, ย่อมตั้งต้น, ย่อมบุก
คม	= การไป	*อุปคจฺฉติ*	= ย่อมเข้าใกล้
จร	= การไป, การเคลื่อนที่	*อุปจรติ*	= ย่อมรับใช้, ย่อมถือเอาธุรกิจ, ย่อมทำการค้าขาย
ฐา	= การยืน, การตั้ง	*อุปฏฺฐหติ*	= ย่อมรับใช้, ย่อมอุปัฏฐาก, ย่อมทะนุบำรุง
ธาว	= การวิ่ง	*อุปธาวติ*	= ย่อมวิ่งเข้าหา, ย่อมวิ่งเข้าใกล้
นิสีท	= การนั่ง	*อุปนิสีทติ*	= ย่อมนั่งใกล้
เสว	= การรับใช้, การเสพ, การคบหา	*อุปนิเสวติ*	= ย่อมติดตาม
นี	= การนำ	*อุปเนติ*	= ย่อมนำเข้าไปใกล้, ย่อมนำเข้าไปหา
รม	= การบันเทิง, การรื่นเริง	*อุปรมติ*	= ย่อมขับไล่, ย่อมถอยหนี
วส	= การอยู่	*อุปวสติ*	= ย่อมอยู่ใกล้, ย่อมอยู่จำพรรษา

วิส	= การเข้าไป	*อุปวิสติ*	= ย่อมเข้าไปใกล้
อิกฺข	= การเห็น	*อุเปกฺขติ*	= ย่อมเพ่งเล็ง, ย่อมดูหมิ่น, ย่อมเขม่น
ปท	= การไป, การดำเนินไป	*อุปชฺชติ*	= ย่อมบังเกิดขึ้น
ปต	= การตก	*อุปฺปตติ*	= ย่อมผลุดขึ้น, ย่อมบินขึ้น, ย่อมเหาะ

๑๒. แบบฝึกหัด

๑. *ขอให้แปลเป็นภาษาไทย*

๑) ฆรมฺหา นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิ. ถณ์ สาราณีย์ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตๆ นิสีทติ. ปจฺวึ ปรามสิตฺวา อุทานๆ อุทาเนสิ. วิหาเร สนฺนิสินฺนานๆ สนฺนิปติตานๆ ภิกฺขูนๆ ปุพฺเพ—นิวาส—ปฏิสยุตฺตา กถา อุทปาทิ. อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสีทิ. ยถา จ เม ภควา วฺยากโรติ, ตๆ สาธุกๆ อุคฺค—เหตฺวา ตุวๆ อาโรเจยฺยามิ. อฏฺจ—วิโมกฺเข อนุโลมๆ ปี ปฏิโลมๆ ปี สมาปชฺชติ, อาวาสนๆ จ ขยา เจโตวิมุตฺตี สยๆ อภิญฺญา (—ย) สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรตีติ. อภิชานามิ อิโต ปุพฺเพ เอวๆ นามเธยฺยๆ (นาม) สุตฺวาติ.

๒) ปาปานิ กมฺมานิ วิวชฺชยาถ, ธมฺมานุโยคญฺจ อธิฏฺจหาถาติ. อจฺฉรานๆ คเณน ปริวาริโต อเนกจิตฺตๆ วิมานๆ อารุยฺห เทวตา โมทติ. อภิกฺกนฺเต วณฺเณน โอสธี ตารกา วิย ทิสา สพฺพา โอภาเสนฺโต ติฏฺจสิ. ปาเท ปกฺขาลยิตฺวาน (=ล้าง) เอกมนฺเต อุปวิสึ, (อุตฺตารา เถรี) ปุพฺพชาตึ อนุสฺสรึ, ทิพฺพจกฺขุๆ วิโสธยึ. รตฺติยา ปจฺฉิเม ยาเม

ตโมกฺขนฺธ์ ปทาลยึ. เตวิชฺชา (หุตฺวา) อถ อุฏฺฐาสิ กตา เต (ตถาคตสฺส) อนุสาสนี ติ.

๓) ชยं เวรं ปสวติ ทุกฺขํ เสติ ปราชิโต
อุปสนฺโต สุขํ เสติ หิตฺวา ชย—ปราชยํ.
ตุมฺเหหิ กิจฺจ์ อาตปฺปี, อกฺขาตาโร ตถาคตา,
ปฏิปนฺนา ปโมกฺขนฺติ, ฌายิโน มารพนฺธนา.

๒. *ขอให้แปลเป็นภาษาบาลี*

ข้าพเจ้า ย่อมตื่น จากการหลับ ในเวลาเช้า. ข้าพเจ้า ลุกขึ้นแล้ว ย่อมนั่งอยู่. ข้าพเจ้า ย่อมล้างหน้า. เขาล้างเท้าแล้วไปนั่งอยู่. ตราบใด เขาจำได้อยู่ ตราบนั้น เขายังหายใจเข้าอยู่ (อสฺสสติ). เขา ยังจำได้อยู่ (สโต'ว) ย่อมหายใจออกอยู่ (ปสฺสสติ). บุคคลในโลก ละความโลภแล้ว ทำสมาธิ.

เด็กทั้งหลายบางคนในเมืองสาวัตถี ฆ่างูด้วยไม้ค้อน (ป+หร). คำสอนเขา อันพระผู้มีพระภาคให้แล้ว (พระผู้มีพระภาคได้ทรงสอนเขา)

ภิกษุ ผู้รักษาศีล ย่อมชนะความตาย (วิ+ชิ). เมื่อวานนี้ ข้าพเจ้า ท. ไปแล้ว ในที่นั้น, ในวันนี้ มาแล้ว.

องค์อานนท์ ย่อมรับใช้ (อุป+จ) พระผู้มีพระภาค.

กุมารสิทธัตถะออกจากราชวัง (=นิ+กม).

กัณฑ์ที่ ๓

ปาฐะที่ ๑

กริยา–ปกรณ์

(ภาคที่ ๔ คณวิจารคือพิจารณาเรื่องคณะ)

---

๑. ภฺวาทิคณะ (หมวด ภู ธาตุ)

๔. *บรรดาคณะทั้ง ๙ ภฺวาทิคณะ* เป็นคณะใหญ่กว่าคณะทั้งปวง ตามนัยแห่งธาตุ–ปาฐ (คัมภีรธาตุ) แห่งโมคคัลลาน ในคณะนี้มีธาตุ ๓๐๔. ในสูจิแห่งธาตุทั้งหลายนั้น ภู ธาตุ ขึ้นต้นก่อนธาตุทั้งปวง เพราะฉะนั้น ธาตุนี้จึงชื่อว่า *ภฺวาทิคณะ*

ในที่สุดแห่ง ธาตุ–ปาฐ แห่งโมคคัลลาน มีว่า **"อ ์อนฺโต อุจฺจารณตฺโถ เสสา ธาตฺวตฺถา"** แปลว่า ธาตุใดมี อ เป็นที่สุด (อ สะกด) อ ที่สุดของธาตุนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อให้ออกเสียงถูกต้องเท่านั้น ควรทราบธาตุที่ยังไม่มี อ เป็นที่สุด เช่น:– ปจ (มี อ เป็นที่สุด)= ปจฺ (ยังไม่มี อ เป็นที่สุด)

๕. *ธาตุแห่งภฺวาทิคณะ* (หมวดภูธาตุ) ที่ควรทราบบางอย่างคือ

ภวติ

กตฺตริโล ๔.๑๘– ในกรรตุวาจก เมื่อลงปัจจัยคือ 'นฺต' 'มาน' และ (เว้นปโรกขภูต–อดีตกาล) ติ เป็นต้น หนปลายธาตุลง 'ล' อาคม แล้วเอา ล เป็น อ เช่น:–

ปจฺ + ติ = ปจ + อ + ติ = ปจติ.

ชิ + ติ = เช + ติ = เช + อ + ติ = ชยติ.

ภู + ติ = โภ + ติ = โภ + อ + ติ = ภวติ.

ยุวณฺณา น เม โอ ปฺปจฺจเย ๕.๘๒– เมื่อลงปัจจัยให้เอา 'อิ' ที่สุดธาตุเป็น 'เอ' และ 'อุ' ที่สุดธาตุ เป็น 'โอ' เช่น :–

นิ + ตพฺพ = เนตพฺพ, โสตพฺพ.

ชิ + ติ = เช + ติ.

ภู + ติ = โภ + ติ.

เอ โอ น ม ยวา สเร ๕.๘๙–ถ้ามีสระอยู่หนปลายให้เอา 'เอ' หนต้นเป็น 'อย' และ 'โอ' หนต้นเป็น 'อว' เช่น :–

ชิ + ติ = เช + ติ = เช + อ + ติ = ชยติ.

ภู + ติ = โภ + ติ = โภ + อ + ติ = ภวติ.

ควรดู– *ลหุสฺสุปนฺตสฺส* ๕.๘๓–เมื่อลงปัจจัย โดยมากแปลง 'อิ' และ 'อุ' ถัดต้นธาตุเป็น 'เอ' และ 'โอ' ตามลำดับ เช่น:–

สุจ + ติ = โสจติ.

ชุต – โชตติ.

รุท–โรทติ.

มุท–โมทติ.

สุภ–โสภติ.

รุจ–โรจติ.

ติช–เตชติ = แข็งแรงขึ้น.

กิต–เกตติ.

ฆมฺมติ. วชฺชติ. ทชฺชติ.

คม วท ทานำ ฆมฺม วชฺช ทชฺชา ๕.๑๗๖—เมื่อลงปัจจัยคือ 'นฺต' 'มาน' และ 'ติ' เป็นต้น (เว้นปโรกขภูต—อดีตกาล) อาเทศ 'คม' เป็น 'ฆมฺม' 'วท' เป็น 'วชฺช' และ 'ทา' เป็น 'ทชฺช' บ้างก็ได้ เช่น:—

ฆมฺมติ, ฆมฺมนฺโต, คจฺฉนฺโต. วชฺชติ, วชฺชนฺโต, วทนฺโต. ทชฺชติ ทชฺชนฺโต, ททนฺโต.

คจฺฉติ. ยจฺฉติ. อิจฺฉติ. อจฺฉติ. ทิจฺฉติ.

คมยมิสาสทิสานำ วา จฺฉงฺ ๕.๑๗๓—เมื่อลงปัจจัยคือ 'นฺต' 'มาน' และ (เว้นปโรกขภูต—อดีตกาล) 'ติ' เป็นต้น อาเทศ 'คม' เป็น 'คจฺฉ' 'ยม' เป็น 'ยจฺฉ' 'อิส' เป็น 'อิจฺฉ' 'อส' เป็น 'อจฺฉ' และ 'ทิส' เป็น 'ทิจฺฉ' เช่น:— คจฺฉนฺโต, คจฺฉมาโน, คจฺฉติ ดังนี้เป็นต้น.

คจฺฉเร. คมิสฺสเร.

คุรุปุพฺพา รสฺสา เร นฺเต นฺตีนำ ๖.๗๔—หนปลายธาตุรัสส มีครุเป็นเบื้องต้น ให้อาเทศ 'นฺเต' วิภัติและ 'นฺติ' วิภัติเป็น 'เร' บ้างก็ได้ เช่น :—

คจฺฉเร, คจฺฉนฺติ. คจฺฉเร, คจฺฉนฺเต. คมิสฺสเร.

สนฺติ, สนฺตุ, สิยา, สนฺโต, สมาโน

นฺต มานา นฺติ ยิ ยุ สฺวา ทิ โลโป ๕.๑๓๐—เมื่อลงปัจจัยคือ 'นฺต' 'มาน' 'อนฺติ' 'อนฺตุ' 'อิย' และ 'อิยุ' 'อส' ธาตุ ให้คงไว้ แต่ 'ส' เท่านั้น เช่น:— อส + นฺต = ส + นฺต = สนฺโต. สมาโน. สนฺติ. สนฺตุ. สิยา. สิยุ.

ติฏฺฐติ. ปีวติ

จา ปานำ ติฏฺฐ ปี วา ๕.๑๗๕–เมื่อลงปัจจัยคือ 'นฺต' 'มาน' และ (เว้นปโรกขภูต–อดีตกาล) 'ติ' เป็นต้น ให้อาเทศ 'จา' ธาตุ เป็น 'ติฏฺฐ' และ 'ปา' ธาตุ เป็น 'ปีว' เช่น:–

ติฏฺฐนฺโต, ติฏฺฐมาโน, ติฏฺฐติ. ปีวนฺโต, ปีวมาโน, ปีวติ.

ฑหติ

ทหสฺส ทสฺส โฑ ๕.๑๒๖–ให้อาเทศ 'ท' แห่ง 'ทห' ธาตุ เป็น 'ฑ' บ้างก็ได้ เช่น:– ทหติ, ฑหติ. ทาโห, ฑาโห.

อเทนฺติ

ญิลสฺเส ๕.๑๖๓– ให้อาเทศ 'ญิ' และ 'ล' เป็น 'เอ' ได้ในที่ทั้งปวง เช่น:– อท + ล + อนฺติ = อเทนฺติ.

คห + ญิ + ตฺวา = คเหตฺวา (ญิ พฺยญฺชนสฺส ๕.๗๐)

ชียติ. มียติ

ชรมราณมียงฺ ๕.๑๗๔– เมื่อลงปัจจัยทั้งหลายมี 'นฺต' 'มาน' และ (เว้นปโรกขภูต–อดีตกาล) 'ติ' ปัจจัย อาเทศ 'ชร' ธาตุ เป็น 'ชีย' และ 'มร' ธาตุ เป็น 'มีย' บ้างก็ได้ เช่น :–

ชียนฺโต, ชีรนฺโต. ชียมาโน, ชีรมาโน. ชียติ ชีรติ. มียนฺโต, มรนฺโต. มียมาโน, มรมาโน. มียติ มรติ.

ชีรติ. นิสีทติ

ชรสทานมีมฺ วา ๕.๑๒๓—หนปลายสระที่สุดแห่ง 'ชร' ธาตุ และ 'สท' ธาตุ ลง 'อี' อาคมได้ในที่บางแห่ง เช่น:—

ชีรณ์, ชีรติ, ชีราเปติ. นิสีทิตพฺพ์, นิสีทน์, นิสีทิตุ์, นิสีทติ.

บางแห่งไม่ต้องลง 'อี' อาคมก็มีบ้าง เช่น:— ชรา, นิสชฺช.

อุฏฺฐหติ

ปาทิโต ฐาสฺส วา จโห กฺวจิ ๕.๑๓๑ — 'ฐา' ธาตุ มีอุปสรรคอยู่หน้า ให้อาเทศเป็น 'จโห' บ้างก็ได้ในที่ทั้งปวง เช่น:—

อุฏฺฐหติ, สณฺฐหติ. อุตฺติฏฺฐติ, สนฺติฏฺฐติ.

สมาทิยติ

ทาสฺสิยฺ ๕.๑๓๒ — 'ทา' ธาตุ มีอุปสรรคอยู่หน้าให้อาเทศเป็น 'ทิย' เช่น :—

สํ + อา + ทา + ติ = สมาทิยติ. อนาทิยิตฺวา.

นิกฺขมติ

นิโตก ม สฺส ๕.๑๓๕ — 'กม' ธาตุ มี 'นิ' อุปสรรคอยู่หน้าให้อาเทศเป็น 'กฺขม' เช่น :— นิกฺขมติ.

ปสฺสติ

ทิ สสฺส, ปสฺส, ทสฺส, ทส, ท, ทกฺขา ๕.๑๒๔—อาเทศ 'ทิส' ธาตุ เป็น 'ปสฺส' 'ทสฺส' 'ทสฺ' 'ท' และ 'ทกฺข' เช่น:—

ปสฺสติ. (กรรม) ทสฺเสติ. (ภูต) อทฺทส, อทฺทฺ, อทฺทา.

ทกฺขิสฺสติ (ภวิษยตฺกาล—อนาคตกาล).

๒. รุธาทิคณะ (หมวด รุธ ธาตุ)

๖. *มฺ จ รุธาทีนำ* ๕.๑๙–เมื่อลงปัจจัย คือ 'นฺต' 'มาน' และ 'ติ' เป็นต้น (เว้นปโรกขภูต–อดีตกาล) ให้ลง 'อ' อาคมจากสระที่สุดแห่งหมวด รุธ ธาตุ เช่น:–

กตฺ	(กนฺตติ)	= ตัด
คหฺ	(คณฺหติ)	= จับ, ถือ
ฉิทฺ	(ฉินฺทติ)	= ตัด, ขาด
พธฺ	(พนฺธติ)	= ผูก
ภิทฺ	(ภินฺทติ)	= ทุบ, แตก
ภุชฺ	(ภุญฺชติ)	= กิน
มุจฺ	(มุญฺจติ)	= ปล่อย, วาง, เว้น
ยุชฺ	(ยุญฺชติ)	= ไถ, เทียม, ประกอบ
รุธฺ	(รุนฺธติ)	= กั้น, ปิด
ลิปฺ	(ลิมฺปติ)	= ทา, อาบยา, ฉาบทา
สิจฺ	(สิญฺจติ)	= รดน้ำ, ราด
หิสฺ	(หึสติ)	= เบียดเบียน, ฆ่า

๗. ธาตุแห่ง รุธาทิคณะ = (หมวด รุธ ธาตุ) ที่ควรทราบบางอย่าง

เฆปฺปติ

คหสฺส เฆปฺโป ๕.๑๗๘–เมื่อลงปัจจัย คือ 'นฺต' 'มาน' และ (เว้นปโรกขภูต–อดีตกาล) 'ติ' เป็นต้น ให้อาเทศ 'คห' ธาตุเป็น เฆปฺป เช่น:– เฆปฺปนฺโต, เฆปฺปมาโน, เฆปฺปติ.

คณฺหาติ

โณ นิคฺคหีตสฺส ๕.๑๗๙ – เมื่อลง 'อ' อาคมหนปลายสระที่สุดแห่ง 'คห' ธาตุ และแปลง 'อ' เป็นตัวใดแล้ว ให้อาเทศตัวนั้นเป็น 'ณ' เช่น:– คห+ติ = คณฺหาติ. คณฺหิตพฺพ. คณฺหิตุ. คณฺหนฺเต.

๓. ทิวาทิคณะ (หมวด ทิว ธาตุ)

๘. ทิวาทีหิ ยกฺ ๕.๒๑–เมื่อลง 'นฺต' 'มาน' และ (เว้นปโรกขภูต–อดีตกาล) 'ติ' เป็นต้น หนปลายธาตุ ทิว เป็นต้น ลง 'ย' อาคม เช่น:–

กุธ	(กุชฺฌ*ติ)	= โกรธ
กุป	(กุปฺปติ)	= กำเริบ, โกรธ
คา	(คายติ)	= ขับร้อง, ร้องเพลง
ฆา	(ฆายติ)	= ดมกลิ่น
ฉิท	(ฉิชฺช*ติ)	= ขาด
ฌา	(ฌายติ)	= เข้าฌาน, เข้าสมาธิ
ทิว	(ทิพฺพติ)	= เล่น, สนุก
นหา	(นหายติ)	= อาบน้ำ
พุธ	(พุชฺฌ*ติ)	= รู้, เข้าใจ
ยุธ	(ยุชฺฌ*ติ)	= รบ, ต่อสู้
รุจ	(รุจฺจติ)	= ชอบใจ

---

* กธ+ติ = กุธ+ย+ติ = กุธฺยติ = กุฌฺยติ (ตวคฺควรณานำ เย จ วคฺคพยญา ๑.๔๘) = กุฌฺฌติ (วคฺค ฉเสหิ เต ๑.๔๕) = กุชฺฌติ (จตุตฺถทุติเยเสวสำ ตติยปฐมา ๑.๓๖) โดยทำนองเดียวกัน – ยุชฺฌติ. ลุพฺภติ. ทิชฺชติ. สุชฺฌติ. หญฺญติ. ดังนี้เป็นต้น

ลุภ (ลุพฺ*ภติ) = โลภ, อยากได้
สม (สมฺมติ) = สงบ
สิว (สิพฺพติ) = เย็บ
สุธ (สุชฺฌติ*) = บริสุทธิ์, หมดจด
สุส (สุสฺสติ) = แห้ง, แห้งผาก, เหี่ยวแห้ง, ซูบซีด, ซูบผอม
หน (หญฺญติ) = ฆ่า, ทำร้าย, เดือดร้อน

๙. *กฺวจิ วิกรณานำ* ๕.๑๖๑–ลบวิกรณ์ในที่นั้น ๆ บ้างก็ได้ เช่น:– หน+ติ = หนฺติ. เมื่อยังไม่ลบวิกรณ์–หน+ย+ติ = หญฺญติ. อุทปท+อี=อุทปาทิ. เมื่อยังไม่ลบวิกรณ์–อุทปท+ย+อี=อุปฺปชฺชิ.

๔. ตุทาทิคณะ (หมวด ตุท ธาตุ)

๑๐. *ตุทาทีหิ โก* ๕.๒๒–เมื่อลงปัจจัยคือ 'นฺต' 'มาน' และ (เว้นปโรกขภูต–อดีตกาล) 'ติ' เป็นต้น ลง 'อ' อาคมหนปลายธาตุมี 'ตุท' ธาตุเป็นต้น เมื่อลงปัจจัยแล้ว ไม่ต้องแปลง 'อิ' หรือ 'อุ' ถัดต้นธาตุหมวดนี้เป็น 'เอ' หรือ 'โอ' เช่น:–

วิ+กิร (วิกิรติ) = โปรย, เรี่ยราย
ขิป (ขิปติ) = ขว้าง, ปา, ซัด, พุ่ง
นิ+กิร (นิกิรติ) = กลืน
กิล (กิลติ) = กลืน
ตุท (ตุทติ) = แทง, รบกวน
นุท (นุทติ) = ส่งไปโดยเร็ว, บรรเทา, ขับไป
ผุร (ผุรติ) = เต้นตุบ ๆ, กระพริบตา

ผุส (ผุสติ) = คลำ, ถูกต้อง, กระทบ
มุส (มุสติ) = ขโมย, ลัก
ลิข (ลิขติ) = เขียน, ขีด
วิท (วิทติ) = รู้
วิส (วิสติ) = แทง, เข้าไป, ซ่านเข้าไป
สุป (สุปติ) = นอน

๕. ชฺยาทิคณะ (หมวด ชิ ธาตุ)

๑๑. *ชฺยาทีหิ กฺนา* ๕.๒๓—เมื่อลงปัจจัยคือ 'นฺ' 'มาน' และ (เว้นปโรกขภูต—อดีตกาล) 'ติ' เป็นต้น หนปลายหมวด ชิ ธาตุลง 'นา' อาคม เมื่อลงปัจจัยแล้ว ไม่ต้องแปลง 'อิ' หรือ 'อุ' ถัดต้นธาตุหมวดนี้เป็น 'เอ' หรือ 'โอ' เช่น:—

อส (อสฺนาติ) = กิน
จิ (จินาติ) = เก็บ, สะสม
ญา (ชานาติ) = รู้
ถุ (ถุนาติ) = สรรเสริญ
ธู (ธุนาติ) = กำจัด, ปราบ
ปู (ปุนาติ) = สะอาด, บริสุทธิ์
ลู (ลุนาติ) = เกี่ยว, ตัดยอด
สิ (สินาติ) = เย็บ

๑๒. ธาตุแห่งชุยาทิคณะ (หมวด ชิ ธาตุ) ควรทราบบางอย่าง คือ ชานาติ, นายติ.

ญาสฺส เน ชา ๕.๑๒๐ – ถ้ามี 'น' อยู่หนปลายให้อาเทศ 'ญา' เป็น 'ชา' เช่น :– ชานาติ. ชานิตุ. ชานนฺโต.

ถ้า 'น' ไม่อยู่หนปลาย ไม่ต้องอาเทศ 'ญา' เป็น 'ชา' เช่น :– ญา +กฺต = ญาโต.

ญาสฺส ส นา สฺส นาโยติ มฺหิ ๖.๖๑–เมื่อลง 'ติ' ปัจจัยอาเทศ 'ญา' ธาตุกับ 'นา' วิกรณ์ตัวเองเป็น 'นาย' บ้างก็ได้ เช่น :– นายติ. ชานาติ.

ธุนาติ, กิณาติ

ณานาสุ รสฺโส ๖.๓๒–เมื่อลงวิกรณ์ 'ณา' และ 'นา' ให้รัสสะสระที่สุดธาตุ เช่น :– ธู + นา + ติ = ธุนาติ. กี+ณา+ติ = กิณาติ.

๖. กุยาทิคณะ (หมวด กี ธาตุ)

๑๓. *กุยาทีหิ กุณา* ๕.๒๔ – เมื่อลงปัจจัยคือ 'นุต' 'มาน' และ (เว้นปโรกขภูต–อดีตกาล) 'ติ' เป็นต้น หนปลายหมวด กี ธาตุลง 'ณา' อาคม เมื่อลงปัจจัยแล้วไม่ต้องเอา 'อิ' หรือ 'อุ' ถัดต้นธาตุหมวดนี้เป็น 'เอ' หรือ 'โอ' เช่น :–

กี	(กิณาติ)	= ซื้อ
วิ+กี	(วิกฺกิณาติ)	= ขาย
คิ	(คิณาติ)	= ทำเสียง, ร้อง
วุ	(วุณาติ)	= คลุม, บีดบัง, ครอบ, ร้อย
สก	(สกฺณาติ)	= อาจ, สามารถ
สุ	(สุณาติ)	= ฟัง, ได้ยิน

๗. สฺวาทิคณะ (หมวด สุ ธาตุ)

๑๔. *สฺวาทีหิ* โกฺณ ๕.๒๕ – เมื่อลงปัจจัยคือ 'นฺต' 'มาน' และ (เว้นปโรกขภูต–อดีตกาล) 'ติ' เป็นต้น หนปลายหมวด 'สุ' ธาตุ ลง 'โณ' อาคม เช่น :–

สุ (สุโณติ) = ฟัง, ได้ยิน
ขี (ขิโณติ) = สิ้น, เสื่อม
วฺ (วฺโณติ) = ปกคลุม, ปิดบัง, ครอบ, ร้อย
คิ (คิโณติ) = ทำเสียง, ร้อง
สก (สโกฺณติ) = อาจ, สามารถ
ป+อาป (ปาปุโณติ) = ถึง, ได้รับ

สกฺกุโณติ

สกาปานำ กุกฺกุ เณ ๕.๑๒๑–ถ้า 'ณ' อยู่หนปลาย ต้องลงอาคม 'กุ' และ 'อุ' ตามลำดับ ต่อที่สุด 'สก' ธาตุและ 'อาป' ธาตุ เช่น :–

สก+โณ+ติ = สกฺกุโณติ. ปาป+โณ+ติ ปาปุโณติ.

๘. ตนาทิคณะ (หมวด ตน ธาตุ)

๑๕. *ตนาทิโตฺว* ๕.๒๖– เมื่อลงปัจจัย คือ 'นฺต' 'มาน' และ (เว้นปโรกขภูต – อดีตกาล) 'ติ' หนปลาย หมวด 'ตน' ธาตุ ต้องลง 'โอ' อาคม เช่น :–

ตน (ตโนติ) = แผ่ไป
สก (สกฺโกติ) = อาจ, สามารถ

วน (วโนติ) = ขอร้อง, ร้องเชิญ, ร้องหา, ค้นหา

มน (มโนติ) = รู้

อาป (อปฺโปติ) = ได้รับ, มาถึง, เอา, บรรลุ

กร (กโรติ) = ทำ

๑๖. ธาตุแห่ง ตนาทิคณะ (หมวด ตน ธาตุ) ที่ควรทราบบางอย่าง เช่น:– ตนุติ, ตนุเต.

โอ วิกรณสฺสุ ปรจฺฉกฺเก ๖.๗๖–ในอัตตโนบท อาเทศ วิกรณ 'โอ' เป็น 'อุ' เช่น:–

ตน + เต = ตน + โอ + เต = ตน + อุ + เต = ตนุเต.

ปุพฺพจฺฉกฺเก วา กฺวจิ ๖.๗๗–แม้ในปรัสสบท ก็อาเทศวิกรณ์ 'โอ' เป็น 'อุ' ได้บ้างในที่นั้น ๆ เช่น:– ตนุติ, ตโนติ.

กุพฺพติ, กยิรติ, กโรติ

กรสฺส โส สฺส กุ พฺพ กุรุ กยิรา ๕.๑๗๗–เมื่อลงปัจจัย คือ 'นฺต' 'มาน' และ (เว้นปโรกขภูต–อดีตกาล) 'ติ' เป็นต้น ให้อาเทศ 'กร' ธาตุ กับ 'โอ' วิกรณ์ประจำหมวดธาตุเป็น 'กุพฺพ' 'กุรุ' 'กยิร' เช่น:–

กุพฺพนฺโต, กยิรนฺโต. กโรนฺโต.

กุพฺพมาโน, กุรุมาโน, กยิรมาโน, กราโณ.

กุพฺพติ, กยิรติ, กโรติ.

กุพฺพเต, กุรุเต, กยิรเต.

กุมฺมิ, กุมฺม

กรสฺส โส สฺส กุ° ๖.๒๓ – เมื่อลงปัจจัย คือ 'มิ' และ 'ม' ให้อาเทศ 'กร' ธาตุ กับ 'โอ' วิกรณ์ ประจำหมวดเป็น 'กุ°' บ้างก็ได้ เช่น :–

กร + มิ = กุมฺมิ. กร + ม = กุมฺม.

สงฺขริยติ

กโรติ สฺส โข ๕.๑๓๓ – ให้อาเทศ 'กร' ธาตุ ซึ่งมีอุปสรรคอยู่หน้าเป็น 'ขร' ได้ในที่บางแห่ง เช่น :–

สงฺขาโร. สงฺขริยติ.

ปุเรกฺขติ

ปุรสฺมา ๕.๑๓๔ – ให้อาเทศ 'กร' ธาตุซึ่งมี 'ปุร' ศัพท์อยู่หน้าเป็น 'กฺขร' เช่น :–

ปุรกฺขตฺวา. ปุเรกฺขาโร. ปุเรกฺขติ.

๕. จุราทิคณะ (หมวด จุร ธาตุ)

๑๗. *จุราทิโต ณิ* ๕.๑๕ – เมื่อลงปัจจัย คือ 'นฺต' 'มาน' และ (เว้นปโรกฺขภูต – อดีตกาล) 'ติ' เป็นต้น หนปลาย 'จุร' ธาตุ ให้ลง 'ณิ' อาคม 'อิ' แห่ง 'ณิ' คงเป็น 'อิ' และต้องแปลงสระลหุตัวถัดต้นธาตุเป็น พฤทธิ (อ อิ อุ เป็นสระลหุและพฤทธิ คือเอา อ เป็น อา เอา อิ เป็น เอ) เช่น :–

อชฺช (อชฺเชติ, อชฺชยติ) = ได้รับ, หากิน, หาได้, เลี้ยงชีพ

อีร (อีเรติ, อีรยติ) = เขย่า, สั่น, แกว่ง, กระดิก, ไป

กณฺณ (กณฺเณติ, กณฺณยติ) = ฟัง

กถ (กเถติ, กถยติ) = กล่าว, บอก

กิตฺต (กิตฺเตติ, กิตฺตยติ) = สรรเสริญ, ยกย่อง, เลื่องลือ, บอกข่าว, รายงาน

คณ (คเณติ, คณยติ) = นับ

คนฺถ (คนฺเถติ, คนฺถยติ) = นวด (แป้ง)

จินฺต (จินฺเตติ, จินฺตยติ) = พิจารณา, คิด

จุณฺณ (จุณฺเณติ, จุณฺณยติ) = บดละเอียด

จุร[๑] (โจเรติ, โจรยติ) = ลัก, ขโมย

ฉฑฺฑ (ฉฑฺเฑติ, ฉฑฺฑยติ) = ทิ้ง, ขว้างทิ้ง

ฌป (ฌาเปติ, ฌาปยติ) = จุดไฟ, เผา

ปาล (ปาเลติ, ปาลยติ) = รักษา, เลี้ยงดู, บำรุงเลี้ยง

ปีณฺห (ปีณฺเหติ, ปีณฺหยติ) = ทำพลีกรรม

ปุส (โปเสติ, โปสยติ) = ปกป้อง, ป้องกัน, เลี้ยงดู

ปูช (ปูเชติ, ปูชยติ) = บูชา

มนฺต (มนฺเตติ, มนฺตยติ) = แนะนำ, ปรึกษา

ตกฺก (ตกฺเกติ, ตกฺกยติ) = พิจารณา

---

๑. **กตฺตริ โล** ๕.๑๘ – โดยสูตรนี้ ให้ลง 'อ' อาคม เช่น :– โจริ + อ + ติ.
ยุวณฺณานเมโอ ปุปจฺจเย ๕.๘๒ – โดยสูตรนี้ โจเร + อ + ติ.
เอโอนมยวา สเร ๕.๘๕ – โดยสูตรนี้ – โจรยติ.
ป โร กุวจิ ๑.๒๗ – โดยสูตรนี้ – โจเรติ โดยวิธีนี้ แม้ธาตุทั้งหลายอื่น ๆ

ตีร (ตีเรติ, ตีรยติ) = ทำสำเร็จลงไป, ทำให้สุล่วงไป, เต็มเปี่ยม, รวมเข้าเป็นอัน, ใช้คืน

ทิส (เทเสติ, เทสยติ) = สั่งสอน, เทศน์

วนฺท (วนฺเทติ, วนฺทยติ) = ไหว้

วณฺณ (วณฺเณติ, วณฺณยติ) = พรรณนา

๑๓. แบบฝึกหัด

๑. ขอให้แปลเป็นภาษาไทย

๑) ภควนฺตำ พฺราหฺมา **ยาจิ.**

๒) ภควา ธมฺมจกฺกำ **ปวตฺตยิ.**

๓) พหูนำ เทว–มนุสฺสานำ อภิสมโย **อหุ.**

๔) **ภ**ควา หิ สพฺพำ ททาติ.

๕) จตุ–สจฺจำ **ปกาเสติ.**

๖) ปาณินำ อนุกมฺปติ.

๗) ภิกฺขู ภควนฺตำ ปริวาเรนฺติ.

๘) ปาปการี โสจติ.

๙) ปุญฺญการี โมทติ.

๑๐) ภิกฺขำ **คณฺหาติ.**

๑๑) ทารกา ภควนฺตำ **อทฺทสาสุ.**

๑๒) ภิกฺขู นครา นิกฺขมึสุ.

๑๓) ทารกา อุยฺยาเน กีฬึสุ.

๑๔) สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ **ชานึสุ.**

๑๕) พาหุหิลาโน **อโหสิ.**

๑๖) สิกฺขาปทำ **สมาทิยึสุ.**

๑๗) อกฺโกเธน โกธำ อชินึ.

๑๘) อสาธุ์ สาธุนา อเชสึ.

๑๙) โกธโน มนุสฺโส ทุพฺพโล อโหสิ.

๒๐) สพฺเพ ปาณา **ชีริสฺสนฺติ,** มริสฺสนฺติ, ปุนปี **ชายิสฺสนฺติ.**

๒๑) อหำ มาร–พนฺธนา โมกฺขามิ.

๒๒) พุทฺธำ สรณำ คมิสฺสามิ.

๒๓) ธมฺมำ **สุณิสฺสามิ.**

๒๔) ปธานำ ปทหิสฺสามิ.

๒๕) กมฺมฏฺฐานำ คณฺหิสฺสามิ.

๒๖) ภว–โสตำ ฉินฺทิสฺสามิ.

๒. *ให้เขียนกริยาบทอักษรหนา (ดำ) ข้างบนนี้ให้ทำเป็นวัตตมานกาล (ปัจจุบันกาล) ปฐมบุรุษ เอกวจนะ*

๓. *ให้เขียนกริยาบทข้างล่างนี้ ทำให้เป็นปริสมาปฺตฺยรฺถภูตกาล (อัชชัตตนี)*

ภวามิ. **ลิขิสฺสามิ.** คมิสฺสามิ. ติฏฺฐามิ. ททามิ. เหสฺสติ. สนฺติ. รุนฺธนฺติ. ฉินฺทถ. ทิพฺพาม. สุณาถ. **ชินิสฺสติ.** ชานาม. กาหสิ. โปเสถ.

๔. *ขอให้แปลเป็นภาษาบาลี*

พระผู้มีพระภาค นั่งแล้ว ตลอดสัปดาห์**หนึ่ง.**

พระผู้มีพระภาค อันพระสารีบุตรถามแล้ว.

พระผู้มีพระภาค อันพระราชาอภิวาทแล้ว, นมัสการแล้ว, ถวายทานแล้ว.

เด็กหญิง ท. เผ้าโค.

พระผู้มีพระภาค อันพรหม ขอร้องแล้ว.

การยินยอม อันพระผู้มีพระภาค ทรงทำแล้ว.

๕. *ให้เรียนกริยาบทที่เขียนไว้ข้างล่างนี้*

พุทฺธ์ สรณ์ คมิสฺสนฺติ วา คจฺฉิสฺสนฺติ วา. ธมฺม์ ชานิสฺสสิ วา ฌสฺสสิ วา. เวท์ (ความเบิกบาน, ชื่นชม) โสมนสฺส์ จ ลภิสฺสาม วา ลจฺฉาม วา. นิพฺพานสฺส ปตฺติยา มคฺโค เหหิติ วา เหสฺสติ วา โหหิสฺสติ วา. ทารกา ภิกฺขุ์ ทกฺขินฺติ วา ทกฺขนฺติ วา ปสฺสิสฺสนฺติ วา. อห์ สุโณมิ วา สุณามิ วา. ธมฺม—จารี สุข์ ปาปุณาติ วา ปาปุโณติ วา ปปฺโปติ วา. ภิกฺขู สมณ—กิจฺจ์ กโรนฺติ วา กพฺพนฺติ วา กยีรนฺติ วา กริสฺสนฺติ วา; กาหนฺติ วา กาหินฺติ วา. ย์ ธมฺม์ สุโณมิ ต์ ธารยามิ. โย ฌาน์ ภาเวติ โส สุข์ ปปฺโปติ.

๖. *ขอให้แปลเป็นบาลี*

มีแล้ว. กินแล้ว. พูดแล้ว. ลมย่อมพัด. เขานั่งแล้วบนภาคพื้น. ข้าพเจ้าฟังแล้วซึ่งธรรม. ข้าพเจ้ากั้นแล้วซึ่งวิตก. ข้าพเจ้า อาจกระทำภาวนา. ข้าพเจ้าซื้อแล้วซึ่งหนังสือ. มนุษย์ย่อมแก่. ข้าพเจ้าทำแล้วซึ่งงาน.

ปาฐะที่ ๒
กริยา-ปกรณ์
(ภาคที่ ๕ วิธิลิงค์ – อนุชญา)
วิธิ (เหตุผล° หรือ สัตตมี)

ปรัสสบท

	เอกวจนะ		อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	ปเจ,[๒]	ปเจยฺย	ปเจยฺยุ, ปจุ[๓]
มัชฌิมปุริส	ปเจ,[๒]	ปเจยฺยาสิ	ปเจยฺยาถ
อุตตมปุริส	ปเจ[๒]	ปเจยฺยามิ	ปเจมุ,[๔] ปเจยฺยาม, ปเจยฺยามุ[๔]

---

๑. เหตุผเล เสฺวยฺย เอยฺยุ, เอยฺยาสิ เอยฺยาถ, เอยฺยามิ เอยฺยาม; เอถ เอรุ, เอโถ เอยฺยวฺโห, เอยฺยํ เอยฺยามฺเห ๖.๘- ในอรรถแห่งเหตุและผล ปัจจัยเหล่านี้ลงหนปลายธาตุ เช่น- สเจ สิขารา นิจฺจา ภเวยฺยุ, น นิรุชฺเฌยฺยุ- ถ้าสังขารทั้งหลายพึงเป็นสภาพเที่ยงแท้ไซร้ สังขารทั้งหลาย ไม่พึงดับ (ในประโยคนี้ คำว่า พึงเป็นสภาพเที่ยงแท้ จัดเป็นเหตุ, และประโยคว่า ไม่พึงดับ จัดเป็นผล)

ปณฺหปตฺถนาวิธิสุ ๖.๘- ปัจจัยเหล่านี้ ลงในอรรถแห่งปัญหา, ปรารถนา และวิธี เช่น-

ปณฺหา- กิมายสฺมา วินยมฺปริยาปุเณยฺย, อุทาหุ ธมฺมํ = ท่านผู้มีอายุ จักเรียนวินัยหรือ หรือว่าจักเรียนธรรม ?

คจฺเฉยฺยํ วาหํ อุโปสถํ, น วา คจฺเฉยฺยํ = ข้าพเจ้าจักไปสู่โรงอุโบสถ หรือว่าจักไม่ไป ?

ปรารถนา– ลเภยฺยาหมฺกนฺเต! ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ ลเภยฺยํ, อุปสมฺปทํ = ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ข้าพเจ้า จะพึงได้รับบรรพชาในสำนักแห่งพระผู้มีพระภาค ข้าพเจ้าจะพึงได้อุปสมบทในสำนักแห่งพระผู้มีพระภาค.

ปสฺเสยฺยํ ตํ วสฺสสตํ อโรคํ = ข้าพเจ้าน่าจะเห็นเขาปราศจากโรคตลอด ๑๐๐ ปี.

วิธี– ภวํ ปุญฺญํ กเรยฺย = ท่านผู้เจริญ ควรทำบุญ.

อิห ภวํ ภุญฺเชยฺย = ท่านผู้เจริญ ควรบริโภคในที่นี้.

มาณวกํ ภวํ อชฺฌาเปยฺย = ท่านผู้เจริญ ควรยังเด็กให้เล่าเรียน.

อนุชฺญา – เอวํ กเรยฺยาสิ = ท่านทำอย่างนี้ได้.

คามํ ตฺวํ ภเณ คจฺเฉยฺยาสิ – แน่ะพนาย ท่านไปบ้านได้.

สตฺยรเห เสฺวยฺยาทิ ๖.๑๑– แม้ในอรรถแห่งความอาจ คือ "อาจจะเป็นไปได้" หรือ "สามารถจะเป็นไปได้" ปัจจัยเหล่านี้ลงหนปลายธาตุ เช่นะ– ภวํ ขลุ รชฺชํ กเรยฺย = ท่านอาจจะครองราชสมบัติ.

๒. **เอยฺเยยฺยาเสยฺยนฺ เอฺ** ๖.๗๕ – อาเทศ 'เอยฺย' 'เอยฺยาสิ' และ 'เอยฺยํ' เป็น 'เอ' บ้างก็ได้ เช่นะ– ปเจ, ปเจยฺย. ปเจ, ปเจยฺยาสิ. ปเจ, ปเจยฺยํ.

๓. **เอยฺยํ สฺสุ** ๖.๔๗ – อาเทศ 'เอยฺยุ' ปัจจัยเป็น 'อุ' บ้างก็ได้ เช่นะ– ปจ + เอยฺยุ = ปจ + อุ = ปจุ; ปเจยฺยุ.

๔. **เอยฺยาม สฺเส มุ จ** ๖.๗๘ – อาเทศ 'เอยฺยาม' ปัจจัยเป็น 'เอมุ' บ้างก็ได้ เช่นะ– ปเจมุ, ปเจยฺยาม, ปเจยฺยามุ.

๕. **อตฺถิ เตยฺยาทิจฺฉนฺนํ สสฺสสถสฺสาม** ๖.๕๐ – อาทิตฺวินฺนมิยา อิยุ ๖.๕๑– หนปลาย 'อส' ธาตุ เมื่อลงปัจจัยเหล่านี้แล้ว ต้องเป็นไปตามรูปดังต่อไปนี้–

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	อสฺส, สิยา	อสฺสุ, สิยุ
มัชฌิมปุริส	อสฺส	อสฺสถ
อุตฺตมปุริส	อสฺสํ	อสฺสาม

๖. **เอยฺยาสฺลิยา ญา วา** ๖.๖๓– หนปลาย 'ญา' ธาตุ อาเทศ 'เอยฺย' เป็น 'อิยา' และ 'ญา' บ้างก็ได้ เช่น:– ญา + เอยฺย = ชานิยา, ชญฺญา, หรือเป็น ชาเนยฺย บ้างก็ได้.

ญามฺหิ ชํ ๖.๖๒– เมื่ออาเทศ 'เอยฺย' เป็น 'ญา' แล้ว ให้อาเทศ 'ญา' ธาตุ เป็น 'ชํ' เช่น:– ญา + เอยฺย = ญา + ญา = ชํ + ญา = ชญฺญา.

๗. **กยิเรยฺยสฺเสยฺยุมาทีนิ** ๖.๗๐ – หนปลาย 'กยิรา' ให้ลบ 'เอยฺย' แห่งปัจจัยทั้งหลายหมวดนี้มี เอยฺยุ เป็นต้น เช่น:– กยิรา + เอยฺยุ = กยิรา + อุ =กยิรุ. กยิรา + เอยฺยาสิ = กยิรา + อาสิ = กยิราสิ. กยิราถ. กยิรามิ. กยิราม.

ฎา ๖.๗๑– หนปลาย 'กยิรา' ให้อาเทศ 'เอยฺย' เป็น 'อา' เช่น:– โส กยิรา.

เอถสฺสา ๖.๗๒ – หนปลาย 'กยิรา' ให้เอา 'เอถ' เป็น 'อาถ' เช่น:– กยิราถ.

อนุญญา° (อนุชฺชา)

ปรัสสบท

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	ปจตุ	ปจนฺตุ
มัชฌิมปุริส	ปจ, ปจาหิ[๒]	ปจถ
อุตตมปุริส	ปจามิ	ปจาม

อัตตโนบท

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	ปจตำ	ปจนฺตำ
มัชฌิมปุริส	ปจสฺสุ	ปจวฺโห
อุตตมปุริส	ปเจ	ปจามหเส

---

๑. **ตุ อนฺตุ, หิ ถ, มิ ถ, ตำ อนฺตำ, สฺสุ วฺโห, เอ อามฺหเส** ๖.๑๐ – ในอรรถแห่งปัญหา ปรารถนาและวิธิ ปัจจัยเช่น:– 'ตุ' เป็นต้นเหล่านี้ลงหนปลายธาตุ เช่น ปจตุ, ปจนฺตุ เป็นต้น

ในอรรถแห่งปัญหา – กินฺนุ ขลุ โภ วฺยากรณำ อธียสฺสุ= ได้ยินว่าท่านกำลังเรียนไวยากรณ์อยู่มิใช่หรือ?

ในอรรถแห่งปรารถนา – ททาหิ เม = ขอจงให้แก่ข้าพเจ้า

ในอรรถแห่งวิธิ – กฏฺ กโรตุ ภวำ = ขอให้ท่านทอเสื่อ. ปุญฺญำ กโรตุ ภวำ = ขอให้ท่านทำบุญ

๒. **หิ มิ เม สฺวา สฺส** ๖.๕๗ – หนต้นปัจจัยทั้งหลาย คือ 'หิ' 'มิ' และ 'ม' ให้เอา 'อ' เป็น 'อา' เช่น:– ปฺจาหิ.

หิสฺส โล โลโป ๖.๕๘ – หนปลาย อ อักษร ให้ลบ 'หิ' เสียก็ได้ เช่น:– กจฺจ, กจฺจาหิ.

ควรคู – อรรถแห่ง อนุญญา – รูปแห่ง 'อส' ธาตุ จะเป็นดังต่อไปนี้:–

อตฺถุ	สนฺตุ
อหิ	อตฺถ
อสฺมิ	อสฺม

สิ หิ สฺวฏ ๖.๕๓ – เมื่อลงปัจจัยทั้งหลาย คือ 'สิ' และ 'หิ' ให้อาเทศ 'อส' ธาตุ เป็น 'อ' เช่น:– อสฺ + หิ = อ + หิ = อหิ. อสิ.

รูปธาตุแห่งคณะทั้ง ๘ ในวิธิลิงค์ (สัตตมี) มีดังต่อไปนี้

ธาตุ	คณะ	ปฐมปุริส		มัชฌิมปุริส		อุตตมปุริส	
		เอกวจนะ	อเนกวจนะ	เอกวจนะ	อเนกวจนะ	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
๑. ภู	ภวาทิ	ภเวยฺย, ภเว	ภเวยฺยุ	ภเวยฺยาสิ	ภเวยฺยาถ	ภเวยฺยามิ	ภเวยฺยาม
หุ	,,	เหยฺย	เหยฺยุ	เหยฺยาสิ	เหยฺยาถ	เหยฺยามิ	เหยฺยาม
นี	,,	เนยฺย	เนยฺยุ	เนยฺยาสิ	เนยฺยาถ	เนยฺยามิ	เนยฺยาม
ยา	,,	ยาเยยฺย	ยาเยยฺยุ	ยาเยยฺยาสิ	ยาเยยฺยาถ	ยาเยยฺยามิ	ยาเยยฺยาม
ปจ	,,	ปเจยฺย, ปเจ	ปเจยฺยุ	ปเจยฺยาสิ	ปเจยฺยาถ	ปเจยฺยามิ	ปเจยฺยาม
๒. รุธ	รุธาทิ	รุนฺเธยฺย, รุนฺเธ	รุนฺเธยฺยุ	รุนฺเธยฺยาสิ	รุนฺเธยฺยาถ	รุนฺเธยฺยามิ	รุนฺเธยฺยาม
๓. ทิว	ทิวาทิ	ทิพฺเพยฺย,ทิพฺเพ	ทิพฺเพยฺยุ	ทิพฺเพยฺยาสิ	ทิพฺเพยฺยาถ	ทิพฺเพยฺยามิ	ทิพฺเพยฺยาม
ฌา	,,	ฌาเยยฺย	ฌาเยยฺยุ	ฌาเยยฺยาสิ	ฌาเยยฺยาถ	ฌาเยยฺยามิ	ฌาเยยฺยาม
๔. ตุท	ตุทาทิ	ตุเทยฺย	ตุเทยฺยุ	ตุเทยฺยาสิ	ตุเทยฺยาถ	ตุเทยฺยามิ	ตุเทยฺยาม
๕. ชิ	ชฺยาทิ	ชิเนยฺย, เชยฺย	ชิเนยฺยุ	ชิเนยฺยาสิ	ชิเนยฺยาถ	ชิเนยฺยามิ	ชิเนยฺยาม
๖. กี	กฺยาทิ	กิเณยฺย, กิเณ	กิเณยฺยุ	กิเณยฺยาสิ	กิเณยฺยาถ	กิเณยฺยามิ	กิเณยฺยาม
๗. สุ	สฺวาทิ	สุเณยฺย, สุเณ	สุเณยฺยุ	สุเณยฺยาสิ	สุเณยฺยาถ	สุเณยฺยามิ	สุเณยฺยาม
๘. ตน	ตนาทิ	ตเนยฺย, ตเน	ตเนยฺยุ	ตเนยฺยาสิ	ตเนยฺยาถ	ตเนยฺยามิ	ตเนยฺยาม
๙. จุร	จุราทิ	โจเรยฺย	โจเรยฺยุ	โจเรยฺยาสิ	โจเรยฺยาถ	โจเรยฺยามิ	โจเรยฺยาม
กถ	,,	กเถยฺย	กเถยฺยุ	กเถยฺยาสิ	กเถยฺยาถ	กเถยฺยามิ	กเถยฺยาม
ฌป	,,	ฌาเปยฺย	ฌาเปยฺยุ	ฌาเปยฺยาสิ	ฌาเปยฺยาถ	ฌาเปยฺยามิ	ฌาเปยฺยาม

รูปธาตุแห่งคณะทั้ง ๘ ในอนุญญา (บัญจมี) มีดังต่อไปนี้

ธาตุ	คณะ	ปฐมปุริส		มัชฌิมปุริส		อุตตมปุริส	
		เอกวจนะ	อเนกวจนะ	เอกวจนะ	อเนกวจนะ	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
๑. ภู	ภวาทิ	ภวตุ	ภวนฺตุ	ภว,ภวาหิ	ภวถ	ภวามิ	ภวาม
หุ	,,	โหตุ	โหนฺตุ	โหหิ	โหถ	โหมิ	โหม
นี	,,	นยตุ	นยนฺตุ	นย, นยาหิ	นยถ	นยามิ	นยาม
ยา	,,	ยาตุ	ยนฺตุ	ยาหิ	ยาถ	ยามิ	ยาม
ปจ	,,	ปจตุ	ปจนฺตุ	ปจ, ปจาหิ	ปจถ	ปจามิ	ปจาม
๒. รุธ	รุธาทิ	รุนฺธตุ	รุนฺธนฺตุ	รุนฺธ,รุนฺธาหิ	รุนฺธถ	รุนฺธามิ	รุนฺธาม
๓. ทิว	ทิวาทิ	ทิพฺพตุ	ทิพฺพนฺตุ	พิพฺพ,ทิพฺพาหิ	ทิพฺพถ	ทิพฺพามิ	ทิพฺพาม
ณา	,,	ฌายตุ	ฌายนฺตุ	ฌาย,ฌายาหิ	ฌายถ	ฌายามิ	ฌายาม
๔. ตุท	ตุทาทิ	ตุทตุ	ตุทนฺตุ	ตุท, ตุทาหิ	ตุทถ	ตุทามิ	ตุทาม
๕. ชิ	ชฺยาทิ	ชินาตุ	ชินนฺตุ	ชิน, ชินาหิ	ชินาถ	ชินามิ	ชินาม
๖. กี	กฺยาทิ	กิณาตุ	กิณนฺตุ	กิณ,กิณาหิ	กิณาถ	กิณามิ	กิณาม
๗. สุ	สฺวาทิ	สุโณตุ	สุณนฺตุ	สุณ, สุณาหิ	สุโณถ	สุโณมิ	สุโณม
๘. ตน	ตนาทิ	ตโนตุ	ตโนนฺตุ	ตโนหิ	ตโนถ	ตโนมิ	ตโนม
๙. จุร	จุราทิ	โจเรตุ, โจรยตุ	โจเรนฺตุ	โจเรหิ	โจเรถ	โจเรมิ	โจเรม
กถ	,,	กเถตุ, กถยตุ	กเถนฺตุ	กเถหิ	กเถถ	กเถมิ	กเถม
ฌป	,,	ฌาเปตุ, ฌาปยตุ	ฌาเปนฺตุ	ฌาเปหิ	ฌาเปถ	ฌาเปมิ	ฌาเปม

๑๔. แบบฝึกหัด (อัภยาส)

๑. *ขอให้แปลเป็นไทย*

ก – อตฺตานํ เจ ปิยं **ชญฺญา** (ชาเนยฺย, ชานิยา), ตํ **สุรกฺขิตํ รกฺเขยฺย.**

– อตฺตานํ เอว ปฐมํ ปฏิรูเป **นิเวสเย.**

– ตโต ปรํ อญฺญํ อนุสาเสยฺย.

– เอวํ สติ ปณฺฑิโต น กิลิสฺเสยฺย.

– อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ, โก หิ นาโถ ปโร **สิยา.**

– หีนํ ธมฺมํ น เสเวยฺย, ปมาเทน น **สวเส** (เสเวยฺย).

– กลฺยาเณ มิตฺเต **ภเชยฺย,** มิจฺฉา–ทิฏฺจิ **ชเหยฺย,** โลก–วฑฺฒโน น สิยา.

– อุตฺติฏฺเจยฺย นปฺปมชฺเชยฺย, ธมฺมํ **สุจริตํ จเร** (จเรยฺย).

– น ภเช ปาปเก มิตฺเต, กลฺยาเณ มิตฺเต **ภเช.**

– ทานํ **เจ ทเทยฺย** (ทชฺเชยฺย, ทชฺชา วา) สีลสมฺปนฺนานํ ปญฺญวนฺตานํ เทยฺย.

– สพฺภิเรว **สมาเสถ,** พาลานํ (พาเลหิ วา) **สนฺถวํ** น กเรยฺย (กเร, กุพฺเพยฺย กุพฺเพถ วา).

– สรณํ เจ **คจฺเฉยฺย,** พุทฺธานํ สรณํ คจฺเฉยฺย.

– ธมฺมํ เจ ชาเนยฺย, ขิปฺปํ ปธานํ ปทเหยฺย.

ให้เขียนกริยาตัวดำข้างบนนี้ในรูป "อนุญญา" (ปัญจมี)

ข – จาริกํ **จรถ,** ธมฺมํ **เทเสถ,** ธมฺมํ **ปกาเสถ.**

– เอวํ กโรหิ, เอวํ **พรูหิ,** เอวํ **นิสีทาหิ.**

ธมฺมํ **สุณาถ,** สาธุกํ มนสิ–กโรถ.

– ติฏฺฐ ติฏฺฐ. เอวํ **โหหิ.**

– ธิ รตฺถุ! ภควา ธมฺมํ เทเสตุ.

– ปฏิภาตุ อายสฺมนฺตํ เอตสฺส ภาสิตสฺส อตฺโถติ.

– ภว–โสตํ **ฉินฺทถ**. ธมฺมํ **ธาเรตุ**. **กเถตุ** ภวํ โคตโม ธมฺมํ.

ให้เขียนกรียาบทตัวดำข้างบนนี้ในรูป "วิธิลิงค์" (สัตตมี)

๒. *ขอให้แปลเป็นบาลี*

ก. – เจ้า จงถึง ซึ่งพระพุทธ เป็นที่พึ่ง.

– เจ้า จงประพฤติ ซึ่งธรรม.

– เจ้า จงอย่ากระทำบาป.

– เจ้า จงพูดคำจริง.

– เจ้า จงอ่านคัมภีร์ธรรม (ธมฺม–คนฺถ).

– พระผู้มีพระภาค พึงตรัสเรื่องนี้ แม้พระสุคตพึงทราบเนื้อความแห่งคำตรัสนั้น.

ข. ข้าพเจ้าทั้งหลายพึงอ่านหนังสือ, แล้วจะไปสู่สวนหรือ? ขอให้ท่านทั้งหลายอ่านพระไตรปิฎก. ชนทั้งหลายเหล่านั้นจะอ่านชาดก หรือ อรรถกถา? อ้อ อ่านชาดก มิใช่อ่านอรรถกถา เลย.

ปาฐะที่ ๓
วิภัติ-ปกรณ์
(ภาคที่ ๒ เศษนิยม หรือ กฎพิเศษ)

๑. ปฐมาวิภัติ

๑๘. *ปฐมาตฺถมตฺเต* ๒.๓๙ – ปฐมาวิภัติลงในอรรถ และ มาตรา ในการทำให้อรรถและมาตราปรากฏ ใช้ปฐมาวิภัติลงหนปลายนามหนึ่งใด เช่น:– รุกฺโข.

ศัพท์แม้เป็นปุลลิงค์, อิตถีลิงค์, และ นปุ๋สกลิงค์ ย่อมมีอรรถ เช่น:– โทโณ. ขาริ. อลุหกำ.

ศัพท์แม้เป็นปริมาณ (วจนะ) ย่อมมีอรรถ เช่น:– มนุสฺโส. มนุสฺสา.

ศัพท์เป็น สงฺขยา (จำนวน) ย่อมมีอรรถ เช่น:– เอโก. เทฺว. พหโว.

๒. ทุติยาวิภัติ

๑๙. *ธฺยาทีหิยุตฺตา* ๒.๙ – ทุติยาวิภัติ ลงในประโยคที่ประกอบด้วยศัพท์เหล่านี้ คือ ธิ (=ทุด!, ติเตียน) หา (= โธ่, แสดงความโศกเศร้า) อนฺตรา (= ในระหว่าง) อนฺตเรน (= เว้น, ไร้, ปราศจาก, ในระหว่าง) อภิโต (= โดยสองด้านหรือสองข้าง) ปริโต (= โดยรอบด้าน) สพฺพโต (=โดยทั่วทุกด้าน) และ อุภยโต (=โดยสองด้านหรือสองข้าง) เช่น:–

– ธิ อลสํ สิสฺสํ = ทุด! ศิษย์ขี้เกียจ.

– หา ปุตฺตํ = โธ่ ลูก.

– อนฺตรา จ ราชคหํ อนฺตรา จ นาฬนฺทํ = ในระหว่างแคว้นราชคฤห์และแคว้นนาฬันทา.

– ภูปฺ อนฺตเรน ปาสาโท น โสภติ = ปราสาทไร้พระราชาย่อมไม่งาม.

– ตฬากํ อภิโต–อุภยโต ทีฆา รุกฺขา ติฏฺฐนฺติ = ในสองด้านบึง ต้นไม้ทั้งหลายตั้งอยู่ยาวยืดทั้งสองด้าน.

– คามํ ปริโต–สพฺพโต ปพฺพโต = ภูเขาทั่วทุกแห่งรอบด้านบ้าน.

๒๐. *ลกฺขณิตฺถมฺภูตวีจฺฉาสฺวภินา* ๒.๑๐ – ทุติยาวิภัตติลงในประโยคที่ใช้ 'อภิ' ศัพท์ในข้อความที่เป็นลักษณะ (ที่สังเกตได้) ที่เป็นอิตถัมภูตจำเพาะเจาะจงและที่เป็นวีจฉาแทรกซึมหรือแผ่ซ่าน เช่น:–

ปพฺพตํ อภิ ชลติ อนโล = ไฟลุกทางภูเขา (ข้อความบอกลักษณะ).

ยญฺญทตฺโต ปสนฺโน พุทฺธํ อภิ = ยัญญทัตเลื่อมใส เฉพาะพระพุทธเจ้า (ข้อความบอกอิตถัมภูต).

รุกฺขํ รุกฺขํ อภิ ติฏฺฐติ = เขายืนคอยอยู่ใกล้ต้นไม้ทุก ๆ ต้น (บอกวีจฉา).

๒๑. *ปติปรีหิ ภาเค จ* ๒.๑๑ – ทุติยาวิภัตติลงในประโยคที่ใช้ 'ปติ' หรือ 'ปริ' ศัพท์ในความหมายที่กล่าวมาแล้วข้างบนนี้ และในความหมายถึงส่วนที่แบ่งออก เช่น:–

ปพฺพตํ ปติ (= ปริ) ชลติ อนโล = ไฟลุกทางภูเขา.

เทวทตฺโต ปสนฺโน พุทฺธํ ปติ – ปริ = เทวทัตเลื่อมใสเฉพาะพระพุทธเจ้า.

รุกฺขํ รุกฺขํ ปติ (= ปริ) ติฏฺฐติ = เขายืนคอยอยู่ใกล้ต้นไม้ทุก ๆ ต้น.

โส ภาโค มํ ปติ (= ปริ) ภวติ = ส่วนนั้นเป็นส่วนเฉพาะข้าพเจ้า.

๒๒. *อนุนา* ๒.๑๒ ทุติยาวิภัติ ลงในประโยคที่ใช้ 'อนุ' ศัพท์ในความหมายที่กล่าวมาแล้วข้างบน เช่น:–

ปพฺพตํ อนุ ชลติ อนโล = ไฟลุกทางภูเขา.

เทวทตฺโต ปสนฺโน พุทฺธํ อนุ = เทวทัต เลื่อมใสเฉพาะพระพุทธเจ้า.

รุกฺขํ รุกฺขํ อนุ ติฏฺฐติ = เขายืนคอยอยู่ข้างต้นไม้ทุก ๆ ต้น.

โส ภาโค มํ อนุ ภวติ = ส่วนนั้นเป็นส่วนเฉพาะของข้าพเจ้า.

๒๓. *สหตฺเถ* ๒.๑๓ – ทุติยาวิภัติ ลงในประโยคที่ใช้ 'อนุ' ศัพท์ ในความหมาย 'พร้อมกับ' เช่น:–

อาจริยํ อนุคจฺฉติ สิสฺโส = ศิษย์ไปพร้อมกับอาจารย์.

๒๔. *หีเน : อุเปน* ๒.๑๔.๑๕ – ทุติยาวิภัติ ลงในประโยคที่ใช้ 'อนุ' และ 'อุป' ศัพท์ในความหมาย 'เล็กน้อย' เช่น:–

อนุ อุปาลิตฺเถรํ วินยธรา = ภิกษุทั้งหลายรู้วินัยน้อยกว่าพระอุบาลีเถระ.

อุป อุปาลิตฺเถรํ วินยธรา = (แปลเหมือนกัน).

๒๕. *ริเต ทุติยา จ : วินาญฺญตฺร ตติยา จ* ๒.๓๑.๓๒ – ทุติยาวิภัติลงในประโยคที่มี 'ริเต' (= เว้น, ว่างเปล่า) 'วินา' (เว้น) และ 'อญฺญตฺร' (เว้น) ศัพท์ เช่น:–

สทฺธมฺมํ ริเต อญฺโญ โก ชเน รกฺขติ = เว้นสัทธรรมเสียแล้ว ใครอื่นจะรักษามนุษย์ทั้งหลายไว้ได้.

ชลํ วินา รุกฺโข สุกฺขติ = เว้นน้ำเสียแล้ว ต้นไม้ย่อมเหี่ยวแห้ง.

ตถาคตํ อญฺญตฺร โก อญฺโญ โลกนายโก.= เว้นพระตถาคตเสียแล้ว ใครอื่นจะเป็นผู้นำโลก (ครูโลก).

๓. ตติยาวิภัติ

๒๖. *ลกฺขเณ* ๒.๒๐ — ตติยาวิภัติ ลงในอรรถ (ความหมาย) แห่งลักษณะ เช่น:—

ติทณฺฑเกน ปริพฺพาชโก พุชฺฌติ. = ปริพพาชก ย่อมตรัสรู้ด้วยทัณฑสาม (อาชญา ๓ อย่าง คือ กายอาชญา วจีอาชญา มโนอาชญา)

นยเนน กาโณ = บอดด้วยจักษุ.

ปาเทน ขญฺโช = เป็นง่อยด้วยเท้า.

๒๗. *เหตุมฺหิ* ๒.๒๑ — ตติยาวิภัติ ลงในอรรถแห่งเหตุ เช่น:—

โส อิธ อนฺเนน วสติ = เขาอยู่ที่นี้ได้เพราะข้าวสุก.

ธมฺเมน ยโส วฑฺฒติ = ยศย่อมเจริญเพราะธรรม.

๒๘. *วินาญฺญตฺร ตติยา จ* ๒.๓๒ = ตติยาวิภัติ ลงในประโยคที่ประกอบด้วย 'วินา' ศัพท์และ 'อญฺญตฺร' ศัพท์ เช่น:—

ชเลน วินา รุกฺโข สุกฺขติ = ต้นไม้ เว้นจากน้ำย่อมเหี่ยวแห้ง.

ตถาคเตน อญฺญตฺร โก อญฺโญ โลกนายโก = เว้นพระตถาคตเสียแล้ว ใครอื่นจะเป็นผู้นำโลก.

๒๙. *ปุถนานาหิ* ๒.๓๓–ตติยาวิภัติลงโนประโยคที่ประกอบด้วย 'ปุถ' ศัพท์ และ 'นานา' ศัพท์ เช่น :–

– ปุถเคว คาเมน โส อรญฺญ อธิวสติ = เขาอยู่อาศัยป่าแยกจากบ้าน.

– โสคตธมฺเมน นานา ติตฺถิยธมฺโม = ธรรมของเดียรถีย์ต่างจากธรรมของพระสุคต.

๕. ปญฺจมีวิภัติ

๓๐. *ปญฺจมีเณวา* ๒.๒๒ – ปัญจมีวิภัติลงในมูลหนี้ (เหตุแห่งหนี้สิน) และแม้ตติยาวิภัติก็เช่นเดียวกัน เช่น :–

– สตสฺมา พทฺโธ; สเตน พทฺโธ = เขาผูกพันแล้วด้วยหนี้ ๑๐๐ รูปี (เขาติดหนี้อยู่ ๑๐๐ รูปี)

๓๑. *คุเณ* ๒.๒๓ – ปัญจมีวิภัติ ลงในประโยคที่มีเหตุอยู่หน้า เช่น :–

– สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธ = เพราะการดับสนิทแห่งสังขาร การดับสนิทแห่งวิญญาณจึงมี.

๓๒. *อปปรีหิ วชฺชเน* ๒.๒๙ – ปัญจมีวิภัติลงในประโยคที่ประกอบด้วย 'อป' ศัพท์ และ 'ปริ' ศัพท์ในอรรถ (ความหมาย) ว่า 'เว้น' เช่น :–

– อป ปาฏลิปุตฺตสฺมา วุฏฺโฐ เทโว – ปริ ปาฏลิปุตฺตสฺมา วุฏฺโฐ เทโว = เว้นเมืองปาฏลิบุตร ฝนตก (ในที่อื่น).

๓๓. *ปฏินิธิปฏิทาเนสุ ปตินา* ๒.๓๐—ปัญจมีวิภัติ ลงในประโยคที่ประกอบด้วย 'ปติ' ศัพท์ในอรรถว่า แทนตัว และ ส่งคืน หรือ คืนตัว เช่น:—

— พุทฺธสฺมา ปติ สาริปุตฺโต = พระสารีบุตรย่อมแทนองค์ของพระพุทธเจ้า.

— ฆตำ เตลสฺมา ปติ ททาติ = น้ำมันเนยย่อมคลายตัวจากน้ำมัน.

๓๔. *ริเต ทุติยา จ* ๒.๓๑ : *วินาฌฺณตฺร ตติยา จ* ๒.๓๒ : *ปุถนานาหิ* ๒.๓๓—ปัญจมีวิภัติ ลงในประโยคที่ประกอบด้วย 'ริเต' ศัพท์ 'วินา' ศัพท์ 'อณฺณตฺร' ศัพท์ 'ปุถ' ศัพท์ และ 'นานา' ศัพท์ เช่น:—

— สทฺธมฺมสฺมา ริเต อณฺโญ โก ชเน รกฺขติ = ปราศจากธรรมเสียแล้ว ใครอื่นจะรักษาชนทั้งหลายได้.

— ชลสฺมา วินา รุกฺโข สุกฺขติ = เว้นจากน้ำเสียแล้วต้นไม้ย่อมเหี่ยวแห้ง.

— ตถาคตสฺมา อณฺณตฺร โก อณฺโญ โลกนายโก = เว้นพระตถาคตเสียแล้ว ใครอื่นจะเป็นครู (ผู้แนะนำ) ของโลกได้?

— ปุถเคว คามสฺมา โส อรณฺญ อธิวสติ = แยกจากบ้านแล้วเขาอาศัยอยู่ในป่า.

— โสคตธมฺมสฺมา นานา ติตฺถิยธมฺโม = ธรรมของเดียรถีย์ต่างจากธรรมของพระสุคต.

๖. ฉัฏฐีวิภัติ

๓๕. *ฉฏฺฐีเหตฺวตฺเถหิ* ๒.๒๔–ฉัฏฐีวิภัติลงในประโยคที่ประกอบด้วยศัพท์เป็นเหตวัตถ (เหตวัตถะ = เนื้อความบอกเหตุ) เช่น :–

– อุทรสฺส เหตุ; อุทรสฺมา การณา = เหตุแห่งท้อง.

๗. สัตตมีวิภัติ

๓๖. *สตฺตมฺยาธิเกฺย* – สัตตมีวิภัติ ลงในประโยคที่ประกอบด้วย 'อุป' ศัพท์ ในอรรถ ยิ่ง, เกิน เช่น :–

– อุปขาริยำ โทโณ = โทณหนึ่ง เกินกว่าขาริหนึ่ง (เครื่องตวงอย่างเก่า).

๓๗. *สามิตฺเตธินา* ๒.๑๗ – สัตตมีวิภัติลงในประโยคที่ประกอบด้วย 'อธิ' ศัพท์ ในอรรถแห่งความ 'ใหญ่ยิ่ง' 'เป็นเจ้า' เช่น :–

– อธิ ปญฺจาเลสุ พฺรหฺมทตฺโต = พรหมทัตใหญ่ยิ่งเหนือนครปัญจาล.

๓๘. สัตตมีวิภัติ ยังลงในประโยคบอกอาธาร (ที่รับรอง) และในประโยคบอกสัมปทาน (มอบให้) อีกด้วย เช่น :–

– สงฺเฆ เทติ = เขาให้ทะสงฆ์ หรือเขาให้แก่สงฆ์.

๓๙. *สพฺพาทิโต สพฺพา* ๒.๒๕ – วิภัติทั้งปวง ลงกับศัพท์เช่นเดียวกับ 'สพฺพ' เป็นต้น ในประโยคที่ประกอบด้วยศัพท์เป็นเหตวัตถ (เหตวัตถ = เนื้อความบอกเหตุ) เช่น :–

– โก เหตุ, กึ เหตุ์, เกน เหตุนา, กสฺส เหตุสฺส, กสฺมา เหตุสฺมา, กสฺส เหตุสฺส, กสฺมึ เหตุสฺมึ.
กึ การณ์, เกน การเณน ดังนี้ เป็นต้น
กึ นิมิตฺต์, เกน นิมิตฺเตน ดังนี้ เป็นต้น
กึ ปโยชน์, เกน ปโยชเนน ดังนี้ เป็นต้น

๑๕. แบบฝึกหัด

๑. *ขอให้แปลเป็นภาษาไทย*

พุทฺธา. พุทฺเธ. ปญฺญา. กญฺญาย. **รตฺติยา**. **สพฺพสฺส**. **พฺรหฺมทตฺโต** นาม **ราชา** อโหสิ. **พุทฺธโฆโส** นาม อาจริโย อโหสิ. 'พุทฺโธ พุทฺโธ' ติ สุตฺวา สุเมโธ ตุฏฺฐหฏฺโฐ ชาโต. **นิพฺพานํ** นาม สพฺเพสํ สงฺขารานํ อุปสโม. เอวํ พุทฺธา วทนฺติ. ปุญฺญานิ **วฑฺฒนฺติ**, ปาปานิ **ปริหายนฺติ**.

พุทฺโธ ธมฺมํ เทเสติ. มาณวโก **มาสํ** สชฺฌายติ. ภควา **สตฺตาหํ นิสีทิ**. มาณโว **โกสํ** สชฺฌายติ. รุกฺขํ อนุวิชฺโชตเต จนฺโท. คามํ **คามํ** อนุ วสฺสติ เทโว. อนฺตรา จ **นาฬนฺทํ** อนฺตรา จ **ราชคหํ**. อภิโต **คามํ**. อุปมา มํ ปฏิภาติ. เอกมนฺตํ นิสีทิ. **สีฆํ สีฆ์** คจฺฉติ. ผเล ขาทิ.

รุกฺขํ **ขคฺเคน** ฉินฺทติ. พุทฺเธน เทสิโต ธมฺโม. ติเลหิ เขตฺเต วปติ. กญฺญาย ปจฺฉา มาตา คจฺฉติ. เกน เหตุนา วสติ? **อเนน** วสติ. กมฺมุนา (กมฺมนา) พฺราหฺมโณ โหติ. เยน ภควา เตน อุปสงฺกมึสุ. อกฺขินา กาโณ. วณฺเณน อภิรูโป. ชาติยา สตฺต–วสฺสิโก.

ภิกฺขุสฺส ทานํ เทติ. นโม พุทฺธสฺส. เทเสตุ ภนฺเต! ภควา ธมฺมํ ภิกฺขูนํ. **สคฺคาย** สંวตฺตติ. อลं เม เตน ธมฺเมน. **สคฺคาย** คจฺฉติ. ตถา ตสฺส ผาสุ โหติ. โภคาย วชติ.

ปาปา จิตฺตं นิวาเรติ. ยสฺมา เขมं, ตโต ภยं. **เปมโต** ชายติ โสโก. **ปญฺญาย** สุคตึ ยนฺติ. **อิโต** พหิทฺธา. อญฺญตฺร ทุกฺขา. อุทฺธं ปาท–ตลา อโธ เกสมตฺถกา.

ภิกฺขุสฺส จีวรं **กิสฺส** เหตุ อลฺลं ติ? พุทฺโธ ภควา ปูชิโต **ราชานํ** (รญฺญ) สุมานิโต จ. **ปาปสฺส** อกรณํ สุขं. **สปฺปีสฺส** ปตฺตํ ปูเรตฺวา คโต. สพฺเพสं ภิกฺขูนं อานนฺโท ทสฺสนียตโม. สพฺเพ ภายนฺติ **มจฺจุโน** (มจฺจุนา). **ปุตฺตสฺส** (ปุตฺตสฺ) อิจฺฉมาโน เทวं อจฺจติ.

ภควา สาวตฺถิยं วิหรติ เชตวเน. ปสนฺโน พุทฺธสาสเน. **กทลีสุ** คเช รกฺขนฺติ. สมฺปฏิจฺฉามิ มตฺถเก (เหนือเศียร). วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี. **ชายมาเน โพธิสตฺเต** อยं โลกธาตุ สกมฺปี. **อิมสฺมึ สติ** อิทं โหติ. **ทนฺเตสุ** หญฺญเต นาโค.

๒. *อักษรดำข้างบนนี้ เป็นวิภัติอะไร?*

๓. *ให้บอกการกตัวอักษรดำข้างล่างนี้* (อุทาหรณ์ใดก็ได้ไม่กำหนดวิภัติ)

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ. **เอกํ สมยं** ภควา สาวตฺถิยं วิหรติ. โส ภิกฺขุ อิโต จุโต **สคฺคํ** โลกं อุปปชฺชิ. **ภิกฺขุสંฆ** ปิฏฺจิโต ปิฏฺจิโต อคมาสิ.

เตน โข ปน สมเยน. เยน ภควา เตน อุปสงฺกมิ. **ทุกฺขสฺส ภีโต** อหं รุทนฺตานं มาตาปีตูนนฺ พุทฺธสาสเน ปพฺพชึ. สพฺเพ ตสนฺติ **ทณฺฑสฺส.**

อุปาสกา ภิกฺขูนं อภิวาเทนฺติ. **สงฺเฆ** ทินฺนं มหปฺผลं **โหติ.**

ปาฐะที่ ๔
กฺฤทนฺต-ปกรณ์
(ภาคต้น นิษฐา)

---

๑. *กตฺตริ ภูเต กฺตวนฺตุ, กฺตาวี ๕.๕๔*— ในอรรถแห่งอดีตกาล ลง 'กฺตวนฺตุ' ปัจจัย และ 'กฺตาวี' ปัจจัยหนปลายธาตุ เมื่อลงปัจจัยทำรูปสำเร็จแล้ว ใช้เป็นตัววิเศษณและมีลิงค์ วจนะ วิภัติ เสมอกันกับตัววิเศษย เช่น:—

วิ + ชิ + กฺตวนฺตุ = วิชิตวนฺตุ.

วิ + ชิ + กฺตาวี = วิชิตาวี แปลว่า เขามีความชนะ.

๒. ในปุลลิงค์และนปุ๋สกลิงค์ รูปแห่ง 'วิชิตวนฺตุ' ศัพท์เหมือน 'คุณวนฺตุ' ศัพท์ และรูปแห่ง 'วิชิตาวี' ศัพท์เหมือน 'ทณฺฑี' ศัพท์

ในอิตถีลิงค์ รูปแห่ง 'วิชิตวนฺตุ' ศัพท์ เป็น 'วิชิตวตี' หรือ 'วิชิตวนฺตี' และรูปแห่ง 'วิชิตาวี' ศัพท์ เป็น 'วิชิตาวินี'

อนึ่ง รูปศัพท์ อิตถีลิงค์เหล่านี้ แจกเหมือน 'หตฺถี' ศัพท์ เช่น:—

—ปุลลิงค์— วิชิตวา, วิชิตาวี วา ขตฺติโย = กษัตริย์ผู้มีความชนะแล้ว

วิชิตวนฺโต, วิชิตาวิโน วา ขตฺติยา = กษัตริย์ทั้งหลายผู้มีความชนะแล้ว

วิชิตวนฺตํ, วิชิตาวินํ วา ขตฺติยํ = ซึ่งกษัตริย์ผู้มีความชนะแล้ว

—อิตถีลิงค์— วิชิตวตี, วิชิตวนฺตี, วิชิตาวินี วา อิตฺถี = หญิงผู้มีความชนะแล้ว

๓. *กฺโต ภาวกมฺเมสุ* ๕.๕๖ 'กฺต' ปัจจัยลงหนปลายธาตุในกรรมวาจกและภาววาจก ในอรรถแห่งภูตกาล (มีความหมายเป็นอดีตกาล) เช่น :–

กร + กฺต = กตํ.

วิ + ชิ + กฺต = วิชิตํ.

ศัพท์ที่สำเร็จรูปด้วย 'กฺต' ปัจจัย ต้องเป็นวิเศษณะของตัวกรรมรูป (วุตตกรรม) เช่น :–

รชฺชํ วิชิตํ รญฺญา = ราชสมบัติ อันพระราชาชนะแล้ว.

รชฺชานิ วิชิตานิ รญฺญา = ราชสมบัติทั้งหลายอันพระราชาชนะแล้ว.

อิตฺถี วิชิตา รญฺญา = ผู้หญิงอันพระราชาชนะแล้ว.

รญฺญา วิชิเต นคเร มหาธนํ อตฺถิ = ในนครอันพระราชาชนะแล้วมีทรัพย์มาก.

ในภาววาจก ศัพท์สำเร็จรูปด้วยลง 'กฺต' ปัจจัยนี้ ต้องเป็นเอกวจนะ นปุ๎สกลิงค์ เสมอ เช่น :–

มยา หสิตํ = อันฉันหัวเราะแล้ว.

อมฺเหหิ หสิตํ = อันฉันทั้งหลายหัวเราะแล้ว.

ตฺวยา หสิตํ. ตุมฺเหหิ หสิตํ. พาลเกน หสิตํ. กญฺญาย หสิตํ.

๔. *กตฺตริ วา รมฺเภ* ๕.๕๗ 'กฺต' ปัจจัย ยังลงหนปลายธาตุในกัตตุวาจก ในอรรถแห่งกริยารัมภ (เริ่มกระทำ) อนึ่ง ยังลงหนปลายธาตุ แม้ในยถาปัตตกรรม (กรรมที่ทำตามหน้าที่) และภาววาจก เช่น :–

กัตตุ – ปกโต ภวํ กฏฺ = อันท่านเริ่มทำเสื่อแล้ว.

กรรม – ปกโต โภตา กโฏ = เสื่ออันท่านเริ่มทำแล้ว.

กัตตุ – ปสุตฺโต ภวํ = ท่านหลับไปแล้ว.

ภาว – ปสุตฺตํ ภวตา = อันท่านหลับไปแล้ว.

๕. *ฐาส วส สิลิส สี รุห ชรชนีหิ ๕.๕๘* – 'กฺต' ปัจจัย ลงหนปลายธาตุ เช่น 'ฐา' ธาตุ เป็นต้น ในวาจก ๓ อย่าง คือ กัตตุ, กรรม และ ภาว เช่น:–

กัตตุ – อุปฏฺจิโต ครุ ภวํ = ท่านรับใช้ครูแล้ว.

กรรม – อุปฏฺจิโต คุรุ โภตา = ครูอันท่านรับใช้แล้ว.

๖. *คมนตฺถา กมฺม กาธาเร จ ๕.๕๙* – 'กฺต' ปัจจัย ลงหน ปลายธาตุ ที่หมายถึงการไป และที่เป็นอกรรมธาตุ แม้ในอรรถแห่ง อาธาร (ที่รองรับ) และในภาว เช่น :–

ภาว – อิทำ เตสำ ยาตำ. = ที่นี้เขาทั้งหลายไปแล้ว.

กัตตุ – อิห เต ยาตา. = เขาทั้งหลายไปในที่นี้แล้ว.

กรรม – อิห เตหิ ยาตำ = ที่นี้ อันเขาทั้งหลายไปแล้ว.

ดังนี้เป็นต้น

๗. *อาหารตฺถา ๕.๖๐* – 'กฺต' ปัจจัยลงหนปลายธาตุ ที่หมายถึง การกิน และการดื่มในอรรถแห่ง อาธาร เช่น :–

อิทำ เตสำ ภุตฺตำ, อิห เตหิ ภุตฺตำ = ที่นี้เขาทั้งหลายกินแล้ว, ที่นี้อันเขาทั้งหลายกินแล้ว,

๘. *น เต กานุพนฺธนาคเมสุ* ๕.๘๕ – วา กฺวจิ ๕.๕๖ – เมื่อลง 'กฺต' ปัจจัย และ กฺตวนฺตุ ปัจจัย (ถ้ามี 'ก' ติดมาใน ปัจจัย) โดยทั่ว ๆ ไปต้องพฤทธิ 'อ' 'อิ' และ 'อุ' ที่อยู่ถัดธาตุ แต่ไม่ต้องทำเช่นนั้น เพราะว่า บางแห่งมีพฤทธิบ้างก็ได้เช่น :–

– ไม่ต้องพฤทธิ : จิ + กฺต = จิโต. สุโต. ทิฏฺโจ. ปุฏฺโจ. วิชิตํ.

– มีพฤทธิบ้างก็ได้ = มุทิโต, โมทิโต. รุทิตํ, โรทิตํ.

๙. เมื่อลงปัจจัย คือ 'กฺตวนฺตุ' และ 'กฺต' แล้ว ธาตุย่อมมีรูปพิเศษไปบ้าง เช่น คม[๑] – คตวา, คตํ. หน – หตวา, หตํ. มน – มตวา, มตํ. ตน – ตตวา, ตตํ. รม – รตวา, รตํ. – กร – กตวา, กตํ. วจ[๒] – อุตฺตวา, อุตฺตํ. วส[๓] – อุตฺถวา, อุตฺถํ. วฑฺฒ[๔]

---

๑. **คมาทิรานำ โลโป 'นฺตสฺส'** ๕.๑๐๕ – เว้น 'กฺตวา' และ 'กฺตวาน' เมื่อลงปัจจัยอื่นที่มี 'ก' ติดมา ให้ลบอักษร ตัวสุดธาตุ เช่น 'คม' ธาตุเป็นต้น (โปรดดูบทเพิ่มเติมที่ ๓) และธาตุที่มี 'ร' เป็นที่สุด เช่น :–

คม + กฺต = คตํ. ขน + กฺต = ขตํ. หน + กฺต = หตํ. มตํ. คตํ. สญฺญตฺตํ. รตํ. กร + กฺต = กตํ.

(แต่ว่า – คม + กฺย + เต = คมฺยเต. นี้ไม่ได้ลบ 'ม' แห่ง 'คม' เพราะว่าหนปลายธาตุมี 'ก' ติดมาใน 'กฺย' ปัจจัยก็จริง แต่ไม่ 'กล้ำ' กันกับตัว 'ต' เหมือน 'กฺต' คือเป็น 'กฺย' ไม่ใช่ 'กฺต')

๒. **วจาทีนำ วสฺสุฏฺ วา** ๕.๑๑๐ – เว้น 'กฺตวา' และ 'กฺตวาน' เมื่อลงปัจจัยอื่นที่มี 'ก' ติดมา ให้เอา 'ว' แห่ง 'วจ' ธาตุ เป็นต้น (โปรดดูบทเพิ่มเติมที่ ๓) เป็น 'อุ' บ้างก็ได้ เช่น :– วจ + กฺต = วุตฺตํ, อุตฺตํ. อสฺ + กฺต = วุตฺถ, อุตฺถ.

๓. **อสฺสุ** ๕.๑๑๑ – เว้น 'กฺตวา' และ 'กฺตวาน' เมื่อลงปัจจัยอื่น ที่มี 'ก' ติดมาให้เอา 'อ' แห่ง 'วส' ธาตุเป็นต้น เป็น 'อุ' เช่น :– วส + กฺต = วุตฺถ ฯ **สาสวสสัสสสา โอ** ๕.๑๑๔ – หนปลายธาตุคือ 'สาส' 'วส' 'สัส' และ 'สส' ให้เอา 'ต' เป็น 'ถ' เช่น :– สาส + กฺต = สฺสฏฺถ. วส + กฺต = วุตฺถ. ป + สัส + กฺต = ปสตฺถ. สส + กฺต = สตฺถ.

— วฑฺฒวา, วฑฺฒ. ยช[๕] — อิฏฺวา, อิฏฺ. ยิฏฺวา, ยิฏฺ. จา[๖] — จิตวา, จิต. กา[๗] — กีตวา, กีต.

ปา — ปีตวา, ปีต. ชนิ[๘] — ชาตวา, ชาต. สาส[๙] — สิฏฺวา สิฏฺ. ธา[๑๐] — นิหิตวา, นิหิต. ตุส[๑๑] — ตุฏฺวา, ตุฏฺ. กส[๑๒] — กิฏฺวา, กฏฺวา, กิฏฺ, กฏฺ. ปุจฺฉ[๑๓] — ปุฏฺวา, ปุฏฺ. พุธ[๑๔] — พุทฺธวา, พุทฺธ.

---

๔. **วฑฺฒสฺส วา** ๕.๑๑๒ — เว้น 'กฺตฺวา' และ 'กฺตฺวาน' เมื่อลงปัจจัยอื่นที่มี 'ก' ติดมา ให้เอา 'อ' แห่ง 'วฑฺฒ' ธาตุ เป็น 'อุ' บ้างก็ได้ เช่น :— วฑฺฒ + กฺต = วฑฺฒิ, วุฑฺฒ.

๕. **ย ชสฺส ยสฺส ฏิ ยี** ๕.๑๑๓ — เว้น 'กฺตฺวา' และ 'กฺตฺวาน' เมื่อลงปัจจัยอื่นที่มี 'ก' ติดมา ให้อาเทศ 'ย' แห่ง 'ยช' ธาตุ เป็น 'อิ' และ 'ยี' เช่น ยช + กฺต = อิฏฺ, ยิฏฺ.

๖. **ธาสฺสิ** ๕.๑๑๔ — เว้น 'กฺตฺวา' และ 'กฺตฺวาน' เมื่อลงปัจจัยอื่นที่มี 'ก' ติดมา ให้อาเทศ 'ธา' ธาตุเป็น 'ธิ' เช่น — ธา + กฺต = ธิต.

๗. **คาปานมี** ๕.๑๑๕ — เว้น 'กฺตฺวา' และ 'กฺตฺวาน' เมื่อลงปัจจัยอื่นที่มี 'ก' ติดมา ให้อาเทศ 'กา' ธาตุเป็น 'คี' และ 'ปา' ธาตุเป็น 'ปี' เช่น :— กา + กฺต = คีต. ปา + กฺต = ปีต.

๘. **ชนิสฺสา** ๕.๑๑๖ — เว้น 'กฺตฺวา' และ 'กฺตฺวาน' เมื่อลงปัจจัยอื่นที่มี 'ก' ติดมา ให้อาเทศ 'ชนิ' ธาตุ เป็น 'ชาน' เช่น — ชาต.

๙. **สา ส สฺส สิ สฺวา** ๕.๑๑๗ — เว้น 'กฺตฺวา' และ 'กฺตฺวาน' เมื่อลงปัจจัยอื่นที่มี 'ก' ติดมาให้อาเทศ 'สาส' ธาตุ เป็น 'สิสฺส' บ้างก็ได้ เช่น— สาส + กฺต = สิฏฺ. สตฺถุ, สิสฺโส, สาสิโย.

๑๐. **ธาสฺส หิ** ๕.๑๑๘ — เว้น 'กฺตฺวา' และ 'กฺตฺวาน' เมื่อลงปัจจัยอื่นที่มี 'ก' ติดมา ให้อาเทศ 'ธา' ธาตุเป็น 'หิ' เช่น นิหิต, นิหิตวา.

๑๑. **สานนฺต รสฺส ตสฺส โธ** ๕.๑๔๐ — หนปลายธาตุที่มี 'ส' เป็นที่สุด (ส การันต์) ให้เอา 'ต' เป็น 'ธ' เช่น :— ตุสฺ + กฺต = ตุฏฺโธ. ตุฏฺวา. ตุส + ตพฺพ = ตุฏฺธพฺพ. ตุส + กฺติ = ตุฏฺธิ.

๑๒. **ก สสฺสิมฺ จ วา** ๕.๑๔๑ หนปลาย 'กส' ธาตุ ให้เอา 'ต' เป็น 'ธ' เอา 'กส' เป็น 'กิส' บ้างก็ได้ เช่น :— กส + กฺต = กิฏฺ, กฏฺ.

๑๓. **ปุจฺฉาทิโต** ๕.๑๔๓ — หนปลาย 'ปุจฺฉ' ธาตุเป็นต้น ให้เอา 'ต' เป็น 'ธ' เช่น :— ปุจฺฉ+กฺต = ปุฏฺ. ภช — ภฏฺ. ยช — ยิฏฺ.

ทห[๑๕]—ทฑฺฒวา, ทฑฺฒ. พห[๑๖]—พฺฤหฺฒวา, พฺฤหฺฒ. อารุห[๑๗]—อารูฬฺหวา, อารูฬฺห. มุห[๑๘]—มูฬฺหวา, มูฬฺห. ภิท[๑๙]—ภินฺนวา, ภินฺน. ทา[๒๐]—ทินฺนวา, ทินฺน. กิร[๒๑] — กิณฺณวา, กิณฺณ.

---

๑๔. **โธ ธหเกหิ** ๕.๑๔๕ – หนปลายธาตุที่มี 'ธ' เป็นที่สุด 'ห' เป็นที่สุด 'ภ' เป็นที่สุดให้เอา 'ต' เป็น 'ธ' เช่น :– พุธ + กฺต = พุทฺธ. ทุห + กฺต = ทุทฺธ. ลภ + กฺต = ลทฺธ.

๑๕. **ทหาโฒ** ๕.๑๔๖–หนปลาย 'ทห' ธาตุให้เอา 'ต' เป็น 'ฒ' เช่น:– ทห+กฺต=ทฑฺโฒ.

๑๖. **พหสฺสุมฺ จ** ๕.๑๔๗–หนปลาย 'พห' ธาตุให้เอา 'ต' เป็น 'ฒ' เอา 'พห' เป็น 'พฺห' เช่น:– พห+กฺต=พฺฤหฺโฒ.

๑๗. **รุหาทีหิ โห พ จ** ๕.๑๔๘–หนปลาย 'รุห' ธาตุ เป็นต้น ให้เอา 'ต' เป็น 'ห' แล้วเอาอักษรที่สุดธาตุเป็น พ เช่น:– อารุห+กฺต = อารูฬฺโห. คุห+กฺต = คูฬฺโห. วห+กฺต = วูฬฺโห.

วหสฺสุสฺส ๕.๑๐๗ – เว้น 'กฺตฺวา' และ 'นกฺตฺวา' เมื่อลง 'ต' ปัจจัยที่มี 'ก' ติดอยู่ด้วย ให้อาเทศ 'วห' ธาตุเป็น 'วูห' เช่น:– วห+กฺต = วูฬฺโห.

มุห วหานำ จ เต กานุพนฺเธตฺว ๕.๑๐๖–เว้น 'กฺตฺวา' และ 'นกฺตฺวา' เมื่อลงปัจจัยมี ต เป็นต้นที่มี 'ก' ติดมาให้ทีฆสระแห่งธาตุ 'มุห' 'วห' และ 'คุห' เช่น:– คุห+กฺต=คูฬฺโห. มุห+กฺต=มูฬฺโห. พห+กฺต=พาฬฺโห.

๑๘. **มุหา วา** ๕.๑๔๙ กับด้วย 'มุห' ธาตุ ย่อมเปลี่ยนแปลงได้ เช่น:– มูฬฺโห, มุฑฺโฒ.

๑๙. **ภิทาทิโต โน กฺต กฺตวนฺตูนำ** ๕.๑๕๐–หนปลาย 'ภิท' ธาตุเป็นต้น มีปัจจัยคือ 'กฺต' หรือ 'กฺตวนฺตุ' ให้เอา 'ต' แห่งปัจจัยนั้นเป็น 'น' เช่น :– ภิท+กฺต=ภิท+ต=ภิท+น=ภินฺโน. ภินฺนวา. ฉินฺโน, ฉินฺนวา. ฉนฺโน, ฉนฺนวา. ขินฺโน, ขินฺนวา. อุปฺปนฺโน, อุปฺปนฺนวา. สินฺโน, สินฺนวา. สนฺโต, สนฺตวา. ปีโน, ปีนวา. สูโน, สูนวา. ทีโน, ทีนวา. ฑีโน, ฑีนวา. ลีโน, ลีนวา. ลูโน, ลูนวา.

๒๐. **ทาตฺวินฺโน** ๕.๑๕๑ – หนปลาย 'ทา' ธาตุมีปัจจัย คือ 'กฺต' และ 'กฺตวนฺตุ' ให้เอา 'ต' แห่งปัจจัยนั้นเป็น 'อินฺน' เช่น:– ทา+กฺต=ทินฺโน. ทินฺนวา.

๒๑. **กิรา ทีหิ โณ** ๕.๑๕๒ – หนปลาย 'กิร' ธาตุเป็นต้น มีปัจจัยคือ 'กฺต' และ 'กฺตวนฺตุ' ให้เอา 'ต' แห่งปัจจัยนั้นเป็น 'ณ' เช่น:– กิร+กฺต=กิณฺโณ, กิณฺณวา. ปูร+กต=ปูณฺโณ, ปูณฺณวา, ขีโณ, ขีณวา.

ตร[๑]—ติณฺณวา, ติณฺณำ. ภญฺช[๒]—ภคฺควา, ภคฺคำ. สุสฺส[๓]—สุกฺขวา, สุกฺขำ. ปจ[๔]—ปกฺกวา, ปกฺกำ. มุจ[๕]—มุกฺกวา, มุตฺตวา, มุกฺตำ, มุตฺตำ. ธำส[๖]—ธสฺโต. ตส—ตฺรสฺโต.

---

๑. **ตราทีหิ ริณฺโณ** ๕.๑๕๓ — หนปลาย 'ตร' ธาตุเป็นต้นมีปัจจัย คือ 'กฺต' และ 'กฺตวนฺตุ' ให้เอา 'ต' แห่งปัจจัยนั้นเป็น 'ริณฺณา' เช่น:— ตร+กฺต=ตร+อิณฺณ=ติณฺโณ, ติณฺณวา. ชิณฺโณ, ชิณฺณวา. จิณฺโณ, จิณฺณวา.

๒. **โค ภญฺชาทีหิ** ๕.๑๕๔ — หนปลายธาตุ 'ภญฺช' เป็นต้นมีปัจจัย คือ 'กฺต' และ 'กฺตวนฺตุ' ให้เอา 'ต' แห่งปัจจัยนั้นเป็น 'ค' เช่น:— ภญฺช+กฺต=ภคฺโค, ภคฺควา. ลคฺโค, ลคฺควา. นิมุคฺโค, นิมุคฺควา. สำวิคฺโค, สำวิคฺควา.

๓. **สุสาโข** ๕.๑๕๕—หนปลาย 'สุส' ธาตุ เอา 'ต' เป็น 'ข' เช่น:— สุกฺโข, สุขวา.

๔. **ปจาโก** ๕.๑๕๖—หนปลาย 'ปจ' ธาตุ เอา 'ต' เป็น 'ก' เช่น:— ปจ+กฺต=ปกฺโก, ปกฺกวา.

๕. **มุจา วา** ๕.๑๕๗—หนปลาย 'มุจ' ธาตุ เอา 'ต' เป็น 'ก' บ้างก็ได้ เช่น:— มุกฺโก, มุกฺกวา, มุตฺโก, มุตฺตวา.

๖. **ธสฺโต ตฺรสฺตา** ๕.๑๔๒ — นิบาต (ศัพท์เหล่านี้สำเร็จรูปแล้ว มีอรรถคือความกำจัด, ธำส=ธำสเต ลบนิคคหิตออกเสีย ด้วยสูตรว่า 'โลโป' ๑.๓๔ ตส = ความสะดุ้งกลัว ตฺรส = ความสะดุ้งกลัว, ความหวาดเสียว, ลง อุ ข้างหน้า เป็น อุตฺราสี, อุตฺรสฺโต.)

๑๖. แบบฝึกหัด

๑. *ขอให้แปลเป็นไทย*

๑) อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน สปฺปุริส–ธมฺเม อวินีโต สพฺพํ อภินนฺทติ. ตำ กิสฺส เหตุ? "อปริญฺญาตำ ตสฺสา" ติ วทามิ. อรหนฺตานำ (พฺรหฺมจริยำ) วุสิตวนฺตานำ อาสวา ขีณา, กรณียา กตา, ภาโร โอหิโต, สทตฺโถ อนุปฺปตฺโต, ภวสโยชนา ปริกฺขีณา, โหนฺติ. ตสฺมา • เต กิญฺจิ ปี นาภินนฺทนฺติ. ปริญฺญาตำ เตสำ ติ วทามิ.

๒) ทิฏฺจำ, สุตำ, มุตำ, วิญฺญาตำ–สพฺพำ อนิจฺจโต ปจฺจเวกฺขิตพฺพำ. กตำ กรณียำ. เอวำ เม สุตำ. พาลเกน สหิตำ. ปกโฏ ภวำ กฏฺโ. อุปฏฺจิโต คุรุ โภตา. อิทำ เตสำ ยาตำ. อิห เตหิ ภุตฺตำ. ผลานิ ปกฺกานิ มาร–เสนา น วิชิตาวี ฌายิสุ มุนิสุ. ภควา สาวเกหิ ปุฏฺเจ ปญฺเห วฺยากโรติ.

๓) ยถาคารำ ทุจฺฉนฺนำ วุฏฺจี สมติวิชฺฌติ
เอวำ อภาวิตำ จิตฺตำ ราโค สมติวิชฺฌติ.
คตทฺธิโน วิโสกสฺส วิปฺปมุตฺตสสฺ สพฺพธิ
สพฺพคนฺถปฺปหีนสฺส ปริฬาโห น วิชฺชติ.
สนฺตำ อสฺส มนำ โหติ สนฺตา วาจา จ กมฺม จ
สมฺมทญฺญวิมุตฺตสฺส อุปสนฺตสฺส ตาทิโน.

๒. *ขอให้ท่องคำที่เขียนข้างล่างต่อไปนี้ให้จำได้ และให้บอกคำที่ซ้ำกันนั้น* โดยกระจายออกเป็นธาตุ ปัจจัย (เผนิกธาตุ)

ในอรรถแห่ง 'กถิต'—ภาสิตํ, ลปิตํ, วุตฺตํ, อภิหิตํ, อกฺขาตํ, อุทีริตํ, คหิตํ, ภณิตํ, อุทิตํ, กถิตํ.

ในอรรถแห่ง 'รู้'—พุทฺธํ, ปฏิปนฺนํ, วิทิตํ, อวคตํ, มตํ, ญาตํ.

ในอรรถแห่ง 'บูชา'—อปจายิตํ, อจฺจิตํ, อปจิตํ, ปูชิตํ.

ในอรรถแห่ง 'แสวงหา'—มคฺคิตํ, ปริเยสิตํ, คเวสิตํ, อเนฺวสิตํ.

ในอรรถแห่ง 'รักษา'—โคปีตํ, คุตฺตํ, ตาตํ, โคปายิตํ, อวิตํ, รกฺขิตํ.

ในอรรถแห่ง 'กิน'—คิลิตํ, ขาทิตํ, ภุตฺตํ, อชฺโฌหฏฺ, อสิตํ, ภกฺขิตํ.

ในอรรถแห่ง 'หิว'—ชิฆจฺฉิตํ, ฉาตํ, พุภุกฺขิตํ, ขุทิตํ.

ในอรรถแห่ง 'นำมา'—'อาหฏฺ, อาภตํ, อานีตํ.

ในอรรถแห่ง 'เสียหาย'—กลิตํ, ปนฺนํ, จุตํ, ธสิตํ, ภฏฺจุ.

ในอรรถแห่ง 'ตัด, ขาด, ฉีก'—กนฺติตํ, สฺฉินฺนํ, ลูนํ, ทาตํ, ฉินฺนํ.

ในอรรถแห่ง 'สั่น, ไหว'—ธูตํ, อาธูตํ, จลิตํ, กมฺปีตํ.

ในอรรถแห่ง 'หุ้ม, กั้น'—เวจิตํ, วลยิตํ, รุทฺธํ, สวุตํ, อาวุตํ.

ในอรรถแห่ง 'รื่นเริง'—ปีตํ, หฏฺจุ, มตฺตํ, ตุฏฺจุ, ปมุทิตํ.

๓. *ขอให้บอกประโยค โดยศัพท์ที่เขียนไว้ข้างล่างนี้*

กตานิ. กิฏฺเจสุ เขตฺเตสุ. ภินฺเนน รเถน. ทินฺนวติยา กญฺญาย. อาสเวหิ มุตฺตวนฺโต. อาสเวหิ วิมุตฺตํ. สนฺตานิ อินฺทฺริยานิ. ตสฺมึ อุตฺเต. วิชิตาวิโน วิชิตวนฺตี.

๔. *ขอให้แปลเป็นบาลี*

ทรัพย์ย่อมมีมากในนครอันพระราชาชนะแล้ว. อินทรีย์ทั้งหลายทั้งปวง อันพระอรหันต์ชนะแล้ว. ทางแห่งนิพพานอันพระสาวกได้เห็นแล้ว, รู้แล้ว, ปรากฏแล้ว (ปจฺจกฺขาตํ). พระราชาองค์แรกครองราชย์เป็นไปตามธรรม. จักษุในญาณอันเขาให้บังเกิดขึ้นแล้ว. เจ้าจงดูผลไม้ทั้งหลายสุกแล้ว.

ปาฐะที่ ๕
กิตฺตนฺต—ปกรณ์
(ภาคที่ ๒ ตพฺพ, ตุ๋, ตฺวา)

ตพฺพ, อนีย, ฆฺยณ

๑๐. *ภาวกมฺเมสุ ตพฺพานียา* ๕.๒๗ — ในภาววาจกและกรรมวาจก หนปลายธาตุ โดยมากลง 'ตพฺพ' และ 'อนีย' ปัจจัย เช่น :—

ภาววาจก — มยา หสิตพฺพำ หสนียำ วา = อันข้าพเจ้าพึงหัวเราะหรือควรหัวเราะ.

มยา นิสีทิตพฺพำ นิสีทนียำ วา = อันข้าพเจ้าพึงนั่งหรือควรนั่ง.

กรรมวาจก — มยา กตฺตพฺโพ กรณีโย วา กโฏ = เสื่ออันข้าพเจ้าพึงทำ หรือควรทำ.

มยา โสตพฺพานิ สวนียานิ วา ตานิ วจนานิ = คำทั้งหลายเหล่านี้อันข้าพเจ้าพึงฟังหรือควรฟัง.

๑๑. *ฆฺยณ* ๕.๒๘ — ในที่ข้างบน หนปลายธาตุ โดยมากลง 'ฆฺยณ' ปัจจัย ฆฺยณ์ ปัจจัย คือ 'ย' เช่น :—

มยา อิทำ น วากฺยำ[๑] = คำอันนี้ข้าพเจ้าไม่พึงกล่าวหรือไม่ควรกล่าว.

สิสฺเสน ปุปฺผานิ เวยฺยานิ = ดอกไม้ทั้งหลายอันศิษย์พึงเก็บหรือควรเก็บ.

---

๑. **กคา จชานำ ฆานุพนฺเธ** ๕.๔๘ — เมื่อลงปัจจัยที่มี 'ฆ' ติดมา ให้เอา 'จ' ที่สุดธาตุเป็น 'ก' เอา 'ช' เป็น 'ค' เช่น :— วจ + ฆฺยณ์ = วากฺย. ภช + ฆฺยณ์ = ภาคฺย ฯ

๑๒. *อา สฺเส จ* ๕.๒๙ – เมื่อลง 'ฆฺยณฺ' ปัจจัยให้เอา 'อา' แห่งธาตุ เป็น 'เอ' เช่น :–

ธนิเกหิ ทลิทฺทานำ ทานำ เทยฺยำ = ทานอันผู้มีทรัพย์ทั้งหลายพึงให้หรือควรให้แก่คนยากจนทั้งหลาย.

อจฺฉานิ ชลานิ เปยฺยานิ = น้ำทั้งหลายใส พึงดื่มหรือควรดื่ม.

๑๓. ศัพท์ที่มี 'ตพฺพ' 'อนีย' และ 'ฆฺยณฺ' ปัจจัยเป็นที่สุดใช้เหมือนกันกับวิเศษณ เช่น :–

สินานียำ จุณฺณำ = สบู่นี้ซึ่งเป็นสิ่งที่เขาใช้อาบน้ำ.

ทานีโย พฺราหฺมโณ = พราหมณ์ซึ่งเป็นผู้ที่เขาให้ทาน.

อุปฏฺฐานีโย สิสฺโส = ศิษย์นี้ ซึ่งเป็นผู้ที่เขาควรรับใช้.

๑๔. *ยุ วณฺณา น เม โอ ปฺปจฺจเย* ๕.๘๒ – เมื่อลงปัจจัยให้เอา 'อิ' แห่งธาตุเป็น 'เอ' และเอา 'อุ' แห่งธาตุเป็น 'โอ' เช่น :–

จิ + ตพฺพ = เจตพฺพำ. จิ + อนีย = จยนียำ.

จิ + ฆฺยณฺ = เจยฺยำ. โสตพฺพำ. สวนียำ.

(น พฺรู สฺโส ๕.๙๗ – หนปลาย 'พฺรู' ธาตุ เมื่อลงพยัญชนะปัจจัยไม่ต้องเอา 'อู' แห่งธาตุนั้นเป็น 'โอ' เช่น :– พฺรู + มิ = พฺรูมิ. เมื่อลงสระปัจจัย ให้เอา 'อู' เป็น 'โอ' เช่น :–

พฺรู + อิ = อพฺรวิ)

๑๕. *ลหุสฺสุปนฺตสฺส* ๕.๘๓ – 'อิ' และ 'อุ' ตัวถัดที่สุดธาตุให้แปลงเป็น 'เอ' และ 'โอ' โดยลำดับ เช่น :–

อิส + ตพฺพ = เอสิตพฺพำ.

กุส + ตพฺพ = โกสิตพฺพำ.

๑๖. *มนานำ นิคฺคหีตำ* ๕.๙๖ – ข้างหน้าธาตุที่มี 'ม' เป็นที่สุด หรือมี 'น' เป็นที่สุด ('ม' การันต์ หรือ 'น' การันต์) ถ้าพยัญชนะตัวที่สองไม่ใช่ 'ย' ให้เอา 'ม' หรือ 'น' เป็น นิคฺคหิต เช่น :–

คม + ตพฺพ = คำ + ตพฺพ = คนฺตพฺพำ.

หน + ตพฺพ = หำ + ตพฺพ = หนฺตพฺพำ.

๑๗. เมื่อลงปัจจัยนี้ รูปของธาตุผิดแปลกไปบ้าง เช่น :–

วท + ฆฺยณฺ = วชฺชำ[๑]

กร + ฆฺยณฺ = กิจฺจำ[๒]

คุห + ฆฺยณฺ = คุยฺหำ[๓]

นิ + ปท + ตพฺพ = นิปชฺชิตพฺพำ[๔]

ภิท – เภตฺตพฺพำ[๕]

กร – กาตพฺพำ[๖]

นิ + สิท – นิสีทิตพฺพำ[๗]

อส – ภวิตพฺพำ[๘]

---

๑. **วทาทีหิ โย** ๕.๓๐ – ในภาวและกรรมหนปลาย วท ธาตุเป็นต้นโดยมากลง 'ย' อาคม เช่น :– วท – วชฺชำ = นินฺทนีย. มท – มชฺชำ. คม – คมฺมำ

๒. **กิจฺจ ฆ จฺจ ภ จฺจ เล ฆฺยา** ๕.๓๑ – ศัพท์ทั้งหลายเหล่านี้ลง ฆฺยณฺ บัจจัยเป็นรูปสำเร็จ– กร – กิจฺจำ. หน – ฆจฺโจ. ภร – ภจฺโจ. ภู – ภวฺย. ลิห – เลฆฺยำ.

๓. **คุหาทีหิ ยกฺ** ๕.๓๒ – ในภาวและกรรม หนปลายธาตุมี 'คุห' ธาตุเป็นต้น ลง 'ย' อาคม เช่น :– คุห – คุยฺหำ. ทุห – ทุยฺหำ. สิส – สิสฺโส.

๔. **ปทาทีนำ กฺวจิ** ๕.๕๒ – หนปลายธาตุมี 'ปท' ธาตุเป็นต้น ลง 'ย' อาคมในที่นั้น ๆ เช่น :– นิ + ปท + ตพฺพ = นิปชฺชิตพฺพำ. นิปชฺชิตุำ. นิปชฺชนำ. ป + มท + ตพฺพ = ปมชฺชิตพฺพำ. ปมชฺชิตุำ. ปมชฺชนำ.

๕. **ปรรูปมยกาเร วฺยญฺชเน** ๕.๕๕ – ถ้ามีสระอื่น ๆ อยู่หนปลายนอกจาก 'ย' ให้เอาพยัญชนะที่สุดธาตุเป็น ปรรูป (รูปตามตัวหลัง) เช่น :– ภิท + ตพฺพ = เภตฺตพฺพำ.

ตุ๎, ตาเย, ตเว

(นิมิตตารถก อัพยย)

(อัพยยมีความหมายเป็นไปในเหตุ)

๑๘. *ตุ๎ ตาเย ตเว ภาเว ภวิสฺสติ กฺริยายำ ตทตฺถายำ* ๕.๖๑ – หนปลายธาตุในความหมาย 'เป็นเหตุแห่งการนี้' ลงปัจจัยคือ 'ตุ๎' 'ตาเย' และ 'ตเว' เช่น :– กาตุ๎ คจฺฉติ ; กตฺตาเย คจฺฉติ; กาตเว[๕] คจฺฉติ = ไปเพื่อทำ.

๑๙. ศัพท์ประกอบด้วย 'ตุ๎' ปัจจัย ดังต่อไปนี้ :–

อิจฺฉติ โภตฺตุ๎, กาเมติ โภตฺตุ๎ = เขาปรารถนาในอันจะกิน.
ชานาติ โภตฺตุ๎ = เขาย่อมรู้จักแต่จะกิน.
สกฺโกติ โภตฺตุ๎ = เขาย่อมอาจที่จะกิน.
คิลายติ โภตฺตุ๎ = เขาย่อมเป็นไข้เพื่อกิน.
ฆฏเต โภตฺตุ๎ = เขาย่อมพยายามในอันจะกิน.
อารภเต โภตฺตุ๎ = เขาย่อมปรารภแต่จะกิน.
ลภเต โภตฺตุ๎ = เขาย่อมได้กิน.

---

๖. **ตุ๎ ตูน ตพฺเพสุ วา** ๕.๑๑๕ – เมื่อลงปัจจัย คือ 'ตุ๎' 'ตูน' และ 'ตพฺพ' ให้เอา 'กร' ธาตุเป็น 'การ' บ้างก็ได้ เช่น :– กร + ตุ๎ = กาตุ๎, กตฺตุ๎. กาตูน, กตฺตูน. กาตพฺพ, กตฺตพฺพ.

๗. **ชรสทานมีมฺ วา** ๕.๑๒๓ – หนปลายสระที่สุดธาตุ คือ 'ชร' และ 'สท' ลง 'อี' อาคม บ้างก็ได้ เช่น :– ชร – ชีรณ. ชีรติ. ชีราเปติ. ชีริตพฺพ. นิสท – นิสีทน. นิสีทิตุ๎. นิสีทติ. นิสีทิตพฺพ.

๘. **อตฺยาทินฺเต สฺวตฺถิสฺส ภู** ๕.๑๒๘ – เมื่อลงปัจจัยอื่นเว้น 'ติ' ปัจจัยเป็นต้น ในอรรถว่า 'มี' 'เป็น' ให้อาเทศ อส ธาตุเป็น 'ภู' เช่น :– อส + ตพฺพ = ภวิตพฺพ.

๙. **กรสฺสาตเว** ๕.๑๑๙ – เมื่อลง 'ตเว' ปัจจัย อาเทศ 'กร' ธาตุเป็น การ เช่น :– กร + ตเว = กาตเว.

ปกฺกมติ โภตฺตุ์ = เขาย่อมปรารภแต่จะกิน
อุสฺสหติ โภตฺตุ์ = เขาย่อมอุตสาหะในอันจะกิน
อรหติ โภตฺตุ์ = เขาย่อมควรเพื่อกิน
อตฺถิ โภตฺตุ์, วิชฺชติ โภตฺตุ์ = ของกินมีอยู่
กปฺปติ โภตฺตุ์ = สิ่งนี้มีไว้เพื่อใช้สอย (เพื่อบริโภค)
ปารยติ โภตฺตุ์ = เขา อาจกิน
ปหุ โภตฺตุ์ = เขาสามารถในการกิน (เพียงพอในการกิน).
ปริยตฺโต โภตฺตุ์ = เขาสามารถในการกิน ("……").
อลํ โภตฺตุ์ = เขาสามารถในการกิน ("……").
กาโล โภตฺตุ์ = สมัยแห่งการกิน (เวลากิน).
โภตฺตุมโน = ผู้มีความรู้แต่จะกิน.
โสตุ์ โสโต = หูเพื่อฟัง หรือ หูสำหรับฟัง.
ทฏฺจุ์ จกฺขุ = นัยน์ตา เพื่อดู.
ยุชฺฌิตุ์ ธนุ = ธนูเพื่อรบ หรือ ธนูสำหรับรบ.
วตฺตุ์ ชโฆ = ไม้ในการพูด.
กตฺตุ์ อลโส = เกียจคร้านในการทำงาน.

๒๐. *มํ วา รุธาทีนํ* ๕.๙๓ – ในธาตุทั้งหลายมี 'รุธ' ธาตุเป็นต้น หนปลาย สระที่สุดท้ายให้ลง 'อ' อาคมในที่นั้น ๆ บ้างก็ได้ เช่น:–

รุนฺธิตุ์, รุชฺฌิตุ์.

ตุน, กฺตฺวาน, กฺตฺวา (อัพยย บุพพกาล)

๒๑. *ปุพฺเพก กตฺตุกานํ* ๕.๖๓ – กรรตา (ประธาน) เดียว ใช้กิริยาสองบท บทหน้าเป็นบุพพกาลกิริยา หนปลายธาตุกิริยาบทหน้า

นั้นลงปัจจัย คือ 'ตูน' 'กฺตฺวาน' และ 'กฺตฺวา' บ้างก็ได้ เช่น :–

โส สุโณติ ยาติ จ – โส โสตูน ยาติ, โส สุตฺวาน ยาติ, โส สุตฺวา ยาติ = (แปลเหมือนกันว่า) เขาได้ยินแล้ว จึงไป.

๒๒. *ปฏิเสเธ ลํ ขลูนํ ตุนกฺตฺวานกฺตฺวา วา* ๕.๖๒ – ถ้าในความหมายปฏิเสธ ใช้ศัพท์ คือ 'อลํ' และ 'ขลุ' ไซร้ ให้ลงปัจจัยดังกล่าวนี้ในประโยคปฏิเสธนั้น บ้างก็ได้ เช่น :–

อลํ โสตูน, ขลุ โสตูน, อลํ สุตฺวาน, ขลุ สุตฺวาน, อลํ สุตฺวา ขลุ สุตฺวา, อลํ สุเตน, ขลุ สุเตน = (แปลเหมือนกัน) ป่วยการฟัง.

ปฺย

๒๓. *โปฺย วา ตฺวา สฺส สมาเส* ๕.๑๖๔ – เมื่อมีสมาสเข้ากับธาตุ หนปลายธาตุนั้น อาเทศ 'ตฺวา' เป็น 'ปฺย' บ้างก็ได้ เช่น :–

ปฺย = อภิภูย = ครอบงำ

ตฺวา = อภิภวิตฺวา = ครอบงำ

๒๔. *ตุ ยา นา* ๕.๑๖๕ – เมื่อมีสมาสเข้ากับธาตุ หนปลายธาตุนั้น อาเทศ 'ตฺวา' ปัจจัย เป็น 'ตุ' และ 'ยาน' บ้างก็ได้ เช่น :–

อภิหฏฺตุ, อภิหริตฺวา = นำมาแล้ว.

อนุโมทิยาน, อนุโมทิตฺวา = อนุโมทนาแล้ว, ชื่นชมตามแล้ว.

๒๕. *ห นา ร จฺโจ*, ๕.๑๖๖ – เมื่อมีสมาส หนปลาย 'หน' ธาตุ อาเทศ 'ตฺวา' ปัจจัย เป็น 'รจฺจ' บ้างก็ได้ แล้ว 'เอา' 'รจฺจ' เป็น 'อจฺจ' เช่น :–

หน = ฆ่า—อาหจฺจ, อาหนิตฺวา = ฆ่าแล้ว.

๒๖. *สาสาธิกรา จจ วิจฺจา* ๕.๑๖๗—หนปลาย 'กร' ธาตุที่มี 'ส' 'อส' และ 'อธิ' อยู่ข้างหน้า อาเทศ 'ตฺวา' ปัจจัย เป็น 'จ' 'จ' และ 'วิจฺจ' โดยลำดับบ้างก็ได้ เช่น:—

สกฺกจฺจ, สกฺกริตฺวา = ทำเคารพ หรือ สักการะแล้ว.

อสกฺกจฺจ, อสกฺกริตฺวา = ไม่เคารพ หรือไม่สักการะแล้ว.

อธิกิจฺจ, อธิกริตฺวา = กระทำยิ่งแล้ว, บังคับแล้ว, ครอบครองแล้ว.

๒๗. *อิโต จฺโจ* ๕.๑๖๘—หนปลาย 'อิ' ธาตุ อาเทศ 'ตฺวา' ปัจจัยเป็น 'จฺจ' บ้างก็ได้ เช่น:—

อิ = ไป—อธิจฺจ, อธิยิตฺวา = เล่าเรียนแล้ว.

สเมจฺจ, สเมตฺวา = พบกันแล้ว, ผสมกันแล้ว.

๒๘. *ทิสาวาน วาสฺจ* ๕.๑๖๙—หนปลาย 'ทิส' ธาตุ (เห็น) เมื่อลง 'ตฺวา' ปัจจัย รูปของคำนี้เป็น 'ทิสฺวาน' บ้างก็ได้ เช่น:—

ทิสฺวาน, ทิสฺวา, ปสฺสิตฺวา = เห็นแล้ว.

๑๗. แบบฝึกหัด

๑. *ขอให้แปลเป็นภาษาไทย*

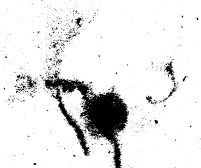
๑) กุสลํ กาตพฺพํ, อกุสลํ ชหิตพฺพํ. รมณียานิ อรญฺญานิ, ยตฺถ วีตราคา รมิสฺสนฺติ. กลฺยาณมิตฺโต เสวิตพฺโพ, ปาปกา มิตฺตา น ภชิตพฺพา. ปุปฺผานิ วิย ธมฺมปทานิ เจยฺยานิ. น หิ กทาจิ ผรุสํ วากยํ.

อจฺฉานิ ชลานิ เปยฺยานิ. โสตพฺพํ สวนียํ. กาตพฺพํ กรณียํ. วชฺชํ น กาตพฺพํ. คุยฺหํ โคปนียํ.

๒) กาตุ วฏฺฏติ. ขาทิตุ กาโล. ปกฺกมิตุ น เทติ. ปจิตุ อารภิ. สุเมธ–ปณฺฑิโต อิมํ อตฺถ จินฺเตตฺวา, โภค–กฺขนฺธ วิสฺสชฺเชตฺวา, มหาทาน ทตฺวา, กาเม ปหาย, นครโต นิกฺขมิตฺวา, หิมวนฺต อคมาสิ. ตตฺถ ธมฺมิก นาม ปพฺพต นิสฺสาย อสฺสม กตฺวา, ปณฺณ–สาล จ จงฺกม จ มาเปตฺวา (สร้าง) อภิญฺญาพล อาหริตุ สาฏก ปชหิตฺวา วากจีร (ผ้าเปลือกไม้) นิวาเสตฺวา อิสิ–ปพฺพชฺช ปพฺพชิ.

๒. *ขอให้แปลเป็นภาษาบาลี*

เขาควรประพฤติธรรมของบัณฑิตทั้งหลาย. ควรฟังคัมภีร์ดี ๆ. จงจำคาถาทั้งหลายที่ใช้ในการขับร้อง. เพื่อมองดูดวงอาทิตย์ จงขึ้นบนภูเขาแล้วหันหน้าทางทิศตะวันออก. กินแล้ว ดื่มแล้ว จงล้างมือ. เพื่อล้างมือ เขานำน้ำจากบ่อน้ำเพื่อไปสู่วิหาร. ท่านไปบ้านแล้วจงเอาคัมภีร์อุทานมา. เพื่อเกิดในสวรรค์ เขาละบาป–กรรมแล้ว ทำบุญ.

ปาฐะที่ ๖
วิเศษณ-ปกรณ์

๑. วิเศษณะ มี ๔ อย่าง คือ

๑) คุณ–วาจก

๒) สังขยา–วาจก

๓) กิตฺตนฺต

๔) ตทฺธิตานฺต

เช่น :– สุนฺทโร พาลโก. เอโก พาลโก. ปจฺโม พาลโก. ปจฺมาโน พาลโก. ทิฏฺโฐ พาลโก. ทสฺสนีโย พาลโก. อนฺติโม พาลโก. กตโม พาลโก. เสฏฺโฐ พาลโก.

๒. ในวิเศษณะ ลิงค์ วิภัติ วจนะ ต้องมีรูปเหมือนกันกับ ลิงค์ วิภัติ วจนะ ของวิเศษยะ เช่น :–

สุนฺทโร พาลโก. สุนฺทรี พาลิกา. สุนฺทรํ ผลํ. สุนฺทรา พาลกา. สุนฺทริโย พาลิกาโย. สุนฺทรานิ ผลานิ. สุนฺทเรน พาลเกน. สุนฺทริยา พาลิกาย. สุนฺทเรน ผเลน. ดังนี้เป็นต้น

๑. คุณ–วาจก

ศัพท์ที่เป็นคุณ–วาจก ได้ให้อุทาหรณ์ไว้บ้างแล้ว ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น และได้ให้อุทาหรณ์เล็กน้อยจากอภิธานปฺปทีปิกาดังต่อไปนี้ :–

ความดีงาม = โสภณ, รุจิร, สาธุ, มนุญฺญ, จารุ, สุนฺทร, วคฺคุ, มโนรม, กนฺต, หาริ, มญฺญุ, เปสล, ภทฺท, วาม, กลฺยาณ, มนาป, สุภ.

สูงสุด = อุตฺตม, ปวร, เชฏฺฐ, ปมุข, อนุตฺตร, วร, มุรย, ปธาน, ปาโมกฺข, ปณีต, เสยฺย, วิสิฏฺฐ, อริย, นาค, ปุคว.

ความรัก = อิฏฺฐ, สุภค, หชฺช, ทยิต, วลฺลภ, ปีย.

ความว่างเปล่า, ความสูญ, สิ้น = ตุจฺฉ, ริตฺตก, สุญฺญ, อสาร, เผคฺคุ.

ความบริสุทธิ์ = ปูต, ปวิตฺต.

ความเลว = นิหีน, หีน, ลามก, นิกิฏฺฐ, อิตฺตร, กุจฺฉิต, อธม, คารยฺห.

ความใหญ่ = วิปุล, วิสาล, ปุถุล, ปุถุ, ครุ.

ความอ้วน = ปีน, ถูล, ถุลฺล, วจฺจ.

ความทั้งหมด = สพฺพ, สมตฺต, อขิล, นิขิล, สกล, กสิณ, สมคฺค.

ความมาก = ภูรี, ปหูต, ปจุร, ภิยฺย, สพหุล, พหุ, เยภุยฺย, พหุล.

ความน้อย = ปริตฺต, ขุทฺท, โถก, อปฺป.

ความตรง = อุชุ.

ความกล้าแข็ง = ติณฺห, ติขิณ, ติพฺพ.

ความกล้าคม = จณฺฑ, อุคฺค, ขร.

ความไป,เดิน = จร, ชงฺคม, ตส.

ความหยาบ,คาย = กุรูร, กจิน, ทพฺห, กกฺขล.

ความปลอม = ปติรูป.

ความไร้ผล = โมฆ, นิรตฺถก.

ความฉลาด = ปุณฺ.

ความโดดเดี่ยว = เอกากี, เอกจฺจ, เอก, เอกก.

ความเชี่ยวชาญ, ชำนาญ = กตหตฺถ, กุสล, ปวีณ, สิกฺขิต, ปฏุ, ทกฺข, เปสล.

ความปรากฏ, ความมีชื่อเสียง = ขฺยาต, ปตีต, ปญฺญาต, อภิญฺญาต, ปถิต, สุต, วิสฺสุต, ปสิทฺธ, ปากฏ.

ความร่ำรวย = อิทฺธ, อาฒฺย.

ความโลภ = คิทฺธ, ลุทฺธ.

ความโกรธ = โกธน, โรสน.

ความส่องแสง,สว่าง = ภสฺสร, ภาสฺสร.

ความถี่เหนียว = ถทฺธ, มจฺฉรี, กปณ.

ความยากจน = อกิญฺจน, ทฬิทฺท, ทุคฺคต.

แหลม, คม = นิสิต.

แผ่, ขยาย = วิสฏ, วิตฺถต.

ถูกบูชา, ได้รับบูชา = อปจายิต, มหิต, ปูชิต, มานิต, อปจิต.

๓. ในปุลลิงค์ วิเศษณะที่เป็น อ การันต์ มีรูปเหมือน 'พุทฺธ' ศัพท์ อิ การันต์ มีรูปเหมือน 'มุนิ' ศัพท์ อุ การันต์มีรูปเหมือน 'ภิกฺขุ' ศัพท์

ในนปุสกลิงค์ วิเศษณะที่เป็น อ การันต์ มีรูปเหมือน 'ผล' ศัพท์ อิ การันต์ มีรูปเหมือน 'อฏฺฐิ' ศัพท์ อุ การันต์ มีรูปเหมือน 'อายุ' ศัพท์ เช่น :—

ปุลลิงค์ – อตีโต ภูโป, อตีตา ภูปา. สุจิ กูโป, สุจโย กูปา. มุทุ พาลโก, มุทโว พาลกา.

นปุ๋สกลิงค์ – อตีตๆ นครๆ, อตีตานิ นคราณิ. สุจิ ชลๆ, สุจีนิ ชลานิ. มุทุ ผลๆ, มุทูนิ ผลานิ.

อิตถีลิงค์ – วิเศษณศัพท์ที่เป็นปุลลิงค์ เมื่อจะทำให้เป็นอิตถีลิงค์ ให้เติม 'อา' หรือ 'อี' ลงหนปลายศัพท์นั้น ๆ (โปรดดูกัณฑ์ที่ ๕ ปาฐะที่ ๔) เช่น :–

อา–อชิลา, อธมา, อลสา, กปณา, จญฺจลา, จปลา, ทุพฺพลา, ปียา, พิจิตฺตา, สผลา.

อี–กุมารี, ตรุณี, ปญฺจมี, ฉฏฺฐี, สตฺตมี, ตาปสฺสินี.

๔. วิเศษณศัพท์ที่เป็น อิ การันต์ และ อุ การันต์ บางที ใช้เข้ากับอิตถีลิงค์ เท่าที่มีอยู่ แต่รูปของศัพท์ย่อมมีเหมือน 'รตฺติ' และ 'เธนุ' ตามลำดับ อา การันต์ และ อี การันต์ รูปของวิเศษณศัพท์อิตถีลิงค์ย่อมมีเหมือน 'ลตา' และ 'อิตฺถี' ตามลำดับ เช่น :–

ทุพฺพลา อิตฺถี, ทุพฺพลาโย อิตฺถิโย, กุมารี พาลิกา, กุมาริโย พาลิกาโย, สุจิ วาปี, สุจิโย วาปี. มุทุ พาลิกา, มุทุโย พาลิกาโย.

๒. สังขยา–วาจก

๕. ศัพท์ สังขยาวาจก ใช้เป็นวิเศษณะ เพราะฉะนั้น ลิงค์ วิภัติ และวจนะ จึงใช้เหมือนตัววิเศษยะ เช่น :–

เอโก พาลโก. เอกา พาลิกา. เอกํ ผลํ. ตโย พาลกา, ติสฺโส พาลิกาโย. ตีณิ ผลานิ. จตฺโร พาลกา. จตสฺโส พาลิกาโย. จตฺตาริ ผลานิ.

๖. รูปของ 'ทฺวิ' เป็นอย่างเดียวกันในลิงค์ทั้งสาม รูปศัพท์ตั้งแต่ 'ปญฺจ' ถึง 'อฏฺฐารส' เป็นอย่างเดียวกันในลิงค์ทั้งสามเหมือนกันเช่น :—

ทฺวิ, ปญฺจ พาลกา. ทฺวิ, ปญฺจ พาลิกา (ทฺวิ พาลกา หรือ ปญฺจ พาลกา. ทฺวิ พาลกา หรือ ทฺวิ พาลิกา)

๗. ศัพท์ตั้งแต่ เอกูนวีสติ (สิบเก้า) ถึง อฏฺฐนวุติ (เก้าสิบแปด) เป็นอิตถีลิงค์ เอกวจนะอย่างเดียว ศัพท์ตั้งแต่เอกูนวีสติ จนถึงอฏฺฐนวุติ เป็นศัพท์ อิ การันต์ มีรูปเหมือน 'รตฺติ' ศัพท์ และ 'สงฺขยา' ศัพท์ ที่เป็น อา การันต์ มีรูปเหมือน 'กญฺญา' ศัพท์ เช่น :—

วีสติ มนุสฺสา, วีสติ ผลานิ, วีสติ อิตฺถี. วีสติ มนุสฺเส, วีสติ ผลานิ, วีสติ อิตฺถี, ปญฺญาสา (ห้าสิบ) มนุสฺสา, ปญฺญาส ผลานิ, ปญฺญาสา อิตฺถี.

๘. ศัพท์ตั้งแต่ 'สตํ' ถึง 'สตสหสฺสํ' เป็น นปุสกลิงค์ เอกวจนะเสมอ เช่น :— สตํ มนุสฺสา, สเตน มนุสฺเสหิ, สตํ อิตฺถี, สตํ ผลานิ. (ข้อพิเศษขอให้ดูกัณฑ์ที่ ๓ ปาฐะที่ ๗)

๙. ศัพท์ที่บอกความเต็มเรียกว่า ปูรณวาจีสงฺขยา เป็นวิเศษณะ เช่น :— ปญฺโม ปาลโก, ปญฺมา พาลิกา, ปญฺมํ ผลํ.

๓. กฺฤทนฺต

๑๐. ศัพท์ที่เป็น กฺฤทนฺต บางศัพท์ เรียกใช้เหมือนวิเศษณะ เช่น:—

นฺต, มาน

รูปศัพท์ที่ลง 'นฺต' ปัจจัยจะเหมือนศัพท์ 'คจฺฉนฺต' ในปุลลิงค์ และนปุ๋สกลิงค์ ในอิตถีลิงค์ ศัพท์นี้จะเป็น 'คจฺฉนฺตี' หรือ 'คจฺฉตี' ไป และรูปของศัพท์นี้ แจกเหมือน 'หตฺถี' ศัพท์ เช่น :–

ปจนฺโต พาลโก. ปตนฺตํ ผลํ. ปจนฺตี - ปจฺตี พาลิกา.

รูปศัพท์ที่ลง 'มาน' ปัจจัย ในปุลลิงค์จะเหมือนศัพท์ 'พุทฺธ' ในนปุ๋สกลิงค์ เหมือน 'ผล' และในอิตถีลิงค์จะเหมือนศัพท์ 'กญฺญา' เช่น:–

ปจมาโน พาลโก. ปตมานํ ผลํ. ปจมานา พาลิกา. (โปรดดูกัณฑ์ที่ ๒ ปาฐะที่ ๖ นาม-ปกรณ์)

กฺต, กฺตวนฺต, ตาวี

รูปศัพท์ที่ลง 'กฺต' ปัจจัย ในปุลลิงค์ เหมือน 'พุทฺธ' ในนปุ๋สกลิงค์ เหมือน 'ผล' ศัพท์ และในอิตถีลิงค์เหมือน 'ลตา' ศัพท์ เช่น:–

คโต พาลโก. ทิฏฺจ ผลํ. คตา พาลิกา.

ศัพท์ที่ลง 'กฺตวนฺตุ' ปัจจัย และลง 'ตาวี' ปัจจัย ใช้เป็นวิเศษณะแห่งกัตตา (ผู้ทำ) ในปุลลิงค์ รูปศัพท์ที่ลง 'กฺตวนฺตุ' ปัจจัย เหมือน 'คุณวนฺตุ' ศัพท์ และรูปศัพท์ที่ลง 'ตาวี' ปัจจัย เหมือน 'ทณฺฑี' ศัพท์ เช่น:–

ราชา รญฺญา วิชิตวา, ราชาโน รญฺญา วิชิตวนฺโต.

ราชา รญฺญา วิชิตาวี, ราชาโน รญฺญา วิชิตาวิโน.

ในนปุ๋สกลิงค์ รูปศัพท์ ที่ลง 'กฺตวนฺตุ' ปัจจัย เหมือน 'คุณวนฺตุ' และรูปศัพท์ที่ลง 'ตาวี' ปัจจัย เหมือน 'สุขการี' ศัพท์ เช่น :–

ปติตวำ ผลำ, ปติตวนฺตานิ ผลานิ. ปติตาวิ ผลำ, ปติตาวิโน ผลานิ.

ในอิตถีลิงค์ รูปศัพท์ที่ลง 'กฺตวนฺตุ' ปัจจัย เหมือน 'คุณวนฺตี-คุณวตี' ศัพท์ และรูปศัพท์ที่ลง 'ตาวี' ปัจจัย เหมือน 'ปติตาวินี' อิตถีศัพท์ เช่น:—

ปติตวนฺตี—ปติตวตี ธารา; ปติตวนฺติโย—ปติตวติโย ธาราโย, ปติตาวินี ธารา; ปติตาวินิโย ธาราโย. (ไทยใช้เป็น 'ทารา') (ดูกัณฑ์ที่ ๓ ปาฐะที่ ๔ กฺฤทนฺตปกรณ)

ตพฺพ, อนิย, ย

ศัพท์ที่ลง 'ตพฺพ' ปัจจัย 'อนิย' ปัจจัย และ 'ย' ปัจจัย ใช้เหมือนศัพท์วิเศษณะ เช่น:—

ปสฺสิตพฺโพ รุกฺโข; ปสฺสิตพฺพา นที; ปสฺสิตพฺพำ ผลำ. ทสฺสนิโย รุกฺโข; เทยฺโย พฺราหฺมโณ; เทยฺยำ ทานำ. (โปรดดูกัณฑ์ที่ ๓ ปาฐะที่ ๕ กฺฤทนฺตปกรณ)

๔. ตทฺธิตานฺต

๑๑. ศัพท์ที่ลง ปัจจัย ตัทธิต บางศัพท์เป็นวิเศษณะ เช่น:—

รติ, รีวตก, ริตฺตก.

ปัจจัย ๓ ตัวนี้ ลงหนปลาย 'ก' ศัพท์ เช่น:—

กติ, กีวตกำ, กิตฺตกำ.

รูปของ 'กติ' ศัพท์ เป็นอย่างเดียวกันในลิงค์ทั้งสาม อนึ่ง 'กติ' ศัพท์ เป็นอเนกวจนะเสมอ เช่น—:

กติ มนุสฺสา = มนุษย์ทั้งหลาย มีจำนวนเท่าไร?

กติ ผลานิ = ผลไม้ทั้งหลาย มีจำนวนเท่าไร?

กติ อิตฺถี = หญิงทั้งหลาย มีจำนวนเท่าไร?

รูปของศัพท์ 'กีวตก' และ 'กิตฺตก' ในปุลลิงค์แจกเหมือน 'พุทฺธ' ศัพท์ ในนปุ๋สกลิงค์ แจกเหมือน 'ผล' ศัพท์ และในอิตถีลิงค์แจกเหมือน 'ลตา' ศัพท์ เช่น:–

กีวตกา–กิตฺตกา พาลกา?

กีวตกานิ–กิตฺตกานิ ผลานิ?

กีวตกาโย–กิตฺตกาโย อิตฺถี?

กตฺตร – กตม

เช่น:–กตโร–กตโม เทวทตฺโต ภวตุ?

เณยฺย

เช่น:–ทกฺขิเณยฺโย ภควโต สาวกสงฺโฆ = สงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ควรเพื่อทักษิณา

ณิก

เช่น:–มานสิโก–สารีริโก โรโค = โรคแห่งใจ–กาย (โรคเป็นไปทางใจ–โรคเป็นไปทางกาย).

วาตโก อาพาโธ = โรคแห่งลม (โรคประกอบด้วยลม)

โสวคฺคิโก ธมฺโม = ธรรมเป็นไปเพื่อสวรรค์.

เปตฺติกํ ธนํ = ทรัพย์มฤดก

อรญฺญิโก ภิกฺขุ = ภิกษุผู้อยู่ในป่า.

ตน

เช่น :– อชฺชตนี วุตฺติ = ข่าววันนี้. สฺวาตนี–หิยฺยตนี วุตฺติ.

อิม

เช่น :– มชฺฌิโม. อนฺติโม.

๑๘. แบบฝึกหัด

๑. *ขอให้แปลเป็นไทย*

อตฺตนา ชาติ–ธมฺโม สมาโน (สนฺโต), มรณ–ธมฺโม สมาโน เตสุ ธมฺเมสุ อาทีนวํ (โทษ) วิทิตฺวา โยค–กฺเขมํ นิพฺพานํ ปริเยสิตพฺพํ. โยโค กรณีโย. ปธานํ ปทหิตพฺพํ. อายสฺมา โข ราหุโล ภควนฺตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวาน อาสนํ ปญฺญาเปสิ. ภควา ปญฺญตฺเต อาสเน นิสชฺช, ปาเท ปกฺขาเลสิ. ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา กาเยน กมฺมํ กตฺตพฺพํ วาจาย จ มนสา จ. เมตฺตํ ภาวนํ ภาวยมานสฺส (ภาวยโต) วฺยาปาโท ปหียติ. ภควา ชานาติ ปสฺสติ. ทกฺขิเณยฺโย ภควโต สาวกสงฺโฆ. อารญฺญิโก ภิกฺขุ เมตฺตํ ภาเวติ.

อุทิตํ สุริยํ สปสฺสมาเนน อาโลกกสิณ ปี ทฏฺจพฺพ โหติ. อาโลกสฺมึ ฌายมานสฺส ถีนมิทฺธ ปหีนำ โหติ กตมานิ ฌานานิ ภาเวตพฺพานิ.? กตรสฺมึ หตฺเถ ปุปฺผ คหิตพฺพ? ภุตฺตาวินา ภตฺต – สโมทนำ กตฺตพฺพ. อญฺญาตาวินา ธมฺโม เทสิตพฺโพ.

๒. *ขอให้แปลเป็นภาษาบาลี*

ความเกียจคร้าน ไม่มีแก่ผู้กินผลไม้. จิตของผู้เจริญสมาธิในป่าย่อมสงบ. นัยน์ตาของใครเจ็บ ? ท่านควรรู้ธรรมอะไร ? เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว ท่านพึงเจริญธรรมบทไหน ? บุคคลพึงยังศรัทธาในธรรมอันพระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วแก่ผู้ต้องการสวรรค์ ให้บังเกิดขึ้น. บุคคลฟังแล้วซึ่งธรรมพึงเริ่มในความเพียร. บุคคลกระทำแล้วซึ่งความเพียร ควรเว้นจากบาป บุคคลเห็นแล้วซึ่งทุกข์ทั้งหลาย ควรกระทำความกรุณา. บุคคลไม่ควรฆ่าสัตว์มีชีวิต. ควรเจริญเมตตาภาวนาในสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง.

ปาฐะที่ ๗
สัพพนาม - ปกรณ์
(ภาค ๓ สังขยาวาจก)

ศัพท์บอกจำนวนเรียกว่า สังขยา – วาจก ศัพท์ชนิดนี้ โดยมากใช้เป็นวิเศษณะ เพราะฉะนั้น ลิงค์ วิภัติ และวจนะ ของสังขยาวาจกจึงใช้เหมือนกันกับศัพท์วิเศษยะ.

ศัพท์ใช้ในการนับ 'เอก' (หนึ่ง) ใช้เป็นสรรพนาม. ศัพท์ 'เอก' นี้ ใช้ในอรรถหลายอย่าง คือ อรรถแห่งจำนวนนับเรียกว่า 'สังขยา' อรรถแห่งการเปรียบเทียบหาผู้เสมอเหมือนมิได้ เรียกว่า 'อตุลย' อรรถแห่งความโดดเดี่ยว หรือ เดียวดาย เรียกว่า 'อสหาย' และอรรถแห่งความไม่เจาะจงผู้ใดผู้หนึ่ง หรือใครคนหนึ่ง เรียกว่า 'อญฺญ'

ในอรรถแห่งสังขยา เอก ศัพท์เป็นเอกวจนะอย่างเดียว

๑๒. เอก
ปุลลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	เอโก	เอเก
ทุติยา	เอกำ	เอเก
ตติยา	เอเกน	เอเกหิ, เอเกภิ
จตุตถี	เอกสฺส	เอเกสำ, เอเกสานำ

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปัญจมี	เอกมฺหา, เอกสฺมา	เอเกหิ, เอเกภิ
ฉัฏฐี	เอกสฺส	เอเกสํ, เอเกสานํ
สัตตมี	เอกมฺหิ, เอกสฺมึ	เอเกสุ

นปุ๋สกลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	เอกํ	เอเก, เอกานิ
ทุติยา	เอกํ	เอเก, เอกานิ

นอกนั้นแจกเหมือนปุลลิงค์

อิตถีลิงค์

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมา	เอกา	เอกา, เอกาโย
ทุติยา	เอกํ	เอกา, เอกาโย
ตติยา	เอกาย	เอกาหิ, เอกาภิ
จตุตถี	เอกสฺส, เอกาย	เอกาสํ, เอกาสานํ
ปัญจมี	เอกาย	เอกาหิ, เอกาภิ
ฉัฏฐี	เอกสฺสา, เอกาย	เอกาสํ, เอกาสานํ
สัตตมี	เอกสฺสํ, เอกายํ	เอกาสุ

๑๓. ทฺวิ

'ทฺวิ' ศัพท์เป็น อเนกวจนะเสมอ และมีรูปเหมือนกันในลิงค์ทั้งสาม เช่น:—

	อเนกวจนะ
ปฐมา	ทฺเว, เทฺว[๑]
ทุติยา	ทฺเว, เทฺว
ตติยา	ทฺวีหิ, ทฺวีภิ
จตุตถี	ทฺวินฺนํ, ทุวินฺนํ[๒]
ปญฺจมี	ทฺวีหิ, ทฺวีภิ
ฉัฏฐี	ทฺวินฺนํ, ทุวินฺนํ
สัตตมี	ทฺวีสุ

---

๑. **โย มฺหิ ทฺวินฺนํ ทฺเว เทฺว** ๒.๒๒๑ – รูปแห่ง 'ทฺวิ' ศัพท์ กับ 'โย' วิภัตติ เป็น 'ทฺเว' และ 'เทฺว'

๒. **น มฺหิ นฺกฺ ทฺวาทีนํ สตฺตรสนฺนํ** ๒.๔๔ – หนปลายศัพท์ตั้งแต่ 'ทฺวิ' ถึง 'อฏฺฐารส' (๑๘) ศัพท์ อาเทศ 'นํ' วิภัตติเป็น 'นฺนํ' เช่น :– ทฺวิ + นํ = ทฺวินฺนํ. ตินฺนํ. จตุรนฺนํ, จตุนฺนํ. ปญฺจนฺนํ. ฉนฺนํ. สตฺตนฺนํ. อฏฺฐนฺนํ. นวนฺนํ. ทสนฺนํ. เอกาทสนฺนํ. พารสนฺนํ. เตรสนฺนํ. จตุทฺทสนฺนํ. ปญฺจทสนฺนํ. โสฬสนฺนํ. สตฺตทสนฺนํ. อฏฺฐาทสนฺนํ.

ทฺวินฺนํ นมฺหิ วา ๒.๒๒๒ – รูปแห่ง 'ทฺวิ' ศัพท์กับ 'นํ' วิภัตติ เป็น 'ทฺวินฺนํ' บ้างก็ได้

๑๔. อุภ

แม้ 'อุภ' (ทั้งสอง) ศัพท์ก็เป็นอเนกวจนะเสมอ และมีรูปเหมือนกันในลิงค์ทั้งสาม เช่น:–

	อเนกวจนะ
ปฐมา	อุโภ
ทุติยา	อุโภ
ตติยา	อุโภหิ,[๑] อุโภภิ, อุเภหิ, อุเภภิ
จตุตถี	อุภินฺนำ[๒]
ปญฺจมี	อุโภหิ, อุโภภิ, อุเภหิ, อุเภภิ
ฉฏฺฐี	อุภินฺนำ[๒]
สตฺตมี	อุโภสุ,[๑] อุเภสุ

๑๕. ติ

แม้ 'ติ' (สาม) ศัพท์ก็เป็นอเนกวจนะเสมอ แต่รูปแห่ง 'ติ' ศัพท์ผิดกันในลิงค์ทั้งสาม เช่น:–

---

๑. **สุ หิ สุ ภสฺโส** ๒.๕๘ – เมื่อลง 'สุ' และ 'หิ' วิภัตติให้เอา 'อุภ' ศัพท์เป็น 'อุโภ' เช่น:– อุโภหิ, อุโภสุ

๒. **อุภินฺนำ** ๒.๕๒ – หนปลาย 'อุภ' ศัพท์ อาเทศ 'นำ' วิภัติ เป็น 'อินฺนำ' เช่น:– อุภ + นำ = อุภินฺนำ.

	ปุลลิงค์	อิตถีลิงค์	นปุ๎สกลิงค์
ปฐมา	ตโย[๑]	ติสฺโส[๓]	ตีณิ[๕]
ทุติยา	ตโย[๑]	ติสฺโส	ตีณิ
ตติยา	ตีหิ, ตีภิ	ตีหิ, ตีภิ	ตีหิ, ตีภิ
จตุตถี	ติณฺณํ, ติณฺณนฺนํ[๒]	ติสฺสนฺนํ[๔]	ติณฺณํ, ติณฺณนฺนํ[๒]
ปญฺจมี	ตีหิ, ตีภิ	ตีหิ, ตีภิ	ตีหิ, ตีภิ
ฉัฏฐี	ติณฺณํ, ติณฺณนฺนํ[๒]	ติสฺสนฺนํ	ติณฺณํ, ติณฺณนฺนํ[๒]
สัตตมี	ตีสุ	ตีสุ	ตีสุ

---

๑. **ปุเม ตโย จตฺตาโร** ๒.๒๐๘ – รูปแห่งศัพท์ 'ติ' และ 'จตุ' กับ 'โย' วิภัตติในปุลลิงค์ เป็น 'ตโย' และ 'จตฺตาโร' ตามลำดับ.

๒. **ณฺณํ ณฺณนฺนํ ติ โตชฺฌา** ๒.๕๑ – หนปลาย 'ติ' ศัพท์ในปุลลิงค์ และนปุ๎สกลิงค์ ให้อาเทศ 'นำ' วิภัตติเบื้น 'ณฺณำ' และ 'ณฺณนฺนำ' เช่น:-
ติ + นำ = ติณฺณำ, ติณฺณนฺนำ.

๓. **ติสฺโส จตสฺโส โยมฺหิ สวิภตฺตีนำ** ๒.๒๐๗ – รูปแห่งศัพท์ 'ติ' และ 'จตุ' กับ 'โย' วิภัติ ในอิตถีลิงค์เบื้น 'ติสฺโส' และ 'จตสฺโส' ตามลำดับ.

๔. **น มฺหิ ติ จตุนฺนมิตฺถิยำ ติสฺส จตสฺสา** ๒.๒๐๖ – ในอิตถีลิงค์เมื่อลง 'นิ' วิภัติ ให้อาเทศศัพท์ คือ 'ติ' และ 'จตุ' เบื้น 'ติสฺส' และ 'จตุสฺส' ตามลำดับ เช่น:- ติสฺสนฺนำ, จตสฺสนฺนำ.

๕. **ตีณิ จตฺตาริ นปุ๎สเก** ๒.๒๐๘ – ในนปุ๎สกลิงค์ รูปแห่ง 'ติ' และ 'จตุ' กับ 'โย' วิภัติ เบื้น 'ตีณิ' และ 'จตฺตาโร' โดยลำดับ.

๑๖. จตุ

แม้ศัพท์สังขยา 'จตุ' (สี่) ก็เป็นอเนกวจนะเสมอ รูปแห่ง 'จตุ' ศัพท์นี้ ย่อมเป็นต่าง ๆ กันในลิงค์ทั้งสาม เช่น :–

	ปุลลิงค์	อิตถีลิงค์	นปุ๋สกลิงค์
ปฐมา	จตฺตาโร, จตุโร[๑]	จตสฺโส	จตฺตาริ
ทุติยา	จตฺตาโร, จตุโร	จตสฺโส	จตฺตาริ
ตติยา	จตูหิ, จตูภิ	จตูหิ, จตูภิ	จตูหิ, จตูภิ
จตุตถี	จตุนฺนํ	จตสฺสนฺนํ	จตุนฺนํ
ปญฺจมี	จตูหิ, จตูภิ	จตูหิ, จตูภิ	จตูหิ, จตูภิ
ฉัฏฐี	จตุนฺนํ	จตสฺสนฺนํ	จตุนฺนํ
สัตตมี	จตูสุ	จตูสุ	จตูสุ

๑๗. ปญฺจ, ฉ, สตฺต, อฏฺฐ, นว, ทส, เอกาทส[๒] หรือ เอการส, พารส* หรือ ทฺวาทส,[๓] เตรส[๔] หรือ เตพส,+ จุทฺทส[๕] หรือ โจทฺทส หรือ จตุทฺทส, ปญฺจทส[๖] หรือ ปนฺนรส, โสพส[๗] หรือ โสรส, อฏฺฐารส หรือ อฏฺฐาทส[๒]

---

๑. **จตุโร วา จตุสฺสา จตุสฺส** ๒. ๒๑๐ — ในปุลลิงค์รูปแห่ง 'จตุ' ศัพท์กับ 'โย' วิภัติ เป็น 'จตุโร' บ้างก็ได้.

๒. **เอกฏฺฐานมา** ๓. ๑๐๒ — ถ้า 'ทส' อยู่หนปลายไซร้ ให้เอาสระที่สุดแห่ง. 'เอก' ศัพท์ และ 'อฏฺฐ' ศัพท์ เป็น อา เช่น:– เอกาทส. อฏฺฐาทส.

ร สังขฺยา โต วา ๓.๑๐๓ – หนปลายศัพท์สังขยา เอา 'ท' แห่ง 'ทส' ศัพท์เป็น 'ร' บ้างก็ได้ เช่น :– เอการส, เอกาทส. พารส, ทฺวาทส. ปนฺนรส, ปญฺจทส. สตฺตรส, สตฺตทส.

* เมื่อ อาเทศ 'ปญฺจ' เป็น 'ปนฺน' และ 'ทฺวิ' เป็น 'พา' หนปลายศัพท์ที่ถูกอาเทศแล้วนี้ ต้องเอา 'ท' เป็น 'ร' เสมอ ศัพท์ 'จตุทฺทส' ไม่ต้องอาเทศ 'ท' เป็น 'ร'

ศัพท์เหล่านี้เป็นอเนกวจนะเสมอ รูปแห่งศัพท์เหล่านี้ เหมือนกันในลิงค์ทั้งสามเช่น :—

	อเนกวจนะ
ปฐมา	ปญฺจ[๙]
ทุติยา	ปญฺจ
ตติยา	ปญฺจหิ,[๕] ปญฺจภิ
จตุตฺถี	ปญฺจนฺนํ[๕]
ปญฺจมี	ปญฺจหิ, ปญฺจภิ

---

๓. **อา สฺยา ยา สตา** โท, **นญฺญตฺเถ** ๓.๔๔ – ถ้ามี อันยารถสมาสไซร้ เว้น สัฺยาศัพท์ตั้งแต่ 'สตๆ' เป็นต้นไป บทสัฺยาศัพท์ต่าง ๆ ที่กล่าวไว้ข้างบนนี้ ให้เอา 'ทฺวิ' ศัพท์ เป็น 'ทฺวา' เช่น :– ทฺวาทส. ทฺวาวีสติ. ทฺวตฺตึส.

๔. **ติสฺเส** ๓. ๔๕ – ถ้ามีอันยารถสมาสไซร้ เว้นสัฺยาศัพท์ตั้งแต่ 'สตๆ' เป็นต้นไป บทสัฺยาศัพท์ต่าง ๆ ที่กล่าวไว้ข้างบนนี้ให้เอา 'ติ' เป็น 'เต' เช่น :–

ติ + ทส = เตรส. เตวีส. เตตฺตึส.

+ **ฉตีหิ โพจ** ๓. ๑๐๔ – หนปลาย 'ฉ' ศัพท์ และ 'ติ' ศัพท์ ให้เอา 'ท' แห่ง 'ทส' ศัพท์ เป็น 'พ' ได้บ้าง เช่น :– โสพส, โสรส. เตพส, เตรส.

๕. **จตุสฺส จุโจ ทเส** ๓.๑๐๐ – ถ้า "ทส' อยู่หนปลายศัพท์แล้วไซร้ ให้อาเทศ 'จตุ' ศัพท์ เป็น 'จุ' และ 'โจ' เช่น :– จตุทฺทส, จุทฺทส, โจทฺทส.

๖. **วีสติ ทเสสุ ปญฺจสฺส ปณฺณ ปนฺนา** ๓. ๔๔ – ถ้าศัพท์ 'วีสติ' และ 'ทส' อยู่หนปลายแล้วไซร้ ให้ อาเทศ 'ปญฺจ' ศัพท์เป็น 'ปณฺณ' และ 'ปนฺน' โดยลำดับบ้างก็ได้ เช่น :– ปณฺณวีสติ, ปญฺจวีสติ. ปนฺนรส, ปญฺจทส.

๗. **ฉสฺส โส** ๓.๑๐๑ – ถ้าศัพท์ 'ทส' อยู่หนปลายไซร้ ให้เอา 'ฉ' หนต้นแห่ง 'ทส' ศัพท์นั้นเป็น 'ส' เช่น:– โสพส.

๘. **ฏ ปญฺจาทีหิ จุทฺทสหิ** ๒. ๑๗๑ – อาเทศ 'โย' วิภัตหนปลายศัพท์ตั้งแต่ 'ปญฺจ' ถึง 'อฏฺฐารส' เป็น 'อ' เช่น :– ปญฺจ + โย = ปญฺจ. ทส + โย = ทส.

ฉัฏฐี	ปญฺจนฺนํ
สัตตมี	ปญฺจสุ[๕]

ในทำนองเดียวกันนี้ ศัพท์ตั้งแต่ 'ปญฺจ' จนถึง 'อฏฺฐารส—อฏฺฐาทส' จักมีรูปเหมือนกัน

๑๘. ศัพท์สังขยาตั้งแต่ 'เอกูนวีสติ' (๑๙) ถึง 'นวุติ' ทั้งหมดนี้เป็นอิตถีลิงค์ และ เอกวจนะเสมอ เช่น :—

เอกวจนะ

ปฐมา	เอกูนวีสติ
ทุติยา	เอกูนวีสตึ
ตติยา	เอกูนวีสติยา
จตุตถี	เอกูนวีสติยา
ปญฺจมี	เอกูนวีสติยา
ฉัฏฐี	เอกูนวีสติยา
สัตตมี	เอกูนวีสติยํ

ในทำนองเดียวกันนี้ ศัพท์ต่อไปนี้จักมีรูปเหมือนกัน

๒๐ วีสติ	๒๒ เทฺววีสติ
๒๑ เอกวีสติ	ทฺวาวีสติ
	พาวีสติ

---

๕. **ปญฺจาทีนํ จุทฺทสนฺนนฺ** ๒. ๕๒ เมื่อลงวิภัตติคือ 'ส' 'นิ' และ 'หิ' แล้ว สระที่สุดแห่งศัพท์ตั้งแต่ 'ปญฺจ' จนถึง 'อฏฺฐารส' คงเป็น 'อ' เช่น :—ปญฺจสุ. ปญฺจนฺนนฺ. ปญฺจหิ. ฉสุ. ฉนฺนนฺ. ฉหิ.

๒๓ เตวีสติ
๒๔ จตุวีสติ
๒๕ ปญฺจวีสติ
ปณฺณวีสติ
ปนฺนวีสติ
๒๖ ฉพฺพีสติ
๒๗ สตฺตวีสติ
๒๘ อฏฺฐวีสติ
๒๙ เอกูนตึสติ
๓๐ ตึสติ
๓๑ เอกตึสติ
๓๒ ทฺวตฺตึสติ
พตฺตึสติ
๓๓ เตตฺตึสติ
๓๔ จตุตฺตึสติ
๓๕ ปญฺจตึสติ
๓๖ ฉตฺตึสติ
๓๗ สตฺตตึสติ
๓๘ อฏฺฐตึสติ
๓๙ เอกูนจตฺตาฬีสติ
๔๐ จตฺตาฬีสติ
๔๑ เอกจตฺตาฬีสติ
๔๒ ทฺวาจตฺตาฬีสติ[๑]
ทฺวิจตฺตาฬีสติ
๔๓ เตจตฺตาฬีสติ[๒]
ติจตฺตาฬีสติ
๔๔ จตุจตฺตาฬีสติ
โจตฺตาฬีสติ
จุตฺตาฬีสติ
๔๕ ปญฺจจตฺตาฬีสติ
๔๖ ฉจตฺตาฬีสติ

---

๑. **ทฺวิสฺสา จ** ๓. ๕๗ – ถ้าศัพท์เช่น จตฺตาลีส เบื้นต้น มีในบทหนปลายไซร้ ให้เอา 'ทฺวิ' เบื้น 'เทฺว' และ 'ทฺวา' บ้างก็ได้ เช่น :– เทฺวจตฺตาลีส, ทฺวาจตฺตาลีส, ทฺวิจตฺตาลีส. เทฺวปญฺญาส, ทฺวาปญฺญาส, ทฺวิปญฺญาส. เทฺวสฏฺฐิ, ทฺวาสฏฺฐิ, ทฺวิสฏฺฐิ. เทฺวสตฺตติ, ทฺวาสตฺตติ, ทฺวิสตฺตติ. เทฺวอสีติ, ทฺวาสีติ ทฺวิอสีติ. เทฺวนวุติ, ทฺวานวุติ, ทฺวินวุติ.

๒. **จตฺตาลีสาโท วา** ๓.๕๖ :– ถ้าศัพท์เช่น 'จตฺตาลีส' เบื้นต้นมีในบทหนปลายไซร้ ให้เอา 'ติ' เบื้น 'เต' บ้างก็ได้ เช่น :– เตจตฺตาลีส, ติจตฺตาลีส. เตปญฺญาส, ติปญฺญาส. เตสฏฺฐิ, ติสฏฺฐิ. เตสตฺตติ, ติสตฺตติ. เตอสีติ, ติยาสีติ, ติอสีติ. เตนวติ, ตินวติ.

๔๗ สตฺตจตฺตาฬีสติ
๔๘ อฏฺฐจตฺตาฬีสติ
อฏฺฐจตฺตารีสติ
๔๙ เอกูนปณฺณาสา
๕๐ ปณฺณาสา
๕๑ เอกปณฺณาสา
๕๒ เทฺวปณฺณาสา
ทฺวิปณฺณาสา
๕๓ เตปณฺณาสา
ติปณฺณาสา
๕๔ จตุปณฺณาสา
๕๕ ปญฺจปณฺณาสา
๕๖ ฉปณฺณาสา
๕๗ สตฺตปณฺณาสา
๕๘ อฏฺฐปณฺณาสา
๕๙ เอกูนสฏฺฐิ
๖๐ สฏฺฐิ
๖๑ เอกสฏฺฐิ
๖๒ ทฺวาสฏฺฐิ
เทฺวสฏฺฐิ
ทฺวิสฏฺฐิ
๖๓ เตสฏฺฐิ
ติสฏฺฐิ
๖๔ จตุสฏฺฐิ
๖๕ ปญฺจสฏฺฐิ
๖๖ ฉสฏฺฐิ
๖๗ สตฺตสฏฺฐิ
๖๘ อฏฺฐสฏฺฐิ
๖๙ เอกูนสตฺตติ
๗๐ สตฺตติ
๗๑ เอกสตฺตติ
๗๒ ทฺวาสตฺตติ
ทฺวิสตฺตติ
๗๓ เตสตฺตติ
ติสตฺตติ
๗๔ จตุสตฺตติ
๗๕ ปญฺจสตฺตติ
๗๖ ฉสตฺตติ
๗๗ สตฺตสตฺตติ
๗๘ อฏฺฐสตฺตติ
๗๙ เอกูนาสีติ
๘๐ อสีติ
๘๑ เอกาสีติ
๘๒ เทฺวอสีติ
ทฺวาสีติ
๘๓ เตอสีติ

๘๔ จตุราสีติ	๙๒ ทฺวานวุติ
๘๕ ปญฺจาสีติ	เทฺวนวุติ
๘๖ ฉาสีติ	ทฺวินวุติ
๘๗ สตฺตาสีติ	๙๓ เตนวุติ
๘๘ อฏฺฐาสีติ	ตินวุติ
๘๙ เอกูนนวุติ	๙๔ จตุนวุติ
๙๐ นวุติ	๙๕ ปญฺจนวุติ
๙๑ เอกนวุติ	๙๖ ฉนฺนวุติ
	๙๗ สตฺตนวุติ
	๙๘ อฏฺฐนวุติ

๑๙. ศัพท์สังขยาตั้งแต่ เอกูนวีสติ จนถึง อฏฺฐนวุติ เป็น 'อิ' การันต์, รูปศัพท์ทั้งหมดนี้แจกเหมือน 'รตฺติ' ศัพท์ และรูปศัพท์สังขยาที่เป็น 'อา' การันต์ แจกเหมือน 'กญฺญา' ศัพท์.

ขอให้จำไว้ว่า ศัพท์ทั้งหมดนี้เป็นอิตถีลิงค์ เอกวจนะเสมอ.

๒๐. ศัพท์สังขยา 'สตํ' (ร้อย) เป็นนปุ๋สกลิงค์ เอกวจนะ เช่น:—

๙๙ เอกูนสตํ (เก้าสิบเก้า)

	เอกวจนะ
ปฐมา	เอกูนสตํ
ทุติยา	เอกูนสตํ
ตติยา	เอกูนสเตน
จตุตฺถี	เอกูนสตสฺส, เอกูนสตาย
ปญฺจมี	เอกูนสตา, เอกูนสตสฺมา, เอกูนสตมฺหา
ฉฏฺฐี	เอกูนสตสฺส
สตฺตมี	เอกูนสเต, เอกูนสตมฺหิ, เอกูนสตสฺมึ

๒๑. ศัพท์สังขยาตั้งแต่ 'สตฺ' ถึง 'สตสหสฺสํ' (= แสน) ศัพท์ทั้งหมดนี้เป็น นปุ๋สกลิงค์เอกวจนะ เช่น:–สตฺ มนุสสา. สหสฺสํ กญฺญาโย. สตสหสฺสํ ผลานิ.

๒๒. 'โกฏิ' 'ปโกฏิ' 'โกฏิปฺปโกฏิ' 'อกฺโขหิณี'– ศัพท์สังขยาเหล่านี้ เป็น อิตถีลิงค์ เอกวจนะ เช่น:– โกฏิ มนุสฺสา, กญฺญาโย, ผลานิ วา.

๒๓. ถ้าศัพท์สังขยาเหล่านั้น แยกกันคนละวรรค ศัพท์สังขยาดังกล่าวมาแล้วนี้ ต้องเป็น อเนกวจนะ เช่น:– เทฺว วีสติโย, ตีณิ สตานิ, จตฺตาริ สหสฺสานิ, ติสฺโส โกฏิโย.

ศัพท์สังขยาที่ต่อท้ายจำนวนร้อยขึ้นไป

ใช้ 'ฑ' ปัจจัย

๒๔. *สงฺขฺยาย สญฺญตี สาสทฺทนฺตาธิกสฺมึ สตสหสฺเส โฑ* ๔.๕๐– ศัพท์สังขยาเกินจำนวนร้อยหรือพันในอรรถนี้ หนปลายสังขยาคือ สตฺยนฺต, อุตฺยนฺต, อีสานฺต, อาสานฺต, และ ทสานฺต ต้องใช้ 'ฑ' ปัจจัย เช่น:– วีสติ อธิกา อสฺมึ สเต 'ติ'–วีสํ สตํ[๑], สหสฺสํ, สตสหสฺสํ วา. ตึสํ สตํ, เอกตึสํ สตํ.

อุตฺยนฺต – นวุติ + ฑ + สตฺ = นวุตฺ สตฺ. นวุตฺ สหสฺสํ, นวุตฺ สตสหสฺสํ วา.

อีสานฺต – จตฺตารีสํ สตฺ, สหสฺสํ, สตสหสฺสํ วา.

อาสานฺต – ปญฺญาสํ สตฺ, สหสฺสํ, สตสหสฺสํ วา.

ทสานฺต – เอกาทสํ สตฺ, สหสฺสํ, สตสหสฺสํ วา.

---

๑. **เฑ สติสฺส ติสฺส** ๔.๑๓๕ – เมื่อลง 'ฑ' ปัจจัย ให้ลบ 'ติ' แห่งศัพท์บอกจำนวน (สังขยาวาจกศัพท์) สตฺยนฺต เช่น:– วีสติ + ฑ = วีสฺ สตฺ. ตึสฺ สตฺ.

๒๕. สมาสศัพท์ 'อธิก' กับศัพท์สังขยาอื่น ๆ. เช่น:— เอกาธิกำ สตำ, สหสฺสำ, สตสหสฺสำ. ทฺวยาธิกำ สตำ. นฺวาธิกำ สตำ.

๒๖. ในบาลี ศัพท์สังขยาตั้งแต่ร้อยขึ้นไป ให้เติมศูนย์ดังต่อไปนี้

หนึ่งร้อย (สตำ)	คือเลขหนึ่งกับ		๒	ศูนย์
หนึ่งพัน (สหสฺสำ)	,,	,,	๓	,,
หมื่น (นหุต) (ทสสหสฺสำ)	,,	,,	๔	,,
แสน (สตสหสฺสำ)	,,	,,	๕	,,
ล้าน (ทสสตสหสฺสำ)	,,	,,	๖	,,
โกฏิ	,,	,,	๗	,,
ปโกฏิ	,,	,,	๑๔	,,
โกฏิปฺปโกฏิ	,,	,,	๒๑	,,
(ปุน) นหุตำ	,,	,,	๒๘	,,
นินฺนหุตำ	,,	,,	๓๕	,,
อกฺโขหิณี	,,	,,	๔๒	,,
พินฺทุ	,,	,,	๔๙	,,
อพฺพุทำ	,,	,,	๕๖	,,
นิรพฺพุทำ	,,	,,	๖๓	,,
อหหำ	,,	,,	๗๐	,,
อพพำ	,,	,,	๗๗	,,
อฏฏำ	,,	,,	๘๔	,,
โสคนฺธิกำ	,,	,,	๙๑	,,
อุปฺปลำ	,,	,,	๙๘	,,

กุมฺภ์	คือเลขหนึ่งกับ		๑๐๕	ศูนย์
ปุณฺฑรีกं	”	”	๑๑๒	”
ปทุมं	”	”	๑๑๙	”
กถานं	”	”	๑๒๖	”
มหากถานं	”	”	๑๓๓	”
อสงฺเขยฺยं	”	”	๑๔๐	”

มาตราวัดกล่าวไว้ในบาลีลิปีกรม ฉบับของพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลลักษมณ์) ๗ ธัญญมาส เป็น ๑ องคุลี ๑๒ องคุลี เป็น ๑ วิทัตถิ ๒ วิทัตถิ เป็น ๑ รัตนะ ๗ รัตนะ เป็น ๑ ยัฏฐิ ๒๐ ยัฏฐิ เป็น ๑ อุสุภ ๘๐ อุสุภ เป็น ๑ คาวุต ๔ คาวุต เป็น ๑ โยชน์

กติ

๒๗. *ฏิ กติมฺหา* ๒.๑๗๐ – ‘กติ’ (เท่าไร) ศัพท์เป็น อเนกวจนะเสมอ มีรูปเหมือนกันในลิงค์ทั้งสาม เช่น :–

	อเนกวจนะ
ปฐมา	กติ
ทุติยา	กติ
ตติยา	กตีหิ, กตีภิ
จตุตถี	กตีนํ, กตินฺนํ[๑]
ปญฺจมี	กตีหิ, กตีภิ
ฉัฏฐี	กตีนํ, กตินฺนํ
สัตตมี	กตีสุ

๑. พหุ กตินฺนํ ๒.๕๐ – หนปลายศัพท์คือ ‘พหุ’ และ ‘กติ’ ให้อาเทศ ‘นํ’ วิภัตติเป็น ‘นฺนํ’ เช่น:- พหุนฺนํ. กตินฺนํ.

๒๘. ปูรณวาจีศัพท์ (ศัพท์บอกจำนวนเต็ม)

	ปุลลิงค์	*อิตถีลิงค์*	*นปุ๎สกลิงค์*
ที่ ๑	ปฐโม	ปฐมา	ปฐมๆ
ที่ ๒	ทุติโย	ทุติยา	ทุติยๆ
ที่ ๓	ตติโย	ตติยา	ตติยๆ
ที่ ๔	จตุตฺโถ	จตุตฺถี, จตุตฺถา	จตุตฺถๆ
	ตุริโย	ตุริยา	ตุริยๆ
ที่ ๕	ปญฺจโม[๑]	ปญฺจมี	ปญฺจมๆ
ที่ ๖	ฉฏฺโ[๒]	ฉฏฺจา, ฉฏฺจี	ฉฏฺจๆ
	ฉฏฺฐโม	ฉฏฺฐมี	ฉฏฺฐมๆ
ที่ ๗	สตฺตโม	สตฺตมา, สตฺตมี	สตฺตมๆ
ที่ ๘	อฏฺฐโม	อฏฺฐมา, อฏฺฐมี	อฏฺฐมๆ
ที่ ๙	นวโม	นวมา, นวมี	นวมๆ
ที่ ๑๐	ทสโม	ทสมา, ทสมี	ทสมๆ
ที่ ๑๑	เอกาทโส,เอกาทสโม[๓]	เอกาทสี	เอกาทสมๆ
ที่ ๑๒	พารโส, พารสโม, ทฺวาทสโม	ทฺวาทสี	พารสมๆ, ทฺวาทสมๆ

---

๑. ม ปๆจาทิ กตีหิ ๕.๕๒—หนปลายศัพท์สังขยา ตั้งแต่ 'ปๆจ' เป็นต้นไป และ 'กติ' ศัพท์ ให้ลง 'ม' ปัจจัย ในอรรถแห่งปูรณะ (เนื้อความบอกจำนวนเต็ม) เช่น :- ปญฺจโม. สตฺตโม. อฏฺฐโม. กติโม.

๒. ฉา ฏฺฐ ฏฺฐ มา ๔.๕๔—ในอรรถแห่งปูรณะ หนปลาย 'ฉ' ศัพท์ให้ลงปัจจัย คือ 'ฏฺฐ' และ 'ฏฺฐม' เช่น ฉฏฺโ, ฉฏฺฐโม. ทุติย, ตติย, จตุตฺถ, เป็น นิบาต.

	ปุลลิงค์	*อิตถีลิงค์*	*นปุ๎สกลิงค์*
ที่ ๑๓	เตรโส, เตรสโม	เตรสี	เตรสมฺ
ที่ ๑๔	จตุทฺทสโม	จตุทฺทสี, จาตุทฺทสี	จตุทฺทสมฺ
ที่ ๑๕	ปญฺจทสโม, ปณฺณรสโม	ปญฺจทสี, ปณฺณรสี	ปณฺณรสมฺ
ที่ ๑๖	โสฬสโม	โสฬสี	โสฬสมฺ
ที่ ๑๗	สตฺตรสโม,สตฺตทสโม	สตฺตรสี, สตฺตทสี	สตฺตรสมฺ, สตฺตทสมฺ
ที่ ๑๘	อฏฺฐารสโม อฏฺฐาทสโม	อฏฺฐารสี, อฏฺฐาทสี	อฏฺฐารสมฺ, อฏฺฐาทสมฺ
ที่ ๑๙	เอกูนวีสติโม	เอกูนวีสติมา, เอกูนวีสติมี	เอกูนวีสติมฺ

ศัพท์สังขยาวาจก (บอกจำนวน) เกิน[๔]จำนวน ๑๙ ขึ้นไปให้ลง "ม" กำกับ จะทำให้เป็น ปูรณสังขยา (จำนวนเต็ม) เช่น :– เอกวีสติโม ตึสติโม เป็นต้น

---

๓. ตสฺส บูรเณกาทสาทิโต วา ๔.๕๑– ในอรรถแห่งปูรณะหนปลายศัพท์สังขยาตั้งแต่ 'เอกาทส' เป็นต้นไปลง 'ฑ' ปัจจัยบ้างก็ได้ เช่น:– เอกาทโส, เอกาทสโม. ทฺวาทโส, ทฺวาทสโม. วีโส, วีสติโม. ตีโส, ตึสติโม. จตฺตาลีโส. ปญฺญาโส.

๔. **สตาทีนมิ จ** ๔.๕๓– ในอรรถแห่งปูรณะหนปลายศัพท์บอกสังขยา ตั้งแต่ ร้อยขึ้นไปให้ลง 'ม' ปัจจัย และให้เอาสระที่สุดแห่งศัพท์เป็น 'อิ' เช่น :– สติโม, สหสฺสิโม.

๒๙. *จตุตฺถ ตติยานมฑฺฒ ฑฺฒติยา* ๓.๑๐๕ – หนปลายศัพท์ 'อฑฺฒ' (กึ่ง) ให้อาเทศ 'จตุตฺถ' และ 'ตติย' เป็น 'อุฑฺฒ' และ 'ติย' ตามลำดับเช่น :–

อฑฺเฒน จตุตฺโถ – อฑฺฒุฑฺโฒ (สามกับครึ่ง)
อฑฺเฒน ตติโย – อฑฺฒติโย (สองกับครึ่ง)

๓๐. *ทุติยสฺส สห ทิยฑฺฒ ทิ วฑฺฒา* ๓.๑๐๖ – เมื่อเข้าสมาส 'ทุติย' กับ 'อฑฺฒ' ศัพท์ ย่อมมีรูปเป็น 'ทิยฑฺฒ' และ 'ทิวฑฺฒ' เช่น:–

อฑฺเฒน ทุติโย – ทิยฑฺโฒ, ทิวฑฺโฒ (หนึ่งกับครึ่ง)

๑๕. แบบฝึกหัด

๑. *ขอให้แปลเป็นไทย*

เอกำ สมยำ, เทฺว ภิกฺขู ติณฺณำ สญฺโญชนานำ ขยำ ปาปุณึสุ. จตฺตาริ อริยสจฺจานิ ปญฺญาตพฺพานิ. ปญฺจ ปญฺจกา วคฺคา ปญฺจวีสติ (ปณฺณวีสติ) วณฺณา โหนฺติ. จตูสุ (จตุสุ) ทิสาสุ. อฏฺฐสุ ปริสาสุ. สตฺตนฺนำ สติสมฺโพชฺฌงฺคานำ ภาวนำ ภาเวตุำ สกฺกา. นวทารกา. ทส ทาริกาโย. เอกาทส ผลานิ. จตสฺโส อนุปสฺสนาโย, จตฺตาริ สมฺมปฺปธานานิ, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา, ปญฺจ อินฺทฺริยานิ, ปญฺจ ผลานิ, สตฺต โพชฺฌงฺคา, อฏฺฐ มคฺคาติ สตฺตตึสติ โพธิปกฺขิกา ธมฺมา ภาวนียา, พหุลี กรณียา. ปจฺเม กปฺเป มนุสฺสา ทีฆายุกา ภวึสุ. ทุติยายำ วิภตฺติยำ 'อมฺห'–สทฺทสฺส 'เม' อิติ รูปำ โหติ. เอโก เทโว, ทฺวีหิ เทวปุตฺเตหิ สทฺธึ, ตีณิ อหานิ, จตสฺสนฺนำ ทิสานำ รฏฺเฐสุ วิจรนฺโต ตตฺถ ปาปุณิ. วีสติ จ ตึสติ จ สกลิตา ปญฺญาสติ โหติ. เตปญฺญาสา จ ทฺวตฺตึสา จ สมคฺคา ปญฺจาสีติ โหติ.

๒. พระราชาองค์หนึ่งอยู่ในเมืองหนึ่ง. ราชินีของพระองค์มี ๓. พระราชินีองค์ที่หนึ่งมีโอรสองค์หนึ่ง พระราชินีองค์ที่สองมีโอรสสององค์ พระราชินีองค์ที่สามมีโอรสสามองค์ เกียรติคุณของพระองค์แผ่ไปในทิศทั้งหลายทั้งปวง. ผลไม้แห่งต้นไม้ทั้งหลายเจ็ดต้นสุกแล้ว. เด็กชายทั้งหลายสิบคน และเด็กหญิงทั้งหลายสิบเอ็ดคนอยู่ที่นี่. เด็กชายทั้งหลายร้อยคน. แม่น้ำทั้งหลายพันแม่น้ำ. ผลไม้ทั้งหลายโกฏิผล (สิบล้าน).

กัณฑ์ที่ ๔

ปาฐะที่ ๑

วาจย—ปกรณ์ (ประโยค)

---

๑. ในภาษาบาลีมีวาจย (ประโยค) ๓ อย่างคือ :—

๑. *กัตตุวาจย*

๒. *ภาววาจย*

๓. *กรรมวาจย*

๑. กัตตุวาจย

ในกัตตุวาจย กัตตาคือผู้ทำ เป็น 'ปฐมา' วิภัติ และ กรรม คือ ผู้ถูกทำหรือสิ่งถูกทำ (ถ้ามี) เป็นทุติยาวิภัติ และ กิริยา มีบุรุษ และ วจนะอย่างเดียวกับกัตตา เช่น :—

อกรรมก—เทวทตฺโต หสติ = เทวทัต หัวเราะ. คำว่า 'เทวทตฺต' นี้เป็นกัตตา เพราะฉะนั้นจึงเป็น ปฐมาวิภัติ กิริยา 'หสติ' เป็นปฐมบุรุษ เอกวจนะ เพราะว่ากัตตา คือ 'เทวทตฺโต' เป็นปฐมบุรุษ เอกวจนะ โดยทำนองเดียวกันคือ พาลกา หสนฺติ. อหํ หสามิ. มยํ หสาม. ตฺวํ หสสิ. ตุมฺเห หสถ.

สกรรมก—พาลโก กุกฺกุรํ ปสฺสติ. พาลโก กุกฺกุเร ปสฺสติ.

๒. ภาววาจย

ในภาววาจย *กัตตา* คือผู้ทำเป็น 'ตติยา' วิภัติ '*กรรม*' นั้น ถึงจะมี แต่มีไม่ได้เพราะว่า ภาววาจย ใช้ธาตุที่เป็น อกรรมก อย่างเดียว *กิริยา* ใช้ปฐมบุรุษ เอกวจนะเสมอไป ครั้งแรกเมื่อลงวิภัติหนปลายธาตุ ต้องลง '*กฺย*' ปัจจัย แล้วเอา 'กฺย' เป็น 'ย' เช่น :–

พาลเกน อตฺร ภูยเต = เด็กมีอยู่ในที่นี้.
มยา อตฺร ภูยเต = ข้าพเจ้าอยู่ในที่นี้.
ตฺวยา อตฺร ภูยเต = ท่านอยู่ในที่นี้.
มยา อตฺร ภูยิสฺสเต = ข้าพเจ้าจักอยู่ในที่นี้.
ตฺวยา อตฺร ภูยิ = ท่านอยู่แล้วในที่นี้.
สพฺเพหิ อตฺร ภูเยยฺย = เขาทั้งปวงควรอยู่ในที่นี่ ดังนี้เป็นต้น

๓. กรรมวาจย

ในกรรมวาจย *กัตตา*ผู้ทำ เป็น 'ตติยา' วิภัติ และ *กรรม* คือผู้ถูกทำหรือสิ่งถูกทำ เป็น 'ปฐมา' วิภัติ *กิริยา บุรุษ* และ *วจนะ* เป็นอย่างเดียวกันกับกรรม และครั้งแรกเมื่อลงวิภัติ หนปลายธาตุต้องลง 'กฺย' ปัจจัย แล้วเอา 'กฺย' ปัจจัยเป็น 'ย' เช่น :–

รญฺญ ธนำ ทียเต = ทรัพย์อันพระราชาให้แล้ว.
รญฺญา ธนานิ ทียนฺเต = ทรัพย์ทั้งหลายอันพระราชาให้แล้ว.
ปีตรา ตฺวำ (ภตฺตุโน) ทียสิ = ท่านอันบิดาให้ (แก่ผัว).
ปีตรา อหำ (ภตฺตุโน) ทียามิ = ข้าพเจ้าอันบิดาให้ (แก่เจ้าผัว).

ปีตรา มยำ (ปติโน) ทียาม = ข้าพเจ้าทั้งหลายอันบิดาให้ (แก่เจ้าผัว) ดังนี้เป็นต้น

ควรทราบ – ในกรรมวาจกนี้ ไม่ได้กล่าวถึง กัตตุบท (บทผู้ทำ) และแม้ตัวประธานแห่งกัตตุบทก็ไม่ได้ใช้ด้วย แต่ใช้กรรมคือผู้ถูกทำหรือสิ่งถูกทำเป็นตัวประธาน จึงเรียกว่า กรรม–กัตตุวาจย นั้นก็คือ กรรมนั่นแหละใช้เป็นกัตตาคือเป็นตัวประธาน เช่น :–

โอทนำ ปจฺจติ – ในที่นี้ใช้ โอทนำ เป็นตัวประธาน ไม่ใช่กรรม เพื่อทำให้ง่ายและย่นย่อ แม้การกอื่น ๆ ก็ใช้เหมือนกัตตา คือเป็นผู้ทำเป็นตัวประธาน เช่น :– อสิ ฉินฺทติ = ฟันด้วยดาบ (ดาบฟัน). ถาลิ ปจฺติ (หุงข้าวในถาด). โอทนำ ปจฺติ.

นิษฐา (เผนิกธาตุ)

กฺตวนฺตุ, กฺตาวี

๒. ในกัตตุวาจก (กัตตุวาจย) ในอรรถแห่งภูตกาล (อดีตกาล) หนปลายธาตุ ให้ลงปัจจัยคือ 'กฺตวนฺตุ' และ 'ตาวี' รูปศัพท์ใดที่สร้างขึ้นจากการลงปัจจัย รูปศัพท์นั้นเป็นวิเศษณแห่งกัตตาคือผู้ทำ เช่น :–

ราชา รญฺญำ วิชิตฺวา – วิชิตาวี. ราชาโน รญฺญำ วิชิตวนฺโต – วิชิตาวิโน.

กฺต

(กรรมวาจย ; ภาววาจย)

ในกรรมวาจย และภาววาจย ในอรรถแห่งภูตกาลหนปลายธาตุ ให้ลง 'กฺต' ปัจจัย รูปศัพท์ใดที่สร้างขึ้นจากการลงปัจจัย รูปศัพท์

นั้นเป็นวิเศษณแห่งกรรม คือผู้ถูกทำ ในกรรมวาจย, และ ในภาววาจย รูปศัพท์นั้นต้องเป็น นปุ๎สกลิงค์ เอกวจนะเสมอ เช่น :–

กรรมวาจย – รญ๎ญา รชฺชํ วิชิตํ, รญ๎ญา รชฺชานิ วิชิตานิ.
ภาววาจย – มยา หสิตํ, อมฺเหหิ หสิตํ, ตฺวยา หสิตํ, ตุมฺเหหิ หสิตํ, เตน หสิตํ, เตหิ หสิตํ.

กฺต

(กัตตุวาจย)

ในที่บางแห่ง แม้ในกัตตุวาจย ในอรรถแห่งภูตกาลหนปลายธาตุ ลง กฺต ปัจจัย. รูปศัพท์ใดที่สร้างขึ้นจากการลงปัจจัย รูปศัพท์นั้นเป็นวิเศษณแห่งกัตตาตัวประธาน เช่น :–

ปสุตฺโต พาลโก.
ปสุตฺตา พาลิกา.
คามํ พาลโก คโต.
คามํ พาลิกา คตา.
รุกฺขา ผลานิ ปติตานิ.

กฺย

๓. *โกฺย ภาว กมฺเม สุ ปโรกฺเขสุ มานนฺตยาทิสุ* ๕.๑๗ – ในภาววาจย และ กรรมวาจย เมื่อลงปัจจัย คือ 'นฺต' และ 'ติ' (เว้นปโรกขภูต) เป็นต้น หนปลายธาตุลง 'กฺย' ปัจจัย แล้วเอา 'กฺย' ปัจจัย เป็น 'ย' เช่น:–

จียมานํ, จียเต. สูยมานํ, สูยเต, สูยนฺเต, สูยิสฺสติ ดังนี้เป็นต้น.

๔. *กฺย สฺส* ๖.๓๗ – เมื่อลง 'กฺย' ปัจจัยหนปลายธาตุ ให้ลง อี อาคมบ้างก็ได้ เช่น :–

ปจ + กฺย + ติ = ปจ + อี + กฺย + ติ = ปจียติ.

๕. *กฺย สฺส สฺเส* ๖.๔๙ – ใน เหตุเหตุมทฺภูต และ ภวิษยตฺกาล (อนาคต) ลบ 'กฺย' เสียก็ได้ เช่น :–

อนฺวภวิสฺสา, อนฺวภูยิสฺสา. อนุภวิสฺสติ, อนุภูยิสฺสติ.

๖. *อญฺญา ทิสฺสา สฺสี เกฺย* ๕.๑๓๗ – เมื่อลง 'กฺย' ปัจจัย แล้ว เว้น 'ญา' ธาตุเป็นต้น ธาตุที่เป็น อา การันต์อื่น ๆ ให้เอา 'อา' เป็น 'อี' เช่น :–

จา + กฺย + เต = จียเต.

ทา + กฺย + เต = ทียเต.

ปา + กฺย + เต = ปียเต.

(ญา ธาตุ เป็นต้นกล่าวไว้ในบทเพิ่มเติมที่ ๓)

๗. *ตนสฺสา วา* ๕.๑๓๘ – เมื่อลง 'กฺย' ปัจจัยแล้ว ให้อาเทศ 'ตน' ธาตุเป็น 'ตา' บ้างก็ได้ เช่น :–

ตน + กฺย + เต = ตายเต (หรือ) ตญฺญเต.

๘. *ทีโฆสรสฺส* ๕.๑๓๙ – เมื่อลง 'กฺย' ปัจจัยแล้ว ให้ทีฆะ สระที่สุดธาตุ เช่น :–

จิ + กฺย + เต = จียเต.

สุ + กฺย + เต = สูยเต.

๒๐. แบบฝึกหัด

๑. *ขอให้แปลเป็นไทย*

๑) ภควา วิหรติ. ภควา นิสีทติ. ภควา สมาธิมฺหา อุฏฺฐาติ. ภควา มนสิ–กโรติ. ภควา อุทานำ อุทาเนติ. พฺราหฺมณา ฌายนฺติ. ธมฺมา ปาตุ–ภวนฺติ. พฺราหฺมโณ สเหตุธมฺมำ ปชานาติ.

๒) ภควตา วิหรียติ. ภควตา **นิสชฺชเต.** ภควตา สมาธิมฺหา **อุฏฺฐียเต.** ภควตา มนสิ กรียติ. ภควตา อุทานำ **อุทานียติ.** พฺราหฺมเณหิ ฌายเต. ธมฺเมหิ **ปาตุ–ภูยเต.** พฺราหฺมเณหิ สเหตุ–ธมฺโม **ปญฺญายเต.** เทเวหิ สกฺโก ปุจฺฉียเต.

๓) ผสฺส–ปจฺจยา, เวทนา สมฺภวติ. ชาติ–ปจฺจยา, ชรา–มรณำ สมฺภวติ. ตณฺหา วฑฺฒติ. อสิ ฉินฺทติ. ถาลิ ปจติ. เทโว วสฺสติ.

๔) **ทียมานำ** ทานำ ภิกฺขูหิ **อาทียเต.** อทินฺนาทานา อมฺเหหิ วิรมิตพฺพำ. พุทฺธสฺส สรณำ สาวเกหิ คจฺฉียเต ฯ หียมาเนหิ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ, น ปุน ปจฺจาคจฺฉียติ. ติฏฺฐมาเนน วา จรนฺเตน วา นิสินฺเนน วา สาเยน วา ภิกฺขุนา สติ อธิฏฺฐาตพฺพา, พฺรหฺมวิหาเรน วิหริตพฺพำ. **ภุตฺตาวินา** ภิกฺขุนา น ปุน ภตฺตำ ภุญฺชิตพฺพำ.

๕) พฺรหฺมุนา ยาจิโต สนฺโต, ภควา ธมฺมจกฺกำ ปวตฺตยิ. ปณฺเห ปุจฺฉิยมาเน วา ธมฺเม เทสิยมาเน วา พุทฺธธาตุสุมึ ทสฺสิยมาเน วา สาธุกำ สณิกำ สณิกำ มนสิ กริยฺยติ สติ **อุปฏฺฐเปนฺเตน** ภิกฺขุนา. สุริโย ทิสฺสติ (ปสฺสียติ, ทกฺขียติ). ธมฺโม **ปี** ตถาคเตน เทสิโต ทิสฺสติ จกฺขุมนฺเตหิ วิญฺญูหิ.

๒. *ขอให้เขียนอักษรดำข้างบนนี้ให้เป็น ปถมบุรุษ เอกวจนะ วัตตมานา วิภัติ และให้บอกการกในประโยคว่าเป็นการกอะไร*

๓. *ขอให้แปลเป็นบาลี*

๑) ดวงอาทิตย์ปรากฏในอากาศ. เมื่อเห็นดวงอาทิตย์แล้วแสงสว่างเราก็เห็นด้วย. เมื่อมนสิการธรรมแล้ว ประโยชน์ของโลกอันภิกษุทั้งหลายทำแล้วด้วย. บาลี–ไวยากรณ์ อันกุลบุตรเรียนแล้ว, อ่านแล้ว. บาลี–ไวยากรณ์ อันกุลบุตรควรเรียน, ครั้นเรียนแล้ว ควรรู้ให้ถูกต้อง.

๒) ควรเป็นธรรมทายาท. ควรเป็นธรรมทายก. ควรปฏิบัติตามคำสั่งของบิดามารดา. ควรนับถือพุทธศาสนา. ควรเป็นผู้จบฝั่งแห่งเวททั้งสาม. ควรเป็นพราหมณ์. เมื่อเป็นพราหมณ์แล้วควรฟังธรรมอันพระพุทธเจ้าสั่งสอนให้มนุษย์ทำความดี. เมื่อฟังแล้วควรทำไว้ในใจ (พิจารณา–มนสิการ) ในทางดี. เมื่อทำไว้ในใจแล้วควรประพฤติโดยเอื้อเฟื้อ (อาจารณ). ควรประพฤติธรรม. ความดีงามของโลกย่อมมีจากธรรมเท่านั้น. เมื่อสดับธรรมอันดีแล้ว เห็นแล้ว ควรทำจิตให้พ้นจากอาสวะทั้งหลาย.

๔. *ให้ผูกประโยคกัตตุวาจย และ กัมมวาจย จากนามบท และกิริยาต่อไปนี้*

(๑) พุทฺโธ – ธมฺโม – เทส.
(๒) ทารโก – โปตฺถกำ ปจ.
(๓) กญฺญา – สุริโย – ปสฺส.
(๔) ภิกฺขุ – พุทฺโธ – วนฺท.

(๕) มุนิ – ธมฺโม – จร.

(๖) มนุสฺโส – ผลํ – ขาท.

๕. ให้ผูกประโยคกัตตุวาจยข้างล่างนี้เป็น กรรมวาจย

พฺรหฺมทตฺโต รชฺชํ กาเรสิ. รามปณฺฑิโต อนิจฺจตฺ ปกาเสติ. วาสุเทโว กสํ หนติ. สีตาเทวี รามปณฺฑิตํ อนุคจฺฉติ. ลกฺขณกุมาโร รามปณฺฑิตํ วนฺทติ. พุทฺโธ ภควา ธมฺมํ เทเสติ. ภควา อุทานํ อุทาเนสิ.

ปาฐะที่ ๒

กริยา - ปกรณ์

(ภาคที่ ๖ อนทฺยตน, ปโรกษ, เหตุว, ภูต)

อนทฺยต ภูต[๑]

การใดทำเสร็จแล้วจากวันนี้ การนั้นใช้รูปของกิริยาดังต่อไปนี้

ปรัสสบท

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	ปจา, อปจา,[๒] อปจ[๓]	อปจุ,[๓] อปจู
มัชฌิมปุริส	อปโจ[๔]	อปจิตฺถ, อปจุตฺถ
อุตตมปุริส	อปจ	อปจุมฺหา, อปจิมฺหา, อปจิมฺห[๓]

---

๑. **อนชฺชตเน อา อู, โอ ตฺถ, อ มหา : ตฺถ ตฺถุ, เส วฺหึ, อึ, มฺหเส** ๖.๕ – ในอรรถแห่ง อนทฺยตน ปัจจัยเหล่านี้ลงหนปลายธาตุ. มา โย เค อี อา อาทิ ๖.๑๓ – ในประโยคแห่ง 'มา' ศัพท์ ใช้ ปริสมาปฺตยรฺถก-ภูต (กาลาติปตฺติ) และ อนทฺยตนภูต บ้างก็ได้ เช่น :-

มาสฺสุ ปุนปี เอวรูปมกาสิ. มา ภวำ อคมา วนำ = ท่านอย่าได้ไปป่า

๒. **อา อี สฺสา ทิ สฺวา ณฺ วา** ๖.๑๕ – ใน อนทฺยตนภูต ปริสมาปฺตยรถกภูต และ เหตุ-เหตุมทฺภูต ต้นธาตุลง 'อ' อาคมบ้างก็ได้ เช่น :- อปจา, ปจา.

๓. **อา อี อู มฺหา สฺสา สฺส มฺหา นำ วา** ๖.๓๓ – ปัจจัยเหล่านี้คือ 'อา' 'อี' 'อู' 'วฺหา' 'สฺสา' 'สฺสมฺหา' ให้รัสส (ทำให้สั้น) บ้างก็ได้ เช่น :- อปจา, อปจ. อปจี, อปจิ. อปจู, อปจุ. อปจิมฺหา, อปจิมฺห. อปจิสฺสา, อปจิสฺส. อปจิสฺสมฺหา, อปจิสฺสมฺห.

๔. **โอ สฺส อ อิ ตฺถ ตฺโถ** ๖.๔๒ – อาเทศ 'โอ' เป็น 'อ' 'อิ' 'ตฺถ' และ 'ตฺโถ' บ้างก็ได้ เช่น :- ตฺวำ อปจ, อปจิ, อปจิตฺถ, อปจิตฺโถ, อปโจ.

อัตตโนบท

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	อปจตฺถ	อปจตฺถุ
มัชฌิมปุริส	อปจเส	อปจวหํ
อุตตมปุริส	อปจึ	อปจามฺหเส

๑๙. ในอนทฺยตนภูตกาล มีรูปพิเศษแห่งกิริยาบางรูปดังนี้ :–

วจ–อวโจ, อโวจุ. กร–อกา. คม–อคา. คม–อคจฺฉา, อคญฺฉา. ฑิส–อฑฺฒฉา. ทิส–อทฺทส.

ปโรกษ[๑] ภูต (อดีตสมบูรณ์)

ปรัสสบท

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	ปปจ	ปปจุ
มัชฌิมปุริส	ปปเจ	ปปจิตฺถ
อุตตมปุริส	ปปจ	ปปจิมฺห

---

๑. **ปโรกฺเข อ อุ, เอ ตฺถ, อ มฺห ; ตฺถ เร, ตฺโถ วฺโห, อิ มฺเห** ๖.๖ – การใดทำเสร็จแล้วจากวันนี้ และไม่ใช่ต่อหน้า ในอรรถแห่งการนั้นใช้ปัจจัยเหล่านี้หนปลายธาตุ เช่น :– ปปจ, ปปจุ เบื้นต้น

ปโรกษ = กิริยาที่ไม่รู้สึกจากอินทรีย์ของตน เมื่อกำลังอยู่ในความหลับ, บ้า, และวิษัยอื่น ในฐานะดังนี้ กิริยาที่รู้สึกจากอินทรีย์ของตนเป็นการรู้สึกลับหลัง ต้องใช้ประโยคปโรกษภูต แม้ในปโรกษภูตแห่งประการดังกล่าวแล้ว และแม้ในอุตตมบุรุษ เช่น :– สุตฺโตนฺวหํ วิลฺลาป. มตฺโตนฺวหํ วิลฺลาป. อเจตโนหํ ปฐวิยํ ปปต.

อัตตโนบท

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	ปปจิตฺถ°	ปปจิเร
มัชฌิมปุริส	ปปจิตฺโถ	ปปจิวฺโห
อุตตมปุริส	ปปจิ	ปปจิมฺเห

---

๑. **ปโรกฺขา ยญฺจ** ๕.๗๐ – แม้ใน ปโรกษภูต ปฐมปุริส เอกวจนะ รูปสัพท์เบื้น ทฺวิตฺว (ซ้อนตัว) เช่น :- ปจ + อ = ปปจ. ปจ + อุ = ปปจุ ดังนี้เบื้นต้น

กฎแห่งทฺวิตฺว ในกัณฑ์ที่ ๕ ปาฐะที่ ๒ ให้นำมาใช้ในที่นี้ด้วย

ธาตุที่ใช้เบื้น ทฺวิตฺว นอกจากปโรกษภูตแล้ว ในที่อื่นยังมีธาตุที่เบื้น ทฺวิตฺว เช่น :- หา–ชหาติ = ละ, เว้น. ทล–ททฺทลฺลติ = รุ่งเรืองมาก. กม–จงฺกมติ = เดินเนือง ๆ. กิต–ติกิจฺฉติ = เยียวยา, รักษาพยาบาล. ทา–ททติ. ติช–ติติกฺขติ = อดทน. มน–วิมฺสติ = พิจารณา, ทดลอง. คุป–ชิคุจฺฉติ. ทา–ททาติ = ให้.

ติชมาเนหิ ขสา ขมาวิมฺสาสุ ๕.๑ – ถ้า ติช ธาตุในอรรถว่าอดทน และ 'มาน' ธาตุในอรรถว่า พิจารณา ไซร้ ให้ลง 'ข' บัจจัย และ 'ส' บัจจัย เช่น :- ติช–ติติกฺขติ. มาน–วิมฺสติ.

มานสฺส วี ปรสฺส จ มฺ ๕.๘๐ – เมื่อลง ทฺวิตฺว แห่ง 'มาน' ธาตุแล้ว ต้องลง 'วี' ก่อน แล้วลง 'มฺ' ต่อไป เช่น :- วิมฺสติ.

กิ ตา ติ กิ จฺฉา สํ สเยสุ โฉ ๕.๒ – หนปลาย 'กิต' ธาตุ ในอรรถแห่งการรักษา และการสงสัย ให้ลง 'ฉ' บัจจัย เช่น :- ติกิจฺฉติ = รักษา. วิจิกิจฺฉติ = สงสัย.

กิ ตสฺสา สสฺสเยติ วา ๕.๘๑ – ถ้า 'กิต' ธาตุในอรรถอื่น นอกจากการสงสัย เมื่อลง ทฺวิตฺว แห่งธาตุนั้นแล้ว ก่อนอื่นให้เอา 'กิ' เบื้น 'ติ' บ้างก็ได้ เช่น :-

ติกิจฺฉติ, วิกิจฺฉติ = รักษา, พยาบาล

นินฺทายํ คุปพธา พสฺส โภ จ ๕.๓ – หนปลาย 'คุป' ธาตุ และ 'พธ' ธาตุ ในอรรถแห่งการติเตียน ให้ลง 'ฉ' บัจจัย และให้เอา 'พ' เบื้น 'ภ' เช่น :-

คุป + ฉ + ติ = ชิคุจฺฉติ
พธ + ฉ + ติ = พิภจฺฉติ
} ติเตียน

ธา สฺส โห ๕.๑๐๓ – เมื่อลง ทฺวิตฺว แห่ง 'ธา' ธาตุ ให้เอาส่วนที่สองรองลงมาเบื้น 'ห' เช่น :- ธา + ติ = ททฺหติ.

๒๐. รูปธาตุพิเศษบางอย่างในปโรกษภูต

พฺรู[๑]–อาห. ภู–พภูว[๒]

กาลาติปตฺติ[๓] (เหตุเหตุมทฺภูต) (จักได้–แล้ว)

ปรัสสบท

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	อปจิสฺสา	อปจิสฺสำสุ
มัชฌิมปุริส	อปจิสฺเส	อปจิสฺสถ
อุตตมปุริส	อปจิสฺสำ	อปจิสฺสมฺหา

---

๑. **อ อา ทิ สฺวาโห พฺรูสฺส** ๖.๑๖–ใน ปโรกฺษภูต ให้อาเทศ 'พฺรู' ธาตุเป็น 'อาห' เช่น :- อาห, อาหุ.

อุสฺสำ สฺวาหา วา ๖.๑๕–ภายหลังเมื่อได้อาเทศ 'อาห' แล้ว ให้อาเทศ 'อุ' บัจจัย เป็น 'อำสุ' บ้างก็ได้ เช่น :- อาหำสุ, อาหุ.

๒. **ภุสฺส วุกฺ** ๖.๑๗ – ในปโรกฺษภูตหนปลาย 'ภู' ธาตุ ให้ลง 'ว' อาคม เช่น :- ภู + อ = ภู + ว + อ = พภูว.

ปุพฺพสฺส อ ๖.๑๘ – เมื่อลง ทฺวิตฺว แห่ง 'ภู' ธาตุ ให้ลง 'ภ' ข้างหน้า 'ภู' ธาตุ เช่น :- ภู + อ = ภูภู + อ = ภภู + อ = พภูว.

จตุตฺถทุติยานำ ตติยา ปถมา ๕.๗๘ – เมื่อลง ทฺวิตฺว แล้ว ให้เอาอักษรที่สี่และอักษรที่สองของวรรคเป็นอักษรที่สามและอักษรที่หนึ่งของวรรคตามลำดับ เช่น :- ภู + อ = ภภู + อ = พภูว.

๓. **เอยฺยาโท วาติปตฺติยำ สฺสา สฺสำ สุ, สฺสำ สฺส มฺหา ; สฺส ถ สฺสึ สุ, สฺส เส สฺส วเห, สฺสำ สฺสา มฺหเส** ๖.๗ – ในเหตุเหตุมทฺภูต หนปลายธาตุ ให้ลงบัจจัยเหล่านี้ เช่น :- สเจ ปถมวเย ปพฺพชฺชำ อลภิสฺสา, อรหา อภวิสฺสา – ถ้าหากว่าเขาจักได้บวชในวัยต้น แล้วไซร้, เขาจักได้เป็นอรหันต์แล้ว.

อัตตโนบท

	เอกวจนะ	อเนกวจนะ
ปฐมปุริส	อปจิสฺสถ	อปจิสฺสึสุ
มัชฌิมปุริส	อปจิสฺสเส	อปจิสฺสวฺเห
อุตตมปุริส	อปจิสฺสํ	อปจิสฺสามฺหเส

๒๑. ในเหตุเหตุมทฺภูต รูปแห่งธาตุพิเศษบางอย่าง—

กร—อกาห, อกริสฺสา.

หา—อหาหา, อหายิสฺสา.

ลภ—อลจฺฉา, อลภิสฺสา.

วส—อวจฺฉา, อวสิสฺสา.

ฉิท—อจฺเฉจฺฉา, อฉินฺทิสฺสา

ภิท—อเภจฺฉา, อภินฺทิสฺสา.

รุท—อรุจฺฉา, อโรทิสฺสา.

ภุช—อโภกฺขา, อภุญฺชิสฺสา.

มุจ—อโมกฺขา, อมุญฺจิสฺสา.

วจ—อวกฺขา, อวจิสฺสา.

ป+วิส—ปาเวกฺขา, ปาวิสิสฺสา.

สก—สกฺขิสฺสา, สกฺกุณิสฺสา.

สุ—อสฺโสสฺสา, อสฺณิสฺสา.

อส—อภวิสฺสา.

๒๑. แบบฝึกหัด

๑. *ขอให้แปลเป็นไทย*

๑) อหุวา เมว มยํ ปุพฺเพ, น นาหุวมฺหาติ ? อกรา เมว มยํ ปุพฺเพ, ปาปํ กมฺมํ น นากรมฺหาติ ? อลตฺถ ปพฺพชฺ, อลตฺถ อุปสมฺปทำ จ.

พฺรหฺมา ภควนฺตำ อยาจถ. ภควา ติปาฏิหีเร (ตีสุ ปาฏิหาริเยสุ) วสฺี อหุ. โลกธาตุ ปกมฺปถ. มหา โอภาโส อาสิ. โส อคมา. เต อคมุ. ภควา เอตทโวจ. มยํ เอวำ อวจมฺหา. โส อกา. มยํ น อกรมฺหา. มยํ เอวำ กาตุำ น ทมฺหา (อททมฺหา).

๒) อตีเต มนฺธาตา นาม จกฺกวตฺตี ราชา พภูว. ภูตปุพฺพำ ชนโก นาม ราชา พภูว. ราม–ปณฺฑิโต วนำ ชคาม.

๓) ทุกฺขสฺส อนฺตำ เจ นาภวิสฺส, นิพฺพานำ โน ปญฺญายิสฺสติ. กุสลำ กมฺมำ เจ นากริสฺสำ สุข–วิปากำ นาลภิสฺสำ. พุทฺธสฺส สรณำ เจ นาคจฺฉิสฺสมฺหา, ฌานสุขำ นานุภวิสฺสมฺหา. ปาลิยา วิยากรณำ เจ นาปจิสฺเส, เตปีฏกำ สาธุกำ นา พุชฺฌิสเส. ทานานิ เจ นาทิยิสฺสำสุ ปุญฺญวิปากา นา ภวิสฺสำสุ. อหำ เจ ปุญฺญานิ นากริสฺสำ, สคฺคำ โลกำ นาลภิสฺสำ. อหำ เจ ตถริว อภิชานิสฺสำ, ยถริว ภควา "อเนก–ชาติ–สำสารำ สนฺธาวิสฺสำ ติ" อพฺภญฺญาสิ. อหำ ปี ติสฺโส เจว วิชฺชาโย สจฺฉิกตฺวา อเนกชาติสำสารำ น สนฺธาวิสฺสำ.

๔) จงฺกเม จงฺกมิ ชิโน. ภควา หิ สุวณฺณ–วณฺโณ สุริโย วิย ทาทลฺลติ (ททฺทลฺลติ). โลลุปา, โมมุหา มนุสฺสา สคฺคำ โลกำ นุปฺปชฺชนฺติ. สิรีสเปหิ พิเภติ.

๒. *ขอให้แปลเป็นบาลี*

๑) (ให้ทำเป็นประโยค อนทฺยตนภูต)

พระผู้มีพระภาคได้เห็นภิกษุทั้งหลายแล้ว. ข้าพเจ้าได้เห็นซึ่งพุทธวิหารแล้ว. ข้าพเจ้าได้ถึงซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งแล้ว. เพราะฉะนั้นจึงไม่ยอมให้ท่านดื่มน้ำเมา. ข้าพเจ้าไม่กระทำกรรมอันเป็นอกุศลแล้ว.

๒) (ทำให้เป็นประโยคปโรกขภูต)

ในกาลล่วงมาแล้ว บัณฑิตชื่อวิทูรได้มีแล้ว. ราชาชื่อยุธิฏฐิลได้มีแล้ว. วาสุเทพดำ (วาสุเทว—กณฺโห) ได้ฆ่าแล้วซึ่งกังสะด้วยจักร. ลักขณกุมารได้ไปแล้วสู่ป่ากับด้วยพี่ชายของตน.

๓) ถ้ากินผลไม้ตัวจักเบา. ถ้าอ่านภาษาบาลีในทางที่ถูกดีแล้ว จึงจักรู้พระไตรปิฎกเป็นอย่างดี. ถ้าอุบาสกทั้งหลายถวายแล้วซึ่งทานแก่พระสงฆ์ทั้งหลายแล้วไซร้ พระสงฆ์ทั้งหลายจักเจริญขึ้น. ถ้าทายกทั้งหลาย จักให้แปลบาลีเป็นไทย ก็จักได้บุญมาก (ป+สู) ถ้าภาษาบาลีไม่ไพเราะไซร้ จิตของผู้อ่านเรียนก็ไม่เลื่อมใส (ป+สทฺ). ถ้าพฺรหฺมโลกไม่มีไซร้ บุคคลจะเสวยวิบากของปฐมฌานอย่างไร? ถ้าชีวิตเก่า (ปุพฺเพ—นิวาโส) ไม่มีไซร้ การเจริญฌานของข้าพเจ้าจะมีได้อย่างไร?

ปาฐะที่ ๓

ปัจจัยบอกผู้ทำหรือผู้อยู่

(ก)

(กฺฤทนฺต–ปกรณ์ ภาค ๓)

ลฺตุ, ณก

---

๒๙. *กฺตฺวริ ลฺตุณกา* ๕.๓๓–ในอรรถว่า ผู้ทำงานนี้ หนปลายธาตุ ลง 'ลฺตุ' ปัจจัย และ 'ณก' ปัจจัย แล้วเอา 'ลฺตุ' ปัจจัยเป็น 'ตุ' และเอา 'ณก' ปัจจัยเป็น 'อก' เช่น:–

		ลฺตุ	ณก
ทา	= การให้	ทาตุ (ผู้ให้)	ทายโก[๑] (ผู้ให้)
วจ	= การพูด	วตฺตุ (ผู้พูด)	วาจโก (ผู้พูด)
นี	= การนำ	เนตุ (ผู้นำ)	นายโก (ผู้นำ)
สุ	= การฟัง	โสตุ (ผู้ฟัง)	สาวโก (ผู้ฟัง)
ชิ	= การชนะ	เชตุ (ผู้ชนะ)	–
ฉิท	= การตัด	เฉตฺตุ (ผู้ตัด)	เฉทโก (ผู้ตัด)

---

๑. อา สฺสา ณาปี มฺหิ ยุกฺ ๕.๔๑–เมื่อลงปัจจัยอื่นที่เกี่ยวเนื่องด้วย 'ณ' เว้น 'ณาปี' ปัจจัย ให้ลง 'ย' อาคม หนปลายธาตุที่เป็น 'อา' การันต์ เช่น:– ทา+ณก= ทายโก.

อาวี

๓๐. *อาวี* ๕.๓๔—ในอรรถว่าผู้ทำหรือทำตามสภาพเป็นปกติ หนปลายธาตุ โดยมากลง 'อาวี' ปัจจัย เช่น:—

ภยทสฺสาวี = ผู้มีปกติเห็นภัย.

อก

๓๑. *อา สี สา ยม โก* ๕.๓๕—ถ้าเป็นภาวแห่งการให้พร หนปลายธาตุลง 'อก' ปัจจัย เช่น:—

ชีวตุ อิติ—ชีวโก = ผู้มีชีวิตนาน, ผู้มีอายุยืน.

นนฺทตุ อิติ—นนฺทโก = ผู้อยู่โดยความสุข, ผู้มีความสุข.

ณน (เอา ณน เป็น 'อน')

๓๒. *กรา ณโน* ๕.๓๖—หนปลาย 'กร' ธาตุ ลง 'ณน' ปัจจัย เช่น:—

กโรติ อิติ—การณ์ = ผู้ทำ.

๓๓. *หาโต วีหิ กาเลสุ* ๕.๓๗ — ถ้าศัพท์ส่องความหมายถึง 'ข้าวเปลือก' และ 'กาลเวลา' ไซร้ หนปลาย 'หา' (ละเว้น) ธาตุ ให้ลง 'ณน' ปัจจัย เช่น:—

หายนา = ข้าวเปลือกชนิดหนึ่ง.

หายโน = ฤดูฝน.

กู (เอา กู เป็น อู)

๓๔. *วิทากู* ๕.๓๘–หนปลาย 'วิท' ธาตุลง 'กู' ปัจจัย เช่น:–

วิทู = ผู้รู้.

โลกวิทู = ผู้รู้โลก.

๓๕. *วิโต ฌาโต* ๕.๓๙ – หนปลาย 'ฌา' ธาตุ ที่มี 'วิ' เป็นบุพพบท ลง 'กู' ปัจจัย เช่น:–

วิญฺญู ผู้รู้พิเศษ, ผู้รู้แจ้ง.

๓๖. *กมฺมา* ๕.๔๐ – ถ้าลง 'ฌา' ธาตุ หนปลาย 'กรรม' (ผู้ถูกทำ) ไซร้ หนปลายธาตุดังกล่าวนี้ให้ลง 'กู' ปัจจัย เช่น:–

สพฺพ (กรรม) ชานาตีติ สพฺพญฺญู = ผู้รู้สิ้นทุกอย่าง.

กาลญฺญู = ผู้รู้กาล.

เวทญฺญู = ผู้รู้เวท.

อณ

๓๗. *กฺว จณ* ๕.๔๑–หนปลายกรรมให้ลง 'อณ' ปัจจัยหลังธาตุนั้น ๆ แล้วเอา 'อณ' เป็น 'อ' และพฤทธิ์สระที่สุดแห่งธาตุ เช่น:–

กุมฺภกาโร = ผู้ทำหม้อ.

สรลาโว = ผู้เกี่ยวหญ้าสร (สร แปลว่าหญ้าแขม)

มนฺตชฺฌาโย = ผู้ร่ายมนต์.

รู

๓๘. *คมารู* ๕.๔๒ – หนปลายกรรม ถ้าลง 'คม' ธาตุไซร้ หนปลายธาตุดังกล่าวแล้วนี้ให้ลง 'รู' ปัจจัย แล้วเอา 'รู' เป็น 'อู' เช่น:–

เวทคู = ผู้จบเวท.
ปารคู = ผู้จบฝั่ง.

ณี

๓๙. *สี ลา อ ภิกฺขญฺญาวสฺส เกสุ ณี* ๕.๔๓—ถ้าศัพท์มีความหมายให้รู้ถึง ปกติ, เนือง ๆ, และ แน่นอนไซร้ หนปลายธาตุ ให้ลง 'ณี' ปัจจัย แล้วเอา 'ณี' เป็น 'อี' และพฤทธิ์ที่สุดธาตุ เช่น:—

อุณฺหโภชี = ผู้มีปกติบริโภคของร้อน.
ขีรปายี = ผู้ดื่มน้ำนมเนือง ๆ.
อวสฺสการี = ผู้จำต้องทำ, ผู้ตกลงใจ.
สตนฺทายี = ผู้มีปกติให้อย่างละร้อย.

๔๐. *ถาวริตฺตร ภงฺคุร ภิทุร ภาสุร ภสฺสารา* ๕.๕๔—ศัพท์เหล่านี้เป็นนิบาต เช่น:—

ถาวร = มั่นคง, ผู้มั่นคง, ผู้ถาวร.
อิตฺตร = ผู้ไป.
ภงฺคุร = ผู้หักไป.
ภิทุร = ผู้เสียหายไป.
ภาสุร,ภสฺสร = ผู้รุ่งเรือง.

(ข)
(ตัทธิต—ปกรณ์—ภาคต้น)

มนฺตุ

๑. *ต เมตฺถ สฺส ตฺถีติ มนฺตุ* ๔.๗๘—ในอรรถแห่ง 'ผู้มี' 'ผู้เป็น' 'ผู้อยู่' หนปลายนามลง 'มนฺตุ' ปัจจัย เช่น:—

ประเทศหรือคนมีหมู่บ้านทั้งหลาย — โคมา (โคมนฺตุ) เช่นเดียวกัน.

คติมา (คติมนฺตุ) = ผู้มีคติ.

สติมา (ติสมนฺตุ) = ผู้มีสติ.

อายสฺมา[๑] (อายสฺมนฺตุ) = ผู้มีอายุ.

วนฺตุ

๒. *วนฺตุ วณฺณา* ๔.๗๙—หนปลาย 'อ' และ 'อา' ให้ลง 'วนฺตุ' ในที่ลงปัจจัย 'มนฺตุ' เช่น:—

สีลวา (สีลวนฺตุ) = ผู้มีศีล.

ปญฺญวา (ปญฺญวนฺตุ) = ผู้มีปัญญา.

อิก, อี

๓. *ทณฺฑา ทิ ตฺวิ กอี วา* ๔.๘๐—ในอรรถแห่ง 'ผู้มี' หนปลายศัพท์เช่น 'ทณฺฑ' เป็นต้น ให้ลงปัจจัย คือ 'อิก' และ 'อี' ในที่นั้น ๆ เช่น:—

ทณฺฑ—ทณฺฑิโก, ทณฺฑี, ทณฺฑวา = ผู้มีไม้เท้า

คนฺธ—คนฺธิโก, คนฺธี คนฺธวา = ผู้มีกลิ่นหอม

รูป—รูปีโก, รูปี, รูปวา = ผู้มีรูปงาม

๔. *อุตฺตมิ เณว ธนา อิโก* — หนปลาย 'ธน' ศัพท์ในอรรถแห่ง อุตฺตมรฺณ (= มหาชนผู้เป็นเจ้าหนี้) ล้วน ๆ ให้ลง 'อิก' ปัจจัย เช่น:—

---

๑. **อา ยุสฺสา ยสฺ มนฺตุ มฺหิ** ๔.๑๓๔—เมื่อลง 'มนฺตุ' ปัจจัย ให้อาเทศ 'อายุ' ศัพท์เป็น 'อายสฺ' เช่น:— อายุ+มนฺตุ=(อายสฺมนฺตุ) อายสฺมา.

ธนิก = มหาชนผู้ให้ยืมเงิน (เจ้าหนี้).

ธนี, ธนวา = ผู้มีทรัพย์.

๕. *อสนฺนิ หิ เต อตฺถา* — หนปลายแห่งศัพท์ 'อตฺถ' (=ต้องการ) ในอรรถแห่ง 'ไม่มี' ให้ลง 'อิก' ปัจจัย และ 'อี' ปัจจัย เช่น :—

อตฺถิโก, อตฺถี = ผู้ต้องการ.

อตฺถวา = ผู้มีทรัพย์

๖. *หตฺถ ท นฺเต หิ ชาติยํ* — หนปลายศัพท์ 'หตฺถ' และ 'ทนฺต' ในอรรถแห่ง ชาติ (กำเนิด) ให้ลง 'อี' ปัจจัย เช่น :—

หตฺถี = ช้าง.

ทนฺตี = ช้าง. แต่ไม่ใช่

หตฺถวา = ผู้มีมือ.

ทนฺตวา = ผู้มีงา.

๗. *วณฺณโต พฺรหฺมจาริมฺหิ* — ในอรรถแห่งความประเสริฐ หนปลายศัพท์ 'วณฺณ' ให้ลง 'อี' ปัจจัย เช่น :—

วณฺณี = ผู้น่าสรรเสริญ, ผู้ประพฤติความประเสริฐ แต่ไม่ใช่

วณฺณวา = ผู้น่าสรรเสิญ, ดีงาม.

สฺสี

๘. *ตปาทีหิ สฺสี* ๔.๘๑ — ในอรรถแห่ง 'ผู้มี' หนปลาย 'ตป' ศัพท์เป็นต้น ให้ลง 'สฺสี' ปัจจัย เช่น :—

ตปสฺสี = ผู้มีตบะ.

ยสสฺสี = ผู้มียศ.

เตชสฺสี = ผู้มีเดช.

มนสฺสี = ผู้มีความรู้.
ปยสฺสี = ผู้มีน้ำนม.

ร

๙. *มุขาทิโต โร* ๔.๘๒ – หนปลายศัพท์ 'มุข' เป็นต้นให้ลง 'โร' ปัจจัย เช่น:–

มุขโร = ผู้พูดมาก.
สุสิโร = มีโพรง.
อูสโร = ผู้มีเกียรติ.
มธุโร = หวาน.
ทนฺตุโร = ผู้ให้.

ภ

๑๐. *ตุณฺฑยาทีหิ โภ* ๔.๘๓ – หนปลายศัพท์ 'ตุณฺฑิ' เป็นต้น ให้ลง 'โภ' ปัจจัย เช่น:–

ตุณฺฑิโภ = ผู้มีจงอยปาก.
สาลิโภ = ผู้มีข้าวสาลี หรือจะเป็น ตุณฺฑิมา บ้างก็ได้.

อ

๑๑. *สทฺธาทิตฺว* ๔.๘๔ – หนปลายศัพท์ 'สทฺธา' เป็นต้น (โปรดดูบทเพิ่มเติมที่ ๓) ในอรรถที่กล่าวมาแล้ว (ชาติ) ลง 'อ' ปัจจัย บ้างก็ได้ เช่น:–

สทฺโธ = ผู้มีศรัทธา.
ปญฺโญ = ผู้มีปัญญา หรือจะเป็น 'ปญฺญวา' บ้างก็ได้.

ณ

๑๒. *โณ ตปา* ๔.๘๕ – หนปลาย 'ตป' ศัพท์ ให้ลง ณ ปัจจัย แล้วเอา 'ณ' เป็น 'อ' และให้พฤทธิ์อักษรตัวถัดลงมา เช่น :–

ตาปโส = ผู้ทำตบะ. อิตถีลิงค์เป็น ตาปสี.

อาลุ

๑๓. *อาลฺวภิชฺฌาทีหิ* ๔.๘๖ – หนปลายศัพท์มี 'อภิชฺฌา' เป็นต้น (ขอให้ดูบทเพิ่มเติมที่ ๓) ให้ลง อาลุ ปัจจัย เช่น :–

อภิชฺฌาลุ = ผู้มีโลภมาก.

สีตาลุ = ผู้ทนหนาวไม่ได้.

ทยาลุ = ผู้มีความเอ็นดู.

โกธาลุ = ผู้มีความโกรธ.

นิทฺทาลุ = ผู้มีปกติชอบหลับ, ผู้มีความหลับมาก.

หรือจะใช้ว่า ทยาวา, โกธวา บ้างก็ได้.

อิล

๑๔. *ปีจฺฉาทิตฺวิโล*. ๔.๘๗ – หนปลายศัพท์มี 'ปีจฺฉ' เป็นต้น ลง 'อิล' ปัจจัยบ้างก็ได้ เช่น :–

ปีจฺฉิโล, ปีจฺฉวา = ผู้มีแวหาง (นกยูง).

เผณิโล, เผณวา = ผู้มีฟอง. (ลูกประคำดีควาย) (มีฟอง)

ชฏิโล, ชฏาวา = ผู้มีชฎา, (ขมวดผมเป็นกระเซิง คือ ฤษี)

ว

๑๕. *สีลาทิโต โว* ๔.๘๘ – หนปลายศัพท์ 'สีล' เป็นต้น (ให้ดูบทเพิ่มเติมที่ ๓) ลง 'ว' ปัจจัยบ้างก็ได้ เช่น :–

สีลโว = ผู้มีศีล. เกสโว = ผู้มีผม.

อ ณฺณ นิ จฺจ – หนปลายศัพท์ 'อณฺณ' ต้องลง 'ว' ปัจจัยเสมอ เช่น :– อณฺณโว = มีน้ำ (สมุทร)

วี

๑๖. *มายาเมธาหิวี* ๔.๘๙ – หนปลายศัพท์ 'มายา' และ 'เมธา' ต้องลง 'วี' ปัจจัย เช่น :–

มายาวี = ผู้มีมายา.

เมธาวี = ผู้มีความเฉลียวฉลาด.

อามี, อุวามี

๑๗. *สิ สฺส เร อา มฺยุ วามี* ๔.๙๐ – หนปลายศัพท์ 'ส' (ของตน) ในอรรถแห่งความเป็นใหญ่ ต้องลง 'อามี' ปัจจัย และ 'อุวามี' ปัจจัย เช่น :–

สามี, สุวามี = ผู้เป็นเจ้า, ผู้มีอำนาจบังคับ, ผู้เป็นใหญ่.

ณ

๑๘. *ลกฺขยา โณ อจ* ๔.๙๑ – หนปลายศัพท์ 'ลกฺขี' (โชค) ต้องลง 'ณ' ปัจจัย เมื่อลง 'ณ' ปัจจัยแล้ว เอา 'อี' แห่งศัพท์ 'ลกฺขี' เป็น 'อ' เช่น :– ลกฺขโณ = ผู้มีโชค.

น

๑๙. *องฺคา โน ก ลฺยา* เณ ๔.๙๒ — ถ้าเนื้อความส่องถึงความดีงาม หนปลายศัพท์ 'องฺค' ต้องลง 'น' ปัจจัย เช่น :–

องฺคนา = ผู้มีอวัยวะงาม (= ผู้หญิง)

โส

๒๐. *โส โลมา* ๔.๙๓ — หนปลายศัพท์ 'โลม' ต้องลง 'ส' ปัจจัย เช่น :–

โลมโส = ผู้มีขน. อิตถีลิงค์เป็น โลมสา.

อิม, อิย

๒๑. *อิมิยา* ๔.๙๔ — ในอรรถแห่ง 'ผู้มี' โดยมากต้องลง 'อิม' และ 'อิย' ปัจจัย เช่น :–

ปุตฺติโม = ผู้มีบุตร.
กิตฺติโม = ผู้มีชื่อเสียง.
ปุตฺติโย = ผู้มีบุตร.
ชฏิโย = ผู้มีผมเป็นกระเซิง.
เสนิย = ผู้มีเสนา คือผู้มีกองทัพ.

๒๒. แบบฝึกหัด

๑. *ให้แปลเป็นไทย*

๑) ภควา หิ โลกนายโก โลก**วิทู** สตฺถา เทวมนุสฺสานํ. เอกจฺโจ ปาณาติ**ปาตี** โหติ, เอกจฺโจ อทินฺนา**ทายี** โหติ, อทินฺนํ เถยฺย**สงฺขาตํ อาทาตา** โหติ. เอกจฺเจ กาเมสุ มิจฺฉา**จารี** โหติ จาริตฺ **อาปชฺชิตา.**

เอกจฺโจ มุสา—**วาที** โหติ, สปฺปานํ—มุสา **ภาสิตา.** ภควา หิ เอวํ—รูปานํ สตฺตานํ อชฺฌาสยวเสนปี ธมฺมํ **เทสิตา** โหติ โลกสฺส **วิเนตา. พฺรหฺมจารี,** อนุมตฺเตสุ พชฺเชสุ ภย**ทสฺสาวี, อกฺโกธโน** ภิกฺขุ พุทฺธสฺส สาสน**กโร** นาม โหติ, ธมฺมสฺส อนุธมฺม**จารี.**

๒) อรญฺญวิหารินา ภิกฺขุนา **สติมนฺเตน** ภวิตพฺพํ, **กายิกํ** วาจิกํ มานสิกํ จ กมฺมํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวา กาตพฺพํ. **สติมา, ภยทสฺสาวี, ลชฺชี, เมธาวี, กตญฺญู อกถังกถี, ทยาลุ, อมุขโร** ภิกขุ ธมฺเมสุ ปริปูรการี โหติ **สุวิญฺญาตา,** พุทฺธสาสนกโร. **ธมฺมิโกติ.**

๒. *ให้แยกบทที่พิมพ์เป็นตัวดำไว้ข้างบนนี้* ออกเป็นส่วน ๆ ธาตุอะไร ปัจจัยอะไร? เช่น:—

สุวิญฺญาตา = สุ + วิ + ญา + ลฺตุ.
สติมา = สติ + มนฺตุ.
ธมฺมิโก = ธมฺม + อิก.

ปาฐะที่ ๔
ปัจจัยภาววาจก
ปัจจัยภาววาจกมี ๒ อย่าง

๑ ใช้ลงกับธาตุ (=กฺฤทนฺต) และใช้ลงกับนาม (=ตัทธิต) เช่น:— คม — คมนำ, คติ. มธุร—มธุรตฺตำ, มธุรตา.

(ก)
(กฺฤทนฺต—ปกรณ์—ภาคที่ ๕)

อ, ฆณ

๔๑. *ภาวกาเรกสุ อ—ฆณ—ฆ—กา ๕.๔๔*— ในอรรถแห่ง ภาว, หนปลายธาตุ โดยมากลง 'อ' ปัจจัย และ 'ฆณ' ปัจจัย เช่น:—

อ—ปคฺคโห = ความจับ, ความประคอง, ความอุ้มชู, ความส่งเสริม.

นิคฺคโห = ความข่ม, ความขัดขวาง, ความคัดค้าน.

จโย = ความสะสม. ชโย = ความชนะ.

รโว = ความร้อง (ส่งเสียงร้อง). วโจ = ความพูด.

ฆณ—ปาโก = ความหุงต้ม (ทำให้สุก) ความบ่ม.

จาโค = ความเสียสละ

ลาโภ. ภาโค. ภาโร. หาโร. อาจาโร. วิจาโร. นิจฺฉโย[๑]

---

๑. นิ โต จิ สุส โฉ ๕.๑๒๒ — เมื่อ มี 'นิ' อุปสรรคอยู่หน้าให้อาเทศ 'จิ' ธาตุ เป็น 'ฉิ' เช่น :— นิ + จิ + อ = นิ + ฉิ + อ = (สรมฺหา เทฺว ๑.๓๔) นิจฺฉิ + อ = (จตุตฺถทุติเย เสฺวสำ ตติยปฐมา ๑.๓๕) นิจฺฉิ+อ = (ยุวณฺณานำ เอ โอ ปจฺจเย ๕.๘๒) นิจฺเฉ + อ = (เอ โอ นำ ยวา สเร ๕.๘๓) นิจฺฉโย.

อิ

๔๒. *ทา ธาตฺวิ* ๕.๔๕ — หนปลาย 'ทา' ธาตุ และ 'ธา' ธาตุ ต้องลง 'อิ' ปัจจัย เช่น:—

อาทิ = การรับ.

นิธิ = การฝัง = ขุมทรัพย์.

อถุ

๔๓. *วมาทีหถุ* ๔.๔๖ หนปลายธาตุ ทั้งหลายมี 'วม' ธาตุเป็นต้น (ดูบทเพิ่มเติมที่ ๓) ต้องลง 'อถุ' ปัจจัย เช่น:—

วมถุ = การราก, อาเจียน.

เวมถุ = การหวั่นไหว.

กฺวิ

๔๔. *กฺวิ* ๕.๔๗ *กฺวิ สฺส* ๕.๑๕๙ กฺวิ มฺหิ โลโป, นฺต พฺยญฺชน สฺส ๕.๙๔— ในภาว และ การก หนปลายธาตุ ต้องลง 'กฺวิ' ปัจจัย แล้วให้ลบ 'กฺวิ' ปัจจัยเสีย และไม่ต้องมีอะไรในที่นั้น เมื่อลง 'กฺวิ' ปัจจัยต้องลบพยัญชนะที่สุดธาตุ เช่น:—

อภิภวตีติ — อภิภู.

สยं ภวตีติ — สยมฺภู.

ภตฺตं คสนฺติ คณฺหนฺติ วา เอตฺถ — ภตฺตคฺคं.

สลากं คณฺหนฺติ เอตฺถาติ — สลากคฺคं.

สพฺภิ ภาติ — สภา.

สंคมฺม ภาสนฺติ เอตฺถาติ — สภา.

ภตฺต + คส + กฺวิ = (ลบ ส พยัญชนะที่สุด คส ธาตุ) ภตฺต + ค = (สรมฺหา เทฺว ๑.๓๔) ภตฺตคฺคํ.

ส + ภาส + กฺวิ + อา = สภา.

กฺวิ มฺหิ โฆ ปริ ปจฺจ สโมหิ ๕.๑๐๐ – หนปลาย 'หน' ธาตุที่มี 'ปริ' 'ปติ' และ 'สํ' เป็น บุพพบท เมื่อลง 'กฺวิ' ปัจจัยแล้ว ให้อาเทศ 'หน' ธาตุ เป็น 'ฆ' เช่น:–

ปริหญฺญตีติ – ปลิโฆ.

ปติหญฺญตีติ – ปฏิโฆ.

อาหญฺญตีติ – อฆํ = บาป.

สหโต อิติ = สงฺโฆ.

โอหญฺญติ เอเตนาติ – โอโฆ = ห้วงน้ำ

อ, ณ, กฺติ, ก, ยก, ย

๔๕. *อิ ตฺถิ ย มณ กฺติ กย กฺยา จ* ๕.๔๙ – ในอิตถีลิงค์ หนปลายธาตุ โดยมากลงปัจจัย คือ 'อ' 'ณ' 'กฺติ' 'ยกฺ' และ 'ย' เช่น:–

อ – ติติกฺขา, วีมํสา, ชิคุจฺฉา, พีภจฺฉา, ติกิจฺฉา, วิจิกิจฺฉา, ปีปาสา, อีหา, ภิกฺขา, อาปทา.

ณ – การา = การกระทำ. หารา = ความนำ.

ตารา = ความข้าม. ธารา = ความจำ, ความทรงไว้.

กฺติ – (เอา กฺติ เป็น ติ) อิฏฺฐิ, ภิตฺติ, ภตฺติ (=ภักดี) ภูติ, สติ, วฑฺฒิ[๑] (= ความเจริญ).

---

๑. **โลโป วฑฺฒา กฺติสฺส** ๕.๑๕๘ – หนปลาย 'วฑฺฒ' ธาตุ ลบ 'ต' แห่ง 'กฺติ' ปัจจัยเสีย เช่น:– วฑฺฒ + กฺติ = วุฑฺฒิ.

ก – (เอา 'ก' เป็น 'อ') – รุชา = ความเบียดเบียน มุทา = ความบันเทิง

ยกฺ – (เอา 'ยกฺ' เป็น 'ย') –วิชฺชา = ความรู้. อิจฺฉา. กฺริยา.

ย – ปพฺพชฺชา = การบวช. ปริจริยา = การรับใช้ ชาคริยา = ความตื่น, ความรู้สึกตัว. มิคยา = การล่าสัตว์

อน – เวทนา, วนฺทนา, อุปาสนา.

อน

๔๖. *อโน* ๕.๔๘– ในอรรถแห่งภาว หนปลายธาตุ ต้องลง 'อน' ปัจจัย เช่น :–

นิคูหนํ,[๑] อาพาหนํ,[๒] กมนํ, ทานํ, สมฺปาทนํ, ปานํ, อสนํ, วสนํ, อธิกรณํ, จลนํ, ชลนํ, โกธโน, โกปโน, มณฺฑนํ, สรณํ, ภรณํ, หรณํ.

๔๗. *รานสฺส โณ* ๕.๑๗๑ – หนปลายธาตุที่มี ร การันต์ ต้องเอา 'น' ปัจจัยเป็น ณ เช่น :–

อรณํ, สรณํ, ภรณํ.

[นนฺต มาน ตฺยาทีนํ ๕.๑๐๒ หนปลายธาตุที่มี ร การันต์ไม่ต้องเอา 'น' ปัจจัยแห่ง 'มาน' และ 'ติ' เป็นต้น เป็น 'ณ' เช่น :– กโรนฺโต. กุรุมาโน. กโรนฺติ. คือ ไม่ใช่ กโรณฺโต, กุรุมาโณ, กโรณฺติ.]

---

๑. **คุ หีสฺส สเร** ๕.๑๐๕ – ถ้าหนปลายธาตุ 'คุห' มีสระไซร้ให้ ที่ฆ 'อุ' เป็น 'อู' เช่น :– นิ – คุห + อน = นิคูหนํ (ซ่อนเร้น).

๒. **อ น ฆ ณ สฺวา ปรีหิ โพ** ๕.๑๒๗. – เมื่อลงปัจจัยคือ 'อน' และ 'ฆณ' ให้เอา 'ท' แห่ง 'ทห' ธาตุ ที่มี 'อา' และ 'ปริ' อยู่หน้าเป็น 'พ' เช่น :– อาพาหนํ. ปริพาโห.

นิ

๔๘. *ชา หา หิ นิ* ๕.๕๐ – ในอรรถแห่งภาว หนปลาย 'ชา' ธาตุ และ 'หา' ธาตุ ต้องลง 'นิ' ปัจจัย เช่น:–

ชานิ = ความเสื่อม. หานิ = ความเสีย.

อิ, กิ, ติ

๔๙. *อิ กิ ติ สรูเป* ๕.๕๒ – ในอรรถแห่งศัพท์ที่มีความหมายตรงกับธาตุ หนปลายธาตุนั้นต้องลงปัจจัย คือ 'อิ' 'กิ' และ 'ติ' เช่น:–

วจ = วจิ. ยุธ = ยุธิ. ปจ = ปจิ.

(ข)
(ตัทธิต ปกรณ์ ภาค ๒)

๒๒. ตสฺส ภาวกมฺเมสุ ตฺต, ตาตฺตน, ณฺย,

เณยฺย, ณ, อิย, ณิย, ๔.๕๙ – ในอรรถแห่งภาว หนปลายนามศัพท์ โดยมากลงปัจจัยเหล่านี้ – (๑) ตฺต (๒) ตา (๓) ตฺตน (๔) ณฺย (๕) เณยฺย (๖) ณ (๗) อิย (๘) ณิย เช่น:–

๑. ตฺต

นีลสฺส	ภาโว	–	นีลตฺตํ	= ความเขียว.
จนฺทสฺส	ภาโว	–	จนฺทตฺตํ	= ความเป็นดวงจันทร์.
สุริยสฺส	ภาโว	–	สุริยตฺตํ	– ความเป็นดวงอาทิตย์.
พุทฺธสฺส	ภาโว	–	พุทฺธตฺตํ	= ความเป็นพุทธ.
พหุโน	ภาโว	–	พหุตฺตํ	= ความมาก.
อเนกสฺส	ภาโว	–	อเนกตฺตํ	= ความมาก.

๒. ตา

นีลสฺส ภาโว – นีลตา = ความเขียว.
มนุสฺสสฺส ภาโว – มนุสฺสตา = ความเป็นมนุษย์.
พุทฺธสฺส ภาโว – พุทฺธตา = ความเป็นพุทธ.
จปลสฺส ภาโว – จปลตา = ความกลับกลอก.
สหายสฺส ภาโว – สหายตา = ความเป็นเพื่อนกัน.
(ประชุมแห่งคุณคือความเป็นสหาย)

๓. ตฺตน

ปุถุชนสฺส ภาโว – ปุถุชนตฺตนำ = ความเป็นปุถุชน.
เวทนาย ภาโว – เวทนตฺตนำ = ความเป็นเวทนา.
ชายาย ภาโว – ชายตฺตนำ = ความเป็นเมีย.
ชารสฺส ภาโว – ชารตฺตนำ = ความเป็นชู้.

๔. ณฺย

อลสสฺส ภาโว – อาลสฺสำ = ความเกียจคร้าน.
พฺรหฺมโน ภาโว – พฺรหฺมญฺญำ = ความเป็นพรหม.
สมณสฺส ภาโว – สามญฺญำ = ความเป็นสมณะ.
จปลสฺส ภาโว – จาปลฺลำ = ความกลับกลอก.
นิปุณสฺส ภาโว – เนปุญฺญำ = ความละเอียด.
ปีสุณสฺส ภาโว – เปสุญฺญำ = ความส่อเสียด.
ราชสฺส ภาโว – รชฺชำ = ความเป็นราชา.

อธิปติโน ภาโว – อธิปจฺจ๑ = ความเป็นใหญ่.
ทายกสฺส ภาโว – ทายชฺชํ = ความเป็นผู้ให้.
สขิโน ภาโว – สขฺยํ = ความเป็นเพื่อน.
วณิชสฺส ภาโว – วาณิชฺชํ = ความเป็นผู้ค้า.

๕. เณยฺย

สุจิโน ภาโว – โสเจยฺยํ = ความสะอาด.
อธิปติโน ภาโว – อาธิปเตยฺยํ = ความเป็นใหญ่.

๖. ณ

ครุโน ภาโว – คารวํ = ความหนัก.
ปฏุโน ภาโว – ปาฏวํ = ความชำนาญ.
อุชุโน ภาโว – อุชฺชวํ = ความตรง.
มุทุโน ภาโว – มทฺทวํ = ความอ่อน.

---

๑. โลโป วณฺณิ วณฺณานํ ๔.๑๓๑– ถ้า อ วรรณอยู่หน้า 'ย' บัจจัยหนปลายไซร้ ท่านให้ลบ 'อ' และ 'อิ' ที่สุดศัพท์นั้นเสีย เช่น :– อลส+ณฺย= อาลสฺ+ย=อาลสฺยํ. อธิปติ+ณฺย=อธิปตฺ+ย=อธิปตฺยํ= (ต วคฺควรณานํ เย จ วคฺคพยญฺชา ๑.๔๘) อาธิปจฺจ.

สรานมาทิสฺสา ยุวณฺณสฺสา เอ โอ ณานุ พนฺเธ ๔.๑๒๔ – เมื่อลงบัจจัยซึ่งมี 'ณ' ติดตามมาด้วย ให้เอา 'อ' 'อิ' และ 'อุ' ข้างหน้าศัพท์เป็น 'อา' 'เอ' และ 'โอ' ตามลำดับ เช่น:– อลส + ณฺย = อาลสฺย จปล+ณฺย=จาปลฺย. อธิปติ+ณฺย=อาธิปตฺยํ=อาธิปจฺจ.

๗. อิย

อธิปติโน ภาโว – อธิปติยํ = ความเป็นใหญ่.
ปณฺฑิตสฺส ภาโว – ปณฺฑิติยํ = ความเป็นบัณฑิต.
พหุสฺสุตสฺส ภาโว – พหุสฺสุติยํ = ความเป็นพหูสูต.
นคฺคสฺส ภาโว – นคฺคิยํ = ความเป็นผู้เปลือย.
สูรสฺส ภาโว – สุริยํ = ความเป็นผู้กล้า.

๘. ณิย

อลสสฺส ภาโว – อาลสิยํ = ความเกียจคร้าน.
กลุสสฺส ภาโว – กาลุสิยํ = ความขุ่น, ความสกปรก.
มนฺทสฺส ภาโว – มนฺทิยํ = ความอ่อน.
ทกฺขสฺส ภาโว – ทกฺขิยํ = ความขยัน.
ปุโรหิตสฺส ภาโว – ปุโรหิติยํ = ความเป็นปุโรหิต.

วย

๒๔. *พฺย พหฺฏ ทาสา วา* ๔.๖๐ ในอรรถแห่งภาววาจก หน ปลายศัพท์ 'พหฺฏ' และ 'ทาส' ลง 'พฺย' ปัจจัยบ้างก็ได้ เช่น:– พหฺฏ-พฺยํ – พหฺฏตฺตา = ความติดเนื่อง. ทาสพฺยํ – ทาสตา = ความเป็นทาส.

นณฺ

๒๕. *นณฺ ยุวา โพ จ วสฺส* ๔.๖๑– ในอรรถแห่งภาววาจก หนปลาย 'ยุว' ศัพท์ ลง 'นณฺ' ปัจจัยบ้างก็ได้ เมื่อลง 'นณฺ' ปัจจัย แล้ว ให้เอา 'ว' แห่ง 'ยุว' เป็น 'พ' เช่น:– โยพฺพนํ – ยุวตฺตํ = ความเป็นหนุ่มสาว.

อิม

๒๖. *อ ณฺวาทิ ตฺวิ โม* ๔.๖๒ – ในอรรถแห่งภาววาจก หน ปลายศัพท์มี 'อณุ' ศัพท์ เป็นต้น ลง 'อิม' ปัจจัยบ้างก็ได้ เช่น :–

อณิมา = ความเล็ก.

ลฆิมา = ความเบา.

มหิมา* = ความใหญ่

กสิมา* = ความดำ, ความผอม, ความเศร้าหมอง.

หรือจะเป็น อณุตฺตํ, อณุตา, ลฆุตฺตํ, ลฆุตา เป็นต้นบ้างก็ได้.

นิบาต – *โก สชฺชา ชฺชว ปาริสชฺช สุหชฺช มทฺทวาริสฺสา สภา ชญฺญ เถยฺย พาหุ สจฺจา* ๔.๑๒๗ ศัพท์เหล่านี้เป็นนิบาต เช่น :–

กุสีตสฺส ภาโว – โกสชฺชํ.

อุชุโน ภาโว – อชฺชวํ.

ปริสาสุ สาธุ – ปาริสชฺโช.

สุหทโย ว – สุหชฺโช = สุหชฺชสฺส ภาโว – โสหชฺชํ.

มุทุโน ภาโว – มทฺทวํ.

อิสิโน อิทํ, ภาโว วา – อาริสฺสํ.

อุสภสฺส อิทํ, ภาโว วา – อาสภํ.

อาชานิยสฺส ภาโว, โส เอว วา – อาชญฺญํ.

เถนสฺส ภาโว, กมฺมํ วา – เถยฺยํ.

พหุสฺสุตสฺส ภาโว – พาหุสจฺจํ.

---

๑. **กิสมหตมิเม กสฺมหา** ๔.๑๓๓ – เมื่อลง 'อิม' ปัจจัย ให้อาเทศ 'กิส' เป็น 'กส' และ 'มหนฺต' เป็น 'มห' ตามลำดับ เช่น:– กิส+อิม=กสิม, มหนฺต+อิม=มหิมา,

๑๓. แบบฝึกหัด

๑. *ขอให้แปลเป็นภาษาไทย*

ปญฺญาย **ปฏิลาโภ** สุโข. ปาปานำ **อกรณำ** สุขำ. เอกสฺส **จริตำ** เสยฺโย. อริยานำ **ทสฺสนำ** สาธุ โหติ. เตสำ **สนฺนิวาโส** สทา สุโข โหติ. อญฺเญสำ **วชฺชำ** สุทสฺสำ โหติ, อตฺตโน ปน วชฺชำ ทุทฺทสำ **โหติ**. โย ปาปานิ กมฺมานิ กโรติ, โส เวทนำ, ผรุสำ, ชานึ, สรีรสฺส เภทนำ, ครุกำ **อาพาธำ,** จิตฺตกฺเขปำ วา ปาปุณิสฺสติ. **ราคำ** จ **โทสำ** จ **โมหำ** จ ปหาย, นิพฺพานำ เอหิสิ (คมิสฺสสิ). อินฺทริย–**คุตฺติ, สนฺตุฏฺฐิ ปาฏิโมกฺเข จ** สำวโร, **ปฏิสนฺถารวุตฺติ,** ภิกฺขุนา สมฺปาเทตพฺพา. **สมโถ, ทมโถ, วิปสฺสนา,** สติยา อุปฏฺฐานำ, **ปฏิสมฺภิทา,** เวทนานำ สญฺญานำ จ **นิโรโธ วิมุตฺติ** จาติ ภาเวตพฺพา.

๒. *อักษรดำข้างบนนี้ ขอให้แสดงว่าเกิดขึ้นมาได้อย่างไร*

๓. ให้แสดงว่า ศัพท์ต่อไปนี้ เกิดขึ้นมาได้อย่างไร (ตั้งวิเคราะห์)

๑) หาโส, ปีติ, วิตฺติ, ตุฏฺฐิ, อานนฺโท, ปทุมา, อาโมทา, สนฺโตโส, นนฺทิ, ปาโมชฺชำ ปโมโทติ (สนฺโตส–ปริยายา).

๒) ตณฺหา, ตสินา, เอชา, ชาลินี, วิสตฺติกา, ฉนฺโท ชฏา, นิกนฺตฺยา, สิพฺพินี, ภวเนตฺติ, อภิชฺฌา, วนโถ, วานำ, โลโภ, ราโค, มโนรโถ, อิจฺฉา, อภิลาโส, กามำ, อากงฺขา, รุจิ, (อิจฺฉา–ปริยายา).

๓) ธี, ปญฺญา, พุทฺธิ, เมธา, มติ, มุติ, ปญฺญาณำ, ญาณำ วิชฺชา, โยนิ, ปฏิภานำ, อโมโห, วิปสฺสนา, สมฺมาทิฏฺฐิ (ปญฺญา–ปริยายา).

พาหุสจฺจํ, การโว, กตญฺญุตา, โสวจสฺสตา ติ (มงฺคลานิ). ปณฺฑิจฺจํ, โกสลฺลํ, ยถาภุจฺจํ, อชฺชวํ (ภิกฺขุนา สมฺปาเทตพฺพานิ). สาเถยฺยํ, เถยฺยํ. ปิสุกุลิกตฺตํ, อพฺโภกาสิกตา. กาย—มุทุตา, กาย—กมฺม—ญฺญตา, กาย—ปุคฺคญฺญตา.

๔. *ขอให้แปลเป็นภาษาบาลี*

๑) การบูชาซึ่งพระพุทธ. การระลึกถึงซึ่งเทวดาทั้งหลาย. การไม่กระทำซึ่งบาปทั้งหลาย. การกระทำการสะสมซึ่งธรรมอันเป็นกุศล. การเห็นซึ่งสาธุชนคนดีทั้งหลาย. การนับถือซึ่งครูทั้งหลาย. การละซึ่งทุรชน. การสาธยายซึ่งไตรปิฎก. การอยากเพื่อกิน. การทรมานอินทรีย์. การกั้นซึ่งจิต. การรวบรวม (อุจฺจโย) เด็กชายทั้งหลาย. การรวบรวมเด็กหญิงทั้งหลาย. การประชุมนักรบ (เสนา) ทั้งหลาย. การไหว้ซึ่งภิกษุทั้งหลาย. การเลี้ยงดูผู้หิวทั้งหลาย (ยังผู้หิวให้กิน). การกระทำสักการะซึ่งพราหมณ์ทั้งหลาย. การละเสียซึ่งตัณหา. ละเรือนแล้วเป็นผู้ปราศจากเรือนไป.

๒) การตื่นนอนในเวลาเช้า ดี. การล้างมือ, หน้า ดี. การกระทำจิตให้บริสุทธิ์ด้วยการระลึกถึงคุณพระพุทธเป็นกัลยาณกรรม. โดยเรียนกรรมฐานอย่างไรควรแก่สมาธิ โดยการเจริญเมตตาพรหมวิหารแผ่ไปยังทิศทั้งปวง. จำเป็นต้องเจริญธรรมที่เป็นกุศล ละธรรมที่เป็นอกุศล.

ปาฐะที่ ๕
กริยา-ปกรณ์
(ภาคที่ ๗ เหตุกตฺตา ใช้ให้ทำ)
เปฺรรณารถกริยา (กิริยาที่เป็นเหตุกตฺตา)

๒๒. *ปโยชก วฺยาปาเรนาปี* จ ๕.๑๖ – ในอรรถแห่งเหตุกัตตา (ใช้ให้ทำ) หนปลายธาตุลงปัจจัยคือ (ณิ) 'อิ' และ (ณาปี) 'อาปี' เมื่อลงปัจจัยแล้ว โดยมากให้พฤทธิ์รัสสระที่สุดธาตุหรือถัดตัวธาตุ คือ พฤทธิ 'อ' เป็น 'อา' 'อิ' และ 'อี' เป็น 'เอ' 'อุ' และ 'อู' เป็น 'โอ' รูปแห่งธาตุที่ลงปัจจัยแล้วย่อมดำเนินเหมือนธาตุ จุราทิคณะ เช่น:–

ธาตุ	เหตุกตฺตาธาตุ เปฺรรณารถกธาตุ	ธาตุรูป
๑. *ภวาทิคณะ*		
อจฺจ (= การบูชา)	อจฺจิ, อจฺจาปี	อจฺเจติ, อจฺจยติ
	(ยัง ... ให้บูชา)	อจฺจาเปติ, อจฺจาปยติ
อฏ (ท่องเที่ยว, เดินทาง)	อาฏิ, อาฏาปี	อาเฏติ, อาฏยติ
	(ยัง ...ให้ท่องเที่ยว)	อาฏาเปติ, อาฏาปยติ
อท (= กิน)	อาทิ, อาทาปี	อาเทติ, อาทยติ
	(ยัง ... ให้กิน)	อาทาเปติ, อาทาปยติ
อิกฺข (= เห็น)	อิกฺขิ, อิกฺขาปี	อิกฺเขติ, อิกฺขยติ
	(ยัง ... ให้เห็น)	อิกฺขาเปติ, อิกฺขาปยติ
กนฺต (= ร้องไห้)	กนฺทิ, กนฺทาปี	กนฺเทติ, กนฺทยติ
	(ยัง ... ให้ร้องไห้)	กนฺทาเปติ, กนฺทาปยติ

ธาตุ	เปรรณารถกธาตุ	ธาตุรูป
กมฺป (= หวั่นไหว)	กมฺปี, กมฺปาปี	กมฺเปติ, กมฺปยติ
	(ยัง ...ให้หวั่นไหว)	กมฺปาเปติ, กมฺปาปยติ
จช (= ละ)	จาชิ, จาชาปี	จาเชติ, จาชยติ
	(ยัง ... ให้ละ)	จาชาเปติ, จาชาปยติ
นี (= การนำไป)	นายิ (ยัง...ให้นำไป)	นายยติ*
ปจ (= การหุง, ต้ม)	ปาจิ, ปาจาปี	ปาเจติ, ปาจยติ[๒]
	(ยัง ... ให้หุงต้ม)	ปาจาเปติ, ปาจาปยติ
ภู (= เป็น, มี)	ภาวิ, ภาวาปี	ภาวยติ, ภาเวติ
หน (= ฆ่า)	ฆาติ (ยัง...ให้ฆ่า)	ฆาเตติ, ฆาตยติ[๓]

ดังนี้เป็นต้น

---

๑. **อายา วาณา นุ พนฺเธ** ๕.๘๐ – เมื่อลงปัจจัยมีสระเป็นต้นที่เนื่องด้วย 'ณ' ให้เอา 'เอ' และ 'โอ' ที่สุดธาตุเป็น 'อาย' และ 'อาว' ตามลำดับ เช่น:–

นี + ณิ + ติ = (ยุวณฺณานเม โอปฺปจฺจเย ๕.๘๒) เน + อิ + ติ = (โดยสูตรที่กล่าวมาแล้ว) นายิ + ติ = (กตฺตริ โล ๕.๑๘) = นายิ + อ + ติ = นาเย + อ + ติ (เอ โอ น ม ย วา สเร ๕.๘๕) นายติ.

ภู + ณิ + ติ = (ยุวณฺณา นเม โอปฺปจฺจเย ๕.๘๒) โภ + อิ + ติ = **ภาวยติ.**

๒. **อสฺสา ณานุ พนฺเธ** ๕.๘๔ – เมื่อลงปัจจัยที่เนื่องด้วย 'ณ' ให้เอา 'อ' หน้าอักษรธาตุตัวสุดเบื้น 'อา' เช่น:–

ปจ + ณิ + ติ = ปาจ + อิ + ติ = ปาจิ + ติ = (ยุ วณฺณา นเม **โอปฺปจฺจเย ๕.๘๒**) ปาเจติ.

ปาเจ + ติ = (กตฺตริ โล ๕.๑๘) ปาเจ + อ + ติ = (เอ โอ น ม ย วา สเร ๕.๘๕) ปาจยติ.

ปจ + ณาปี + ติ = ปาจาเปติ (ปาจาปยติ) ปจ + ณก = **ปาจโก.**

ณี ณา ปฺยาปี หิ วา ๕.๒๐ – หนปลายธาตุที่ลง 'ณิ' 'ณาปี' และ 'อาปี' จะ ลง 'ล' ปัจจัยหรือไม่ลงก็ได้ เช่น:–

ปาจิ + อ+ติ = ปาจยติ. ปาจิ + ติ = ปาเจติ, ปาจาปยติ. ปาจาเปติ.

ธาตุ	เปรรณารถกธาตุ	รูป
๒. *รุธาทิคณะ*		
กต (= การตัด)	กาติ, กาตาปี	กาเตติ, กาตยติ
	(ยัง ... ให้ตัด)	กาตาเปติ, กาตาปยติ
ฉิท (= ฉีก)	เฉทิ, เฉทาปี	เฉเทติ, เฉทยติ
	(ยัง ... ให้ฉีก)	เฉทาเปติ, เฉทาปยติ
ภุช (= กิน)	โภชิ, โภชาปี	โภเชติ, โภชยติ
	(ยัง ... ให้กิน)	โภชาเปติ, โภชาปยติ
๓. *ทิวาทิคณะ*		
กุธ (= โกรธ)	โกธิ, โกธาปี	โกเธติ, โกธยติ
	(ยัง ... ให้โกรธ)	โกธาเปติ, โกธาปยติ
ทิว (= ส่องแสง, ประกาย)	เทวิ, เทวาปี	เทเวติ, เทวยติ
	(ยัง...ให้ส่องแสง)	เทวาเปติ, เทวาปยติ
ทุส (= การทำร้าย)	ทูสิ, ทูสาปี	ทูเสติ, ทูสยติ[๔]
๔. *ตุทาทิคณะ*		
ขิป (= ขว้าง)	เขปี, เขปาปี	เขเปติ, เขปยติ
	(ยัง ... ให้ขว้าง)	เขปาเปติ, เขปาปยติ
นุท (= การบังคับ)	โนทิ, โนทาปี	โนเทติ, โนทยติ
	(ยัง ... ให้บังคับ)	โนทาเปติ, โนทาปยติ

---

๓. **ห นสฺส ฆาโต ณา นุ พนฺ เธ** ๕.๘๘ – เมื่อลงปัจจัยที่เนื่องด้วย 'ณ' ให้อาเทศ 'หน' ธาตุเป็น 'ฆาต' เช่น:– หน + ณิ + ติ = ฆาเตติ, ฆาตยติ.

๔. **ณิมฺหิ ที่โม ทุ สสฺส** ๕.๑๐๔ – เมื่อลง 'ณิ' ปัจจัยให้ ที่มะ 'อุ' แห่ง 'ทุส' ธาตุเป็น 'อู' เช่น:– ทุส + ณิ + ติ = ทูเสติ.

ธาตุ	เปรรณารถกธาตุ	รูป
ลิข (= การเขียน)	เลขิ, เลขาปี	เลเขติ, เลขยติ
	(ยัง ... ให้เขียน)	เลขาเปติ, เลขาปยติ

๕. *ชฺยาทิคณะ*

อส (= กิน)	อาสิ, อาสาปี	อาเสติ, อาสยติ
	(ยัง ... ให้กิน)	อาสาเปติ, อาสาปยติ

โดยนัยนี้ แม้ธาตุคณะอื่น ๆ ก็สามารถทำรูปธาตุเหตุกัตตาได้รูปธาตุเหตุกัตตา เหมือนธาตุจุราทิคณะ และเป็นไปในกาลทั้งปวง ธาตุเหตุกัตตาไม่ต้องลง วิกรณ ตามคณะธาตุ เช่น:– 'อ' 'นา' 'โณ'

๒๓. *ณิ ณา ปีนำ เตสุ* ๕.๑๖๐ – หนปลายธาตุเหตุกัตตา ไม่ต้องลงปัจจัยอะไร ๆ ในอรรถแห่งเหตุกัตตาอีก เช่น:– ปาเจติ

วิภัติ ปกรณ์ ภาคที่ ๓

๔๐. *คติ โพธา หาร สทฺทตฺถา กมฺมก ภชฺชาทีนำ ปโยชฺเช* ๒.๔ – ถ้าธาตุเป็น คมนารก (หมายถึงการเดิน) โพธารก (การรู้) อาหารก (การกิน) ศัพทารก (การออกเสียง) อกรรมก (ไม่เล็งกรรม) และธาตุที่เป็นเหตุกัตตา เช่น:– *ภชฺช* ธาตุเป็นต้น กัตตา คือ ตัวประธาน ใช้ทุติยาวิภัติ เช่น:–

คมนารถ (หมายถึงการเดิน) คมยติ มาณวกำ คามำ = นักเรียนไปบ้าน. ผู้ไปในประโยคนี้คือนักเรียน (มาณวกำ) ใช้ทุติยาวิภัติในประโยคนี้.

โพธารถ (หมายถึงการรู้) – โพธยติ มาณวกำ ธมฺมำ = นักเรียนรู้ธรรม. เวทยติ มาณวกำ ธมฺมำ.

อาหารถ (หมายถึงการกิน) โภชยติ มาณวกำ โอทนำ, อาสยติ มาณวกำ โอทนำ = นักเรียนกินข้าว.

ศัพทารถ (หมายถึงการออกเสียง) – อชฺฌาปยติ มาณวกำ เวทำ = นักเรียนอ่านเวท.

อกรรมก–อาสยติ เทวทตฺตำ = เทวทัตนั่ง.
สายยติ เทวทตฺตำ = เทวทัตนอน.

ภชฺช ธาตุ (=คั่ว) เป็นต้น–อณฺฑำ ภชฺชาเปติ, อณฺฑำ โกฏฺฏาเปติ, อณฺฑำ สนฺถราเปติ = เขายังผู้อื่นให้คั่ว, เขายังผู้อื่นให้ตำ, เขายังผู้อื่นให้แผ่ออก, ให้ปูลาด.

เว้นจากกฎดังกล่าวมานี้แล้ว ในที่อื่นไม่ใช้ทุติยาวิภัติในตัวกัตตา แต่ใช้ตติยาวิภัติ เช่น:–
ปาจยติ โอทนำ เทวทตฺเตน ยญฺญทตฺโต = ยัญญทัต อันเทวทัตให้หุงซึ่งข้าว (เทวทัตใช้ให้ยัญญทัตหุงข้าว)

๔๑. *หราทีนำ วา* ๒.๕– กัตตาใช้เข้ากับธาตุทั้งหลายมี 'หร' ธาตุเป็นต้น อันมีอรรถเป็นการีต (บ่งถึงการใช้ให้ทำ) กัตตานั้นใช้ทุติยาวิภัติ และใช้ตติยาวิภัติบ้างก็มี เช่น:–หาเรติ ภารำ เทวทตฺตำ. หาเรติ ภารำ เทวทตฺเตน=ภาระอันเทวทัตใช้ให้แบกไป (ประโยคหลังแปลเหมือนกัน)

ทสฺสยเต ชนำ, ทสฺสยเต ชเนน = อันชนเห็น (แปลเหมือนประโยคหลัง)

อภิวาทยเต คุรุำ เทวทตฺตำ, อภิวาทยเต คุรุนา เทวทตฺเตน = เขายังเทวทัตให้ไหว้ครู.

๔๒. *นขาทาทีนำ* ๒.๖ – ในกัตตาที่ใช้กับธาตุ เช่น 'ขาท' ธาตุ (เคี้ยวกิน) ซึ่งมีอรรถเป็นการีต (บ่งถึงการใช้ให้ทำ) ไม่ต้องใช้ทุติยาวิภัติ คงใช้ตติยาวิภัติ ล้วน เช่น:–

ขาทยติ เทวทตฺเตน: อาทยติ เทวทตฺเตน: สทฺทาปยติ เทวทตฺเตน เป็นต้น.

๔๓. *วหิสฺสานิยนฺตุเก* ๒.๗ – ถ้าไม่มี นิยนฺตา (ผู้บังคับ) ในกัตตาที่ใช้เข้ากับ 'วห' ธาตุ ซึ่งมีอรรถเป็น การีต (บ่งถึงการใช้ให้ทำ) ใช้ตติยาวิภัติ ไม่ใช่ทุติยาวิภัติ เช่น:– วาหยติ ภารำ เทวทตฺเตน = ภาระอันเทวทัตนำไป ถ้ามี นิยนฺตา (ผู้บังคับ) ต้องใช้ทุติยาวิภัติ เช่น:–

วาหยติ ภารำ พลิวทฺเท = ภาระอันเขายังโคพลิพัทท์ให้นำไป.

๔๔ *ภกฺขิสฺสาหีสายำ* ๒.๘ – ถ้าไม่มีการฆ่าไซร้ ในกัตตาที่ใช้กับ 'ภิกฺข' ธาตุ (ขอ) ซึ่งมีอรรถเป็นการีต (บ่งถึงการใช้ให้ทำ) ต้องใช้ตติยาวิภัติ ไม่ใช่ 'ทุติยาวิภัติ' เช่น:–

ภิกฺขยติ โมทเก เทวทตฺเตน = อันเทวทัตกินซึ่งขนมก้อนกลมทั้งหลาย.

ถ้าภาวะแห่งการฆ่ามาแล้วไซร้ ต้องใช้ทุติยาวิภัติเช่น:–

ภกฺขยติ พลิวทฺเท สสฺสำ = ข้าวกล้าอันเขายังโคพลิพัทท์ให้กิน.

๒๔ แบบฝึกหัด

๑. *ขอให้แปลเป็นไทย*

ภิกฺขุ ปานำ น หนติ น อญฺเญหิ ฆาตาเปติ. อทินฺนำ น อาทิยติ น อญฺเญหิ อาทาเปติ. น โจเรติ น อญฺเญหิ โจราเปติ. ปญฺโห สยำ ปี ปุจฺฉิตพฺโพ' อญฺเญหิปี ปุจฺฉาเปตพฺโพ. วิหารำ สยำ ปี คนฺตพฺพำ

อญฺเญ ปี คจฺฉาเปตพฺพ. คนฺตฺวา จ, คจฺฉาเปตฺวา จ ธมฺเม สาวิยมาเน ธมฺโม สยํ ปี สุณิตพฺโพ, อญฺเญปี สาวาเปตพฺโพ. เอวํ สยํ กยิรมาเน, อญฺเญจ การิยมาเน (การาเปนฺเต) กุสลา ธมฺมา วฑฺฒนฺติ. มาตา สุสุ ปายเติ, ปุปฺผ คาหาเปติ, ติณ ชหาเปติ, มธุรํ วาจ สาเวติ, อญฺเญหิ ปี สาวาเปติ. เอวเมว ภควาปี เวเนยฺเย สาวเก ธมฺมามตำ ปายเติ, สีล-ปุปฺผ คณฺหาเปติ, อกุสเล ธมฺเม มุญฺจาเปติ, สพฺพตฺถ กลฺยาเณ ธมฺเม สามำ สาวยติ, ปณฺฑิเตหิ ปี เถเรหิ สาวาเปติ จ.

๒. *ให้แปลเป็นภาษาบาลี*

พระผู้มีพระภาค ยังชนทั้งหลายให้ฟังซึ่งธรรม. พระภิกษุทั้งหลายยังชนทั้งหลายให้สร้างซึ่งวิหาร. เขา ยังชนทั้งหลายให้ฟังซึ่งพุทธพจน์ (ปาลิ = ธมฺม – ปริยาโย, เปยฺยาลำ). เขาทำงานอันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่โลกแม้เอง ยังแม้ผู้อื่นทั้งหลายให้ทำ. พระภิกษุทั้งหลายไม่ติเตียนใครด้วยตนเอง ไม่ยังผู้อื่นทั้งหลายให้ติเตียน. เด็กทั้งหลายแม้อ่านหนังสือเองและยังแม้ผู้อื่นให้อ่านด้วยตนเอง. พราหมณ์ทั้งหลายรู้ซึ่งธรรมด้วยตนเอง ยังแม้ผู้อื่นทั้งหลายให้รู้ด้วย. เขาต้องการเรียนพระเวทเองแล้วต้องการให้ผู้อื่นเรียนด้วย. โดยนัยนี้ เขาต้องการกระทำให้แจ้งแม้ด้วยตนเอง ซึ่งธรรมของพระพุทธอันพระองค์ชี้แจงแล้ว. เขาต้องการยังแม้ผู้อื่นให้กระทำให้แจ้งซึ่งธรรมอันตนได้กระทำให้แจ้งแล้วนั้นด้วย.

๓. *ขอให้สร้างประโยคกรรมวาจก และ* **เหตุกัตตุวาจก ตามประโยคดังต่อไปนี้**

พระพุทธเจ้าทรงแสดงซึ่งธรรม. พระเถระเจริญซึ่งฌาน. พุทฺโธ ธมฺมำ เทเสติ (พุทฺเธน ธมฺโม เทสิยเต.) เถรา ฌานำ ภาเวนฺติ. ราชา รชฺชำ กโรนฺติ. พุทฺธำ สรณำ คจฺฉติ. พุทฺธำ นมสฺสติ. ทารกา วิหารำ

คจฺฉนฺติ. ธมฺมํ สุณนฺติ. เถเร นมสฺสนฺติ. ภิกฺขู วนํ คมิสฺสนฺติ สมณ-ธมฺมํ กตฺวา ปจฺฉา อาคมิสฺสนฺติ. พุทฺธํ วนฺทาหิ, ธมฺมํ สรณํ คจฺฉาหิ, สงฺฆาย ทานานิ เทหิ. ฌานานิ เจ ภาเวยฺย, ปญฺญา อุปฺปชฺเชยฺย. พุทฺธํ สรณํ เจ อาคมิสฺสา, สีลํ รกฺขิสฺสา. ธมฺมํ โสตุ อาคจฺฉนฺตุ. ธมฺมํ สุตฺวา, นิยฺยาถ.

ปาฐะที่ ๖
อัพยย–ปกรณ์
(อัพยย ภาคที่๓)
ตัทธิต
(ตัทธิต ภาคที่๓)

หนปลายนาม และศัพท์ที่เป็นสัพพนาม ลงปัจจัยบางตัวของตัทธิต เมื่อลงปัจจัยแล้ว ศัพท์เหล่านั้นกลายเป็นอัพยยศัพท์ เช่น:–ปัจจัย ๑๔ ตัวนี้คือ ๑. โต, ๒. ตฺร, ๓. ตถ, ๔. ธิ, ๕. หึ, ๖. หำ, ๗. ทา, ๘. ถา, ๙. ธา, ๑๐. ชฺฌำ, ๑๑. เอธา, ๑๒. กฺขตฺุ, ๑๓. โส, ๑๔. จี.

๑. โต

๒๗. *ปญฺจมฺยา* ๔.๙๕ – ในความหมายปัญจมีวิภัติหนปลายศัพท์ลง 'โต' ปัจจัย โดยมาก ศัพท์ที่ลง 'โต' ปัจจัยแล้ว เป็น อัพยยศัพท์ เช่น :–

คามสฺมา คจฺฉติ อิติ – คามโต คจฺฉติ. = เขาย่อมไปจากบ้าน.
โจรโต ภายติ. = เขาย่อมกลัวแต่โจร

อิโต เตตฺโต กุโต ๔.๙๖ กึ กุโต อาคจฺฉติ = เขาย่อมมาจากที่ไหน ?
ต ตโต อาคจฺฉติ = เขาย่อมมาจากที่นั่น.
ย ยโต อาคจฺฉติ = เขาย่อมมาจากที่ใด ?
อิม อิโต อาคจฺฉติ = เขาย่อมมาจากที่นี้.
เอต อิโต อาคจฺฉติ = เขาย่อมมาจากที่นี้.

อภฺยาทีหิ ๔.๙๗ อภิ อภิโต = แต่ข้างทั้งสอง

ปริ ปริโต = แต่รอบข้าง

ปจฺฉา ปจฺฉโต = แต่ข้างหลัง

เหฏฺฐา เหฏฺฐโต = แต่เบื้องต่ำ

อาทฺยาทีหิ ๔.๙๘ – หนปลายจากศัพท์ตั้งแต่ 'อาทิ' ศัพท์เป็นต้นไป ลง 'โต' ปัจจัย เช่น :–

อาทิ อาทิโต = แต่ต้น, แต่เบื้องต้น

มชฺฌ มชฺฌโต = แต่ท่ามกลาง

อนฺต อนฺตโต = แต่ที่สุด

ปีฏฺฐิ ปีฏฺฐิโต = แต่เบื้องหลัง

ปสฺส ปสฺสโต = จากข้าง

มุข มุขโต = แต่ข้างหน้า หรือ ต่อหน้า

๒, ๓. ตฺร, ตฺถ

๒๘. *สพฺพาทิโต สตฺตมฺยา ตฺร ตฺถา* ๔.๙๙–หนปลายศัพท์ 'สพฺพ' เป็นต้น ในที่สัตตมีวิภัติ ลง 'ตฺร' และ 'ตฺถ' ปัจจัย เช่น :–

สพฺพสฺมึ สพฺพตฺร, สพฺพตฺถ = ในที่ทั้งปวง

ยสฺมึ ยตฺร, ยตฺถ = ใน–ใด

ตสฺมึ ตตฺร, ตตฺถ = ใน–นั้น

ปร ปรตฺร, ปรตฺถ = ในที่อื่น

กตฺ เถตฺถ กุตฺราตฺร เกฺวหิธ ๔.๑๐๐–ศัพท์เหล่านี้เป็นนิบาต เช่น:–

กสฺมึ กตฺถ, กุตฺร กฺว = ใน–ไหน
เอตสฺมึ อตฺร, เอตฺถ = ใน–นี้
อสฺมึ อิธ, อิห = ใน–นี้

๔. ธิ

๒๙. *ธิ สพฺพา วา* ๔.๑๐๑– หนปลายศัพท์ 'สพฺพ' ในที่สัตตมีวิภัติ ลง ธิ ปัจจัย และ ลง 'ตฺร' 'ตฺถ' ปัจจัยบ้างก็ได้ เช่น:–

สพฺพสฺมึ สพฺพธิ, สพฺพตฺร, สพฺพตฺถ = ในที่ทั้งปวง

๕. หึ

๓๐. *ยา หึ* ๔.๑๐๒– หนปลาย 'ย' ศัพท์ที่เป็นสัตตมีวิภัติ ลง 'หึ' ปัจจัย และลง 'ตฺร' ปัจจัยบ้างก็ได้ เช่น :–

ยสฺมึ–ยหึ, ยตฺร = ในที่ใด.

๖. หำ

๓๑. *ตา หำ จ* ๔.๑๐๓–หนปลาย 'ต' ศัพท์ ที่เป็น สัตตมีวิภัติ ลง 'หำ' ปัจจัย และลง 'ตฺร' ปัจจัย บ้างก็ได้ เช่น;–

ตสฺมึ–ตหำ, ตตฺร = ในที่นั้น

๓๒. *กุหึ กหำ* ๔.๑๐๔– หนปลาย 'กึ' ศัพท์ที่เป็นสัตตมีวิภัติ ใช้ อัพยยนี้ เช่น :–

กสฺมึ–กุหึ, กุหำ = ในที่ไหน ?
กถำ = อย่างไร
กุหึจน, กุหิญฺจิ = ในที่ไหน

๗. ทา

๓๓. *สพฺเพ กญฺญ ย เตหิ กาเล ทา* ๔.๑๐๕– หนปลายศัพท์เหล่านี้คือ 'สพฺพ' 'เอก' 'อญฺญ' 'ย' 'ต' ลง 'ทา' ปัจจัยในอรรถแห่งกาล เช่น :–

สพฺพสฺมึ กาเล สพฺพทา = ในกาลทั้งปวง
เอกสฺมึ กาเล เอกทา = ในกาลครั้งหนึ่ง
อญฺญสฺมึ กาเล อญฺญทา = ในกาลอื่น
ยสฺมึ กาเล ยทา = ในกาลใด
ตสฺมึ กาเล ตทา = ในกาลนั้น

กทา กุทา สทา ธุเน ทานิ ๔.๑๐๖ ศัพท์เหล่านี้เป็นนิบาต เช่น :–

กสฺมึ กาเล กทา กุทา = ในกาลไหน
สพฺพสฺมึ กาเล สทา = ในกาลทั้งปวง
อิมสฺมึ กาเล อธุนา, อิทานิ = ในกาลนี้

อชฺช สชฺชุ – อปรชฺชุ–เอตรหิ– กรหา ๔.๑๐๗– ศัพท์เหล่านี้ เป็นนิบาต เช่น :–

อสฺมึ อหนิ อชฺช = ในวันนี้
สมาเน อหนิ สชฺชุ = ในวันมีอยู่ (ในวันนี้)
อปรสฺมึ อหนิ อปรชฺชุ = ในวันอื่น
อิมสฺมึ กาเล เอตรหิ = ในกาลนี้
กสฺมึ กาเล กรห = ในกาลไหน ?

๘. ถา

๓๔. *สพฺพาทีหิ ปกาเร ถา* ๔.๑๐๘– ในอรรถ "แห่งประการ"นี้ หนปลายศัพท์มี 'สพฺพ' เป็นต้น ลง 'ถา' ปัจจัย คือ 'ถา' ปัจจัยเมื่อลงท้าย 'สพฺพ' เป็นต้น มีเนื้อความว่า 'ประการ' เช่น:–

สพฺเพน ปกาเรน สพฺพถา = ด้วยประการทั้งปวง
เยน ปกาเรน ยถา = ด้วยประการใด
เตน ปกาเรน ตถา = ด้วยประการนั้น

กถมิทฺถํ ๔.๑๐๙– ศัพท์เหล่านี้เป็นนิบาต เช่น:–

เกน ปกาเรน กถํ = อย่างไร
อิมินา ปกาเรน อิทฺถํ = ด้วยประการฉะนี้

๙. ธา

๓๕. *ธา สงฺขฺยาหิ* ๔.๑๑๐ – ในอรรถ 'แห่งประการ'นี้ หนปลายศัพท์บอกสังขฺยา ลง 'ธา' ปัจจัย เช่น:–

ทฺวีหิ ปกาเรหิ กโรติ – ทฺวิธา กโรติ = เขาทำให้เป็นส่วนสอง หรือแบ่งออกเป็นสองส่วน.
โดยทำนองเดียวกัน เอกธา, ปญฺจธา ดังนี้เป็นต้น.

๑๐. เอธา

๓๖. ทฺวีหิ เหธา ๔.๑๑๒ – ในอรรถข้างบนนี้ หนปลายศัพท์ 'ทฺวิ' และ 'ติ' ลง 'เอธา' ปัจจัยบ้างก็ได้ เช่น เทฺวธา, เตธา หรือเป็น ทฺวิธา, ติธา บ้างก็ได้.

๑๑. ชฺณ์

๓๗. *เวกาชฺณ์* ๔.๑๑๑ ในอรรถข้างบนนี้ หนปลายศัพท์ 'เอก' ลง 'ชฺณ์' ปัจจัย บ้างก็ได้ เช่น:–

เอกชฺณ์ กโรติ, เอกธา กโรติ = เขาทำโดยประการหนึ่ง (คือรวมไว้ในที่เดียวกัน)

๑๒. กฺขตฺตุ์

๓๘. *วารสทฺยาย กฺขตฺตุ์* ๔.๑๑๔ – ในอรรถว่า 'ครั้ง, คราว' หนปลายศัพท์บอกสังขยา ลง 'กฺขตฺตุ์' ปัจจัย เช่น:–

เทฺว วาเร ภุญฺชติ – ทฺวิกฺขตฺตุ์ ภุญฺชติ = เขากินสองครั้ง

กติมฺหา ๔.๑๑๕ – ในเนื้อความข้างบนนี้ หนปลายศัพท์ 'กติ' ลง 'กฺขตฺตุ์' ปัจจัย เช่น:–

กติ วาเร ภุญฺชติ – กติกฺขตฺตุ์ ภุญฺชติ = เขากินกี่ครั้ง?

พหุมฺหา ธา จ ปจฺจาสตฺติยํ ๔.๑๑๖ – ถ้าเป็นครั้งคราว, เร็วๆ หนปลายศัพท์ 'พหุ' ลง 'ธา' ปัจจัย และ 'กฺขตฺตุ์' ปัจจัย เช่น:–

ทิวสสฺส พหู วาเร ภุญฺชติ – พหุธา, พหุกฺขตฺตุ์ วา ภุญฺชติ = เขากินบ่อยๆ ในวัน

ถ้าไม่บ่อย จะใช้ 'กฺขตฺตุ์' ปัจจัยก็ได้ แต่ว่า ไม่ต้องลง 'ธา' ปัจจัย เช่น:–

'มาสสฺส พหุกฺขตฺตุ์ ภุญฺชติ' – ผูกประโยคอย่างนี้ก็ได้ แต่ไม่ต้องผูกประโยคว่า 'มาสสฺส พหุธา ภุญฺชติ.

๓๙. *สกึ วา* ๔.๑๑๗ – ในอรรถ 'ครั้งเดียว' 'คราวเดียว' ใช้ 'สกึ' ศัพท์ บ้างก็ได้ เช่น:–

เอกํ วารํ ภุญฺชติ – สกึ ภุญฺชติ = เขากินครั้งเดียว หรือจะใช้ว่า 'เอกกฺขตฺตุ ภุญฺชติ' บ้างก็ได้.

๑๓. โส

๔๐. *โส วีจฺฉา ปฺปกาเรสุ* ๔.๑๑๘ – ในอรรถแห่ง 'วีจฺฉา' (ซ้ำ) และ 'ปการ' หนปลายศัพท์ มักลง 'โส' ปัจจัยโดยมาก เช่น:–

วีจฺฉา (ซ้ำ) – ขณฺฑโส = ทำเป็นท่อน ๆ
เอเกกโส = ทำเป็นหนึ่ง ๆ (แยกออกเป็นอย่างๆ)
ปการ – ปุถุโส = โดยพิสดาร, โดยกว้างขวาง.
สพฺพโส = โดยประการทั้งปวง.

๑๔. จี

อภูต ตพฺภาเว กราส ภูโย เค วิการา จี ๔.๑๑๙ ในอรรถอันใดไม่เป็น แต่ทำให้เป็น ในประโยคแห่ง 'กร' ธาตุ 'อส' ธาตุและ 'ภู' ธาตุ หนปลายศัพท์บอกวิการ ความเปลี่ยนแปลง ลง 'จี' ปัจจัย เช่น:–

อธวลํ ธวลํ กโรติ อิติ – ธวลี กโรติ = อันใดไม่ใช่สีขาว เขากระทำให้เป็นสีขาว หรือ เขากระทำสิ่งที่ไม่ใช่สีขาวให้เป็นสีขาว

ธวลี สิยา = อันใดไม่ใช่สีขาว เขาพึงมีสีขาว หรือ เขาพึงมีสีขาวที่ไม่มีใครมี.

ธวลี ภวติ = อันใดไม่เป็นสีขาว เขาย่อมเป็นสีขาว หรือเขาย่อมเป็นสีขาวที่ไม่มีใครเป็น.

(ธวลี แปลว่า โคสีขาว หรือ โคเผือกก็ได้)

๒๕. แบบฝึกหัด

๑. *ขอให้แปลเป็นไทย*

"สพฺเพน สพฺพํ, สพฺพถา สพฺพํ, สงฺขารา อนิจฺจา, ทุกฺขา, อนตฺตา' ติ สพฺพตฺถ (สพฺพธิ) ภาเวตพฺพํ. กถํ, กุหึ, กทา ภาเวตพฺพํ ติ? "สพฺเพ สงฺขารา สงฺขตา, วิปริณาม-ธมฺมา, อวิชฺชา - ปจฺจยา สมภูตา" ติ เอตฺถ, ปรตฺถ, สพฺพตฺถ; เอกทา ปี อญฺญทา ปี, ตทานิ ปี, อิทานิ ปี, สพฺพทา ภาเวตพฺพํ, มนสิ - กาตพฺพํ. ตโต ปฏฺฐาย. สพฺพโต สํวุเตน ภวิตพฺพํ. ติกฺขตฺตุ อุทานํ อุทาเนสิ. ติกฺขตฺตุ จตุกฺขตฺตุ วิหารา นิกฺขมิตฺวา ภาเวตพฺพานิ ฌานานิ ภาวิตานิ.

๒. *ขอให้แปลเป็นบาลี*

๑) ท่านจงระลึกถึงพระพุทธเจ้าเสมอในที่ทุกแห่ง ในกาลทุกเมื่อ. ข้าพเจ้า ขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง ครั้งหนึ่ง ครั้งสอง ครั้งสาม. บุคคลควรยังธรรมให้เต็มโดยประการทั้งปวง. เทพยดาได้เข้าไปใกล้พระพุทธเจ้าแล้วในสมัยใด สมัยนั้น แสงสว่างอันใหญ่ยิ่ง ได้แผ่ไปแล้ว.

๒) ใกล้บ้านของข้าพเจ้า. เบื้องบนแห่งต้นไม้. เช่นเดียวกับดวงตะวัน. สองฟากแม่น้ำ. ภายใต้ทราย. เที่ยงวัน. เที่ยงคืน. ภายหลังจากการรอคอย. เหตุแห่งการฝึกฝนไม่สิ้นสุด. โดยการเล่าเรียนเสมอ. ฉันใดก็ฉันนั้น. ความจำนงต่อการเคลื่อนไปเร็วๆ. เขาทั้งหลายกระทำบุญนั่นเทียว. วิบากปรากฏต่อหน้าช้า ๆ. เขาเข้าไปสู่ป่า เพื่อกระทำสมาธิ.

กัณฑ์ที่ ๕

ปาฐะที่ ๑

สนธิ–ปกรณ์

---

๑. สระสนธิ

๑. *สโร โลโป สเร* ๑.๒๖ – ถ้าหนปลายสระมีสระไซร้ ให้ลบสระตัวหน้านั้น ๆ เสีย เช่น :–

ทตฺร + อิเม = ตตฺริเม (ตตฺร + อิเม = ตตฺร + อิเม = ตตฺริเม)

สทฺธา + อินฺทฺริยํ = สทฺธินฺทฺริยํ

โนหิ + เอตํ = โนเหตํ

ภิกฺขุนี + โอวาโท = ภิกฺขุโนวาโท

สเมตุ + อายสฺมา = สเมตายสฺมา

อภิภู + อายตน = อภิภายตนํ

ปุตฺตา เม + อตฺถิ = ปุตฺตามตฺถิ

อสนฺโต + เอตฺถ = อสนฺเตตฺถ

๒. *ปโร กฺวจิ* ๑.๒๗ – ถ้าหนปลายสระ มีสระไซร้ ให้ลบสระหนปลายได้บ้างบางคราว เช่น :–

โส + อปี = (โส + ปี) โสปี

สา + เอว = สาว

ยโต + อุทกํ = ยโตทกํ

ตโต + เอว = ตโตว

จตฺตาโร + อิเม = จตฺตาโร เม

เต + อหำ = เตหำ

วสโล + อิติ = วสโลติ

อากาเส + อิว = อากาเสว

๓. *น เทฺว วา* ๑.๒๘ – ถ้าหนปลายสระมีสระไซร้ ให้คงสระทั้งสองตัวนั้นได้บ้างบางคราว เช่น :–

ลตา + อิว = ลตาอิว

หรือจะลบบ้างก็ได้ เช่น :– ลตา + อิว = ลตาว และ ลตา + อิว = ลเตว

๔. *ยุ วณฺณา นเม โอ ลุตฺตา* ๑.๒๙ – หนปลายสระที่ลบแล้ว ให้เอา 'อิ' เป็น 'เอ' และ 'อุ' เป็น 'โอ' บางคราวบ้างก็ได้ เช่น :–

ตสฺส + อิทำ = ตสฺสฺ + อิทำ = ตสฺเสทำ

วาต + อีริตำ = วาตฺ + อีริตำ = วาเตริตำ

วาม + อุรู = วามฺ + อุรู = วาโมรู

อติ + อิว = อตฺ + อิว = อเตว

วิ + อุทกำ = วฺ + อุทกำ = โวทกำ

๕. *ยวา สเร* ๑.๓๐ – ถ้าหนปลาย 'อิ' และ 'อุ' เป็นสระไซร้ ให้เอา 'อิ' เป็น 'ย' และ 'อุ' เป็น 'ว' ได้บ้างบางคราว เช่น :–

วิ + อากโต = วฺยากโต

อิติ + อสฺส = อิตฺยสฺส = อิจฺยสฺส[๑] = อิจฺจสฺส[๒]

อธิ + อิณมุตฺโต = อธฺยิณมุตฺโต = อฌฺยิมุตฺโต = อฌฺฌิณมุตฺโต = อชฺฌิณมุตฺโต[๓]

สุ + อาคตำ = สฺวาคตำ

พหุ + อาพาโธ = พวฺหาพาโธ,[๔] พหฺวาพาโธ

---

๑. **ตวคฺค วรฺณานำ เย จ วคฺค พยญฺชา** ๑.๔๕ – ต วรรค 'ว' 'ร' และ 'ฌ' ถ้าประกอบด้วย 'ย' ไซร้ ให้เอา ต วรรค เป็น จ วรรค เอา 'ว' เป็น 'พ' เอา 'ร' เป็น 'ย' และเอา 'ฌ' เป็น 'ญ' เช่น :– อิตฺยสฺส = อิจฺยสฺส. ตญฺยำ = ตญฺญำ. ยเทฺยวำ = ยเชฺยวำ. อธฺยตฺตำ = อฌฺยตฺตำ. ถนฺยำ = ถญฺญำ. ทิวฺยำ = ทิพฺยำ. ปรฺเยสนา = เปยฺเยสนา. โปกฺขรโญฺย = โปกฺขรโญฺญ.

๒. **วคฺคลเสหิ เต** ๑.๔๘ – ถ้าวรรณ (อักษร) อยู่ในหมวดวรรค (คือไม่ใช่ เสสวรรค) และ 'ล' หรือ 'ส' มี 'ย' สังโยคอยู่ด้วยไซร้ ให้เอาอักษร (ย) นั้น เป็นไปตามวรรณนั้น ๆ เช่น :–

อิจฺยสฺส = อิจฺจสฺส. ตญฺยำ = ตญฺญำ. ยเชฺยวำ = ยชฺเชวำ. อฌฺยตฺตำ = อฌฺฌตฺตำ. ถญฺยำ = ถญฺญำ. ทิพฺยำ = ทิพฺพำ. โปกฺขรโญฺย = โปกฺขรญฺโญ. ผลฺยเต = ผลฺลเต. อสฺยเต = อสฺสเต.

๓. **จตุตฺถ ทุติเย เสฺวสำ ตติย ปฐมา** ๑.๓๕ – ถ้าวรรณสองตัวซ้อนแห่งวรรคใด ๆ เป็นวรรณที่สี่หรือที่สองไซร้ ให้เอาวรรณตัวต้นแห่งตัวซ้อนนั้นเป็น วรรณที่สาม หรือที่หนึ่งตามลำดับ (วรรคของวรรณนั้น) เช่น :–

ตญฺญำ = ตจฺจำ. อฌฺฌตฺตำ = อชฺฌตฺตำ. อฌฺฌิณมุตฺโต = อชฺฌิณมุตฺโต

๔. **เว วา** ๑.๕๑ – ถ้า 'ห' สังโยคด้วย 'ว' ไซร้ ให้กลับกัน (เอาตัวหน้าไว้หลัง) บ้างก็ได้ เช่น :– พหฺวาพาโธ = พวฺหาพาโธ.

(**หสฺส วิปลฺลาโส** ๑.๕๐ – ถ้า 'ห' สังโยคด้วย 'ย' ไซร้ ให้กลับกันได้ เช่น:– คุหฺย = คุยฺห)

๖. *เอ โอ นำ* ๑.๓๑ – ถ้าหนปลาย 'เอ' และ 'โอ' มีสระไซร้ ให้เอา 'เอ' เป็น 'ย' และ 'โอ' เป็น 'ว' ในที่นั้น ๆ เช่น :–

เต + อชฺช = ตฺยชฺช

โส + อหำ = สฺวาหำ (โส + อหำ = สฺว + หำ = พฺยญฺชเน ทีฆรสฺสา ๑.๓๓ สฺวาหำ)

เม + อยำ = มฺยายำ

ปพฺพเต + อหำ = ปพฺพตฺยาหำ

๗. *โค สฺสา วงฺ* ๑.๓๒ – หนปลาย 'โค' ศัพท์ มีสระใด ๆ ตามมาแล้วไซร้ ให้อาเทศ 'โค' ศัพท์เป็น 'คว' เช่น :–

โค + อสฺสำ = คว + อสฺสำ = คว์ + อสฺสำ = ควาสฺสำ

สนธิ ต่อไปนี้เป็น นิบาต :–

ตถา + เอว = ตถริว

ยถา + เอว = ยถริว

๒. วฺยญฺชน–สนธิ

๘. *พฺยญฺชเน ทีฆ รสฺสา* ๑.๓๓ – ถ้าพยัญชนะมีในบทหลังไซร้ สระบทหน้าเป็นรัสสะให้ทีฆะ สระบทหน้าเป็นทีฆะให้รัสสะ เช่น :–

ตตฺร + อยำ = (ปโร กฺวจิ ๑.๒๗ โดยสูตรนี้เป็น ตตฺร + ยำ)

= ตตฺรายำ.

มุนิ + จเร = มุนีจเร

สมฺมา + เอว = สมฺมเทว[๑]

มาลา + ภารี = มาลภารี

สมฺม + ธมฺโม = สมฺมาธมฺโม

ขนฺติ + ปรมํ = ขนฺตีปรมํ

ชายติ + โสโก = ชายตีโสโก

๙. *สรมฺหา เทฺว* ๑.๓๔ — ถ้าหนปลายสระ มีพยัญชนะไซร้ ให้ซ้อนตัว (ทฺวิตฺว) พยัญชนะนั้น ๆ ในที่นั้น ๆ เช่น :—

ป + คโห = ปคฺคโห

ทุ + กตํ = ทุกฺกตํ ทุกฺกฏ[๒]

๑๐. *จตุตฺถ ทุติเย* เสวสํ ตติยา ปฐมา ๑.๓๕ — ถ้าวรรคใด ๆ พยัญชนะสองตัวมีวรรณะที่สี่หรือที่สองซ้อนกันไซร้ ในวรรคนั้นให้เอาวรรณะตัวต้นแปลงเป็นวรรณะที่สามหรือที่หนึ่ง เช่น :—

นิ + โฆโส = (สรมฺหา เทฺว ๑.๓๔ — โดยสูตรนี้เป็น นิฆฺโฆโส) = นิคฺโฆโส

อ + ขนฺติ = อขฺขนฺติ = อกฺขนฺติ

เสต + ฉตฺตํ = เสตฉฺฉตฺตํ = เสตจฺฉตฺตํ

---

๑. **วนตรกา จาคมา** ๑.๔๕ – ข้างหน้าสระให้ลง อาคม คือ 'ว' 'น' 'ต' 'ร' 'ก' 'ม' 'ย' และ 'ท' ในที่นั้น ๆ เช่น :–

สมฺมา + เอว = สมฺมา + เทว = สมฺมเทว. อตฺต + อตฺถ = อตฺตทตฺถ. ยถา + อิทํ = ยถยิทํ. อิธ + อาหุ = อิธมาหุ. ปุถ + เอว = ปุถเมว. นิ + โอชํ = นิโรชํ. ตสฺมา + อิห = ตสฺมาติห. อิโต + อายติ = อิโตนายติ. ติ + องฺคิกํ = ติวงฺคิกํ.

๒. **ตถนรานํ ฏ ช ณ ลา** ๑.๕๒ – เอา 'ต' เป็น 'ฏ' เอา 'ถ' เป็น 'ช' เอา 'น' เป็น 'ณ' เอา 'ร' เป็น 'ล' บ้างก็ได้ เช่น :– ทุกฺกตํ เป็น ทุกฺกฏ. อตฺถกถา = อฏฺฐกถา. คหนํ = คหณ. ปริโฆ = ปลิโฆ. ปรายติ = ปลายติ.

นิ + จานำ = นิจฺจานำ = นิฏฺจานำ

ยส + เถโร = ยสฤเถโร = ยสตฺเถโร

อ + ผุฏฺ = อผฺผุฏฺ = อปฺผุฏฺ

๑๑. *อิติสฺเส เว วา* ๑.๓๖ — ถ้า 'เอว' ศัพท์ อยู่เบื้องหลัง 'อิติ' ศัพท์ไซร้ ให้อาเทศ 'อิติ' ศัพท์เป็น 'อิตฺว' บ้างก็ได้ เช่น :—

อิติ + เอว = อิเตฺวว หรือเป็น อิจฺเจว บ้างก็ได้.

๑๒. *เอ โอ นม วณฺเณ* ๑.๓๗ — ถ้าแม้วรรณะใด ๆ อยู่เบื้องหลัง 'เอ' และ 'โอ' ไซร้ ให้เอา เอ และ โอ นั้นเป็น 'อ' ในที่นั้น ๆ เช่น :—

โส + สีลวา = สสีลวา

เอโส + ธมฺโม = เอส ธมฺโม

ยาจเก + อาคเต = ยาจกมาคเต

อกรมฺหเส + เต = อกรมฺหส เต

เอโส + อตฺโถ = เอส อตฺโถ

อคฺโค + อกฺขายติ = อคฺคมกฺขายติ

๓. นิคฺคหีต–สนธิ

๑๓. *นิคฺคหีตำ* ๑.๓๘–ให้ลงนิคคหีต อาคม ในที่บางแห่ง เช่น :—

จกฺขุ + อุทปาทิ = จกฺขุำ อุทปาทิ

ต + ขเณ = ตำ ขเณ

ต + สภาโว = ตำ สภาโว

อว + สิโร = อวำ สิโร

ปุริม + ชาตึ = ปุริมํ ชาตึ

ยาว + จิร = ยาวญฺจิร

๑๔. *โลโป* ๑.๓๙–ให้ลบนิคคหีตในที่บางแห่ง เช่น:–

สํ + รตฺโต = ส + รตฺโต (วฺยญฺชเน ทีฆรสฺสา ๑.๓๓) สารตฺโต

สํ + ราโค = สาราโค

สํ + รมฺโภ = สารมฺโภ

พุทฺธานํ + สาสนํ = พุทฺธาน สาสนํ

เอวํ + อหํ = เอวาหํ

กถํ + อหํ = กถาหํ

คนฺตุ + กาโม = คนฺตุ กาโม

๑๕. *ปรสรสฺส* ๑.๔๐–ให้ลบสระที่อยู่หนปลายนิคคหีตในที่บางแห่งเสีย เช่น:–

ตฺวํ + อสิ = ตฺวัสิ

วีชํ + อิว = วีชวิ

อิทํ + อปิ = อิทมฺปิ

อภินนฺทุ + อิติ = อภินนฺทุนฺติ

กึ + อิติ = กินฺติ

กึ + อิทานิ = กินฺทานิ

อลํ + อิทานิ = อลนฺทานิ

หรือจะเป็น ตฺวมสิ, วีชมิว เป็นต้น บ้างก็ได้

๑๖. *วคฺเค วคฺคนฺโต* ๑.๔๑–ถ้ามีวรรณะในหมวดวรรคใด ๆ อยู่หนปลายนิคคหีตไซร้ ให้เอา (นิคคหีต) นั้น เป็นวรรณะที่สุดแห่งวรรคนั้น ๆ เช่น:–

ตำ + กโรติ = ตงฺกโรติ
ตำ + จรติ = ตญฺจรติ
ตำ + ฉานำ = ตญฺฉานำ
ตำ + ธนำ = ตนฺธนำ
ตำ + ปาติ = ตมฺปาติ

๑๗. *เย วหิ สุ ญฺโญ* ๑.๔๒ – ถ้า 'ย' 'เอว' และ 'หิ' อยู่เบื้องหลัง (นิคคหีต) ไซร้ ให้เอานิคคหีตที่อยู่เบื้องหน้า เป็น 'ญฺ' ในที่บางแห่ง เช่น:–

ยำ + ยำ เอว = ยญฺญเทว
ตำ + เอว = ตญฺเญว
ตำ + หิ = ตญฺหิ

๑๘. *เย สำ สฺส* ๑.๔๓–ถ้า 'ย' อยู่หนปลาย (นิคคหีต) ไซร้ ให้เอา นิคคหีตแห่ง 'สำ' ศัพท์ ที่อยู่เบื้องหน้าเป็น 'ญ' เช่น:–

สำ + ยโม = สญฺญโม

๑๙. *มย ทาสเร* ๑.๔๔–ถ้าสระอยู่หนปลาย (นิคคหีต) ไซร้ ให้อาเทศ นิคคหีตที่อยู่เบื้องหน้านั้น ๆ เป็น 'ม' 'ย' และ 'ท' เช่น:–

ตำ + อหำ = ตมหำ
ตำ + อิทำ = ตยิทำ
ตำ + อลำ = ตทลำ

ควรดู

๒๐. *ฉา โฬ* ๑.๔๖–ให้เอาสระที่มีอยู่หนปลาย 'ฉ' ศัพท์เป็น 'ฬ' ในที่บางแห่ง เช่น:–

ฉ + อคฺคํ = ฉฬคฺคํ

ฉ + อายตนํ = ฉฬายตนํ

๒๑. *ตทมินาทีนิ* ๑.๔๗ – สนธิต่อไปนี้เป็นนิบาต :–

ตํ + อิมินา = ตทมินา

สกึ + อาคามี = สกทาคามี

เอกํ + อิธ + อหํ = เอกมิทาหํ

สวิธาย + อวหาโร = สวิทาวหาโร

วาริโน + วาหโก = วลาหโก

ชีวน + มูโต = ชีมูโต

ฉว + สยนํ = สุสานํ

๒๒. *สโยคาทิ โลโป* ๑.๕๓ – ให้ลบอวัยวะอันเป็นเบื้องต้น (อาทิภูต) แห่งสังโยค เช่น :–

ปุปฺผ + อสฺสา = ปุปฺผสา. 'อสฺ' เป็นอวัยวะเบื้องต้น ให้ลบทิ้งเสีย

ชายเต + อคฺคินิ = ชายเต คินิ 'อคฺ' เป็นอวัยวะเบื้องต้นให้ลบทิ้งเสีย

๒๖. แบบฝึกหัด

๑. *ให้ทำสนธิต่อไปนี้*

๑) ชิวฺหา+อินฺทฺริยํ. มน+อินฺทฺริยํ. มหา+โอโฆ. มหา+อิจฺโฉ. สาธุ+อาวุโส. เม+อตฺถิ. กตโม+อสฺส. ภิกฺขุนี+โอวาโท. เทว+อินฺโท.

๒) จตฺตาโร+อิเม. เต+อิเม. เต+อปิ. ภควา+อิติ. โส+อหํ. ฉายา+อิว. สเจ+อชฺช. เทวตา+อิติ. พุทฺโธ+อสิ.

๓) ตตฺร+อยํ. พุทฺธ+อนุสฺสติ. เทว+อนุภาโว. สมฺมนฺติ+อิธ. พหุ+อุปกาโร. พหุ+อุปายาโส. วิมุตฺติ+อิติ.

๔) สเจ+อหํ. สาธุ+อิติ. กึสุ+อิธ. โย+อยํ. ตถา+อุปมา. อิตร+อิตโร.

๕) อุป+อิโต. อว+อิจฺจ. น+อุเปติ. เม+อยํ. เต+อหํ. โส+อยํ. อนุ+เอติ. โก+อตฺโถ. โส+เอว. โข+อหํ. สุ+อาคตํ. นตุ+เอว. วิ+อากโต. อิติ+เอว.

๖) คจฺฉามิ+อหํ. ปญฺจหิ+องฺเคหิ. วิ+อกาสิ. ปริ+เอสนา. ปริ+โอสานํ. ทุ+องฺคิกํ.

๗) ยถา+เอว. ตถา+เอว. อปิ+อชฺช. อิธ+อหํ. ตํ+เอว. เอวํ+เอตํ. ตํ+อาหุ. ธน+เอว. ตํ+อโวจ. น+อิทํ. มา+อิทํ. ลฆุ+เอสฺสติ. เอก+เอกสฺส. กสา+อิว. สมฺมา+อญฺญา. สมฺมา+อตฺโถ. สมฺมา+อกฺขาโต. พหุ+เอว. ปุน+เอว. จิรํ+อายติ. อวิชฺชา+อโหสิ. ตสฺมา+อิหา. ยสฺมา+อิห. อชฺช+อคฺเค. ราชา+อิว. สพฺภิ+เอว.

๘) มุนิ+จเร. สมฺม+สมฺพุทฺโธ. ขนฺติ+ปรมํ. ชายติ+โสโก. เอโส+ธมฺโม. ทีปี+กโร. ปภา+กโร. สํ+ลาโป. สํ+ปลาโป. สํ+โยโค. สํ+โยชนํ. ปุพฺพ+คมา. ยาว+จิร. พุทฺธานุ+สาสนํ. เทวานุ+ปิโย. สํ+ราโค.

๙) เอวํ+อสฺส. อิธ+อหํ. อภิ+อญฺญาสึ. อติ+อนฺต. อปิ+เอว. อิติ+เอว. อิติ+อาทโย. อนุ+เอติ. นิ+สรณํ. อุ+ภโว. นิ+อาโส.

๒. ขอให้ตัดบทสนธิ

เอกมิทาหำ. อชฺชตคฺเค. ปเคว. เอกาสเน. กถิปาหจฺจเยน. โสปชฺชทิสฺสติ. ปาณุเปตำ. สฺวาคตำ. ตฺยาหำ. เทวานุภาโว. เสยฺยถาปี. ยถาริว. มนสากาสิ. ปุพฺพงฺคมา. เสยฺยถีทำ. อิตรีตเรน. อชฺโฌคาหิตฺวา. ปจฺจนฺเต. อพฺโภกาสิโก. อปฺเปวนาม. อปฺปนฺโน. กตาวกาโส. อเนฺวติ. ชิหฺวินฺทฺริยำ. เอตทโหสิ. มุนีจเร. คจฺฉามหำ. อหญฺเญว. จาหำ. จกฺกำ. ฉายาว. ภควาติ. อิติปี. ปริโยสานำ. สมฺมาวายาโม. สมฺมาสมฺพุทฺโธ. ปญฺจินฺทฺริยำ. สกทาคามี. พุทฺธานสาสนำ. เทวินฺโท. ภิกฺขุโนวาโท. จกฺขุำอุทปาทิ. สารตฺโต.

กากาเสนาคโตสิสิ เกนิทฺธิมจฺจทสฺสยิ
อราชาขฺวคฺคิเมสีนา โสตฺถกมฺเมฆยิตฺถิโย.
ทเมยฺยาโทว สตฺตานำ มญฺเญ ยญฺญำนุสาสิตุำ
สตฺตานคฺเค ปเวเสยฺย ยสฺส ปรำ นุสาสโก.
ถี วสี นารี ราเคน สิขี นารี นิรำ รสา
โต มา นารี ฉทโน ฉนฺนา ธีรา นารี อธีรสา.
ถี นิรำ สาธุโม ปาปำ กรีสีนำ กมคฺคินำ
กาชฺชานำ โกรวินฺทูนำ กำ มลำ ปุญฺญเจตโส.

อญฺญาโกณฺฑญฺโญเตฺว.

ปาฐะที่ ๒
กริยา – ปกรณ์
(ต่อ – ภาคที่ ๘)

ปัจจัย ข, ฉ, ส.

๒๔. *ตุ์ สฺมา โลโป วิจฺฉายํ เต* ๕.๔ – ในอรรถแห่งความปรารถนา หนปลายธาตุที่ลง 'ตุ์' ปัจจัยโดยมากใช้ ข ฉ ส ปัจจัย เมื่อลงปัจจัยดังกล่าวนี้แล้วให้ลบ "ตุ์" ปัจจัยเสีย เช่น :–

ข – โภตฺตุ์ อิจฺฉติ อิติ – พุภุกฺขติ = เขาปรารถนาเพื่อกิน.

ฉ – ฆสิตุ์ อิจฺฉติ อิติ – ชิฆจฺฉติ = เขาปรารถนาเพื่อเคี้ยวกิน.

ส – เชตุ์ อิจฺฉติ อิติ – ชิคีสติ = เขาปรารถนาเพื่อชนะ.

คำว่า 'พุภุกฺขติ' 'ชิฆจฺฉติ' 'ชิคีสติ' เป็นต้นนี้ เป็นธาตุของตนเองก็มี รูปของธาตุเหล่านี้ จักเป็นไปได้ในกาลทั้งปวง เช่น :–

พุภุกฺขติ, พุภุกฺขิสฺสติ, พุภุกฺขิ, พุภุกฺเขยฺย, พุภุกฺขตุ เป็นต้น

๒๕. *ข ฉ สานเมกสฺสโรทิเทฺว* ๕.๖๙ – เมื่อลง 'ข' 'ฉ' 'ส' ปัจจัย ธาตุตัวต้นที่มีสระเดียวให้ซ้อนตัวต้นอีกตัวหนึ่ง เช่น :–

ติช + ข + ติ = ติติช + ข + ติ = ติติกฺขติ.

๒๖. *อาทิสฺมา สรา* ๕.๗๑ – ถ้าธาตุตัวต้นมีสระไซร้ ให้เอาตัวธาตุที่มีสระนั้น ซ้อนได้อีกตัวหนึ่ง เช่น :–

อส + ส + ติ = อสิสิสติ = เขาปรารถนาเพื่อกิน.

๒๗. *จตุตฺถ ทุติยานำ ตติยปญฺจมา* ๕.๗๘ เมื่อลงตัวซ้อนแล้วให้ลงตัวที่สามแห่งวรรค ข้างหน้าตัวที่สี่ และให้ลงตัวที่หนึ่งแห่งวรรค ข้างหน้าตัวที่สอง เช่น :–

ภุช + ข + ติ = ภุภุช + ข + ติ = พุภุช + ข + ติ = พุภุกฺขติ.

๒๘. *กวคฺคหานำ จวคฺคชา* ๕.๗๙ – เมื่อลงตัวซ้อนแล้วให้ลง 'จ' ข้างหน้า ก วรรค และลง 'ช' ข้างหน้า 'ห' เช่น :–

กม + ส + ติ = กกม + ส + ติ = จกม + ส + ติ = จิกมิสติ.

หส + ส + ติ = หหส + ส + ติ = ชหส + ส + ติ = ชิหสิสติ.

๒๙. *ข ฉ เส สุว สุสิ* ๕.๗๖ – 'ข' 'ฉ' 'ส' ปัจจัยเมื่อลงตัวซ้อนแล้ว 'อ' ที่อยู่ข้างหน้าให้เอาเป็น 'อิ' เช่น :–

จกม + ส + ติ = จกมิสติ.

ชหส + ส + ติ = ชิหสิสติ, ปีปาสติ.

๓๐. *ณิวุญฺชนสุส* ๕.๑๗๐ ถ้าเมื่อลงปัจจัยใด ๆ ที่มีพยัญชนะแน่นอนแล้วไซร้ ให้อาเทสสระที่สุดต้นธาตุเป็น 'อิ' เช่น :–

จกม + ส + ติ = จิกมิสติ.

ชหส + ส + ติ = ชิหสิสติ.

๓๑. *รสฺโส ปุพฺพสฺส* ๕.๗๔ – เมื่อลงตัวซ้อนแล้วให้รัสสสระตัวหน้า เช่น :–

คาห + ส + ติ = คาคาห + ส + ติ = ชาคาห + ส + ติ = ชคาห + ส + ติ = ชิคาหิสติ.

ปาล + ส + ติ = ปาปาล + ส + ติ = ปปาล + ส + ติ = ปีปาลิสติ, ททาติ. ชหาติ.

โลโป นาทิพฺยญฺชนสฺส ๕.๗๕ — เมื่อลงตัวซ้อนแล้วจากเบื้องต้น ลบ พยัญชนะตัวต้นอันต่างกันเสีย เช่น :–

อสฺ + ส + ติ = อสอส + ส + ติ = อสิสิสติ.

๓๒. *ยถิฏฺจุ สฺยาทิโน* ๕.๗๓ — ในนามธาตุ (นามที่ใช้เป็นธาตุ) สระตัวเดียวที่อยู่เบื้องต้น จะต้องการอย่างไร, จะทำสระอื่นใด ๆ ให้เป็นตัวซ้อนก็ได้ เช่น :–

ปุปุตฺตียิสติ, ปุตีตฺตียิสติ หรือ ปุตฺตียิยิสติ.

๓๓. *ปรสฺส ฆ์ เส* ๕.๑๐๑ — เมื่อลงตัวซ้อน 'หน' ธาตุ แล้วอาเทศ 'ห' ตัวซ้อนเป็น 'ฆ์' เช่น :–

หน + ส + ติ = หหน + ส + ติ = ชฆ์ + ส + ติ = ชิฆ์สติ.

๓๔. *ชิหรานำ คี* ๕.๑๐๒ — เมื่อลงตัวซ้อน 'ชิ' ธาตุ และ 'หร' ธาตุแล้ว เอาภาคตัวซ้อนเป็น 'คี' เช่น :– ชิ – ชิคีสติ. หร – ชิคีสติ.

๒๗. แบบฝึกหัด

๑. *ขอให้แปลเป็นไทย*

ชิคจฺฉา ปรมา โรคา ติ. ชิคจฺฉฺ หิ **พุภุกฺขติ,** สีตำ วา อุณฺหำ วา **ติติกฺขิตุ** น สกฺโกติ, ธมฺมำ **สุสฺสูสนฺโตปิ วีมำสิตุ** สมตฺโถ นาม น โหติ. ทานำ **ทิจฺฉนฺเตน** น กิญฺจิ ชิคุจฺฉิตพฺพำ, น ทินฺนำ **ชิคีสิตพฺพำ.** อมตำ **ปิวาสุนา** (ปีปาสุนา) ธมฺโม วีมำสิตพฺโพ. คิลาเน **ติกิจฺฉาเปตฺวา** สกฺคำ **ชิคีสติ.**

๒. *คำตัวดำข้างบนนี้ให้บอกวิธีการทำตัว (เผนิกธาตุ) จนสำเร็จรูป*

๓. *ให้แปลเป็นบาลี*

๑) เขากินโดยความปรารถนาจะกิน. เขาดื่มโดยความปรารถนาจะดื่ม. ฉันไม่ปรารถนาจะกิน. ฉันไม่ปรารถนาจะดื่ม. ฉันคิดแต่ปรารถนาจะฟังธรรมของพระผู้มีพระภาคอย่างเดียวเท่านั้น. ท่านปรารถนาจะทำอะไรหรือ ? มิได้ เดี๋ยวนี้ ฉันปรารถนาจะเรียนอย่างเดียว.

๒) ความอยากเพื่อจะตาย. ความอยากเพื่อจะฟัง ย่อมอยากเพื่อจะเห็น. เขาจักอยากเพื่อจะรู้. เขาย่อมอยากเพื่อจะนั่ง. โดยการอยากเพื่อจะเรียน. อยากเพื่อพิจารณา.

ความอยากเพื่อจะเห็นพระผู้มีพระภาค. โดยความอยากเพื่อจะฟังธรรม เขาปรารถนาเพื่อจะไปสู่วิหาร. เขาปรารถนาเพื่อจะเรียนไตรปิฎก โดยอยากเพื่อจะรู้ธรรมของพระพุทธเจ้า. ความปรารถนาเพื่อจะทำงาน.

๔. *ประโยคข้างล่างนี้ให้ผูกเป็นบทเดียว.*

๑) ขาทิตุ อิจฺฉติ. (พุภุกฺขติ) คนฺตุ อิจฺฉิสฺสติ. โสตุ อิจฺฉามิ. ปาตุ อิจฺฉติ. เชตุ อิจฺฉถ. อตฺตุ อิจฺเฉยฺยามิ. วิหริตุ อิจฺฉามิ. ปฏิตุ อิจฺฉิสุ

๒) คนฺตุ—กาโม. ขาทิตุ—กาโม. โสตุ—กาเมน. อตฺตุ—กามตาย. วิหริตุ—กามา. เชตุ—กามา. ปาตุ—กามานำ. โสตุ—กาเมหิ. คนฺตุ—กามา. ปฏิตุ—กามาโย. ปจิตุ—กามาสุ.

ปาฐะที่ ๓
กริยา-ปกรณ์
(ภาคที่ ๔ นามธาตุ)

นามธาตุ

ในภาษาบาลี นาม หรือวิเศษณเปลี่ยนแปลงให้มีความหมายเป็นกริยา คือทำรูปนามให้เป็นรูปกริยา มีความหมายพิเศษออกไป ทั้งนี้โดยอาศัยปัจจัยประกอบเข้ากับนาม ทำให้นามนั้นมีรูปเป็นกริยาขึ้น ปัจจัยนั้นมี ๕ อย่าง คือ:—

๑. อีย
๒. อาย
๓. อสฺส
๔. อิ
๕. อาปี

รูปศัพท์ใด เมื่อประกอบเข้ากับปัจจัยเหล่านี้แล้ว รูปศัพท์นั้นเรียกว่า นามธาตุ คือถือเอานามเป็นตัวธาตุ ทำนองเดียวกับธาตุอาขยาต รูปของนามธาตุนั้นเป็นไปในกาลทั้งปวง.

๑. อีย

๓๔. *อีโย กมฺมา* ๕.๕ ในอรรถแห่งการปรารถนา หนปลายกรรมแห่งการปรารถนา ให้ลง อีย ปัจจัย เช่น:—

ปุตฺตำ อิจฺฉติ = ปุตฺตียติ = เขาปรารถนาบุตร.

ธนียติ = เขาปรารถนาทรัพย์.

[*เอกตฺถตายำ* ๒.๑๒๑ – โดยเอกัตถีภาพ (=คือในนามธาตุ สมาส และตัทธิต) โดยมากลบวิภัติทั้งหมด เช่น:–

ปุตฺตำ + อีย + ติ = ปุตฺต + อีย + ติ = ปุตฺตียติ.

รญฺโญ ปุริโส = ราชปุริโส.

วสิฏฺฐสฺส อปจฺจำ = วาสิฏฺโฐ.

(ไม่ต้องลบในที่บางแห่งก็มี เช่น:–

ปรนฺตโป. ภคนฺทโร. ปรสฺสปทำ. อตฺตโนปทำ. ควมฺปติ. เทวานมฺปิยติสฺโส. อนฺเตวาสี. ชเนสุโต. มมตฺตำ. มามโก.)

๓๖. *อุปมานาจาเร* ๕.๖ ในอรรถแห่งการเปรียบเทียบด้วยอะไร 'อีย' ปัจจัยลงเบื้องหลังจากกรรมรูปที่เป็น อุปมาน–ภูต (ตัวที่เปรียบเทียบ) เช่น:–

ปุตฺตมิวาจรติ–ปุตฺตียติ สิสฺสำ = อาจารย์นับถือศิษย์เหมือนบุตร.

๓๗. *อาธารา* ๕.๗– ในอรรถแห่งการเปรียบเทียบในสิ่งนี้ กับสิ่งนี้ 'อีย' ปัจจัยลงเบื้องหลังแห่งอุปมาน (ตัวที่เปรียบเทียบ) เช่น:–

กุฏิยำ อิว อาจรติ–กุฏียติ ปาสาโท = ปราสาทอันเขาอยู่เหมือนอยู่ในกระท่อม

ปาสาทียติ กุฏิยำ = กระท่อมอันเขาอยู่เหมือนอยู่ในปราสาท

๒. อาย

๓๘. *กตฺตุตาโย* ๕.๘ ในอรรถแห่งความประพฤติเป็นไป (เป็น) 'อาย' ปัจจัย ลงเบื้องหลังแห่งอุปมานแห่งกัตตุรูป เช่น:–

ปพฺพโต อิว อาจรติ = ปพฺพตายติ = เขาประพฤติเป็นไปเหมือน ภูเขา หรือ เขาเป็นเหมือน ภูเขา.

๓๙. *จยตฺเถ* ๕.๙ ในอรรถแห่งการมีสิ่งที่ไม่มี หนปลายตัว กัตตา ลง 'อาย' ปัจจัยในที่บางแห่งก็ได้ เช่น :—

อภุโส ภุโส ภวติ อิติ — ภุสายติ = อันใดไม่ได้เป็นยิ่งแล้ว อันนั้น ย่อมเป็นยิ่ง หรืออันที่ไม่ได้เป็นยิ่งเป็นยิ่งแล้ว.

อปฏปโฏ ปฏปโฏ ภวติ อิติ—ปฏปฏายติ = อันใดไม่มีเสียงตุบๆ แล้ว อันนั้นย่อมมีเสียงตุบ ๆ หรืออันที่ไม่มีเสียงตุบ ๆ มีเสียงตุบ ๆ.

อโลหิโต โลหิโต ภวติ อิติ — โลหิตายติ = อันใดไม่แดงแล้ว อันนั้นย่อมแดงหรืออันที่ไม่แดงย่อมแดง.

๔๐. *สทฺทาทีนิ กโรติ* ๕.๑๐ — ในอรรถแห่งการกระทำเสียง เป็นต้น ลง 'อาย' ปัจจัย เช่น :—

สทฺทายติ = เขาย่อมกระทำเสียง (พูด).

เวรายติ = เขาย่อมกระทำเวร.

กลหายติ = เขาย่อมทะเลาะ

๓. อสฺส

๔๑. *นโม ตฺวสฺโส* ๕.๑๑ — ในอรรถแห่งการกระทำ 'นโม' ลง 'อสฺส' ปัจจัย เช่น :—

นมสฺสติ = เขาย่อมไหว้.

๔. อิ

๔๒. *ธาตฺวตฺเถ* นามสฺมา อิ ๕.๑๒— ในนาม — ธาตุ ลง 'อิ' ปัจจัยโดยมาก เช่น :—

หฑฺถินา อติกฺกมติ อิติ = อติหฑฺถิยติ = เขาย่อมเกินกว่าช้าง.
วีณาย อุปคายตี อิติ = อุปวีณายติ = เขาย่อมขับร้องพร้อมกับพิณ (ร้องเพลงคลอพิณ).
ทลฺหํ กโรติ = ทลฺหยติ วินยํ.
วิสุทฺธา โหติ รตฺติ = วิสุทฺธยติ = เขาย่อมสะอาด
กุสลํ ปุจฺฉติ = กุสลยติ = เขาย่อมถามถึงความสุขสบาย.

๕. อาปี

๔๓. *สจฺจาทีหาปี* ๕.๑๓ – หนปลายศัพท์ 'สจฺจ' เป็นต้น ลง 'อาปี' ปัจจัยในนามธาตุ เช่น :–
สจฺจาเปติ, สจฺจาปยติ = เขาย่อมทำจริง, เขาย่อมสำเร็จจริง.
สุขาเปติ, สุขาปยติ = เขาทำความสุข, เขาเป็นสุข. ดังนี้เป็นต้น

๒๘. แบบฝึกหัด

๑. *ขอให้แปลเป็นไทย*

๑) กึ สทฺทายติ? ยํ ธูมายติ ตเมว สทฺทายติ. อถ โข โส ปายาโส อุทกเก ปกฺขิตฺโต จิจฺจิฏายติ, จิฏิจิฏายติ, สนฺธูปายติ สมฺปธูปายติ. โก สมตฺโถ ปพฺพตายิตฺวา สมุทฺทายิตุํ สมุทฺทายิตฺวา ปพฺพตายิตุํ จ? มหาโมคฺคลฺลาโนติ. โส อนฺเตวาสิโน ปุตฺตียติ, อนฺเตวาสิโนปิ ปุตฺตายนฺเต. ภิกฺขุ จีวรียติ, ปตฺตียติ, น โข ธนียติ. โส มํ กุสลยิตฺวา อติหฑฺถยิตุํ ปกฺกามิ.

๒) ปพฺพตายติ. สมุทฺทายติ. ธูมายติ. ทารกา ปุตฺตายนฺติ. ปุตฺตายนฺเต ทารเก อชฺฌาปโก ปุตฺตียติ. ปตฺตียนฺตานํ จ วตฺถียนฺตานํ จ ภิกฺขูนํ.

จีวรียมานานำ ภิกฺขูนำ. ปุถุชฺชโน เวรายติ, เถเนติ, สทฺทายติ, กลหายติ. จิตฺรยติ.

๓. *ขอให้แปลเป็นบาลี*

เขาปรารถนาบุตรของเขา. เขาปรารถนาธรรมของเขา. เขาปรารถนาประพฤติเหมือนราชา. เขาปรารถนาประพฤติเหมือนคนโง่. เขาปรารถนาประพฤติเหมือนบัณฑิต. เขาย่อมอ้วน. เขาปรารถนาเป็นเวร (เขาจองเวร). เขาย่อมทำเสียง (พูด). เขาย่อมไหว้. เขาย่อมเสวยสุข – ทุกข์.

ก. *นาม–ธาตุ มีอรรถแห่งความปรารถนา ลงปัจจัยอะไร? ให้ยกอุทาหรณ์มาดูด้วย.*

ข. *นาม–ธาตุ มีอรรถเป็นการีต (ใช้ให้ทำ) ต่างกันอย่างไร ? ให้ยกอุทาหรณ์มาดูด้วย.*

ปาฐะที่ ๔
ปัจจัยอิตถีลิงค์

ปุลลิงค์ จะทำให้เป็นอิตถีลิงค์ ให้ลงปัจจัยหนปลายศัพท์ คือ:—
๑. อา, ๒. ฑี, ๓. อินี, ๔. นี, ๕. อานี, ๖. อู, ๗. ติ.

๑. อา

อิตฺถิยมตฺวา ๓.๒๖—ปุลลิงค์ จะทำให้เป็นอิตถีลิงค์ ให้ลง 'อา' ปัจจัยหนปลายศัพท์ 'อ' การันต์ เช่น:—

ปุลลิงค์	*อิตถีลิงค์*
สุสีโล	สุสีลา
ธมฺมทินฺโน	ธมฺมทินฺนา
ธนิโก	ธนิกา
สพโล	สพลา
พาลโก	พาลิกา[๑]
การโก	การิกา

๒. ฑี

ตทาทิโต ฑี ๓.๒๗—หนปลายศัพท์ 'นท' เป็นต้น ลง *ฑี* ปัจจัย แล้วเอา *ฑี* เป็น *อี* ในที่ทั้งปวง เช่น:—

---

๑. **อธาตุสฺสเก'สฺยาทิโตเฆ'สฺสิ** ๔.๑๔๒—เมื่อลงปัจจัยอิตถีลิงค์ โดยมากมักเอา 'อ' ข้างหน้า 'ก' แห่งศัพท์ที่มิใช่ธาตุเป็น อิ เช่น:— พาลก—พาลิกา, การก—การิกา

ปุลลิงค์	*อิตถีลิงค์*
นท	นที
มิค (เนื้อ)	มิคี
กุมาร	กุมารี
ตรุณ	ตรุณี
วารุณ	วารุณี
โคตม	โคตมี

นฺตนฺตูนำ ฑิมฺหิ โต วา ๓.๓๖—เมื่อลง 'ฑี' ปัจจัยแล้ว อาเทศ นฺต และ นฺตุ เป็น 'ต' บ้างก็ได้ เช่น :—

ปุลลิงค์	*อิตถีลิงค์*
คจฺฉนฺต	คจฺฉตี, คจฺฉนฺตี
คุณวนฺตุ	คุณวตี, คุณวนฺตี

ภวโต โภโต ๓.๓๗—เมื่อลง 'ฑี' ปัจจัยแล้ว อาเทศ ภวนฺต ศัพท์ เป็น 'โภต' บ้างก็ได้ เช่น :—

โภตี, ภวนฺตี.

โค สฺสา วงฺ ๓.๓๙—'โค' ศัพท์ เมื่อลง 'ฑี' ปัจจัยแล้ว มีรูปเป็น 'คาวี'

ปุถุสฺส ปถว–ปุถวา ๓.๔๐—เมื่อลง 'ฑี' ปัจจัยแล้ว อาเทศ 'ปุถุ' ศัพท์ เป็น 'ปถว' และ 'ปุถว' เช่น :—

ปถวี, ปุถวี, ปถวี.

๓. อินี

ยกฺขาทิโต อินี จ ๓.๒๘ – หนปลาย 'ยกฺข' ศัพท์ เป็นต้น ลง 'อินี' ปัจจัย และลง 'ฑี' ปัจจัยบ้างก็ได้ เช่น:–

ปุลลิงค์	*อิตถีลิงค์*
ยกฺข	ยกฺขินี, ยกฺขี
นาค	นาคินี, นาคี
สีห	สีหินี, สีหี

อารามิกาทีหิ ๒.๒๙ – หนปลายศัพท์ 'อารามิก' เป็นต้น ลง 'อินี' ปัจจัย เช่น:–

ปุลลิงค์	*อิตถีลิงค์*
อารามิโก	อารามิกินี
ราชา	ราชินี
มานุส	มานุสินี

๔. นี

อิ–อุ วณฺเณหิ นี ๓.๓๐ – หนปลายศัพท์ที่เป็น อิ การันต์ อี การันต์ อุ การันต์ และ อู การันต์ โดยมากลง 'นี' ปัจจัย เช่น:–

ปุลลิงค์	*อิตถีลิงค์*
สทาปยตปาณิ	สทาปยตปาณินี
ทณฺฑี	ทณฺฑินี
ภิกฺขุ	ภิกฺขุนี
ขตฺตพนฺธุ	ขตฺตพนฺธุนี
ปรจิตฺตวิทูร	ปรจิตฺตวิทูนี

กฺติมฺหา อญฺญตฺเถ ๓.๓๑—ในศัพท์ที่ใช้อัญญบท (พหุพิหิ) ถ้าศัพท์มี 'กฺติ' เป็นปัจจัยที่สุดหนปลายศัพท์นั้น ลง 'นี' ปัจจัย เช่น:—

สา อหำ อหึสารตินี = ข้าพเจ้านั้นยินดีในอหึสา.

สาหำ อุปฏฺจิตสตินี = ข้าพเจ้านั้นมีสติตั้งมั่น.

ฆรณฺยาทโย ๓.๓๒—ศัพท์ 'ฆรณี' (= หญิงแม่บ้าน) เป็นต้น เป็น นิปาต—สิทธ (= เป็นนิบาตสำเร็จรูป) เช่น:—

ฆรณี, โปกฺขรณี เป็นต้น

๕. อานี

มาตุลาทิโต อานี ภริยายำ ๓.๓๓—ในอรรถที่เป็นภริยา(บอกความเป็นเมีย) หนปลายศัพท์ มาตุล (=ลุง) เป็นต้น ลง 'อานี' ปัจจัย เช่น:—

ปุลลิงค์	*อิตถีลิงค์*
มาตุล (ลุง)	มาตุลานี (ภริยาของลุง)
วรุณ	วรุณานี(ภริยาของวรุณ)
คหปติ	คหปตานี (ภริยาของคหบดี)

(เหมือนคำว่า 'แม่' ของภาษาภาคพายัพ เมื่อนำหน้าตำแหน่งชาย บอกความเป็นภริยาของเจ้าของตำแหน่งนั้น เช่น:—

พ่อหลวง = ผู้ใหญ่บ้าน แม่หลวง = ภริยาผู้ใหญ่บ้าน

พ่อแคว้น = กำนัน แม่แคว้น = ภริยากำนัน

พ่อครู = ครู แม่ครู = ภริยาครู)

๖. อู

อุปมา–สหิต–สหิต–สญฺญต–สห–สถ–วาม–ลกฺขณาทิโต อุรุโต อู ๓.๓๔–ถ้าศัพท์คือ อุปมา สหิต สหิต สญฺญต สห สถ วาม ลกฺขณ อยู่ข้างหน้า อุรุ (เพื่อจะทำรูปศัพท์ให้เป็นอิตถีลิงค์) ให้ลง 'อู' ปัจจัยหนปลาย อุรุ เช่น:–

กรโภรู (ขาของเขาเท่ากับขาของลูกช้าง)
สหิโตรู (มีขารวมกัน)
สหิโตรู (มีขารวมกัน)
สญฺญโตรู (มีขาระวัง)
สโหรู (มีขารวมกัน)
วาโมรู (มีขางาม)
ลกฺขโณรู (มีขาอันสังเกตได้)

๗. ติ

ยุวา ติ ๓.๓๕–เพื่อจะทำรูปศัพท์ให้เป็นอิตถีลิงค์ หนปลาย 'ยุว' (=คนหนุ่ม) ศัพท์ลง 'ติ' ปัจจัย เช่น:– ยุวติ.

ริริย

กราริริโย ๕.๕๑–หนปลาย กร ธาตุ ในอิตถีลิงค์ ลง 'ริริย' ปัจจัย เช่น:–

กร+ริรย = (รานุพนฺเธนฺตสราทิสฺส ๔.๑๓๒)
กฺ+อิริย = กิริย.

อิตฺถิยมตฺวา ๓.๒๖–โดยสูตรนี้จึงเป็นกิริยา = กิริยา. ในภาษาบาลี ศัพท์ว่า 'กฺริยา' เป็นนิบาต.

๒๙. แบบฝึกหัด

๑. *ขอให้แปลเป็นไทย*

มาตา กญฺญาโย นชฺชำ นหาเปติ, ภิกฺขุนิโย ภควนฺตำ ทสฺสนกามา โหนฺติ. มาณวิกาโย ภิกฺขุนึ นมสฺสนฺติ. โภติ เทวเต! จรหิ โก เอตำ ชานาติ? คุณวติโย (คุณวนฺติโย) อิตฺถิโย มหติยำ ปริสายำ ปี ปสำสิตาโย โหนฺติ. กญฺญาย ธมฺมี—กถา โสตพฺพา, มุสาย วาจาย เวรมณี หุตฺวา เปมนียา สุภาสิตา วาจา ภาสิตพฺพา. สิยา พฺราหฺมณี, สิยา ขตฺติยา, สิยา คหปตานี เวสฺสา, สิยา สุทฺทา—สพฺพา อิตฺถิโย ฌานีหิ ภาวนาราเมหิ ชิคุจฺฉิตพฺพาโย.

๒. *ขอให้เขียนศัพท์ต่อไปนี้เป็นรูปอิตถีลิงค์*

๑) คหปติ, ขตฺติโย, พฺราหฺมโณ, เทโว, อินฺโท, ราชา, ปุตฺโต, ภาตา, ปีตา, มาตุโล, ภิกฺขุ, สามเณโร, อุปาสโก, อาจริโย, อุปชฺฌาโย, ยกฺโข, นาโค, กุมาโร, หตฺถี, อสฺโส, หำโส.

๒) คจฺฉนฺโต กุมารา. ปสฺสนฺโต ภาตโร. ขาทนฺโต ทารกา. ปจนฺโต มาณวกา. ฌายมานา ภิกฺขโว. ปสนฺนา เทวา. นิสินฺนา พฺราหฺมณา.

๓. *ขอให้เขียนอุทาหรณ์ (ตัวอย่าง) ศัพท์ที่ลงด้วยปัจจัยต่อไปนี้:—*
อา, อานี, อินี, อู, ฑี, นี

กัณฑ์ที่ ๖

ปาฐะที่ ๑

ตัทธิต - ปกรณ์

(ภาค ๔ เศษปัจจัย)

ปัจจัยที่ลงหนปลายศัพท์กัตตุการก (ปฐมาวิภัติ)

ณ

๔๒. *สาสฺส เทวตา ปุณฺณมาสี* ๔.๑๓ – ในอรรถ "เป็นพระเจ้าของเขาหรือเป็นเดือนเต็มของเขา" หนปลายของศัพท์ที่มีอรรถอย่างนี้ ลง ณ ปัจจัย แล้วเอา 'ณ' เป็น 'อ' เช่น:–

เทวตา – สุคโต เทวตา อสฺสาติ – โสคโต = พระพุทธ

มหินฺโท เทวตา อสฺสาติ – มาหินฺโท = ผู้นับถือมหินท

ยโม เทวตา อสฺสาติ – ยาโม = ผู้นับถือยม

วรุโณ เทวตา อสฺสาติ – วารุโณ = ผู้นับถือวรุณ

ปุณฺณมาสี – ผุสฺสี ปุณฺณมาสี อสฺส มาสสฺส สมฺพนฺธินี อิติ – ผุสฺโส มาโส = เดือนมกราคม

มาฆี ปุณฺณมี อสฺส มาสสฺส สมฺพนฺธินี อิติ มาโฆ มาโส = เดือนกุมภาพันธ์

ผคฺคุนี ปุณฺณมาสี อสฺส สมฺพนฺธินี อิติ ผคฺคุโน มาโส = เดือนมีนาคม

โดยทำนองเดียวกันนี้ ต่อไปนี้ก็เหมือนกัน คือ

จิตฺโต = เมษายน, **เวสาโข** = พฤษภาคม, **เชฏฺฐมูโล** = มิถุนายน **อาสาฬฺโห** = กรกฎาคม, **สาวโณ** = สิงหาคม, **ปุฏฺฐปาโท** = กันยายน, **อสฺสยุโช** = ตุลาคม, **กตฺติโก** = พฤศจิกายน, **มาคสิโร** = ธันวาคม

๔๓. *ตมิธตฺถิ* ๔.๑๙ – ในศัพท์มีอรรถบอกสิ่งนั้นมีในที่นี้ลง 'ณ' ปัจจัย หนปลายศัพท์นั้น แล้วเอา 'ณ' เป็น 'อ' เช่น :–

อุทุมฺพรา อสฺมึ เทเส สนฺติ อิติ โอทุมฺพโร = มะเดื่อทั้งหลายย่อมมีในที่นี้ เพราะฉะนั้น ที่นี้มีมะเดื่อมาก.

ขทรา อสฺมึ เทเส สนฺติ อิติ ขาทโร = สีเสียดทั้งหลาย ย่อมมีในที่นี้ เพราะฉะนั้น ที่นี้มีสีเสียดมาก.

พพฺพชา อสฺมึ เทเส สนฺติ อิติ พพฺพโช = หญ้ามุงกระต่ายทั้งหลายย่อมมีในที่นี้ เพราะฉะนั้น ที่นี้มีหญ้ามุงกระต่ายมาก.

ณิก, ก

๔๔. *ตมสฺส สิปฺปี สีลํ ปณฺยํ ปหรณํ ปโยชนํ* ๔.๒๗ – ในศัพท์มีอรรถบอกเขามีศิลป, มีปรกติ, มีสินค้า, มีอาวุธ, มีประโยชน์ ลง **ณิก** ปัจจัย หนปลายศัพท์นั้น แล้วเอา 'ณิก' เป็น 'อิก' เช่น :–

ศิลป –

วีณา – วาทนํ สิปฺปมสฺส – เวณิโก = การบรรเลงพิณ เป็นศิลปของเขา เขามีการบรรเลงพิณ เป็นศิลป

โมทงฺคิโก = เขามีการบรรเลงตะโพนเป็นศิลป

ปรกติ –

ปสุกูลธารณํ สีลมสฺส – ปสุกูลิโก = การนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นปรกติของเขา เขามีการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นปรกติ

เตจีวริโก = เขามีผ้าสามผืน (ไตรจีวร) เป็นปรกติ

สินค้า –

คนฺโธ ปณฺยมสฺส คนฺธิโก = เครื่องหอมเป็นสินค้าของเขา เขามีเครื่องหอมเป็นสินค้า

เตลิโก = เขามีน้ำมันเป็นสินค้า

อาวุธ –

จาโป ปหรณมสฺส จาปิโก = ลูกศรเป็นอาวุธของเขา เขามีลูกศรเป็นอาวุธ

มุคฺคริโก = เขามีสากเป็นอาวุธ

ประโยชน์ –

อุปธิปฺปโยชนมสฺส – โอปธิกำ = ธรรมชาติใดเป็นเหตุแห่งการเกิดอีก ธรรมชาตินั้น ชื่อ โอปธิกำ คือ ธรรมชาติเป็นเหตุแห่งการเกิดอีก

สาติกำ = ธรรมชาติเป็นเหตุรักษาชีวิต

๔๕. *นินฺทา, อณฺณาต, อปฺป, ปฏิภาค, รสฺส, ทยา, สญฺญาสุโก* ๔.๔๐ – ในอรรถ นินทา เป็นต้น ลง 'ก' ปัจจัยหนปลายนามศัพท์ เช่น :–

นินฺทา – มุณฺฑโก, สมณโก.

อณฺณาต – กสฺสายำ อสฺโสติ – อสฺสโก.

อปฺป – เตลกำ, ฆตกำ.

ปฏิภาค – หตฺถิ วิย – หตฺถิโก, อสฺสโก, พลิพทฺทโก.

รสฺส – มานุสโก, รุกฺขโก, มิลกฺขโก.

ทยา – ปุตฺตโก, วจฺฉโก.

สญฺญา – โมโร วิย – โมรโก.

๔๖. *ตมสฺส ปริมาณ์ ณิโก* จ ๔.๔๑ – ในอรรถนี้เป็นปริมาณของเขา ลง 'ณิก' ปัจจัย หนปลายศัพท์ หรือลง 'ก' ปัจจัยบ้างก็ได้ เช่น:–

โทโณ ปริมาณมสฺส – โทณิโก วีหิ = ข้าวเปลือกเต็มทะนาน.

ขารสติโก วีหิ = ข้าวเปลือก ๑๐๐ ขาระ (ขาระเป็นชื่อมาตราตวงชนิดหนึ่ง)

อาสีติโก วโย = อายุของบีแปดสิบ (มีอายุ ๘๐ ปี)

ปญฺจกํ = หมวดห้า.

ฉกฺกํ = หมวดหก.

ตฺตก

๔๗. *ยเตเตหิ ตฺตโก* ๔.๔๒ – ในอรรถข้างบนนี้แล ลง ตฺตก ปัจจัย หนปลายศัพท์ 'ย' 'ต' 'เอต' เช่น :–

ยํ ปริมาณสฺส – ยตฺตกํ = มีปริมาณเท่าใด.

ตํ ปริมาณสฺส – ตตฺตกํ = มีปริมาณเท่านั้น.

เอตํ ปริมาณสฺส – เอตฺตกํ[๑] = มีประมาณเท่านั้น.

อาวนฺต

๔๘. *สพฺพา จาวนฺตุ* ๔.๔๓ – ในอรรถข้างบนนี้แล ลง อาวนฺตุ ปัจจัย หนปลายศัพท์ 'สพฺพ' 'ย' 'ต' และ 'เอต' เช่น :–

สพฺพํ ปริมาณมสฺส – สพฺพาวนฺตํ = มีประมาณทั้งหมด

---

๑. **เอตสฺเสฏ ตฺตเก** ๔.๑๔๐ – เมื่อลง ตฺตก ปัจจัยแล้ว อาเทศ 'เอต' ศัพท์เป็น 'เอ' เช่น:– เอตํ ปริมาณมสฺส – เอต + ตฺต = เอ + ตฺตก – เอตฺตกํ

ยาวนฺตำ = มีประมาณเท่าใด
ตาวนฺตำ = มีประมาณเท่านั้น
เอตฺตาวนฺตำ = มีประมาณเท่านั้น

รติ, รี่ว, รี่วตก, ริตฺตก

๔๙. *กิมฺหา รติ – รี่ว – รี่วตก – ริตฺตกา* ๔.๔๔ – ในอรรถข้างบนนี้หนปลาย 'กี' ศัพท์ลงปัจจัย 'รติ' 'รี่ว' 'รี่วตก' และ 'ริตฺตก' เช่น:–

สงฺขยานำ ปริมาณเมสำ – กติ, กี่ว, กี่วตกำ, กิตฺตกำ = มีประมาณเท่าไร

ศัพท์ 'กี่ว' ในข้อนี้เป็น อัพยย. (โปรดดูภาคผนวกตัทธิต)

อิต

๕๐. *สงฺขาตำ ตารกาทิตฺวิโต* ๔.๔๕ – ในอรรถว่าสิ่งนี้เกิดในที่นั้น หนปลายศัพท์ 'ตารกา' เป็นต้น ลง 'อิต' ปัจจัย เช่น:–

ตารกา สงฺขาตา อสฺส – ตารกิตำ คคนำ.
ปุปฺผิโต รุกฺโข = ต้นไม้มีดอก.
ปลฺลวิตา ลตา.

มตฺต

๕๑. *มาเน มตฺโต* ๔.๔๖ – ในอรรถว่าเต็มด้วยสิ่งนี้ หนปลายศัพท์ มีอรรถอย่างนี้ ลง 'มตฺต' ปัจจัย เช่น:–

ปลมตฺตำ = เต็มด้วยกระบุง. หตฺถมตฺตำ = เต็มฝ่ามือ.
สตมตฺตำ = เต็ม ๑๐๐. โทณมตฺตำ = เต็มทะนาน.

ตคฺโม

๕๒. *ตคฺโม จุทฺธ* ๔.๔๗ – ในอรรถข้างบนนี้ ถ้าเป็นส่วนสูงหนปลายศัพท์ ลง 'ตคฺม' ปัจจัย และลง 'มตฺต' ปัจจัยก็ได้ เช่น :–

ชาณุตคฺมํ, ชาณุมตฺตํ = สูงแค่เข่า, สูงชั่วเข่า

ณ

๕๓. *โณ จ ปุริสา* ๔.๔๘ – ในอรรถข้างบนนั้นแลถ้าเป็นส่วนสูง หนปลายศัพท์ 'ปุริส' ลงปัจจัย 'ณ' 'มตฺต' และ 'ตคฺม' บ้างก็ได้ เช่น:–

โปริสํ, ปุริสมตฺตํ, ปุริสตคฺมํ = สูงแค่คน, สูงชั่วคน

อย

๕๔. *อยุภทฺวิตีหิเส* ๔.๔๙ – ถ้าบอกถึงส่วนหนปลายศัพท์ 'อุภ' 'ทฺวิ' และ 'ติ' ลง 'อย' ปัจจัย เช่น:–

อุโภ อํสา อสฺส – อภยํ = ส่วน ๒.

ทฺวยํ = ส่วน ๒.

ตยํ = ส่วน ๓.

ก. อากี

๕๕. *เอกากากฺยสหาเย* ๔.๕๕ ในอรรถไม่มีผู้ช่วยเหลือ หนปลายศัพท์ 'เอก' ลง ปัจจัย 'ก' และ 'อากี' เช่น:–

เอกโก, เอกากี = คนเดียว = ไม่มีผู้ช่วยเหลือ

รตร, รตม, อิสฺสิก, อิย, อิฏฺจ

๕๖. *กิมฺหา นิทฺธารเณ รตร – รตมา* ๔.๕๗ ในบรรดาหลายจำนวน ยกขึ้นแต่จำนวนเดียว (นิทธารณะ) หนปลายศัพท์ 'กึ' ลงปัจจัย 'รตร' และ 'รตม' เช่น:–

กตโร กตโม วา เทวทตฺโต ภวตํ = ท่านเป็นเทวทัตคนไหน

๕๗. *ตรตมิสฺสกิยิฏฺฐาติสเย* ๔.๖๔ ในอรรถบอกความอย่างยิ่ง หนปลายศัพท์ ลงปัจจัยคือ 'ตร' 'ตม' 'อิสฺสิก' 'อิย' และ 'อิฏฺฐ' ปัจจัย เช่น :–

อติสเยน ปาโป – ปาปตโร, ปาปตโม, ปาปิสฺสิโก, ปาปิโย, ปาปิฏฺโฐ = ผู้ลามกอย่างยิ่ง

เชยฺโย, เชฏฺโฐ.[๑] สาธิโย สาธิฏฺโฐ[๒]

เนทิโย, เนทิฏฺโฐ. เสยฺโย, เสฏฺโฐ.[๒]

กณิโย, กณิฏฺโฐ.[๓] เมธิโย, เมธิฏฺโฐ.[๔]

---

๑. **โชวุทฺธสฺสิยิฏฺเฐสุ** ๔.๑๓๕ – เมื่อลงปัจจัย คือ 'อิย' และ 'อิฏฺฐ' แล้ว อาเทศ 'วุทฺธ' ศัพท์ เป็น 'ช' เช่น :–
อติสเยน วุทฺโธ – เชยฺโย, เชฏฺโฐ.

๒. **พาฬฺหนฺติกปสตฺถานำ สาธเนทสา** ๔.๑๓๖ – เมื่อลงปัจจัย คือ 'อิย' และ 'อิฏฺฐ' แล้วอาเทศ 'พาฬฺห' เป็น 'สาธ' อาเทศ 'อนฺติก' เป็น 'เนท' และ อาเทศ 'ปสตฺถ' เป็น 'ส' เช่น :–
อติสเยน พาฬฺโห – สาธิโย สาธิฏฺโฐ.
อติสเยน อนฺติโก – เนทิโย, เนทิฏฺโฐ.
อติสเยน ปสตฺโถ – เสยฺโย เสฏฺโฐ.

๓. **กณฺณนาปฺปยุวานำ** ๔.๑๓๗ – เมื่อลงปัจจัย คือ 'อิย' และ 'อิฏฺฐ' แล้วใน อรรถว่า มาก น้อย ให้อาเทศ 'ยุว' ศัพท์ เป็น 'กณ' เละ 'กน' เช่น :–
กณิโย, กณิฏฺโฐ. กนิโย, กนิฏฺโฐ.

๔. **โลโป วีมนฺตุวนฺตูนำ** ๔.๑๓๘ – เมื่อลงปัจจัยคือ 'อิย' และ 'อิฏฺฐ' แล้วให้ลบปัจจัย 'วี' 'มนฺตุ' และ 'วนฺตุ' เช่น :–
อติสเยน เมธาวี – เมธิโย, เมธิฏฺโฐ
อติสเยน สติมา – สติโย, สติฏฺโฐ. อติสเยน คุณวา – คุณิโย, คุณิฏฺโฐ

๕๘. *กฺวจิ ปฺปจฺจเย* ๓.๖๘ – หนปลายปัจจัย รูปศัพท์ปุลลิงค์ ทำให้เป็นศัพท์ อิตถีลิงค์บ้างก็ได้ เช่น :–

อติสเยน วฺยตฺตา – วฺยตฺตตรา, วยตฺตตมา.

ปัจจัยใช้ลงหนปลายศัพท์กรรมการก (ทุติยาวิภัติ)

ณ, ก, ณิก

๕๙. *ตมธีเต ตำ ชานาติ กณิกาจ* ๔.๑๔ – ในอรรถว่า เรียน หรือ รู้ ซึ่งวิชานั้น หนปลายศัพท์นี้ ลงปัจจัย คือ 'ณ' 'ก' และ 'ณิก' เช่น :–

วฺยากรณำ อธีเต ชานาติ วา – เวยฺยากรโณ.
ฉานฺทโส = ผู้เรียนหรือรู้ ฉันทศาสตร์.
ปทโก = ผู้เรียนหรือรู้ บท.
เวนยิโก = ผู้เรียนหรือรู้ วินัย.
สุตฺตนฺติโก = ผู้เรียนหรือรู้ สุตตันตปิฎก.

ณิก

๖๐. *ตำ หนฺตรหติ คจฺฉตฺจฺฉติ จรติ* ๔.๒๘ – ในอรรถว่า ฆ่า, ควร, ไป, ถึง, เก็บเล็ม, ประพฤติซึ่งสิ่งนั้น หนปลาย ศัพท์ลง ณิก ปัจจัยเช่น :–

ปกฺขิโก, สากุณิโก = ผู้ฆ่านก. มายูริโก = ผู้ฆ่านกยูง.
มจฺฉิโก, เมนิโก = ผู้ฆ่าปลา. มาควิโก, หาริณิโก = ผู้ฆ่ากวาง,

สูกริโก = ผู้ฆ่าหมู (สูกรานิ หนฺตฺวา ชีวตีติ สูกริโก).
สตํ อรหติ อิติ สาติกํ = อันควรค่า ๑๐๐ รูปี.
สนฺทิฏฺฐิกํ = อันเขาควรเห็นในชีวิตนี้.
เอหิปสฺสิโก = อันควรแก่ เอหิ ปสฺส (ควรลงมาดู) ผู้เรียกให้มาดู.
ปรทารํ คจฺฉตีติ ปรทาริโก = ผู้ถึงซึ่งเมียคนอื่น.
มคฺคิโก = ผู้ไปในทาง. ปญฺญาสโยชนิโก = ผู้ไปสู่ทาง ๕๐ โยชน์.
ขทเร อุญฺฉติ อิติ ขาทริโก = ผู้เก็บเล็มความสุข ผู้สะสมสวัสดิภาพ.
สามานิโก – ผู้เก็บเล็มข้าวฟ่าง, ผู้รวบรวมข้าวฟ่าง.
ธมฺมํ จรติ อิติ = ธมฺมิโก = ผู้ประพฤติซึ่งธรรม, อธมฺมิโก ผู้ประพฤติอธรรม.

ลฺล

๖๑. *ตนฺนิสฺสิเต ลฺโล* ๔.๖๕ – ในอรรถที่ยอมรับกันว่าเป็นที่อาศัยซึ่งสิ่งนั้น หนปลายศัพท์ ลง ลฺล ปัจจัย เช่น:–

เวทนิสฺสิตํ – เวทลฺลํ
ทุฏฺฐุนิสฺสิตํ – ทุฏฺฐุลฺลํ ฯ

เณยฺย

๖๒. *ทกฺขิณายารเห* ๔.๗๖ – ในอรรถว่าสมควรที่จะเป็นไปได้ หนปลายศัพท์ ลง เณยฺย ปัจจัย เช่น :–

ทกฺขิณํ อรหตีติ ทกฺขิเณยฺโย = ผู้ใดควรซึ่งทักษิณา (โณฺย ตุ มนฺตา ๔.๗๗ – ในอรรถข้างบนนี้ ลง 'ตุ' ที่สุดปัจจัย แทน ณฺย ปัจจัย เช่น:–

ฆาเตตายํ วา ฆาเตตุ. ปพฺพาเชตายํ วา ปพฺพาเชตุ)

ปัจจัยใช้ลงหนปลายศัพท์ตติยาวิภัติ

ณ

๖๓. *ณ ราคา เตน รตฺตํ* ๔.๑๑ – ในอรรถว่า ย้อมด้วยเครื่องย้อม หนปลายศัพท์ ลง ณ ปัจจัย เช่น :–

กาสาเวน รตฺตํ – กาสาวํ = ผ้านี้ย้อมด้วยน้ำฝาด.

โกสุมฺภํ = ผ้านี้ย้อมด้วยดอกคำ.

หาลิทฺทํ = ผ้านี้ย้อมด้วยขมิ้น.

๖๔. *นกฺขตฺเต นินฺทุยุตฺเตน กาเล* ๔.๑๒ – ถ้ากำหนดกาลประกอบด้วยอินทุนักษัตร คือเดือน หนปลายศัพท์ ลง ณ ปัจจัย เช่น :–

ปุสฺสี รตฺติ = ราตรีประกอบด้วยปุสสนักษัตร

ปุสฺโส อโห = วันประกอบด้วยปุสสนักษัร

๖๕. *เตน นิพฺพตฺเต* ๔.๑๘ ในอรรถว่า เกิดขึ้นด้วยเหตุนั้น ลง ณ ปัจจัย เช่น :–

กุสมฺเพน นิพฺพตฺโต – โกสมฺพี = เมืองใด เกิดขึ้น ด้วยฤษี กุสัมพะ เมืองนั้นชื่อ โกสัมพี.

กากนฺที. มากนฺที.

สหสฺเสน นิพฺพตฺตา สาหสฺสี – ปริชา.

๖๖. *เตน กตํ, กีตํ, พนฺธนํ, อภิสงฺขตํ, สงฺสฏฺฐํ, หตํ, หนฺติ, ชิตํ, ชยติ, ทิพฺพติ, ขณติ, ตรติ, จรติ, วหติ, ชีวติ* ๔.๒๙ ในอรรถว่าสิ่งนี้อันเขาทำแล้ว, ซื้อแล้ว, ผูกมัดแล้ว, ตบแต่งแล้ว, ระคนแล้ว, ฆ่าแล้ว, ย่อมฆ่า, ชนะแล้ว, ย่อมชนะ, ย่อมเล่น, ย่อมขุด, ย่อมข้าม, ย่อมเที่ยวไป, ย่อมนำไป, ย่อมมีชีวิต – ด้วยเหตุนั้น – ในอรรถเหล่านี้ หนปลายศัพท์ลง ณ ปัจจัย เช่น :–

กาเยน กตๆ – กายิกๆ = อันทำแล้วด้วยกาย.

วาจสิกๆ, วาจิกๆ = อันทำแล้วด้วยวาจา.

มานสิกๆ = อันทำแล้วด้วยใจ.

วาเตน กโต อาพาโธ – วาติโก = โรคเกิดเพราะเหตุแห่งลม.

สเตน กีตๆ – สาติกๆ = อันซื้อแล้วด้วยราคา ๑๐๐ ปี.

สาหสฺสิกๆ = อันซื้อแล้วด้วยราคา ๑,๐๐๐ รูปี.

วรตฺตาย พทฺโธ – วารตฺติโก อันผูกแล้วด้วยเชือก.

อายสิโก = อันผูกแล้วด้วยเหล็ก (โซ่).

ปาสิโก = อันผูกแล้วด้วยบ่วง.

ฆเตน อภิสงฺขตๆ สงฺสฏฺฐๆ วา – ฆาติกๆ อันตบแต่งแล้วด้วยน้ำมันเนย หรือ อันระคนด้วยน้ำมันเนย.

โกพฺพิกๆ = อันตบแต่ง อันระคนด้วยน้ำอ้อย.

ทาธิกๆ = อันระคนด้วยนมเปรี้ยว.

มารีจิกๆ = อันระคนด้วยพริก.

ชาเลน หโต หนฺตีติ วา ชาลิโก = อันฆ่าด้วยข่ายหรือผู้ฆ่าด้วยข่าย.

พาฬิสิโก = อันฆ่าด้วยเบ็ด

อกฺเขหิ ชิตๆ – อกฺขิตๆ = อันชนะแล้วด้วยสกา

อกฺเขหิ ชยติ ทิพฺพติ วา – อกฺขิโก = ผู้ชนะหรือผู้เล่นด้วยสกา.

ขณิตฺติยา ขณตีติ – ขาณิตฺติโก = ผู้ขุดด้วยเสียม.

กุทฺทาลิโก = ผู้ขุดด้วยจอบ.

อุลุมฺเปน ตรติ อิติ โอลุมฺปิโก = ผู้ข้ามด้วยแพ.
โคปุจฺฉิโก = ผู้ข้ามด้วยจับหางโค.
นาวิโก = ผู้ข้ามด้วยเรือ.
สกเฏน จรตีติ – สากฏิโก = ผู้เที่ยวไปด้วยเกวียน.
รถิโก = ผู้เที่ยวไปด้วยรถ.
พนฺเธน วหตีติ – พนฺธิโก = ผู้นำไปด้วยการมัด.
อสิโก = ผู้นำไปด้วยบ่า.
สีสิโก = ผู้นำไปด้วยศีรษะ.
เวตเนน ชีวติ – เวตนิโก = ผู้มีชีวิตด้วยค่าจ้าง.
ภติโก = ผู้มีชีวิตด้วยรับจ้าง.
กยวิกฺกยิโก = ผู้มีชีวิตด้วยค้าขาย.

ล, อิย

๖๗. *เตน ทฺเต ลิยา* ๔.๕๘ – ในอรรถว่า อันผู้นั้นให้ หนปลายศัพท์ ลง ปัจจัย คือ 'ล' และ 'อิย' เช่น:–

เทเวน ทฺโต – เทวโล. พฺรหฺมุนา ทฺโต – พฺรหมฺโล, พฺรหฺมิโย.
สิวโล, สีวิโย. นาคโล, นาคิโย.

อิม

๖๘. ภาวา เตน นิพฺพตฺเต ๔.๖๓ – ในอรรถว่าเกิดขึ้นด้วยผู้นั้น หนปลายศัพท์ เป็นภาววาจก ลง 'อิม' ปัจจัย เช่น :–

ปาเกน นิพฺพตฺตำ – ปากิมำ = ข้าวเกิดขึ้นด้วยหุง.
เสเกน นิพฺพตฺตำ – เสกิมำ = ข้าวเกิดขึ้นด้วยรดน้ำ.

ปัจจัยใช้ลงหนปลายศัพท์จตุตถีวิภัติ

ณิก

๖๙. *ตสฺส สำวฑฺฒติ* ๔.๓๐ – ในอรรถว่ามีเพื่อสิ่งนั้น หนปลายศัพท์ ลง 'ณิก' ปัจจัย เช่น :–

ปุนพฺภวาย สำวฑฺฒติ อิติ – โปโนภวิโก = กิเลสเป็นเหตุเพื่อเกิดใหม่ (ในอิตถีลิงค์เป็นโปโนภวิกา ตัณหาเป็นไปเพื่อเกิดใหม่)

โลกาย สำวฑฺฒติ – โลกิโก = ธรรมเป็นไปเพื่อโลก

สคฺคาย สำวฑฺฒติ – โสวคฺคิโก = ธรรมเป็นไปเพื่อสวรรค์

ปัจจัยใช้ลงหนปลายศัพท์ปัญจมีวิภัติ

ณิก

๗๐. *ตโต สมฺภูตมาคตำ* ๔.๓๑ – ในอรรถว่า บังเกิด หรือ มาถึง จาก–แก่ สิ่งนั้น หนปลายศัพท์ลง 'ณิก' ปัจจัย เช่น :–

มาติโต สมฺภูตมาคตำ วา – มาตฺติกำ = บังเกิดจากทางแม่หรือมาแต่แม่.

เปตฺติกำ ... จากทางพ่อ หรือ ... แต่พ่อ.

ในอรรถดังกล่าวนี้ลงปัจจัย คือ

'ณฺย' 'ริยณ' 'ร์ย' บ้างก็ได้ เช่น :–

สุรภิโต สมฺภูตำ – โสรภฺยำ – อันเกิดจากกลิ่นหอม.

ถนโต สมฺภูตำ ถญฺญำ = น้ำนม (อันเกิดจากนม)

ปีติโต สมฺภูโต – เปตฺติโย. มาติโย, มตฺติโย, มจฺโจ.

ปาฐะที่ ๒
ตัทธิต—ปกรณ์

ปัจจัยใช้ลงหนปลายศัพท์ฉัฏฐีวิภัติ

ณ°

๗๑. *โณ วา ปจฺเจ* ๔.๑ – ในอรรถว่า 'เหล่ากอของเขา' หนปลายศัพท์ลง 'ณ' ปัจจัย เช่น:–

วสิฏฺฐสฺส อปจฺจํ – วาสิฏฺโฐ, วาเสฏฺโฐ, วาสิฏฺฐี = เหล่ากอแห่งวสิฏฐ

รฆุโน อปจฺจํ ราฆโว.

ณาน, ณายน°

๗๒. *วจฺฉาทิโต ณาน ณายนา* ๔.๒ – ในอรรถข้างบนนี้ หนปลายศัพท์บอก โคตร มี 'วจฺฉ' โคตรเป็นต้น ลง 'ณาน' และ 'ณายน' ปัจจัย เช่น:–

วจฺฉาโน, วจฺฉายโน = เกิดในวัตสโคตร.

กจฺจาโน, กจฺจายโน = เกิดในกาตยายนโคตร.

กาติยาโน. โมคฺคลฺลาโน. โมคฺคลฺลายโน.

สากฏาโน, สากฏายโน. กณฺหาโน, กณฺหายโน.

เณยฺย, เณร°

๗๓. *กตฺติกาวิธวาทีหิ เณยฺยเณรา* ๔.๓–ในอรรถตามข้างบนนี้ หนปลายศัพท์ กตฺติกา ศัพท์เป็นต้น ลง 'เณยฺย' ปัจจัยและหนปลายศัพท์มี 'วิธวา' ศัพท์เป็นต้น ลง'เณร' ปัจจัย เช่น:–

°. **สรานมาทิสฺสา ยุวณฺณสฺสา เอ โอ ณา นุ พนฺเธ** ๔.๑๒๔ – เมื่อลงปัจจัยที่เนื่องด้วย ณ ให้เอา อ อิ อุ ต้นศัพท์เบื้น อา, เอ, โอ ตามลำดับ เช่น:– อทิติยา อปจฺจํ – อทิติ + ณฺย = (โลโป วณฺณิ วณฺณานํ ๔.๑๓๑) อา – ทิตฺ + ย = อาทิตฺยฺ = อาทิจฺจ.

กตฺติเกยฺโย = เหล่ากอแห่งกัตติก.
เวนฺเตยฺโย = เหล่ากอแห่งวินตา (ครุฑ).
ภาคิเนยฺโย = ลูกของน้องสาว.
เวธเวโร = ลูกของวิธวา.
พนฺธเกโร = ลูกของ วนฺธกี คือ อภิสาริกา.
นาฬิเกโร. สามเณโร.

ณฺย[๒]

ณฺยทิจฺจาทีหิ ๔.๔ ในอรรถตามข้างบนนี้

หนปลายศัพท์มี 'ทิติ' ศัพท์เป็นต้นให้ลง ณฺย ปัจจัย เช่น:—

เทจฺโจ = เหล่ากอแห่งทิติ. อาทิจฺโจ = เหล่ากอแห่งอทิติ.
โกณฺฑญฺโญ = เหล่ากอแห่งกุณฺฑนิ. คยฺโย = ลูกของฤษีครรค.
ภาตุพฺโพ[๒] = ลูกของพี่ชาย, หลาน

รฆุ + ณ = ราฆโว. วินตา + เณยฺย = เวนฺเตยฺโย. มิน + ณิก = เมนิโก.
อุพฺพฺเปน ตรตีติ — อุพฺพฺป + ณิก = โอพฺพฺปิโก.
ทุภคสฺส ภาโว — ทุภคฺ + ณฺย = โทภคฺคฺ.

สโยเค กุวชิ ๔.๑๒๕ — เมื่อลงปัจจัยที่เนื่องด้วย 'ณ' ให้เอา อ อิ อุ อันอยู่หน้าอักษรสังโยค เป็น อา เอ โอ ตามลำดับในที่นั้น ๆ

เช่น:— ทิติยา อปจฺจํ — ทิติ + ณฺย = เทจฺโจ.
กุณฺฑนิยา อปจฺจํ — โกณฺฑญฺโญ.

โดยมากไม่ต้องอาเทศ เช่น:—

วจฺฉ + ณาน = วจฺฉาโน. กตฺติกา + เณยฺย = กตฺติเกยฺโย. ทกฺข + ณิ = ทกฺขิ.

อุวณฺณสฺสาวงฺ สเร ๔.๑๒๔ — ถ้าเมื่อลงปัจจัยใด ๆ อันเนื่องด้วย 'ณ' ตัวหน้าของปัจจัยนั้นเป็นสระให้ เอา 'อุ' ที่สุดของนามศัพท์เป็น 'อว' เช่น:—

รฆุ + ณ = ราฆโว.

ณิ[๒]

๗๔. *อาณิ* ๔.๙ ในอรรถตามข้างบนนี้ หนปลายศัพท์ อ การันต์ ลง 'ณิ' ปัจจัยบ้างก็ได้ เช่น :—

ทกฺขิ = เหล่ากอแห่งทักษ.
ทตฺติ = เหล่ากอแห่งทัตต.
โทณิ = เหล่ากอแห่งโทฺรณ.
วาสวิ = เหล่ากอแห่งวาสว.
วารุณิ = เหล่ากอแห่งวรุณ.

ณฺโญ

๗๕. *ราชโต ณฺโญ ชาติยํ* ๔.๖ ถ้าอรรถของชาติปรากฏชัดในอรรถแห่ง 'เหล่ากอ' หนปลาย 'ราช' ศัพท์ ลง 'ณฺญ' ปัจจัย เช่น:—

ราชญฺโญ = แห่งชาติของราชา.

ย อิย

๗๖. *ขตฺตา ยิยา* ๔.๗ — ถ้าอรรถของชาติปรากฏชัดในอรรถแห่ง 'เหล่ากอ' หนปลาย 'ขตฺต' ศัพท์ ลง 'ย' และ 'อิย' ปัจจัย เช่น :—

ขตฺตโย, ขตฺติโย = แห่งชาติของกษัตฺริย์

มชฺเฌ ๔.๑๒๖ — อ, อิ, อุ อยู่ท่ามกลางศัพท์นั้น ๆ ให้อาเทศเป็น อา, เอ, โอ เช่น :— วสิฏฺฐสฺส อปจฺจํ — วสิฏฺฐ + ณ = วาเสฏฺโฐ.

๒. ยมฺหิ โคสฺส จ ๔.๑๓๐ — เมื่อลงปัจจัยใด ๆ ที่เริ่มด้วย 'ย' ให้อาเทศ 'โค' และศัพท์ที่เป็น 'อุ' การันต์เป็น 'อว' เช่น :—

คุนฺนํ อิทํ — โค + ย = คว + ย = (โลโป' วณฺณิ วณฺณานํ ๔.๑๓๑) คว्यं. ภาตุโน อปจฺจํ — ภาตุ + ณฺย = ภาตโพฺย.

สฺส, สฺณ

๗๗. *มนุโต สฺส สฺณ* ๔.๘ — ในอรรถข้างบนนี้ หนปลาย มนุ ศัพท์ ลง 'สฺส' และ 'สฺณ' ปัจจัย เช่น :—

มนุสฺโส, มานุโส. ในอิตถีลิงค์ เป็น มนุสฺสา, มานุสี.

ณ

๗๘. *ชนปทา นามสฺมา ขตฺติยา รญฺเญจ โณ* ๔.๙ — ในอรรถว่า กษัตริย์ หรือ ราชา ของที่นั่น, หนปลายชื่อของชนบทลง 'ณ' ปัจจัย เช่น :—

ปญฺจาโล = กษัตริย์ หรือราชาของปัญจาล.

โกสโล. มาคโธ. โอกฺกาโก.

ณฺย

๗๙. *ณฺย กุรุสิ วีหิ* ๔.๑๐—ในอรรถแห่ง เหล่ากอ และ ราชา หนปลายศัพท์ 'กุรุ' และ 'สิวิ' ลง 'ณฺย' ปัจจัย เช่น :—

โกรโพฺย = เหล่ากอหรือราชาแห่งกุรุ.

เสโพฺย = เหล่ากอหรือราชาแห่งสิวิ.

โณ

๘๐. *ตสฺส วิสเย เทเส* ๔.๑๕ — ในอรรถบอกสถานที่ใกล้กับสิ่งนั้น ลง 'ณ' ปัจจัย เช่น :—

วสาตีนำ วิสโย เทโส — วาสาโต.

๘๑. *นิวาเส ตนฺนาเม* ๔.๑๖—ในอรรถบอกสถานที่เป็นที่พำนักของเขา หนปลายนาม ลง 'ณ' ปัจจัย เช่น :—

สิวีนำ นิวาโส เทโส – เสโวฺย = สถานที่เป็นที่พำนักของชาวสิวิ.

วาสาโต = สถานที่เป็นที่พำนักของชาว 'วสาตี'

๘๒. *อทูรภเว* ๔.๑๗ – ในอรรถบอกสถานที่อยู่ใกล้กันนั้น หนปลายนาม ลง 'ณ' ปัจจัย เช่น :–

วิทิสาย อทูรภวำ – เวทิสำ = สถานที่อยู่ใกล้ทิศน้อย

ณิก

๘๓. *ตสฺสิทำ* ๔.๓๓ – ในอรรถว่า นี้เป็นของเขา หนปลายศัพท์ ลงปัจจัยคือ 'ณิก' 'ณิย' 'นิย' และ 'ก' เช่น :–

สงฺฆสฺส อิทำ–สงฺฆิกำ = นี้เป็นของสงฆ์.

ปุคฺคลิกำ = นี้เป็นของบุคคล.

สกฺยปุตฺติโก[๑] = สกฺยปุตฺติโย = นี้เป็นของสักยบุตร.

นาถปุตฺติโก = นี้เป็นของนาถบุตร.

เชนทตฺติโก = นี้เป็นของเชนทัต.

ณิย–สกิโย = เป็นของแห่งตน ของตน. ปรกิโย=เป็นของผู้อื่น.

นิย–อตฺตนิยำ = ของตน.

ก–สโก = ของตน. ราชกำ = นี้เป็นของแห่งราชา.

ณ

๘๔. *โณ* ๔.๓๔ ในอรรถว่า นี้เป็นของของเขา หนปลายศัพท์ ลง 'ณ' ปัจจัย เช่น :–

---

๑. ณิกสฺสิโย วา ๔.๑๔๑ – อาเทศ 'ณิก' ปัจจัยเป็น 'อิย' บ้างก็ได้ เช่น :– สกฺยปุตฺตสฺส อยำ – สกฺยปุตฺติโย, สกฺยปุตฺติโก.

กจฺจายนสฺส อิทำ—กจฺจายนำ วฺยากรณำ = ไวยากรณ์ของกัจจายน.

โสคตำ สาสนำ = ศาสนาของพระสุคต (พุทธ).

ย

๘๕. *ควาทีหิ โย* ๔.๓๕—ในอรรถตามข้างบนนี้ หนปลายศัพท์ 'โค' เป็นต้น ลง 'ย' ปัจจัย เช่น :—

คุนฺนำ อิทำ—ควยำ = นี้ของโคทั้งหลาย (นมโค เนื้อโค หรืออวัยวะใดๆ ของโค).

กวิโน อิทำ—กวฺยำ = กาพย์.

เรยฺยณ

๘๖. *ปีติโต ภาตริ เรยฺยณฺ* ๔.๓๖— หนปลายศัพท์ 'ปีตุ' ในอรรถบอกเป็นพี่หรือน้องของเขา (ของบิดา) ลง 'เรยฺยณฺ' ปัจจัย เช่น:—

ปีตุโน ภาตา—เปตฺเตยฺโย = ลุง, อา.

ณ

๘๗. *มาติโต จ ภคินิยำ โณ* ๔.๓๗— หนปลายศัพท์ 'มาตุ' ในอรรถบอกเป็นน้องของเขา (น้องของมารดา) ลง 'ณ' ปัจจัย เช่น:—

มาตุยา ภคินี—มาตุจฺฉา = น้า.

ปีตุโน ภคินี—ปีตุจฺฉา = อาผู้หญิง.

อามห

๘๘. *มาตาปีตุ สฺวามโห* ๔.๓๘— หนปลายศัพท์ 'มาตุ' และ 'ปีตุ' ในอรรถบอกเป็นบิดามารดาของเขา (บิดามารดาของแม่และพ่อ) ลง 'อามห' ปัจจัย เช่น:—

มาตุยา มาตา – มาตามหี = ยาย.
มาตุยา ปีตา – มาตามโห = ตา.
ปีตุโน มาตา – ปีตามหี = ย่า.
ปีตุโน ปีตา – ปีตามโห = ปู่.

เรยฺยณ

๘๙. *หีเต เรยฺยณฺ* ๔.๓๙– ในอรรถบอกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่มารดาบิดานั้น หนปลายศัพท์ 'มาตุ' และ 'ปีตุ' ลง 'เรยฺยณฺ' ปัจจัย เช่น :–

มาตุโน หิเต – มตฺเตยฺโย.
ปีตุโน หิเต – เปตฺเตยฺโย.

ตร

๙๐. *วจฺฉา–ทีหิ ตนุตฺเต ตโร* ๔.๖– ในอรรถบอกถึงความเล็กของสิ่งนั้น หนปลายศัพท์ 'วจฺฉ' เป็นต้น ลง 'ตร' ปัจจัย เช่น :–

วจฺฉตโร = ลูกวัวน้อย.
โอกฺขตโร = วัวน้อย.
อสฺสตโร = ม้าปนลา, ม้าอัสดร, ม้าลูกครึ่ง, ลาลูกครึ่ง.

ณ, ณิก, เณยฺย, มย

๙๑. *ตสฺส วิการาวยเวสุ ณ ณิก เณยฺย มยา* ๔.๖๖– ในอรรถบอกเป็นวิการหรืออวัยวะด้วยสิ่งนั้น หนปลายศัพท์ลง ปัจจัยคือ 'ณ' 'ณิก' 'เณยฺย' และ 'มย' เช่น :–

ณ—อายสํ = เป็นวิการแห่งเหล็ก, ทำด้วยเหล็ก.
โอทุมฺพรํ = เป็นวิการใยมะเดื่อ, ผ้าทำด้วยใยมะเดื่อ.
กาโปตํ = แห่งนกพิราบ.
ณิก— กปฺปาสิกํ = วิการด้วยฝ้าย, ผ้าทอด้วยฝ้าย.
เณยฺย— เอเณยฺยํ = แห่งเนื้อทราย.
โกเสยฺยํ = เป็นวิการแห่งไหม, ผ้าทำด้วยไหม.
มย— ติณมยํ = สำเร็จแล้วด้วยหญ้า, ล้วนแล้วด้วยหญ้า.
ทารุมยํ = ทำด้วยไม้.
มตฺติกามยํ= ทำด้วยดิน.
โคมยํ = มูลโค.

สฺสณ

๙๒. *ชตุโต สฺสณฺ วา* ๔.๖๗— ในอรรถตามข้างบนนี้ หนปลายศัพท์ 'ชตุ' ลง 'สฺสณฺ' ปัจจัย บ้างก็ได้ เช่น:—
ชตุโน วิกาโร—ชาตุสฺสํ, ชาตุมยํ = ทำด้วยครั่ง.

กณฺณ, ณิก

๙๓. *สมูเห กณฺณณิกา* ๔.๖๘— ในอรรถบอกความชุมนุมแห่งสิ่งนั้น หนปลายศัพท์ลงปัจจัยคือ 'กณ' 'ณ' และ 'ณิก' เช่น:—
กณฺ — ราชญฺญกํ = ชุมนุมชนแห่งชาติกษัตริย์.
มานุสฺสกํ = ชุมนุมแห่งมนุษย์.
โอฏฺฐกํ = ฝูงอูฐ.
โอรพฺภกํ = ฝูงแพะ.

ราชกำ = ชุมนุมแห่งราชา.
ราชปุตฺติกำ = ชุมนุมแห่งราชบุตร.
หตฺถิกำ = ฝูงช้าง.
เธนุกำ = ฝูงโคนม.

ณ — กากำ = ชุมนุมแห่งกา.
ภิกฺขำ = ชุมนุมแห่งภิกษุ.

ณิก — (ใช้กับสิ่งไม่มีชีวิตเท่านั้น)
อาปูปิกำ = กองแห่งขนม.
สกุลิกำ = กองแห่งขนมเบื้อง (โรฏี).

ตา

๙๔. *ชนาทีหี ตา* ๔.๖๙— ในอรรถว่า 'ชุมนุมแห่งสิ่งนั้น' หนปลายศัพท์ 'ชน' เป็นต้น ลง 'ตา' ปัจจัย เช่น:—

ชนตา = ชุมนุมแห่งชน.
กชตา = ชุมนุมแห่งช้าง (ฝูงช้าง).
พนฺธุตา = ชุมนุมแห่งพันธุ์ (ญาติพี่น้อง).

สฺส

๙๕. *จกฺขุวาทิโต สฺโส* ๔.๗๑— ในอรรถบอก 'เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแห่งเขา' หนปลายศัพท์ 'จกฺขุ' เป็นต้น ลง 'สฺส' ปัจจัย เช่น:—

จกฺขุสฺสำ = ประโยชน์เกื้อกูลแห่งจักษุ.
อายุโน หิตำ—อายุสฺสำ = ประโยชน์เกื้อกูลแห่งอายุ.

ชาติย

๙๖. *ตพฺพติ ชาติโย* ๔.๑๑๓ — ในอรรถบอก 'แห่งประการนั้น' หนปลายศัพท์บอก 'สามานย' (ทั่ว ๆ ไป) ลง 'ชาติย' ปัจจัย เช่น :—

ปฏุชาติโย = เป็นผู้แคล่วคล่อง.
มุทุชาติโย = เป็นผู้อ่อนโยน (ชาติ กับ สามานย เป็นอย่างเดียวกัน).

ปัจจัยใช้ลงหนปลายศัพท์สัตตมีวิภัติ

ณ

๙๗. *ตตฺร ภโว* ๔.๒๐ — ในอรรถว่า 'มีในนั้น' หนปลายศัพท์ ลง 'ณ' ปัจจัย เช่น :—

อุทเก ภโว — โอทโก = เกิดในน้ำ.
โอรโส = เกิดในอก.
ชานปโท = เกิดในชนบท.
มาคโธ = เกิดในมคธ.
กาปีลวตฺถโว = เกิดใน กบิลพัสดุ์.
โกสมฺโพ = เกิดในโกสัมพี.
มนสิ ภาโว — มน + ณ = มาณโส[๑] = เกิดในใจ.

---

๑. มนาทีนำ สกฺ ๔.๑๒๘ – เมื่อลงปัจจัยที่เนื่องด้วย 'ณ' หนปลายศัพท์ เช่น 'มน' ลง 'ส' อาคม เช่น:— มนสิ ภวำ – มานสำ. ทุมฺมนโส ภาโว–โทมนสฺสำ. โสมนสฺสำ

ตน

๙๘. *อชฺชาทีหิ* ตโน ๔.๒๑ – ในอรรถอยู่ข้างบน หนปลายศัพท์ มี 'อชฺช' เป็นต้น ลง 'ตน' ปัจจัย เช่น:–

อชฺช ภโว – อชฺชตโน = มีแล้วในวันนี้.
สฺวาตโน = มีในวันพรุ่งนี้.
หิยฺยตฺตโน = มีแล้วในวันวาน.

๙๙. *ปุราโต โณ จ* ๔.๒๒ – ในอรรถอยู่ข้างบน หนปลายศัพท์ 'ปุรา' ลง 'ณ' ปัจจัย และลง 'ตน' ปัจจัย เช่น:–

ปุราโณ, ปุราตโน = มีมาแล้วในกาลก่อน.

อจฺจ

๑๐๐. *อมาตฺวจฺโจ* ๔.๒๓ – ในอรรถ 'อยู่กับ' 'อยู่ด้วยกัน' หนปลายศัพท์ 'อมา' (=กับ) ลง อจฺจ ปัจจัย เช่น:–

อมจฺโจ = ผู้อยู่กับ, มนตรี.

อิม

๑๐๑. *มชฺฌาทิตฺวิโม* ๔.๒๔ – ในอรรถว่า 'มีในนั้น' หนปลายศัพท์ 'มชฺฌ' เป็นต้น ลง 'อิม' ปัจจัย เช่น:–

มชฺฌิโม = มีในท่ามกลาง.
อนฺติโม = มีในที่สุด.

กณ, เณยฺย, เณยฺยก, ย, อิย

๑๐๒. *กณฺเณยฺย เณยฺยก ยิยา* ๔.๒๕ – ในอรรถ 'อยู่บนนั้น, ในนั้น' หนปลายศัพท์ลง ปัจจัย คือ 'กณ' 'เณยฺย' 'เณยฺยก' 'ย' และ 'อิย' เช่น;–

กณฺ — กุสินารายํ ภโว — โกสินารโก. มาคธิโก. อารญฺญโก = อยู่ในป่า.

เณยฺย — คงฺเคยฺโย = อยู่ในแม่น้ำคงคา.
ปพฺพเตยฺโย = อยู่บนภูเขา.
วาเนยฺโย = อยู่ในป่า.

เณยฺยก — โกเลยฺยโก = อยู่ในตระกูล.
พาราณเสยฺยโก = อยู่ในเมืองพาราณสี.
จมฺเปยฺยโก = อยู่ในเมืองจัมปา.

ย — คมฺโม = มีในบ้าน (เป็นของแห่งชาวบ้าน).
ทิพฺโพ = มีในทิพย์ เป็นของแห่งเทวดา เป็นทิพย์.

อิย — คามิโย = มีในบ้าน เป็นของแห่งชาวบ้าน.
อุทริโย = มีในท้อง.
ทิวิโย = มีในสวรรค์.
ปญฺจาลิโย = มีในเมืองปัญจาล.
โพธิปกฺขิโย = แห่งฝักฝ่ายความตรัสรู้.
โลกิโย = มีในโลก.

ณิก

๑๐๓. *ณิโก* ๔.๒๖ — ในอรรถ ตามข้างบนนั้น หนปลายศัพท์ลง 'ณิก' ปัจจัย เช่น:—

สารทิโก = มีในสารทกาล.
สารทิโก ทิวโส, สารทิกา รตฺติ.

๑๐๔. *ตตฺถ วสติ วิทิโต ภตฺโต นิยุตฺโต* ๔.๓๒ – อยู่ในนี้ รู้ในที่นี้ ภักดีในผู้นี้ ประกอบในที่นี้ ในอรรถดังกล่าวนี้ หนปลายศัพท์ลง 'ณิก' ปัจจัย เช่น :–

รุกฺขมูเล วสติ – รุกฺขมูลิโก = ผู้อยู่ภายใต้แห่งต้นไม้.

อารญฺญิโก = ผู้อยู่ในป่า. โสสานิโก = ผู้อยู่ในป่าช้า.

โลเก วิทิโต – โลกิโก = ผู้รู้แจ้งโลก.

จตุมหาราเชสุ ภตฺตา – จาตุมฺมหาราชิกา = ภักดีต่อท้าวจาตุมมหาราช.

ทฺวาเร นิยุตฺโต – โทวาริโก = ผู้ประกอบในประตู.

ณฺย

๑๐๕. *โณฺย ตตฺถ สาธุ* – ๔.๗๒ – ในอรรถที่เป็นความดีงาม, การใช้และกระทำประโยชน์ในเรื่องนั้น, หนปลายศัพท์ ลง 'ณฺย' ปัจจัย เช่น :–

สภายํ สาธุ – สพฺโภ = กรรมยังประโยชน์ให้สำเร็จในสภา.

ปริสายํ สาธุ – ปาริสชฺโช = กรรมยังประโยชน์ให้สำเร็จในบริษัท.

นิย, ณฺญ

๑๐๖. *กมฺมา นิยญฺญา* ๔.๗๓ – ในอรรถตามข้างบนนั้น หนปลายศัพท์ 'กมฺม' ลงปัจจัย คือ 'นิย' และ 'ณฺญ' เช่น :–

กมฺเมสุ สาธุ – กมฺมนิยํ = กรรมยังประโยชน์ให้สำเร็จในกรรมทั้งหลาย.

กมฺมญฺญํ = กรรมยังประโยชน์ให้สำเร็จในกรรมทั้งหลาย,

อิก

๑๐๗. *ตถาทิตฺวิโก* ๔.๗๔ – ในอรรถตามข้างบนนั้น หนปลายศัพท์ เช่น 'กถา' เป็นต้น ลง 'อิก' ปัจจัย เช่น:–

กถิโก. ธมฺมกถิโก. สงฺฆามิโก. ปวาสิโก. อุปวาสิโก.

เณยฺย

๑๐๘. *ปถาทีหิ เณยฺโย* ๔.๗๕ – ในอรรถตามข้างบนนี้ หนปลายศัพท์ 'ปถ' ลง 'เณยฺย' ปัจจัย เช่น:–

ปาเถยฺยํ = เสบียง สาปเตยฺยํ = ทรัพย์สมบัติ.

ปัจจัยอื่น ๆ

ทิสฺสนฺตญฺเญ' ปี ปจฺจยา ๔.๑๒๐ – ตามที่กล่าวมาแล้ว ยังปรากฏปัจจัยอื่นที่ผิดไปจากนี้ เช่น:–

วิวิธา + มาตโร – วิมาตโร. ตาสํ ปุตฺตา – เวมาติกา (นี้ลง 'ริกณฺ' ปัจจัย)

ปถํ คจฺฉตีติ – ปถาวี ('อาวี' ปัจจัย)

อิสฺสา อสฺส อตฺถีติ – อิสฺสุกี ('อุกี' ปัจจัย)

ธุรํ วหนฺตีติ – โธรยฺหา ('ยฺหณ' ปัจจัย)

สกตฺเถ ๔.๑๒๒ – แม้ในอรรถของตนเอง หนปลายศัพท์ปรากฏมีปัจจัยบางอย่าง เช่น:– หีนโก, โปตโก, กิจฺจยํ.

๒๐. แบบฝึกหัด

๑. *ขอให้แปลเป็นไทย*

๑) วิปสฺสี, สิขี, เวสฺสภู จ ภควนฺโต โคตฺเตน โกณฺฑญฺญา อเหสุ. กกุสนฺโธ, โกนาคมโน, กสฺสโป จ ภควนฺโต โคตฺเตน กสฺสปา อเหสุ. อหํ เอตรหิ (ภควา) โคตโม โคตฺเตน. วาสิฏฺฐา, ภารทฺวาชา, กจฺจานา, วจฺฉายนา, กณฺหายนา, อคฺคิเวสฺสา, โกสิกา, ภคฺควา, พฺราหฺมณา จ ขตฺติยา จ คหปตโย ภควนฺตํ อภิวนฺทนฺติ, นมสฺสนฺติ, ปญฺเห ปุจฺฉนฺติ. ภควา เนสํ ปุฏฺเจ ปุฏฺเจ ปญฺเห วฺยากโรติ.

๒) ราชคหิกา, **มาคธิกา กาปิลวตฺถิกา,** โกสมฺพิกา คหปตโย ภควนฺตํ ภิกฺขุ–สงฺฆํ จ อุปฏฺฐหนฺติ. **สุตฺตนฺติกา,** เวนยิกา, **อาภิธมฺมิกา** ภิกฺขู สชฺฌายนฺติ. **กจฺจาโน โมคฺคลฺลาโน จ เวยฺยากรณิกา.** ปิสุกูลิกา **เตจีวริกา** ภิกฺขู อพฺโภกาสิกา หุตฺวา วิหรนฺติ. ภูเต (ภูต–กาเล) **อชฺชตนี, หิยฺยตตนี** ปโรกฺขา วิภตฺติโย โหนฺติ.

๓) อถ โข ราชา มาคโธ อชาต–สตฺตุ เวเทหิ – ปุตฺโต **โกสินา–รกานํ** มลฺลานํ ทูตํ ปาเหสิ. **เวสาลิกา** ลิจฺฉวี. กาปิลวตฺถวา สกฺยา. รามคามกา โกลิยา. เวจฑีปโก พฺราหฺมโณ. **ปาเวยฺยกา** มลฺลา ทูตํ ปาเหสุ. โทโณ พฺราหฺมโณ กิร ภควโต สรีรานิ อฏฺฐธา สมํ สุวิภตฺตํ วิภชิตฺวา, เตสํ อทาสิ. อทสุ โข เต โทณสฺส พฺราหฺมณสฺส กุมฺภํ ยาจมานสฺส กุมฺภึ. ปิปฺผลิวนิยา โมริยา ปน องฺคารํ หรึสุ.

๔) ปีตามโห, **มาตามโห,** มชฺฌิโม, อนฺติโม, ปาปีฏฺโฐ, เสฏฺโฐ,

ธมฺมิโก, มาตุจฺฉา, ปีตุจฺฉา, คารวํ, อชฺชวํ, โปรี, สนฺทิฏฺฐิกํ, เอหิปสฺสิกํ, **โปโนภวิโก, ทกฺขิเณยฺโย,** อาหุเนยฺโย, อธิปเตยฺยํ, เทวตา, ชนตา.

๕) **สฺวาตนาย** ภตฺตํ อธิวาเสสิ. **เปตฺติกํ จ มตฺติกํ จ ธนํ โสคตานํ** สามเณรานํ จ สมณานํ อตฺถาย วิสชฺเชสิ. ปายาสิ ราชญฺโญราชทายํ **พฺรหฺมเทยฺยํ** เสตวฺยํ อชฺฌาวสติ. โกสินารกา มลฺลา ปุรตฺถิเมน ทฺวาเรน นิกฺขมึสุ.

๒. *ให้สร้างรูปประโยคด้วยศัพท์ที่พิมพ์ตัวดำข้างบนนี้*

๓. *ให้แปลเป็นบาลี*

บริโภคเป็นไปในวันนี้. ทานเป็นไปในกาล. บูชาเป็นไปในอดีตกาล. ราชาแห่งมคธ. กุมารแห่งสักย. คนชาวเมืองกบิลพัสดุ์. ราชาแห่งประเทศกุรุ. ในชีวิตนี้. ความทุกข์แห่งใจ. ความป่วยแห่งร่างกาย. งานรื่นเริงประจำปี. อยู่ในฤดูฝน. ประพฤติห้าเดือน. ทานในสงฆ์. ความสุขในสมาธิ. สภาของผู้รู้ไวยากรณ์. คาถาในไตรปิฎก. ฤษีวิศิษฐ์.

๔. *ให้แสดงอุทาหรณ์ (ศัพท์ประกอบปัจจัย) ด้วยปัจจัยข้างล่างนี้*

๑. ณ, ๒. ณิก, ๓. ก, ๔. ตฺตก, ๕. รติ, ๖. รีว, ๗. รีวตก. ๘. อิต, ๙. ตคฺม, ๑๐. กาที, (อาที?) ๑๑. รตร, ๑๒. รตม, ๑๓. อิย, ๑๔. อิฏฺฐ, ๑๕. ลฺล, ๑๖. เณยฺย, ๑๗. ณฺย, ๑๘. ล, ๑๙. ณาน, ๒๐. ณายน.

๕. *ให้บอกปัจจัยของศัพท์ข้างล่างนี้*

โสคโต. เวณิโก. สมณโก. เอตฺตาวนฺตุ. กติ. กีว. ปลมตฺตํ. เอกากี เทวโล. วจฺฉาโน. อชฺชตนํ. ชนตา. ชาตุสฺสุ ปีตามโห. ขโตฺย. วารุณิ. สามเณโร.

ปาฐะที่ ๓
สมาส-ปกรณ์

สฺยาทิ สฺยาทิเนกตฺถํ ๓.๑ – ศัพท์ที่ลงสิ เป็นต้น (นามศัพท์) มีอรรถอันเดียวกันแห่งศัพท์ที่ลง สิ เป็นต้น อรรถอันแตกต่างกันทำให้มีอรรถอันเดียวกัน เรียกว่า สมาส. (นามศัพท์หลายศัพท์ทำให้มีอรรถอันเดียวกันเรียกว่าสมาส)

สมาสมี ๖ อย่าง คือ

๑. *อวฺยยีภาว*	๒. *พหุพฺพีหิ*
๓. *ตตฺปุรุษ*	๔. *กรฺมธารย*
๕. *กฺริยารฺถ*	๖. *ทวนฺทว*

๑. อวฺยยีภาว

๑. อสตฺขยํ วิภตฺติสมฺปตฺติสมีปสากลฺยาภาวยถาปจฺฉายุคปทตฺเถ ๓.๒ – ในอรรถเหล่านี้ คือ 'วิภัติ', 'สัมปัติ', 'สมีป', 'สากัลย', 'อภาว', 'ยถา', 'ปัจฉา' และ ยุคปท อสังขยสมาส ย่อมมีกับด้วยอัพยย เช่น :–

วิภัติ – อิตฺถีสุ กถา ปวตฺตา–อธิตฺถิ.*

---

๑. **ปุพฺพสฺมามาทิโต** ๒. ๑๒๒ – หนปลายอัพยยีภาวสมาส หนปลายศัพท์โดยมาก ลบวิภัติเสีย เช่น :– อิตฺถีสุ กถา ปวตฺตา–อธิตฺถิ.
ไม่มีรูปในที่นั้น ๆ เช่น :– ยถาปตฺติยา. ยถาปริสาย.

นาโตมปญฺจมิยา ๒.๑๒๓ – หนปลายสมาสที่เป็นอัพยยีภาว อ การันต์ ไม่ต้องลบทุกวิภัติ เว้นแต่ปัญจมีวิภัติ วิภัติอื่น ๆ ใช้เป็น 'อ' เช่น :– อุปกุมฺภํ = ใกล้หม้อ

สัมปัติ – สมฺปนฺนํ พฺรหฺมํ–สพฺรหฺมํ ลิจฺฉวีนํ.
สมิทฺธิ ภิกฺขานํ–สุภิกฺขํ.

สมีป – กุมฺภสฺส สมีปํ–อุปกุมฺภํ.

สากัลย – สติณฺ อชฺโฌหรติ.

อภาว – วิคตา อิทฺธิ สทฺทิกานํ ทุสฺสทฺทิกํ.
อภาโว มกฺขิกานํ–นิมฺมกฺขิกํ.
อติคตานิ ติณานิ–นิตฺติณฺ.

ยถา[๒] – อนุรูปี. อนฺวทฺธมาสํ. ยถาสตฺติ.

ปัจฉา – อนุรถ์.

ยุคปท – สจกฺกํ.[๓]

ยาวาวธารเณ ๓.๔ – ในอรรถแห่งอวธารณให้สมาสกับ 'ยาว' ศัพท์ เช่น :–

ยาวามตฺตํ (= มีประมาณเท่าใด) พฺราหฺมเณ อามนฺตย.
ยาวชีว = ตลอดชีวิต.

๒. *ปยฺยปาวหิติโรปุเรปจฺฉา วา ปญฺจมฺยา* ๓.๕ – 'ปริ, อป, อา, พหิ, ติโร, ปุเร, ปจฺฉา' ให้สมาสกับศัพท์ลงปัญจมีวิภัติและลงทุติยาวิภัติ เช่น :–

---

๑. **วา ตติยา สตฺตมีนํ** ๒.๑๒๔ – หนปลายสมาสที่เป็นอัพยยีภาว อ การันต์ ในตติยาวิภัติและสัตตมีวิภัติ ใช้เป็น 'อ' บ้างก็ได้ เช่น :– อุปกุมฺเภน กตํ – อุปกุมฺภกตํ. อุปกุมฺเภ นิเธหิ – อุปกุมฺภ นิเธหิ.

๒. **ยถา น ตุเลฺย** ๓.๓ – ยถาศัพท์ ถ้ามีความหมาย 'เท่ากัน' ก็ไม่ต้องใช้สมาสกับศัพท์นั้น เช่น :– ยถา เทวทตฺโต ตถา ยญฺญทตฺโต.

๓. **อ กาเล สกตฺเถ** ๓.๘๑ – ถ้าไม่บอกกาลไซร้ ในอรรถนั้น เอา 'สห' ที่ไม่ใช่ประธานของบุพพบทเป็น 'ส' เช่น :– สพฺรหฺมํ. สจกฺกํ นิเธหิ. สชุรุ.

ปริปพฺพตำ วสฺสิ เทโว, ปริปพฺพตา.
อปปพฺพตำ วสฺสิ เทโว, อปปพฺพตา.
อาปาฏลิปุตฺตำ วสฺสิ เทโว, อาปาฏลิปุตฺตา
พหิคามำ, พหิคามา. ติโรปพฺพตำ, ติโรปพฺพตา.
ปุเรภตฺตำ, ปุเรภตฺตา. ปจฺฉาภตฺตำ, ปจฺฉาภตฺตา.

๓. *สมีปายาเมสฺวนุ* ๓.๖ – ในอรรถสมีป (= ใกล้) และอายาม (= กว้าง) สมาสกับศัพท์ 'อนุ' เช่น :–

อนุวนำ อสนิ คตา. อนุคงฺคำ วาราณสี.

๔. *โอเรปริปฏิปาเรมชฺเฌเหฏฺฐุทฺธาโธนฺโต วา ฉฏฺฐิยา* ๓.๘– โอเร, อุปริ, ปฏิ, ปาเร, มชฺเฌ, เหฏฺฐา, อุทฺธ, อโธ, อนฺโต ศัพท์เหล่านี้สมาสเข้ากันกับฉัฏฐีวิภัติ เช่น :–

คงฺคาย โอเร–โอเรคงฺคำ.
สิขรสฺส อุปริ–อุปริสิขรำ. ปฏิโสตำ. ปาเรยมุนำ. มชฺเฌคงฺคำ.
เหฏฺฐาปาสาทำ. อุทฺธคงฺคำ. อโธคงฺคำ. อนฺโตปาสาทำ.

๕. *ติฏฺฐคฺวาทีนิ* ๓.๗ – สมาสข้างล่างนี้เป็นนิบาต
ติฏฺฐนฺติ คาโว ยสฺมึ กาเล–ติฏฺฐคุ กาโล.
วหนฺติ คาโว ยสฺมึ กาเล–วหคุ กาโล.
อายนฺติ คาโว ยสฺมึ กาเล–อายติ ควำ.
ขเล ยวา ยสฺมึ กาเล–ขเลยวำ.
ลูยมานา ยวา ยสฺมึ กาเล–ลูนยวำ. ลูยมานยวำ.
ปาตกาลำ. สายกาลำ. ปาตเมฆำ. สายเมฆำ. ปาตมคฺคำ. สายมคฺคำ.

๖. *ปรสฺส สฺวฺยาสุ* ๓.๖๐ – ถ้าศัพท์บอกจำนวนอยู่หนปลายให้เอาสระที่สุดแห่ง 'ปร' ศัพท์ เป็น 'โอ' เช่น :–

ปโรสตำ. ปโรสหสฺสำ.

๗. *ตำนปุ่สกำ* ๓.๙ – อัพยยีภาวสมาสนั้น เป็นศัพท์นปุ่สกลิงค์แต่ไม่เสมอไป เช่น :–

ยถาปริสำ, ยถาปริสาย = ในที่ชุมนุมของตน ๆ.

๒. พหุพฺรีหิ (อัญญัตถ = มีศัพท์ภายนอกเป็นตัวประธาน เรียกว่าอัญญัตถ หรือ อัญญบท)

๘. *วาเนกญฺญตฺเถกา* ๑๗ สมาสนามศัพท์หลายศัพท์ พึงรู้อัญญบทศัพท์หนึ่งที่นอกไปจากตัวศัพท์สมาสนั้น เช่น :–

พหูนิ ธนานิ ยสฺส โส–พหุธโน.

ลมฺพา กณฺณา ยสฺส โส–ลมฺพกณฺโณ.

วชิรำ ปาณิมฺหิ ยสฺส โส–วชิรปาณิ.

มตฺตา พหโว มาตงฺคา เอตฺถ–มตฺตพหุมาตงฺคำ วนำ.

อารุฬฺโห วานโร ยำ รุกฺขำ โส–อารุฬฺหวานโร.

ชิตานิ อินฺทฺริยานิ เยน โส– ชิตินฺทฺริโย.

ทินฺนำ โภชนำ ยสฺส โส–ทินฺนโภชโน.

อปคตำ กาพกำ ปรา โส–อปคตกาพโก.

อุปคตา ทส เยสำ เต–อุปทสา.

ตโย ทส ปริมาณำ เอสำ–ติทสา.

ทิกฺขิณสฺสา จ ปุพฺพสฺสา จ ทิสาย ยทนฺตราลำ–ทิกฺขิณปุพฺพา ทิสา.

สห ปุตฺเตน อาคโต—สปุตฺโต.

สโลมโก = เขาเป็นไปกับด้วยขน.

อตฺถิ ขีรํ ยสฺสา สา—อตฺถิขีรา พฺราหฺมณี.

โอฏฺฐมุขมิว มุขมสฺส—โอฏฺฐมุโข = ใบหน้าของเขาเหมือนหน้าอูฏ.

สุวณฺณวิกาโร อลงฺกาโร อสฺส—สุวณฺณาลงฺกาโร.

ปปติตำ ปณฺณมสฺส—ปปติตปณฺโณ, ปปณฺโณ.

อวิชฺชมานา ปุตฺตา อสฺส—อวิชฺชมานปุตฺโต.

น สนฺติ ปุตฺตา อสฺส—อปุตฺโต

พหู มาลาโย เอตสฺส พหุมาโล.[๑] โปโส.

จิตฺตา คาโว อสฺเสติ—จิตฺตคุ.[๒]

๙. อุทาหรณ์บางอย่างแห่งพหุพฺรีหิสมาส

ภวมฺปติฏฺฐา.[๓] คุณวนฺตปติฏฺโฐ.[๔]

---

๑. **ฆปสฺสานฺตสฺสาปฺปธานสฺส** ๓.๒๔— ฆ (อ อา) และ **ป (อิ อี อุ อู) อยู่สุดไม่ใช่ประธาน (อยู่หน้า) ให้รัสสะได้** เช่น:-
พหุมาโล. นิกฺโกสมฺพิ. อติวาโมรุ.

๒. **โคสฺสุ** ๓.๒๕— 'โค' ศัพท์อยู่ที่สุด ไม่ใช่ประธานให้เอาเป็น 'คุ'
อุตฺตรปเท ๓.๕๔ นี้ว่าด้วยบทปลาย ส่วนบทต้น ย่อมเป็นดังต่อไปนี้

๓. **ฏ นฺต นฺตูนำ** ๓.๕๗—ให้เอา 'นฺต' และ 'นฺตุ' บทต้น เป็น 'อ' ในที่นั้น เช่น:-
ภวำ ปติฏฺฐา อมฺหำ – ภวนฺต + ปติฏฺฐา = ภว + ปติฏฺฐา = (นิคฺคหีตำ ๑.๓๘) ภวำ + ปติฏฺฐา = (วคฺเค วคฺคนฺโต ๑.๔๑) ภวมฺปติฏฺฐา มยำ.
ภควนฺตุ + มูลกา = ภควมฺมูลกา โน ธมฺมา.

๔. **อ** ๓.๕๘ – เอา 'นฺตุ' บทต้นเป็น 'นฺต' ในที่นั้น ๆ เช่น:-
คุณวนฺตา ปติฏฺฐา มม โสหำ – คุณวนฺตุ + ปติฏฺฐา = คุณวนฺตปติฏฺโฐ.

มโนเสฏฺจา.๑ กุมารภริยา.๒

---

๑. **มนาทฺยปาทีนโมมเยจ** ๓.๕๔ – 'มน' ศัพท์เป็นต้น และ 'อาป' ศัพท์ อยู่บทต้นเข้ากับ 'มย' ปัจจัย และเป็นคำสมาสให้เอาสระที่สุดของศัพท์นั้น ๆ เป็น โอ เช่น :- **มโนเสฏฺจา เอเตสํ อิติ** – มโนเสฏฺจา. มนสา นิพฺพตฺตา – มโนมยา. **รชโส ชลฺลํ** – **รโชชลฺลํ** (ตปฺปุริส). รชโส วิกาโร – รโชมยํ. อาเปสุ คตํ – อาโปคตํ. อาปสฺส วิกาโร – อาโปมยํ. ทิสํ ทิสํ อนุยนฺติ – ทิโสทิสํ อนุยนฺติ.
วีจฺฉาภิกฺขญฺเญสุ เทฺว ๑.๕๔ – ในอรรถทุก ๆ ครั้ง ศัพท์เดียวพูดซ้ำ ๒ ครั้ง เช่น:- **รุกฺขํ รุกฺขํ** สิญฺจติ. คาโม คาโม รมณีโย. คาเม คาเม ปานียํ. ทิสํ ทิสํ อนุยนฺติ = เที่ยวไปทุก ๆ ทิศ (**สยาทิโลโป ปุพฺพสฺเสอสฺส** ๑.๕๕– ในอรรถที่ต้องการ เมื่อทำศัพท์เดียวให้เป็น ๒ ศัพท์ ให้ลบวิภัตินามศัพท์ต้นเสีย เช่น – เอกสฺส เอกสฺส– เอเกกสฺส)

๒. **อิตฺถิยมฺภาสิตปุมิตฺถี ปุเมเวกตฺเถ** ๓.๖๗ – ถ้าบทปลายเป็นสมานาธิกรณะ อิตถีลิงค์ (อิตถีลิงค์ที่มีวิภัติเสมอกัน) ต้องทำบทต้นที่มีปัจจัยอิตถีลิงค์ให้เป็นรูปปุลลิงค์ เช่น:- **กุมารี ภริยา ยสฺส โส กุมารภริโย. ทีฆา ชงฺฆา ยสฺส โส ทีฆชงฺโฆ. ยุวติ ชายา ยสฺส โส ยุวชาโย,**

สปุตฺโต.[๑] สาสฺสตฺถ.[๒] สาคฺคิ.[๓] สโทณา[๔] ขารี. โสทริโย.[๕]
ตนฺทีปา.[๖] ทฺวิโธ.[๗] ทิคุณ.[๘] ทวิตฺติกฺขตฺตุ.[๙]

---

๑. **สหสฺส โส, ญฺญตฺเถ** ๓.๗๘ – ถ้าหมายถึง อัญญบทด้วยให้เอา 'สห' บทต้น เป็น 'ส' บ้างก็ได้ เช่น :– สห ปุตฺเตน วตฺตมาโน โส – สปุตฺโต. สหปุตฺโต.

๒. **สญฺญายํ** ๓.๗๙ – ในบทปลายที่เป็นสัญญาให้เอา สห บทต้นเป็น 'ส' เสมอไป เช่น :– สห อสฺสตฺเถน วตฺตติ – สาสฺสตฺถ. สปลาส.

๓. **อปจกฺเข** ๓.๘๐ – ถ้าบทปลายไม่ปรากฏแน่นอนว่าอะไร ให้เอา สห บทต้น เป็น 'ส' เสมอไป เช่น :– ส อคฺคินา วิชฺชมาโน – สาคฺคิ, กโปโต, ปีสาโจ วาตมณฺฑลิกา.

๔. **คนฺถานฺตาธิเกฺย** ๓.๘๒ – ถ้าบทปลายเป็น คันถ – วาจก หรือเป็น อาธิกยวาจก ไซร้ ให้อาเทส 'สห' บทต้นเป็น 'ส' เช่น :–
สกลํ โชติมณฺฑิเต. สุมุหุตฺ. อธิโก โทโณ อสฺสาติ – สโทณา ขารี.

๕. **อุทเร อิเย** ๓.๘๔ – ศัพท์ 'อุทร' กับ 'อิย' เป็นบทปลายให้เอา 'สมาน' ซึ่งเป็นบทต้นเป็น 'ส' บ้างก็ได้ เช่น :–
โสทริโย. สมาโนทริโย.

๖. **ตำ มม ญฺญ ตฺร** ๓.๘๕ – ในเอกวจนะให้เอา 'ตุมฺห' ศัพท์และ 'อมฺห' ศัพท์ ซึ่งเป็นบทต้น เป็น 'ตำ' และ 'มำ' ตามลำดับ เช่น :–
ตฺวำ ทีโป เอสำ – ตนฺทีปา. ตำสรณา. ตยฺโยโค. มนฺทีปา. มำสรณา. มยฺโยโค.

๗. **วิธาทีสุ ทฺวิสฺส ทุ** ๓.๘๑ – ศัพท์เช่น 'วิธ' เป็นต้น เป็นศัพท์หนปลายให้อาเทศ ทฺวิ ศัพท์หนต้นเป็น 'ทุ' เช่น :– เทฺว วิธา ปการา อสฺส – ทุวิโธ. เทฺว ปฏฺฏา อสฺส จีวรสฺส – ทุปฏฺฏี.

๘. **ทิคุณาทิสุ** ๓.๘๒ – ศัพท์เช่น 'คุณ' เป็นต้น เป็นบทปลาย ให้อาเทศ 'ทฺวิ' ศัพท์บทต้นเป็น 'ทิ' เช่น :–
เทฺว คุณา อสฺส – ทิคุณ. ทฺวินฺนำ รตฺตีนำ สมาหาโร – ทิรตฺตำ. ทฺวินฺนำ คุนฺนำ สมาหาโร – ทิคุ.

๙. **ตี สุว** ๓.๘๓ – 'ติ' ศัพท์ เป็นบทปลาย ให้เอา ทฺวิ บทต้นเป็น ทฺว เช่น :–
เทฺว วา ตโย วา ทฺวตฺตโย วาเร. ทฺวตฺติปตฺตปูรา = เต็มสองหรือสามบาตร,

สพฺพาทีนิ วีติหาเร ๑.๕๖ –ในอรรถแห่งการติดต่อซึ่งกันและกัน ให้เอาศัพท์เช่น 'สพฺพ' เป็น ทฺวิตฺว (ตัวซ้อน) และให้ลบ สิ วิภัติเป็นต้น แห่งอักษรตัวแรกเสีย เช่น:–

อญฺญมญฺญสฺส โภชกา. อิตรีตรสฺส โภชกา.

๓. **ตปฺปุริส** (อมาทิ–ลง อำ เป็นอาทิ)

๑๐. *อมาทิ* ๓.๑๐ –ตปฺปุริส คือ–สมาสเข้ากับนามศัพท์ที่ลงวิภัติมี 'อำ' เป็นต้น เช่น:–

กามำ กโต–กามกโต.
มุหุตฺตำ สุขำ–มุหุตฺตสุขำ.
กุมฺภกาโร. ตนฺตวาโย. วราหโร.
รญฺญา หโต–ราชหโต.
อสินา ฉินฺโน–อสิจฺฉินฺโน.
ปีตุนา สทิโส–ปีตุสทิโส. ปีตุสโม.
สุเขน สหคตำ–สุขสหคตำ.
ทธินา อุปสิตฺตำ โภชนำ–ทธิโภชนำ.
กุเฬน มิสฺโส โอทโน–กุโฬทโน.
อุรสา คจฺฉติ–อุรโค.
ปาเทน ปิวติ–ปาทโป.
พุทฺธสฺส เทยฺยำ–พุทฺธเทยฺยำ.
ยูปาย ทารุ–ยูปทารุ.
รชนาย โทณิ–รชนโทณิ.
สวเรหิ ภยำ–สวรภยำ.

คามสฺมา นิคฺคโต—คามนิคฺคโต.

เมถุนสฺมา อเปโต—เมถุนาเปโต.

กมฺมา ชาตํ—กมฺมชาตํ. จิตฺตชํ.

รญฺโญ ปุริโส—ราชปุริโส.

จนฺทนคนฺโธ. นทีโสโต.

กญฺญารูปี. กายสมฺผสฺโส. ผลรโส.

๑๑. *กฺวเจกตฺตญฺจ ฉฏฺฐิยา* ๓.๒๒ —ฉัฏฐีตัปปุริสสมาส ต้องเป็นนปุ๋สกลิงค์ เอกวจนะในที่นั้น ๆ เช่น:—

สลภานํ ฉายา—สลภจฺฉายํ.[๑]

สกุนฺตานํ ฉายา—สกุนฺตจฺฉายํ.

ปาสาทจฺฉายํ, ปาสาทจฺฉายา.

หนปลายที่เป็นศัพท์สมาส ในคำว่า สภา ของผู้มิใช่มนุษย์ ต้องเป็นนปุ๋สกลิงค์ เอกวจนะ เช่น:—

พฺรหฺมสภํ. เทวสภํ. อินฺทสภํ. ยกฺขสภํ. สรภสภํ.

ในคำว่า สภา ของมนุษย์ คงเป็นสภาตามรูปเดิม เช่น:— ขตฺติยสภา, ราชสภา เป็นต้น.

---

๑. สฺยาทิสุ รสฺโส ๓.๒๓ – โดยการลงวิภัติ ให้รัสสสระที่สุดแห่งศัพท์ ที่แปลงเป็นนปุ๋สกลิงค์ เช่น :– สลภจฺฉายํ, สลภจฺฉายเยน เป็นต้น.

๑๒. *ตปฺปุริสสมาส* มีบางคำเป็นพิเศษ เช่น:–

อิทปฺปจฺจยา[๑]. ปุลฺลิงฺค[๒]. สตฺถารทสฺสน[๓]. ตมฺมุข[๔]. อุทกุมฺโภ[๕] ทกโสต[๖].

---

๑. **อิมสฺสิทำ** ๓.๕๕ – ให้อาเทศ 'อิม' บทต้นบุพพบทเป็น 'อิทำ' เช่น:– อิมาย สมฺมาปฏิปตฺติยา อตฺโถ – อิทมฏฺโฐ. อิเมสำ ปจฺจยา – อิทปฺปจฺจยา.

๒. **ปุ๋ ปุมสฺส วา** ๓.๕๖ – ให้อาเทศ 'ปุม' ศัพท์บุพพบทเป็น 'ปุ๋' บ้างก็ได้ เช่น :– ปุมสฺส ลิงฺคำ – ปุ๋ลิงฺคำ. ปุมลิงฺคำ.

ปุ๋ + ลิงฺคำ = (โลโป ๑.๓๙) ปุ + ลิงฺคำ = (สรมฺหา เทฺว ๑.๓๔) ปุลฺลิงฺคำ.

๓. **ลุตฺปีตาทีนมา รงฺ รงฺ** ๓.๖๓ – ให้เอาสระที่สุดที่ลง 'ลุตฺ' บัจจัยเป็น อาร และสระที่สุด 'ปีตุ' ศัพท์ เป็นต้น เป็น อรฺ เช่น:–

สตฺถุโน ทสฺสนำ – สตฺถุ + ทสฺสนำ = สตฺถารทสฺสนำ.

กตฺตุโน นิทฺเทโส – กตฺตารนิทฺเทโส.

มาตา จ ปีตา จ มาตาปีตโร (ทฺวนฺท สมาส)

หรือจะเป็นอย่างนี้บ้างก็ได้ – สตฺถุทสฺสนำ, กตฺตุนิทฺเทโส, มาตาปีตโร.

๔. **สพฺพาทโย วุตฺติมตฺเต** ๓.๖๕ – สมาสในนามศัพท์ และตัทธิตศัพท์ ศัพท์ว่า สพฺพ เป็นต้น ที่เป็นอิตถีลิงค์ สงเคราะห์เป็น ปุลลิงค์ก็ได้ เช่น:– ตสฺสา มุขำ – ตมฺมุขำ. ตสฺสำ – ตตฺร. ตาย – ตโต. ตสฺสำ เวลายำ – ตทา.

๕. **กุมฺภาทีสุ วา** ๓.๗๒ – ถ้าศัพท์ 'กุมฺภ' เป็นต้น เป็นบทหนปลายไซร้ ให้อาเทศ อุทก ศัพท์บทหนต้นเป็น **'อุท'** บ้างก็ได้ เช่น:–

อุทกสฺส กุมฺโภ – อุทกุมฺโภ, อุทกกุมฺโภ.

อุทกสฺส ปตฺโต – อุทปตฺโต, อุทกปตฺโต.

อุทกสฺส พินฺทุ – อุทพินฺทุ, อุทกพินฺทุ.

๖. **โสตาทิสุ โลโป** ๓.๗๓ – ถ้าในบทที่มีศัพท์ 'โสต' เป็นต้นอยู่หนปลายไซร้ ท่านให้ลบ 'อุ' แห่ง อุทก ศัพท์หนต้นเสีย เช่น:–

อุทกสฺส โสโต – ทกโสตำ.

อุทเก รกฺขโส – ทกรกฺขโส.

๔. กมฺมธารย (เอกาทิกรณ)

๑๓. *วิเสสนเมกตฺเถ* ๓.๑๑ – กมฺมธารยสมาส คือ วิเศษณที่เป็นนามศัพท์ สมาสเข้ากับนามศัพท์เป็นบทเดียวกัน เช่น :–

นีลญฺจ ตำ อุปลำ – นีลุปฺปลำ.
มุนิ จ โส สีโห จาติ – มุนิสีโห.
สีลเมว ธนำ – สีลธนำ.
กณฺหสปฺโป.
โลหิตสาลิ.

๑๔. *นญ* ๓.๑๒ – สมาสนามศัพท์เข้ากับ น ศัพท์ เช่น :–

น พฺราหฺมโณ – อพฺราหฺมโณ.[๑]
อปุนเกยฺยา คาถา.
อโนกาสำ[๒] กาเรตฺวา.
อมูลามูลำ คนฺตฺวา. นโข.[๓] นโค.[๔]

---

๑. **ฏ น ณสฺส** ๓.๗๔ – ให้อาเทศ 'นญ' บุพพบท (บทต้น) เป็น 'อ' เช่น :– น พฺราหฺมโณ – อพฺราหฺมโณ.

๒. **อนฺ สเร** ๓.๗๕ – ถ้าอุตตรบท (บทปลาย) มีสระอยู่หน้าไซร้ ให้อาเทศ 'นญ' บุพพบท (บทต้น) เป็น 'อนฺ' เช่น :– น โอกาสำ – อโนกาสำ. น อกฺขาตำ – อนกฺขาตำ.

๓. **น ขาทโย** ๓.๗๖ – ศัพท์ 'นข' เป็นต้น เป็นนิบาต ในศัพท์นิบาตนี้ไม่ต้องอาเทศ 'นญ' บุพพบท เป็น 'อ' เช่น :– นาสฺส ขมตฺถิ อิติ – นโข (เล็บ). นาสฺส กุลมตฺถิ อิติ นกุโล (พังพอน).
ศัพท์ นข เป็นต้น คือ – นข, นกุล, นปุ๎สก, นกฺขตฺต, นาก.

๔. **นโค วาปฺปาณินิ** ๓.๗๗ – โดยสิ่งไม่มีชีวิต ศัพท์ 'นค' เป็นนิบาตบ้าง เช่น :– นคา รุกฺขา. อคา รุกฺขา. นคา ปพฺพตา. อคา ปพฺพตา. นค = อจล

๑๕. *กุปาทโย นิจฺจ มสฺยาทิ วิธิมฺหิ* ๓.๑๓ – ให้สมาสนามศัพท์หนปลายเข้ากับ 'กุ' 'ป' เป็นต้น ตามวิธีได้ทุกเมื่อ เช่น :–

กุจฺฉิโต พฺราหฺมโณ กุพฺราหฺมโณ.

กุ อนฺนำ – กทนฺนำ.[๑]

น ลวนำ – กาลวนำ.[๒]

กุ ปุริโส – กาปุริโส.[๓]

อีสกำ อุณฺหำ – กทุณฺหำ.

ปนายโก. อภิเสโก.

ปกริตฺวา. ปกตำ. ทุปฺปุริโส. ทุกฺกตำ. สุปุริโส. สุกตำ. อภิตฺถุตำ.

ปคโต อาจริโย – ปาจริโย. ปนฺเตวาสี.

อติกฺกนฺโต มญฺจำ – อติมญฺโจ. อติลาโภ.

อวกุฏฺฐำ โกกิลาย วนำ – อวโกกิลำ. อวมยูรำ.

ปริคิลาโน อชฺเฌนาย – ปริยชฺเฌโน.

นิคฺคโต โกสมฺพิยา – นิกฺโกสมฺพิ

---

๑. **สเร กทฺ กุ สฺสุ ตฺต รตฺเถ** ๓.๑๐๗ ถ้าบทปลายมีสระอยู่หน้าไซร้ ให้อาเทศ 'กุ' ศัพท์บทต้นเป็น 'กท' เช่น :– กุ อนฺนำ – กทนฺนำ. กุ อสนำ – กทสนำ.

๒. **กาปฺปตฺเถ** ๓.๑๐๘ – ในอรรถบอกว่าเล็กน้อย ให้อาเทศ 'กุ' ศัพท์บทต้นเป็น 'กา' เช่น :– อปฺปกำ ลวนำ – กาลวนำ.

๓. **ปุริเส วา** ๓.๑๐๙ – ถ้าบทปลายเป็น 'ปุริส' ศัพท์ไซร้ ให้อาเทศ 'กุ' บทต้นเป็น 'กา' บ้างก็ได้ เช่น :– กาปุริโส, กุปุริโส.

๑๖. กรรมธารยสมาสมีบางคำเป็นพิเศษ เช่น:– ปุถุชฺชโน.[๑] สาหำ.[๒] สปกฺโข.[๓] ปุพฺพณฺโห.[๔]

๑๗. *สงฺขฺยาทิ* ๓.๒๑ – ถ้ามีสังขยาศัพท์อยู่เบื้องต้นไซร้ เป็นสมาหารสมาส มีรูปเป็นนปุ๋สกลิงค์ เช่น:–

ปญฺจนฺนำ คุนฺนำ สมาหาโร – ปญฺจควำ.

จตุปฺปถำ.

๕. กฺริยารฺถสมาส (สมาสมีเนื้อความเป็นกริยา)

๑๘. *จี กฺริยตฺเถหิ* ๓.๑๔ – สมาสเนื้อความเป็นกริยา ย่อมมีด้วยศัพท์ที่ลง 'จี' ปัจจัย เช่น:– มีลีนีกริย (มลินิกริย = ทำให้หม่นหมอง)

---

๑. **ชเน ปฺฉ สฺสุ** ๓.๖๑ – ถ้า 'ชน' ศัพท์ เป็นบทปลายไซร้ ให้เอาสระที่สุดแห่ง 'ปฺฉ' ศัพท์บทต้นเป็น 'อุ' เช่น:– อริเยหิ ปฺฉเตวายำ **ชโนติ** ปุถุชฺชโน.

๒. **โส ฉ สฺสา หายตเน วา** ๓.๖๒ – ถ้า 'อห' (วัน) หรือ 'อายตน' ศัพท์เป็นบทปลายไซร้ ให้อาเทศ 'ฉ' ศัพท์บทต้นเป็น 'ส' บ้างก็ได้ เช่น:– ฉนฺนำ อหานำ สมาหาโร – สาหำ, ฉาหำ. ฉนฺนำ อายตนานำ สมาหาโร – สพายตนำ, ฉพายตนำ.

๓. **สมานสฺส ปกฺขาทิสุ วา** ๓.๘๓ – ถ้า 'ปกฺข' ศัพท์เป็นต้น เป็นบทปลายไซร้ ให้อาเทศ 'สมาน' ศัพท์บทต้นเป็น 'ส' บ้างก็ได้ เช่น:–
สมาโน ปกฺโข – สปกฺโข, สมานปกฺโข. สโขติ, สมานโขติ.

๔. **ปุพฺพ, อปร, อชฺช, สาย มชฺเฌหิ อหสฺส อนฺโห** ๓.๑๑๐ – ถ้า 'ปุพฺพ' ศัพท์เป็นอาทิ เป็นบทต้นไซร้ ให้อาเทศ 'อห' ศัพท์บทปลายเป็น 'อนฺห' เช่น:– ปุพฺโพ อโห–ปุพฺพณฺโห. อปรนฺโห. อชฺชนฺโห. สายนฺโห. มชฺฌนฺโห.

๑๙. *ภูสนาทรานาทเร สุวลฺ สาสา* ๓.๑๕ – สมาสมีเนื้อความเป็นกริยาย่อมมีด้วย 'อลฺ' ศัพท์ที่ใช้ในอรรถว่าตกแต่ง, 'ส' ศัพท์ที่ใช้ในอรรถว่านับถือ และ 'อส' ศัพท์ที่ใช้ในอรรถว่าไม่นับถือ เช่น:–

อลงฺกริย. สกฺกจฺจ. อสกฺกจฺจ.

๒๐. *อญฺเญ จ* ๓.๑๖ – สมาสมีเนื้อความเป็นกริยา ย่อมมีด้วยศัพท์อื่นแม้บางศัพท์ เช่น:–

ปุโรภูย. ติโรภูย. ติโรกริย. อุรสิกริย. มนสิกริย. มชฺเฌกริย. ตุณฺหีภูย.

๒๑. *รีริกฺขเกสุ* ๓.๘๕ – เมื่อลงปัจจัย[๑] คือ 'รี' 'ริกฺข' และ 'ก' ให้อาเทศ 'สมาน' เป็น 'ส' เช่น:–

สมาโน วิย ทิสฺสติ – สรี,[๒] สริกฺโข, สริโส.

---

๑. **สมานญฺญภวนฺตยาทิตุปมานาทิสา กมฺเม รี ริกฺข กา** ๕.๔๓ – ในอรรถอุปมาศัพท์มี 'สมาน' เป็นต้นอยู่เบื้องต้น 'ทิส' (= ปรากฏ) ธาตุอยู่หนปลายให้ลงปัจจัยคือ 'รี' 'ริกฺข' และ 'ก' เช่น:– สมาโน วิย ทิสฺสตีติ – สทิ, สทิกฺโข, สทิโส. อญฺญาที, อญฺญาทิกฺโข, อญฺญาทิโส. ภวาที, ภวาทิกฺโข, ภวาทิโส. ยาที, ยาทิกฺโข ยาทิโส. ตาที, ตาทิกฺโข, ตาทิโส.

๒. **รานุพนฺเธนฺตสราทิสฺส** ๔.๑๓๒ – เมื่อลงปัจจัยที่เนื่องด้วย 'ร' ให้ลบสระแห่งศัพท์ต้นนั้นเสีย เช่น :–
กิ + รติ = กฺ + อติ (ลบ อิ แห่ง 'กิ')
กฺ + อติ = กติ. กิ + รีว = กีว. กิ + รีวตก = กีวตกกำ. กิ + ริตฺตก = กิตฺตกกำ.
สมาโน วิย ทิสฺสติ – สทิส + รี = สที (ลบ 'อิส' แห่ง 'ทิส' ศัพท์)
สมานา โร รีริกฺขเกสุ ๕.๑๒๕ – หนปลาย 'สมาน' ศัพท์ให้อาเทศ 'ทิส' เป็น 'ร' บ้างก็ได้ เช่น:– สทิส + รี = สร + อี = สรี. สที. สรกฺโข, สทิกฺโข. สรีโส, สทิโส.

๒๒. *สพฺพาทีนมา* ๓.๘๖ – เมื่อลง 'อิน' ปัจจัยแล้ว สระที่สุดแห่งศัพท์เบื้องต้นมี 'สพฺพ' เป็นต้น ต้องเป็น 'อา' เช่น :–

โย วิย ทิสฺสติ – ยาที, ยาทิกฺโข, ยาทิโส (= เช่นไร)

๒๓. *นฺตกิมิมานำ ฏากีฏี* ๓.๘๗ – เมื่อลง 'อิน' ปัจจัย ให้อาเทศ 'อนฺต' เป็น 'อา' 'กิ' เป็น 'กี' และ 'อิม' เป็น อี เช่น :–

ภวำ วิย ทิสฺสติ – ภวนฺต + ทิสฺส + รี = ภวาที.

ภวาทิกฺโข. ภวาทิโส. กีที. กีทิกฺโข, กีทิโส. อีที, อีทิกฺโข, อีทิโส.

๒๔. *ตุมฺหามฺหานำ ตา เม กสฺมึ* ๓.๘๘ – เมื่อลงปัจจัยนี้แล้ว ให้อาเทศ 'ตุมฺห' ศัพท์ เอกวจนะเป็น 'ตา' และ 'อมฺห' ศัพท์ เอกวจนะเป็น มา เช่น :–

ตาที, ตาทิกฺโข, ตาทิโส (= เช่นท่าน) มาที, มาทิกฺโข, มาทิโส (= เช่นเรา) ในพหุวจนะ = ตุมฺหาที, อมฺหาที เป็นต้น.

๒๕. *เวตสฺเสฏฺ* ๓.๙๐ เมื่อลงปัจจัย คือ 'รี' 'ริกฺข' และ 'ก' แล้วให้อาเทศ 'เอต' ศัพท์เป็น 'เอ' บ้างก็ได้ เช่น :–

เอที, เอตาที. เอทิกฺโข, เอตาทิกฺโข. เอทิโส, เอตาทิโส.

๒๖. *สญฺญายมุโททกสฺส* ๓.๗๑ – ถ้าอรรถมีความหมายเป็นสัญญาไซร้ ให้อาเทศ 'อุทก' ศัพท์บทหน้าเป็น 'อุท' เช่น :–

อุทกำ ธาติ อิติ อสฺมึ อุทธิ.[๑]
อุทกำ ปียเต อสฺมึ อิติ อุทปานำ.[๒]

๖. ทวันทว

๒๗. *จตฺเถ* ๓.๑๙– ทวันทวสมาส คือ สมาสที่เป็นไปในอรรถแห่งนามศัพท์หลายศัพท์ ใช้คำว่า 'และ' เช่น :–

ก. สมาหาร[๓]

สมาหารสมาสเป็นนิตย์ ย่อมมีในคำต่อไปนี้ :–

– ในอวัยวะแห่งสิ่งมีชีวิต– จกฺขุ จ โสตำ จ – จกฺขุโสตำ. มุขนาสิกำ. หนุคีวำ. ฉวิมำสโลหิตำ. นามรูปำ. ชรามรณำ.
– ในชื่อเครื่องดนตรี– มุรชำ (ตะโพน) จ โคมุขำ (แตร) จ– มุรชโคมุขำ. ปฏหาลมฺพรำ [ปฏโห (กลองใหญ่) อาลมฺพโร (กลองเทศหรือเบิ่งมาง)] มทฺทวิกปาณวิกำ (มทฺทวิก = ขลุ่ย, ปาณวิก = กลอง)
– คีตวาทิตำ. สมฺมตาฬำ.
– ในเครื่องประกอบแห่งไถ– ผาลปาจนำ. ยุคนงฺคลำ.
– ในส่วนประกอบกองทัพ– อสิสตฺติโตมรำ. อสิจมฺมำ. ธนุกลาปำ. ปหรณวรณำ.

---

๑. **ทาธาตฺวิ** ๕.๔๕– ในภาวและกัตตา โดยมากเอาสระที่สุดแห่ง 'ทา' ธาตุ และ 'ธา' ธาตุ เป็น 'อิ' เช่น :– อาทิ, นิธิ, **พาลธิ**, **อุทธิ**.

๒. **อโน** ๕.๔๘– ในภาวและกัตตา ให้ลง 'อน' อาคม หนปลายธาตุ เช่น:– อุทปานำ, อปาทานำ เป็นต้น

๓. **สมาหาเร นปุ๎สกำ** ๓.๒๐– สมาหารสมาส เป็นนปุ๎สกลิงค์

– ในพวกที่เป็นศัตรูกันเสมอ– อหินกุลํ. วิฬารมูสิกํ. กาโกลูกํ. นาคสุปณฺณํ.

– ในจำนวนและปริมาณ–เอกกทุกํ (=ผ้าม่านผืนหนึ่ง) ทุกติกํ (หมวดสอง–สาม) ติกจตุกฺกํ (หมวดสาม–สี่) จตุกฺกปญฺจกํ. ทเสกาทเสกํ.

– ในสัตว์เล็ก–กีฏปฏงฺคํ. กุตฺถกปิลฺลิกา (=มดดำมดแดง) ฑสมกสา (=เหลือบยุง) มกฺขิกกิปิลฺลิกา (=แมลงวันแมลงหวี่)

– ในกำเนิดทราม–โอรพฺภิกสูกริกา (ผู้ฆ่าเนื้อทรายเลี้ยงชีพ–ผู้ฆ่าหมูเลี้ยงชีพ) สากุนฺติกมาควิกา (=ผู้ฆ่านกเลี้ยงชีพ–ผู้ฆ่าเนื้อเลี้ยงชีพ) สปากจณฺฑาลา (=คนจัณฑาลกินหมาหรือคนเลวทราม–คนจัณฑาล) เวนรถการา (=ช่างทอเสื่อ–ช่างทำรถ) ปุกฺกุสฉวฑาหกา (คนเทอุจจาระ – คนเผาศพคือสัปเหร่อ)

– ในหลักทั่วไปแห่งความประพฤติ–อติสภารทฺวาชา. กจกาลาปา. สีลปญฺญาโน. สมถวิปสฺสนา. วิชฺชาจรณา.

– ในชื่อคัมภีร์– ทีฆมชฺฌิมา. เอกุตฺตรสญฺยุตฺตกา. ขนฺธกวิภงฺคา.

– ในชื่อเพศพิเศษ– อิตฺถิปุมา. ทาสีทาสา. ติณกฏฺฐสาขาปลาสา.

– ในชื่อความผิดถูกต่าง ๆ– กุสลากุสลา. สาวชฺชานวชฺชา. หีนปฺปณีตา. กณฺหสุกฺกา. เฉกปาปกา. อธรุตฺตรา

– ในทิศต่าง ๆ– ปุพฺพาปรา. ทกฺขิณุตฺตรา. ปุพฺพทกฺขิณา. ปุพฺพุตฺตรา. อปรทกฺขิณา. อปรุตฺตรา.

– ในชื่อแม่น้ำต่าง ๆ– คงฺคายมุนา. มหีสรภู.

ข. **สมาหารเป็นอิตเรตร** (ปลงรูปเป็นพหูพจน์)

สมาหารสมาส เป็นเอกพจน์นปุ๋สกลิงค์ และเป็นพหูพจน์ลิงค์ต่างๆ

– ในหญ้าต่าง ๆ– กาสกุสๆ (=กาส แฝก, กุส คา), กาสกุสา. อุสีรพีรณๆ (=อุสีร แฝก, พีรณ หญ้าคมบาง). อุสีรพีรณา. มุญฺชวพฺพชๆ, =มุญฺช หญ้าปล้อง, วพฺพช หญ้ามุงกระต่าย), มุญฺชพพฺพชา.

– ในต้นไม้ต่าง ๆ– ขทิรปลาสๆ, ขทิรปลาสา. ธวาสฺสกณฺณๆ, ธวาสฺสกณฺณา. บีลกฺขนิโคฺรธๆ, บีลกฺขนิโคฺรธา. อสฺสตฺถกปีตฺถนๆ, อสฺสตฺถกปีตฺถนา. สากสาลๆ, สากสาลา.

– ในสัตว์ต่าง ๆ– คชควชๆ, คชควชา. โคมหิสๆ, โคมหิสา. เอเณยฺยโคมหิสๆ, เอเณยฺยโคมหิสา. อเชฬกๆ, อเชฬกา. กุกฺกุรสูกรๆ, กุกฺกุรสูกรา. หตฺถิคาวาสฺสวฬวๆ, หตฺถิคาวาสฺสวฬวา.

– ในนกต่าง ๆ– หังสวลากๆ (หงส์ นกยางกรอก), หังสวลากา. การณฺฑวจกฺกวากๆ, การณฺฑวจกฺกวากา. พกพลากๆ, พกพลากา.

– ในชื่อหมายถึงทรัพย์สิน– หิรญฺญสุวณฺณๆ, หิรญฺญสุวณฺณา. มณิสังขมุตฺตาเวฬุริยๆ, มณิสังขมุตฺตาเวฬุริยา. ชาตรูปรชตๆ, ชาตรูปรชตา.

– ในชื่อธัญญชาติต่าง ๆ– สาลิยวกๆ, สาลิยวกา. ติลมุคฺคมาสๆ, ติลมุคฺคมาสา. นิปฺผาวกุลตฺถๆ, นิปฺผาวกุลตฺถา.

– ในข้อแยกให้เห็นแตกต่างกัน– สากสุวๆ, สากสุวา. คพฺยมาหิสๆ, คพฺยมาหิสา. เอเณยฺยวาราหๆ, เอเณยฺยวาราหา. มิคมายูรๆ, มิคมายูรา.

– ในชนบทต่าง ๆ – กาสิโกสลํ, กาสิโกสลา. วชฺชิมลฺลํ, วชฺชิมลฺลา. เจติวิสํ, เจติวิสา. มจฺฉสูรเสนํ, มจฺฉสูรเสนา. กุรุปญฺจาลํ, กุรุปญฺจาลา.

ค. สมาหารสมาสเป็นพหูพจน์ (อิตเรตร–สมาส)
ต่อไปนี้ เป็นสมาหารสมาส มีรูปเป็นพหูพจน์
จนฺทิโม จ สุริโย จ – จนฺทิมสุริยา.
สมโณ จ พฺราหฺมโณ จ – สมณพฺราหฺมณา.
มาตาปิตโร.๑ ปิตาปุตฺตา.๒ ชยมฺปติ.๓

๓๑. แบบฝึกหัด

๑. *ให้แปลเป็นไทย*

๑) ยาวชีวํ, ยถาสตฺติ, อนฺโตปาสาทํ วา, อนฺโตนครํ วา, พหินครํ วา, ปุเร–ภตฺตํ วา, ปจฺฉา–ภตฺตํ วา, กายคตา–สติ อุปฏฺฐาเปตพฺพา. อิทฺธิยา ติโรกุฑฺฑํ วา ติโรปาการํ วา คนฺตุ สกฺโกติ. อนุโลมํ ปฏิโลมํ มนสิ–กาตพฺพํ.

---

๑. **วิชฺชาโยนิ สมฺพนฺธานมา ตตฺร จตฺเถ** ๓.๖๔ – ถ้าศัพท์ดังกล่าวนี้ เป็นทวันทวสมาส ไซร้ให้เอาสระที่สุดแห่งศัพท์ที่ลง ลฺตุ ปัจจัย อันบอกความสัมพันธ์กับวิชชาและ โยนิ และสระที่สุดแห่ง ปิตุ ศัพท์ เป็นต้น เป็น 'อา' (หมายถึงเป็นพหุวจนะ) เช่น :- โหตา จ (นักบวช) โปตา จ (หลาน) โหตาโปตาโร. มาตาปิตโร

๒. **ปุตฺเต** ๓.๖๕ – ถ้าสมาสนี้เข้ากับ 'ปุตฺต' ศัพท์ ไซร้ ให้เอาสระที่สุดแห่งศัพท์ที่ลง 'ลฺตุ' ปัจจัย บอกความสัมพันธ์กับ วิชชา และ โยนิ และสระที่สุดแห่ง 'ปิตา' ศัพท์ เป็นต้น เป็น 'อา' เช่น ปิตา จ ปุตฺโต จ ปิตาปุตฺตา. มาตา จ ปุตฺโต จ มาตาปุตฺตา.

๓. **ชายาย ชยํ ปติมฺหิ** ๓.๗๐ – ถ้า 'ปติ' ศัพท์อยู่บทปลายไซร้ ให้อาเทศ **'ชายา'** ศัพท์ บทต้นเป็น 'ชยํ' เช่น ชายา จ ปติ จ ชยมฺปติ.

๒) (อมฺพปาลี–คาถาโต) (ปุเร) กาลกา ภมร–วณฺณ–**สทิสา** เวลฺลิตคฺคา มม มุทฺธชา (เกสา) อหุ. (อิทานิ) เต ชราย **สาณวาส–สทิสา.** ปุปฺผ–ปูรํ มม อุตฺตมงฺคํ, ตํ ชราย **สสโลม–คนฺธิกํ.** กานนํ ว สหิตํ สุโรปีตํ **โกจฺฉ–สูจิ–วิจิตคฺค–โสภิตํ** ตํ ชราย วิรฬฺหตหึ ตหึ. **สณฺห–คนฺธก–สุวณฺณ–มณฺฑิตํ** โสภเต สุ เวณิหิ (เวณีหิ) อลงฺกตํ, ตํ ชราย ขลติ สิรํ กตํ. วฏฏ–ปลิฆ–สทิโสปมา อุโภ โสภเต สุ พาหาปุเร มม, ตา ชราย ยถา ปาตลี ทุพฺพลิกา. **สณฺห–มุทฺทิกา–สุวณฺณ–มณฺฑิตา** หตฺถา มม, เต ชราย ยถา มูล–มูลิกา. ตูล–ปุณฺณ–สทิโสปมา ปาทา มม, ชราย ผุฏฺกา วลีมตา. **ปี๎น–วฏฏ–ปหิตฺคฺคตา** ถนกา มม, รินฺทีว ลมฺพนฺเต'โนทกา. เอทิโส อหุ อยํ สมุสฺสโย ชชฺชโร พหุทุกฺขานํ อาลโย. โส'ปเลป–ปติโต **ชราคโต, สจฺจวาทิ–วจนํ** (พุทฺธ–วจนํ) อนญฺญถาติ. (อญฺญถา น โหตีติ อมฺพ-ปาลี–คาถา) สุวุตฺตวาที ทฺวิปทาน–**มุตฺตโส, มหาภิสกฺโก นรทมฺม–สารถิ.** จิตฺตํ จลํ **มกฺกฏ–สนฺนิภํ. อวี๎ต–ราเคน สุทุนฺนิวาริยํ** ติ.

๓) **มาลา–คนฺธ–วิเลปน–ธารณ–มณฺฑน–วิภูสนฏฺฐานา** ปฏิวิรโต โหติ. **สตฺตาหํ จตุสจฺจํ ติลกฺขเณน** ภาเวตพฺพํ. วิกาล–โภชนา, อทินฺนา–ทานา, มุสา–วาทา, ปฏิวิรเตน ภวิตพฺพํ. **ที่ปงฺกโร** ภควา **สต–สหสฺส–ฉฬภิญฺญ–ขีณาสว–ภิกฺขูหิ** อญฺชสํ (มคฺคํ) ปฏิปชฺชิ. **ทิฏฺฐ–ธมฺม–สุข–วิหารโน จ อปคต–**ภยเภรวา จ กต–กรณียา จ

พุทฺธ–ปุตฺตา วิหรนฺติ. **จีวร–ปิณฺฑปาต–เสนาสน–คิลาน–ปจฺจย–เภสชฺช–ปริกฺขารา** สมุทาเนตพฺพา. วีมสา–สมาธิ–ปธาน–สงฺขาร–สมนฺนาคตํ อิทฺธิ–ปาทํ ภาเวตพฺพํ. **โอฏฺฐ–ปหต–มตฺเตน ลฬิต–ลาปน–มตฺเตน** ตาวตเกเนว **ญาณวาทึ เถรวาทึ** น วตฺตพฺพํ. ภควา หิ **อุตฺตริ–มนุสฺส–ธมฺมา** อล–มริย–ญาณ–ทสฺสน–วิเสสํ อชฺฌคมา. **เอกนฺต–ปริปุณฺณํ** เอกนฺต–ปริสุทฺธํ สงฺข–ลิขิตํ พฺรหฺมจริยํ จริตุ์ อคารํ อชฺฌาวสตา น **สุกรํ** โหติ. **ราค–โทส–โมหา–ปมาท–กรณา** เต ขีณาสว–ภิกฺขุโน ปหีตา **อจฺฉินฺนมูลา ตาล–วตฺถุ–กตา. อน–ภาวกตา** อายตึ **อนุปาท–ธมฺมา.** สญฺญา–เวทยิต–นิโรธ–สมาปตฺติยา วุฏฺฐหนฺตสฺส ภิกฺขุโน วิเวก–นินฺนํ จิตฺตํ โหติ วิเวก–โปณํ วิเวก–ปพฺภารํ ติ. นิพฺพาโณคธึ หิ พฺรหฺมจริยํ (ตถาคตปฺปเวทิต–ธมฺม–วินเย) **นิพฺพาณ–ปรายณ์ นิพฺพาณ–ปริโยสานึ** ติ.

๒. *ให้ทำวิเคราะห์คำที่เป็นอักษรดำข้างบนนี้ และสร้างรูปสมาสคำเหล่านั้นขึ้น*

๓. *ให้แปลเป็นไทยและตั้งรูปสมาสแต่ละบทตามที่พิมพ์อักษรดำต่อไปนี้*

พระเจ้าแผ่นดินทรง **รัตตาภรณ์.** นี้คือดอก **นิลุบล.** เขาเป็นคน **ลัมพกรรณ.** เขามี **คุณวุฒิ** และ **มหาเกียรติ.** ท่านผู้มี **มหาปุริสลักขณะ** ย่อมได้รับมาจาก **ธรรมานุภาพ** ใน **ปุเรชาติ** เกิดในตระกูล **มหาศาล.** กล่าวตาม **อัตโนมัติยาธิบาย** เล็งถึง **สภาพ**

ธรรม. ท่านและข้าพเจ้าเป็น **โลกนาถ** ด้วยกัน ข้าพเจ้ามีโลกเป็นที่พึ่ง ส่วนท่านเป็นที่พึ่งของโลก.

๔. *ให้ทำวิเคราะห์และบอกกฎของสมาสนั้น ๆ ต่อไปนี้*

ชยมฺปตี. มิคมายูรํ. ปีลกฺขนิโคฺรธ. กุกฺกุรสูกรา. คงฺคายมุนํ. อธรุตฺตรํ. อิตฺถิปุมํ. เอกกทุกกิ. วิพารมูสิกกิ. มาทิกฺโข. สริกฺโข. อลกฺริย. สกฺกจฺจ. ปฌจควํ. อวโกกิลํ. อปุนเคยฺยา. โลหิตสาลิ. นทีโสโต. จิตฺตชฺ. ยูปทารุ. อุรโค. ทธิโภชนํ. ตนฺตวาโย. สาคฺคิ. ทิคุณ์. จิตฺตคุ. อปุตฺโต. ปปณฺโณ. อตฺถิขีรา. ชิตินฺทฺริโย. วชิรปาณิ. สายมคฺคํ. อโธคงฺคํ.

๕. *ให้ทำสมาส*

อนุ+รถ. ปฏิ+โสต. พหูนิ+ธนานิ ยสฺส. ตโยทส ปริมาณ์ เยสํ. ปีตุนา สทิโส. สวเรหิ ภยํ. น กุสลํ. นิคฺคโต โกสมฺพิยา. ปริคิลาโน อชฺเฌนาย. กุจฺฉิโต ปุริโส. ปญฺจนฺนํ คุนฺนํ สมาหาโร. กมฺมา ชาตํ. คามา นิคฺคโต. จิตฺตา คาโว อสฺส. ปริ ปพฺพตํ วสฺสิ เทโว. ทินฺนํ โภชนํ ยสฺส โส. นีลํ อุปลํ.

ปาฐะที่ ๔
ปัจจัยลงสมาส

อ

๑. *สมาสนฺตฺว* ๓.๔๐ – ปาปาทีหิ ภูมิยา ๓.๔๑ – สมาสมีปาปาเป็นต้นอยู่หนต้น มี 'ภูมิ' ศัพท์อยู่หนปลาย ให้ลง 'อ' ปัจจัย หนปลาย เช่น:–

ปาปา ภูมิ ยสฺมึ จาเน–ปาปภูมิ+อ = ปาปภูมฺ.

ชาติยา อุปลกฺขิตา ภูมิ ยสฺมึ จาเน–ชาติภูมิ+อ = ชาติภูมฺ.

๒. *สงฺขฺยาหิ* ๓.๔๒–ถ้า 'ภูมิ' ศัพท์ สมาสเข้ากับศัพท์บอกสังขยาไซร้ ให้ลง 'อ' ปัจจัย หนปลาย 'ภูมิ' ศัพท์ เช่น:–

เทฺว ภูมิโย อสฺส ภวนสฺส–ทฺวิภูมฺ. ติภูมฺ.

๓. *นทีโคทาวรีนำ* ๓.๔๓–ถ้า 'นที' ศัพท์ และ 'โคทาวรี' ศัพท์ สมาสเข้ากับศัพท์บอกสังขยาไซร้ ให้ลง 'อ' ปัจจัยหนปลายศัพท์นั้น เช่น:–

ปญฺจนฺนำ นทีนำ สมาหาโร–ปญฺจนทมฺ.

สตฺตนฺนำ โคทาวรีนำ สมาหาโร–สตฺตโคทาวรมฺ.

๔. *อสงฺเขยฺหิ จางฺคุลฺยา นญฺญสงฺขฺยตฺเถสุ* ๓.๔๔–ถ้าไม่ใช่พหุพฺรีหิ หรือ อัพยยีภาวสมาสไซร้ เมื่อ 'องฺคุลี' ศัพท์ สมาสเข้ากับศัพท์เป็นอัพยย หรือศัพท์บอกสังขยา ให้ลง 'อ' ปัจจัย หนปลาย 'องฺคุลี' ศัพท์นั้น เช่น:–

นิคฺคตํ องฺคุลีหิ–นิรงฺคุลํ. ปญฺจงฺคุลํ. เทฺว องฺคุลิโย สมาหารา ทฺวงฺคุลํ.

๕. *ทีฆาโหวสฺเสกเทเสหิ จรตฺยา* ๓.๔๕–เมื่อ 'รตฺติ' ศัพท์สมาส เข้ากับศัพท์บอกสังขยาหรือศัพท์เหล่านี้ คือ 'ทีฆ' 'อโห' 'วสฺส' 'เอก' และ 'เทส' ให้ลง 'อ' ปัจจัย หนปลาย 'รตฺติ' ศัพท์นั้น ๆ เช่น:–

ทีฆา จ สา รตฺติ จาติ–ทีฆรตฺตํ.
อโห จ รตฺติ จาติ–อโหรตฺตํ.
วสฺสาสุ รตฺติ–วสฺสารตฺตํ.
ปุพฺพา จ สา รตฺติ จาติ – ปุพฺพรตฺตํ. อปรรตฺตํ.
อฑฺฒา จ สา รตฺติ จาติ – อฑฺฒรตฺตํ.
อติกนฺโต รตฺตึ–อติรตฺโต.
เทฺว รตฺตี สมาหารา–ทฺวิรตฺตํ.
เอกรตฺตํ, เอกรตฺติ.

๖. *โคตฺวจตฺเถ จาโปเล* ๓.๔๖–ถ้าไม่ใช่ทวันทวสมาส, พหุพฺพีหิ-สมาส หรือ อัพยยีภาวสมาส ไซร้ เมื่อสมาสมี 'โค' ศัพท์ อยู่หนปลาย ให้ลง 'อ' ปัจจัย เช่น:–

รญฺโญ โค–ราชคโว. ปรโม โค–ปรมคโว.
ปญฺจ คาโว ธนํ อสฺส–ปญฺจควธโน.
ทสนฺนํ คุนฺนํ สมาหาโร–ทสควํ.

๗. *รตฺตินฺทิวทารควจตุรสฺสา* ๓.๔๗ – ศัพท์สมาสต่อไปนี้เป็น **นิบาต**:–

รตฺโต จ ทิวา จ–รตฺตินฺทิวํ.

รตฺติ จ ทิวา จ–รตฺตินฺทิวํ.

ทารา จ คาโว จ–ทารควํ.

จตสฺโส จ อสฺสิโย อสฺส–จตุรสฺโส.

อนุควํ° สกฏฺ = เกวียนลากด้วยโค (เกวียนอยู่หลังโค)

๘. *อกฺขิสฺมาญฺญตฺเถ* ๓.๔๙–ในพหุพฺรีหิสมาส หนปลาย 'อกฺขิ' ศัพท์ ลง 'อ' ปัจจัย เช่น:–

วิสาลานิ อกฺขีนิ ยสฺส โส–วิสาลกฺโข.

๙. *ทารุมฺหยงฺคุลฺยา* ๓.๕๐–ในพหุพฺรีหิสมาส ศัพท์อัญญบทเป็น 'ทารุ' อยู่หนปลายศัพท์ 'องฺคุลี' ให้ลง 'อ' ปัจจัย เช่น:–

เทฺว องฺคุลิโย อวยวา อสฺส–องฺคุลํ ทารุ = ไม้มีสองนิ้วเป็นอวัยวะ (คือไม้สองอันประกบคาบฟางข้าวหรือหญ้าให้มั่นคง)

ปญฺจงฺคุลํ ทารุ.

๑๐. *จิวีติหาเร* ๓.๕๑– ถ้าพหุพฺรีหิสมาสมีอัญญบท หมายถึงผลัดเปลี่ยนกริยาไซร้ ให้ลง 'จิ' ปัจจัย แล้วเอา 'จิ' เป็น 'อิ' เช่น:–

เกสาเกสี[๒] = สู้กันด้วยจับมวยผม ทณฺฑาทณฺฑี = สู้กันด้วยไม้ค้อน

---

๑. **อายาเม นุควํ** ๓.๔๘–นิบาต.

๒. ตตฺถ คเหตฺวา เตน ปหริตฺวา ยุทฺเธ สรูป ๓.๑๘–รบด้วยวิธีจับที่นั่น ตีด้วยสิ่งนั้น–สมาสในเนื้อความนี้–เกเสสุ จ เกเสสุ จ คเหตฺวา ยุทฺธมฺปวตฺตํ–เกสาเกสี. ทณฺเฑหิ จ ทณฺเฑหิ จ ปหริตฺวา ยุทฺธมฺปวตฺตํ ทณฺฑาทณฺฑี. มุฏฺฐามุฏฺฐี. **จิสฺมึ** ๓.๖๖–เมื่อลง 'จิ' ปัจจัย ให้ลง 'อา' อาคม หน้าอักษรหนปลาย. เช่น:– **ทณฺฑาทณฺฑี. มุฏฺฐามุฏฺฐี.**

๑๑. *ลฺตฺวิตฺถิยุหิโก* ๓.๕๒ – ในพหุพฺรีหิสมาส หนปลายศัพท์ที่ลง 'ลตุ' ปัจจัยและศัพท์ อี, อู การันต์ อิตถีลิงค์ โดยมากลง 'ก' ปัจจัย เช่น:–

พหโว กตฺตาโร เอตสฺส–พหุกตฺตุโก.

พหู กุมาริโย เอตสฺมึ คาเม–**พหุกุมาริโก คาโม.**

พหู พฺรหฺมพนฺธู เอตสฺมึ คาเม–**พหุพฺรหฺมพนฺธุโก** คาโม.

๑๒. *วาญฺญโต* ๓.๕๓ – และแม้ในที่อื่นอีกลง 'ก' ปัจจัยบ้างก็ได้ เช่น:– พหุมาลโก พหุมาโล.

โมคฺคลฺลา 'ณฺวาทิ' - วุฑฺฒิ

ณุ

๑. *จร, ทร, กร, รห, ชน, สน, ตล, สาท, สาธ, กส, อส, จฏ, อส, วาหิ ณุ* – หนปลายธาตุทั้งหลายเหล่านี้ โดยมากลง 'ณุ' ปัจจัย แล้วเอา 'ณุ' เป็น 'อุ'

'อสฺสา ณานุพนฺเธ' ๕.๘๔ – โดยสูตรนี้ให้เอา 'อ' อักษรตัวหน้าธาตุเป็น 'อา' เช่น:–

จรติ หทเย มนุญฺญภาเวนาติ–จร+ณุ = จารุ = งาม.

ทริยตีติ–ทารุ = ไม้.

กโรติ อิติ–การุ = ช่าง, องค์อินทร์, วิศวกรรม.

รหติ จนฺทาทีนํ โสภาวิเสสํ นาเสตีติ–ราหุ = อสุรินทราหู.

ชายติ คมนาคมนํ อเนนาติ–ชาณุ = เข่า.

สเนติ, อตฺตนิ ภตฺตึ อุปฺปาเทตีติ–สานุ = ผู้มีความภักดี, **ยอดภูเขา.**

ตลนฺติ, ปติฏฺฐหนฺติ เอตฺถ ทนฺตานิ–ตาลุ = เพดาน.

สาทียติ อสฺสาทียตีติ สาทุ = อร่อย.

สาเธติ อตฺตปรหิตๆ อิติ–สาธุ = คนดี, ผู้ดี.

กรียตีติ–กาสุ = หลุม.

อสติ, สีฆภาเวน ปวตฺตตีติ–อาสุ = เร็ว.

จฏติ, ภินฺทติ อมุญฺญภาวนฺติ–จาฏุ = ถ้อยคำอันชัดเจน,สุนทรพจน์.

อยนฺติ, ปวตฺตนฺติ สตฺตา เอเตนาติ–อาสุ = ชีวิต.

'อาสฺสา ณาปีมฺหิ ยุกฺ' ๕.๙๑–โดยสูตรนี้ หนปลายธาตุ 'อา การันต์' ให้ลง 'ย' อาคม เช่น :–

วาติ คจฺฉติ อิติ–วายุ = ลม.

๒. *ภร, มร, จร, ตร, อร, คร, ฆร, หน, ตน, มน, ภม, กิต, ธน, วห, กมฺพ, อมฺพ, อิกฺข, จกฺข, ภิกฺข, สก, อินฺท, ยช, ปฏ, อณ, อส, วส, ปส, ปส, พนฺธา* อุ–ธาตุทั้งหลายเหล่านี้ ลง 'อุ' ปัจจัย เช่น :–

ภรตีติ–ภรุ = ผัว.

มรติ รูปกาเยน สเหวาติ–มรุ = เทวดา, ท้องที่แห้งแล้ง, ทะเลทราย.

จรียติ, ภกฺขียตีติ–จรุ = เครื่องกระยาสังเวย.

ตรนฺติ อเนนาติ–ตรุ = ต้นไม้.

อรติ, สูน–ภาเวน อุทฺธๆ คจฺฉตีติ–อรุ = แผล, ผี, สตรู.

กรติ, สิญฺจติ, กิรติ, วมติ วา สิสฺเสสุ สิเนหนฺติ–กรุ หรือ คุรุ=ครู.

หนติ, โอทนาทิสุ วณฺณวิเสสๆ นาเสตีติ–หนุ = คาง.

ตโนติ สๆสารทุกฺขนฺติ–ตนุ = ร่างกาย.

มญฺญติ สตฺตานํ หิตาหิตํ อิติ–มนุ = พระพรหม, ปชาบดี.

ภมติ, จลตีติ–ภมุ = กั้ว.

เกตติ, อุทฺธ์ คจฺฉติ, อุปริ นิวสตีติ–เกตุ = ธง.

ธนติ, สทฺทำ กโรตีติ–ธนุ = ธนู.

พหำ อิติ นิทฺเทสา อุมฺหิ นิจฺจำ นิคฺคหิตโลโป–วำหติ, พุทฺธิ คจฺฉตีติ–พหุ = มาก.

กมฺพติ, สำวรณำ กโรตีติ–กมฺพุ = สังข์.

อมฺพติ, อภินาทำ กโรตีติ–อมฺพุ = น้ำ.

จกฺขติ รูปนฺติ–จกฺขุ = นัยน์ตา.

ภิกฺขตีติ–ภิกฺขุ = พระภิกษุ.

สงฺกียตีติ–สงฺกุ = หอก.

อินฺทติ, นกฺขตฺตานำ ปรมิสฺสริยำ ปวตฺเตตีติ–อินฺทุ = ดวงจันทร์.

อนฺทติ, พนฺธติ สตฺตา เอตายาติ–อนฺทุ = โซ่ล่าม, ปลอกช้าง.

ยชนฺติ อเนนาติ–ยชุ = พระเวท.

ปฏติ, พฺยตฺตภาวำ คจฺฉตีติ–ปฏุ = จัดเจน, ฉลาด.

อณติ, สุขุมภาเวน ปวตฺตตีติ–อณุ = ละเอียด, ข้าวชนิดหนึ่ง.

อสนฺติ, ปวตฺตนฺติ สตฺตา เอเตหิ–อสโว = ชีวิต, ลมปราณ.

สุขำ วสนฺติ อเนนาติ–วสุ = ทรัพย์.

ปสียติ, พาธียติ สามิเกหีติ–ปสุ = สัตว์เลี้ยงมีสี่เท้า.

ปำสติ, โสภาวิเสสำ นาเสตีติ–ปำสุ = ผุ่น.

พนฺธิยติ สิเนหภาเวนาติ–พนฺธุ = ญาติพี่น้อง.

อู

๓. *พนฺธา อู วโธ* จ—หนปลาย 'พนฺธ' ธาตุลง 'อู' ปัจจัย และอาเทศ 'พนฺธ' เป็น 'วธ' เช่น:—

ปญฺจหิ กามคุเณหิ อตฺตนิ สตฺเต พนฺธตีติ—วธู = หญิงทั่วไป, หญิงแต่งงานใหม่, ลูกสะใภ้, เจ้าสาว.

๔. *ชมฺพาทโย*—ศัพท์ 'ชมฺพู' เป็นต้น เป็นศัพท์ลง 'อู' ปัจจัย เป็นนิบาต.

นิปาตนํ—อปฺปตฺตสฺส ปาปนํ, ปตฺตสฺส ปาปนํ, ปตฺตสฺส ปฏิเสโธ จ. ชนิสฺมา อู พุจาคโม. 'มนานํ นิคฺคหีตํ' ๕.๙๖—โดยสูตรนี้ เอา 'น' แห่ง 'ชน' ธาตุเป็น นิคฺคหีต และ 'วคฺเค วคฺคนฺโต' ๑.๔๑—โดยสูตรนี้ เอานิคฺคหีตเป็น 'ม' เช่น:—

ชายติ, ชนียตีติ วา—ชน+อู = ชมฺพู = ต้นหว้า.

ลบ 'อม' แห่ง 'ภม' ธาตุเสีย เช่น:— ภมติ กมฺปติ—ภู หรือ ภมู.

กโรติสฺมา อู. ตสฺส 'กนฺธุ' จาคโม. 'ปรรูป—ยมกาเร พยญฺชเน' ๕.๙๕—อิติ ธาตฺวนฺตสฺส พยญฺชนสฺส ปรรูปตฺตํ (เอาพยัญชนะแห่งที่สุดธาตุเป็นรูปอื่น ๆ).

รุธิรุปฺปาทํ กโรตีติ—กกุกนฺธุ = พุทรา

อาลมฺพติ, อวสฺสตีติ—อลาพู = น้ำเต้า.

สร = คติหึสาจินฺตาสุ. สรติ คจฺฉตีติ—สรภู = ชื่อแม่น้ำสายหนึ่ง.

สรติ, ปาเณ หึสตีติ—สรพู = ตุ๊กแก, จิ้งจก, ตุดตู่.

จม = อทเน. จมติ, ภกฺขติ นิวาปนนฺติ—จมู = เสนา.

ตน = วิตฺถาเร. ตโนติ สสารทุกฺขนฺติ—ตนู = ร่างกาย ดังนี้เป็นต้น

กุ

๕. *ตปุสวีธกุรปุถมุทากุ* – หนปลายธาตุทั้งหลายเหล่านี้ ให้ลง 'กุ' ปัจจัย แล้วเอา 'กุ' เป็น 'อุ'

ตาปียตีติ–ติปุ = **ดีบุก**, ตะกั่ว.
อุสติ, ทาหं กโรตีติ–อุสุ = ลูกธนู, ลูกปืน.
เวธติ รंสีหิ ติมิรนฺติ–**วิธุ** = ดวงจันทร์.
กุรติ, กิจฺจากิจฺจं วทตีติ–กุรุ = ราชา.
กุรโว = ชนบท.
ปุถติ, มหนฺตภาเวน ปตฺถรตีติ–ปุถุ = วิสฺตาร.
โมทน, **มุทียตีติ** วา–มุทุ = อ่อน.

๖. *สินฺธาทโย* – ศัพท์ที่ลง 'กุ' ปัจจัย เช่น 'สินฺธุ' เป็นต้น เป็นนิบาต เช่น:–

สนฺทติ, ปสวตีติ–สินฺธุ = แม่น้ำ.
วหนฺติ อเนนาติ–พาหุ. พธติ, อุปทฺทเว นิวาเรตีติ–พาหุ = แขน.
รंฆติ, ปวตฺตติ ราชธมฺเมติ–รฆุ = ราชา.
วินฺทนฺติ, อเนน นินฺทนฺตีติ–พินฺทุ = จุด, แต้ม, อนุภาค.
มญฺญติ, ชายติ มธุรนฺติ–มธุ : อถวา, มธุกรีหิ กตं–มธุ.
รปติ, ชปฺปติ มนฺตนฺติ–ริปุ = ศัตรู.
สสติ, ชีวตีติ–สุสุ = ลูกชาย.
อรติ, มหนฺตं ภาวं คจฺฉติ อิติ–อุรุ = ใหญ่.
อรนฺติ อเนนาติ–อูรุ = แข้ง, โคนขา.
อาขญฺญตีติ–อาขุ = หนู.

ตรตีติ–ถรุ = ที่กำดาบ, ด้ามดาบ.
ลงฺฆติ, ปวตฺตติ ลฆุภาเวนาติ–ลฆุ = เบา, เล็ก.
ภญฺญติ วิเสเสนาติ–ปภงฺคุ = หนุ่อ.
จาติ, ปวตฺตติ สุนฺทรภาเวนาติ–สุฏฺฐุ = ดี.
จาติ, ปวตฺตติ อสุนฺทรภาเวนาติ–ทุฏฺฐุ = ชั่ว ดังนี้เป็นต้น.

อิ

๗. อิ ปัจจัย โดยมากลงหนปลายธาตุ เช่น:–
อสติ, ขิปียตีติ–อสิ = ดาบ.
กสียตีติ–กสิ = ไถนา.
อามสียตีติ–มสิ = หมึก, เขม่า.
กุ = เสียง; โอสฺส อวาเทโส (– อาเทศ โอ เป็น อว)
กพฺยติ, กเถตีติ–กวิ.
รวติ, คชฺชตีติ–รวิ = พระอาทิตย์.
สปฺปติ, ปวตฺตตีติ–สปฺปี = น้ำมันเนย, เนยใส.
คนฺเถตีติ–คณฺฐิ = ปม.
ราชติ, ปวตฺตตีติ–ราชี = แถว, ทิว.
กลียติ, ปริมียตีติ–กลิ = บาป.
พลนฺติ, ชีวนฺติ อเนนาติ–พลิ = มือ.
ถนติ นทตีติ–ถนิ = เสียง.
อจฺจียติ, ปูชียตีติ–อจฺจิ = เปลวไฟ.
วลนำ สงฺโกจนำ–วลิ = ย่น, หด. (หนัง เอ็น)

วลฺลียนฺติ สำวรียนฺติ สตฺตา เอตายาติ–วลฺลิ = เครือเถา ดังนี้เป็นต้น

๘. *ทฺยาทโย*–ศัพท์ที่ลง 'อิ' ปัจจัย เช่น 'ทธิ' เป็นต้น เป็นนิบาต เช่น:–

ฆตมาทธาตีติ–ทธิ = นมเปรี้ยว.
อูหติ, คจฺฉตีติ–อหิ = งู.
กมฺปติ, จลตีติ–กปิ = ลิง.
มนติ ชานาตีติ มุนิ = พระ, มุนี.
มนติ, มหคฺฆภาวำ คจฺฉตีติ–มณิ = แก้ว.
อิกฺขติ อเนนาติ–อกฺขิ = นัยน์ตา (เอา 'อ' แห่ง 'อกฺข' เป็น 'อิ')
กมติ, ยาตีติ–กิมิ = หนอน, ตัวพยาธิ (เอา 'กม' เป็น 'กิม')
ตุริโต ตรติ ยาตีติ–ติตฺติริ = นกกะทา.
กีฬนำ–เกฬิ = เล่น.
อุสฺสติ ทหตีติ–อุกฺขลิ = หม้อข้าว ดังนี้เป็นต้น

กิ

๙. *ยุวณฺณปนฺตา กิ*–อักษรตัวหน้าธาตุเป็น 'อิ' หรือ 'อุ' โดยมาก ให้ลง 'กิ' ปัจจัยหนปลายธาตุ แล้วเอา 'กิ' เป็น 'อิ' เช่น:–

สีลำ อิจฺฉตีติ–อิสิ = ฤษี.
คิรติ, ปสวติ ฉวิมำสสารภูตำ เภสชฺชาทีนิ–คิริ = ภูเขา.
สูเจติ สุนฺทรตฺตนฺติ–สุจิ = สะอาด.
รุจนฺติ เอตายาติ–รุจิ = ความปรารถนา ดังนี้เป็นต้น.

๑๐. *วป, วร, วส, รส, นภ, หร, หน, ปณา, อิณ* – หนปลายธาตุเหล่านี้ลง 'อิณ' ปัจจัย เช่น :–

วปนฺติ เอตายาติ – วาปี = บ่อน้ำ.

วาเรนฺติ เอเตนาติ – วาริ = น้ำ.

วสนฺติ เอตายาติ – วาสิ = ขวานถากไม้.

รสียติ, อสฺสาทนวเสน สโมสริยตีติ – ราสิ = กอง.

นภติ, หึสตีติ – นาภิ .

หาเรตีติ – หาริ = สวย, งามน่ารัก.

หนนฺติ เอเตนาติ – ฆาติ = เครื่องมือ, เครื่องประหาร, อาวุธ.

ปณติ, โวหรตีติ – ปาณิ = มีชีวิต.

ปณติ, โวหรติ เอเตนาติ วา – ปาณิ = ฝ่ามือ

อีณ

๑๑. *ภูคมาอีณ* – หนปลาย 'ภู' ธาตุและ 'คม' ธาตุในความหมายเป็นอนาคตกาล ให้ลง 'อีณ' ปัจจัย เช่น :–

ภวิสฺสตีติ ภาวี = จักเป็น, อาจเป็นได้.

คมิสฺสตีติ – คามี = จักถึง, จักไป, อาจถึง, อาจไป.

อี

๑๒. *ตนฺทลกฺขา อี* – หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'อี' ปัจจัย เช่น:–

ตนฺทนํ ตนฺที = เกียจคร้าน.

ลกฺขียนฺติ สตฺตา เอตายาติ – ลกฺขี = โชค, ศรี.

โร

๑๓. *คมา โร* – หนปลาย 'คม' ธาตุ ลง 'โร' ปัจจัย แล้วเอา 'โร' เป็น 'โอ' รานุพนฺเธนฺตสราทิสฺส ๔.๑๓๒ – โดยสูตรนี้ ให้ลบ 'อม' แห่ง 'คม' เสีย เช่น :–

คจฺฉตีติ – โค = วัว.

ก

๑๔. *อิภีกากรอรวกสกวาหิ โก* – หนปลายธาตุเหล่านี้ลง 'ก' ปัจจัย เช่น :–

เอติ ปวตฺตตีติ – เอโก = ผู้เดียว.

ภายนฺติ อสฺมา อิติ – เภโก = กบ.

กาติ, สทฺทํ กโรตีติ – กาโก = กา.

กโรติ วณฺณนฺติ – กกฺโก = สีชนิดหนึ่ง, น้ำตะโกหรือน้ำตะกู, ขี้ตะกอน.

อรติ, ยาตีติ – อกฺโก = ดวงอาทิตย์.

วกติ, โอทนมาททาตีติ – วกฺกํ = ม้าม.

สกฺโกตีติ – สกฺโก = องค์อินทร์.

วาติ พนฺธติ เอเตนาติ วาโก = เปลือกไม้.

๑๕. *อูกาทโย* – ศัพท์ลง 'ก' ปัจจัยเช่น 'อูกา' เป็นต้น เป็นนิบาต เช่น :–

อูหิยติ วิจินียตีติ – อูกา = เหา.

อุนฺทติ, ทฺรวํ กโรตีติ – อุทกํ = น้ำ.

ภายติ เอตสฺมาติ – ภีโก = ขลาด, กลัว.

สกฺโกติ ธาเรตุนฺติ – สิกฺกา = สาแหรก.

หิยติ สาธูหิ – หาโก = ความโกรธ.

สมฺพติ, อุทกํ มณฺเฑตีติ – สมฺพุโก = หอยนางรม.

ปุถติ, ปตฺถรติ อตฺตโน พาลภาวํ – ปุถุโก = โง่, คนโง่.

โสจนฺติ เอเตนาติ – สุกฺกํ = ขาว, สะอาด, สุก.

อุปจินนฺตีติ – อุปจิกา = ปลวก.

กมฺปติ, จลตีติ – ปงฺโก = โคลน, ตม (อาเทศ 'กมฺป' เป็น 'ปํ')

อุสตีติ – อุกฺกา = คบเพลิง, เปลวไฟ.

อุสติ, ฑหตีติ – อุมฺมุกํ = พืน.

วมียตีติ – วมฺมิโก = ปลวก.

มสียติ เปเมนาติ – มตฺถกํ = หัว (เอา 'ส' เป็น 'ตฺถ')

อาณก

๑๖. *ภีตฺวานโก* – หนปลาย 'ภี' ธาตุให้ลง 'อานก' ปัจจัย เช่น:–

ภายนฺติ เอตสฺมาติ – ภยานโก (อันน่ากลัวหรือทำท่ากลัวตามบทละคร)

อาณิก, อาฏก

๑๗. *สิงฺฆาอาณิกาฏกา* – หนปลาย 'สิงฺฆ' ธาตุให้ลง 'อาณิก' หรือ 'อาฏก' ปัจจัย เช่น :–

สิงฺฆายติ ปสฺสวตีติ – สิงฺฆาณิกา = น้ำมูก.
สงฺฆติ เอกีภาวํ ยาตีติ – สิงฺฆาฏกํ = ทางแยก, ทางแพร่ง.

อก

๑๘. *กราทิตฺวโก* – หนปลาย 'กร' ธาตุเป็นต้นให้ลง 'อก' ปัจจัย เช่น :–

กรียตีติ – กรโก = คนโทน้ำ.
กโรตีติ – กรโก = ลูกเห็บ.
สรติ อุทกเมตฺถาติ – สรโก = ขันน้ำ.
นรนฺติ ปาปุณนฺติ สตฺตา เอตฺถาติ – นรโก.
ตรนฺติ อเนนาติ – ตรโก = เรือ, แพ.
วาเรตีติ – วรโก = ลูกเดือย.
ชเนตีติ – ชนโก = พ่อ.
กนติ ทิพฺพตีติ – กนกํ = ทองคำ.
กฏติ, มทฺทติ นิวาเรติ ริปโวติ – กฏกํ = เมือง, นคร.
กุรตีติ – โกรโก = ยอด, ช่อ.
ถวียตีติ – ถวโก = ช่อดอกไม้, พวงมาลัย.

๑๙. *พลปเตหฺยาโก* – หนปลาย 'พล' และ 'ปต' ธาตุให้ลง 'อก' ปัจจัย เช่น :–

พลติ ชีวตีติ – พลากา = นกยางโทน.

ปตติ, ยาตีติ – ปตากา = ธง.

๒๐. *สามากทโย* ศัพท์ที่ลง 'อาก' ปัจจัย เช่น 'สามาก' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น :–

สาติ, เทหำ ตนุ ำ กโรตีติ – สามาโก = ข้าวฟ่าง.

ปีวติ รตฺตนฺติ ปีนาโก = ธนูพระศิว.

ควติ, นทติ เอเตนาติ – คฺวาโก = หมาก.

ปฏติ, ยาตีติ – ปฏากา = ธง.

สลติ, ยาตีติ – สลากา = ซี่, หมอผ่าตัด.

วิทติ, ชานาตีติ – วิทาโก = ผู้ฉลาด.

ปณียติ, โวหรียตีติ – ปีณฺยาโก = กากมะพร้าว, ชอล์ค.

กิก

๒๑. *วิจฺฉาลคมมุสา กิโก* – หนปลาย 'วิจฺฉ' 'อล' 'คม' และ 'มุส' ธาตุ ให้ลง 'กิก' ปัจจัย เช่น :–

วิจฺฉติ, ยาตีติ – วิจฺฉิโก = แมลงป่อง.

อลติ, พนฺธติ เอเตนาติ – อลิกำ = พูดพล่อย ๆ.

คจฺฉตีติ – คมิโก = ผู้ไป.

มุสติ, เถเนตีติ – มูสิโก = หนู.

๒๒. *กึกณิกาทโย* – ศัพท์ที่ลง 'กิก' ปัจจัยเป็น 'กึกณิกา' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น :–

กณติ, สทฺทำ กโรตีติ – กึกณิกา = กระดึง.

มุทนฺติ เอตายาติ – มุทฺทิกา = แหวน, ผลมะทราง.

มหียติ ปูชิยตีติ – มหิกา = หิม, น้ำค้าง.

กลียติ, ปริมียตีติ – กลิกา = ยอด, ช่อ.

สปฺปติ, คจฺฉตีติ – สิปฺปิกา = หอย. ดังนี้เป็นต้น.

กึก

๒๓. *อิสากีโก* – หนปลาย 'อิส' ธาตุ ให้ลง 'กึก' ปัจจัย เช่น :–

อิจฺฉียตีติ – อิสีกา = จมูก, กระเช้าหวาย.

ณุก

๒๔. *กมปฑาณุโก* – หนปลาย 'กม' และ 'ปท' ธาตุ ให้ลง 'ณุก' ปัจจัย เช่น :–

กเมตีติ – กามุโก = ผู้ใคร่.

ปชฺชติ, ยาติ เอตายาติ – ปาทุกา = รองเท้า.

ณูก

๒๕. *มณฺฑสลา ณูโก* – หนปลาย 'มณฺฑ' และ 'สล' ธาตุให้ลง 'ณูก' ปัจจัย เช่น :–

มณฺเฑติ, ชลำ ภูเสตีติ – มณฺฑูโก = กบ.

สลติ, โคจรตฺถำ อุปยาตีติ – สาลูก = เหง้าบัว.

๒๖. *อุลูกาทโย* – ศัพท์ที่ลง 'ณุก' ปัจจัย เช่น 'อุลูก' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น :–

อุลติ, คเวสตีติ – อุลูโก = นกฮูก, นกเค้าแมว.

มญฺญตีติ–มธุโก = ต้นไม้ (ต้นอโศก) (เอา 'น' แห่ง 'มน' ธาตุเป็น ธ)

ชลตีติ – ชลูกา = ปลิง ดังนี้เป็นต้น

สก

๒๗. *กสา สโก* – หนปลาย 'กส' ธาตุให้ลง 'สก' ปัจจัย เช่น:–

กสฺสตีติ – กสฺสโก = ชาวนา, กสิกร.

ติก

๒๘. *กรา ติโก* – หนปลาย 'กโรติ' ให้ลง 'ติก' ปัจจัย เช่น:– กโรนฺติ กีพฺ เอตฺถาติ–กตฺติกา=เดือนกัตติกา, เดือนมีพระจันทร์เต็มดวงใกล้หมู่ดาวกัตติกา หรือดาวลูกไก่.

ฐ กณฺ

๒๙. *อิสา ฐกณฺ*–หนปลาย 'อิส' ธาตุ ให้ลง 'ฐกณฺ' ปัจจัย เช่น:– อิจฺฉียตีติ–อิฏฺฐกา=อิฐ.

ข

๓๐. *สมา โข*–หนปลาย 'สม' ธาตุให้ลง 'ข' ปัจจัย เช่น:– อุปสเมตีติ–สงฺโข=หอยสังข์.

๓๑. *มุขาทโย*–ศัพท์ที่ลง 'ข' ปัจจัย เช่น 'มุข' เป็นต้นเป็นศัพท์นิบาต เช่น:– มุนนฺติ, พนฺธนฺติ เอเตนาติ–มุขํ.

สยนฺติ เอตฺถ อูกา กุสุมาทโย วาติ–สิขา=ปลาย, ยอด, หงอน, หงอนนกยูง

วิสนฺติ เอตฺถ, ปวิสนฺติ วาติ–วิสิขา = ตรอก, ซอก, จอบ, เสียม.

กนติ, ทิปฺปตีติ–นิกฺโข=แท่งทอง, ล้วนแล้วด้วยทอง.

มยติ ยาตีติ–มยูโข=ประกายแดด, รัสมี, แสง, พยับแดด.

ลุนาติ, ฉินฺทติ โสภนฺติ–ลูโข=เศร้าหมอง, หยาบ, ขรุขระ.

อรนฺติ, ยนฺติ เอเตนาติ–อกฺโข=ลูกสะกา, ลูกเต๋า.

ยสติ, ปยตติ พลิมาหรณตฺถายาติ–ยกฺโข=ยักษ์.

รุหติ, ชเนตีติ–รุกฺโข=ต้นไม้.

อุสติ, ทหติ กายคฺคินาติ–อุกฺโข=วัวผู้

สหติ, อตฺตนิ กตาปราธํ ขมตีติ–สโข=มิตร, เพื่อน ดังนี้เป็นต้น.

คกฺ

๓๒. *อช วช มุท คท คมา คกฺ* – หนปลายธาตุเหล่านี้ ให้ลง 'คกฺ' ปัจจัย เช่น:–

อชติ, คจฺฉติ เสฏฺฐภาวนฺติ–อคฺโค=เลิศ, ยอดเยี่ยม.

วชติ, สมูหตฺตำ คจฺฉตีติ–วคฺโค=พวก, รวม.

มุทนฺติ เอเตนาติ–มุคฺโค=ถั่วเขียว.

คทตีติ–คคฺโค=ฤษีตนหนึ่ง.

คจฺฉตีติ – คงฺคา (เอา 'ม' แห่ง 'คม' ธาตุเป็นนิคคหิตโดยสูตรนี้ว่า มนานำ นิคฺคหีตำ–๕.๙๖)

๓๓. *สิงฺคาทโย*–ศัพท์ที่ลง 'คกฺ' ปัจจัย เช่น 'สิงฺค' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาตเช่น:– สยติ ปวตฺตติ มตฺถเกติ – สิงฺคำ=เขา (รัสสะ 'สี' ธาตุและลงนิคคหีตอาคม)

ผุรติ, จลตีติ–ผุลิงฺโค–ลูกไฟ, ประกายไฟ, ถ่านไฟ
อุจฺจลติ, กมฺปตีติ–อุจฺจาลิงฺโค=หนอนกะสือ, แมลงบุ้งขน, หิงห้อย
กลติ, นาทำ กโรติ พหุราชิกายาติ–กลิงฺโค=ทักขิณบถ, แคว้นกลิงค์
ภมตีติ–ภิงฺโค=ผึ้ง, แมลงภู่
ปตนฺโต คจฺฉตีติ–ปฏงฺโค, ปฏโค=แมลงบุ้ง

คิ

๓๔. *อคาคิ*–อค=กุฏิลคมเน. หนปลายธาตุนี้ (อค ธาตุ) ให้ลง 'คิ' ปัจจัย เช่น:–
อคติ, กุฏิโล หุตฺวา คจฺฉตีติ–อคฺคิ=ไฟ.

คุ

๓๕. *ยาวลาคุ*–หนปลาย 'ยา' และ 'วล' ธาตุ ให้ลง 'คุ' ปัจจัย เช่น:–
ยา=ปาปุณเน. ยาตีติ–ยาคุ=ข้าวยาคู.
วลียติ, สำวรียตีติ–วคฺคุ=ไพเราะ, ยาม, ดี.

๓๖. *เผคฺวาทโย*–ศัพท์ที่ลง 'คุ' ปัจจัย เช่น 'เผคฺคุ' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น:–
ผลติ, นิฏฺฐานำ คจฺฉตีติ–เผคฺคุ=หาแก่นมิได้, กระพี้.
ภรตีติ–ภคุ=ชื่อฤษีตนหนึ่ง
หิโนติ, ปวตฺตตีติ–หิงฺคุ=มหาหิงคุ์.
กมียตีติ–กงฺคุ=ข้าวฟ่าง ดังนี้เป็นต้น

ฆ

๓๗. *ชนาโฆ*–หนปลาย 'ชน' ธาตุ ให้ลง 'ฆ' ปัจจัย เช่น:–
ชายติ คมนเมตายาติ–ชงฺฆา (เอา 'น' แห่ง 'ชน' ธาตุเป็นนิคหีตตามสูตรว่า – มนานำ นิคฺคหีตำ ๕.๙๖)

๓๘. *เมฆาทโย*–ศัพท์ที่ลง 'ฆ' ปัจจัยเช่น 'เมฆ' เป็นต้นเป็นศัพท์นิบาตเช่น:–

เมหติ, สิญฺจตีติ–เมโฆ (มิห=เสจเน. ห โลโป).

มุยฺหนฺติ สตฺตา เอตฺถาติ–โมโฆ=เปล่า, ว่างเปล่า.

เสติ, ลหุ หุตฺวา ปวตฺตตีติ–สีฆ=เร็ว, พลัน.

นิทหตีติ–นิทาโฆ=ฤดูร้อน.

มหียติ, ปูชิยตีติ–มฆา=ชื่อนักษัตรดวงหนึ่ง. ดังนี้เป็นต้น

จ

๓๙. *จุ–สร–วรา – โจ* – หนปลายธาตุเหล่านี้ให้ลง 'จ' ปัจจัย เช่น:–

จวติ รุกฺขาติ–โจจฺ=กล้วยตานี, กล้วยป่า, ต้นกล้วย.

สรติ, อายติ ทุกฺขํ หึสตีติ–สจฺจ=ความสัตย์

วาเรติ สุขนฺติ–วจฺจ=ขี้

จุ, อีจิ

๔๐. *มราจุ อีจิ* จ–หนปลาย 'มร' ธาตุ ให้ลง 'จุ' และ 'อีจิ' ปัจจัย และ 'จ' ปัจจัยบ้างก็ได้ เช่น:–

มรณ=มจฺจุ=ความตาย

มาเรติ, อนฺธการ วินาเสตีติ–มรีจิ=ประกายแดด, พยับแดด

มรตีติ มจฺโจ=สัตว์, ผู้จำต้องตาย.

ฉิกฺ

๔๑. *กุส–ปสา ฉิกฺ*–หนปลายธาตุเหล่านี้ ให้ลง 'ฉิก' ปัจจัย เช่น:–

กุสียติ, อกฺโกสียตีติ–กุจฺฉิ=ท้อง, เยื่อบุช่องท้อง (พุง)

ปสียติ พาธียติ เอตฺถาติ–**ปจฺฉิ**=กระเช้า, กระบุง.

ฉุกฺ

๔๒. *กส–อุสา ฉุกฺ*–หนปลายธาตุเหล่านี้ ให้ลง 'ฉุก' ปัจจัย เช่น:–

กสนฺติ, วิเลขนฺติ เอตฺถาติ–**กจฺฉุ**=หิด.

โฉ

๔๓. *อส–มส–วท–กุจ–กจา โฉ* – หนปลายธาตุเหล่านี้ให้ลง 'ฉ' ปัจจัย เช่น:–

อสติ, ขีปตีติ–**อจฺโฉ**=หมี.

อามสติ ชลนฺติ–**มจฺโฉ**=ปลา.

วทตีติ–**วจฺโฉ**=ลูกโค.

กุจียติ, สงฺโกจียติ–**โกจฺโฉ**=ตั่ง, เก้าอี้.

กจียติ, พนฺธียตีติ–**กจฺโฉ**=ทุ่งนา, ที่ดิน, เฉอะแฉะ, รักแร้.

๔๔. *คุจฺฉาทโย*–ศัพท์ที่ลง 'ฉ' ปัจจัย เช่น 'คุจฺฉ' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น:–

โคปียตีติ–**คุจฺโฉ**=ช่อดอกไม้, พวงมาลัย.

ตุสนฺติ อเนนาติ–**ตุจฺฉ**ำ=มุสา, ปด, โกหก.

โปสนฺติ ตนุมเนนาติ–**ปุจฺโฉ**=หาง (ม้าเป็นต้น) ดังนี้เป็นต้น

อุฏฺ, ชุ

๔๕. *อรา–ชุ อุฏฺ จ* – หนปลาย 'อร' ธาตุ ลง 'ชุ' ปัจจัย. อาเทศ 'อร' เป็น 'อุ' เช่น:–

อรติ, อกุฏิลภาเวน ปวตฺตตีติ–อุชุ=ตรง,

๔๖. *รชฺชาทโย*–ศัพท์ที่ลง 'ชุ' ปัจจัย เช่น 'รชฺชุ' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น:–

รุนฺธนฺติ เอเตนาติ–รชฺชุ=เชือก (เอ 'รุธ' ธาตุเป็น 'รธ')

อามญฺฑิตฺถาติ–มญฺชุ=ดี, งาม. ดังนี้เป็นต้น

ณกฺ

๔๗. *คิธาณกฺ*–*คิธ*=อภิกงฺขายํ. หนปลาย 'คิธ' ธาตุ ลง 'ณกฺ' ปัจจัย เช่น–

เคธตีติ–คิชฺโฌ=แร้ง.

๔๘. *วญฺฌาทโย*–ศัพท์ที่ลง **'ณก'** ปัจจัย เช่น 'วญฺฌ' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น:–

วน = ยาจเน. วโนติ, อตฺตานํ อนุภวิตุ ยาจตีติ– **วญฺโฌ** = ต้นไม้ไม่มีผล

วญฺฌา=หญิงหมัน. เมื่ออาเทศ 'วน' เป็น 'วิน' แล้ว เป็นรูปศัพท์ดังนี้:–

วิญฺโฌ วิชฺโฌ=ภูเขา, สญฺชยตีติ–สชฺฌ=เงิน. ดังนี้เป็นต้น.

ณ

๔๙. *กม–ยชา โณ*–หนปลายธาตุเหล่านี้ลง 'ณ' ปัจจัย เช่น:–

กมียตีติ–**กญฺญา**=หญิงสาว (เอา 'ม' แห่ง 'กม' ธาตุ เป็นนิคฺคหีต).

ยชนฺติ อเนนาติ–**ยญฺโญ**=เครื่องบูชา.

๕๐. *ปุณา ณ์*–หนปลาย 'ปุ' ธาตุ ลง 'ณ' ปัจจัย บ้างก็ได้ เช่น:–

ปุณาติ, สุนฺทรตฺตำ กโรตีติ–**ปุณฺณ์**=บุญ, กุศลกรรม.

๕๑. *อร–หา โณ หาสฺสหิรญฺจ*–หนปลาย 'อร' และ 'หา' ธาตุ ลง 'ณ' ปัจจัย. และอาเทศ 'หา' เป็น 'หิรญ' เช่น:–

อรียเต, คมฺยเตติ–**อรณฺณ์**=ป่า.

ชหาติ สตฺตานำ หีนตฺตนฺติ–หิรญฺณ์=เงิน, ทอง, ทรัพย์.

กีฏ

๕๒. *กิร–ตรา–กีโฏ*–หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง "กีฏ" ปัจจัย เช่น:–

โสเภตุเมตฺถ รตนานิ วิกิรียนฺตีติ–**กิรีฏำ**=มกุฏ.

ตรนฺติ, ยนฺติ สุรูปตฺตมเนนาติ–ติรีฏำ=ผ้าโพกหัว.

อฏ

๕๓. *สกาทีหฺยโฏ*–หนปลาย 'สก' ธาตุเป็นต้น ลง 'อฏ' ปัจจัย เช่น:–

สกฺโกติ ภารำ วหิตุนฺติ–**สกโฏ**=เกวียน, รถ.

อกสิ, นิโรชตฺตำ อคมีติ–กสฏำ=ความชั่ว, กาก, ไม่น่ารัก.

กโรติ อมนายนฺติ–**กรโฏ**=อีกา.

มกฺกติ จลตีติ–**มกฺกโฏ**=ลิง.

เทวียติ ปูชียตีติ–**เทวโฏ**=ฤษี.

กมติ, อิจฺฉติ อาโรหตฺตนฺติ–กมโฏ=เล็กแคระ, เตี้ยเกินขนาด,

๕๔. *มกุฏ–อาวาฏ–กวาฏ–กุกกุฏฺฏา–* ศัพท์เหล่านี้เป็นนิบาต เช่น :–

มงฺเกติ, โสเภตีติ – **มกุฏฺ** = มกุฏ.
อวฺยเต, ขณฺฑเตติ – **อาวาโฏ** = หลุม, บ่อ.
กวติ, รวตีติ – กวาฏฺ = ประตู, บานประตู.
กุกติ, โคจรมาททาตีติ–กุกฺกุโฏ=ไก่.

จ

๕๕. *กม – อุส – กุส–กสา โจ* – หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'จ' ปัจจัย เช่น:–

โอทนาทีนิ กาเมตีติ – **กณฺโจ** = คอ.
โอทนาทีสุ อุณฺเหน อุสียตีติ – **โอฏฺโจ** = ปาก, ริมผีปาก.
กุสียติ, อกฺโกสียติ – **โกฏฺโจ** = ฉางข้าว, ยุ้งข้าว.
กสติ, ยาติ วินาสนฺติ กฏฺจ = พืน.

๕๖. *กุฏฺฐาทโย*–ศัพท์ที่ลง 'จ' ปัจจัย เช่น :– 'กุฏฺจ' เป็นศัพท์นิบาต เช่น :–

กุจฺฉียตีติ – กุฏฺจ = อันเขารังเกียจ .
กุณติ, นทตีติ – **กุณฺโจ** = อ่อนแอ, อ่อนเพลีย.
อกฺโกสียตีติ – **กุณฺโจ** = เพชฌฆาต, ผู้มีมือเท้าเปื้อนเลือด.
ทสติ เอตายาติ – ทาจา = เขี้ยว.
กามียติ ทินฺเนหีติ – **กมโจ** = บาตร, เต้ีย, แคระ, เต่า.
ผุสฺสตีติ – **ผุฏฺโจ** = สัมผัส, ถูกต้อง เป็นต้น .

อณฺฑ

๕๗. *วร–กรา อณฺโฑ* – หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'อณฺฑ' ปัจจัย เช่น :–

อตฺตนิ เปมํ วารยตีติ – **วรณฺโฑ** = สิว, ตุ่มที่ผุดขึ้นบนใบหน้า.
กรียตีติ – **กรณฺโฑ** = กลัก (กลักไม้ไผ่)

ฑ

๕๘. *มนนฺตา โฑ*– หนปลายธาตุที่มี ม การันต์ หรือ น การันต์ โดยมากลง 'ฑ' ปัจจัย เช่น :–

สม = อุปสเม. สมนํ – **สณฺฑ** = จำนวนมาก, กอง, เป็นดง.
กมติ ยาตีติ – กณฺโฑ = ลูกศร, แผนก, ตอน, ปริเฉท.
ทมฺยนฺเต **อเนนาติ** – ทณฺโฑ = โทษ, การทำโทษ.
อมนฺติ, **อุปฺปชฺชนฺติ** เอตฺถาติ – **อณฺโฑ** = ไข่.
คจฺฉติ สูนภาวนฺติ – **คณฺโฑ** = ผี, แก้ม, กระพองช้าง.
รมนฺติ เอตฺถาติ – รณฺฑา = แม่หม้าย.
มญฺญนฺติ เอเตนาติ – **มณฺโฑ** = น้ำใส, แป้งเปียก, ฟองไข่.
ขณฺฑีติ – **ขณฺโฑ** = น้ำตาลกรวด.
ลมติ, หึสติ สุจิภาวนฺติ – **ลณฺโฑ** = ก้อนดิน ดังนี้เป็นต้น.

๕๙. *กุณฺฑาทโย*– ศัพท์ที่ลง ฑ ปัจจัย เช่น 'กุณฺฑ' มีเสมอไป เช่น :–

กามียตีติ **กุณฺฑ** = ภาชนะ, คนโทน้ำ.
มญฺญติ หิตาหิตนฺติ – **มุณฺโฑ** = หัวโล้น.

ตโนติ เอเตนาติ – **ตุณฺฑ** = จงอยปาก.

อีรติ กมฺปตีติ – **เอรณฺโฑ** = ต้นละหุ่ง, หางราชสีห์

สุคนฺธ เสวตีติ – สิขณฺโฑ = มวยผม, จุก ดังนี้เป็นต้น.

กิณ

๖๐. *ติช–กส–ตส–ทกฺขา กิโณ ชสฺส โข* จ– หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'กิณ' ปัจจัย และเอา 'ช' เป็น 'ข' เช่น :–

เตชียิตฺถาติ – ติขิณ = กล้าแข็ง.

กสติ ปวตฺตติ – กสิณ = ไม่เหลือ, ไม่มีขีดขั้น.

ตสน ตสินา = ตัณหา, โลภ.

ทกฺขติ วุฑฺฒึ คจฺฉติ เอเตนาติ – ทกฺขิณา = ทักษิณา, ทาน.

ณิ

๖๑. *วี อาทิโต ณิ* – หนปลายธาตุ 'วี' เป็นต้น ลง 'ณิ' ปัจจัย เช่น :–

วียตีติ – เวณิ = มวยผม.

เสวน – เสณิ = ชุมนุมชนที่มีศิลปเสมอกัน.

นิเสวียตีติ – นิเสณิ = บันได.

สปติ, ปสฺสวตีติ – โสณิ = สะเอว, ตะโพก.

ทิวติ, วหตีติ – โทณิ = เรือชะล่า, เรือขุด.

กียเตติ – เกณิ = การซื้อ. ดังนี้เป็นต้น.

อณิ

๖๒. *คหาทีหฺยณิ*— หนปลายธาตุ 'คห' เป็นต้นลง 'อณิ' ปัจจัย เช่น :—

คณฺหาตีติ — คหณิ = ไฟธาตุที่ย่อยอาหาร.

อรียติ, คมียตีติ — อรณี = ไม้สีไฟ.

ธาเรตีติ — ธรณี = แผ่นดิน.

สรียติ, คมียตีติ — สรณิ = หนทาง.

ตรนฺติ อเนนาติ — ตรณิ = เรือสำเภา.

ณุ

๖๓. *รี—วี—หา หิ—ณุ* — หนปลายธาตุเหล่านี้ลง ลง 'ณุ' ปัจจัย เช่น :—

รียติ ปสฺสวตีติ — เรณุ = ละออง, เกสรดอกไม้.

เวติ, ปวตฺตตีติ — เวณุ = ไผ่, อ้อ, รวก.

ภาติ, ทิปฺปตีติ — ภาณุ = แสงสว่าง, แสง.

๖๔. *ขาณุวาทโย*— ศัพท์ที่ลง 'ขาณุ' ปัจจัยเป็นต้น เป็นนิบาต เช่น :—

ขณฺณติ อวทาริยตีติ — ขาณุ = ตอไม้.

ชายติ คมนมเนนาติ — ชาณุ, ชณฺณุ = อวัยวะเป็นเครื่องให้เกิด, หัวเข่า

หรียตีติ — หเรณุ = สิ่งที่มีกลิ่น, ต้นหนาด.

ณ

๖๕. *กุวาทิโต โณ* – หนปลาย 'กุ' ศัพท์เป็นต้นลง 'ณ' ปัจจัย เช่น :–

กวติ นทติ เอตฺถาติ – โกโณ = มุม, แง่, กลอง, คันเครื่องดนตรี เช่น คันพิณ, คันซอ, ปลายดาบ.

สุโณตีติ – โสโณ = หมา, คน.

ทวติ ปวตฺตตีติ – โทโณ = ทะนานเครื่องตวง.

วิรูปตฺตำ วาเรตีติ – วณฺโณ = สี.

สวนำ กโรตีติ – กณฺโณ = หู.

ปณียติ, โวหรียตีติ – ปณฺโณ = ผัก, ใบไม้, หนังสือ.

ตายตีติ – ตาณำ = ป้องกัน, รักษา.

นิลียนฺติ เอตฺถาติ – เลณำ = ถ้ำ, ที่ซ่อนเล้น.

ณกฺ

๖๖. *สุวีหิณกฺ* – หนปลาย 'สุ' ธาตุ และ 'วี' ธาตุ ลง 'ณกฺ' ปัจจัย เช่น:–

สุโณตีติ – สุโณ = หมา.

วียตีติ – วีณา = พิณ.

๖๗. *ติณาทโย* – ศัพท์เช่น 'ติณ' ลง 'ณ' ปัจจัยเป็นศัพท์นิบาต เช่น :–

ตีช = ในความแหลมคม ลบ 'ช' เสีย

เตเชติ เอเตนาติ – ติณำ = หญ้า.

ลียติ, รสโต สพฺพตฺถ อลฺลียตีติ – โลณํ = เกลือ.

คจฺฉตีติ – โคโณ = วัวผู้.

หรียตีติ – หริโณ = กวาง.

อตฺตโน ลูขภาเว สมฺปตฺเต อีรตี กมฺปตีติ – อิริณํ = ทุ่งนา, ทะเลทราย

อภิตฺถวียตีติ – ถูณํ = นคร, เมือง.

ถูโณ = เสา.

๖๘. *รวณ–วรณ–ปูรณาทโย* ศัพท์ เช่น รวณ เป็นต้น สำเร็จรูปโดยลง 'อณ' ปัจจัย เช่น :–

รวตีติ – รวโณ = นกปูด, นกแขกเต้า.

วาเหตีติ – วรโณ = กำแพง ๔ ด้าน.

ปูรียเต อเนนาติ – ปูรโณ = เครื่องตวง, เต็ม.

อติ

๖๙. *ปา–วสา อติ* หนปลาย 'ปา' ธาตุและ 'วส' ธาตุลง 'อติ' ปัจจัยแล้วลบอักษรตัวต้นเสีย เช่น :–

ปาติ, รกฺขตีติ – ปติ = เจ้า, ผัว.

วสนฺติ เอตฺถาติ – วสติ = เรือน,

ตุ

๗๐. *ธา–หิ–สิ–ตน–ชน–คม–สจา ตุ–* หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'ตุ' ปัจจัยเช่น ;–

ธาเรตีติ – ธาตุ = ธาตุทองคำเป็นต้น.

หิโนติ, ปวตฺตติ ผลํ เอเตนาติ – เหตุ = เหตุ.

เสวียติ ชเนติ อิติ – เสตุ = สะพาน.

ตนฺยเตติ – ตนฺตุ = เส้นด้าย.

ชนียเต กมฺมกิเลเสหีติ – ชนฺตุ.

ชายติ กมฺมกิเลเสหิ – ชนฺตุ.

ชรตีติ – ชตฺตุ = คอหอย.

คจฺฉตีติ – คนฺตุ = ผู้ไป.

สจติ, สเมตีติ – สตฺตุ = ข้าวตู.

๗๑. *อริสฺสุฏฺเจ*– เมื่อลง 'ตุ' ปัจจัยแล้ว อาเทศ 'อร' (=ไป) เป็น อุ เช่น:–

อรติ ปวตฺตตีติ – อุตุ = ฤดู.

๗๒. *ปีตาทโย*– ศัพท์ที่ลง 'ตุ' ปัจจัย เช่น 'ปีตุ' เป็นนิบาต เช่น:–

ปา = รกฺขเน. อสฺส อิตฺตํ. ปาติ, รกฺขตีติ – ปิตา.

มาเนตีติ – มาตา.

ภาตีติ – ภาตา = พี่, น้อง.

ธา = ธารเณ: อาสฺส อิตฺตํ: ธารียตีติ – ธีตา = ลูกหญิง.

ทุหติ, พนฺธเว ปปูเรตีติ – ทุหิตา = ลูกหญิง.

ชน = ชนเน: อสฺส อาตฺตํ: มา จนฺตาเทโส:

ปปุตฺเต ชเนตีติ – ชามาตา = ลูกเขย.

นหียติ, พนฺธียติ เปเมนาติ นตฺตา = หลาน.

หวติ, ปูเชตีติ – โหตา = ผู้บูชา, พราหมณ์.

ปุนาติ, อายตึ ภวึ ปวิตฺตึ กโรตีติ – โปตา = หลาน.

รตุ

๗๓. *ชนกรา รตุ*–หนปลายธาตุ 'ชน' และ 'กร' ลง 'รตุ' ปัจจัย ลบ 'ร' และอักษรสุดธาตุเสีย เช่น :–

ชนยตีติ – ชตุ = ครั่ง, ยางไม้.

กริยตีติ – กตุ = พลีกรรมทางศาสนา.

อุนฺต

๗๔. *สกา อุนฺโต – สก* = สตฺติยึ (สกธาตุ เป็นไปในความอาจ, สามารถ) หนปลายธาตุนี้ ลง 'อนฺต' ปัจจัย เช่น :–

(อากาเส คนฺตุึ) สกฺโกตีติ – สกุนฺโต = นก.

โอต

๗๕. *กปา โอโต – กป* = *อจฺฉาทเน* (ปกปิด, นุ่งห่ม, คลุม) หนปลายธาตุ นี้ลง 'โอต' ปัจจัย เช่น :–

กปตีติ – กโปโต = นกพิราบ, นกเขา. เอา 'ต' เป็น 'ฏ' ในที่ทุกแห่ง กโปโต = กโปโฏ.

อนฺต

๗๖. *วสาทีหฺยนฺโต* – หนปลาย 'วส' ธาตุเป็นต้น ลง 'อนฺต' ปัจจัย เช่น :–

วสนฺติ เอตสฺมึ กาเล กีฬาปสุตา อิติ – วสนฺโต.

รุหติ, ชายตีติ – รุหนฺโต = ต้นไม้, ชื่อมฤคราช (พญาเนื้อ) ตัวหนึ่ง ภทฺท = กลฺยาเณ = ภทฺทิสฺส สโยคาทิโลโป = ภชฺชติ กลฺยาณ-ธมฺมนฺติ – ภทนฺโต = บรรพชิต.

นทนฺติ เอตายาติ – นนฺทนฺโต = เพื่อน.

ชีวนฺติ เอตายาติ – ชีวนฺตี = ยา.

สูยตีติ – สวนฺโต = แม่น้ำ.

โรทาเปตีติ – โรทนฺตี = ยา.

อวติ รกฺขตีติ – อวนฺตี = ชนบท.

๗๗. หิสีนํ มุกฺจ – หนปลายธาตุ 'หิ' และ 'สิ' ลง 'อนฺต' ปัจจัยและลง 'ม' อาคม หนปลายธาตุนั้น เช่น :–

หิโนติ, อยติ ปวตฺตติ เอตสฺมินฺติ – เหมนฺโต = ฤดูเหมันต์.

สยนฺติ เอตฺถ อูกา กุสุมาทโยติ – สีมนฺโต = เขตแดน.

อิต

๗๘. หร – รุห – กุลา อิโต – หนปลายธาตุเหล่านี้ลง 'อิต' ปัจจัย เช่น :– อตฺตโน สิเนหํ หรตีติ – หริโต = สีเขียว.

รุหตีติ – โรหิโต = ปลาตะเพียน.

รุหติ, สรีเร วฺยสนวเสนาติ – โรหิตํ (รสฺส ลตฺเต – โลหิตํ) = เลือด

อตฺตโน คุณํ กุลิติ, ปตฺถรตีติ – โกลิโต = พระอัครสาวกองค์ที่ ๒, ชื่อหมู่บ้านที่พระอัครสาวกองค์นั้นเกิด.

อต

๗๙. *ภราทีหฺยโต* – หนปลายธาตุ 'ภร' เป็นต้นลง 'อต' ปัจจัย เช่น :–

ภรตีติ – ภรโต – ตัวละคร.

รญฺชนฺติ เอตฺถาติ – รชตำ = เงิน.

ยชิตพฺโพติ – ยชโต = ไฟ.

ปจตีติ – ปจโต = คนทำกับข้าว.

อาตกฺ

๘๐. *กิราทีหฺยาตกฺ* – หนปลายธาตุ 'กิร' เป็นต้น ลง 'อาตกฺ' ปัจจัย เช่น :–

กิรตีติ – กิราโต = คนป่า, สายบรรทัด, ชนวน. เมื่อเอา 'ร' เป็น 'ล' มีรูปเป็น กิลาโต.

อลตีติ – อลาตำ = พืน.

จิลตีติ – จิลาโต = ปลาชนิดหนึ่ง.

อตฺต

๘๑. *อมาทีหฺยตฺโต* – หนปลายธาตุ 'อม' เป็นต้น ลง 'อตฺต ปัจจัย เช่น :–

อมติ, กาลนฺตรำ ปวตฺตตีติ – อมตฺตำ = ภาชนะ, เครื่องใส่ของ.

ปุพฺพสรโลโป = มานำ – มตฺตำ = มาตรา, ปริมาณ, เครื่องชั่ง, ตวง, วัด,

วารนฺติ อเนนาติ – วรตฺตำ = สายเชือก, บังเหียนม้า.

กลติ, ปริจฺฉินฺทตีติ – กลตฺตำ = เมีย.

๘๒. *วาทีหิ โต* – หนปลายธาตุ 'วา' ลง 'ต' ปัจจัย เช่น :–

วายตีติ – วาโต = ลม.

ตายตีติ – ตาโต = พ่อ.

ตโนตีติ – ตนฺตำ = เชื้อสาย.

ทมตีติ – ทนฺโต = ฟัน

อมติ, ยาตีติ – อนฺโต = จบ, สุด.

เสวียตีติ – เสโต = ขาว, ผ่อง .

สุณนฺติ อเนนาติ – โสตำ = หู

สวตีติ – โสโต = กระแสน้ำ, น้ำพุ.

ปุนียตีติ – โปโต = เด็ก.

โคปียตีติ – โคตฺตำ = โคตร, ตระกูล .

โยชนฺติ อเนนาติ – โยตฺตำ = เส้นเชือก.

มมายนฺเตหิ คยฺหตีติ – คตฺตำ = ร่างกาย .

อาพาธา นิรนฺตรำ อตติ ปวตฺตติ อิติ – อตฺตา = จิตใจ เป็นต้น.

ชิปียติ เอตฺถาติ – เขตฺตำ = นา.

ตกฺ

๘๓. *ฆราทีหิ ตกฺ* – หนปลายธาตุ 'ฆร' เป็นต้นลง 'ตกฺ' ปัจจัย เช่น :– ฆรติ, สิญฺจตีติ – ฆตำ – เนยใส, น้ำมันเนย.

เสวียตีติ – สีโต = ขาว, ผ่อง.

ทุพฺพลตฺตา ทวติ อุปตปตีติ–ทูต = ทูต.

มิชฺชติ, สิเนหตีติ – มิตฺโต = มิตร .

จินฺเตตีติ – จิตฺตำ = จิต.

โปสียตีติ – ปุตฺโต = ลูกชาย.

วินฺทติ ปีติมเนนาติ – วิตฺตํ = ทรัพย์.

วรณํ – วตฺตํ = ความประพฤติ เช่น พรหมจรรย์ เป็นต้น

๘๔. *เนตฺตาทโย* – ศัพท์เช่น 'เนตฺตา' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต ลง 'ตกฺ' ปัจจัย เช่น:–

นยติ ปาเปตีติ – เนตฺตํ = ตา.

กรณํ – กุตฺตํ = กริยา, การกระทำ.

กมติ ยาตีติ – กุนฺโต = เครื่องมือชนิดหนึ่ง, หอก.

สุฏฺฐุ รมตีติ – สูรโต = ผู้อยู่เป็นสุข, ผู้ขวนขวาย.

มิหติ, สิญฺจตีติ – มุตฺตํ = เยี่ยว.

ปาลียตีติ – ปลิตํ = ผมหงอก.

ปลิตํ ยสฺส อตฺถิ โส – ปลิโต. ปลิตา อิตฺถี.

มิหนํ – สิตํ = ยั้ม, หัวเราะ (อาเทศ 'มิ' เป็น 'สิ')

มิหนํ – มิหิตํ = ยั้ม, หัวเราะ.

กุสียติ, อกฺโกสียตีติ – กุสีโต = ขี้เกียจ.

เสนฺติ พนฺธนฺติ ฆราวาสํ เอตายาติ – สีตา = รอยไถ.

อถ

๘๕. *สมาทีหฺยโถ* – หนปลายธาตุ 'สม' เป็นต้น ลง 'อถ' ปัจจัย เช่น:–

สเมตีติ – สมโถ = สมาธิ.

ทรณํ – ทรโถ = ความกระวนกระวาย, เดือดร้อน.

ทมนํ – ทมโถ = ข่มขี่, ปราบปราม.

กิลมนำ – กิลมโถ = ความเหน็ดเหนื่อย, ความเพียรประกอบงาน, ความลำบาก.

สปนำ – สปโถ = การสาบานตัว, สบถ.

อาวสนฺติ เอตฺถาติ – อาวสโถ = เรือน, ที่อยู่อาศัย.

๘๖. *อุปวสา วสฺโสฏฺจ* – หนปลายธาตุ 'วส' มี 'อุป' เป็นบุพพบท ลง 'อถ' ปัจจัย แล้วอาเทศ 'วส' เป็น 'โอ' เช่น :–

อุปวสนฺติ เอตฺถาติ – อุโปสโถ = วันอุโบสถ, ช้างตระกูลที่ ๙.

ถกฺ

๘๗. *รมาถกฺ* – หนปลาย 'รม' ธาตุ ลง 'ถกฺ' ปัจจัย เช่น :– รมนฺติ, กิลนฺติ เอเตนาติ – รโถ.

๘๘. *ติตฺถาทโย* – ศัพท์ 'ติตฺถ' เป็นต้น เป็นศัพท์ นิบาต ลง 'ถกฺ' ปัจจัย เช่น :–

ตร – ตรเณ = อสฺส อิตฺตำ, ปรรูปาทิ.

ตรนฺติ อเนนาติ – ติตฺถำ = ท่าเรือ.

เสจตีติ – สิตฺถำ = ขี้ฝ้าย.

หสนฺติ อเนนาติ – หตฺโถ = มือ, คาว.

คายตีติ – คาถา, บทประพันธ์, บทร้อยกรอง.

อรนฺติ, ปวตฺตนฺติ อเนนาติ – อตฺโถ = ทรัพย์สิน.

โรคำ ตุทติ, ปีเพตีติ – ตุตฺถำ = ยา

ยุ – มิสฺสเน. ยุวตีติ – ยูโถ = ฝูงสัตว์.

ปฏิกูลตฺตา โคปียตีติ – คูโถ = อุจจาระ, ของไม่สะอาด เป็นต้น

ถุ

๘๙. *วส—มส—กุสา ถุ—* หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'ถุ' ปัจจัย เช่น :— วสนฺติ เอตฺถาติ — วตฺถุ = สิ่งที่บทหมายถึง (ปทารถ).

ทธึ อามสตีติ — มตฺถุ = กากนมที่เหลือจากทำเนย.

กุสตี, อกฺโกสติ เภรวนาทตฺตาติ — โกตฺถุ = หมาจิ้งจอก.

ถิ

๙๐. *สก—วสา ถิ—* หนปลายธาตุ 'สก' และ 'วส' ลง 'ถิ' ปัจจัย เช่น :—

สกฺโกติ คนฺตุมเนนาติ — สตฺถิ = ขา, ลำขา.

วสียติ อิจฺฉาทียตีติ — วตฺถิ = ลำไส้, กระเพาะ.

ถิกฺ

๙๑. *วีโต ถิกฺ—* หนปลายธาตุ 'วี' ลง 'ถิกฺ' ปัจจัย เช่น :—

วียนฺติ, คจฺฉนฺติ เอตายาติ วีถิ = ตรอก.

รถิณฺ

๙๒. *สริสฺมา รถิณฺ—* หนปลายธาตุ 'สร' ลง 'รถิณฺ' ปัจจัย เช่น :—

สาเรตีติ — สารถิ — สารถีขับรถ.

อิถิ

๙๓. *ตาตา อิถิ—* หนปลายธาตุ 'ตา' และ 'อต' ลง 'อิถิ' ปัจจัย เช่น :—

ตายติ, ปาเลตีติ – ติถิ.

อตติ, คจฺฉตีติ. – อติถิ.

ถี

๙๔. *อิสา ถี* – หนปลายธาตุ 'อิส' ลง 'ถี' ปัจจัยเช่น:–

อิจฺฉติ, อิจฺฉียตีติ วา – อิตฺถี = ผู้หญิง.

ทกฺ

๙๕. *รุท–ขิท–มุท–มท–ฉิท–สูท–สป–กมา–ทกฺ*–หนปลายธาตุ เหล่านั้น ลง 'ทกฺ' ปัจจัย เช่น:–

รุทตีติ – รุทฺโท – พระรุทร์, อุมาบดี (ผัวพระนางอุมา) เอา 'ร' เป็น 'ล' ลุทฺโท = พราน.

ขิทติ, อสหตีติ – ขุทฺโท = เล็กน้อย, ไม่สลักสำคัญ.

โมทนฺติ เอตายาติ – มุทฺทา = แหวน.

มชฺชนฺติ อสฺมินฺติ – มทฺโท = ชื่อชนบท มาทฺร.

ฉิชฺชตีติ – ฉิทฺทํ = ช่อง, โหว่ ขาด.

สูทติ, สามิเกหิ ภตี ปกฺขรตีติ – สุทฺโท = พวกศูทร์หรือพวกกรรมกร.

สปนฺติ อเนนาติ – สทฺโท = เสียง.

กามียตีติ กนฺโท = หัวมัน, เหง้าบัว, แห้ว.

๙๖. *กุนฺทาทโย* – ศัพท์ที่ลง 'ทกฺ' ปัจจัย เช่น 'กุนฺท' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น:–

กามียตีติ – กุนฺโท = มลิวัลย์

มญฺญเตติ – มนฺโท = โง่, อ่อน.

วุฌียติ, สำวรียตีติ—พุนฺโท=รากไม้, ที่เดิม, มูลประเทศ.
นินฺทียตีติ—นิทฺทา=ติเตียน.
อุนฺทติ, กิเลทตีติ—อุทฺโท=นาก.
สมฺมา อุนฺทติ, กิเลทตีติ—สมุทฺโท=ทะเล.
ปุลติ, หึสตีติ—ปุลินฺโท=คนป่า เป็นต้น

ทุ

๙๗. *ททา ทุ—ทท=ทาเน;* หนปลายธาตุนี้ลง 'ทุ' ปัจจัย เช่น:—
ทุกฺขำ ททาตีติ—ททฺทุ=ขี้กลาก, หิดเปื่อย, พุพอง.

ธ

๙๘. *ขณ—อน—ทม—รมา โธ—* หนปลายธาตุเหล่านี้ลง 'ธ' ปัจจัย เช่น:—

ญาเนน ขญฺญเตติ—ขนฺโธ=กอง.
อนติ, ชีวติ เอเตนาติ—อนฺโธ=บอด.
ทเมตพฺโพติ—ทนฺโธ=คนเขลา, คนขี้เกียจ.
รมนฺติ เอตฺถ สปฺปาทโยติ—รนฺธำ=รู, โพรง, ช่อง.

๙๙. *มุทฺธาทโย—* ศัพท์ที่ลง 'ธ' ปัจจัย เช่น 'มุทฺธ' เป็นศัพท์นิบาต ใช้น:—

โมทนฺติ เอตฺถ อูกาทโยติ—มุทฺธา=หัว.
อรนฺติ, ยนฺติ เอตฺถาติ—อทฺธา=หนทาง, กาลเวลา.
เคธตีติ—คทฺโธ—แร้ง.
ปฏิเวธตีติ—วิทฺธำ=สะอาด, ปราศจากมลทิน. เป็นต้น.

ธุกฺ

๑๐๐. *สีโต ธุกฺ* – หนปลายธาตุ 'สี' ลง 'ธุก' ปัจจัย เช่น :–
สยนฺติ เอตายาติ – **สีธุ** = เหล้าชนิดหนึ่ง.

กุน

๑๐๑. *วร–อร–กร–ตร–ทร–ยม–อชฺช–มิถ–สกา กุโน* – หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'กุน' ปัจจัย เช่น :–
วาเรตีติ – **วรุโณ** = เทพผู้เป็นใหญ่แห่งน้ำ, ท้าววรุณ, ต้นกุ่ม (รา นสฺส โณ ๕.๑๗๑).
อรติ, คจฺฉตีติ – **อรุโณ** = ดวงอาทิตย์.
ปรทุกฺเข สติ สาธูนำ หทยกมฺปนำ กโรตีติ – **กรุณา** = ความสงสาร.
พาลภาวำ อตริ, ตรตีติ – **ตรุโณ** = หนุ่ม, รุ่นหนุ่ม.
วิทาเรตีติ – **ทารุโณ** = กำไล, โหดร้าย.
ยเมติ, นาเสตีติ – **ยมุนา** = แม่น้ำ.
อชฺชติ, ธนสญฺจยำ กโรตีติ – **อชฺชุโน** – พระเจ้าแผ่นดิน, ไม้อัญชัน, รกฟ้าขาว.
มิโถ สงฺคโมติ – **มิถุนำ** = คู่, จับคู่.
สกฺโกติ อิติ – **สกุโณ** = นก.
สกุโน สกุโณ สกุณี.

อิน

๑๐๒. *อชา อิโน – อช, วช* = คมเน. หนปลายธาตุเหล่านี้ลง 'อิน' ปัจจัย เช่น :–
อชติ, วิกฺกยำ ยาตีติ – อชินำ = หนังสัตว์.

๑๐๓. *วิปีนาทโย* – ศัพท์ที่ลง 'อิน' ปัจจัย เช่น 'วิปีน' เป็นศัพท์นิบาต เช่น :–

วิปนฺติ เอตฺถาติ – วิปีนำ = ป่า.

สุปนฺติ เอเตนาติ สุปีนำ = เป็นที่น่าติเตียน, ฝัน.

ตุทนฺติ, สตฺเต ปีเพตีติ – ตุหินำ = น้ำค้าง, ลูกเห็บ, หนาวจนน้ำแข็ง.

กปฺปติ, ริปโว วิเชตุ สมตฺเถตีติ – กปฺปีโน = ราชา, พระเจ้าแผ่นดิน.

กมนฺติ เอตฺถ มีนาทโย ปวิสนฺตีติ – กุมินำ = ไซดักปลา, ลอบดักปลา, อวน, แห.

เทนฺติ เอเตนาติ – ทินำ = วัน.

กน

๑๐๔. *กิรากโน* – หนปลายธาตุ 'กิร' ลง 'กน' ปัจจัย เช่น :–

กิรนฺติ ปตฺถรนฺตีติ – กิรณา = แสงสว่าง, รัสมี, เรี่ยราย.

(รา นสฺส โณ ๕.๑๗๑ – โดยสูตรนี้ น ที่อยู่หลัง ร แปลงเป็น ณ)

นกฺ

๑๐๕. *ที – ชิ – อิ – มีหิ* นกฺ – หนปลายธาตุเหล่านี้ลง 'นกฺ' ปัจจัย เช่น :–

อเทสิ, ขยมคมาสิ อิติ – ทีโน = คนไร้ทรัพย์.

ปญฺจ มาเร อชินีติ – ชิโน = พระพุทธ.

เอสิ, อิสฺสรตฺตำ อคมาสีติ – อิโน = นาย.

มียเต หึสียเตติ = มีโน = ปลา

น

๑๐๖. *สิ – ธา – วิ – วาหิ โน –* หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'น' ปัจจัย เช่น:–

เสติ, พนฺธตีติ – เสโน = เหยี่ยวดำ, เหยี่ยวนกเขา. เสนา.

ธาเรตีติ – ธานา = ข้าวตอก.

เวติ, ปวตฺตตีติ – เวโน = ผู้เกิดตระกูลต่ำตระกูลหนึ่ง.

สตฺเตสุ วาติ, ปวตฺตตีติ – วานํ = ตัณหา.

๑๐๗. *อูนาทโย* – ศัพท์ที่ลง 'น' ปัจจัย เช่น 'อูน' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น :–

อูห = วิตกฺเก. ห โลโป. อูหนํ – อูโน = พร่อง, ไม่เต็ม, ยังขาดอยู่.

หิ = คติยํ. ทีฆรตฺตํ เหสิ, หินตฺตมคมีติ – หีโน.

วิ = จเย. ทีฆรตฺตํ จยนฺติ เอตฺถ รตนานีติ – จีโน = เมืองจีน.

หนิสฺส ชโฆ (เอา หนิ เป็น ชฆ).

หญฺญตีติ – ชฆนํ = ตะโพก, บั้นเอว.

ฆาติ ปวตฺตตีติ – เฆโน = ขโมย (เอา ฆ เป็น ถ).

อุนฺทียตีติ – โอทโน = ข้าวสุก (เอา 'อุนฺท' เป็น 'โอท')

รชฺชเต อเนนาติ = รชนํ = สี.

รญฺชติ เอตายาติ – รชนี = กลางคืน.

ปชฺชติ, คจฺฉตีติ – ปชฺชุนฺโน = พระอินทร์, เมฆ.

คจฺฉนฺติ เอตฺถ วิหงฺคมาทโยติ – คคนํ = อากาศ, ท้องฟ้า.

ดังนี้เป็นต้น.

ตน

๑๐๘. *วี–ปตา ตโน* – หนปลายธาตุเหล่านี้ลง 'ตน' ปัจจัย เช่น:–

เวติ, ปวตฺตติ เอเตนาติ–*เวตนํ*=ค่าจ้าง.

ปตนฺติ เอตฺถาติ–*ปตฺตนํ*=นคร, เมือง.

ตนกฺ

๑๐๙. *รมา ตนกฺ* – หนปลายธาตุ 'รม' ลง 'ตนกฺ' ปัจจัย เช่น :–

รมนฺติ เอตฺถาติ – *รตนํ*=แก้ว.

(คมาทิรานำ โลโป' นฺตสฺส ๕.๑๐๙–โดยสูตรนี้ลง 'ม' แห่งธาตุ 'รม').

นุกฺ

๑๑๐. *สู–ภาหิ นุกฺ* – หนปลายธาตุเหล่านี้ลง 'นุกฺ' ปัจจัย เช่น :–

ปสวียตีติ – *สูนุ*=ลูก.

ภาติ, ทิปฺปตีติ – *ภานุ*=ดวงอาทิตย์.

๑๑๑. *ธาสฺเสจ – ธา*=ธารเณ. หนปลายธาตุนี้ลง 'นุกฺ' ปัจจัย แล้วอาเทศ ธา เป็น เธ เช่น:–

ธาเรตีติ – *เธนุ*=โค.

อนิ

๑๑๒. *วตฺต—อฏ—อว—ธม—อเสหฺยนิ*—วตฺตนฺติ

เอเตนาติ—วตฺตนิ=กนฺนนทีฑี ? ความประพฤติ, หนทาง.

วตฺตนี=ทาง.

อฏเต, คมฺมเตติ—อฏนิ=มณฺจงฺโค ?

สตฺเต อวติ, รกฺขตีติ—อวนิ=แผ่นดิน.

ธมนฺตี เอเตน วีณาทโยติ—ธมนิ—ธมนี=เอ็น, สาย, เส้นประสาท.

ภณฺฑตฺถาย อสียเต, ขิปียเตติ—อสนิ=เพชร, ฟ้าผ่า.

นิ

๑๑๓. *ยุโต นิ—ยุ*=มิสฺสเน. หนปลายธาตุนี้ลง 'นิ' ปัจจัย เช่น:—

ยวนฺติ, สตฺตา อเนน เอกีภาวํ คจฺฉนฺตีติ—โยนี=อวัยวะในส่วนที่ลับ.

ป

๑๑๔. *จม—อาย—ปา—วปาโป*—หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'ป' ปัจจัย เช่น:—

จมนฺติ, อทนฺติ เอตฺถาติ—จมฺปา=ชื่อเมือง, นคร.

อเปสิ, อีสกมตฺตํ อคมาสีติ—อปฺปํ=เล็กน้อย.

อปายํ ปาติ, รกฺขตีติ—*ปาปํ*.

วปนฺติ เอตฺถาติ—*วปฺโป*=นา.

๑๑๕. *ยุ–ถุ–กูนำ ทีโฆ จ* – หนปลายธาตุเหล่านี้ลง 'ป' ปัจจัย และ ทีฆะ ธาตุเหล่านั้น เช่น :–

ยวนฺติ, สห วตฺตนฺติ เอตฺถาติ – *ยูโป* = หลักบูชายัญ, ปราสาท.

ถวียตีติ – *ถูโป* = เจดีย์, สถูป.

กวนฺติ, นทนฺติ เอตฺถาติ – กูโป = หลุม, บ่อ.

ปกฺ

๑๑๖. *ขิป–สุป–นี–สู–ปูหิ ปกฺ* – หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'ปกฺ' ปัจจัย เช่น :–

ขิปติ, ขยำ คจฺฉตีติ – *ขิปฺปำ* = เร็ว, พลัน.

สุปนฺติ เอตฺถ สุนขาทโยติ – สุปฺปำ = แกง, กระด้งฝัดข้าว.

นยนฺติ เอตสฺมา ผลนฺติ – นีโป = ดอกกระทุ่มบก, ประดู่ลาย.

สวติ, รุจิ ชเนตีติ – สูโป = แกง, น้ำซุป.

ปวียติ, มริจชีรกาทีหิ ปวิตฺตำ กรียตีติ – *ปูโป* = ขนม.

๑๑๗. *สิปฺปาทโย* – ศัพท์ที่ลง 'ปกฺ' ปัจจัย เช่น สิปฺป เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น :–

สปติ อเนนาติ – *สิปฺปำ* = ศิลปศาสตร์, ความรู้ (สป เป็น 'สิป').

วิชฺชำ วปตีติ – *วิปฺโป* = พราหมณ์.

วปติ พหิ นิกฺขมตี หทยงฺคต – โสเกนาติ – พปฺโป = น้ำตา (ว เป็น พ)

ฉุปี = สมฺผสฺเส. อุสฺส เอ.

ฉุปติ อเนนาติ – *เฉปฺปำ* = หัวแม่มือ.

รุปฺปติ, วิการมาปชฺชตีติ – รูปำ. ดังนี้เป็นต้น.

อป

๑๑๘. *สา สา อโป – สาส* = อนุสิฏฺจิยํ. หนปลายธาตุนี้ลง 'อป' ปัจจัย เช่น :–

สาสียนฺตี เอเตนาติ – สาสโป = เมล็ดพันธุ์ผักกาด.

๑๑๙. *วิฏปาทโย* – ศัพท์ที่ลง 'อป' ปัจจัย เช่น 'วิฏป' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น :–

วฏ = เวจเน. อสฺส อิตฺถํ. วฏติ, เวจติ เอเตนาติ – วิฏโป.

กุถ = ปูติภาเว. ถสฺส โณ. อกุถิ, ปูติภาวํ อคมีติ – กุณโป = ซากศพ.

มณฺฑียติ ชเนหีติ – มณฺฑโป ดังนี้เป็นต้น.

ผ

๑๒๐. *คุปา โผ* – หนปลายธาตุ 'คุป' ลง 'ผ' ปัจจัย เช่น:–

โคปียตีติ – โคปฺโผ = สายคล้อง.

พ

๑๒๑. *คร – สราทีหิ โพ* – หนปลายธาตุเช่น 'คร' 'สร' เป็นต้น ลง 'พ' ปัจจัย เช่น :–

กรติ, อญฺเญ อเนน ปีเฬตีติ – คพฺโพ = ความถือตัว, ความมานะ.

สรติ, ปวตฺตตีติ – สพฺโพ = ทั้งปวง.

ผลกาเมหิ ชเนหิ อมียติ, คมียตีติ – อมฺโพ = มะม่วง.

ปุตฺเตน อมียติ, คมียตีติ – อมฺพา = แม่.

๑๒๒. *นิมฺพาทโย* – ศัพท์ที่ลง 'พ' ปัจจัย เช่น 'นิมฺพ' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น:–

นมติ ผลภาเรนาติ – นิมฺโพ = สะเดา.

วิฑฺฒาทโย วมติ, อุคฺคิรตีติ – ขิมฺพ = ร่างกาย.

ติฑฺเฒน กุสียติ, อกฺโกสียตีติ – โกสมฺโพ = ต้นหนามเล็บเหยี่ยว, ไม้สะคร้อ.

กทนฺติ เอเตน ทฺวาราทีนิ อิติ – กทมฺโพ = ไม้กระทุ่ม.

ชเนหิ โกฏิยติ, ปวฑฺฒียตีติ – กุฏฺฏมฺพ = ผู้สืบสายตระกูล.

ตณฺฑุลาทโย อเนน กณฺฑนฺติ ปริจฺฉินฺทนฺตีติ – กุฏฺโฏ, กุฑฺฑโพ = ฟายมือ เครื่องตวงชนิดหนึ่ง ดังนี้เป็นต้น.

พิ

๑๒๓. *ทราพิ* – *ทร* = วิทารเณ. หนปลายธาตุนี้ ลง 'พิ' ปัจจัย เช่น:–

โอทนาทีนิ ทาเรนฺติ เอตายาติ – ทพฺพิ = ทัพพี, กระจ่า.

อภ

๑๒๔. *กร* – *สร* – *สล* – *กล* – *วลฺล* – *วสา* – *อโภ* – หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'อภ' ปัจจัย เช่น:–

กโรตีติ – กรโภ = อูฐ.

สรติ, คจฺฉตีติ – สรโภ = กะทิง, อีเห็น, ชะมด.

สลติ, คจฺฉตีติ – *สลโภ* = แมลงบิน, มอด, ด้วง, หนอนผีเสื้อ.

กลียติ, ปริมียติ วยสาติ – กลโภ = ลูกช้าง. กพโภ.

วลฺเลติ, สำวรณำ กโรตีติ – วลฺลโภ = ความรัก.

วสนฺติ อเนนาติ – วสโภ = โคผู้ใหญ่, ประเสริฐ.

รภ

๑๒๕. *คทารโภ* – หนปลาย 'คท' ธาตุลง 'รภ' บัจจัย เช่น:–

คทตีติ – คทฺรโภ = ลา.

กภ

๑๒๖. *อุส – ราสา กโภ* – หนปลายธาตุเหล่านี้ลง 'รภ' บัจจัย เช่น :–

อุสติ ปฏิปกฺเข นิทหตีติ – อุสโภ = ประเสริฐ, วัวใหญ่.

ราสติ นทตีติ – ราสโภ = ลา.

ภกฺ

๑๒๗. *อิโต ภกฺ* – หนปลายธาตุ 'อิ' ลง 'ภกฺ' บัจจัย เช่น:–

เอติ คจฺฉตีติ – อิโภ = ช้าง.

ภ

๑๒๘. *คร – อวา – โภ* – หนปลายธาตุเหล่านี้ลง 'ภ' บัจจัย เช่น :–

ครติ, พหิ นิกฺขมนวเสน สิญฺจตีติ – คพฺโภ = ห้อง, ครรภ์, มีท้อง.

อวติ, สตฺเต รกฺขตีติ – อพฺภำ = เมฆ, หมอก.

๑๒๙. *โสพฺภาทโย* – ศัพท์ที่ลง 'ภ' บัจจัย เช่น 'โสพฺภ' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น :–

สีทนฺติ เอตฺถาติ – โสพฺภํ = ห้วงเหว, รอยแตกแยกออกจากกัน, แอ่งน้ำ, ทะเลสาบ. (เอา อิ แห่ง สิท เป็น โอ)

โสพฺโภ = แอ่งน้ำ.

กามียตีติ – กุมฺโภ = หม้อดิน (เอา 'อ' แห่ง 'กม' เป็น 'อุ').

กุสติ, อวฺหยตีติ – กุสุมฺภํ = ต้นคำ (เมล็ดในใช้ย้อมผ้า คำเมือง เหนือเรียกมะกาย).

กุสุมฺโภ = ทองคำ. ดังนี้เป็นต้น.

กุม

๑๓๐. *อุส – กุส – ปท – สุขา กุโม* – หนปลายธาตุเหล่านี้ลง 'กุม' ปัจจัย เช่น:–

อุสติ ทหตีติ – อุสุมฺ = ร้อน.

กุสติ อวฺหยตีติ – *กุสุมฺ* = ดอกไม้.

ปชฺชติ เทวปูชายํ ยาตีติ – ปทุมฺ = ดอกบัว.

สุขยตีติ – สุขุมฺ = ละเอียด.

๑๓๑. *วฏฺมาทโย* – ศัพท์ที่ลง 'กุม' ปัจจัยเช่น 'วฏฺม' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น :–

วชนฺติ เอตฺถาติ – วฏฺมฺ = ทางเดิน, ถนน (วชิสฺสนฺตสฺส โฏ).

สิลิสฺสตีติ – สิเลสุโม = เสลด (สิลิสสฺส ลิสฺเส).

กามียตีติ – กุงฺกุมฺ = หญ้าฝรั่น. ดังนี้เป็นต้น.

อุม

๑๓๒. *คุธา อุโม* – *คุธ* = ปริเวจเน. หนปลายธาตุนี้ ลง 'อุม' ปัจจัย เช่น :–

คุธติ ปริเวธตีติ – โคธุโม = ข้าวสาลี.

อม, อิม

๑๓๓. *ปจ–จรา อมิมา* – หนปลาย ธาตุ 'ปจ' ลง 'อม' ปัจจัย และธาตุ 'จร' ลง 'อิม' ปัจจัย เช่น :–

ปจียติ, อุจฺจารียติ อุตฺตมภาเวนาติ – ปจมฺ = ประเสริฐ, ที่หนึ่ง.
จรติ, หีนตฺตำ – ยาตีติ – จริมฺ = หลัง.

มกฺ

๑๓๔. *หิ ธู หิ มกฺ* – *หิ* = คติยำ. ธู = กมฺปเน. หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'มกฺ' ปัจจัย เช่น :–

หิโนติ, ปวตฺตตีติ – หิมฺ = หมอก, น้ำค้าง, ลูกเห็บ.
ธุนาติ, กมฺปตีติ – ธูโม = ควัน.

รีสน

๑๓๕. *ภีโต รีสโน จ* – หนปลายธาตุ 'ภี' ลง 'รีสน' ปัจจัย และ 'มกฺ' ปัจจัย เช่น :–

ภายนฺติ เอตสฺมาติ – ภีสโน = แดนกลัว. ภีโม = แดนกลัว.

ม

๑๓๖. *ขี–สุ–วี–ยา–คา–หิ–สา–ลู–ขุ–หุ–มร–ธร–กร–ฆร–ชม–อม–สมา–โม–* หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'ม' ปัจจัย เช่น:–

เขมนำ, นิรุปทฺทวกรณตายาติ – เขโม = เกษม.

สุณาตีติ – โสโม = ดวงจันทร์.

วายนฺติ เอเตนาติ – เวโม = กระสวย, พืม (เครื่องทอผ้าด้วยมือ).

ยาตีติ – ยาโม = ยาม (วันหนึ่งแบ่งเป็น ๖ ส่วน หรือ ๘ ส่วน แต่ละส่วนเรียก ยาม).

คายนฺติ เอตฺถาติ – คาโม = หมู่บ้าน.

หิโนติ, ปวตฺตตีติ – เหมำ = ทองคำ.

สาติ, สุนฺทรตฺตำ ตนุำ กโรตีติ – สาโม = ดำ, เขียวคราม.

ลูยเตติ – โลมำ = ขน.

ขฺยายเต อุตฺตมภาเวนาติ – โขมำ = ผ้าเปลือกไม้, น้ำมันผสมสี, เมล็ดผักโขม.

หวนำ หูยเต วา – โหโม = อาหุตี, บูชา, เซ่นสรวง.

มรนฺติ อเนนาติ – มมฺมำ = ความรักเครื่องตาย, จุดอันตราย.

อตฺตานำ ธาเรนฺเต อปายเย วฏฺฏทุกฺเข จ อปตมาเน กตฺวา ธาเรตีติ–ธมฺโม = คุณธรรม, ข้อปฏิบัติ.

กรณำ, กรียตีติ วา กมฺมำ = กรรม, การกระทำที่อำนวยผลสุข ทุกข์.

เสโท ปคฺฆรติ อเนนาติ – ฆมฺโม = ฤดูร้อน, แสงแดด, ความร้อนของดวงอาทิตย์.

ชเมติ อภกฺขิตพฺพํ อทตีติ – ชมฺโม = ชั่วช้า, คนถ่อย, ทำโดยไม่พิจารณา.

อเมติ เปเมน ปวตฺตติ ปุตฺตเกสูติ – อมฺมา = แม่

สเมนฺติ อเนนาติ – สมฺมา = โดยชอบ.

๑๓๗. *อสฺมาทโย* – ศัพท์ที่ลง 'ม' ปัจจัย เช่น 'อสฺม' เป็นต้น เป็นศัพท์ นิบาต เช่น:–

อส = เขปเน. อสฺสเตติ – อสฺมา = ก้อนหิน.

ภส = ภสฺมีกรเณ. ภสติ ปคฺฆรตีติ – ภสฺมํ = ขี้เถ้า.

อุสติ, นิทหตีติ – อุสฺมา = เตโชธาตุ ไออุ่น.

ปวิสนฺติ เอตฺถาติ – เวสฺมํ = เรือน.

ภายนฺติ เอตสฺมาติ – เภสฺมา = เป็นแดนกลัว.

อสฺสติ, ชเนหิ จชียเตติ – อธมฺโม = เลวทราม (เอา 'ส' แห่ง 'อส' เป็น 'ธ').

กโรตีติ – กุมฺโม = เต่า (เอา 'อ' แห่ง 'กร' เป็น 'อุ') ดังนี้ เป็นต้น.

มิ

๑๓๘. *นี โต มิ* – หนปลาย 'นี' ธาตุ ลง 'มิ' ปัจจัย เช่น:–

นยตีติ – เนมิ = ดุมล้อ.

๑๓๙. *อูมิ–ภูมิ–นิมิ–รสฺมิ*– ศัพท์ลง 'มิ' ปัจจัย เช่น:– 'อูมิ' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น:–

อูห = วิตกฺเก. ห โลโป

อูหนฺติ วิตกฺเกนฺติ เอเตนาติ – อูมิ = คลื่น.

ภวนฺติ เอตฺถาติ – ภูมิ = แผ่นดิน.

เนติ, สุคตึ ปาเปตีติ – นิมิ = พระราชา.

รสนฺติ สตฺตา เอตายาติ – รสฺมิ = เขือกฟัน, สายบังเหียน.

ย

๑๔๐. *มา ฉาหิ โย* – หนปลายธาตุ 'มา' และ 'ฉา' ลง 'ย' ปัจจัย เช่น:–

เมติ, ปริเมติ อญฺเญน อุตฺตเมน คุเณน อตฺตโน คุณนฺติ–มายา = สนฺต โทส ปฏิจฺฉาทนลกฺขณา. ฉินฺทนฺติ สํสยนฺติ – ฉายา = เงา, รูปเปรียบ.

๑๔๑. *ชนิสฺส ชา จ* – หนปลายธาตุ 'ชน' ลง 'ย' ปัจจัย อาเทศ 'ชน' ธาตุ เป็น 'ชา' เช่น:–

ชเนตีติ – ชายา = เมีย.

๑๔๒. *หทยาทโย* – ศัพท์ที่ลง 'ย' ปัจจัยเช่น 'หทย' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น:–

หรตีติ – หทยํ = จิต, ใจ, เป็นที่อาศัยมโนธาตุ และ มโนวิญญาณธาตุ (เอา 'ร' แห่ง 'หร' เป็น 'ท').

อตฺตนิ เปมํ ตโนตีติ ตนโย = ลูก.

สรติ คจฺฉตีติ – สุริโย = ดวงอาทิตย์ (เอา 'สร' เป็น 'สุริ')

สุขุมาหรตีติ – หมฺมิยํ = ปราสาทโล้น, หิมแถว, ตึกยอด (เอา 'หร' เป็น 'หมฺมิ').

กสติ พุทฺธึ ยาตีติ – กิสลยํ = ก้าน, ขั้ว, หน่อ, แขนง, งอก (เอา 'กส' เป็น 'กิสล') ดังนี้เป็นต้น.

รกฺ

๑๔๓. *ขี–สิ–สิ–นี–สี–สุ–วี–กุ–สู หิ รกฺ* – หนปลายธาตุเหล่านี้ลง 'รกฺ' บัจจัย เช่น–

ขยติ, ทุหเนนาติ – ขีรํ = น้ำนม.

กุสุมาทีหิ เสวียเตติ – สิโร = ศีรษะ.

เสติ, สรีรํ พนฺธตีติ – สิรา = หลอดลม, เส้นโลหิต.

เนติ, ปเรหิ วา นียตีติ – นีรํ = น้ำ.

สยตีติ – สีโร = ผาลไถนา.

อนิฏฺจผลทายกตฺตํ สวตีติ – สุรา = เหล้า.

สุโณติ อุตฺตมคีตาทินฺติ – สุโร = เทวดา.

เวติ อุตฺตมภาวํ ยาตีติ – วีโร = ผู้กล้าหาญ.

กวติ, นทตีติ – กุรํ = ข้าวสุก.

ภยฏฺจิตานํ ปจฺมกปฺปีกานํ สูรตฺตํ ปสวตีติ – สูโร = ผู้กล้าหาญ, ดวงอาทิตย์.

๑๔๔. *หิ–จิ–ทุ–มีนํ ทีโฆ จ* – หนปลายธาตุเหล่านี้ลง 'รกฺ' บัจจัย เช่น:–

หิโนติ, ปวตฺตตีติ – หีรํ = เพชร, หินเพชร.

จยตีติ – จีรํ = เปลือกไม้, ผ้าทำด้วยเปลือกไม้.

ทุกฺเขน คมียตีติ – ทูรํ = ไกล.

มียเต ปกฺขิปียเตติ – มิโร = ทะเล.

๑๔๕. *ธาตาน มีจ* – หนปลายธาตุ 'ธา' และ 'ตา' ลง 'รกฺ' บัจจัย และอาเทศสระที่สุดธาตุเป็น 'อี' เช่น:–

ธาเรตีติ – ธีโร = ผู้มั่นคง, ผู้หนักแน่น, นักปราชญ์.

ชลํ ตายตีติ – ตีรํ = ฝั่ง, ตลิ่ง.

๑๔๖. *ภทฺราทโย* ศัพท์ที่ลง 'รกฺ' ปัจจัยเช่น 'ภทฺร' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น :–

ภทฺท = กลฺยาเณ. ท โลป, ปรรูปาภาวา.

ภชียตีติ – ภทฺรํ = ความเจริญ, คุณความดี.

ภายนฺติ เอตายาติ – เภรี = กลองใหญ่, กลองศึก.

วิจินฺติตพฺพนฺติ – วิจิตฺรํ = แห่งประการฺต่าง ๆ.

ยา = ปาปุณเน. รสฺส ตรณฺ (เอา ร เป็น ตฺร) ยาตีติ – ยาตฺรา = การเดินทาง.

โคปียตีติ – โคตฺรํ = โคตร, ตระกูล.

ภสฺมํ กโรติ เอตายาติ – ภสฺตฺรา = เครื่องสูบลม.

กมฺมารคคฺครี.

โสเกน ตาเปนฺเต อุสติ, ทหตีติ – อุโร = อก. ดังนี้เป็นต้น.

อุร

๑๔๗. *มนฺท – องฺก – สส – อส – มถ – จตา – อุโร* – หนปลายธาตุ เหล่านี้ ลง 'อุร' ปัจจัย เช่น:–

มนฺทิ, อสุนฺทรตฺตา ชฬตฺตมคมีติ – มนฺทุรา = คอกม้า.

องฺกียติ (กำหนด), ลกฺขียตีติ (หมาย) – องฺกุโร = หน่อ, งอก.

สสติ (หายใจอยู่), หึสตีติ (เบียดเบียน) – สสุโร = พ่อตา.

อสิยิตฺถาติ (กิน, บริโภค) – อสุโร = รากษส, ยักษ์.

กุกติ–ถือ,รับ, ฉวย, คว้า, ตะครุบ.

อรีหิ มถียติ, อโลพิยตีติ – มถุราฯ = ชื่อเมือง.

จลียตีติ–จตุโร = ฉลาด, แหลมคม, แคล่วคล่อง, ว่องไว.

๑๔๘. *วิธุราทโย* – ศัพท์ที่ลง 'อุร' บัจจัย เช่น 'วิธุร' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น:–

เวธติ, หึสติ อิติ – วิธุโร = พ่อหม้าย.

อุนฺทติ, กิเลทตีติ – อุนฺทุโร = หนู.

มงฺกติ, อเนน อตฺตานำ อลงฺกโรตีติ – มกุโร = แว่น, หรือ กระจกส่อง, รถ, ปลา.

กุกติ, สสาทโย อาททาตีติ – กุกฺกุโร = หมา

อมงฺคิ, ปสตฺถมคมีติ – มงฺคโร = ปลาชนิดหนึ่ง (ปลารำพัน) ดังนี้เป็นต้น.

กิร

๑๔๙. *ติม – รุห – รุธ – พธ – มท – มนฺท – วช – อช – รุจ กสา – กิโร* – หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'กิร' บัจจัย เช่น:–

เตเมตีติ – ติมิรำ = มืด, น้ำ.

รุหติ, ปวตฺตตีติ – รุหิตำ = เลือด.

ชีวิตำ รุนฺธตีติ – รุธิรำ = เลือด.

พาธียตีติ – พธิโร = หูหนวก.

ชนา มชฺชนฺติ เอตายาติ–มทิรา = เหล้า.

โมทนฺติ เอตฺถาติ – มนฺทิรำ = มนเทียร, เรือน.

วชตีติ – วชิรำ = เพชร.

อชติ, คจฺฉติ เอตฺถาติ – อชิรำ = ลานบ้าน.

โรจตีติ–รุจิรํ = งาม.

กสียติ, ทุกฺเขน คมียตีติ–กสิรํ = เล็กน้อย, กะเบียดกะเสียน.

๑๕๐. *ถิราทโย* – ศัพที่ลง 'กิร' ปัจจัย เช่น 'ถิร' เป็นต้นเป็นศัพท์นิบาต เช่น :–

จาตีติ – ถิรํ = มั่นคง, ตั้งอยู่.

อิจฺฉียตีติ – สิสิโร = ฤดูหนาว.

ขาทียติ ปาณเกหีติ – ขทิโร = แปรงสีฟัน, ไม้ตะเคียน. ดังนี้เป็นต้น.

๑๕๑. *ททคเรหิทุรภรา* – หนปลายธาตุ 'ทท' และ 'คร' เมื่อลงปัจจัยแล้ว แปลง 'ทท' เป็น 'ทุร' และ 'คร' เป็น 'ภร' เช่น :–

อตฺตานํ ททาตีติ – ททฺทุโร = กบ.

ครติ สิญฺจตีติ คพฺภรํ = ถ้ำ, ซอกเขา, คูหา.

(ทวิตฺว = ตัวซ้อน)

๑๕๒. *จร – ทร – ชร – คร – ปเรหิ เต* – หนปลายธาตุ 'จร' เป็นต้น ลงตัวซ้อน เช่น:–

จรนฺติ เอตฺถาติ – จจฺจรํ = ทางแยก, ทางแพร่ง, ลานบ้าน.

ทรียตีติ – ททฺทรํ = ชื่อนกชนิดหนึ่ง, กลองก้นกลม.

อชรีติ – ชชฺชรี = แก่, ชรา, หง่อม.

ครติ, สิญฺจตีติ – คคฺคโร = เสียงกระหึ่ม, เครื่องกวนนมทำเนย, เสียงฟ้าร้อง, เสียงบีกหงส์บิน.

มรียตีติ – มมฺมโร = เสียงใบไม้แห้งกระทบกัน.

กฺวร

๑๕๓. *ปีโต กฺวโร–ปี=ตปฺปเน.* หนปลายธาตุนี้ ลง 'กฺวร' ปัจจัย เช่น:–

อปีนีติ–ปีวรำ=อ้วน.

๑๕๔. *จีวราทโย*–ศัพท์ที่ลง 'กฺวร' ปัจจัย เช่น 'จีวร' ศัพท์เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต เช่น:–

จินาติสฺส ทีฆรตฺตำ,จียตีติ–จีวรำ=ผ้าย้อมฝาด, ผ้าจีวร.

ปริพาหำ สเมตีติ–สำวรี=กลางคืน.

ธาเรตีติ–ธีวโร=คนเรือ, กลาสี. (เอา ธา เป็น ธี).

เยน เกนจิ อตฺตานำ ตายตีติ–ตีวโร=ทะเล, พรานปลา, ชาวประมง.

นยนฺติ เอตฺถ สตฺตาติ–นีวรำ=เรือน. ดังนี้เป็นต้น.

กฺรร

๑๕๕. *กุโต กฺรโร–กุ=สทฺเท.* หนปลายธาตุนี้ ลง กฺรร ปัจจัย. เช่น:–

กวติ, นทตีติ–กุรโร=นกเขา.

ฉร

๑๕๖. *วส–อสา ฉโร*–หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'ฉร' ปัจจัย เช่น:–

วสนฺติ เอตฺถาติ–วจฺฉโร=ปี.

สำวสนฺติ เอตฺถาติ–สำวจฺฉโร=ปี.

อสติ วิสชฺเชตีติ–อจฺฉรา=เทพกัญญา, ดีดนิ้วมือ.

เฉร

๑๕๗. *มสา เฉโร จ* – มส = อามสเน. หนปลายธาตุ นี้ ลง 'เฉร' ปัจจัย และ 'ฉร' ปัจจัยบ้าง เช่น:–

ฑณฺหาย ปรามสนำ – มจฺเฉรำ = ความตระหนี่. มจฺฉรำ = ความตระหนี่.

สร

๑๕๘. *ธู – วาโต สโร* – ธุนาตีติ – ธูสโร = แห้ง, ดิบ, หยาบ, ขรุขระ, สีเทา, ลาตัวผู้, คนขายน้ำมัน, อูฐ, นกพิราบ, คนสวดมนต์บำเพ็ญสวรรค์.

วาติ, คจฺฉตีติ – วาสโร = วัน.

อร

๑๕๙. *ภมาทีหฺยโร* – หนปลายธาตุ 'ภม' เป็นต้น ลง 'อร' ปัจจัย. เช่น:–

ภมตีติ – ภมโร = ผึ้ง.

ตสติ, ภยำ คณฺหาตีติ – ตสโร = ขู่.

มนฺทนฺติ, โมทนฺติ เอตฺถาติ – มนฺทโร = ชื่อภูเขา.

กนฺทติ, อวฺหยตีติ – กนฺทโร = ซอกเขา.

เทวนฺติ, กีฬนฺติ เอเตนาติ – เทวโร = น้องผัว, น้องเขย.

๑๖๐. *วทสฺสิ พธา จ* – หนปลายธาตุ 'วท' ลง 'อร' ปัจจัย อาเทศ 'วท' เป็น 'พท' เช่น:–

วทนฺติ เอเตนาติ – พทโท = ลูกพุทรา. พทรี.

๑๖๑. *วทชนานำ รงฺ จ* – หนปลายธาตุ 'วท' และ 'ชน' ลง 'อร' ปัจจัย, และอาเทศปัจจัยตัวหน้าสุดเป็น 'ร' เช่น:–

วทตีติ – วจฺโร = โง่.

ชนยติ (เอตสฺมาติ) – ชจรํ = ท้อง, พุง.

๑๖๒. *ปจิสฺสติ ธุงฺจ* – หนปลาย 'ปจ' ธาตุ ลง 'อร' บัจจัย, และอาเทศ 'ปจ' เป็น 'ปีจฺ' เช่น:–

ปจนฺติ เอตายาติ – ปีจโร = หม้อ, กะทะ.

อรณ

๑๖๓. *วกาอรณ – วก* = อาทาเน (ถือ, ยึด, จับ) หนปลายธาตุนี้ ลง 'อรณ' บัจจัย เช่น:–

วเกติ, อาททาติ เอตายาติ – วากรา = เครื่องดัก, บ่วง, แห, ข่าย.

อาร

๑๖๔. *สิงฺคิ – อคฺ· อค – มชฺช – กล – อลอาโร* – หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'อาร' บัจจัย เช่น:–

กิเลสสิงฺคกรณํ – สิงฺคาโร = ทรัพย์สมบัติ, ความรัก, ความกำหนัด.

องฺคติ – วินาสํ คจฺฉตีติ – องฺคาโร = ถ่านไฟ.

อคนฺติ, คจฺฉนฺติ เอตฺถาติ – อคารํ = เรือน.

สีหเนน อตฺตโน สรีรํ มชฺชติ, นิมฺมลตฺตํ กโรตีติ – มชฺชาโร = แมว.

เอเตน คุณํ กลยติ ปริมียตีติ – กฬาโร = สีคล้า.

ทีฆตฺตํ อลติ ยาตีติ (พฺยนฺเช) – อฬาโร = เอียง, โค้ง, ไม่สม่ำเสมอ.

๑๖๕. *กมิสฺสสฺสุ จ* – 'กม' = อิจฺฉายํ. หนปลายธาตุนี้ลง 'อาร' ปัจจัย อาเทศ 'กม' เป็น 'กุม' เช่น :–

กามียตีติ – กุมาโร = เด็ก.

๑๖๖. *ภิงฺการาทโย* – ศัพท์เช่น ภิงฺคาร เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาตที่ลง 'อาร' ปัจจัย เช่น :–

ภรติ, ทธาติ อุทกนฺติ – ภิงฺคาโร = คนโทน้ำ (อาเทศ 'ภร' เป็น 'ภิงฺค').

เกฺรทียตีติ – เกทารํ = นา (กฺริท = อลฺลภาเว, ลบ ล เสีย).

เก ชเล สติ ทาโร วิทารณภสฺสาติ วา – เกทารํ = นา

กุ ปจวึ วินฺทติ ตตฺราปนฺนตายาติ – โกวิฬาโร (ไม้ทองหลาง) = ได้สองเท่า (วิท = ลาเภ. อิมสฺมา กุปุพฺพวิทา อาโร. ทสฺส ลิตฺตํ. อิสฺส เอตฺตาภาโว. สมาเส กุสฺส โอ จ) ดังนี้เป็นต้น.

มาร

๑๖๗. *กรา มาโร* – หนปลายธาตุ 'กร' ลง 'มาร' ปัจจัย เช่น :–

โลหกิจฺจํ กโรตีติ – กมฺมาโร = ช่างเงินช่างทอง, ช่างเหล็ก.

ขร

๑๖๘. *ปุส สเรหิ ขโร* – หนปลายธาตุ 'ปุส' และ 'สร' ลง 'ขร' ปัจจัย เช่น :–

โปสียติ ชเลนาติ – โปกฺขรํ = บัว.

สรติ วิกาโร คจฺฉตีติ – สกฺขรา = น้ำตาลกรวด, วิการแห่งอ้อย ๕ อย่าง, กรวด.

กีร

๑๖๙. *สร–วส–กลา กีโร วสฺสุฏฺ* จ – หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'กีร' ปัจจัย เอา 'ว' เป็น 'อุ' เช่น :–

สรียตีติ – สรีรํ = สรีระ ร่างกาย.

กโรนฺติ วาสํ เอเตนาติ – อุสีรํ = หญ้าแฝก, หญ้าคมบาง.

อเนน ถูลานิ กลียตีติ ปรมียตีติ – กลีโร = หน่อไม้ไผ่, หน่อไม้อ้อ, หน่อไม้รวก.

๑๗๐. *คมฺภีราทโย* – ศัพท์ที่ลง 'กีร' ปัจจัย เช่น 'คมฺภีร' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต.

หรือแปลอีกความหนึ่งว่า

ศัพท์เช่น 'คมฺภีร' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาตที่ลง 'กีร' ปัจจัย เช่น :–

โค วุจฺจติ ปจวี. ตำ ภินฺทิตฺวา คจฺฉติ ปวตฺตตีติ – คมฺภีโร, คภีโร = ลึก.

ปาเท กุลติ, ปตฺถรตีติ – กุฬีโร (กุลีโร) = ปู. ดังนี้เป็นต้น.

อูร

๑๗๑. *ขชฺช–วลฺล–มสา อูโร* – หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'อูร' ปัจจัย เช่น :–

ขชฺชิยตีติ – ขชฺชูโร, ขชฺชูรี = เปี๋ง, อินทผลัม.

วลฺลียติ สำวรียตีติ – วลฺลูโร = เนื้อแห้ง, เนื้อแผ่น.

มสียตีติ – มสูโร = ถั่วแผ่น. ข้าวเปลือกพิเศษ.

๑๗๒. *กปฺปูราทโย* – ศัพท์ 'กปฺปูร' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต ลง 'อูร' ปัจจัย เช่น :–

ตุฏฺจึ อุปฺปาเทตุ กปฺปติ สกฺโกตีติ – กปฺปูรํ = การบูร.

กิพฺพิสํ กโรตีติ – กุรูโร = คนชั่ว.

ปส = พาธเน. ปสติ บีเพตีติ – *ปสูโร* = ท่าทางแปลก ๆ. ตลก, เครื่องหมาย, ห่างไกล ต่างหาก, พยัญชนะ. ดังนี้เป็นต้น.

โอร

๑๗๓. *กจ–จกา โอร* – หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'โอร' ปัจจัย เช่น :–

กจติ, กิจฺเฉน ชีวตีติ – กโจโร – หยาบ, ขรุขระ, กล้า, ร้ายแรง.

จกติ, ปริวิตกฺเกตีติ – จโกโร = นกค้อ, ภาคพายัพเรียกนกข่อ, นกกระทาเขา.

๑๗๔. *โมราทโย* – ศัพท์ เช่น 'โมร' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต ที่ลง 'โอร' ปัจจัย เช่น :–

มี = หึสายํ. อี โลโป. มียติ หึสตี = โมโร = นกยูง.

กส = คมเน. อสฺส อิ. กสติ, คจฺฉตีติ – กิโสโร = เด็กระหว่างอายุ ๑๑ ปี ถึง ๒๕ ปี, ม้า.

มหียติ ปูชิยตีติ – มโหโร = จอมปลวก. ดังนี้เป็นต้น.

เอรก

๑๗๕. *กุโต เอรกฺ – กวติ, นทตีติ – กุเพโร* (ยุวณฺณานมิ ยงฺ วงฺสเร ๕.๑๓๖)

ริก

๑๗๖. *ภู–สูหิ ริกฺ–* หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'ริก' ปัจจัย เช่น:–

ภวตีติ–ภูริ=มาก. ภูรี=มีปัญญา. วสติ, หิตํ ปสวตีติ สูริ = ผู้มีปัญญาเป็นเครื่องเห็นแจ้ง.

รุ

๑๗๗. *มี–กสี–นีหิ รุ* – หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'รุ' ปัจจัย เช่น :–

รัสีหิ อนฺธการ์ มียติ หึสตีติ–เมรุ = ภูเขาพระสุเมรุ.

เก, ชเล สยติ ปวตฺตตีติ –กเสรุ = แห้ว.

อตฺตนิสฺสิเต สุนฺทรตฺตํ เนติ, ปาเปตีติ–เมรุ = ภูเขา.

เอรุ

๑๗๘. *สินา เอรุ* – สินา = โสเจยฺเย. หนปลายธาตุนี้, ลง 'เอรุ' ปัจจัย เช่น :–

สินาติ, สุจึ กโรตีติ–สิเนรุ = ขุนเขา, ราชาแห่งภูเขา.

รุกฺ

๑๗๙. *ภี–รู หิ รุกฺ–* หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'รุก' ปัจจัย เช่น :–

ภายนฺติ เอตสฺมาติ–ภีรุ = ขลาด, กลัว.

รวตีติ–รุรุ = มิโค = อีเก้ง, กวาง.

พูล

๑๘๐. *ตมา พูโล–* ตม = ภูสเน. หนปลายธาตุนี้ลง 'พูล' ปัจจัย เช่น :–

มุขํ ตเมติ, ภูเสตีติ – ตมฺพูลํ = พลู (หมากพลูปูนเครื่องปรุง – ต่าง ๆ รวมกัน)

ลกฺ, วาล

๑๘๑. *สีโต ลกฺ วาลา* – สิ = เสวายฺ. หนปลายธาตุนี้ ลง 'ลกฺ' ปัจจัย และ 'วาล' ปัจจัย เช่น :–

สตฺเตหิ เสวียตีติ – สิลา = หิน.

เสโล = ภูเขา.

ชลํ เสวตีติ – เสวาโล = สาหร่าย, ตะไคร่น้ำ.

อล

๑๘๒. *มงฺค–กม–สมฺพ–สพ–สก–วส–บีส–เกว–กล–ปลฺล กจ–ปฏ–กุณฺฑ–มณฺฑา อโล* – หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'อล' ปัจจัย. เช่น :–

มงฺคนฺติ, สตฺตา เอเตน วุทฺธึ คจฺฉนฺตีติ – มงฺคลํ.

กามียตีติ – กมลํ.

สมฺเพติ ขณฺเฑตีติ – สมฺพลํ = เสบียง, อาหารสำหรับเดินทาง

สพลํ = ลายพร้อย, ลายเป็นจุด ๆ สีขาวแกมเหลือง.

สกฺโกติ วตฺตุนฺติ สกลํ = ทั้งปวง.

วสตีติ – วสโล = ชนวรรณศูทร์, คนถ่อย.

บียภาวํ บีสติ คจฺฉตีติ – เปสโล = มีศีลเป็นที่รัก, เป็นที่รักโดยปกติ (ปฺริยศีล).

เกวติ, ปวตฺตตีติ – เกวลํ = ทั่วถ้วน, ทั้งหมด.

กลียติ, ปริมียติ อุทกเมเตนาติ – กลลํ = รูปกลละเมื่อแรกตั้งปฏิสนธิ, โคลน, เบือกตม.

ปลฺลติ, อาคจฺฉติ อุทกเมตสฺมาติ – ปลฺลลํ = แอ่งน้ำ, ลุ่มแม่น้ำ, เบือกตม.

กจนฺติ, เอตฺถ ทุกฺเขน ยนฺตีติ – กจลํ = ลูกนิ่ว, ก้อนกรวด

ปฏติ วุทฺธึ คจฺฉตีติ – ปฏลํ = หลังคา, ฝูง, หมู่, พวก, ประชุม จำนวน.

ฆสเนน กุณฺฑติ ทหตีติ – กุณฺฑลํ

มณฺฑียติ, ปริจฺเฉทกรณวเสน ภูสียตีติ มณฺฑลํ = วงกลม, เส้นรอบวง, ล้อมรอบ, รูปดวงจันทร์, แว่นแคว้น.

กล

๑๘๓. *มุสา กโล*– หนปลายธาตุ 'มุส' ลง 'กล' ปัจจัย เช่น:– มุสโล = ไม่เหมาะ, อย่างไม่สมค่า, ให้ร้าย, สาก.

๑๘๔. *ผลาทโย*– ศัพท์ 'ผล' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาตลง 'กล' ปัจจัย เช่น:–

ติฏฺฐติ เอตฺถาติ– ถลํ=บนบก (จสฺส โถ. ปุพฺพสรโลโป).

อุทกํ ปีวตีติ–อุปฺปลํ = บัวก้านอ่อน.

ปตติ คจฺฉติ ปริปากนฺติ–ปาฏโล = ผล, ดอกไม้สีแดง, สุวรรณโกสุม.

เพหติ วุทฺธึ คจฺฉตีติ พหลํ = หนา, เป็นแท่งทึบ.

จุปติ, เอกตฺถ น ติฏฺฐตีติ – จปโล = ซุกซน. ดังนี้เป็นต้น.

กาโล, กล

๑๘๕. *กุลา กาโล* จ– กุล = ปตฺถาเร. หนปลายธาตุนี้ลง 'กาล' ปัจจัย, และ 'กล' ปัจจัยด้วย เช่น:–

กุลติ, อตฺตโน สิปฺปํ ปตฺถรตีติ–กุลาโล = ช่างปั้นหม้อไห.

กุลติ, ปกฺเข ปสาเรตีติ–กุลโล = นกกางปีก, แร้ง, นกตะกรุม.

๑๘๖. *มุพาลาทโย* – ศัพท์ 'มุพาล' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต ลง 'กาล' ปัจจัย เช่น:–

มีล = นิมีลเน. อุทฺธมตฺเต นิมีลตีติ–มุพาลํ = รากบัว.

มูสิกาทิขาทเนน พลติ ชีวตีติ–วิพาโล = แมว.

กปฺปติ ชีวิตุํ เอเตนาติ–กปาลํ = หม้อ, บาตร.

ปี = ตปฺปเน. อตฺตโน ผเลน สตฺเต สนฺตปฺเปตีติ–ปียาโล = ผลมหาด

กุณ = สทฺเท. วาตสมุฏฺฐิตา วีจิมาลา เอตฺถ กุณนฺติ นทนฺตีติ –กุณาโล = สระใหญ่, ทะเลสาบ.

ปวิสนฺติ เอตฺถาติ–วิสาโล = กว้างขวาง.

ผล = คมเน. วาเตน ผลติ, คจฺฉตีติ–ปลาลํ = ฟางข้าว.

สสาทโย สรติ, หึสตีติ–สิงฺคาโล (สิคาโล) หมาจิ้งจอก. ดังนี้ เป็นต้น.

ณาล

๑๘๗. *จณฺฑปตา ณาโล*– หนปลายธาตุ 'จณฺฑ' และ 'ปต' ลง 'ณาล' ปัจจัย เช่น:–

จณฺเฑติ ปีเฬตีติ–จณฺฑาโล. อโธ คจฺฉตีติ–ปาตาลํ = บาดาล.

ล

๑๘๘. *มาทิโต โล*– หนปลายธาตุ เช่น 'มา' เป็นต้วลง 'ล' ปัจจัย เช่น:–

มียติ, ปริมียตีติ—มาลา = ดอกไม้ร้อยเป็นพวง.

เอติ, คจฺฉตีติ—เอลา = น้ำลาย.

ปีเนติ, ตปฺเปติ เอตฺถาติ—เปโล = กระเช้าทำด้วยหวาย.

ทูยติ ปริตาเปตีติ—โทลา = ชิงช้า, เปล.

กล = คำนวณ, นับ. กลนํ—กลฺลํ = สมควร, ใช้ได้.

อิล

๑๘๙. *อน-สล-กล-กุก-สจ-มฺหา อิโล*— หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'อิล' ปัจจัย เช่น:—

อนติ ปวตฺตตีติ—อนิโล = ลม.

สลติ, คจฺฉตีติ—สลิลํ = น้ำ

กลติ ปวตฺตตีติ—กลิลํ = ป่าชัฏ, ป่าที่ไม่มีสำนัก, ลึก.

กุกติ อตฺตโน นาเทน สตฺตานํ มนํ คณฺหาตีติ—โกกิโล = นกกระเหว่า.

สจติ, วญฺเจตีติ—สจิโล = คนหลอกลวง, คนโกง.

มหียติ ปูชียตีติ—มหิลา = สุภาพสตรี.

กิล

๑๙๐. *กุฏา กิโล-กุฏ=โกฏิเลฺย* หนปลายธาตุนี้ลง 'กิล' ปัจจัย เช่น:—

อกุฏิ, กุฏิลตฺตมคมีติ—กุฏิโล = งอ, โค้ง, ไม่สม่ำเสมอ.

๑๙๑. *สิถิลาทโย*— ศัพท์ 'สิถิล' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต ลง 'กิล' ปัจจัย เช่น:—

สหิตุ๎ อลนฺติ—สิถิลํ = มั่นคง, ตรง (อาเทศ ธาตุ 'สห' เป็น 'สิถ').

ปรทุกฺเข สติ กมฺปตีติ—กปีโล — ฤษี.

อกพิ, นีลาทิวณฺณตฺตมคมีติ กปีโล = สีสกปรก (สีดำแดง).

มถียตีติ—มิถิลา = เมืองมิถิลา. ดังนี้เป็นต้น.

กุล

๑๙๒. *จฏ-กณฺฑ-วฏฺฏ-ปุถา-กุโล*— หนปลายธาตุเหล่านี้ลง 'กุล' ปัจจัย เช่น:—

จฏติ, มิตฺเต ภินฺทตีติ—จฏุโล = คนสอพลอ.

กณฺฑียติ ฉินฺทียตีติ—กณฺฑุโล = ต้นไม้.

วฏฺฏตีติ—วฏฺฏุโล = ปริมณฑล, วงกลม.

อปตฺถรีติ—ปุถุโล = กว้างขวาง, หนา.

๑๙๓. *ตุมุลาทโย*— ศัพท์เช่น 'ตุมุล' เป็นศัพท์นิบาต ลง 'กุล' ปัจจัย เช่น:—

ตม = เฉทเน. อตมิ, วิตฺถิณฺณตฺตมคมีติ—ตุมุลํ = ชั้น, ซึ่งยืดออกมา, ซึ่งแผ่ออกมา.

ตมียติ, วิการมาปาทียตีติ—ตณฺฑุโล = ข้าวสาร.

อตฺถิเกหิ นิจียเตติ—นิจุโล = ต้นอ้อ, ต้นไม้ชนิดหนึ่ง Barringtonia Acutangula ต้นไม้ที่เรียกว่า หิชฺชล ไทยว่า ไม้จิก. ดังนี้เป็นต้น.

โอล

๑๙๔. *กลฺล-กป-ตกฺก-ปฏา โอโล*— หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'โอล' ปัจจัย เช่น:—

วาตเวเคน สมุทฺทโต กลฺลติ, รวตีติ—กลฺโลโล=คลื่นใหญ่แห่งมหาสมุทร.

กปติ, ทนฺเต อจฺฉาเทตีติ—กโปโล = แก้ม.

ตกฺกียตีติ—ตกฺโกลํ = ผลกระวาน, ผลพุทรา.

ปฏติ พฺยาธิเมเตน คจฺฉตีติ — ปโฏโล = กระดอม.

อุล, อุลิ

๑๙๕. *องฺคา อุโลลิ*— องฺค = คมเน. หนปลายธาตุนี้ลง 'อุล' ปัจจัย และ 'อุลิ' ปัจจัย เช่น:—

องฺคนฺติ, เอเตน ชานนฺตีติ—องฺคุลํ = มาตราส่วน.

องฺคติ, อุคฺคจฺฉตีติ—องฺคุลิ = นิ้วมือ.

อลิ

๑๙๖. *อญฺชาลิ*— อญฺช=พฺยตฺติมกฺขนคติกนฺติสุ. หนปลายธาตุนี้ลง 'อลิ' ปัจจัย เช่น:—

อญฺเชติ, ภตฺตึ อเนน ปกาเสตีติ—อญฺชลิ = อัญชลี, กระพุ่มมือ.

ลิ

๑๙๗. *ฉทาลิ*— ฉท = สำวรเณ. หนปลายธาตุนี้ ลง 'ลิ' ปัจจัย เช่น:—

ฉาเทตีติ—ฉลฺลิ = หนัง, เปลือก.

๑๙๘. *อลฺยาทโย*— ศัพท์เช่น 'อลฺลิ' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาตที่ลง 'ลิ' ปัจจัย เช่น:—

อร = คมเน. อรติ, ปวตฺตตีติ—อลฺลิ = ต้นไม้ (ต้นมะเกลือ)
อตฺถิเกหิ นียตีติ—นีลิ, นีลี = ต้นครามย้อมผ้า. เป็น 'นิลฺลี' โดยการซ้อนตัวบ้าง.

ปาเลติ, รกฺขตีติ — ปาลิ, ปาลี = เส้นบรรทัด, แถว.
ปาเลติ, รกฺขตีติ—ปลฺลิ = กระท่อม.
โจทียตีติ—จุลฺลี = เตาไฟ, ปล่องไฟ, หม้อดิน. ดังนี้เป็นต้น.

อว

๑๙๙. *ปีลาทีหฺยโว*— หนปลายธาตุ 'ปีล' เป็นต้น ลง 'อว' ปัจจัย เช่น:—

ปีล = วตฺตเน. ปีลฺยเตติ—เปลฺโว = ละมุนละม่อม, อ่อนแอ, แบบบาง.
ปลฺลียตีติ—ปลฺลโว = ใบไม้อ่อน.
ปณียตีติ=ปณโว = โทน. กลองเล็กชนิดหนึ่ง, ตะโพน. ดังนี้เป็นต้น.

๒๐๐. *สพฺพาทโย*— ศัพท์เช่น 'สาพฺพ' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต ที่ลง 'อว' ปัจจัย เช่น:—

สลติ, ปวตฺตตีติ—สาพฺโว = เตรียมการไว้อย่างดี, ใบไม้กินได้ เช่นใบหมากเม่า.
กิต = นิวาเส. กิจฺฉตีติ—กิตโว — กระท่อมพรางตา, การลวง, นักเลงพนัน, เจ้ากล.
ม = พนฺธเน. มุนาติ พนฺธตีติ—มุตโว = ผู้มีกำเนิดต่ำ.
วล, วลฺล = สำวรเณ. วลติ, วลฺลเตติ วา—วพฺวา — พญาม้า.
มุร = สำเวฐเน. มุรียตีติ—มุโข = กลองต๊อก. ดังนี้เป็นต้น.

อาว

๒๐๑. *สรา อาโว* – หนปลายธาตุ 'สร' ลง 'อาว' ปัจจัย เช่น:–

สรติ, ปวตฺตตีติ – สราว = ถ้วย, ขันตักน้ำ.

ณุว

๒๐๒. *อล-มล-พิลา ณุโว* – หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'ณุว' ปัจจัย เช่น:–

ลตาหิ อลฺลียตีติ – อาลุโว = เทือกเขา.

มลติ, ธาเรตีติ – มาลุวา = เถาย่านไทร, พลูช้าง.

พิลติ, ภินฺทตีติ – เพลุโว = มะตูม.

อีว

๒๐๓. *คาตฺวีโว* – *คา* = สทฺเท. หนปลายธาตุนี้ ลง 'อีว' ปัจจัย เช่น:–

คายนฺติ เอตายาติ – คีวา = คอ.

ณฺวุ, ณฺวา

๒๐๔. *สุโต ณฺวุ ณฺวา* – หนปลายธาตุ 'สุ' ลง 'ณฺวุ' และ 'ณฺวา' ปัจจัย เช่น:–

สุณาตีติ – สุโว = นกแก้ว. สุวา = นกแก้ว.

๒๐๕. *วิทฺวา* – หนปลายธาตุ 'วิท' ลง 'ณฺวา' ปัจจัย และภาวะของรูปนี้เปลี่ยนเป็นอีกอย่างหนึ่ง. ศัพท์นี้เป็นนิบาต. เช่น:–

วิทติ, ชานาตีติ – วิทฺวา = นักปราชญ์.

เรว

๒๐๖. *ถุโต เรโว*— ถุ = อภิตฺถเว. หนปลายธาตุนี้ลง 'เรว' ปัจจัย เช่น:—

ถวติ, สิญฺจตีติ—เถโว = หยาดน้ำ, หยดน้ำ.

ริว

๒๐๗. *สมา ริโว*— สม = อุปสเม. หนปลายธาตุนี้ลง 'ริว' ปัจจัย เช่น:—

สเมติ, อุปสเมตีติ—สิโว = พระศิวะ, ผัวพระอุมา.

สิวา = หมาไน. สิวํ = ความสงบ.

รวิ

๒๐๘. *ฉทารวิ*— ฉท = บี่ด, กั้น. หนปลายธาตุนี้ลง 'รวิ' ปัจจัย เช่น:—

ฉาเทตีติ—ฉวิ = เปล่งปลั่ง, ผิว, ผิวงาม, สง่าราศี.

กิส

๒๐๙. *ปูร—ติมา—กิโส รสฺโส จ*—หนปลายธาตุ 'ปูร' และ 'ติม' ลง 'กิส' ปัจจัย. เอา 'อู' เป็น 'อุ' เช่น:—

ปูเรตีติ—ปุริโส=บุรุษ, ผู้ชาย.

ปุเร, อุจฺเจ, จาเน เสติ, ปวตฺตตีติ—*ปุริโส*=บุรุษ, ผู้ชาย.

เตมียตีติ—*ติมิสํ*=มืด.

อีส

๒๑๐. *กรา อีโส*—หนปลายธาตุ 'กร' ลง 'อีส' ปัจจัย เช่น:—

กรียตีติ—กรีสํ=คูถ.

๒๑๑. *สิรีสาทโย*—ศัพท์ 'สิรีส' เป็นต้น เป็นศัพท์ นิบาต ลง 'อีส' ปัจจัย เช่น:—

สปฺปทฏฺฐกาลาทิสุ สรียตีติ—สรีโส=ต้นไม้.

ปูเรตีติ—ปุริสํ=คูถ.

ตลติ, สตฺตานํ ปติฏฺฐานํ ภวตีติ—ตาลิสํ=ต้นไม้เข้ายาชนิดหนึ่ง, เครื่องหีบเสียง, เครื่องดนตรี. ดังนี้เป็นต้น.

ริพฺพิส

๒๑๒. *กราริพฺพิโส*—หนปลาย 'กร' ธาตุ ลง 'ริพฺพิส' ปัจจัย เช่น:—

กริยตีติ—*กิพฺพิสํ*=บาป.

ส

๒๑๓. *สส—อส—วส—วิส—หน—วน—มน—อน—กมา โส*—หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'ส' ปัจจัย เช่น:—

สสนฺติ, ชีวนฺติ สตฺตา เอเตนาติ—สสฺสํ=ข้าวกล้า.

อสติ, ขิปตีติ—อสฺโส=ม้า.

วสนฺติ เอตฺถาติ—วสฺสํ=ฝน.

วิสตีติ—เวสฺโส=พ่อค้า.

หญฺญเตติ—หโส=หงส์.

วโนติ, ปตฺถรตีติ—วโส=วงศ์, ไม้ไผ่.

มญฺญเตติ—มำสำ=ชิ้นเนื้อ,

อนติ, ชีวติ เอเตนาติ—อำโส=ส่วนแบ่ง, ไหล่, บ่า.

กามียตีติ—กำโส=มาตรา.

สกฺ

๒๑๔. *อามิ—ถุ—กุ—สีโต สกฺ*—หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'สก' ปัจจัย เช่น:—

อามียติ, อนฺโต ปกฺขิปียตีติ—อามิสำ=ของบริโภค, เหยื่อ.

ถวียตีติ—ถุโส=แกลบ, ข้าวลีบ, ฟางข้าว, หญ้าแห้ง.

กวติ, วาเตน นทตีติ—กุโส=หญ้าคา, หญ้า.

สยนฺติ เอตฺถ อุกาทโยติ—สีสำ=ศีรษะ.

๒๑๕. *ผสฺสาทโย*—ศัพท์ว่า 'ผสฺส' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต ที่ลง 'สกฺ' ปัจจัย เช่น:—

ผุส=สมฺผสฺเส. เอา อุ เป็น อ. ผุสติ อิติ—ผสฺโส=สัมผัส.

ผุสฺโส=ชื่อดาวฤกษ์.

โปสียตีติ—โปโส=บุรุษ.

ปุสฺส=ผลแตงไทย.

อภวีติ—ภุสำ=แกลบ, ข้าวลีบ, หญ้าแห้ง, ฟางข้าว.

องฺเกติ อเนน อญฺเญติ—องฺกุโส=ขอเกี่ยว, ขอช้าง.

ผายติ, พุทฺธึ คจฺฉตีติ—ปปฺผาสำ=ปอด.

กลียติ, ปริมียตีติ—กมฺมาโส=กระ, ด่าง, พร้อย.

กมฺมาสำ=บาป.

กุลติ ปตฺถรตีติ—กุมฺมาโส = ขนมแดกงา. มณฺฑติ สธนตฺตำ เอตายาติ—มณฺชูสา = หีบ, ตู้.

ปีเนตีติ—ปียูสำ = น้ำอมฤต.

กุล = สำวรเณ. กุลียติ, สำวรียตีติ—กุลิสำ = อาวุธพระอินทร์, ขวานฟ้า, แก้ววิเชียร.

พล = สำวรเณ. พลติ, เอเตน มจฺเฉ คณฺหาตีติ—พฬิโส = เบ็ด.

มหียติ อิติ—มเหสี = พระมเหสีของพระเจ้าแผ่นดิน. ดังนี้เป็นต้น

ณิสกฺ

๒๑๖. *สุโต ณิสกฺ*—หนปลายธาตุ 'สุ' ลง 'ณิสกฺ' ปัจจัย เช่น:—

สุณาตีติ—สุณิสา = หญิงสะใภ้.

อส

๒๑๗. *เวต—อต—ยุ—ปน—อล—กล—จมา—อโส*—หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'อส' ปัจจัย เช่น:—

เวตติ, ปวตฺตตีติ—เวตโส ไม้, หวาย.

อตติ, วาตกมฺปีโต นิจฺจำ เวธตฺตำ ยาตีติ—อตโส = ลม.

อตสี = อลสี.

ยวียติ, มิสฺสียตีติ—*ยวโส* = ไร่หญ้า, หญ้าที่สัตว์กิน.

ปนฺยเต, ถวียตีติ—ปนโส = ขนุน.

อลียติ, พนฺธียตีติ—อลโส = เกียจคร้าน.

กลียตีติ—กลโส = เต้าน้ำ, หม้อน้ำ.

จมติ, อทติ อเนนาติ—จมโส = ช้อน, ทัพพี.

อสณฺ

๒๑๘. *วย–ทิว–กร–กเรหิ–อสณฺ สกฺ ปาส กสา*–หนปลายธาตุ เช่น 'วย' เป็นต้น ลง 'อสณฺ' ปัจจัยเป็นต้นตามลำดับ เช่น:–

วยติ, คจฺฉตีติ–วายโส=กา.

ทิพฺพนฺติ เอตฺถาติ–ทิวโส=วัน.

กรียตีติ–กปฺปาโส=ผ้าย.

กิพฺพิสํ กโรตีติ–กกฺกโส=กระทำด้วยพลการ. หญิงจัดจ้าน, ชอบทะเลาะ.

สุ

๒๑๙. *สส–มส–ทิส–อสา–สุ*–หนปลายธาตุ 'สส' เป็นต้น ลง 'สุ' ปัจจัย เช่น:–

สสติ, ชีวติ อิติ–*สสฺสุ*=แม่ผัว, แม่ยาย.

สมียตีติ–*มสฺสุ*=หนวด.

ทิสียติ ปรายตฺโต เอเตนาติ–ทิสฺสุ=บาดแผล รอยช้ำ.

อสียติ, ขิปียตีติ–*อสฺสุ*=น้ำตา.

ทสุกฺ

๒๒๐. *วิทา ทสุกฺ*–หนปลายธาตุ 'วิท' ลง' ทสุกฺ' ปัจจัย เช่น:–

วิทติ, ชานาตีติ–วิทสฺสุ=นักปราชญ์, ผู้รู้.

รีโห

๒๒๑. *สสา รีโห*—หนปลายธาตุ 'สส' ลง 'รีห' ปัจจัย เช่น:—

สสติ, หึสตีติ—สีโห=ราชสีห์.

ห

๒๒๒. *ชีวามา โหวมา จ*—หนปลายธาตุ 'ชีว' และ 'อม' ลง 'ห' ปัจจัย เช่น:—

ชีวนฺติ เอตายาติ—ชิวฺหา=ลิ้น.

อมติ ปวตฺตตีติ—อมฺหำ=หิน, เพชรพลอย.

ปปุพฺโพ อมติ ปวตฺตตีติ—ปมฺหำ=ประมุข, ดีที่สุด หัวหน้า.

๒๒๓. *ตณฺหาทโย*—ศัพท์ 'ตัณหา' เป็นต้น เป็นนิบาตที่ลง 'ห' ปัจจัย เช่น:—

ตสติ, ปาตุมิจฺฉติ เอตายาติ—ตณฺหา=ตัณหา.

กส=วิเลขเน. กสตีติ—*กณฺโห*=ดำ.

โชเตตีติ—ชุณฺหา=สว่าง.

นิมีลนฺติ อเนน อกฺขีนีติ—มีฬฺหำ=คูถ.

คยฺหตีติ—คาฬฺหำ=ยาก, ลำบาก, เร็ว, หนักแน่น, ลึก, แข็งแรง.

ทหตีติ—*ทฬฺหำ*=มั่น.

วหติ, วุทฺธึ คจฺฉตีติ—พาฬฺหำ=แน่นหนา, เนื้อทึบ, มั่นคง, หนักแน่น, มาก.

คจฺฉตีติ—*คิมฺโห*=ร้อน.

ปฏติ, ยาตีติ—ปฏโห=เครื่องดนตรีชนิดหนึ่ง, (กลองก้นกลม, กลองศึก)

กลียติ, ปริมียติ อเนน สูรภาวนฺติ—กลโห=ทะเลาะ, วิวาท.
กฏนฺต์, เอตฺถ โอสธาท์ มทฺทนฺตีติ—กฏาโห=กะทะ, หม้อน้ำร้อน, กะทะเคี่ยว.
วรียตีติ—วราโห=หมู.
ลุนาติ เอเตนาติ—โลหำ=โลหะ. ดังนี้เป็นต้น.

หิ, หี

๒๒๔. *ปณุสฺสหา หิหี โณ ลงฺ* จ—หนปลายธาตุ 'ปณ' และ 'สห' ซึ่งมี 'อุ' อยู่หน้า ลงปัจจัย 'หิ หี' ตามลำดับ. อาเทศที่สุดธาตุเป็น 'ณ' และ 'ลงฺ' เช่น:—

ปณียติ, โวหรียตีติ—ปณฺหี=ซ่นเท้า, ต้นบังโกรยตัวเมีย, ตัวบังโกรยตัวเมีย, (บังโกรยคือตัวไหม, ต้นบังโกรยคือต้นหม่อนหรือต้นละหุ่งที่เป็นอาหารตัวไหม) หินปะการัง หรือ กัลปังหา.
อุสฺสหตีติ—อุสฺโสหฺหิ=ความกล้าหาญ, ความเพียร.

ฬ

๒๒๕. *ขี—มิ—ปี—จุ—มา—วา—กาหิ—โฬ อสฺส วา ทีโฆ* จ—หนปลายธาตุเหล่านี้ ลง 'ฬ' ปัจจัย, และทีฆะ อุ เป็น 'อู' บ้างก็ได้ เช่น:—

ขีฬตีติ—*เขโฬ*=น้ำลาย.
มีฬติ, ปกฺขิปีฬตีติ—เมฬา=ขี้เถ้า, ด่างทำจากสาหร่ายทะเล.
ปีเนตีติ—เปฬา=กระเช้าสาน, กระโปรง.
จวตีติ—จูฬา=หงอน, ยอดบึน, มวยผม, ผมที่ขมวดอยู่กลางกระหม่อม. โจโฬ=ผ้า.

มียติ ปริมียตีติ มาโพ = เรือนยอดเดียว, โรงปะรำ.

วาตี คจฺฉตีติ – วาโพ = สัตว์ป่า.

กาติ, ผรุสํ วทตีติ – กาโพ = ดำ.

ฬกุ

๒๒๖. *คุโต ฬกุ* จ – คุ = สทฺเท. หนปลายธาตุนี้ลง 'ฬกุ' ปัจจัย และ 'ฬ' ปัจจัยบ้างก็ได้ เช่น :–

ควติ (สทฺทำ) ปวตฺตติ เอเตนาติ – คุโฬ = ลูกวัว, น้ำอ้อย, ก้อนเหล็กเผาไฟจนแดง. โคโฬ = ลูกวัว.

๒๒๗. *ปงฺคุฬาทโย* – ศัพท์ 'ปงฺคุฬ' เป็นต้น เป็นศัพท์นิบาต ลง 'ฬกุ' ปัจจัย เช่น :–

ขญฺช = คติเวกลฺเล. ปงฺคุอาทโย อขญฺชิ, คติเวกลฺลำ อาปชฺชิ อิติ – *ปงฺคุโฬ* = คนเปลี้ย, คนง่อย.

กิพฺพิสำ กโรตีติ – *กกฺขโล* = ดุร้าย, หยาบช้า.

กกฺกติ, ปาปการีหิ อาทียตีติ – *กุกฺกุโฬ* = นรกขุมหนึ่ง.

มงฺเกติ, วนำ มณฺเฑตีติ – *มกุโฬ* = ยอดใบไม้, ดอกไม้ตูม, ช่อ.

ฬิ

๒๒๘. *ปาโต ฬิ* – หนปลาย 'ปา' ธาตุ ลง 'ฬิ' ปัจจัย เช่น :–

อตฺถำ ปาติ, รกฺขตีติ – *ปาฬิ* = ภาษาบาลี.

ลุ

๒๒๙. *วีโตลุ* – หนปลายธาตุ 'วี' ลง 'ลุ' ปัจจัย เช่น :–

เวตี ปวตฺตตีติ – *เวลุ* = ไม้ไผ่.

จบ ณฺวาทิ วุตฺตติ ดังนี้แล.

ภาคผนวกที่ ๑
โมคคัลลาน สูตร - ปาฐ

โมคฺคลฺลาน วฺยากรณ

สิทฺธิ มิทฺธคุณํ สาธุ นมสฺสิตฺวา ตถาคตํ
สธมฺมสงฺฆํ ภาสิสฺสํ มาคธํ สทฺทลกฺขณํ.

สูตรในบาลีไวยากรณ์ มี ๕ ประการ คือ ๑. สัญญาสูตร ๒. ปริภาษาสูตร ๓. วิธิสูตร ๔. นิยมสูตร ๕. อธิการสูตร

๑. สัญญาสูตร

ความหมายของ สัญญา คือ นาม–กรณ์ (ชื่อ) เบื้องต้นของโมคคัลลานไวยากรณ์ มี ๑๒ สูตร เป็น สัญญาสูตร. สูตรต้น[๑] เรียกชื่อ วรรณ' สูตรที่ ๒[๒] เรียกชื่อ 'สระ' สูตรที่ ๓[๓] เรียกชื่อ 'สวรรณ' สูตรที่๔[๔] เรียกชื่อ 'รัสสะ' สูตรที่ ๕[๕] เรียกชื่อ 'ทีฆะ' สูตรที่ ๖[๖] เรียกชื่อ 'พยัญชน' สูตรที่ ๗[๗] เรียกชื่อ 'วรรค' และสูตรที่ ๘[๘] เรียกชื่อ นิคคหีต'

สูตรที่ ๙ ว่า – *อิยุวณฺณา ฌ–ลา นามสฺสนฺเต* ๑.๙ แปลว่า อิ หรือ อี ที่สุด ปุลลิงค์, นปุ๋สกลิงค์ ชื่อ 'ฌ' และ อุ หรือ อู ที่สุด ปุลลิงค์ นปุ๋สกลิงค์ ชื่อ ล.

---

๑. อ อาทโย ติตาลีส วณฺณา. ๒. ทสาโท สรา. ๓. เทฺว เทฺว สวณฺณา. ๔. ปุพฺโพ รสฺโส. ๕. ปโร ทีโฆ. ๖. กาทโย พฺยญฺชนา. ๗. ปญฺจ ปญฺจกา วคฺคา ๘. พินฺทุ นิคฺคหีตํ.

ศัพท์ ฒ หรือ ล ไม่มีความหมายอันใดในตัวเอง แต่ในตำราไวยากรณ์ บางแห่งลง 'ฒ' หมายให้รู้ว่า ปุลลิงค์ หรือ นปุ๋สกลิงค์ มีการันต์เป็น 'อิ' หรือ 'อี' ลง 'ล' หมายให้รู้ว่าเป็น 'อุ' หรือ 'อู'

สูตรที่ ๑๐ ว่า – *บีตฺถิยำ*[๑] ๑.๑๐ – แปลว่า อิ อี อุ อู ที่สุด แห่งอิตถีลิงค์ ชื่อ 'ป' ตามสูตรนี้ บางแห่งลง 'ป' หมายให้รู้ว่า ศัพท์อิตถีลิงค์ นั้น มีการันต์เป็น อิ อี อุ อู

สูตรที่ ๑๑ ว่า – *ฒา*[๒] ๑.๑๑ – แปลว่า อา มีในที่สุด แห่งนามศัพท์ อิตถีลิงค์ ชื่อ 'ฒ' โดยสูตรนี้ บางทีลง ฒ ที่สุด แห่งศัพท์อิตถีลิงค์ หมายให้รู้ว่า ศัพท์อิตถีลิงค์นั้นมีการันต์เป็น อา

สูตรที่ ๑๒ ว่า – *โคสฺยาลปเน* ๑.๑๒ – แปลว่า ในอรรถแห่งอาลปน ลง สิ วิภัติ ชื่อ 'ค'

จบสัญญาสูตร

---

๑. โป อิตฺถิยำ

๒. โฒ + อา

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาอาสหร้าว นายกำธร สถิรกุล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

๑๖ พฤษภาคม ๒๕๑๘

บาลีมหาไวยากรณ์

ปทานุกรม

ปทานุกรม	หน้า
[อ]	
อสิโก	๓๓๐
อโส	๔๔๔
อหติ	๓๗๕
อ	๒๖๖ ; ๒๖๘ ; ๓๗๐ ; ๓๗๖
อก	๒๕๖ ; ๓๘๓
อกถกถี	๒๖๕
อกรมฺหสเต	๒๕๘
อกรมฺหา	๒๕๓
อกรา	๒๕๓
อกริ	๑๒๒
อกรึ	๑๒๑
อกริตฺถ	๑๒๑
อกริมฺหา	๑๒๑
อกริสฺสํ	๒๕๓
อกริสฺสา	๕๓ ; ๒๕๒
อกา	๑๒๒ ; ๒๔๕ ; ๒๕๓
อกาสิ	๑๒๒
อกาสึ	๑๒๑
อกาสิตฺถ	๑๒๑
อกาสิมฺหา	๑๒๑
อกาห	๒๕๒
อกาหา	๕๓
อกิณึ	๑๒๔
อกิณึสุ	๑๒๔

ปทานุกรม	หน้า
[อ]	
อกิณิ	๑๒๔
อกิณิตฺถ	๑๒๔
อกิณิมฺห	๑๒๔
อกิญฺจน	๒๑๔
อกุโก	๓๘๑
อกุโกจฺฉิ	๑๒๒
อกุโกธโน	๒๖๕
อกุโกสิ	๑๒๓
อกุขาตำ	๒๐๒
อกุขาตาโร	๑๕๕
อกุขิ	๑๑ ; ๓๗๕
อกุขิโก	๓๒๕
อกุขิตำ	๓๒๕
อกุโข	๓๘๗
อกุโขหิณึ	๒๓๓ ; ๒๓๔
อกุขนฺติ	๒๕๗
อขิล	๑๕ ; ๒๑๓
อขิลา	๒๑๕
อขุขนฺติ	๒๕๗
อคติ	๓๘๘
อคม	๑๒๒
อคมำสุ	๕๐
อคมา	๑๒๐ ; ๒๔๘
อคมาสิ	๔๘

ปทานุกรม	หน้า
อคมิ	๕๐ ; ๑๒๒
อคมุ	๒๕๓
อคา	๑๒๒ ; ๒๔๖ ; ๓๕๘
อคาธ	๑๕
อคารๆ	๔๒๖
อคจฺฉา	๒๔๖
อคจฺฉิ	๑๒
อคณฺฉา	๒๔๖
อคณฺฉิ	๑๒๒
อคุคตา	๒๒
อคุคโต	๕๕
อคุคมกฺขายติ	๒๖๘
อคุคิ	๔๑ ; ๑๔๐ ; ๓๘๘
อคุคินิ	๑๔๐
อคุคี	๑๑
อคคีหิ	๕
อคุโค	๓๘๗
อฆๆ	๒๖๘
องฺกุโร	๔๒๔
องฺกุโส	๔๔๔
องฺค	๘ ; ๖๔
องฺคนา	๒๖๔
องฺคาโร	๔๒๖
องฺคุลๆ	๓๗๒ ; ๔๓๖
องฺคุลิ	๔๓๖
อจล	๓๕๘
อเจตโนหๆ	๒๔๖
อโจรยิ	๑๒๕
อจฺจ	๗๒ ; ๒๗๗ ; ๓๔๒
อจฺจติ	๑๖๓
อจฺจยติ	๗๐ ; ๒๗๗
อจฺจนฺต	๑๓๑

ปทานุกรม	หน้า
อจฺจาปยติ	๒๗๗
อจฺจาปี	๒๗๗
อจฺจาเปติ	๒๗๗
อจฺจิ	๑๑ ; ๒๗๗ ; ๓๗๘
อจฺจิตๆ	๒๐๒
อจฺเจติ	๒๗๗
อจฺฉติ	๑๖๒
อจฺฉรา	๒๒ ; ๔๒๗
อจฺฉริยๆ	๖๒
อจฺฉานิ	๒๐๕ ; ๒๑๑
อจฺฉินฺทิสฺสา	๖๓
อจฺฉินฺทีสุ	๖๓
อจฺเฉจฺฉา	๖๓ ; ๒๕๒
อจฺเฉจฺฉุๆ	๖๓
อจฺโฉ	๓๖๐
อฉินฺทิสฺสา	๒๕๒
อชติ	๓๘๗
อชาติมสฺส	๑๑๗
อชินๆ	๔๐๖
อชินมฺหิ	๔๖
อชินิ	๑๒๔
อชินิตฺถ	๑๒๔
อชินิมฺหา	๑๒๔
อชินี	๑๒๔ ; ๑๗๕
อชินีสุ	๑๒๔
อชิรๆ	๔๒๕
อชี	๒๗
อเชสี	๑๗๕
อเชฬกๆ	๓๖๕
อชฺช	๕๕ ; ๑๗๓ ; ๒๘๘
อชฺชตนี	๓๔๒
อชฺชตฺตนี	๖๔

ปทานุกรม	หน้า
อชฺชติ	๗๒
อชฺชนฺต	๑๓๑
อชฺชนฺโห	๓๖๐
อชฺชยติ	๑๗๓
อชฺชวํ	๒๗๒ ; ๒๗๔
อชฺชุโน	๔๐๕
อชฺเชติ	๑๗๓
อชฺฌ	๒๕๐
อชฺฌาปโก	๓๑๑
อชฺฌาปย	๘๓
อชฺฌาปยติ	๒๘๑
อชฺฌาเปยฺย	๑๗๘
อชฺฌตฺตํ	๒๕๕
อชฺฌตฺติก	๑๕
อชฺฌาวสติ	๓๔๗
อชฺฌิณมุตฺโต	๒๕๕
อชฺโฌหฏ	๒๐๒
อชฺโฌหรติ	๓๔๕
อฌายิ	๑๒๔
อฌายิตฺถ	๑๒๔
อฌายิมฺหา	๑๒๔
อฌายึ	๑๒๔
อาฌายึสุ	๑๒๔
อฌาโย	๑๒๔
อฌฺฌิณมุตฺโต	๒๕๕
อฌฺยิณมุตฺโต	๒๕๕
อฌฺยตฺตํ	๒๕๕
อฌฺเฌตฺตํ	๒๕๕
อฌฺชลิ	๔๓๕
อฌฺญ	๓๔ ; ๓๕
อฌฺญตฺถ	๓๕
อฌฺญทตฺถุ	๕๕

ปทานุกรม	หน้า
อฌฺญตม	๓๔ ; ๓๕
อฌฺญตร	๓๕ ; ๑๘๗
อฌฺญทา	๒๘๘
อฌฺญา	๒๒
อฌฺญาต	๓๒๑
อฌฺญาทิกฺโข	๓๖๑
อฌฺญาทิโส	๓๖๑
อฌฺญาที	๓๖๑
อฌฺญาสิ	๕๔
อฌฺญิสฺสํ	๘๔
อฏ	๒๗๗ ; ๓๕๒
อฏฺฏ	๒๓๔
อฏฺฏิ	๗๒
อฏฺฐกถา	๒๕๗
อฏฺฐจตฺตารีสติ	๒๓๑
อฏฺฐจตฺตาฬีสติ	๒๓๑
อฏฺฐติสติ	๒๓๐
อฏฺฐนวุติ	๒๑๖ ; ๒๓๒
อฏฺฐปญฺญาสา	๒๓๑
อฏฺฐวีสติ	๒๓๐
อฏฺฐสฏฺฐิ	๒๓๑
อฏฺฐสตฺตติ	๒๓๑
อฏฺฐสุ	๔๘
อฏฺฐาทสี	๒๓๗
อฏฺฐาสิ	๔๘ ; ๑๒๖
อฏฺฐาสีติ	๒๓๒
อฏฺฐิ	๑๑ ; ๑๘
อฏฺฐี	๕ ; ๑๑
อฏฺฐีนิ	๗ ; ๑๑
อฏฺนฺต	๑๓๑
อฏฺนิ	๔๑๓
อฏฺล	๑๕

ปทานุกรม	หน้า
อฑิสิ	๑๒๒
อฑฺจฺฉิ	๑๒๒
อฑฺฒฺฉา	๒๔๘
อฑฺฒฺฉิ	๑๒๒
อฑฺฒ	๑๕ ; ๒๑๔
อฑฺฒติโย	๒๓๘
อฑฺฒรตฺตึ	๓๗๑
อฑฺฒฺฒุฑฺโฒ	๒๓๘
อณ	๒๕๗
อณติ	๓๗๕
อณิ	๓๕๖
อณิมา	๒๗๔
อณุ	๓๗๕
อณุตา	๒๗๔
อณุตฺตึ	๒๗๔
อณฺฑ	๘
อณฺโฑ	๓๕๔
อณฺณโว	๒๖๓
อต	๔๐๒
อตสี	๔๔๕
อตโส	๔๔๕
อติ	๕๒ ; ๑๕๕ ; ๓๕๘
อติกฺกมติ	๑๕๕
อติถิ	๔๐๗
อติธาวติ	๑๕๖
อติปาเตติ	๑๕๖
อติภุญฺชติ	๑๕๖
อติมญฺโจ	๓๕๕
อติลาโภ	๓๕๕
อติรตฺโต	๓๗๑
อติวาโมรุ	๓๕๒
อติสการทฺวาชึ	๓๖๔
อติสพฺพา	๓๒

ปทานุกรม	หน้า
อติหตฺถิยติ	๓๑๑
อตี	๑๕
อตีตึ	๑๘
อตีตา	๑๘
อตีตานิ	๑๘
อตีโต	๑๘
อตีว	๕๕
อตุทึสุ	๑๒๔
อตุทิ	๑๒๔
อตุทิตฺถ	๑๒๔
อตุทึ	๑๒๔
อตุทีสุ	๑๒๔
อตุทิมฺหา	๑๒๔
อตุทุ	๑๒๕
อตุโท	๑๒๔
อตุลฺย	๓๕
อตุลฺยตฺถ	๓๕
อเตว	๒๕๔
อโต	๒๘๕
อตฺต	๑๐๗ ; ๔๐๒
อตฺตทตฺถึ	๒๕๗
อตฺตนา	๑๐๗
อตฺตนิยึ	๓๓๖
อตฺตเนภิ	๑๐๗
อตฺตโน	๑๐๗
อตฺตโนปทึ	๓๐๕
อตฺตา	๔๐๓
อตฺเตสุ	๑๐๘
อตฺตสฺส	๑๐๘
อตฺถ	๕๕ ; ๑๘๐
อตฺถกถา	๒๕๗
อตฺถวา	๒๖๐

ปทานุกรม	หน้า
อตฺถํ	๕๕
อตฺถญฺญ	๑๐๔
อตฺถิ	๗๒ ; ๒๐๘
อตฺถิโก	๒๖๐
อตฺถิขีรา	๓๕๒
อตฺถี	๒๖๐
อตฺถุ	๖๔ ; ๑๘๐
อตฺโถ	๔๐๕
อตฺร	๕๕ ; ๒๘๗
อถ	๔๐๔
อถุ	๒๖๗
อท	๒๗๗
อทติ	๗๒
อทำ	๘๘
อทา	๑๒๒
อทาสิ	๑๒๒
อทินฺนาทายี	๒๖๔
อทิพฺพิ	๑๒๔
อทิพฺพึ	๑๒๔
อทิพฺพึสุ	๑๒๔
อทิพฺพิตฺถ	๑๒๔
อทิพฺพิมหา	๑๒๔
อทิยิสฺสสุ	๒๕๓
อทุ	๘๘
อเทนฺติ	๑๖๓
อทฺทส	๖๗ ; ๑๖๔ ; ๒๔๕
อทฺทสาสุ	๑๗๔
อทฺทำ	๑๖๔
อทฺทา	๑๖๔
อทฺธา	๕๕ ; ๖๔ ; ๔๐๘
อทฺธุโน	๑๑๑
อทนฺต	๑๓๑

ปทานุกรม	หน้า
อธม	๑๕ ; ๒๑๓
อธมา	๒๑๕
อธมฺโม	๔๒๑
อธฺยตฺตำ	๒๕๕
อธฺยิณมุตฺโต	๒๕๕
อธร	๓๔ ; ๓๕
อธรา	๓๔
อธรุตฺตรำ	๓๖๔
อธเร	๓๔
อธิ	๕๒ ; ๑๕๓ ; ๑๕๑
อธิกรณำ	๒๖๕
อธิกริตฺวา	๒๑๐
อธิกโรติ	๑๕๓
อธิกิจฺจ	๒๑๐
อธิโก	๓๕๔
อธิคจฺฉติ	๑๕๓
อธิจฺจ	๒๑๐
อธิฏฺฐหติ	๑๕๓
อธิตฺถิ	๓๔๘
อธิปจฺจำ	๒๗๒
อธิปติ	๑๐
อธิปติ	๑๕๓
อธิปติยำ	๒๗๓
อธิปตฺยำ	๒๗๒
อธิภวติ	๑๕๓
อธิยิตฺวา	๒๑๐
อธิวสติ	๑๘๕ ; ๑๕๐
อธิวาเสติ	๗๘ ; ๑๕๓
อธิเสสฺสติ	๕๘
อธียสฺสุ	๑๘๐
อธุนา	๕๕ ; ๒๘๘
อโธ	๕๕

ปทานุกรม	หน้า
อโธคงฺคำ	๓๕๐
อน	๒๖๘
อนกฺขาตำ	๓๕๘
อนญฺญาโย	๔๔
อนทฺยตนภูต	๘๕ ; ๒๔๘
อนโล	๑๘๖ ; ๑๘๗
อนาคต	๘๔
อนาคตกาล	๘๕
อนาทิยิตฺวา	๑๖๔
อนิ	๔๑๓
อนิย	๒๑๘
อนิโล	๔๓๗
อนุ	๕๒ ; ๑๘๗
อนุกมติ	๑๕๑
อนุกโรติ	๑๕๑
อนุกมฺปติ	๑๕๑ ; ๑๗๔
อนุควำ	๓๗๒
อนุกายติ	๑๕๑
อนุคงฺคำ	๓๕๐
อนุคจฺฉติ	๑๕๑ ; ๑๘๗
อนุคณฺหาติ	๑๕๑
อนุจรติ	๑๕๑
อนุชานาติ	๑๕๑
อนุฏฺฐหติ	๑๕๑
อนุตปฺปติ	๑๕๒
อนุททาติ	๑๕๒
อนุตฺตร	๑๕ ; ๒๑๓
อนุทฺทยา	๒๒ ; ๘๒
อนุธมฺมจารี	๒๖๕
อนุเนติ	๑๕๒
อนุปพฺพชิ	๖๖
อนุพนฺธติ	๑๕๒

ปทานุกรม	หน้า
อนุภวติ	๑๕๒
อนุภวิสฺสติ	๒๔๔
อนุภูยิสฺสติ	๒๔๔
อนุโมทติ	๑๕๒
อนุโมทิตฺวา	๒๐๘
อนุโมทิยาน	๒๐๘
อนุยนฺติ	๓๕๓
อนุรตฺต	๑๕
อนุรถำ	๓๔๘
อนุรูปำ	๓๔๘
อนุวทติ	๑๕๒
อนุวนำ	๓๕๐
อนุวิชฺโชตเต	๑๘๒
อนุสาสนี	๑๕๘
อนุสาเสยฺย	๑๘๓
อนุสฺสรี	๑๕๘
อเนกจิตฺตำ	๑๕๘
อเนกวจนะ	๒
อเนกตฺตำ	๒๓๐
อเนน	๘๕
อเนวสิตำ	๒๐๒
อโนกาสำ	๓๕๘
อนฺต	๔๐๐
อนฺตโต	๒๘๖
อนฺตรา	๔๒ ; ๕๕ ; ๑๘๕
อนฺตเรน	๕๕ ; ๑๘๕
อนฺติโก	๓๒๕
อนฺติโม	๒๑๒ ; ๒๒๐ ; ๓๔๒
อนตี	๖๖
อนเตวาสี	๓๐๘
อนฺโต	๕๕ ; ๔๐๓
อนฺโตปาสาทำ	๓๕๐

ปทานุกรม	หน้า
อนฺทติ	๓๗๕
อนฺทุ	๓๗๕
อนฺธ	๑๕
อนฺธิตา	๑๑๗
อนฺโธ	๕๒ ; ๔๐๘
อนฺน	๒ ; ๑๘๘
อนฺนํ	๒ ; ๓๕๕
อนฺนา	๑๓๕
อนฺวฑฺฒมาสํ	๓๔๕
อนฺวภวิสฺสา	๒๔๔
อนฺวภูยิสฺสา	๒๔๔
อป	๕๒ ; ๑๕๖ ; ๑๘๕ ; ๔๑๕
อปกโรติ	๑๕๖
อปกฺกมติ	๑๕๖
อปคตกาฬโก	๓๕๑
อปคจฺฉติ	๑๕๖
อปจ	๑๒๑ ; ๒๔๘
อปจตฺถ	๒๔๕
อปจตฺถุ	๒๔๘
อปจมฺเห	๑๒๑
อปจวหิ	๒๔๕
อปจวฺหิ	๑๒๑
อปจเส	๑๒๑ ; ๒๔๕
อปจิ	๑๒๑
อปจิสุ	๑๒๐
อปจา	๑๒๑ ; ๒๔๘
อปจามฺหเส	๒๔๕
อปจายติ	๑๔๖
อปจายิต	๒๑๔
อปจายิตุ	๒๐๒
อปจิ	๑๒๐ ; ๑๒๔ ; ๒๔๘
อปจิต	๒๑๔

ปทานุกรม	หน้า
อปจิตุ	๒๐๒
อปจี	๑๒๐ ; ๑๒๔ ; ๒๔๕
อปจิตฺถ	๕๒ ; ๑๒๐ ; ๑๒๑ ; ๑๒๔ ; ๒๔๘
อปจิตฺโถ	๑๒๑ ; ๒๔๘
อปจิมฺห	๑๒๐ ; ๑๒๔ ; ๒๔๘
อปจิมฺหา	๕๒ ; ๑๒๐ ; ๑๒๑ ; ๒๔๘
อปจิสฺส	๑๒๑ ; ๒๔๘
อปจิสฺสติ	๕๒
อปจิสฺสถ	๒๕๑ ; ๒๕๒
อปจิสฺสํ	๒๕๑ ; ๒๕๒
อปจิสฺสํสุ	๕๒ ; ๒๕๑
อปจิสฺสนฺติ	๕๒
อปจิสฺสมฺห	๑๒๑ ; ๒๔๘
อปจิสฺสมฺหา	๑๒๑ ; ๒๔๘ ; ๒๕๑
อปจิสฺสวฺเห	๒๕๒
อปจิสฺสเส	๒๕๒
อปจิสฺสา	๕๒ ; ๑๒๑ ; ๒๔๘ ; ๒๕๑
อปจิสฺสามฺหเส	๒๕๒
อปจิสฺสึสุ	๒๕๒
อปจิสฺเส	๒๕๑
อปจี	๑๒๐ ; ๒๔๘
อปจุ	๒๔๘
อปจุ	๑๒๐ ; ๑๒๔
อปจุตฺถ	๑๒๐ ; ๒๔๘
อปจุมฺหา	๑๒๐ ; ๑๒๑ ; ๒๔๘
อปจู	๑๒๑ ; ๒๔๘
อปโจ	๑๒๐ ; ๑๒๑ ; ๑๒๔ ; ๒๔๘
อปฏฺฐเปติ	๑๕๖
อปชิสฺเส	๒๕๓
อปนมติ	๑๕๖
อปนิชาติ	๑๕๖
อปเนติ	๑๕๖

ปทานุกรม	หน้า
อปปพฺพตา	๓๕๐
อปร	๓๔ ; ๓๕
อปรรตฺตึ	๓๗๑
อปรา	๓๔
อปเร	๓๔
อปรชฺชุ	๒๘๘
อปรชฺฌติ	๑๕๖
อปรทกฺขิณึ	๓๖๔
อปรนฺโห	๓๖๐
อปรุตฺตรึ	๓๖๔
อปวทติ	๑๕๖
อปวหติ	๑๕๖
อปหรติ	๑๕๖
อปาทานำ	๓๖๓
อปิ	๕๒ ; ๑๕๖
อปีธาน	๑๕๖
อปีลเปติ	๑๕๖
อปุตฺโต	๓๕๒
อปุนเคยฺยา	๓๕๘
อเปติ	๑๕๖
อปุป	๑๕ ; ๒๑๓ ; ๓๒๑
อปุปลำ	๒๓๔
อปุปำ	๔๑๓
อปุเปว	๕๕
อปุเปว นาม	๕๕
อปุโปติ	๑๗๑
อปุผุฏฺ	๒๕๘
อผฺุผุฏฺ	๒๕๘
อพพำ	๒๓๔
อพฺรวิ	๒๐๕
อพฺราหฺมโณ	๓๕๘
อพฺยฺชฺชิสฺเส	๒๕๓

ปทานุกรม	หน้า
อพฺพุทำ	๒๓๔
อพฺภำ	๔๑๗
อพฺภญฺญาสิ	๒๕๓
อพฺโภกาสิโก	๓๐๓
อพฺโภกาสิกตา	๒๗๖
อพฺภุต	๑๕
อภ	๔๑๖
อภวึสุ	๑๒๔
อภวา	๕๕
อภวิ	๑๒๔
อภวี	๑๒๔
อภวีสุ	๑๒๔
อภวิตฺถ	๑๒๔
อภวิมฺห	๑๒๔
อภิวิมฺหา	๑๒๔
อภวิสฺสา	๕๕ ; ๒๕๑ ; ๒๕๒
อภวี	๑๒๔
อภวุ	๑๒๔
อภวุตฺถ	๑๒๔
อภวุมฺหา	๑๒๔
อภโว	๑๒๔
อภิ	๕๒ ; ๑๕๓ ; ๑๘๖
อภิกฺขณึ	๕๕
อภิชานาติ	๑๕๓
อภิชานามิ	๔๘ ; ๑๕๘
อภิชานิสฺสำ	๒๕๓
อภิชฺฌา	๒๒ ; ๒๗๕
อภิชฺฌาลุ	๒๖๒
อภิญฺญาต	๒๑๔
อภิรุจฺฉิ	๑๒๓
อภิรุหิ	๑๒๓
อภิณฺหำ	๕๕

ปทานุกรม	หน้า
อภิโต	๑๘๕ ; ๒๘๖
อภิตฺถุตํ	๓๕๘
อภิธาวติ	๑๕๓
อภินนฺทติ	๗๖ ; ๑๕๓
อภินนฺทิ	๕๑
อภินนฺทุนฺติ	๒๘๘
อภินฺทิสฺสา	๘๓ ; ๒๕๒
อภิภวติ	๑๕๓
อภิภวิตฺวา	๒๐๘
อภิภายตนํ	๒๘๓
อภิภู	๒๖๗
อภิภูย	๒๐๘
อภิวทติ	๑๕๓
อภิวฑฺฒติ	๑๑๘
อภิวาทยเต	๒๘๑
อภิวาเทติ	๗๗
อภิวาเทนฺติ	๑๘๓
อภิรุโป	๑๘๒
อภิลาโส	๒๗๕
อภิสังขตํ	๓๒๘
อภิสชฺชติ	๑๕๓
อภิสนฺทติ	๑๕๓
อภิสมโย	๑๗๔
อภิเสโก	๓๕๘
อภิหฏฺฐุ	๒๐๘
อภิหรติ	๑๕๓
อภิหริตฺวา	๒๐๘
อภิหิตํ	๒๐๒
อภุโว	๑๒๑
อภุญฺชิสฺสา	๘๓ ; ๒๕๒
อเภจฺฉา	๘๓ ; ๒๕๒
อโภกฺขา	๘๓ ; ๒๕๒

ปทานุกรม	หน้า
อม	๔๑๘
อมจฺโจ	๓๔๒
อมต	๗
อมตฺตํ	๔๐๒
อมา	๕๕
อมาหิ	๓๕๕
อมุ	๘๗
อมุโก	๘๗
อมุขโร	๒๖๕
อมุ	๘๘
อมุญฺจิสฺสา	๘๓ ; ๒๕๒
อมุตฺร	๕๖
อมุยั	๒๒
อมุยา	๒๒ ; ๓๘ ; ๓๔
อมุโย	๘๗
อมุสฺส	๘๗
อมุสฺสั	๓๔
อมู	๘๗
อมูลามูลั	๓๕๘
อโมกฺขา	๘๓ ; ๒๕๒
อโมโห	๒๗๕
อมฺพติ	๓๗๕
อมฺพา	๑๓๘ ; ๔๑๕
อมฺพุ	๑๔ ; ๑๔๑ ; ๓๗๕
อมฺพุนิ	๑๔๑
อมฺโพ	๔๑๕
อมฺโภ	๖๔
อมฺม	๑๓๘
อมฺมา	๒๒ ; ๑๓๘ ; ๔๒๑
อมฺห	๓๘ ; ๗๒ ; ๗๘
อมฺหั	๗๘ ; ๔๔๗
อมฺหา	๓๗

ปทานุกรม	หน้า
อมฺหากำ	๗๕
อมฺหาทึ	๓๖๒
อมฺหิ	๗๒
อมฺเห	๗๕
อมฺเหภิ	๗๕
อย	๓๒๔
อยำ	๘๕ ; ๘๖
อยาจถ	๒๕๓
อยฺเย	๔๑
อร	๔๒๘
อรณ	๔๒๕
อรณำ	๒๖๕
อรณิ	๓๕๖
อรหติ	๒๐๘
อรหำ	๑๓๒
อรหา	๑๓๒ ; ๒๕๑
อรหนฺตา	๑๔๒
อรญฺญ	๘
อรญฺญำ	๓๕๒
อรญฺญิโก	๒๑๕
อริ	๑๐
อริย	๒๑๓
อริยวุตฺติ	๑๔๐
อริยวุตฺติเน	๑๔๐
อริยวุตฺตมฺหิ	๑๔๐
อรุ	๓๗๔
อรุจฺฉา	๕๓ ; ๒๕๒
อรุโณ	๔๖๕
อรุนฺธิ	๑๒๔
อรุนฺธี	๑๒๔
อรุนฺธีสุ	๑๒๔
อรุนฺธิตฺถ	๑๒๔

ปทานุกรม	หน้า
อรุนฺธิมฺหา	๑๒๔
อเร	๖๔
อโรคำ	๑๗๘
อโรทิสฺสา	๕๓ ; ๒๕๒
อล	๔๓๔
อลำ	๕๖ ; ๑๕๓ ; ๒๐๘ ; ๒๐๕
อลังกริย	๓๖๑ ; ๓๖๕
อลจฺฉา	๕๓ ; ๒๕๒
อลตฺถ	๑๒๓ ; ๒๕๓
อลภตฺถ	๑๒๒
อลภิ	๑๒๓
อลภึ	๑๒๓
อลภิสฺสา	๕๓ ; ๒๕๑ ; ๒๕๒
อลส	๑๕
อลสำ	๔๒
อลสา	๒๑๕
อลสี	๔๔๕
อลโส	๔๔๕ ; ๒๐๘
อลงฺกาโร	๓๕๒
อลนฺทานิ	๒๕๕
อลาตำ	๔๐๒
อลาพุ	๓๗๖
อลิ	๔๓๕
อลิกำ	๓๘๔
อลฺลิ	๔๔๐
อลฺหกำ	๑๘๕
อว	๕๒ ; ๔๔๐
อวังสิโร	๒๕๘
อวโกกิลำ	๓๕๕
อวกฺกมติ	๑๕๑
อวกฺขา	๕๔ ; ๒๕๒
อวกฺขิปติ	๑๕๑

ปทานุกรม	หน้า
อวคตๆ	๒๐๒
อวจฺฉา	๕๓ ; ๒๕๒
อวจมฺหา	๒๕๓
อวจิสฺสา	๕๔ ; ๒๕๒
อวโจ	๒๔๕
อวชานาติ	๑๕๑
อวติ	๗๒
อวนฺตี	๔๐๑
อวนิ	๔๑๓
อวมฺยุรๆ	๓๕๕
อวมญฺญติ	๑๕๑
อวฺยยีภาว	๓๔๘
อวสรติ	๑๕๑
อวสชฺชติ	๑๕๑
อวสิสฺสา	๕๓ ; ๒๕๒
อวสฺสการี	๒๕๘
อวสฺสุ	๕๖
อวิชฺชมานปุตฺโต	๓๕๒
อวิชฺชา	๒๒
อวิตๆ	๒๐๒
อวินีโต	๒๐๑
อโวจ	๑๒๒
อโวจุ	๒๔๕
อส	๗๒ ; ๑๖๘ ; ๒๘๐ ; ๔๔๕
อสๆ	๑๑๗
อสๆขย	๕๒
อสๆเขยยๆ	๒๓๕
อสกฺกจฺจ	๓๖๑
อสกฺกจฺจๆ	๒๑๐
อสกฺกริตฺวา	๒๑๐
อสกฺขิ	๑๒๒
อสกฺขิสุ	๑๒๓

ปทานุกรม	หน้า
อสญฺ	๔๔๖
อสติ	๓๗๔
อสนๆ	๒๖๕
อสนิ	๓๕๐ ; ๔๑๓
อสนฺติ	๓๗๕
อสนฺเตตฺถ	๒๕๓
อสโว	๓๗๕
อสหาย	๓๕
อสหายตฺถ	๓๕
อสาร	๒๑๓
อสิ	๑๐ ; ๗๒ ; ๑๘๐ ; ๒๔๒ ; ๓๗๘
อสิจมฺมๆ	๓๖๓
อสิจฺฉินฺโน	๓๕๕
อสิตๆ	๒๐๒
อสิสตฺติโตมรๆ	๓๖๓
อสิสิสติ	๓๐๔ ; ๓๐๖
อสีติ	๒๓๑
อสุ	๘๖
อสุณิ	๕๔ ; ๑๒๓
อสุณิสฺสา	๕๔ ; ๑๒๓ ; ๒๕๒
อสุรา	๔๘
อสุรินฺทราหู	๓๗๓
อสุโร	๔๒๔
อสุม	๗๒ ; ๑๘๐
อสุมา	๗๕ ; ๔๒๑
อสุมากๆ	๘๑
อสุมาสุ	๗๕ ; ๘๑
อสุมิ	๗๒ ; ๑๘๐
อสุนาติ	๑๖๘
อสุส	๓๗ ; ๑๗๘ ; ๓๑๐
อสุสโก	๓๒๑
อสุสตโร	๓๓๘

ปทานุกรม	หน้า
อสตฺถกปีตฺถนำ	๓๖๕
อสฺสเต	๒๕๕
อสฺสถ	๑๗๘
อสฺสยุโช	๓๒๐
อสฺสำ	๑๗๘
อสฺยเต	๒๕๕
อสฺสสติ	๑๕๕
อสฺสาม	๑๗๘
อสฺสุ	๑๔ ; ๖๕ ; ๑๗๘ ; ๔๔๖
อสฺสุ	๑๒๓
อสฺสุตฺวา	๒๐๑
อสฺโส	๔๔๓
อสฺโสสา	๕๔
อสฺโสสฺสา	๑๒๓ ; ๒๕๒
อสฺโสสิ	๕๔ ; ๑๒๓ ; ๑๒๕
อสฺโสสุ	๑๒๒
อหนิ	๒๘๘
อหรา	๑๒๒
อหริ	๑๒๒
อหวุ	๑๒๓
อหหำ	๒๓๔
อหำ	๗๕
อหา	๑๒๒
อหายิสฺสา	๒๕๒
อหาสิ	๑๒๒
อหาหา	๒๕๒
อหิ	๑๐ ; ๗๒ ; ๑๘๐ ; ๓๗๕
อหินกุลำ	๓๖๔
อหึสารตินี	๓๑๖
อหุ	๑๒๔ ; ๑๗๔ ; ๒๕๓
อหุวมฺหา	๒๕๓
อหุวา	๒๕๓
อเหสุ	๑๒๒ ; ๑๒๔

ปทานุกรม	หน้า
อโห	๖๔ ; ๓๒๘
อโหรตฺตำ	๓๗๑
อโหสิ	๔๘ ; ๖๕ ; ๑๒๑ ; ๑๒๔
อโหสึ	๑๒๔ ; ๑๗๔
อโหสิตฺถ	๑๒๔
อโหสิมฺหา	๑๒๔
อพาโร	๔๒๕

[อา]

อา	๕๒ ; ๑๕๕ ; ๓๑๓
อากำขา	๒๗๕
อากสฺสติ	๑๕๕
อากาเสว	๒๕๔
อากิญฺโณ	๖๖
อากี	๓๒๔
อโกฏยนฺโต	๔๗
อาขุ	๓๗๗
อาคจฺฉติ	๒๐ ; ๕๓ ; ๑๕๕
อาคจฺฉนฺติ	๒๐
อาคมิสฺสติ	๑๒๕
อาคมิสฺสา	๒๘๔
อาจรติ	๓๑๐
อาจริโย	๔๓
อาจาโร	๒๖๖
อาจิกฺข	๑๒๗
อาจินาติ	๑๕๕
อาชญฺญำ	๒๗๔
อาชานาถ	๘๕
อาฏก	๓๘๓
อาฏยติ	๒๗๗
อาฏาปี	๒๗๗
อาฏิ	๒๗๗

ปทานุกรม	หน้า
อาเฏติ	๒๗๗
อาณก	๓๘๒
อาณา	๒๒
อาณิก	๓๘๓
อาตกฺ	๔๐๒
อาตเป	๑๔๑
อาตปฺป	๑๕๘
อาตาปี	๑๑๘
อาตุมนา	๑๐๘
อาตุมโน	๑๐๘
อาตุเมสุ	๑๐๘
อาตุเมหิ	๑๐๘
อาทยติ	๒๗๗ ; ๒๘๒
อาทาตา	๒๖๔
อาทาติ	๑๕๕
อาทาปยติ	๒๗๗
อาทาปี	๒๗๗
อาทาเปติ	๒๗๗ ; ๒๘๒
อาทิ	๒๖๗ ; ๒๗๗ ; ๓๖๓
อาทิจฺจ	๓๓๒
อาทิจฺโจ	๓๓๓
อาทิโต	๒๘๖
อาทิตฺยํ	๓๓๒
อาทิยติ	๒๘๒
อาทิสติ	๑๕๕
อาทิสฺมึ	๒๔
อาเทติ	๒๗๗
อาโท	๒๔
อาธิปจฺจ	๒๗๒
อาธิปตฺตึ	๒๗๒
อาธิปเตยฺยํ	๒๗๒
อาธุตึ	๒๐๒

ปทานุกรม	หน้า
อานนฺโท	๒๗๕
อานี	๓๑๖
อานีตึ	๒๐๒
อาเนติ	๑๕๕
อาป	๑๗๐ ; ๑๗๑
อาปชฺชิตา	๒๖๔
อาปทา	๒๖๘
อาปาฏลิปุตฺตา	๓๕๐
อาปี	๓๑๑
อาปุจฺฉติ	๑๕๕
อาปูปีกึ	๓๔๐
อาโปคตึ	๓๕๓
อาโปมยึ	๓๕๐
อาพาโธ	๒๑๘ ; ๓๒๘
อาภตึ	๒๐๒
อาม	๕๖
อามห	๓๓๗
อามิสึ	๔๔๔
อามี	๒๖๓
อาโมทา	๒๗๕
อาย	๓๐๘
อายตนนิบาต	๑
อายติ	๓๕๐
อายสึ	๓๓๘
อายสฺมา	๒๕๘
อายสิโก	๓๒๘
อายุ	๑๓ ; ๑๘
อายุธ	๗
อายุสฺสึ	๓๔๐
อายู	๘ ; ๑๑
อายูนิ	๗ ; ๑๑
อาร	๔๒๘

ปทานุกรม	หน้า
อารกา	๕๖
อารญฺญโก	๓๔๓
อารญฺญิโก	๒๒๐ ; ๓๔๔
อารมฺมณ	๘
อารภเต	๒๐๗
อารา	๕๖
อารามิกินี	๓๑๕
อารามิโก	๓๑๕
อาริสฺสํ	๒๗๔
อารุห	๑๕๕
อารุฬฺหวานโร	๓๕๑
อารุฬฺโห	๓๕๑
อารูฬฺหวา	๑๕๕
อารูฬฺหึ	๑๕๕
อารูฬฺโห	๑๕๕
อาโรหนฺติ	๗๗
อาโรหิสฺสติ	๕๒
อาลมฺพโร	๓๖๓
อาลสฺยํ	๒๗๒
อาลสฺสํ	๒๗๑ ; ๒๗๒
อาลสิยํ	๒๗๓
อาลุ	๒๖๒
อาลุโว	๔๔๑
อาโลก	๖
อาโลโก	๔๘
อาโลเจติ	๘๑
อาว	๔๔๑
อาวฏฺเฏติ	๑๕๕
อาวนฺต	๓๒๒
อาวสโถ	๔๐๕

ปทานุกรม	หน้า
อาวาโฏ	๓๕๓
อาวิ	๕๖
อาวี	๒๕๖
อาวุโต	๒๐๒
อาสภึ	๒๗๔
อาสยติ	๒๘๐ ; ๒๘๑
อาสึ	๓๗
อาสา	๒๒
อาสาปยติ	๒๘๐
อาสาปี	๒๘๐
อาสานฺต	๒๓๓
อาสาเปติ	๒๘๐
อาสาพฺโห	๓๒๐
อาสิ	๑๒๒ ; ๒๕๓ ; ๒๘๐
อาสึ	๑๒๓
อาสิตฺถ	๑๒๓
อาสิมฺหา	๑๒๓
อาสีติโก	๓๒๒
อาเสติ	๒๘๐
อาสุ	๓๗๔
อาสุ	๑๒๓
อาห	๔๘ ; ๗๔ ; ๕๓ ; ๒๕๑
อาหจฺจ	๒๑๐
อาหฏึ	๒๐๒
อาหนิตฺวา	๒๑๐
อาหรติ	๑๔๔
อาหึสุ	๒๕๑
อาหารก	๒๘๐
อาหุ	๗๔ ; ๒๕๑
อาหาหนึ	๒๖๕

ปทานุกรม	หน้า
[อิ]	
อิ	๑๔๖ ; ๑๔๙ ; ๑๕๖ ; ๒๑๐ ; ๒๖๗ ; ๒๗๐ ; ๓๑๐ ; ๓๗๘
อิก	๒๕๙ ; ๓๔๕
อิกฺข	๗๓ ; ๑๕๒ ; ๑๕๔ ; ๑๕๘
อิกฺขติ	๗๓
อิกฺขยติ	๒๗๗
อิกฺขาปยติ	๒๗๗
อิกฺขาปิ	๒๗๗
อิกฺขาเปติ	๒๗๗
อิกฺขิ	๒๗๗
อิกฺเขติ	๒๗๗
อิฆ	๕๖
อิจฺจสฺส	๒๕๕
อิจฺเจว	๒๕๘
อิจฺฉติ	๑๖๒ ; ๒๐๗
อิจฺฉนฺติ	๓๑
อิจฺฉา	๓๐ ; ๒๖๙ ; ๒๗๕
อิจฺฉมาโน	๑๕๗
อิจฺยสฺส	๒๕๕
อิฏฺฐ	๒๑๓ ; ๓๒๔
อิฏฺฐกา	๓๘๖
อิฏฺฐวา	๑๕๘
อิฏฺฐึ	๑๕๘
อิฏฺฐิ	๒๖๘
อิต	๓๒๓ ; ๔๐๑
อิตฺถ	๕๖ ; ๒๘๕
อิตฺถิปุมฺ	๓๖๔
อิตฺถิยฺ	๒๖
อิตฺถิยา	๒๒
อิตฺถิโย	๒๑

ปทานุกรม	หน้า
อิตฺถี	๒๑ ; ๒๖ ; ๒๗ ; ๑๐๑ ; ๑๕๔ ; ๔๐๗
อิตฺถึ	๒๖
อิตฺยสฺส	๒๕๕
อิตร	๓๔ ; ๓๕
อิตฺตร	๒๑๓
อิตริสฺสฺ	๘๔
อิตริสฺสา	๘๔
อิติ	๕๖
อิเตฺวว	๒๕๘
อิโต	๒๘๕
อิโตนายติ	๒๕๗
อิทำ	๘๖
อิทปฺปจฺจยา	๓๕๗
อิทมฏฺโฐ	๓๕๗
อิทมฺปิ	๒๕๕
อิทานิ	๕๖ ; ๒๘๘
อิทฺธิ	๒๕ ; ๓๔๕
อิธ	๕๖ ; ๒๘๗
อิธมาหุ	๒๕๗
อิน	๔๐๕
อินฺทติ	๓๗๕
อินฺทริย	๗
อินฺทสภำ	๓๕๖
อินฺทุ	๓๗๕
อินฺโท	๑๘ ; ๑๕
อินี	๓๑๕
อิโน	๔๑๐
อิพฺภ	๒๑๔
อิโภ	๔๑๗
อิม	๓๕ ; ๘๕ ; ๒๒๐ ; ๒๖๔ ; ๒๗๔ ; ๓๓๐ ; ๓๔๒ ; ๔๑๕

ปทานุกรม	หน้า
อิมาย	๓๘
อิมินา	๘๕
อิมิสฺสำ	๘๔
อิมิสฺสาย	๘๔
อิเมสำ	๘๕
อิเมสุ	๘๕
อิเมหิ	๘๕
อิย	๒๖๔ ; ๒๗๓ ; ๓๒๔ ; ๓๓๐ ; ๓๓๔ ; ๓๔๒
อิริณำ	๓๕๘
อิล	๒๖๒ ; ๔๓๗
อิสิ	๑๐ ; ๒๒ ; ๑๔๐ ; ๓๗๕
อิสฺสิก	๓๒๔
อิสีกา	๓๘๕
อิเส	๒๒ ; ๑๔๐
อิสฺสุกี	๓๔๕
อิห	๕๖ ; ๑๗๘ ; ๑๕๖ ; ๒๘๗

[อี]

อี	๒๕๕ ; ๒๖๓ ; ๓๘๐
อีจิ	๓๘๕
อีณ	๓๘๐
อีทิกฺโข	๓๖๒
อีทิโส	๓๖๒
อีที	๓๖๒
อีย	๓๐๘
อีร	๑๗๓
อีรยติ	๑๗๓
อีเรติ	๑๗๓
อีว	๔๔๑
อีส	๔๔๓

ปทานุกรม	หน้า
อีสำ	๕๖
อีสกำ	๓๕๕
อีสานฺต	๒๓๓
อีหา	๒๒ ; ๒๖๘

[อุ]

อุ	๕๒ ; ๑๔๗
อุกฺกา	๒๒ ; ๓๘๒
อุกฺขลิ	๓๗๕
อุกฺโข	๓๘๗
อุคฺค	๑๕ ; ๒๑๓
อุคฺคจฺฉติ	๑๔๗
อุจฺจ	๑๕
อุจฺจำ	๕๖
อุจฺจรติ	๓๘๘
อุจฺจารณฺฑโก	๑๖๐
อุจฺจาลิงฺโค	๓๘๘
อุจฺฉุ	๑๓
อุชุ	๑๕ ; ๒๑๓ ; ๓๕๐
อุญฺฉติ	๓๒๗
อุฏฺ	๓๕๐
อุฏฺฐหติ	๑๔๘ ; ๑๖๔
อุฏฺฐหนฺติ	๔๗
อุฏฺฐาติ	๒๔๕
อุฏฺฐาสิ	๑๕๕
อุณฺห	๑๕
อุณฺหโภชี	๒๕๘
อุณฺหำ	๓๕๕
อุตฺตำ	๑๕๗
อุตฺตม	๒๑๓
อุตฺตร	๓๔ ; ๓๕

ปทานุกรม	หน้า
อุตฺตรา	๓๔
อุตฺตเร	๓๔
อุตฺตวา	๑๕๗
อุตฺถวา	๑๕๗
อุตฺถ	๑๕๗
อุตฺติฏฺฐติ	๑๖๔
อุตฺยนฺต	๒๓๓
อุตฺรสฺโต	๒๐๐
อุตฺราสี	๒๐๐
อุตฺ	๓๕๕
อุท	๖๓
อุทก	๘
อุทกกุมฺโภ	๓๕๗
อุทกปตฺโต	๓๕๗
อุทกพินฺทุ	๓๕๗
อุทกึ	๓๘๒
อุทกุมฺโภ	๓๕๗
อุทฺทิสฺสาคโต	๘๑
อุทฺโท	๔๐๘
อุทฺธคงฺคึ	๓๕๐
อุทฺธ	๕๖
อุทธิ	๓๖๓
อุทปตฺโต	๓๕๗
อุทปานึ	๓๖๓
อุทปาทิ	๔๘ ; ๖๕ ; ๑๕๘ ; ๑๖๗
อุทพินฺทุ	๓๕๗
อุทยึ	๕๗
อุทร	๑๕๑
อุทริโย	๓๔๓
อุทานึ	๔๕
อุทาเนสิ	๔๕ ; ๑๕๘
อุทาหุ	๖๓

ปทานุกรม	หน้า
อุทิตึ	๒๐๒
อุทีริตึ	๒๐๒
อุทุมฺพรา	๓๒๐
อุนฺต	๔๐๐
อุนฺทติ	๓๘๒
อุนฺทุโร	๔๒๕
อุป	๕๒ ; ๑๕๗ ; ๑๘๗
อุปกโรติ	๑๕๗
อุปกฺกมติ	๑๕๗
อุปกุมฺภึ	๓๔๘ ; ๓๔๕
อุปขาริยึ	๑๕๑
อุปคตา	๓๕๑
อุปคจฺฉติ	๑๕๗
อุปคายติ	๓๑๑
อุปจรติ	๑๕๗
อุปจิกา	๓๘๒
อุปปชฺชติ	๔๕ ; ๑๕๘
อุปปชฺชิ	๑๖๗
อุปปฏฺฐหติ	๑๕๗
อุปปฏฺฐานึโย	๒๐๕
อุปปฏฺฐิตสตินึ	๓๑๖
อุปปฏฺฐิโต	๑๕๖
อุปปตติ	๑๕๘
อุปทสา	๓๕๑
อุปทา	๒๒
อุปธาวติ	๑๕๗
อุปนีสีทติ	๑๕๗
อุปนิเสวติ	๑๕๗
อุปเนติ	๑๕๗
อุปปนฺนวา	๑๕๕
อุปปนฺโน	๑๕๕
อุปมา	๑๕๒ ; ๓๑๗

ปทานุกรม	หน้า
อุปริ	๕๖
อุปริสิขรํ	๓๕๐
อุปฺปลํ	๔๓๕
อุปวสติ	๑๕๗
อุปวาสิโก	๓๔๕
อุปวิสติ	๑๕๘
อุปวีฬายติ	๓๑๑
อุปสโม	๑๘๒
อุปสงฺกมติ	๗๗
อุปสมฺปทำ	๑๗๘
อุปสิตฺตำ	๓๕๕
อุปาคมิ	๔๘
อุปาสกา	๑๘๓
อุปาสนา	๒๖๘
อุเปติ	๗๖
อุเปกฺขติ	๑๕๘
อุโปสถำ	๑๗๗
อุโปสโถ	๔๐๕
อุพฺภวติ	๑๔๗
อุภ	๓๘ ; ๒๒๕
อุภย	๓๔ ; ๓๘
อุภยโต	๑๘๕
อุภยำ	๓๒๔
อุโภ	๑๐๖
อุม	๔๑๘
อุมฺมตฺต	๑๕
อุมฺมา	๒๒
อุมฺมุกำ	๓๘๒
อุมฺมูเลติ	๑๔๘
อุยฺยุญฺชติ	๑๔๘
อุร	๑๓๗ ; ๔๒๔
อุรโค	๓๕๕

ปทานุกรม	หน้า
อุรสิกริย	๓๖๑
อุรุ	๓๗๗
อุรู	๒๕๔
อุโร	๔๒๔
อุล	๔๓๕
อุลติ	๓๘๖
อุลิ	๔๓๕
อุลุมฺป	๓๓๐
อุลฺลุมฺปติ	๑๔๗
อุลูโก	๓๘๖
อุวามี	๒๖๓
อุสโภ	๔๑๗
อุสฺมา	๔๒๑
อุสฺสหติ	๒๐๘
อุสฺสาเทติ	๑๔๗
อุสฺสาเปติ	๑๔๗
อุสฺสาเรติ	๑๔๗
อุสีรพีรณำ	๓๖๕
อุสีรพีรณา	๓๖๕
อุสีรำ	๔๓๑
อุสุ	๓๗๗
อุสฺสุก	๑๕
อุสฺสุกฺกำ	๔๘
อุสุมำ	๔๑๘
อุสฺโสพฺหิ	๔๔๘

[อู]

อูกา	๓๘๒
อูโน	๔๑๑
อูมิ	๔๒๑
อูร	๔๓๑

ปทานุกรม	หน้า
อูรุ	๓๗๗
อูสโร	๒๖๑
อูหิยติ	๓๘๒

[เอ]

เอก	๓๕ ; ๒๑๔ ; ๒๒๒
เอกก	๒๑๔
เอกกทุกัง	๓๖๔
เอกจฺจ	๑๕ ; ๑๓๕ ; ๒๑๔
เอกจฺจานิ	๑๓๕
เอกจฺเจ	๑๓๕
เอกชฺฌัง	๒๕๐
เอกโก	๓๒๔
เอกจตฺตาฬีสติ	๒๓๐
เอกตึสติ	๒๓๐
เอกทา	๒๘๘
เอกธา	๒๘๕
เอกนวุติ	๒๓๒
เอกปญฺญาสา	๒๓๑
เอกมิทาหัง	๓๐๑
เอกรตฺตัง	๓๗๑
เอกรตฺติ	๓๗๑
เอกวจนะ	๒
เอกวีสติ	๒๒๕
เอกสฏฺฐิ	๒๓๑
เอกสตฺตติ	๒๓๑
เอกาทิ	๒๑๔ ; ๓๒๔
เอกาทส	๒๒๗
เอกาทสัง	๒๓๓
เอกาธิกัง	๒๓๔
เอกาสีติ	๒๓๑

ปทานุกรม	หน้า
เอกิสฺสัง	๘๔
เอกุตฺตรสัยุตฺตกัง	๓๖๔
เอกูนจตฺตาฬีสติ	๒๓๐
เอกูนตึสติ	๒๓๐
เอกูนนวุติ	๒๓๒
เอกูนปญฺญาสา	๒๓๑
เอกูนวีสติ	๒๑๖ ; ๒๒๕
เอกูนสตัง	๒๓๒
เอกูนสตมฺหิ	๒๓๒
เอกูนสตฺตติ	๒๓๑
เอกูนสตสฺมา	๒๓๒
เอกูนสตสฺส	๒๓๒
เอกูนสตาย	๒๓๒
เอกูนสเตน	๒๓๒
เอกูนสฏฺฐิ	๒๓๑
เอกูนาสีติ	๒๓๑
เอเกกโส	๒๕๑
เอโก	๒๑๒ ; ๓๘๑
เอโกว	๓๕
เอชา	๒๒ ; ๒๗๕
เอเณยฺยัง	๓๓๕
เอเณยฺยโคมหิสัง	๓๖๕
เอเณยฺยอาราหัง	๓๖๕
เอต	๓๕ ; ๘๓
เอตฺถ	๕๖ ; ๒๘๗
เอตฺตกัง	๓๒๒
เอตทโวจ	๘๕
เอตรหิ	๕๖ ; ๒๘๘
เอตาทิโส	๓๖๒
เอตาทิกฺโข	๓๖๒
เอตาที	๓๖๒
เอตาย	๓๘

ปทานุกรม	หน้า
เอตาวตา	๕๖
เอตฺตาวนฺตํ	๓๒๓
เอติสฺสํ	๘๔
เอติสฺสา	๘๔
เอติสฺสาย	๘๔
เอทิโส	๓๖๒
เอทิกฺโข	๓๖๒
เอที่	๓๖๒
เอชา	๒๘๕
เอนํ	๘๓
เอรก	๔๓๒
เอรณฺโฑ	๓๕๕
เอรุ	๔๓๓
เอลา	๔๓๗
เอว	๕๖
เอวํ	๕๖ ; ๖๔
เอวมฺปี	๕๗
เอวาหํ	๒๕๕
เอสติ	๗๓
เอสอตฺโถ	๒๕๘
เอสธมฺโม	๒๕๘
เอสฺสติ	๕๔
เอสํ	๘๕
เอสิตพฺพํ	๒๐๕
เอสุ	๘๕
เอหิ	๘๕
เอหิติ	๕๔
เอหิปสฺสิโก	๓๒๗
เอหิสิ	๒๗๕

ปทานุกรม	หน้า
[โอ]	
โอกฺกาโก	๓๓๕
โอกฺขตโร	๓๓๘
โอฆ	๖
โอโฆ	๒๖๘
โอช	๑๓๗
โอฏฺฐกํ	๓๓๕
โอฏฺฐมุโข	๓๕๒
โอฏฺโฐ	๓๕๓
โอต	๔๐๐
โอทโก	๓๔๑
โอทน	๘
โอทนํ	๔๑
โอทโน	๔๑๑
โอทุมฺพรํ	๓๓๕
โอทุมฺพโร	๓๒๐
โอปธิกํ	๓๒๑
โอร	๔๓๒
โอรพฺภกํ	๓๓๕
โอรพฺภิกสูกริกํ	๓๖๔
โอรโส	๓๔๑
โอเรกงฺคํ	๓๕๐
โอล	๔๓๘
โอลุมฺปีโก	๓๓๐
โอโลเกสิ	๖๗
โอสชี	๑๕๘
โอหิโต	๒๐๑
โอหุมฺปีโก	๓๓๓

ปทานุกรม	หน้า
กตม	๒๑๒
กตร	๓๔ ; ๓๕
กตโร	๓๒๕
กตวา	๑๕๗
กตวนฺต	๒๑๗
กฺตวนฺตุ	๒๔๒
กตหตฺถ	๒๑๔
กตาวกาโส	๓๐๓
กฺตาวี	๒๔๒
กติ	๒๑๘ ; ๒๑๙ ; ๒๓๕ ; ๓๒๓ ; ๓๖๑
กฺติ	๒๖๘
กติกฺขตฺตุ	๒๕๐
กติโม	๒๓๖
กตุ	๔๐๐
กตฺตพฺพ	๒๐๗
กตฺตพฺโพ	๒๐๔
กตฺตร	๒๑๕
กตฺตา	๑๓๒
กตฺตาเย	๒๐๗
กตฺตารนิทฺเทโส	๓๕๗
กตฺตาโร	๓๗๓
กตฺติกา	๓๘๖
กตฺติเกยฺโย	๓๓๓
กตฺติโก	๓๒๐
กตฺตุ	๑๓๔
กตฺตุ	๒๐๗ ; ๒๐๘
กตฺตูน	๒๐๗
กตฺเต	๒๒
กตฺถ	๕๗ ; ๒๘๗
กตฺวา	๕๔
กฺตฺวา	๒๐๘
กฺตฺวาน	๒๐๘

ปทานุกรม	หน้า
กถ	๗๕ ; ๑๗๓
กถ	๕๗ ; ๒๘๗ ; ๒๘๕
กถญฺจิ	๕๗
กถยติ	๗๕ ; ๑๗๓
กถยตุ	๑๘๒
กถยถ	๗๕
กถยนฺติ	๗๕
กถยสิ	๗๕
กถยาม	๗๕
กถยามิ	๗๕
กถยิ	๑๒๕
กถยึ	๑๒๕
กถยึสุ	๑๒๕
กถยิตฺถ	๑๒๕
กถยิมฺหา	๑๒๕
กถยิสฺสติ	๕๖
กถยิสฺสถ	๕๖
กถยิสฺสนฺติ	๕๖
กถยิสฺสสิ	๕๖
กถยิสฺสามิ	๕๖
กถยิสฺสาม	๕๖
กถานํ	๒๓๕
กถาหํ	๒๕๕
กถิโก	๓๔๕
กถิตํ	๒๐๒
กเถติ	๗๕ ; ๑๗๓
กเถตุ	๑๘๒
กเถถ	๗๕ ; ๑๘๒
กเถนฺติ	๗๕
กเถนฺตุ	๑๘๒
กเถม	๗๕ ; ๑๘๒
กเถมิ	๗๕ ; ๑๘๒

ปทานุกรม	หน้า
[ก]	
ก	๒๖๙ ; ๓๒๐ ; ๓๒๔ ; ๓๒๖ ; ๓๘๑
กำขติ	๗๓
กำโส	๔๔๔
กกฺโก	๓๘๑
กกฺกนฺฏฺ	๓๗๖
กกฺกโส	๔๔๖
กฺขตฺตุ	๒๕๐
กกฺขล	๒๑๓
กกฺขโล	๔๔๙
กงฺคุ	๓๘๘
กจีย์ติ	๓๕๐
กจฺจาโน	๓๓๒
กจฺจายนำ	๓๓๗
กจฺจายโน	๓๓๒
กจฺจิ	๕๗
กจฺฉา	๒๒
กจฺฉุ	๒๘ ; ๓๕๐
กจฺโฉ	๓๕๐
กญฺญา	๓๐ ; ๓๕๑
กญฺญาโณ	๔๑
กญฺญารูปำ	๓๕๖
กฏฺฐำ	๑๘๐ ; ๑๕๖
กฏฺฐกำ	๓๘๓
กฏฺฐติ	๓๘๓
กฏฺฐำ	๑๕๘ ; ๓๕๓
กฏฺฐิวา	๑๕๘
กฏฺฐาโห	๔๔๘
กฏฺฐุก	๑๕
กโฏ	๑๕๖ ; ๒๐๔

ปทานุกรม	หน้า
กฐกาลาปำ	๓๖๔
กฐนฺติ	๔๓๕
กฐลำ	๔๓๕
กฐิน	๒๑๓
กโฐโร	๔๓๒
กณฺฑติ	๗๓
กณ	๓๔๒
กณิฏฺโฐ	๓๒๕
กณิโย	๓๒๕
กณฺโฐ	๓๕๓
กณฺฑุโล	๔๓๘
กณฺโฑ	๓๕๔
กณฺณ	๑๗๓ ; ๓๓๕
กณฺณยติ	๑๗๓
กณฺณา	๓๕๑
กณฺเณติ	๑๗๓
กณฺโณ	๓๕๗
กณฺหสปฺโป	๓๕๘
กณฺหสุกฺกำ	๓๖๔
กณฺหา	๔๖
กณฺหาโน	๓๓๒
กณฺหายโน	๓๓๒
กณฺโห	๔๔๗
กต	๑๕๒ ; ๒๗๕
กตฺ	๑๖๕
กฺต	๒๔๒ ; ๒๔๓
กตำ	๘๐ ; ๑๔๑ ; ๑๕๕ ; ๑๕๗
กตญฺญุตา	๒๗๖
กตญฺญุมฺหิ	๑๔๐
กตญฺญู	๑๐๔ ; ๒๖๕
กตม	๓๔ ; ๓๕ ; ๒๑๕

ปทานุกรม	หน้า
กเถยฺย	๑๘๑
กเถยฺยาถ	๑๘๑
กเถยฺยาม	๑๘๑
กเถยฺยามิ	๑๘๑
กเถยฺยาสิ	๑๘๑
กเถสิ	๗๕
กเถหิ	๑๘๒
กทลี	๒๗
กทนฺนำ	๓๕๕
กทมฺโพ	๔๑๖
กทสนำ	๓๕๕
กทา	๕๔ ; ๕๗ ; ๒๘๘
กทาจิ	๕๗ ; ๒๑๐
กทุณฺหำ	๓๕๕
กน	๔๑๐
กนกำ	๓๘๓
กนิฏฺโฐ	๓๒๕
กนิโย	๓๒๕
กนฺต	๑๕ ; ๒๑๒
กนฺตติ	๑๖๕
กนฺติตำ	๒๐๒
กนฺท	๒๗๗
กนฺทติ	๗๓
กนฺทยติ	๒๗๗
กนฺทโร	๔๒๘
กนฺทาปยติ	๒๗๗
กนฺทาปี	๒๗๗
กนฺทาเปติ	๒๗๗
กนฺทิ	๒๗๗
กนฺเทติ	๒๗๗
กนฺโท	๔๐๗
กนฺธรา	๒๒

ปทานุกรม	หน้า
กปณ	๑๖ ; ๒๑๔
กปณา	๒๑๕
กปโณ	๑๐๐
กปาลำ	๔๓๖
กปี	๑๐ ; ๓๗๕
กปีโล	๔๓๘
กโปโฏ	๔๐๐
กโปโต	๓๕๔ ; ๔๐๐
กโปโล	๔๓๕
กปฺปติ	๒๐๘
กปฺปาสิกำ	๓๓๕
กปฺปาโส	๔๔๖
กปฺปีโน	๔๑๐
กปฺปูรำ	๔๓๒
กปฺเปสฺสนฺติ	๕๕
กพฺยตฺติ	๓๗๘
กภ	๔๑๗
กม	๑๔๖ ; ๑๕๑ ; ๑๕๔ ; ๑๕๕ ; ๑๕๖ ; ๑๕๗ ; ๒๕๐
กมโฏ	๓๕๒
กมโฐ	๓๕๓
กมนำ	๒๖๕
กมลำ	๔๓๔
กมฺป	๑๔๕ ; ๑๕๑ ; ๒๗๘
กมฺปติ	๗๓ ; ๓๗๖
กมฺปนฺต	๑๓๑
กมฺปยติ	๒๗๘
กมฺปาปยติ	๒๗๘
กมฺปาปี	๒๗๘
กมฺปาเปติ	๒๗๘
กมฺปี	๒๗๘
กมฺปีตำ	๒๐๒

ปทานุกรม	หน้า
กมฺเปติ	๒๗๘
กมฺพติ	๓๗๕
กมฺพโล	๘๐
กมฺพุ	๓๗๕
กมฺม	๑๓๘
กมฺมํ	๔๒๐
กมฺมชาตํ	๓๕๖
กมฺมนา	๑๓๘
กมฺมนิ	๑๓๘
กมฺมนิยํ	๓๔๔
กมฺมญฺญํ	๓๔๔
กมฺมารคคฺครี	๔๒๔
กมฺมาโร	๔๓๐
กมฺมาสํ	๔๔๔
กมฺมาโส	๔๔๔
กมฺมุโน	๑๑๑
กมฺเม	๑๓๘
กมฺเมน	๑๓๘
กย	๒๔๓
กยวิกฺกยิโก	๓๓๐
กยาทิ	๗๕ ; ๑๒๔
กยิรติ	๗๕ ; ๑๓๑
กยิรเต	๑๓๑
กยิรมาโน	๑๓๑
กยิรา	๖๕ ; ๑๓๕
กยิราถ	๑๓๕
กยิราม	๑๓๕
กยิรามิ	๑๓๕
กยิราสิ	๑๓๕
กยิรนฺโต	๑๓๑
กยิรุ	๑๓๕
กรุ	๑๒๗ ; ๑๒๘

ปทานุกรม	หน้า
กร	๑๔๖ ; ๑๔๘ ; ๑๔๙ ; ๑๕๑ ; ๑๕๒ ; ๑๕๓ ; ๑๕๔ ; ๑๕๖ ; ๑๕๗ ; ๑๕๗
กรกา	๒๒
กรโก	๓๘๓
กรโฏ	๓๕๒
กรณฺโฑ	๓๕๔
กรณีโย	๒๐๔ ; ๒๒๐
กรโภ	๔๑๖
กรโภรุ	๓๑๗
กรร	๔๒๗
กรห	๒๘๘
กราโณ	๑๒๕ ; ๑๗๑
กฤตนฺต	๒๑๖
กริยา	๒๖๕ ; ๓๑๗
กริสฺสติ	๕๒ ; ๕๓
กรี	๑๐๒
กรีสํ	๔๔๓
กรุณา	๒๓ ; ๔๐๕
กเรยฺยาสิ	๑๗๘
กโรติ	๗๐ ; ๗๕ ; ๑๗๑
กโรตุ	๑๘๐
กโรนฺติ	๒๐ ; ๒๖๕
กโรนฺโต	๑๗๑ ; ๒๖๕
กล	๔๓๕
กลตฺตํ	๔๐๓
กลนํ	๔๓๗
กลโภ	๔๑๖
กลฺยาณ	๒๑๒
กลฺยาณธมฺมา	๕๒
กลลํ	๔๓๔
กลฺลํ	๔๓๗
กลฺโลโล	๔๓๕

ปทานุกรม	หน้า
กลโส	๔๔๕
กลหายติ	๓๑๐
กลโห	๔๔๘
กลิ	๑๐ ; ๓๓๘
กลิกา	๓๘๕
กลิงฺโค	๓๘๘
กลิตำ	๒๐๒
กลิมนฺตุ	๑๑๖
กลิลำ	๔๓๗
กลียติ	๓๓๘
กลีโร	๔๓๑
กฺว	๕๗ ; ๒๘๗ ; ๔๔๑
กวติ	๓๕๓
กฺวยำ	๓๓๗
กฺวา	๔๔๑
กฺวร	๔๒๗
กวาฏุ	๓๕๓
กฺวิ	๒๖๗
กวิ	๑๐ ; ๓๓๘
กส	๑๐๐ ; ๑๕๕ ; ๑๕๘
กสฏุ	๓๕๒
กสฺสโก	๓๘๖
กสิ	๓๗๘
กสิณ	๒๑๓
กสิณำ	๓๕๕
กสิมนฺตุ	๑๑๖
กสิมา	๒๗๔
กสิรำ	๔๒๖
กเสรุ	๔๓๓
กหำ	๕๗
กหโก	๔๑๖
กหาโร	๔๒๕

ปทานุกรม	หน้า
กหีโร	๔๓๑
กา	๓๖
กากำ	๓๔๐
กาโก	๓๘๑
กาโกลูกำ	๓๖๔
กากนฺที	๓๒๘
กาณ	๑๕
กาโณ	๑๘๘
กาตพฺพำ	๒๐๖ ; ๒๐๗
กาตยติ	๒๗๕
กาตเว	๒๐๗
กาตาปยติ	๒๗๕
กาตาปี	๒๗๕
กาตาเปติ	๒๗๕
กาติ	๒๗๕ ; ๓๘๑
กาติยาโน	๓๑๒
กาตุำ	๕๓ ; ๒๐๗
กาตุน	๒๐๗
กาเตติ	๒๗๕
กานิ	๓๕
กาปีลวตฺถโว	๓๔๑
กาปุริโส	๓๕๕
กาโปตำ	๓๓๕
กามำ	๕๗ ; ๒๗๕
กามิ	๑๐๒
กามุโก	๓๘๕
กาเมติ	๒๐๗
กายกมฺมญฺญตา	๒๗๖
กายปคฺคญฺญตา	๒๗๖
กายมุทุตา	๒๗๖
กายสมฺผสฺโส	๓๕๖
กายานุปสฺสี	๑๑๘

ปทานุกรม	หน้า
กาฬิกำ	๓๒๕
กาโฬ	๓๕ ; ๓๖
การโก	๓๑๓
การณ	๗
การณำ	๒๕๖
การณา	๑๕๑
การณฺฑวจกฺกวากำ	๓๖๕
การา	๒๖๘
การิกา	๓๑๓
การุ	๑๓ ; ๓๗๓
กาเรสิ	๑๒๖
กาลญฺญู	๑๐๔ ; ๒๕๗
กาลวนำ	๓๕๕
กาลาติปตฺติ	๕๔
กาลุสิยำ	๒๗๓
กาโล	๒๐๘ ; ๔๓๕
กาสกุสำ	๓๖๕
กาสกุสา	๓๖๕
กาสาวำ	๓๒๘
กาสิโกสลำ	๓๖๖
กาสิราเช	๑๑๐
กาสิรญฺญา	๑๑๐
กาสุ	๒๘ ; ๓๗๔
กาหติ	๕๓
กาหนฺติ	๑๓๖
กาหสิ	๕๗ ; ๑๗๕
กาหินฺติ	๑๓๖
กาฬกำ	๓๕๑
กาโฬ	๔๔๕
กิ	๒๗๐ ; ๓๗๕
กิก	๓๘๔

ปทานุกรม	หน้า
กิ	๓๕ ; ๓๕ ; ๕๗
กิกณิกา	๓๘๕
กิสุ	๕๗
กิจฺจยำ	๓๔๕
กิจฺจำ	๒๐๖
กิญฺจิ	๕๗
กิฏฺฐิ	๑๕๘
กิฏฺฐวา	๑๕๘
กิณ	๑๘๒ ; ๓๕๕
กิณนฺติ	๗๕
กิณนฺตุ	๑๘๒
กิณาติ	๔๓ ; ๗๕ ; ๑๖๕
กิณาตุ	๑๘๒
กิณาถ	๗๕ ; ๑๘๒
กิณาม	๗๕ ; ๑๘๒
กิณามิ	๗๕ ; ๑๘๒
กิณาสิ	๗๕
กิณาหิ	๑๘๒
กิณิ	๑๒๔
กิณี	๑๒๔
กิณีสุ	๑๒๔
กิณิตฺถ	๑๒๔
กิณิมฺห	๑๒๔
กิณิสฺสติ	๕๖
กิณิสฺสถ	๕๖
กิณิสฺสนฺติ	๕๖
กิณิสฺสสิ	๕๖
กิณิสฺสาม	๕๖
กิณิสฺสามิ	๕๖
กิเณ	๑๘๑
กิเณยฺย	๑๘๑

ปทานุกรม	หน้า
กิเณฺยฺยาถ	๑๘๑
กิเณฺยฺยาม	๑๘๑
กิเณฺยฺยามิ	๑๘๑
กิเณฺยฺยาสิ	๑๘๑
กิเณฺยฺยุ	๑๘๑
กิณฺณวา	๑๕๕
กิณฺณึ	๑๕๕
กิณฺโณ	๑๕๕
กิตฺต	๑๗๓
กิตฺตก	๒๑๕
กิตฺตกึ	๒๑๘ ; ๓๒๓ ; ๓๖๑
กิตฺตยติ	๑๗๓
กิตฺตาวตา	๕๗
กิตฺติ	๒๕
กิตฺติโม	๒๖๔
กิตฺเตติ	๑๗๓
กินฺติ	๒๕๕
กินฺทานิ	๒๕๕
กินฺนรี	๒๗
กิพฺพิสึ	๔๔๓
กิมิ	๑๐ ; ๓๗๕
กิมุ	๖๓
กิมุต	๖๓
กิร	๑๔๕ ; ๑๖๗ ; ๑๕๕ ; ๔๒๕
กิรณา	๔๑๐
กิรติ	๕๓
กิราโต	๔๐๒
กิริย	๓๑๗
กิริยา	๓๑๗
กิรีฏึ	๓๕๒

ปทานุกรม	หน้า
กิล	๔๓๗
กิลมโถ	๔๐๕
กิลาโต	๔๐๒
กิลิสฺเสยฺย	๑๘๓
กิส	๔๔๒
กิสลยึ	๔๒๒
กิโสโร	๔๓๒
กิสฺส	๓๕
กี	๗๕ ; ๑๔๕ ; ๑๖๕
กีก	๓๘๕
กีฏ	๓๕๒
กีฏปฏงฺคึ	๓๖๔
กีทิโส	๓๖๒
กีทิกฺโข	๓๖๒
กีที	๓๖๒
กีว	๕๗ ; ๓๒๓ ; ๓๖๑
กีวตก	๒๑๕
กีวตกึ	๒๑๘ ; ๓๒๓ ; ๓๖๑
กีวตกา	๒๑๕
กีร	๑๔๕ ; ๔๓๑
กีลนุต	๑๓๑
กีฬติ	๓๑ ; ๗๓
กีฬนฺติ	๓๑ ; ๑๑๘
กีฬึสุ	๑๗๔
กุ	๓๗๗ ; ๓๗๘
กุกติ	๓๕๓
กุกฺกุฏึ	๒๗
กุกฺกุโฏ	๓๕๓
กุกฺกุร	๒๔๐
กุกฺกุรสูกรึ	๓๖๕
กุกฺกุโร	๔๒๕

ปทานุกรม	หน้า
กุกุพำ	๔๔๕
กุงกุมำ	๔๑๘
กุจฉา	๒๓
กุจฺฉิ	๑๐ ; ๓๕๐
กุจฺฉิต	๒๑๓
กุจีฬติ	๓๕๐
กุชฺฌติ	๑๖๖
กุชฺฌนฺต	๑๓๑
กุชฺฌิสฺสามิ	๕๘
กุฌฺฌติ	๑๖๖
กุฏฺฐ	๓๕๓
กุฏฺฐี	๑๐๒
กุฏิกำ	๕๒
กุฏิล	๑๕
กุฏิลา	๔๒
กุฏิโล	๓๘๘ ; ๔๓๗
กุฏียติ	๓๐๕
กฏุโพ	๔๑๖
กุฏุมฺพำ	๔๑๖
กุฑุโพ	๔๑๖
กุณฺโช	๓๕๓
กุณฺฑลำ	๔๓๕
กุณฺฑำ	๓๕๔
กุณติ	๓๕๓
กุณโป	๔๑๕
กุณาโล	๔๓๖
กุโต	๒๘๕
กุตฺตำ	๔๐๔
กุตฺถ	๕๗
กุตฺถกปีลฺลิกำ	๓๖๔
กุตฺร	๕๗ ; ๒๘๗

ปทานุกรม	หน้า
กุทา	๒๘๘
กุทาจนำ	๕๗
กุทฺทาลิโก	๓๒๕
กุธ	๑๕๔ ; ๑๖๖ ; ๒๗๕
กุธฺยติ	๑๖๖
กุน	๔๐๕
กุนฺโต	๔๐๔
กุนฺโท	๔๐๗
กุป	๑๔๕ ; ๑๖๖
กุปฺปติ	๑๖๖
กุปฺริโส	๓๕๕
กุพฺพติ	๑๗๑
กุพฺพเต	๑๗๑
กุพฺพนฺติ	๗๕ ; ๑๗๖
กุพฺพนฺโต	๑๗๑
กุพฺพมาโน	๑๗๑
กุพฺราหฺมโณ	๓๕๕
กุเพโร	๔๓๒
กุม	๔๑๘
กุมฺภกาโร	๒๕๗
กุมฺโภ	๔๑๘
กุมฺม	๑๗๒
กุมฺมาโส	๔๔๕
กุมฺมิ	๑๗๒
กุมฺโม	๔๒๑
กุมาร	๓๑๔
กุมารภริยา	๓๕๓
กุมารี	๒๗ ; ๒๑๕ ; ๓๑๔
กุมาโร	๔๓๐
กุมินำ	๔๑๐
กุมุทำ	๒๓๕

ปทานุกรม	หน้า
กุรๆ	๔๒๓
กุรติ	๓๗๗
กุรโย	๑๔๑
กุรโร	๔๒๗
กุรโว	๓๗๗
กุรุ	๓๗๗
กุรุเต	๗๕ ; ๑๗๑
กุรุปณฺจาลๆ	๓๖๖
กุรุมาโน	๑๗๑ ; ๒๖๕
กุรูร	๒๑๓
กุรูโร	๔๓๒
กุล	๘ ; ๔๓๘
กุลๆ	๑๑๗
กุลโล	๔๓๖
กุลวนฺตุ	๑๑๖
กุลาโล	๔๓๖
กุลิสๆ	๔๔๕
กุลีโร	๔๓๑
กุสล	๒๑๔
กุสลยติ	๓๑๑
กุสลากุสลๆ	๓๖๔
กุสลี	๑๐๒
กุสีโต	๔๐๔
กุสียติ	๓๕๐
กุสุมฺภๆ	๔๑๘
กุสุมๆ	๔๑๘
กุสุมฺโภ	๔๑๘
กุโส	๔๔๔
กหณา	๒๓
คหๆ	๒๘๗
กหิๆ	๕๗ ; ๒๘๗

ปทานุกรม	หน้า
กุหึจน	๒๘๗
กุหิณฺจนๆ	๕๗
กุหิณฺจิ	๒๘๗
กู	๒๕๗
กูป	๒๑๕
กูโป	๑๘ ; ๔๑๔
เกณิ	๓๕๕
เกตติ	๑๖๑ ; ๓๗๕
เกตุ	๑๓ ; ๓๗๕
เกตุมนฺตุ	๑๑๖
เกทารๆ	๔๓๐
เกวลๆ	๔๓๔
เกสโว	๒๖๓
เกสาเกสึ	๓๗๒
เกฬิ	๓๗๕
โกกิโล	๔๓๗
โกจฺโฉ	๓๕๐
โกฏฺโฐ	๓๕๓
โกฏฺฐาเปติ	๒๘๑
โกฏิ	๒๕ ; ๒๓๓ ; ๒๓๔
โกฏิปฺปโกฏิ	๒๓๓ ; ๒๓๔
โกโณ	๓๕๗
โกณฺฑณฺโญ	๓๓๓
โกตฺถุ	๔๐๖
โกธ	๑๓๘
โกธน	๒๑๔
โกธโน	๒๖๕
โกธยติ	๒๗๕
โกธวา	๒๖๒
โกธสา	๑๓๘
โกธาปยติ	๒๗๕

ปทานุกรม	หน้า
กุรๆ	๔๒๓
กุรุติ	๓๗๗
กุรุโย	๑๔๑
กุรุโร	๔๒๗
กุรุโว	๓๗๗
กุรุ	๓๗๗
กุรุเต	๗๕ ; ๑๗๑
กุรุปณฺฑาลๆ	๓๖๖
กุรุมาโน	๑๗๑ ; ๒๖๕
กุรูร	๒๑๓
กุรูโร	๔๓๒
กุล	๘ ; ๔๓๘
กุลๆ	๑๑๗
กุลโล	๔๓๖
กุลวนฺตุ	๑๑๖
กุลาโล	๔๓๖
กุลิสๆ	๔๔๕
กุลีโร	๔๓๑
กุสล	๒๑๔
กุสลยติ	๓๑๑
กุสลากุสลๆ	๓๖๔
กุสลี	๑๐๒
กุสีโต	๔๐๔
กุสียติ	๓๕๐
กุสุมฺภๆ	๔๑๘
กุสุมๆ	๔๑๘
กุสุมฺโภ	๔๑๘
กุโส	๔๔๔
กหณา	๒๓
คหๆ	๒๘๗
กหิ	๕๗ ; ๒๘๗

ปทานุกรม	หน้า
กุหึจน	๒๘๗
กุหิณฺจนๆ	๕๗
กุหิณฺจิ	๒๘๗
กู	๒๕๗
กูป	๒๑๕
กูโป	๑๘ ; ๔๑๔
เกณิ	๓๕๕
เกตติ	๑๖๑ ; ๓๗๕
เกตุ	๑๓ ; ๓๗๕
เกตุมนฺตุ	๑๑๖
เกทารๆ	๔๓๐
เกวลๆ	๔๓๔
เกสโว	๒๖๓
เกสาเกสึ	๓๗๒
เกฬิ	๓๗๕
โกกิโล	๔๓๗
โกจฺโฉ	๓๕๐
โกฏฺโฐ	๓๕๓
โกฏฺฐาเปติ	๒๘๑
โกฏิ	๒๕ ; ๒๓๓ ; ๒๓๔
โกฏิปฺปโกฏิ	๒๓๓ ; ๒๓๔
โกโณ	๓๕๗
โกณฺฑณฺโณ	๓๓๓
โกตฺถุ	๔๐๖
โกธ	๑๓๘
โกธน	๒๑๔
โกธโน	๒๖๕
โกธยติ	๒๗๕
โกธวา	๒๖๒
โกธสา	๑๓๘
โกธาปยติ	๒๗๕

ปทานุกรม	หน้า
โกธาปี	๒๗๕
โกธาเปติ	๒๗๕
โกธาลุ	๒๖๒
โกธิ	๒๗๕
โกเธติ	๒๗๕
โกเธน	๑๓๘
โกปโน	๒๖๕
โกรโก	๓๘๓
โกรโพฺย	๓๓๕
โกลิโต	๔๐๑
โกลิโย	๓๔๓
โกเลยฺยโก	๓๔๓
โกวิฬาโร	๔๓๐
โกสํ	๔๒
โกสชฺชํ	๒๗๔
โกสมฺพี	๓๒๘
โกสมฺโพ	๓๔๑ ; ๔๑๖
โกสโล	๓๓๕
โกสลฺลํ	๒๗๖
โกสิตพฺพํ	๒๐๕
โกสินารโก	๓๔๓
โกสุมฺภํ	๓๒๗
โกเสยฺยํ	๓๓๕

[ข]

ปทานุกรม	หน้า
ข	๓๐๔ ; ๓๘๖
ขคฺค	๑๕๒
ขชฺชุรี	๔๓๑
ขชฺชุโร	๔๓๑
ขณฺโช	๑๘๘
ขณฺฑโส	๒๕๑
ขณฺโฑ	๓๕๔
ขตํ	๑๕๗
ขโตฺย	๓๔๗
ขตฺตพนฺธุ	๓๑๕
ขตฺตพนฺธุนี	๓๑๕
ขตฺตโย	๓๓๔
ขตฺติยสภา	๓๕๖
ขตฺติยา	๑๕๔
ขตฺติโย	๑๕๔ ; ๓๓๔
ขทร	๓๒๗
ขทรา	๓๒๐
ขทิรปลาสํ	๓๖๕
ขทิรปลาสา	๓๖๕
ขทิโร	๔๒๖
ขนฺติ	๒๕
ขนฺติปรมํ	๒๕๗
ขนฺธกวิภงฺคํ	๓๖๔
ขนฺโธ	๔๐๘
ขมนียํ	๖๕
ขฺยาต	๒๑๔
ขโย	๑๘
ขร	๒๑๓ ; ๔๓๐
ขลุ	๑๗๘ ; ๒๐๕
ขเลยวํ	๓๕๐
ขาณิตฺติโก	๓๒๕
ขาณุ	๓๕๖
ขาทฺ	๑๒๗ ; ๑๒๘
ขาทนฺติ	๑๕
ขาทยติ	๒๘๒
ขาทโร	๓๒๐
ขาทิโก	๓๒๗

ปทานุกรม	หน้า
ขาทิตุ	๒๐๒
ขารสติโก	๓๒๒
ขาริ	๑๘๕
ขารี	๓๕๔
ขิโณติ	๑๗๐
ขินฺนวา	๑๕๕
ขินฺโน	๑๕๕
ขิป	๑๔๗ ; ๑๕๑ ; ๑๕๔ ; ๑๖๗ ; ๒๗๕
ขิปติ	๑๖๗
ขิปฺปำ	๔๑๔
ขิมฺพ	๔๑๖
ขี	๑๗๐
ขีณวา	๑๕๕
ขีโณ	๑๕๕
ขีรปายี	๒๕๘
ขีรโภชนำ	๖๓
ขีรำ	๔๒๓
ขุทฺท	๒๑๓
ขุทฺโท	๔๐๗
ขุทิตุ	๒๐๒
เขตฺตุ	๔๐๓
เขปาปยติ	๒๗๕
เขปาปี	๒๗๕
เขปาเปติ	๒๗๕
เขปี	๒๗๕
เขมำ	๑๕๓
เขโม	๔๒๐
เขโฬ	๔๔๘
โข	๖๕
โขมำ	๔๒๐

ปทานุกรม	หน้า
[ค]	
คกุ	๓๘๗
คคฺโค	๓๘๗
คคนำ	๓๒๓ ; ๔๑๑
คคฺโย	๓๓๓
คคฺคโร	๔๒๖
คงฺคา	๓๘๗
คงฺคายมุนำ	๓๖๔
คงฺเคยฺโย	๓๔๓
คจฺฉติ	๔๒ ; ๕๓ ; ๗๓ ; ๑๖๒ ; ๒๐๗
คจฺฉตี	๓๑๔
คจฺฉมาโน	๑๒๕ ; ๑๖๒
คจฺฉเร	๕๕ ; ๑๖๒
คจฺฉำ	๕๓ ; ๑๓๐
คจฺฉนฺต	๑๓๐ ; ๒๑๗ ; ๓๑๔
คจฺฉนฺติ	๑๕ ; ๒๐ ; ๓๑ ; ๕๕
คจฺฉนฺตี	๓๑๔
คจฺฉนฺเต	๕๕
คจฺฉนฺโต	๑๒๕ ; ๑๓๐ ; ๑๖๒
คจฺฉาเปตพฺพำ	๒๘๓
คจฺฉิสฺสำ	๕๓
คจฺเฉยฺยำ	๑๗๗
คจฺเฉยฺยาสิ	๑๗๘
คชควชำ	๓๖๕
คชตา	๓๔๐
คชฺชนฺต	๑๓๑
คณ	๑๗๓
คณยติ	๑๗๓
คณี	๑๐๒
คเณติ	๑๗๓

ปทานุกรม	หน้า
คณฺฐิ	๑๐ ; ๓๗๘
คณฺโฑ	๓๕๔
คณฺห	๑๕๑
คณฺหติ	๑๖๕
คณฺหนฺต	๑๓๑
คณฺหาติ	๑๖๖
คณฺหาเปติ	๒๘๓
คณฺหิ	๑๒๖
คณฺหิตพฺพ	๑๖๖
คณฺหิตุ	๑๖๖
คณฺหิสฺสามิ	๑๗๕
คตวา	๑๕๗
คตํ	๑๕๗
คตา	๒๑๗ ; ๒๔๓
คติ	๒๖๖
คติมนฺตุ	๑๑๔ ; ๑๑๖
คติมา	๒๕๕
คโต	๒๑๗
คตฺตํ	๔๐๓
คตฺตานิ	๕๗
คทฺโธ	๔๐๗
คทฺรโภ	๔๑๘
คนฺตพฺพ	๒๐๖ ; ๒๘๒
คนฺตุ	๓๕๕
คนฺตุกาโม	๒๕๕
คนฺถ	๑๗๓
คนฺถยติ	๑๗๓
คนฺเถติ	๑๗๓
คนฺธวา	๒๕๕
คนฺธพฺพ	๒๗
คนฺธิโก	๒๕๕ ; ๓๒๑

ปทานุกรม	หน้า
คนฺธี	๒๕๕
คนฺโธ	๓๒๑
คภีร	๑๖
คภีโร	๔๓๑
คพฺโพ	๔๑๕
คพฺภรํ	๔๒๖
คพฺโภ	๔๑๗
คพฺยมาหิสํ	๓๖๕
คม	๑๔๖ ; ๑๔๗ ; ๑๔๘ ; ๑๕๑ ; ๑๕๓ ; ๑๕๔ ; ๑๕๕ ; ๑๕๖ ; ๑๕๗ ; ๑๖๗
คมนํ	๑๒๘ ; ๒๖๖
คมนารก	๒๘๐
คมยติ	๒๘๐
คมิโก	๓๘๔
คมิสฺสเร	๕๔ ; ๕๕ ; ๑๖๒
คมิสฺสนฺติ	๕๔
คมิสฺสนฺเต	๕๔
คมิสฺสามิ	๕๗ ; ๑๗๕
คมุ	๑๒๘
คมฺภีร	๑๖
คมฺภีโร	๔๓๑
คมฺมติ	๔๒
คมฺมํ	๒๐๖
คมฺโม	๓๔๓
คมฺยเต	๑๕๗
ครติ	๓๗๔
ครุ	๑๖ ; ๒๑๓ ; ๓๗๔
ควยํ	๓๓๗
ควํ	๑๐๕
ควมฺปติ	๓๐๕

ปทานุกรม	หน้า
ควมฺปติฏฺฐา	๓๕๒
ควสฺส	๑๐๕
ควา	๑๐๕
ควาสฺสํ	๒๕๖
คเว	๑๐๕
คเวสิตุ	๒๐๒
คโว	๑๐๕
คห	๑๔๕
คหฺ	๑๖๕
คหณํ	๒๕๗
คหณิ	๓๕๖
คหนฺ	๒๕๗
คหปติ	๑๐ ; ๓๗ ; ๓๑๖
คหปตานี	๓๑๖
คหิตุ	๒๐๒
คเหตฺวา	๑๖๓
คา	๑๕๑ ; ๑๖๖ ; ๑๕๘
คาถา	๓๐ ; ๒๓ ; ๔๐๕
คาม	๖
คามคโต	๓๕๕
คามโต	๒๘๕
คามนิคฺคโต	๓๕๖
คามา	๒๐
คามิโย	๓๔๓
คามี	๓๘๐
คาโม	๑๘ ; ๔๒๐
คายติ	๑๖๖
คายนฺติ	๓๑
คารวํ	๒๗๒
คารโว	๒๗๖
คารยฺห	๒๑๓

ปทานุกรม	หน้า
คาวา	๑๐๕
คาวี	๓๑๔
คาวุ	๑๐๕ ; ๑๐๖
คาเวสุ	๑๐๕
คาโว	๑๐๕ ; ๓๕๐
คาหาเปติ	๒๘๓
คาหุ	๔๔๗
คิ	๑๖๕ ; ๑๗๐ ; ๓๘๘
คิชฺโฌ	๓๕๑
คิณาติ	๑๖๕
คิโณติ	๑๗๐
คิทฺธ	๒๑๔
คิมฺโห	๔๔๗
คิร	๑๖๗
คิรติ	๓๗๔
คิริ	๑๐ ; ๓๗๕
คิล	๑๖๗
คิลติ	๑๖๗
คิลายติ	๒๐๗
คิลิตุ	๒๐๒
คีตวา	๑๕๘
คีตวาทิตุ	๓๖๓
คีตุ	๑๕๘
คีวา	๔๔๑
คุ	๓๘๘
คุจฺโฉ	๓๕๐
คุณวตุ	๑๑๕
คุณวตี	๑๑๗ ; ๓๑๔
คุณวโต	๑๑๕
คุณวนฺตปติฏฺโฐ	๓๕๒
คุณวนฺตุ	๑๑๔

ปทานุกรม	หน้า
คุณวนฺตมฺหา	๑๑๕
คุณวนฺตสฺส	๑๑๕
คุณวนฺตสฺมึ	๑๑๕
คุณวนฺตา	๑๑๔
คุณวนฺตานำ	๑๑๕
คุณวนฺตี	๑๑๗ ; ๓๑๔
คุณวนฺตุ	๑๑๔ ; ๓๑๔
คุณวนฺเต	๑๑๔
คุณวนฺเตน	๑๑๔
คุณวนฺเตภิ	๑๑๔
คุณวนฺโต	๘๑ ; ๑๑๔
คุณวา	๑๑๔ ; ๓๒๕
คุณวาจก	๒๑๒
คุณา	๓๕๔
คุณิโย	๓๒๕
คุณิฏฺโฐ	๓๒๕
คุตฺตำ	๒๐๒
คุนฺนำ	๑๐๕
คุป	๒๕๐
คุยฺห	๒๖๕
คุยฺหำ	๒๐๖ ; ๒๑๑
คุรุ	๑๕๖ ; ๓๗๔
คุวาโก	๓๘๔
คุหฺย	๒๖๕
คุฬฺหธานา	๔๒
คุฬฺโห	๑๖๖
คูโพ	๔๔๖
คูโพทโน	๓๕๕
คูโถ	๔๐๕
คูฬฺโห	๑๖๖
เคโห	๔๑

ปทานุกรม	หน้า
โค	๒๑ ; ๑๐๕ ; ๓๘๑
โคโณ	๓๖๘
โคตม	๓๑๔
โคตมี	๓๑๔
โคตโม	๔๓
โคตฺตำ	๔๐๓
โคตเตน	๔๓
โคตฺรำ	๔๒๔
โคนำ	๑๐๖
โคธูโม	๔๑๖
โคปนียำ	๒๑๑
โคปายิตำ	๒๐๒
โคปีตำ	๒๐๒
โคปุจฺฉิโก	๓๓๐
โคปุโผ	๔๑๕
โคมยำ	๓๓๖
โคมหิสำ	๓๖๕
โคมนฺตุ	๒๕๖
โคมา	๒๕๖
โคมุขำ	๓๖๓
โคล	๑๖
โคพิกำ	๓๒๖
โคโพ	๔๔๖

[ฆ]

ฆ	๓๘๘
ฆจฺโจ	๒๐๖
ฆฏ	๑๒๗
ฆฏเต	๒๐๗
ฆณ	๒๖๖
ฆตกำ	๓๒๑

ปทานุกรม	หน้า
ฆตๆ	๑๕๐ ; ๔๐๓
ฆมฺมติ	๑๖๒
ฆมฺมมานฺโต	๗๕ ; ๑๖๒
ฆมฺโม	๔๒๐
ฆรณี	๓๑๖
ฆา	๑๖๖
ฆาตฺยติ	๒๗๘
ฆาติ	๒๗๘ ; ๓๘๐
ฆาติกํ	๓๒๕
ฆาเตติ	๒๗๘
ฆาน	๗
ฆายติ	๑๖๖
เฆปฺปติ	๑๖๕
เฆปฺปนฺโต	๑๖๕
เฆปฺปมาโน	๑๖๕
โฆร	๑๖
โฆสาเปตฺวา	๔๕

[จ]

จ	๖๓ ; ๓๘๕
จกมิสติ	๓๐๕
จโกโร	๔๓๒
จช	๒๗๘
จชติ	๗๓
จชนฺต	๑๓๑
จฏติ	๓๗๔
จฏุโล	๔๓๘
จตุ	๓๕ ; ๒๒๗
จตุจตุตาพีสติ	๒๓๐
จตุนวุติ	๒๓๒
จตุปญฺญาสา	๒๓๑
จตุรสฺโส	๓๗๒
จตุราสีติ	๒๓๒
จตุโร	๒๒๗ ; ๔๒๕
จตุวีสติ	๒๓๐
จตุสฏฺฐิ	๒๓๑
จตุสตฺตติ	๒๓๑
จตุกฺกปญฺจกํ	๓๖๔
จตุตฺตึสติ	๒๓๐
จตุตฺถีวิภัตฺติ	๓
จตุปฺปทํ	๓๖๐
จน	๕๗
จปล	๑๖
จปลตา	๒๗๑
จปลา	๒๑๕
จปโล	๔๓๕
จม	๓๗๖
จมโส	๔๔๕
จมู	๒๕ ; ๓๗๖
จยนียํ	๒๐๕
จโย	๒๖๖
จร	๑๔๕ ; ๑๕๑ ; ๑๕๒ ; ๑๕๗ ; ๒๑๓
จรนฺต	๑๓๑
จริมํ	๔๑๕
จริสฺสติ	๕๘
จริสฺสามิ	๕๘
จรุ	๓๗๔
จเร	๑๘๓
จลนํ	๒๖๕
จลิตํ	๒๐๒
จลิสุ	๑๒๖
จกฺกี	๑๐๒

ปทานุกรม	หน้า
จกฺขติ	๓๗๕
จกฺขุ	๑๔ ; ๒๐๘ ; ๓๗๕
จกฺขุมนฺตุ	๑๑๖
จกฺขุมา	๑๑๗
จกฺขุโสตํ	๓๖๓
จกฺขุ์อุทปาทิ	๒๕๘
จกฺขุสฺสํ	๓๔๐
จงฺกมติ	๒๕๐
จงฺกมิ	๒๕๓
จจฺจรํ	๔๒๖
จณฺจล	๑๖
จณฺจลา	๒๑๕
จณฺฑ	๒๑๓
จณฺฑาโล	๔๓๖
จตฺตารีสํ	๒๓๓
จตฺตาโรเม	๒๕๔
จตฺตาลีส	๒๓๐
จตฺตาลีโส	๒๓๗
จตฺตาฬีสติ	๒๓๐
จนฺทนคนฺโธ	๓๕๖
จนฺทตฺตํ	๒๗๐
จนฺทิมสุริยา	๓๖๖
จนฺทิมา	๒๓
จนฺโท	๔๒
จมฺปา	๔๑๓
จมฺเปยฺยโก	๓๔๓
จมฺมนา	๑๓๘
จมฺมนิ	๑๓๘
จมฺมี	๑๐๒
จมฺเม	๑๓๘
จมฺเมน	๑๓๘

ปทานุกรม	หน้า
จาค	๖
จาคี	๑๐๒
จาโค	๒๖๖
จาชยติ	๒๗๘
จาชาปยติ	๒๗๘
จาชาปี	๒๗๘
จาชาเปติ	๒๗๘
จาชิ	๒๗๘
จาเชติ	๒๗๘
จาฏุ	๓๗๔
จาตุมฺมหาราชิกา	๓๔๔
จาปลฺลํ	๒๗๑ ; ๒๗๒
จาปีโก	๓๒๑
จาโป	๓๒๑
จารุ	๑๖ ; ๒๑๒ ; ๓๗๓
จิ	๕๗ ; ๑๔๕ ; ๑๔๗ ; ๑๕๕ ; ๑๕๖ ; ๑๖๘
จิกมิสติ	๓๐๕
จิฏฺฐิจิฏฺฐายติ	๓๑๑
จิโต	๑๕๗
จินาติ	๑๖๘
จิรรตฺตาย	๕๘
จิรํ	๕๘
จิรสฺสํ	๕๘
จิเรน	๕๘
จิลาโต	๔๐๒
จิจฺจิฏฺฐายติ	๓๑๑
จิณฺณวา	๒๐๐
จิณฺโณ	๒๐๐
จิตฺต	๗
จิตฺตกฺ	๓๕๒

ปทานุกรม	หน้า
จิตฺตโก	๑๐๖
จิตฺตชํ	๓๕๖
จิตฺรยติ	๓๑๒
จิตฺตํ	๔๐๓
จิตฺตา	๓๕๒
จิตฺโต	๓๒๐
จินฺต	๑๗๓
จินฺตยติ	๑๗๓
จินฺเตติ	๑๗๓
จี	๒๕๑
จีโน	๔๑๑
จียเต	๒๔๔
จีรํ	๔๒๓
จีวร	๗
จีวรํ	๔๒๗
จีวรียติ	๓๑๑
จุ	๓๘๕
จุตํ	๒๐๒
จุโต	๑๕๓
จุร	๗๕ ; ๑๗๓
จุราทิ	๗๕ ; ๑๒๕
จุณฺณ	๑๗๓
จุณฺณยติ	๑๗๓
จุณฺณิ	๒๐๕
จุณฺเณติ	๑๗๓
จุตฺตาพีสติ	๒๓๐
จุลฺลี	๔๔๐
จูฬา	๔๔๘
เจ	๖๓ ; ๖๕
เจตพฺพํ	๒๐๕
เจติวิสํ	๓๖๖

ปทานุกรม	หน้า
เจเตสฺสติ	๕๒
เจยฺยํ	๒๐๕
เจยฺยานิ	๒๑๐
โจจ	๓๘๕
โจทยติ	๑๑๘
โจรโต	๒๘๕
โจรยติ	๗๕ ; ๑๗๓
โจรยตุ	๑๘๒
โจรยถ	๗๕
โจรยสิ	๗๕
โจรยนฺติ	๗๕
โจรยาม	๗๕
โจรยามิ	๗๕
โจรยิ	๑๒๕
โจรยึ	๑๒๕
โจรยึสุ	๑๒๕
โจรยิตฺถ	๑๒๕
โจรยิมฺหา	๑๒๕
โจรยิสฺสติ	๕๖
โจราเปติ	๒๘๒
โจเรยฺย	๑๘๑
โจเรยฺยาถ	๑๘๑
โจเรยฺยาม	๑๘๑
โจเรยฺยามิ	๑๘๑
โจเรยฺยาสิ	๑๘๑
โจเรยฺยุ	๑๘๑
โจเรติ	๗๐ ; ๗๕ ; ๑๗๓ ; ๒๘๒
โจเรตุ	๑๘๒
โจเรนฺติ	๗๕
โจเรนฺตุ	๑๘๒
โจเรถ	๗๕ ; ๑๘๒

ปทานุกรม	หน้า
โจเรม	๗๕ ; ๑๘๒
โจเรมิ	๗๕ ; ๑๘๒
โจเรสิ	๗๕
โจเรหิ	๑๘๒
โจเรสฺสติ	๕๖
โจเรสฺสถ	๕๖
โจเรสฺสสิ	๕๖
โจเรสฺสนฺติ	๕๖
โจเรสฺสาม	๕๖
โจเรสฺสามิ	๕๖
โจตฺตาพีสติ	๒๓๐
โจทฺทส	๒๒๗
โจโพ	๔๔๘

[ฉ]

ฉ	๓๐๔ ; ๓๓๗
ฉจตฺตาพีสติ	๒๓๐
ฉปญฺญาสา	๒๓๑
ฉร	๔๒๗
ฉวิ	๔๔๒
ฉวิมสโลหิตํ	๓๖๓
ฉสฏฺฐิ	๒๓๑
ฉสตฺตติ	๒๓๑
ฉฬงฺคํ	๓๐๑
ฉฬายตนํ	๓๐๑ ; ๓๖๐
ฉกฺกํ	๓๒๒
ฉฏฺฐ	๒๓๖
ฉฏฺฐํ	๒๓๖
ฉฏฺฐา	๒๓๖
ฉฏฺฐี	๒๑๕ ; ๒๓๖
ฉฏฺฐีวิภัตติ	๓

ปทานุกรม	หน้า
ฉฑฺฑ	๑๗๓
ฉฑฺฑยติ	๑๗๓
ฉฑฺเฑติ	๑๗๓
ฉตฺต	๘
ฉตฺตึสติ	๒๓๐
ฉนฺโท	๒๗๕
ฉนฺนวา	๑๕๕
ฉนฺนวุติ	๒๓๒
ฉนฺโน	๑๕๕
ฉพฺพีสติ	๒๓๐
ฉลฺลิ	๔๓๕
ฉาตึ	๒๐๒
ฉานฺทโส	๓๒๖
ฉายา	๒๓ ; ๓๕๖ ; ๔๒๒
ฉาสีติ	๒๓๒
ฉิกฺ	๓๘๕
ฉิชฺชติ	๑๖๖
ฉิท	๑๖๖ ; ๒๗๕
ฉิทฺ	๑๖๕
ฉิทฺท	๘
ฉิทฺทึ	๔๐๗
ฉินฺท	๑๔๕
ฉินฺทติ	๑๖๕ ; ๒๔๒
ฉินฺทิสฺสติ	๕๓
ฉินฺทิสฺสามิ	๕๘ ; ๑๗๕
ฉินฺนึ	๒๐๒
ฉินฺนวา	๑๕๕
ฉินฺโน	๑๕๕
ฉุกฺ	๓๕๐
เฉกปาปกึ	๓๖๔
เฉจฺฉติ	๕๓

ปทานุกรม	หน้า
เฉตฺตาโร	๑๔๒
เฉตฺตุ	๑๓๔ ; ๒๕๕
เฉทโก	๒๕๕
เฉทยติ	๒๗๕
เฉทาปยติ	๒๗๕
เฉทาปี	๒๗๕
เฉทาเปติ	๒๗๕
เฉทิ	๒๗๕
เฉเทติ	๒๗๕
เฉปฺปำ	๔๑๔
เฉร	๔๒๘
โฉ	๓๕๐

[ช]

ชกัม	๒๑๓
ชกาม	๒๕๓
ชฆนำ	๔๑๑
ชงฺฆา	๓๕๓ ; ๓๘๘
ชจฺจา	๑๔๓
ชชฺชรี	๔๒๖
ชชฺชโร	๓๖๗
ชฺณำ	๒๕๐
ชญฺญา	๑๗๕ ; ๑๘๓
ชฏ	๑๔๕
ชฏา	๒๓ ; ๒๗๕
ชฏาวา	๒๖๒
ชฏิโย	๒๖๔
ชฏิล	๑๖
ชฏิโล	๒๖๒
ชฏี	๑๐๒
ชฐรำ	๔๒๕

ปทานุกรม	หน้า
ชณฺณุ	๓๕๖
ชตุ	๑๔ ; ๔๐๐
ชตฺตุ	๓๕๕
ชนโก	๓๘๓
ชนตา	๓๔๐
ชนฺตโว	๑๔๑
ชนฺตุ	๑๓ ; ๒๑ ; ๑๔๑ ; ๓๕๕
ชนฺตุโน	๑๔๑
ชนฺตุโย	๒๑ ; ๑๔๑
ชนปโท	๘๐
ชนิ	๑๕๘
ชเน	๔๑
ชเนสุโต	๓๐๕
ชปฺปติ	๓๗๗
ชมฺพู	๒๕ ; ๓๗๖
ชมฺโม	๔๒๑
ชยติ	๗๓ ; ๑๖๑
ชยมฺปติ	๓๖๖
ชฺยาทิ	๗๕ ; ๑๒๔
ชโย	๒๖๖
ชรา	๑๖๔
ชรามรณำ	๓๖๓
ชล	๘ ; ๑๒๗ ; ๑๔๖ ; ๒๑๕
ชลติ	๗๓ ; ๑๘๖
ชลำ	๑๘ ; ๑๘๘
ชลนำ	๒๖๕
ชลนิธิ	๑๐
ชลฺลำ	๓๕๓
ชลานิ	๑๘ ; ๒๐๕ ; ๒๑๑
ชลูกา	๓๘๖
ชหติ	๕๓

ปทานุกรม	หน้า
ชหาติ	๒๕๐ ; ๓๐๕
ชหาเปติ	๒๘๓
ชหิตพฺพํ	๒๑๐
ชหิตา	๖๕
ชหิสฺสติ	๕๕
ชเหยฺย	๑๘๓
ชโฬ	๒๐๘
ชาคริยา	๒๖๕
ชาณุ	๓๗๓ ; ๓๘๖
ชาณุตกฺขมํ	๓๒๔
ชาณุมตฺตํ	๓๒๔
ชาตรูปรชตํ	๓๖๕
ชาตวา	๑๕๘
ชาติ	๒๕
ชาติภูมิ	๓๗๐
ชาติย	๓๔๑
ชาตุ	๕๘
ชาตุมยํ	๓๓๕
ชาตุสฺสํ	๓๓๕
ชานนฺโต	๑๖๕
ชานปโท	๓๔๑
ชานาติ	๓๕ ; ๗๐ ; ๑๖๘ ; ๑๖๕ ; ๒๐๗
ชานาสิ	๕๔
ชานิ	๒๗๐
ชานิตุ	๑๖๕
ชานิยา	๑๗๕ ; ๑๘๓
ชานีสุ	๑๗๔
ชานิสฺสติ	๕๔
ชาเนยฺย	๑๗๕
ชามาตา	๓๕๕
ชามาตุ	๑๓๒ ; ๑๓๕

ปทานุกรม	หน้า
ชายติ	๑๕๓ ; ๓๗๓
ชายตีโสโก	๒๕๗
ชายเตคินิ	๓๐๑
ชายตฺตนํ	๒๗๑
ชายา	๓๕๓ ; ๔๒๒
ชายิสฺสนฺติ	๑๗๕
ชารตฺตนํ	๒๗๑
ชาล	๘
ชาลิโก	๓๒๕
ชาลินี	๒๗๕
ชาหิสฺสติ	๕๔
ชิ	๗๕ ; ๑๔๖
ชิคาหิสติ	๓๐๕
ชิคีสติ	๓๐๔ ; ๓๑๖
ชิคุจฺฉา	๒๓ ; ๒๖๘
ชิคุจฺฉติ	๒๕๐
ชิฆฺสติ	๓๐๖
ชิฆจฺฉติ	๓๐๔
ชิฆจฺฉิตํ	๒๐๒
ชิณฺณวา	๒๐๐
ชิณฺโณ	๒๐๐
ชิตินฺทฺริโย	๓๕๑
ชิน	๑๘๒
ชินนฺติ	๗๕
ชินนฺตุ	๑๘๒
ชินาติ	๗๐ ; ๗๕
ชินาตุ	๑๘๒
ชินาถ	๗๕ ; ๑๘๒
ชินาม	๗๕ ; ๑๘๒
ชินามิ	๗๕ ; ๑๘๒
ชินาสิ	๗๕

ปทานุกรม	หน้า
ชินาหิ	๑๘๒
ชินิ	๑๒๔
ชินี	๑๒๔
ชินีสุ	๔๘ ; ๑๒๕
ชินีตฺถ	๑๒๔
ชินิสฺสติ	๕๖ ; ๑๗๕
ชินิสฺสนฺติ	๕๖
ชินิสฺสถ	๕๖
ชินิสฺสสิ	๕๖
ชินิสฺสาม	๕๖
ชินิสฺสามิ	๕๖ ; ๕๘
ชิเนยฺย	๑๘๑
ชิเนยฺยาถ	๑๘๑
ชิเนยฺยาม	๑๘๑
ชิเนยฺยามิ	๑๘๑
ชิเนยฺยาสิ	๑๘๑
ชิเนยฺยุ	๑๘๑
ชิโน	๔๑๐
ชิยฺยติ	๖๗
ชิวฺหา	๔๔๗
ชิหฺวินฺทฺริยํ	๓๐๓
ชิหสิสติ	๓๐๕
ชีมูโต	๓๐๑
ชียติ	๗๓ ; ๑๖๓
ชียนฺโต	๑๖๓
ชียมาโน	๑๖๓
ชีรณี	๑๖๔ ; ๒๐๗
ชีรติ	๗๓ ; ๑๖๓ ; ๑๖๔ ; ๒๐๗
ชีรนฺติ	๗๖
ชีรนฺโต	๑๖๓
ชีรมาโน	๑๖๓

ปทานุกรม	หน้า
ชีราเปติ	๑๖๔ ; ๒๐๗
ชีริตพฺพํ	๒๐๗
ชีริสฺสนฺติ	๑๗๕
ชีวโก	๒๕๖
ชีวติ	๗๓
ชีวนฺตี	๔๐๑
ชีวตุ	๒๕๖
ชุ	๓๕๐
เช	๖๔
เชฏฺฐ	๒๑๓
เชฏฺโฐ	๓๒๕
เชฏฺฐมูโล	๓๒๐
เชตาโร	๑๔๒
เชตุ	๑๓๔ ; ๒๕๕
เชนทตฺติโก	๓๓๖
เชยฺย	๑๘๑
เชยฺโย	๓๒๕
เชสฺสติ	๖๓
เชสฺสามิ	๕๘
ชุณฺหา	๔๔๗
ชุติมนฺตุ	๑๑๖
โชตติ	๑๖๑

[ฌ]

ฌกฺ	๓๕๑
ฌป	๗๕ ; ๑๗๓
ฌา	๗๕ ; ๑๐๐ ; ๑๒๘ ; ๑๖๖
ฌาน	๗
ฌานํ	๒๐
ฌานานิ	๑๘

ปทานุกรม	หน้า
ฌาปยติ	๗๕ ; ๑๗๓
ฌาปยตุ	๑๘๒
ฌาปยถ	๗๕
ฌาปยนฺติ	๗๕
ฌาปยสิ	๗๕
ฌาปยาม	๗๕
ฌาปยามิ	๗๕
ฌาปยิ	๑๒๕
ฌาปยึ	๑๒๔ ; ๑๒๕
ฌาปยึสุ	๑๒๔ ; ๑๒๕
ฌาปยิตฺถ	๑๒๕
ฌาปยิมฺหา	๑๒๔ ; ๑๒๕
ฌาเปติ	๗๕ ; ๑๗๓
ฌาเปตุ	๑๘๒
ฌาเปนฺติ	๗๕
ฌาเปนฺตุ	๑๘๒
ฌาเปถ	๗๕ ; ๑๘๒
ฌาเปม	๗๕ ; ๑๘๒
ฌาเปมิ	๗๕ ; ๑๘๒
ฌาเปสิ	๗๕
ฌาเปหิ	๑๘๒
ฌาเปยฺย	๑๘๑
ฌาเปยฺยาถ	๑๘๑
ฌาเปยฺยาม	๑๘๑
ฌาเปยฺยามิ	๑๘๑
ฌาเปยฺยาสิ	๑๘๑
ฌาเปยฺยุ	๑๘๑
ฌาเปสฺสติ	๕๖
ฌาเปสฺสถ	๕๖

ปทานุกรม	หน้า
ฌาเปสฺสนฺติ	๕๖
ฌาเปสฺสสิ	๕๖
ฌาเปสฺสาม	๕๖
ฌาเปสฺสามิ	๕๖
ฌาย	๑๘๒
ฌายติ	๔๑ ; ๗๕ ; ๑๖๖
ฌายนฺติ	๑๕ ; ๒๐ ; ๗๕
ฌายตุ	๑๘๒
ฌายนฺตุ	๑๘๒
ฌายถ	๗๕ ; ๑๘๒
ฌายสิ	๗๕
ฌายาม	๗๕ ; ๑๘๒
ฌายามิ	๗๕ ; ๑๘๒
ฌายาหิ	๑๘๒
ฌายิ	๑๒๔
ฌายิโน	๑๑๘ ; ๑๕๕
ฌายิตฺถ	๑๒๔
ฌายิสฺสติ	๕๖
ฌายิสฺสนฺติ	๕๖
ฌายิสฺสถ	๕๖
ฌายิสฺสสิ	๕๖
ฌายิสฺสาม	๕๖
ฌายิสฺสามิ	๕๖
ฌายึ	๗๖ ; ๑๑๘
ฌายฺย	๑๘๑
ฌายฺยาถ	๑๘๑
ฌายฺยาม	๑๘๑
ฌายฺยามิ	๑๘๑
ฌายฺยาสิ	๑๘๑
ฌายฺยุ	๑๘๑

ปทานุกรม	หน้า
[ฌ]	
ฌ	๓๕๑
ฌฺญ	๓๔๔
ฌฺโญ	๓๓๔
ฌสฺสติ	๕๔
ฌสฺสสิ	๑๓๖
ฌา	๑๒๘ ; ๑๔๖ ; ๑๔๘ ; ๑๕๑ ; ๑๕๓ ; ๑๕๔ ; ๑๖๘
ฌาณ	๘
ฌาณึ	๒๗๕
ฌาณี	๑๐๒
ฌาตึ	๒๐๒
ฌาตาโร	๔๕
ฌาตุ	๑๓๔
ฌาโต	๑๖๕
ฌาสฺสติ	๕๔
[ญ]	
ญ	๓๕๓
ญกญ	๓๘๖
ญา	๑๕๓ ; ๑๕๗
ญาปี	๑๔๗ ; ๑๕๖
ญิตวา	๑๕๘
ญิตึ	๑๕๘
ญียเต	๒๔๓ ; ๒๔๔
ญียมานึ	๒๔๓
[ฑ]	
ฑ	๓๕๔
ฑห	๑๒๘
ฑหติ	๗๓ ; ๑๖๓

ปทานุกรม	หน้า
ฑึส	๒๔๕
ฑึสติ	๗๓ ; ๔๑
ฑึสมกสึ	๓๖๔
ฑาโห	๑๖๓
ฑี	๓๑๓
ฑีนวา	๑๕๕
ฑีโน	๑๕๕
[ณ]	
ณ	๒๖๒ ; ๒๖๓ ; ๒๖๘ ; ๒๗๒ ; ๓๑๕ ; ๓๒๔ ; ๓๒๖ ; ๓๒๘ ; ๓๓๒ ; ๓๓๕ ; ๓๓๖ ; ๓๓๘ ; ๓๔๑ ; ๓๕๗
ณก	๒๕๕
ณกฺ	๓๕๗
ณา!	๒๕๖
ณย	๓๓๓
ณฺย	๒๗๑ ; ๓๓๕ ; ๓๔๔
ณาน	๓๓๒
ณายน	๓๓๒
ณาล	๔๓๖
ณิ	๓๓๔ ; ๓๕๕
ณิก	๓๒๐ ; ๓๒๖ ; ๓๓๐ ; ๓๓๖ ; ๓๓๘ ; ๓๓๙ ; ๓๔๓
ณิย	๒๗๓
ณิสกฺ	๔๔๕
ณี	๒๕๘
ณุ	๓๗๓ ; ๓๕๖
ณุก	๓๘๕
ณุว	๔๔๑
ณูก	๓๘๕

ปทานุกรม	หน้า
เณยฺย	๒๗๒ ; ๓๒๗ ; ๓๓๒ ; ๓๓๘ ; ๓๔๒ ; ๓๔๕
เณยฺยก	๓๔๒
เณร	๓๓๒
โณ	๓๓๕
[ต]	
ต	๓๗ ; ๓๘
ตกฺ	๔๐๓
ตกฺก	๑๗๓
ตกฺกยติ	๑๗๓
ตกฺเกติ	๑๗๓
ตกฺโกลํ	๔๓๘
ตกฺ	๕๘
ตขเณ	๒๘๘
ตขสภาโว	๒๘๘
ตขสรณา	๓๕๔
ตคฺฆ	๕๘
ตคฺโฆ	๓๒๔
ตคร	๘
ตงฺกโรติ	๓๐๐
ตจฺฉ	๒๘๕
ตฉฺฉ	๒๘๕
ตฉฺย	๒๘๕
ตญฺจรติ	๓๐๐
ตญฺญเต	๒๔๔
ตญฺญเว	๓๐๐
ตญฺหิ	๓๐๐
ตญฺหานํ	๓๐๐
ตญฺหุโล	๔๓๘
ตณฺหา	๒๓ ; ๒๗๕ ; ๔๔๗

ปทานุกรม	หน้า
ตตฺ	๑๘๗
ตฺต	๒๗๐
ตฺตก	๓๒๒
ตตฺตกํ	๓๒๒
ตตฺตญฺญู	๑๐๔
ตตฺถ	๕๘ ; ๒๘๖
ตฺตน	๒๗๑
ตตฺร	๕๘ ; ๒๘๖
ตตฺรายํ	๒๘๖
ตตฺริเม	๒๘๓
ตตฺวา	๑๘๗
ตติยาวิภัตฺติ	๓
ตโต	๕๘ ; ๒๘๕
ตโตว	๒๘๔
ตถ	๒๘๖
ตถริว	๕๘ ; ๒๘๖
ตถฺย	๒๘๕
ตถา	๕๘ ; ๒๘๘
ตเถว	๕๘
ตทมินา	๓๐๑
ตทลํ	๓๐๐
ตทา	๕๘ ; ๒๘๘
ตทานิ	๕๘
ตทฺธิตานฺต	๒๑๘
ตน	๗๕ ; ๑๗๐ ; ๑๘๗ ; ๒๒๐ ; ๓๔๒ ; ๓๗๖ ; ๔๑๒
ตนกฺ	๔๑๒
ตนฺตวาโย	๓๕๕
ตนฺตํ	๔๐๓
ตนฺตุ	๓๘๘
ตนฺทนํ	๓๘๐

ปทานุกรม	หน้า
ตนฺที	๓๘๐
ตนฺทีปา	๓๕๔
ตนฺธนำ	๓๐๐
ตนโย	๔๒๒
ตนาทิ	๗๕ ; ๑๒๕
ตนิ	๑๒๕
ตนึ	๑๒๕
ตนึสุ	๑๒๕
ตนิตฺถ	๑๒๕
ตนิมฺหา	๑๒๕
ตนิสฺสติ	๕๖
ตนิสฺสนฺติ	๕๖
ตนิสฺสถ	๕๖
ตนิสฺสสิ	๕๖
ตนิสฺสาม	๕๖
ตนิสฺสามิ	๕๖
ตนุ	๓๗๔
ตนุติ	๑๗๑
ตนุเต	๑๗๑
ตนู	๓๗๖
ตเน	๑๘๑
ตเนยฺย	๑๘๑
ตเนยฺยาถ	๑๘๑
ตเนยฺยาม	๑๘๑
ตเนยฺยามิ	๑๘๑
ตเนยฺยาสิ	๑๘๑
ตเนยฺยุ	๑๘๑
ตโนติ	๗๐ ; ๗๕ ; ๑๗๐ ; ๑๗๑
ตโนนฺติ	๗๕
ตฺโนนฺตุ	๑๘๒
ตโนถ	๗๕ ; ๑๘๒
ตโนม	๗๕ ; ๑๘๒
ตโนมิ	๗๕ ; ๑๘๒
ตโนสิ	๗๕
ตโนหิ	๑๘๒
ตป	๑๓๗ ; ๑๕๒
ตปำ	๗๗
ตปฺปติ	๗๖
ตปสฺสี	๒๖๐
ตพฺพ	๒๑๘
ตม	๑๓๗
ตมหำ	๓๐๐
ตมฺปาติ	๓๐๐
ตมฺพูลำ	๔๓๔
ตมฺมุขำ	๓๕๗
ตโมกฺขนฺธำ	๑๕๕
ตฺย	๓๗ ; ๓๙
ตยำ	๓๒๔
ตฺยชฺช	๒๕๖
ตฺยา	๘๑
ตยิ	๘๑
ตยิทำ	๓๐๐
ตโย	๒๒๖
ตยฺโยโค	๓๕๔
ตร	๑๕๐ ; ๒๐๐ ; ๓๓๘
ตฺร	๒๘๖
ตรโก	๓๘๓
ตรณิ	๓๕๖
ตรติ	๗๓ ; ๓๓๐
ตฺรส	๒๐๐
ตฺรสฺโต	๒๐๐
ตรุ	๓๗๔

ปทานุกรม	หน้า
ตรุณ	๓๑๔
ตรุณี	๒๗ ; ๒๑๕ ; ๓๑๔
ตรุโณ	๔๐๕
ตลนฺติ	๓๗๔
ตว	๘๑
ตฺวํ	๗๕ ; ๘๒ ; ๕๒
ตฺวยา	๘๒
ตฺวยิ	๘๒
ตฺวํสิ	๒๕๕
ตฺวมสิ	๒๕๕
ตฺวมฺหา	๘๒
ตเว	๒๐๗
ตส	๒๐๐ ; ๒๑๓
ตสโร	๔๒๘
ตสนฺติ	๓๕ ; ๗๖ ; ๑๕๓
ตสฺมาติห	๒๕๗
ตสฺสํ	๓๘
ตสฺสา	๓๘
ตสฺสาย	๓๘
ตสฺเสทำ	๒๕๔
ตสิณา	๓๕๕
ตสินา	๒๗๕
ตหำ	๕๘ ; ๒๘๗
ตหึ	๕๘
ตฬากำ	๑๘๖
ตา	๒๗๐ ; ๒๗๑ ; ๓๔๐
ตาณำ	๓๕๗
ตาตำ	๒๐๒
ตาโต	๔๐๓
ตาทิกฺโข	๓๖๑ ; ๓๖๒
ตาทิโส	๓๖๑ ; ๓๖๒

ปทานุกรม	หน้า
ตาที	๓๖๑ ; ๓๖๒
ตาปสฺสินี	๒๑๕
ตาปโส	๒๖๒
ตายเต	๒๔๔
ตาเย	๒๐๗
ตาโย	๓๘
ตารกิตำ	๓๒๓
ตารา	๒๖๘
ตาลิสำ	๔๔๓
ตาลุ	๓๗๔
ตาว	๕๘
ตาวตา	๕๘
ตาวนฺตำ	๓๒๓
ตาวี	๒๑๗
ติ	๓๕ ; ๒๒๕ ; ๒๗๐ ; ๓๑๗
ติอสีติ	๒๓๐
ติก	๓๘๖
ติกฺขตฺตุำ	๔๕
ติกจตุกฺกำ	๓๖๔
ติกิจฺฉติ	๒๕๐
ติกิจฺฉา	๒๖๘
ติขิณำ	๒๑๓ ; ๓๕๕
ติจตฺตาลีส	๒๓๐
ติจตฺตาพีสติ	๒๓๐
ติช	๒๕๐
ติฏฺฐคุ	๓๕๐
ติฏฺฐติ	๔๑ ; ๗๓ ; ๑๖๓
ติฏฺฐถ	๘๐
ติฏฺฐนฺติ	๓๓ ; ๔๕ ; ๑๘๖
ติฏฺฐนฺโต	๑๒๕ ; ๑๖๓
ติฏฺฐมาโน	๑๒๕ ; ๑๖๓
ติฏฺฐาม	๘๐

ปทานุกรม	หน้า
ติฏฺฐามิ	๑๗๕
ติณกฏฺฐสาขาปลาสํ	๓๖๔
ติณมยํ	๓๓๔
ติณฺณํ	๓๕๗
ติณฺณวา	๒๐๐
ติณฺณํ	๒๐๐
ติณฺโณ	๒๐๐
ติณฺหํ	๒๑๓
ติติกฺขติ	๒๕๐ ; ๓๐๔
ติติกฺขา	๒๖๘
ติตฺติ	๒๕
ติตฺติริ	๓๗๕
ติตฺถํ	๔๐๕
ติถิ	๔๐๗
ติตฺถิยธมฺโม	๑๘๕
ติทณฺฑก	๑๘๘
ตทสา	๓๕๑
ติธา	๒๘๕
ตินวุติ	๒๓๐ ; ๒๓๒
ติปญฺญาส	๒๓๐
ติปญฺญาสา	๒๓๑
ติปีฏกํ	๕๕
ติปุ	๑๔ ; ๓๗๗
ติพฺพํ	๒๑๓
ติภูมํ	๓๗๐
ติมิรํ	๔๒๕
ติมิสํ	๔๔๒
ติยาสีติ	๒๓๐
ติริยํ	๕๘
ติรีฏิ	๓๕๒
ติโร	๕๘
ติโรกริย	๓๖๑

ปทานุกรม	หน้า
ติโรปพฺพตํ	๓๕๐
ติโรปพฺพตา	๓๕๐
ติโรภูย	๓๖๑
ติลมุคฺคมาสํ	๓๖๕
ติวงฺคิกํ	๒๕๗
ติสฺสํ	๒๓๓
ติสฺสติ	๒๓๐
ติสฺโส	๒๓๗
ติสฺสํ	๓๘
ติสฺสา	๓๘
ติสฺโส	๒๒๖
ตีณิ	๒๒๖
ตีร	๑๗๔
ตีรยติ	๑๗๔
ตีรํ	๔๒๔
ตีเรติ	๑๗๔
ตีวโร	๔๒๗
ตุ	๓๕๘
ตุ	๒๐๗
ตุจฺฉ	๒๑๓
ตุจฺฉํ	๓๕๐
ตุฏฺฐวา	๑๕๘
ตุฏฺฐิ	๑๕๘ ; ๒๐๒
ตุฏฺฐพฺพํ	๑๕๘
ตุฏฺฐิ	๒๕ ; ๑๕๘ ; ๒๗๕
ตุฏฺโฐ	๑๕๘
ตุณฺหา	๘
ตุณฺหีภาวํ	๓๕๕
ตุณฺหีโภ	๒๖๑
ตุณฺหี	๕๘ ; ๑๔๓
ตุณฺหีภย	๓๖๑

ปทานุกรม	หน้า
ตุตฺถํ	๔๐๕
ตุท	๗๕ ; ๑๖๗ ; ๑๘๒
ตุทติ	๗๐ ; ๗๕ ; ๑๖๗
ตุทนฺติ	๗๕
ตุทตุ	๑๘๒
ตุทนฺตุ	๑๘๒
ตุทถ	๗๕ ; ๑๘๒
ตุทสิ	๗๕
ตุทึสุ	๑๒๕
ทุทาทิ	๗๕ ; ๑๒๔
ตุทาม	๗๕ ; ๑๘๒
ตุทามิ	๗๕ ; ๑๘๒
ตุทาหิ	๑๘๒
ตุทิ	๑๒๔
ตุที	๑๒๔
ตุทีสุ	๑๒๔
ตุทิตฺถ	๑๒๔
ตุทิสฺสติ	๕๖
ตุทิสฺสถ	๕๖
ตุทิสฺสนฺติ	๕๖
ตุทิสฺสสิ	๕๖
ตุทิสฺสาม	๕๖
ตุทิสฺสามิ	๕๖
ตุทุ	๑๒๔
ตุเทยฺย	๑๘๑
ตุเทยฺยาถ	๑๘๑
ตุเทยฺยาม	๑๘๑
ตุเทยฺยามิ	๑๘๑
ตุเทยฺยาสิ	๑๘๑
ตุเทยฺยุ	๑๘๑
ตุโท	๑๒๔

ปทานุกรม	หน้า
ตุมฺห	๓๕ ; ๗๕ ; ๘๒
ตุมฺหาที	๓๖๒
ตุมฺเหภิ	๘๒
ตุมฺหํ	๔๓๘
ตุยฺหึ	๘๑
ตุริยึ	๒๓๖
ตุริยา	๒๓๖
ตุริโย	๒๓๖
ตุโลฺย	๔๓
ตุวึ	๘๒
ตุส	๑๕๘
ตุหินึ	๔๑๐
ตูน	๒๐๘
เต	๓๒
เตอสีติ	๒๓๐ ; ๒๓๑
เตจตฺตาลีส	๒๓๐
เตจตฺตาพีสติ	๒๓๐
เตจีวริโก	๓๒๑
เตช	๑๓๗
เตชติ	๑๖๑
เตชสฺสี	๒๖๐
เตตฺตึสติ	๒๓๐
เตธา	๒๘๕
เตน	๕๘
เตนวุติ	๒๓๐ ; ๒๓๒
เตปญฺญาส	๒๓๐
เตปญฺญาสา	๒๓๑
เตภิ	๓๗
เตลกึ	๓๒๑
เตลึ	๔๖
เตลสฺมา	๑๕๐

ปทานุกรม	หน้า
เตวิชฺชา	๑๕๕
เตวีสติ	๒๓๐
เตสฏฺฐี	๒๓๐ ; ๒๓๑
เตสตฺตติ	๒๓๐ ; ๒๓๑
เตหำ	๒๕๔
โต	๒๘๕
[ถ]	
ถกฺ	๔๐๕
ถญฺญำ	๒๕๕ ; ๓๓๑
ถญฺญำ	๒๕๕
ถทฺธ	๒๑๔
ถนติ	๓๗๘
ถนฺยำ	๒๕๕
ถนิ	๓๗๘
ถมฺภ	๖
ถร	๑๔๕ ; ๑๕๔
ถรุ	๓๗๘
ถลำ	๔๓๕
ถวโก	๓๘๓
ถา	๒๘๕
ถามุโน	๑๑๑
ถาลิ	๒๔๒
ถาวร	๒๕๘
ถิ	๔๐๖
ถิกฺ	๔๐๖
ถิรำ	๔๒๖
ถี	๔๐๗
ถุ	๑๖๘ ; ๔๐๖
ถุนาติ	๑๖๘
ถุลฺล	๒๑๓

ปทานุกรม	หน้า
ถุโส	๔๔๔
ถูณำ	๓๕๘
ถูโณ	๓๕๘
ถูโป	๔๑๔
ถูล	๒๑๓
เถโน	๔๑๑
เถยฺยำ	๒๗๔ ; ๒๗๖
เถโว	๔๔๒
โถก	๒๑๓
[ท]	
ทกฺ	๔๐๗
ทกฺข	๒๑๔
ทกฺขติ	๕๔ ; ๕๕
ทกฺขนฺติ	๑๗๖
ทกฺขิ	๓๓๓ ; ๓๓๔
ทกฺขิณ	๓๔ ; ๓๕
ทกฺขิณปพฺพา	๓๕๑
ทกฺขิณา	๓๔ ; ๓๕๕
ทกฺขิณตฺตรำ	๓๖๔
ทกฺขิเณ	๓๔
ทกฺขิเณยฺโย	๒๑๕ ; ๓๒๗
ทกฺขินฺติ	๑๗๖
ทกฺขิยำ	๒๗๓
ทกฺขิสฺสติ	๕๔ ; ๕๕ ; ๑๖๔
ทกรกฺขโส	๓๕๗
ทกโสตำ	๓๕๗
ทชฺชติ	๑๖๒
ทชฺชนฺโต	๑๖๒
ทชฺชา	๑๘๓
ทชฺชิสฺสามิ	๕๘

ปทานุกรม	หน้า
ทชฺเชยฺย	๑๘๓
ทฏฺฐุ	๕๓ ; ๒๐๘
ทฑฺฒวา	๑๕๕
ทฑฺฒึ	๑๕๕
ทฑฺโฒ	๑๕๕
ทณฺฑ	๑๕๓
ทณฺฑปาณโย	๑๔๐
ทณฺฑปาณิ	๑๔๐
ทณฺฑปาณิเน	๑๔๐
ทณฺฑปาณิโณ	๑๔๐
ทณฺฑวา	๒๕๕
ทณฺฑาทณฺฑึ	๓๗๒
ทณฺฑิ	๑๐๑
ทณฺฑิโก	๒๕๕
ทณฺฑินึ	๑๐๑
ทณฺฑินา	๕
ทณฺฑินิ	๑๐๑
ทณฺฑินี	๓๑๕
ทณฺฑิเน	๑๐๑
ทณฺฑิโน	๕ ; ๑๐๑
ทณฺฑิโย	๒๑
ทณฺฑิสฺมา	๕
ทณฺฑี	๕ ; ๕ ; ๒๑ ; ๑๐๑ ; ๒๕๕ ; ๓๑๕
ทณฺเฑน	๔๓
ทณฺโฑ	๓๕๔
ทตฺตึ	๓๓๔
ททติ	๒๕๐
ททนฺโต	๑๖๒
ททาติ	๔๔ ; ๑๕๐ ; ๒๕๐ ; ๓๐๕
ททาหิ	๑๘๐
ททฺทรึ	๔๒๖

ปทานุกรม	หน้า
ททฺทลฺลติ	๒๕๐
ททฺทุ	๒๘ ; ๔๐๘
ททฺทุโร	๔๒๖
ทเทยฺย	๑๘๓
ทธิ	๑๑ ; ๓๗๕
ทธิโภชนึ	๓๕๕
ทนฺตวา	๒๖๐
ทนฺตี	๑๐๒ ; ๒๖๐
ทนฺตุโร	๒๖๑
ทนฺโต	๔๐๓
ทนฺโธ	๔๐๘
ทพฺพิ	๔๑๖
ทมโถ	๔๐๔
ทมฺม	๗๓
ทมฺมิ	๗๓
ทยา	๓๒๑
ทยาลุ	๒๖๒ ; ๒๖๕
ทยาวา	๒๖๒
ทยิต	๒๑๓
ทยิตา	๒๓
ทรโถ	๔๐๔
ทล	๑๔๕ ; ๒๕๐
ทลฺหยติ	๓๑๑
ทลฺหึ	๓๑๑
ทลิทฺท	๒๐๕
ทฺวงฺคุลึ	๓๗๑
ทฺวตฺตโย	๓๕๔
ทฺวตฺติปตฺตปูรา	๓๕๔
ทฺวตฺตึสติ	๒๓๐
ทฺวยึ	๓๒๔
ทฺวยาธิกึ	๒๓๔

ปทานุกรม	หน้า
ทฺวรตฺตๆ	๓๗๑
ทฺวาจตฺตาลีส	๒๓๐
ทฺวาจตฺตาพีสติ	๒๓๐
ทฺวานวุติ	๒๓๐ ; ๒๓๒
ทฺวาปณฺณาส	๒๓๐
ทฺวารส	๒๒๗
ทฺวาวีสติ	๒๒๕
ทฺวาสฏฺฐิ	๒๓๐ ; ๒๓๑
ทฺวาสตฺตติ	๒๓๐ ; ๒๓๑
ทฺวาสีติ	๒๓๐ ; ๒๓๑
ทฺวิ	๓๕ ; ๒๑๖ ; ๒๒๔
ทฺวิกฺขตฺตุๆ	๒๕๐
ทฺวิจตฺตาลีส	๒๓๐
ทฺวิจตฺตาพีสติ	๒๓๐
ทฺวิตฺติกฺขตฺตุๆ	๓๕๔
ทฺวิตฺวา	๗๓ ; ๒๕๐
ทฺวิโทณน	๔๓
ทฺวิธา	๒๘๕
ทฺวินวุติ	๒๓๐ ; ๒๓๒
ทฺวิปณฺณาส	๒๓๐
ทฺวิปณฺณาสา	๒๓๑
ทฺวิสฏฺฐิ	๒๓๐ ; ๒๓๑
ทฺวิสตฺตติ	๒๓๐ ; ๒๓๑
ทฺวิอสีติ	๒๓๐
ทสควํ	๓๗๑
ทสสตสหสฺสํ	๒๓๔
ทสฺส	๗๔
ทสฺสนิย	๒๑๘
ทสฺสนียตโม	๑๕๓
ทสฺสนีโย	๒๑๒
ทสฺสยเต	๒๘๑

ปทานุกรม	หน้า
ทสานฺต	๒๓๓
ทสุกู	๔๔๖
ทเสกาทเสกํ	๓๖๔
ทสฺเสติ	๑๖๔
ทห	๑๕๕
ทหติ	๑๖๓ ; ๒๕๐
ทหสุ	๔๔๖
ทหฺห	๒๑๓
ทหฺหํ	๔๔๗
ทหิทฺท	๒๑๔
ทมฺหา	๒๕๓
ทาสติ	๓๕๓
ทา	๑๒๗ ; ๑๔๕ ; ๑๕๒ ; ๑๕๕ ; ๒๕๐ ; ๒๘๘
ทาจา	๓๕๓
ทาฐี	๑๐๒
ทาตริ	๑๓๓
ทาตุ	๒๐๒
ทาตา	๑๓๒ ; ๑๓๓
ทาตานุ	๑๓๓
ทาตารุ	๑๓๓
ทาตารา	๑๓๓
ทาตาเร	๑๓๓
ทาตาโร	๑๓๒ ; ๑๓๓ ; ๑๔๒
ทาติ	๗๓
ทาตุ	๑๓๒ ; ๑๓๓ ; ๒๕๕
ทาตูภิ	๑๓๓
ทาทลฺลติ	๒๕๓
ทาธิกุ	๓๒๕
ทาน	๗
ทานุ	๒๖๕

ปทานุกรม	หน้า
ทานีโย	๒๐๕
ทายก	๑๓๒
ทายโก	๒๕๕
ทารควํ	๓๗๒
ทายชุชชุ์	๒๗๒
ทารภรณาย	๔๔
ทารุ	๑๔ ; ๓๕๕ ; ๓๗๒ ; ๓๗๓
ทารุณ	๑๖
ทารุโณ	๔๐๕
ทามฺมฺยํ	๓๓๕
ทาสตา	๒๗๓
ทาสพฺยํ	๒๗๓
ทาสีทาสํ	๓๖๔
ทาโห	๑๖๓
ทิคุ	๓๕๔
ทิคุณํ	๓๕๔
ทิจฺฉติ	๑๖๒
ทิฏฺชุ์	๒๑๗
ทิฏฺฐา	๕๕
ทิฏฺฐิ	๒๕ ; ๑๕๗
ทิฏฺโฐ	๒๑๒
ทินำ	๔๑๐
ทินฺนโภชโน	๓๕๑
ทินฺนวา	๑๕๕
ทินฺนำ	๑๕๕
ทินฺโน	๑๕๕
ทิพฺพ	๑๖ ; ๑๘๒
ทิพฺพติ	๗๐ ; ๗๕ ; ๑๖๖
ทิพฺพนฺติ	๗๕
ทิพฺพตุ	๑๘๒
ทิพฺพนฺตุ	๑๘๒

ปทานุกรม	หน้า
ทิพฺพถ	๗๕ ; ๑๘๒
ทิพฺพำ	๒๕๕
ทิพฺพสิ	๗๕
ทิพฺพาม	๗๕ ; ๑๗๕ ; ๑๘๒
ทิพฺพามิ	๗๕ ; ๑๘๒
ทิพฺพาหิ	๑๘๒
ทิพพิ	๑๒๔
ทิพฺพี	๑๒๔
ทิพฺพิตฺถ	๑๒๔
ทิพฺพิมฺหา	๑๒๔
ทิพฺพิสฺสติ	๕๖
ทิพฺพิสฺสถ	๕๖
ทิพฺพิสฺสสิ	๕๖
ทิพฺพิสฺสาม	๕๖
ทิพฺพิสฺสามิ	๕๖
ทิพฺเพ	๑๘๑
ทิพฺเพยฺย	๑๘๑
ทิพฺเพยฺยาถ	๑๘๑
ทิพฺเพยฺยาม	๑๘๑
ทิพฺเพยฺยามิ	๑๘๑
ทิพฺเพยฺยาสิ	๑๘๑
ทิพฺเพยฺยุ์	๑๘๑
ทิพฺโพ	๓๔๓
ทิพฺยำ	๒๕๕
หิยฺโฑ	๒๓๘
ทิรตฺตำ	๓๕๔
ทิว	๗๕ ; ๑๓๕ ; ๑๖๖ ; ๒๗๕
ทิวฺโฑ	๒๓๘
ทิวฺยำ	๒๕๕
ทิวสำ	๔๑
ทิวโส	๓๔๓ ; ๔๔๖

ปทานุกรม	หน้า
ทิวา	๕๕
ทิวาทิ	๗๕ ; ๑๒๔
ทิวิ	๑๓๕
ทิวิโย	๓๔๓
ทิส	๑๕๕ ; ๑๓๔ ; ๒๔๕
ทิสฺวา	๒๑๐
ทิสฺวาน	๒๑๐
ทิโสทิสํ	๓๕๓
ทีฆชงฺโฆ	๓๕๓
ทีฆชีวี	๑๐๒
ทีฆมชฺฌิมํ	๓๖๔
ทีฆรตฺตํ	๓๗๑
ทีฆา	๑๘๖ ; ๓๕๓
ทีฆายุกา	๒๓๘
ทีนวา	๑๕๕
ทีโน	๑๕๕ ; ๔๑๐
ทีปี	๑๐
ทียเต	๓๘ ; ๘๐ ; ๒๔๑ ; ๒๔๔
ทียสิ	๒๔๑
ทียามิ	๒๔๑
ทุ	๕๒ ; ๑๔๘ ; ๔๐๘
ทุกฺกฏา	๒๕๗
ทุกฺกตํ	๒๕๗
ทุกฺกร	๑๖ ; ๑๔๘
ทุกฺกติกํ	๓๖๔
ทุคฺคต	๑๔๘ ; ๒๑๔
ทุคฺคนฺธ	๑๔๘
ทุคฺคม	๑๖
ทุจฺจริต	๑๔๘
ทุฏฺฐุ	๕๕ ; ๓๗๘
ทุฏฺฐุนิสฺสิตํ	๓๒๗

ปทานุกรม	หน้า
ทุฏฺฐุลฺลํ	๓๒๗
ทุติยาวิภัตติ	๓
ทุทฺธํ	๑๕๕
ทุทฺธาสุ	๔๗
ทุปฏฺฏุ	๓๕๔
ทุปฺปุริโส	๓๕๕
ทุพฺพล	๑๖ ; ๒๑๕
ทุพฺพลา	๒๑๕
ทุพฺพโล	๑๗๕
ทุยฺหํ	๒๐๖
ทุยฺหมานาสุ	๔๗
ทุวิโธ	๓๕๔
ทุเว	๒๒๔
ทุส	๒๗๕
ทุสฺสติ	๗๖
ทุสฺสทฺทิกํ	๓๔๕
ทุหิตา	๓๕๕
ทุหิตุ	๑๓๒ ; ๑๓๕
ทูต	๔๐๓
ทูรํ	๔๒๓
ทูรา	๕๕
ทูสยติ	๒๗๕
ทูสาปี	๒๗๕
ทูสิ	๒๗๕
ทูเสติ	๒๗๕
เทจฺโจ	๓๓๓
เทติ	๒๐ ; ๑๕๑
เทนฺติ	๒๐ ; ๓๑
เทยฺยํ	๒๐๕
เทยฺโย	๒๑๘
เทว	๒๒๔

ปทานุกรม	หน้า
เทฺวอสีติ	๒๓๐ ; ๒๓๑
เทฺวจตฺตาลีส	๒๓๐
เทวโฏ	๓๙๒
เทวตา	๓๐ ; ๓๑๙
เทฺวธา	๒๘๙
เทฺวนวุติ	๒๓๐ ; ๒๓๒
เทฺวปณฺณาส	๒๓๐
เทฺวปณฺณาสา	๒๓๑
เทวยติ	๒๗๕
เทวโร	๔๒๘
เทวโล	๓๓๐
เทฺววีสติ	๒๒๕
เทฺวสฏฺฐิ	๒๓๐ ; ๒๓๑
เทฺวสตฺตติ	๒๓๐
เทวสภา	๓๕๖
เทวานมฺปิยติสฺโส	๓๐๕
เทวาปยติ	๒๗๕
เทวาปี	๒๗๕
เทวาเปติ	๒๗๕
เทวิ	๒๗๕
เทวี	๒๗
เทเวติ	๒๗๕
เทโว	๑๘๕ ; ๑๕๒ ; ๓๕๐
เทสยติ	๑๗๔
เทสิตา	๒๖๕
เทสิเต	๕๒
เทเสติ	๑๕ ; ๑๗๔
โทณมตฺตํ	๓๒๓
โทณิ	๓๓๔ ; ๓๕๕
โทณิโก	๓๒๒
โทโณ	๑๘๕ ; ๑๕๑ ; ๓๒๒ ; ๓๕๔ ; ๓๕๗
โทภคฺคํ	๓๓๓
โทมนสฺสํ	๓๔๑
โทวาริโก	๓๔๔
โทลา	๔๓๗
โทโส	๕๕

[ธ]

ปทานุกรม	หน้า
ธ	๔๐๘
ธญฺญ	๗
ธญฺญํ	๔๓
ธน	๗
ธนติ	๓๗๕
ธนวนฺตุ	๑๑๖
ธนวา	๒๖๑
ธนุ	๘๐
ธนิ	๑๐
ธนิก	๒๐๕ ; ๒๖๐
ธนิกา	๓๑๓
ธนิโก	๓๑๓
ธนี	๒๖๐
ธนียติ	๓๐๕
ธนุ	๑๔ ; ๒๐๘ ; ๓๗๕
ธมนี	๔๑๓
ธสฺส	๒๐๐
ธสฺสเต	๒๐๐
ธสฺสิตุ	๒๐๒
ธมฺมกถิโก	๓๔๕
ธมฺมคนฺถ	๕๕
ธมฺมญฺญู	๑๐๔
ธมฺมทานุ	๔๖

ปทานุกรม	หน้า
ธมฺมทินฺนา	๓๑๓
ธมฺมทินฺโน	๓๑๓
ธมฺมเทสนา	๓๑
ธมฺมมชฺฌาปย	๘๓
ธมฺมราชา	๙๐
ธมฺมวาที	๑๐๒
ธมฺมานุโยคำ	๑๕๘
ธมฺมิก	๑๖
ธมฺมิโก	๒๖๕ ; ๓๒๗
ธมฺมี	๑๐๒
ธมฺโม	๑๘ ; ๔๒๐
ธรณิ	๓๙๖
ธวลี	๒๙๑
ธวาสฺสกณฺณำ	๓๖๕
ธวาสฺสกณฺณา	๓๖๕
ธสฺโต	๒๐๐
ธา	๑๕๖ ; ๑๙๘ ; ๒๕๐ ; ๒๘๙
ธาตฺวตฺถา	๑๖๐
ธาติ	๓๖๓
ธาตุ	๒๘ ; ๖๙ ; ๓๙๙
ธานา	๔๑๑
ธารยามิ	๑๗๖
ธารา	๒๑๘ ; ๒๖๔
ธาเรติ	๔๔
ธาว	๑๔๕ ; ๑๕๓ ; ๑๕๔ ; ๑๕๖ ; ๑๕๗
ธาวติ	๔๓
ธิ	๔๒ ; ๖๔ ; ๑๘๕ ; ๒๘๗
ธิรตฺถุ	๖๖
ธี	๒๗๕
ธีตา	๓๙๙
ธีติมนฺตุ	๑๑๖

ปทานุกรม	หน้า
ธีตุ	๑๓๒ ; ๑๓๕
ธีรา	๗๖ ; ๑๑๘
ธีโร	๔๒๔
ธีวโร	๔๒๗
ธุกฺ	๕๐๙
ธุตฺต	๑๖
ธุตฺตา	๔๑
ธุนาติ	๑๖๘ ; ๑๖๙
ธุวำ	๕๙
ธู	๑๖๘
ธูตำ	๒๐๒
ธูมายติ	๓๑๑
ธูโม	๔๑๙
ธูรโร	๔๒๘
ธูลิ	๒๕
เธนุ	๒๘ ; ๔๑๒
เธนุกำ	๓๔๐
เธนุยา	๒๒
เธนุโย	๒๑
เธนู	๒๑
โธรยฺหา	๓๔๕

[น]

น	๕๙ ; ๒๖๔ ; ๔๑๑
นกฺ	๔๑๐
นกฺขตฺต	๓๕๘
นกุล	๓๕๘
นกุโล	๓๕๘
นข	๓๕๘
นโข	๓๕๘
นค	๓๕๘

ปทานุกรม	หน้า
นคฺค	๑๖
นคร	๘
นครํ	๑๘
นครานิ	๑๘
นคา	๓๕๘
นคฺคิยํ	๒๗๓
นโค	๓๕๘
นจฺจนฺติ	๓๑
นชฺชํ	๑๔๓ ; ๓๑๘
นชฺชา	๑๔๒
นชฺชาโย	๑๔๑
นณฺ	๒๗๓
นฺต	๒๑๗
นตฺตริ	๑๓๓
นตฺตา	๓๕๕
นตฺตุ	๑๓๒
นท	๑๔๕ ; ๓๑๔
นที	๑๒๗
นทิย	๑๔๓
นทิโย	๑๔๑
นที	๒๗ ; ๔๒ ; ๑๔๑ ; ๒๑๘ ; ๓๑๔
นทีโสโต	๓๕๖
นนฺท	๑๕๓
นนฺทโก	๒๕๖
นนฺทติ	๗๖
นนฺทตุ	๒๕๖
นนฺทนฺติ	๑๕
นนฺทนฺโต	๔๐๑
นนฺที	๒๕ ; ๒๗๕
นนุ	๕๕
นปฺปชานาติ	๖๗

ปทานุกรม	หน้า
นปุ๎สก	๓๕๘
นภติ	๓๘๐
นม	๑๕๒ ; ๑๕๖
นมสฺสติ	๓๑๐
นมสฺสนฺติ	๑๕ ; ๒๐
นมสฺสิตพฺพา	๑๔๒
นมฺหา	๓๗
นโม	๕๕ ; ๑๘๒ ; ๑๕๓
นยติ	๗๕
นยตุ	๑๘๒
นยถ	๑๘๒
นยน	๗ ; ๑๘๘
นยนฺติ	๗๕
นยนฺตุ	๑๘๒
นยาม	๗๕ ; ๑๘๒
นยามิ	๗๕ ; ๑๘๒
นยาหิ	๑๘๒
นยิ	๑๒๔
นยึ	๑๒๔
นยึสุ	๑๒๓ ; ๑๒๔
นยิตฺถ	๑๒๔
นยิมฺหา	๑๒๔
นร	๒
นรโก	๓๘๓
นโร	๒
นว	๑๖
นวาธิกํ	๒๓๔
นวึน	๑๖
นวุตํ	๒๓๓
นวุติ	๒๓๒
นสฺมา	๓๗

ปทานุกรม	หน้า
นสฺส	๓๗
นหา	๑๖๖
นหายติ	๓๐ ; ๑๖๖
นหิ	๕๖
นหุตำ	๒๓๔
นาก	๓๕๘
นาค	๒๑๓ ; ๓๑๕
นาคโล	๓๓๐
นาคสุปณฺณำ	๓๖๔
นาคินี	๓๑๕
นาคิโย	๓๓๐
นาคี	๒๗ ; ๓๑๕
นาโค	๑๕๓
นาถปุตฺติโก	๓๓๖
นาโถ	๑๘๓
นานา	๕๕ ; ๑๘๗
นาภิ	๓๘๐
นามเธยฺยำ	๑๕๘
นามรูปำ	๓๖๓
นายโก	๑๘ ; ๒๕๕
นายติ	๑๖๕ ; ๒๗๘
นายิ	๒๗๘
นาโย	๓๘
นารี	๒๗ ; ๗๕
นาลนฺทำ	๔๒
นาวา	๒๓
นาวิโก	๓๓๐
นาสกฺขิ	๔๕
นาพิเกโร	๓๓๓
นิ	๕๒ ; ๑๔๖ ; ๒๗๐ ; ๔๑๓
นิกฺกโรติ	๑๔๖
นิกฺโกสมฺพิ	๓๕๒ ; ๓๕๕
นิกฺขมติ	๑๔๖ ; ๑๖๔
นิกฺขมิ	๔๕ ; ๑๒๖
นิกฺขมึสุ	๑๓๔
นิกฺขิปติ	๑๔๗
นิกฺโข	๓๘๗
นิกฺคจฺฉติ	๑๔๖
นิกนฺตฺยา	๒๗๕
นิกิฏฺช	๒๑๓
นิขิล	๒๑๓
นิคฺคตำ	๓๗๑
นิคฺคโต	๓๕๕
นิคฺคหีตสนฺธิ	๒๕๘
นิคฺคโห	๒๖๖
นิคฺโฆโส	๒๕๗
นิฆฺโฆโส	๒๕๗
นิคจฺฉติ	๗๖
นิคม	๖
นิคิรติ	๑๖๗
นิคูหนำ	๒๖๕
นิจฺจ	๑๖
นิจฺจา	๑๗๗
นิจฺฉโย	๒๖๖
นิจฺฉาเรสิ	๑๒๗
นิจฺฉินติ	๑๔๗
นิจุโล	๔๓๘
นิฏฺฐานำ	๒๕๘
นิฐฐานำ	๒๕๘
นิฏฺฐาเปติ	๑๔๗
นิตฺติณฺณำ	๓๔๕
นิทฺทา	๔๐๘

ปทานุกรม	หน้า
นิทาโฆ	๓๘๕
นิทฺทาลุ	๒๖๒
นิทฺเทโส	๓๕๗
นิ	๑๐ ; ๒๖๗ ; ๓๖๓
นิเธหิ	๓๔๕
นินฺทา	๓๒๑
นินฺนหุตๆ	๒๓๔
นิปชฺชติ	๑๔๗
นิปชฺชนฺติ	๓๑
นิปชฺชนๆ	๒๐๖
นิปชฺชิตพฺพๆ	๒๐๖
นิปชฺชิตุๆ	๒๐๖
นิปฺปตติ	๑๔๗
นิปฺผาวกุลตฺถๆ	๓๖๕
นิพฺพตฺตติ	๑๔๗
นิพฺพาติ	๑๔๗
นิพฺพานๆ	๑๘
นิมฺโพ	๔๑๖
นิมฺมกฺขิกๆ	๓๔๕
นิมิ	๔๒๒
นิมุคฺควา	๒๐๐
นิมุคฺโค	๒๐๐
นิย	๓๔๔
นิยนฺตา	๒๘๒
นิยฺยาสิ	๖๖
นิยฺตฺโต	๓๔๔
นิรงฺคุลๆ	๓๗๑
นิรตฺถก	๒๑๔
นิรพฺพุทๆ	๒๓๔
นิรุชฺเฌยฺยุๆ	๑๗๗
นิโรชๆ	๒๕๗

ปทานุกรม	หน้า
นิลย	๖
นิลฺลี	๔๔๐
นิวสติ	๑๔๗
นิวาเรติ	๑๕๓
นิวาโส	๓๓๖
นิเวสเย	๑๘๓
นิสชฺช	๑๖๔
นิสท	๒๐๗
นิสฺสรณๆ	๓๘
นิสฺสรติ	๑๔๗
นิสาเมติ	๑๔๗
นิสิต	๑๖ ; ๒๑๔
นิสีท	๑๕๗
นิสีทติ	๗๗ ; ๑๖๔ ; ๒๐๗
นิสีทนๆ	๑๖๔ ; ๒๐๗
นิสีทนียๆ	๒๐๔
นิสีทิตพฺพๆ	๑๖๔ ; ๒๐๔ ; ๒๐๖ ; ๒๐๗
นิสีทิตุๆ	๑๖๔ ; ๒๐๗
นิเสณิ	๓๕๕
นิหิตวา	๑๕๘
นิหิตๆ	๑๕๘
นิหีน	๒๑๓
นี	๕๒ ; ๗๕ ; ๑๔๔ ; ๑๔๖ ; ๑๕๐ ; ๑๕๒ ; ๑๕๕ ; ๑๕๖ ; ๑๕๗ ; ๒๗๘ ; ๓๑๕
นีจๆ	๕๕
นีโป	๔๑๔
นีรๆ	๔๒๓
นีลตา	๒๗๑
นีลตฺตๆ	๒๗๐
นีลิ	๔๔๐

ปทานุกรม	หน้า
นีลี	๔๔๐
นีลุปฺปลํ	๓๕๘
นีวรํ	๔๒๗
นุ	๕๙
นุกฺ	๔๑๒
นุท	๑๒๘ ; ๑๖๗ ; ๒๗๙
นุทติ	๑๖๗
นุทนฺติ	๗๖
นุตน	๑๖
นูน	๕๙
เน	๓๗
เนตฺตํ	๔๐๔
เนตพฺพํ	๑๖๑
เนติ	๔๗ ; ๗๕
เนนฺติ	๗๕
เนตุ	๒๕๕
เนตฺตุ	๑๓๔
เนถ	๗๕
เนทิฏฺโฐ	๓๒๕
เนทิโย	๓๒๕
เนปุญฺญํ	๒๗๑
เนภิ	๓๗
เนม	๗๕
เนมิ	๗๕ ; ๔๒๑
เนยฺย	๑๘๑
เนยฺยาถ	๑๘๑
เนยฺยาม	๑๘๑
เนยฺยามิ	๑๘๑
เนยฺยาสิ	๑๘๑
เนยฺยุ	๑๘๑
เนสฺสติ	๕๖

ปทานุกรม	หน้า
เนสฺสถ	๕๖
เนสฺสนฺติ	๕๖
เนสฺสสิ	๕๖
เนสฺสาม	๕๖
เนสฺสามิ	๕๖
เนสิ	๗๕
เนสุ	๑๒๒ ; ๑๒๓
เนหิ	๓๗
โน	๕๙ ; ๗๙ ; ๘๐
โนทยติ	๒๗๙
โนทาปยติ	๒๗๙
โนทาปิ	๒๗๙
โนทาเปติ	๒๗๙
โนทิ	๒๗๙
โนเทติ	๒๗๙
โนเหตํ	๒๙๓

[ป]

ปสติ	๓๗๕
ปสุ	๓๗๕
ปสุกูลิกตฺตํ	๒๗๖
ปสุกูลธารณํ	๓๒๐
ปสุกูลิโก	๓๒๐
ปสุนิ	๑๔๑
ป	๕๒ ; ๑๔๔ ; ๔๑๓
ปกฺ	๔๑๔
ปกฺก	๑๖
ปกฺกํ	๒๐๐
ปกฺกมติ	๒๐๘
ปกฺกวา	๒๐๐
ปกฺโก	๒๐๐

ปทานุกรม	หน้า
ปกโฏ	๒๐๑
ปกตๆ	๓๕๕
ปกโต	๑๘๖
ปกมฺปถ	๒๕๓
ปกฺกามิ	๑๔๓
ปกริตฺวา	๓๕๕
ปการา	๓๕๔
ปกาเสติ	๑๘ ; ๒๐ ; ๑๗๔
ปกิณฺณติ	๑๔๕
ปโกฏฺิ	๒๓๓ ; ๒๓๔
ปโกเปติ	๑๔๕
ปกฺขาลยิตฺวาน	๑๕๘
ปกฺขาเลสิ	๒๒๐
ปกฺขิโก	๓๒๖
ปกฺขี	๑๐๒
ปคฺคโห	๒๖๖ ; ๒๘๗
ปคณฺหาติ	๑๔๕
ปคพฺภ	๑๖
ปเค	๕๘
ปเคว	๕๘
ปงฺโก	๓๘๒
ปงฺคุโพ	๔๔๘
ปจๆ	๑๒๑
ปจๆสุ	๑๒๐
ปจ	๗๑ ; ๗๕ ; ๑๒๑ ; ๑๕๐ ; ๑๘๐ ; ๑๘๒ ; ๒๐๐ ; ๒๗๘
ปจฺจฏฺฐาย	๔๘
ปจฺจติ	๖๕ ; ๒๔๒
ปจฺจนิยาหิ	๖๖
ปจฺจโต	๒๘๖
ปจฺฉาภตฺตๆ	๓๕๐

ปทานุกรม	หน้า
ปจฺฉาภตฺตา	๓๕๐
ปจฺฉิ	๓๘๐
ปจฺฉินฺทติ	๑๔๕
ปจตๆ	๑๘๐
ปจติ	๔๑ ; ๗๐ ; ๗๑ ; ๗๕ ; ๑๖๑
ปจตุ	๑๘๐ ; ๑๘๒
ปจโต	๔๐๒
ปจถ	๗๑ ; ๗๕ ; ๑๘๐ ; ๑๘๒
ปจถวฺโห	๑๒๒
ปจนฺตๆ	๑๘๐
ปจนฺติ	๗๑ ; ๗๕
ปจนฺตุ	๑๘๐ ; ๑๘๒
ปจมฺเห	๑๒๑
ปจวฺหๆ	๑๒๑
ปจวฺโห	๑๘๐
ปจสฺสุ	๑๘๐
ปจสิ	๗๑ ; ๗๕
ปจเส	๑๒๑
ปจา	๑๒๑ ; ๒๔๘
ปจาม	๗๑ ; ๗๕ ; ๑๘๐ ; ๑๘๒
ปจามหเส	๑๘๐
ปจามิ	๗๑ ; ๗๕ ; ๑๘๐ ; ๑๘๒
ปจาหิ	๗๑ ; ๑๘๐ ; ๑๘๒
ปจิ	๑๒๐ ; ๒๗๐
ปจึ	๑๒๐
ปจึสุ	๑๒๐
ปจิตฺถ	๑๒๐
ปจินติ	๑๔๕
ปจิมฺห	๑๒๐
ปจิมฺหา	๑๒๐
ปจิสฺสๆ	๕๓

ปทานุกรม	หน้า
ปจิสฺสติ	๕๑ ; ๕๖
ปจิสฺสเต	๕๓
ปจิสฺสถ	๕๑ ; ๕๖
ปจิสฺสนฺติ	๕๑ ; ๕๖
ปจิสฺสเต	๕๒
ปจิสฺวเห	๕๓
ปจิสฺสสิ	๕๑ ; ๕๖
ปจิสฺสเส	๕๓
ปจิสฺสาม	๕๑ ; ๕๖
ปจิสฺสามเห	๕๓
ปจิสฺสามิ	๕๑ ; ๕๖
ปจี	๑๒๐
ปจียติ	๒๔๔
ปจุ	๑๗๗
ปจุตฺถ	๑๒๐
ปจุมฺหา	๑๒๐
ปจุร	๒๑๓
ปจู	๑๒๑
ปเจ	๑๗๗ ; ๑๘๐ ; ๑๘๑
ปเจมุ	๑๗๗ ; ๑๗๘
ปเจยฺย	๑๗๗ ; ๑๘๑
ปเจยฺยุ	๑๗๘
ปเจยฺยาถ	๑๗๗ ; ๑๘๑
ปเจยฺยาโถ	๑๒๒
ปเจยฺยาม	๑๗๗ ; ๑๘๑
ปเจยฺยามิ	๑๗๗ ; ๑๘๑
ปเจยฺยาสิ	๑๗๗ ; ๑๘๑
ปเจยฺยามุ	๑๗๗
ปเจยฺยุ	๑๗๗ ; ๑๘๑
ปโจ	๑๒๐
ปชฺชลติ	๑๔๖

ปทานุกรม	หน้า
ปชฺหติ	๕๓ ; ๑๔๖
ปชานาติ	๑๔๖
ปชฺชุนฺโน	๔๑๑
ปญฺจ	๒๒๘
ปญฺจกึ	๓๒๒
ปญฺจงฺคุลึ	๓๗๑
ปญฺจควึ	๓๖๐
ปญฺจควชโน	๓๗๑
ปญฺจจตฺตาฬีสติ	๒๓๐
ปญฺจตึสติ	๒๓๐
ปญฺจนหึ	๓๗๐
ปญฺจธา	๒๘๕
ปญฺจนวุติ	๒๓๒
ปญฺจปญฺญาสา	๒๓๑
ปญฺจภิ	๒๒๘
ปญฺจม	๒๓๖
ปญฺจมี	๒๑๕
ปญฺจมีวิภตฺติ	๓
ปญฺจวีสติ	๒๓๐
ปญฺจสฏฺฐิ	๒๓๑
ปญฺจสตฺตติ	๒๓๑
ปญฺจสิโข	๔๘
ปญฺจาลิโย	๓๔๓
ปญฺจาโล	๓๓๕
ปญฺจาสีติ	๒๓๒
ปญฺญวนฺตุ	๑๑๖
ปญฺญวา	๒๕๕
ปญฺญา	๒๗๕
ปญฺญาณึ	๒๗๕
ปญฺญาต	๒๑๔

ปทานุกรม	หน้า
ปณฺณาส	๒๑๖
ปณฺณาสํ	๒๓๓
ปณฺณาสา	๒๑๖ ; ๒๓๑
ปณฺณายิสฺสติ	๖๖ ; ๖๗
ปณฺณาสโยชนิโก	๓๒๗
ปณฺณาสา	๒๓๑
ปณฺโณ	๒๖๑
ปฏโก	๓๘๘
ปฏงฺโก	๓๘๘
ปฏฏา	๓๕๔
ปฏฺฐาย	๑๔๖
ปฏติ	๓๗๕
ปฏปฏายติ	๓๑๐
ปฏปโฏ	๓๑๐
ปฏลิ	๔๓๕
ปฏหาลมฺพรํ	๓๖๓
ปฏโห	๓๖๓ ; ๔๔๗
ปฏากา	๓๘๔
ปฏิกฺกมติ	๑๕๔
ปฏิกฺกมิ	๑๒๖
ปฏิกฺขติ	๑๕๔
ปฏิกฺขิปติ	๑๕๔
ปฏิกโรติ	๑๕๔
ปฏิกุชฺฌติ	๑๕๔
ปฏิคจฺฉติ	๑๕๔
ปฏิฆ	๖
ปฏิโฆ	๒๖๘
ปฏิชคคิตพฺพา	๑๔๒
ปฏิชานาติ	๑๕๔
ปฏิชานิสฺสนฺติ	๕๒
ปฏิชาวติ	๑๕๔
ปฏิปชฺชติ	๗๘
ปฏิปทา	๒๓
ปฏิปนฺนํ	๒๐๒
ปฏิปนฺนา	๑๕๕
ปฏิปหรติ	๑๕๔
ปฏิปุจฺฉติ	๑๕๔
ปฏิพาหติ	๑๕๔
ปฏิพุชฺฌเติ	๑๕๔
ปฏิภาค	๓๒๑
ปฏิภาติ	๗๘ ; ๑๕๒
ปฏิภานํ	๒๗๕
ปฏิมุญฺจติ	๑๕๔
ปฏิวทติ	๑๕๔
ปฏิวสติ	๗๗
ปฏิวาเสติ	๑๑๘
ปฏิวิเนติ	๑๕๔
ปฏิเวเทสิ	๖๕
ปฏิสนฺธรติ	๑๕๔
ปฏิสรติ	๑๕๔
ปฏิสลฺลานํ	๕๐
ปฏิสุสฺสุณาติ	๑๕๔
ปฏิสุสฺสุตฺวา	๖๕
ปฏิเสธติ	๑๕๔
ปฏิโสตํ	๓๕๐
ปฏิหํขามิ	๕๕
ปฏิหสติ	๕๔
ปฏิหนิสฺสติ	๕๔
ปฏิหนิสฺสามิ	๕๕
ปฏุ	๑๓ ; ๑๖ ; ๒๑๔ ; ๓๗๕
ปฏุชาติโย	๓๔๑
ปโฏ	๘๐

ปทานุกรม	หน้า
ปโฏโล	๔๓๕
ปฐติ	๓๑ ; ๔๑ ; ๗๐
ปฐตี	๒๑๗
ปฐนำ	๑๒๘
ปฐนฺติ	๓๑ ; ๑๔๓
ปฐนฺตี	๒๑๗
ปฐนฺโต	๒๑๗
ปฐม	๒๑๖
ปฐมำ	๔๑๕
ปฐมานา	๒๑๗
ปฐมาโน	๒๑๒ ; ๒๑๗
ปฐมาวิภัติ	๓
ปฐวิยำ	๓๑
ปฐวี	๓๑๔
ปฐิตุำ	๒๑๑
ปฐิสฺสามิ	๕๕
ปณฺฑิจฺจำ	๒๗๖
ปณฺฑิตียำ	๒๗๓
ปณฺณ	๗
ปณฺณวีสติ	๒๓๐
ปณฺโณ	๓๕๗
ปณติ	๓๘๐
ปณฺยำ	๓๒๑
ปณโว	๔๔๐
ปณฺหี	๔๔๘
ปณีต	๒๑๓
ปต	๑๔๔ ; ๑๔๗ ; ๑๔๘ ; ๑๕๒ ; ๑๕๓ ; ๑๕๘
ปตฺตนำ	๔๑๒
ปตฺติ	๔๐
ปตติ	๑๔๑

ปทานุกรม	หน้า
ปตฺถรติ	๑๔๕
ปตนฺตำ	๒๑๗
ปตนฺติ	๑๕
ปตมานำ	๒๑๗
ปตากา	๓๘๔
ปติ	๑๐ ; ๔๒ ; ๕๒ ; ๑๕๔ ; ๑๘๗ ; ๑๕๐ ; ๓๕๘
ปติฏฺฐิตำ	๓๘
ปติตวำ	๒๑๘
ปติตวนฺตี	๒๑๘
ปติตวติโย	๒๑๘
ปติตวตี	๒๑๘
ปติตวนฺตานิ	๒๑๘
ปติตวนฺติโย	๒๑๘
ปติตานิ	๒๔๓
ปติตาวิ	๒๑๘
ปติตวินิโย	๒๑๘
ปติตวิโน	๒๑๘
ปติรูป	๒๑๓
ปติรูปำ	๕๕
ปตีต	๒๑๔
ปถวี	๓๑๔
ปถาวี	๓๔๕
ปถิต	๒๑๔
ปท	๑๓๘ ; ๑๔๗ ; ๑๕๘
ปทโก	๓๒๖
ปทสฺมึ	๑๓๘
ปทสา	๑๓๘
ปทสิ	๑๓๘
ปทหิสฺสามิ	๑๗๕
ปทเหยฺย	๑๘๓

ปทานุกรม	หน้า
ปทาตาโร	๑๔๒
ปทาลยึ	๑๕๕
ปทุม	๗
ปทุมึ	๑๔๑ ; ๒๓๕ ; ๔๑๘
ปทุมา	๒๗๕
ปเทน	๑๓๘
ปธาน	๒๑๓
ปธานึ	๑๗๕ ; ๑๘๓
ปธาวติ	๑๔๕
ปน	๖๕
ปนฺตสยนาสนึ	๕๕
ปนฺเตวาสี	๓๕๕
ปนทติ	๑๔๕
ปนฺนวีสติ	๒๓๐
ปนฺนึ	๒๐๒
ปนโส	๔๔๕
ปนายโก	๓๕๕
ปเนติ	๑๔๔
ปปจ	๒๔๕ ; ๒๕๐
ปปจิ	๒๕๐
ปปจิตฺถ	๕๒ ; ๒๔๕ ; ๒๕๐
ปปจิตฺโถ	๒๕๐
ปปจิมฺห	๒๔๕
ปปจิมฺเห	๒๕๐
ปปจิเร	๕๒ ; ๒๕๐
ปปจิวฺโห	๒๕๐
ปปจุ	๒๔๕ ; ๒๕๐
ปปเจ	๒๔๕
ปปณฺโณ	๓๕๒
ปปต	๒๔๕
ปปตติ	๑๔๔

ปทานุกรม	หน้า
ปปติตปณฺโณ	๓๕๒
ปปฺผาสึ	๔๔๔
ปปฺผุตฺต	๑๔๖
ปปฺโปติ	๗๖ ; ๑๗๖
ปพฺพชฺชึ	๑๗๘
ปพฺพชติ	๑๔๕
ปพฺพชฺชา	๒๖๕
ปพฺพชิ	๑๕๘ ; ๒๑๑
ปพฺพชึ	๑๕๓
ปพฺพชิโต	๖๖
ปพฺพชิสฺสติ	๖๖
ปพฺพตึ	๕๒
ปพฺพตา	๓๕๘
ปพฺพตายติ	๓๑๐
ปพฺพตฺยาหึ	๒๕๖
ปพฺพเตยฺโย	๓๔๓
ปพฺพโต	๔๒
ปภงฺคุ	๓๗๘
ปภญฺชติ	๑๔๕
ปภาติ	๑๔๖
ปภาเสติ	๖๕
ปมชฺชติ	๖๕
ปมชฺชนึ	๒๐๖
ปมชฺชิตพฺพึ	๒๐๖
ปมชฺชิตุึ	๒๐๖
ปมฺหึ	๔๔๗
ปมาท	๖
ปมุข	๒๑๓
ปมุทิตึ	๒๐๒
ปโมกฺขนฺติ	๑๕๕
ปโมโท	๒๗๕

ปทานุกรม	หน้า
ปย	๑๓๗ ; ๒๐๕
ปยตติ	๓๘๗
ปยสฺสี	๒๖๑
ปร	๓๔ ; ๓๕
ปรกฺกม	๑๔๖
ปรกิโย	๓๓๖
ปรจิตฺตวิทูนี	๓๑๕
ปรจิตฺตวิทูร	๓๑๕
ปรตฺถ	๒๘๖
ปรตฺร	๒๘๖
ปรทาริโก	๓๒๗
ปรนฺตโป	๓๐๕
ปรมคโว	๓๗๑
ปรมฺมุขา	๕๕
ปรสฺสปทำ	๓๐๕
ปรสฺเว	๕๕
ปรเิยสนา	๒๕๕
ปรา	๓๔ ; ๕๒ ; ๑๔๖
ปราชยำ	๑๕๕
ปราชยติ	๑๔๖
ปราชิโต	๑๕๕
ปราชิสุ	๔๘
ปราภวติ	๑๔๖
ปรามสติ	๑๔๖
ปรามสิตฺวา	๔๕
ปรายติ	๒๕๗
ปริ	๕๒ ; ๑๕๒
ปริกฺขติ	๑๕๒
ปริขา	๓๒๘
ปริกฺขิปีสุ	๑๒๖
ปริกนฺตติ	๑๕๒

ปทานุกรม	หน้า
ปริกโรติ	๑๕๒
ปริคฺคโห	๓๘ ; ๘๐
ปริคิลาโน	๓๕๕
ปริโฆ	๒๕๗
ปริจรติ	๗๖ ; ๑๕๒
ปริจริยา	๒๖๕
ปริตฺต	๒๑๓
ปริโต	๕๕ ; ๑๘๕ ; ๒๘๖
ปรินมติ	๑๕๒
ปรินิพฺพายิ	๑๔๓
ปรินิพฺพายิสฺสติ	๕๗
ปริปตติ	๑๕๒
ปริปพฺพตา	๓๕๐
ปริปูรการี	๒๖๕
ปริปูรติ	๗๖
ปริพฺพาชโก	๑๘๘
ปริภวติ	๑๕๓
ปริภาสติ	๑๕๓
ปริภุญฺชิสฺสนฺติ	๔๕
ปริมียติ	๓๗๘
ปริยชฺเฌโน	๓๕๕
ปริยตฺโต	๒๐๘
ปริยาปุเณยฺย	๑๗๗
ปริเยสิตำ	๒๐๒
ปริวาเรนฺติ	๑๗๔
ปริวุโต	๔๘ ; ๖๖
ปริสติ	๓๘ ; ๑๓๕
ปริสปฺปยรฺถกภูต	๕๒ ; ๒๔๘
ปริสหติ	๑๕๓
ปริสา	๓๐
ปริสาย	๑๓๕

ปทานุกรม	หน้า
ปริโสเธติ	๔๕
ปริหรติ	๑๕๓
ปริหริ	๑๒๖
ปริหายนฺติ	๑๕๒
ปริฬาโห	๗๖ ; ๒๐๑ ; ๒๖๕
ปเร	๓๔
ปโรกฺขภูต	๕๒
ปโรสตๆ	๓๕๑
ปโรสหสฺสๆ	๓๕๑
ปลมตฺตๆ	๓๒๓
ปลฺลติ	๔๓๕
ปลฺลลๆ	๔๓๕
ปลฺลวิตา	๓๒๓
ปลฺลโว	๔๔๐
ปลายติ	๒๕๗
ปลาลๆ	๔๓๖
ปลฺลิ	๔๔๐
ปลิโฆ	๒๖๘ ; ๒๕๗
ปลิตๆ	๔๐๔
ปลิตา	๔๐๔
ปลิโต	๔๐๔
ปเลติ	๑๔๖
ปวตฺตติ	๑๔๖
ปวตฺตยิ	๑๗๔
ปวตฺตา	๓๔๘
ปวตฺติสฺสามิ	๕๘
ปวร	๒๑๓
ปวาสิโก	๓๔๕
ปวิตฺต	๒๑๓
ปวิสิสฺสติ	๕๔
ปวีณ	๒๑๔

ปทานุกรม	หน้า
ปเวกฺขติ	๕๔
ปสๆสนฺติ	๑๕ ; ๒๐ ; ๗๖
ปสตฺถๆ	๑๕๗
ปสตฺโถ	๓๒๕
ปสนฺนา	๔๒
ปสนฺนาโย	๓๑
ปสนฺโน	๑๘๖
ปสยฺห	๕๕
ปสวติ	๕๐ ; ๑๕๕
ปสโว	๔๓
ปสฺส	๓๓
ปสฺสติ	๗๔ ; ๘๐ ; ๑๖๔ ; ๒๔๐
ปสฺสโต	๒๘๖
ปสฺสนฺติ	๑๕ ; ๒๐
ปสฺสสติ	๑๕๕
ปสฺสิตพฺพ	๒๑๘
ปสฺสิตฺวา	๕๔ ; ๒๑๐
ปสฺสิสฺสามิ	๕๗
ปสหติ	๗๖
ปสาเทสฺสามิ	๕๕
ปสาเรติ	๑๔๕
ปสิทฺธ	๒๑๔
ปสียติ	๓๗๕
ปสุ	๓๗๕
ปสุตฺโต	๑๕๖ ; ๒๔๓
ปสูโร	๔๓๒
ปสฺเสยฺยๆ	๑๗๘
ปหร	๑๕๔
ปหรณๆ	๓๒๑
ปหรณวรณๆ	๓๖๓

ปทานุกรม	หน้า
ปหรติ	๔๓ ; ๕๓ ; ๑๔๔
ปหีียตี	๒๒๐
ปหุ	๒๐๘
ปหูต	๑๖ ; ๒๑๓
ปา	๑๒๗ ; ๑๕๘
ปากฏ	๑๖ ; ๒๑๔
ปากาย	๔๔
ปากิมํ	๓๓๐
ปาโก	๒๖๖
ปาจโก	๒๗๘
ปาจยติ	๒๗๘ ; ๒๘๑
ปาจริโย	๓๕๕
ปาจาปยติ	๒๗๘
ปาจาปี	๒๗๘
ปาจาเปติ	๒๗๘
ปาจิ	๒๗๘
ปาจิตฺติยํ	๔๖
ปาเจติ	๒๗๘
ปาฏลี	๒๗
ปาฏโล	๔๓๕
ปาฏวํ	๒๗๒
ปาณ	๘ ; ๕๒
ปาณวิก	๓๖๓
ปาณา	๕๘ ; ๑๗๕
ปาณาติปาตี	๒๖๔
ปาณี	๑๐ ; ๓๘๐
ปาณุเปตํ	๓๐๓
ปาต	๑๕๖
ปาตกาลํ	๓๕๐
ปาตมกฺคํ	๓๕๐
ปาตเมฆํ	๓๕๐

ปทานุกรม	หน้า
ปาตาลํ	๔๓๖
ปาตุ	๕๕
ปาโต	๖๐
ปาเถยฺยํ	๓๔๕
ปาทโป	๓๕๕
ปาทุกา	๓๘๕
ปานํ	๒๖๕
ปานียํ	๓๕๓
ปาปํ	๔๑๓
ปาป	๗
ปาปการี	๗๖ ; ๑๐๒ ; ๑๗๔
ปาปตโม	๓๒๕
ปาปตโร	๓๒๕
ปาปภูมํ	๓๗๐
ปาปิฏฺจสฺส	๔๔
ปาปิฏฺโฐ	๓๒๕
ปาปิโย	๓๒๕
ปาปิสฺสิโก	๓๒๕
ปาปุณิสฺสตี	๕๗
ปาปุโณติ	๑๗๐
ปาโมกฺข	๒๑๓
ปาโมชฺชํ	๒๗๕
ปาเยติ	๒๘๓
ปาโย	๖๐
ปารคู	๑๐๔ ; ๒๕๘
ปารยติ	๒๐๘
ปาริสชฺโช	๒๗๔ ; ๓๔๔
ปาเรยมฺนํ	๓๕๐
ปาล	๑๗๓
ปาลยติ	๑๗๓
ปาลิ	๒๕ ; ๔๔๐

ปทานุกรม	หน้า
ปาลิยํ	๓๑
ปาลี	๔๔๐
ปาเลติ	๑๗๓
ปาวิสิ	๕๑ ; ๖๔ ; ๑๒๖
ปาวิสิสฺสา	๖๔ ; ๒๕๒
ปาเวกฺขา	๖๔ ; ๒๕๒
ปาเวกฺขิ	๖๔
ปาเวยฺยกา	๓๔๖
ปาสาโท	๑๘๖
ปาสาทจฺฉายํ	๓๕๖
ปาสาทจฺฉายา	๓๕๖
ปาสาทียติ	๓๐๙
ปาสีโก	๓๒๙
ปาหิ	๔๔๙
ปีจฺฉลา	๒๓
ปีจฺฉิโล	๒๖๒
ปีจฺฉวา	๒๖๒
ปีญฺญาโก	๓๘๔
ปีฏฺฐิโต	๒๘๖
ปีฏฺฐี	๔๕
ปีฐโร	๔๒๙
ปีณฺฑ	๑๗๓
ปีณฺฑปาโต	๕๐
ปีณฺฑยติ	๑๗๓
ปีณฺเฑติ	๑๗๓
ปีตรํ	๑๓๓
ปีตรา	๑๓๓
ปีตริ	๑๓๓
ปีตโร	๑๓๓ ; ๑๓๔
ปีตา	๑๓๒ ; ๓๓๘ ; ๓๙๙
ปีตาปตฺตา	๓๖๖

ปทานุกรม	หน้า
ปีตามหี	๓๓๘
ปีตามโห	๓๓๘
ปีตุ	๑๓๒ ; ๑๓๔
ปีตุจฺฉา	๓๓๗
ปีตุสทิโส	๓๕๕
ปีตุสโม	๓๕๕
ปีนาโก	๓๘๔
ปีปาลิสติ	๓๐๕
ปีปาสติ	๓๐๕
ปีปาสา	๒๖๘
ปีย	๑๗ ; ๒๑๓
ปียสพฺพา	๓๒
ปียา	๗๙ ; ๒๑๕
ปียาโล	๔๓๖
ปีโย	๗๙
ปีลกฺขนิโครฺธํ	๓๖๕
ปีว	๗๔
ปีวติ	๑๖๓
ปีวนฺโต	๑๖๓
ปีวมาโน	๑๖๓
ปีวิสฺสามิ	๙๗
ปีสาโจ	๓๕๔
ปีฬ	๘
ปีฬิตํ	๑๙๘ ; ๒๐๒
ปีฬิตวา	๑๙๘
ปีฬิติ	๒๕ ; ๒๗๕
ปีฬิน	๒๑๓
ปีฬินวา	๑๙๙
ปีฬิโน	๑๙๙
ปีฬิยเต	๒๔๔
ปีฬูสํ	๔๔๕

ปทานุกรม	หน้า
ปีวรํ	๔๒๗
ปุคว	๒๑๓
ปุลิงฺคํ	๓๕๗
ปุกฺกุสฉวฑาหกํ	๓๖๔
ปุคฺคลิกํ	๓๓๖
ปุจฺฉ	๑๕๔ ; ๑๕๕ ; ๑๙๘
ปุจฺฉา	๒๓
ปุจฺฉาเปตพฺโพ	๒๘๒
ปุจฺฉิตพฺโพ	๒๘๒
ปุจฺโฉ	๓๙๐
ปุญฺญํ	๓๙๒
ปุญฺญ	๗
ปุญฺญการี	๗๖ ; ๑๗๔
ปุฏฺฐิ	๑๙๘
ปุฏฺฐปาโท	๓๒๐
ปุฏฺฐวา	๑๙๘
ปุฏฺโฐ	๑๙๗
ปุณฺฑรีกํ	๒๓๕
ปุณฺณมาสี	๓๑๙
ปุณฺณมี	๓๑๙
ปุณฺโณ	๑๙๙
ปุตฺตโก	๓๒๑
ปุตฺตามตฺถิ	๒๙๓
ปุตฺติโม	๒๖๔
ปุตฺติโย	๒๖๔
ปุตฺตียติ	๓๐๙
ปุตฺติตฺตียิสติ	๓๐๖
ปุตฺตียิยิสติ	๓๐๖
ปุตฺโต	๔๐๓
ปุถเวา	๑๘๙ ; ๑๙๐ ; ๒๙๗
ปุถติ	๓๗๗

ปทานุกรม	หน้า
ปุถวี	๓๑๔
ปุถุ	๑๖ ; ๖๐ ; ๒๑๓ ; ๓๗๗
ปุถุโก	๓๘๒
ปุถุชนตฺตนํ	๒๗๑
ปุถุชฺชโน	๒๐๑ ; ๓๖๐
ปุถุล	๒๑๓
ปุถุโล	๔๓๘
ปุถุโส	๒๕๑
ปุนปฺปุนํ	๖๐
ปุนาติ	๑๖๘
ปุปฺผสา	๓๐๑
ปุปฺผิโต	๓๒๓
ปุปฺตฺตียิสติ	๓๐๖
ปุพฺพบท	๑
ปุพฺพ	๓๔ ; ๓๕
ปุพฺพชาติ	๑๕๘
ปุพฺพณฺโห	๓๖๐
ปุพฺพทกฺขิณํ	๓๖๔
ปุพฺพรตฺตํ	๓๗๑
ปุพฺพา	๓๔
ปุพฺพานิ	๓๓
ปุพฺพาปรํ	๓๖๔
ปุพฺพุตฺตรํ	๓๖๔
ปุพฺพุตฺตรา	๓๓
ปุพฺพุตฺตเร	๓๓
ปุพฺเพ	๓๔
ปุมํ	๑๑๑
ปุม	๑๑๑
ปุมลิงฺคํ	๓๕๗
ปุมาเน	๑๑๑
ปุมุนา	๑๑๑

ปทานุกรม	หน้า
ปุมฺโน	๑๑๑
ปุเมน	๑๑๑
ปุเมสุ	๑๑๑
ปุรกฺขตฺวา	๑๗๒
ปุรโต	๖๐
ปุราโณ	๓๔๒
ปุราตโน	๓๔๒
ปุริมชาตี	๒๕๕
ปุริสตคฺฆี	๓๒๔
ปุริสมตฺตี	๓๒๔
ปุริสี	๔๔๓
ปุริโส	๔๔๒
ปุเร	๖๐
ปุเรกฺขติ	๑๗๒
ปุเรกฺขาโร	๑๗๒
ปุเรภตฺตี	๓๕๐
ปุเรภตฺตา	๓๕๐
ปุโรภูย	๓๖๑
ปุโรหิตียี	๓๗๓
ปุลฺลิงฺคี	๓๕๗
ปุลิน	๘
ปุลินฺโท	๔๐๘
ปุส	๑๗๓
ปุสฺส	๔๔๔
ปุสฺสี	๓๒๘
ปู	๑๖๘
ปูช	๑๗๓
ปูชยติ	๑๗๓
ปูชา	๓๐
ปูชิต	๒๑๔
ปูชิตี	๒๐๒

ปทานุกรม	หน้า
ปูชิโต	๑๕๓
ปูเชติ	๑๗๓
ปูฏ	๒๑๔
ปูต	๒๑๓
ปูโป	๔๑๔
ปูรณวาจีสัพพา	๒๑๖
ปูรโณ	๓๕๘
เปกฺขโต	๔๗
เปจฺจ	๖๐
เปตฺติก	๑๖
เปตฺตีกี	๒๑๕ ; ๓๓๑
เปตฺติโย	๓๓๑
เปตฺเตยฺโย	๓๓๗ ; ๓๓๘
เปมโต	๑๕๓
เปยฺยานิ	๒๐๕ ; ๒๑๑
เปยฺเยสนา	๒๕๕
เปรฺรณารถกธาตุ	๒๗๗
เปลโว	๔๔๐
เปโล	๔๓๗
เปสล	๒๑๒ ; ๒๑๔
เปสโล	๔๓๔
เปสุณฺย	๒๗๑
เปหา	๔๔๘
โปกฺขรณี	๓๑๖
โปกฺขรโณฺย	๒๕๕
โปกฺขรณฺโย	๒๕๕
โปกฺขรโณฺย	๒๕๕
โปกฺขรี	๔๓๐
โปตโก	๓๔๕
โปตฺถกี	๕๐
โปตา	๓๖๖ ; ๔๐๑

ปทานุกรม	หน้า
โปตฺ	๑๓๒
โปโต	๔๐๓
โปโนภวิโก	๓๓๑
โปราณ	๑๖
โปริสํ	๓๒๔
โปรี	๓๔๗
โปสมฺหิ	๑๔๐
โปสยตี	๑๗๓
โปเสตี	๑๗๓
โปเสถ	๑๗๕
โปโส	๓๕๒ ; ๔๔๔

[ผ]

ผ	๔๑๕
ผคฺคุนี	๓๑๕
ผคฺคุโน	๓๑๕
ผรุส	๑๗
ผรุสํ	๒๑๐
ผล	๖ ; ๑๘
ผลรโส	๓๕๖
ผลํ	๖ ; ๑๔ ; ๑๔๑
ผลฺยเต	๒๕๕
ผลฺลเต	๒๕๕
ผลวนฺตุ	๑๑๖
ผลา	๖ ; ๗
ผลานิ	๖ ; ๗ ; ๑๘ ; ๔๑
ผสฺโส	๔๔๔
ผาลปาจนํ	๓๖๓
ผาสุ	๑๕๓
ผุฏฺโฐ	๓๕๓
ผุร	๑๖๗

ปทานุกรม	หน้า
ผุรติ	๑๖๗ ; ๓๘๘
ผุลิงฺโค	๓๘๘
ผุส	๑๖๘
ผุสติ	๑๖๘
ผุสนฺติ	๗๖ ; ๑๑๘
ผุสฺสี	๓๑๕
ผุสฺโส	๓๑๕ ; ๔๔๔
เผคฺคุ	๒๑๓ ; ๓๘๘
เผณวา	๒๖๒
เผณิโล	๒๖๒

[พ]

พ	๔๑๕
พกพลากํ	๓๖๕
พตฺตีสตี	๒๓๐
พทฺธตฺตา	๒๗๓
พทฺธพฺยํ	๒๗๓
พทฺโธ	๑๘๕
พทรี	๔๒๘
พทโร	๔๒๘
พธุ	๑๖๕
พธติ	๓๗๗
พธิร	๑๗
พธิโร	๔๒๕
พธู	๒๑
พนฺธ	๑๕๒
พนฺธเกโร	๓๓๓
พนฺธติ	๑๖๕
พนฺธิโก	๓๓๐
พนฺธิยติ	๓๗๕
พนฺธุ	๓๗๕

ปทานุกรม	หน้า
พนฺธุตา	๓๔๐
พนฺธุมนฺตุ	๑๑๖
พปฺโป	๔๑๔
พพฺพชา	๓๒๐
พพฺพโช	๓๒๐
พภูว	๕๕ ; ๒๕๑
พฺรวีติ	๗๔
พฺรหฺม	๑๐๘
พฺรหฺมจารี	๒๖๕
พฺรหฺมญฺญ	๒๗๑
พฺรหฺมโน	๑๐๘
พฺรหฺมพนฺธุ	๓๗๓
พฺรหฺมา	๓๔๕
พฺรหฺมโล	๓๓๐
พฺรหฺมสภา	๓๕๖
พฺรหฺมิโย	๓๓๐
พฺรหฺมุนา	๑๐๘
พฺรหฺมุโน	๑๐๘
พฺรหฺมูนา	๑๐๘
พฺรหฺเม	๒๒
พฺรหา	๒๓
พฺราหฺมณี	๒๗
พฺรูวนฺติ	๗๔
พฺรู	๗๔ ; ๒๕๑
พฺรูติ	๗๔
พฺรูมิ	๒๐๕
พฺรูหิ	๑๘๔
พล	๘
พลวา	๖๐
พลวนฺตุ	๑๑๖
พลากา	๓๘๔

ปทานุกรม	หน้า
พลิ	๑๐ ; ๓๗๘
พลิพทฺทโก	๓๒๑
พลี	๑๐๒
พวฺหาพาโธ	๒๕๕
พหิ	๓๗๕
พหุ	๑๕๔ ; ๑๕๕
พหุลา	๔๓๕
พหฺวาพาโธ	๒๕๕
พหโว	๑๘๕ ; ๓๕๑
พหิคามา	๓๕๐
พหิคามา	๓๕๐
พหิทฺธา	๖๐
พหี	๖๐
พหู	๑๗ ; ๒๑๓ ; ๓๗๕
พหูกฺขตฺตุ	๒๕๐
พหูกตฺตุโก	๓๗๓
พหูกุมาริโก	๓๗๓
พหูตฺตา	๒๗๐
พหูธโน	๓๕๑
พหูธา	๒๕๐
พหูพฺรหฺมพนฺธุโก	๓๗๓
พหุมาลโก	๓๗๓
พหุมาโล	๓๕๒ ; ๓๗๓
พหุล	๒๑๓
พหฺวจนะ	๒
พหุสฺสุติยา	๒๗๓
พหิโส	๔๔๕
พาธียติ	๓๗๕
พารส	๒๒๗
พาราณเสยฺยโก	๓๔๓
พาลกา	๒๑๕ ; ๒๑๖

ปทานุกรม	หน้า
พาลกา	๑๘
พาลโก	๑๔ ; ๑๘ ; ๒๑๒ ; ๓๑๓
พาลธิ	๓๖๓
พาลา	๕๕
พาลิกา	๑๔ ; ๒๑๒ ; ๒๑๕ ; ๓๑๓
พาวีสติ	๒๒๕
พาหา	๒๓
พาหิรำ	๖๐
พาหุ	๓๗๗
พาหุสจฺจำ	๒๗๔ ; ๒๗๖
พาหุหำ	๔๔๗
พาหุหคิลาโน	๑๗๔
พาหุโห	๑๕๕ ; ๓๒๕
พาหิสิโก	๓๒๕
พิ	๔๑๖
พิจิตฺตา	๒๑๕
พินฺทุ	๒๓๔ ; ๓๗๗
พิเภติ	๒๕๓
พีภจฺฉติ	๒๕๐
พีภจฺฉา	๒๖๘
พุชฺฌติ	๑๖๖ ; ๑๘๘
พุชฺฌวา	๑๕๕
พุชฺฌำ	๑๕๕
พุชฺโฌ	๑๕๕
พุทฺธ	๔ ; ๕ ; ๑๘
พุทฺธำ	๑๕๘ ; ๒๐๒
พุทฺธตฺตำ	๒๗๐
พุทฺธตา	๒๗๑
พุทฺธเทยฺยำ	๓๕๕
พุทฺธปฺปิโย	๗๕
พุทฺธมฺหา	๔ ; ๕

ปทานุกรม	หน้า
พุทฺธมฺหิ	๔ ; ๕
พุทฺธวา	๑๕๘
พุทฺธสฺมา	๔ ; ๕
พุทฺธสฺมึ	๔ ; ๕
พุทฺธสฺส	๕ ; ๕
พุทฺธสาสนกโร	๒๖๕
พุทฺธา	๔ ; ๕
พุทฺธานำ	๔ ; ๕
พุทฺธานสาสนำ	๒๕๕
พุทฺธาย	๔ ; ๕
พุทฺธิ	๒๕ ; ๒๗๕
พุทฺธิมนฺตุ	๑๑๖
พุทฺเธ	๔ ; ๕
พุทฺเธน	๔ ; ๕
พุทฺเธภิ	๔ ; ๕
พุทฺเธสุ	๔ ; ๕
พุทฺเธหิ	๔ ; ๕
พุทฺโธ	๔ ; ๕
พุธ	๑๕๔ ; ๑๖๖ ; ๑๕๘
พุนฺโท	๔๐๘
พุภุกฺขติ	๓๐๔
พุภุกฺขตุ	๓๐๔
พุภุกฺขิ	๓๐๔
พุภุกฺขิตำ	๓๐๒
พุภุกฺขิสฺสติ	๓๐๔
พุภุกฺเขยฺย	๓๐๔
พูล	๔๓๓
เพลุโว	๔๔๑
โพธยติ	๒๘๐
โพธารก	๒๘๐
โพธิ	๒๕

ปทานุกรม	หน้า
โพธิปกฺขิโย	๓๔๓
โพทฺธุ	๑๓๔
[ภ]	
ภ	๒๖๑ ; ๔๑๗
ภก	๔๑๗
ภกฺขยติ	๒๘๒
ภกฺขิตุ	๒๐๒
ภคฺค	๒๐๐
ภคฺควา	๒๐๐
ภคฺโค	๒๐๐
ภคนฺทโร	๓๐๙
ภควนฺตุ	๑๑๖
ภควมฺมูลกา	๓๕๒
ภควา	๔๘
ภคินิ	๓๓๗
ภคุ	๓๘๘
ภงฺคุร	๒๕๘
ภจฺโจ	๔๒ ; ๔๔ ; ๒๐๖
ภช	๑๔๙
ภชฺช	๒๘๑
ภชฺชาเปติ	๒๘๑
ภชติ	๑๑๗
ภชนฺติ	๗๖
ภชิตพฺพา	๒๑๐
ภเช	๑๘๓
ภเชยฺย	๑๘๓
ภญฺช	๑๔๕ ; ๒๐๐
ภฏฺโฐ	๑๙๘ ; ๒๐๒
ภณิตุ	๒๐๒
ภณิสฺสามิ	๙๘

ปทานุกรม	หน้า
ภเณ	๑๗๘
ภตฺตคฺคํ	๒๖๗ ; ๒๖๘
ภตฺตา	๓๔๔
ภตฺตาโร	๑๔๒
ภตฺติ	๒๖๘
ภตฺตุ	๑๓๔
ภติโก	๓๓๐
ภทฺท	๒๑๒
ภทนฺโต	๔๐๑
ภทฺรํ	๔๒๔
ภทโร	๘๙
ภมติ	๓๗๖
ภมโร	๔๒๘
ภมุ	๓๗๕
ภมู	๓๗๖
ภยทสฺสาวี	๑๙๓ ; ๒๕๖ ; ๒๖๕
ภยานโก	๓๘๒
ภรณํ	๒๖๙
ภรโต	๔๐๒
ภรุ	๓๗๔
ภว	๑๘๒
ภวํ	๑๒๐ ; ๑๓๑ ; ๑๗๘ ; ๑๙๖ ; ๒๔๘
ภวิสฺสุ	๑๒๔
ภวตุ	๒๑๙ ; ๓๒๕
ภวตา	๑๓๑
ภวติ	๗๔ ; ๗๕ ; ๑๖๐ ; ๑๖๑ ; ๑๘๗
ภวตุ	๑๘๒
ภวโต	๑๓๑
ภวนฺตุ	๑๘๒
ภวนฺโต	๑๓๑
ภวถ	๗๕ ; ๑๘๒

ปทานุกรม	หน้า
ภวน	๘
ภวนฺติ	๖๕ ; ๗๕
ภวนฺตี	๓๑๔
ภวเนตฺติ	๒๗๕
ภวสิ	๗๕
ภวโสตํ	๑๗๕
ภวาทิ	๗๕ ; ๑๒๔
ภวาทิกฺโข	๓๖๑ ; ๓๖๒
ภวาทิโส	๓๖๑ ; ๓๖๒
ภวาที	๓๖๑ ; ๓๖๒
ภวาม	๗๕ ; ๑๘๒
ภวามิ	๗๕ ; ๑๗๕ ; ๑๘๒
ภวาหิ	๑๘๒
ภวิ	๑๒๔
ภวิตฺถ	๑๒๔
ภวิตพฺพ	๒๐๖ ; ๒๐๗
ภวิมฺห	๑๒๔
ภวิมฺหา	๑๒๔
ภวิปฺปตฺกาล	๕๒ ; ๕๓ ; ๑๖๔
ภวิสฺสติ	๕๑ ; ๕๔ ; ๕๕ ; ๕๖
ภวิสฺสถ	๕๖
ภวิสฺสนฺติ	๕๒ ; ๕๖
ภวิสฺสเร	๕๗
ภวิสฺสสิ	๕๖
ภวิสฺสาม	๕๖
ภวิสฺสามิ	๕๖
ภวึ	๑๒๔
ภวึสุ	๑๒๔
ภวี	๑๒๔
ภวุ	๑๒๔
ภวุตฺถ	๑๒๔

ปทานุกรม	หน้า
ภวุมฺหา	๑๒๔
ภเว	๑๘๑
ภเวยฺย	๖๓ ; ๑๘๑
ภเวยฺยาถ	๑๘๑
ภเวยฺยาม	๑๘๑
ภเวยฺยามิ	๑๘๑
ภเวยฺยาสิ	๑๘๑
ภเวยฺยุ	๑๗๗ ; ๑๘๑
ภโว	๑๒๔ ; ๓๔๑
ภสฺตฺรา	๔๒๔
ภสฺมํ	๔๒๑
ภสฺสร	๑๗ ; ๒๑๔ ; ๒๕๘
ภา	๑๔๖
ภาคยํ	๒๐๔
ภาคิเนยฺโย	๓๓๓
ภาคี	๑๐๒
ภาโค	๑๘๗ ; ๒๖๖
ภาณฺ	๓๕๖
ภาตพฺโพ	๓๓๓
ภาตโพฺย	๓๓๔
ภาตโร	๑๔๒
ภาตา	๗๕ ; ๓๓๗ ; ๓๕๕
ภาตุ	๑๓๒ ; ๑๓๕
ภานุ	๑๓ ; ๔๑๒
ภานุมนฺตุ	๑๑๖
ภายติ	๔๕ ; ๒๘๕
ภายนฺติ	๑๕๓
ภาโร	๒๖๖
ภาวนา	๓๑
ภาวยติ	๒๗๘
ภาวาปี	๒๗๔

ปทานุกรม	หน้า
ภาวิ	๒๗๘
ภาวี	๓๘๐
ภาเวติ	๒๐ ; ๓๑ ; ๑๗๖ ; ๒๒๐ ; ๒๗๘
ภาเวนฺติ	๑๕
ภาเวยฺย	๒๘๔
ภาเวสฺสนฺติ	๕๗
ภาเวสฺสามิ	๕๖
ภาโว	๓๔๑
ภาส	๑๕๓
ภาสนฺติ	๓๑
ภาสุสร	๒๑๔
ภาสิตํ	๒๐๒
ภาสิตา	๒๖๕
ภาสุร	๒๕๘
ภิกฺขํ	๔๔ ; ๓๔๐
ภิกฺขเว	๑๒
ภิกฺขโว	๑๒
ภิกฺขา	๒๖๘
ภิกฺขุ	๕ ; ๑๒ ; ๑๘ ; ๒๑ ; ๓๑๕ ; ๓๗๕
ภิกฺขุนา	๕
ภิกฺขนี	๓๑๕
ภิกฺขุโน	๕
ภิกฺขุโนวาโท	๒๕๓
ภิกฺขุสฺมา	๕
ภิกฺขู	๕ ; ๑๑ ; ๑๒
ภิงฺคาโร	๔๓๐
ภิงฺโค	๓๘๘
ภิชฺชติ	๗๐ ; ๗๖
ภิตฺติ	๒๖๘
ภูภิ	๑๖๕
ภิท	๑๕๕

ปทานุกรม	หน้า
ภิทุร	๒๕๘
ภินฺทติ	๑๖๕
ภินฺทิสฺสติ	๕๓
ภินฺนํ	๑๕๕
ภินฺนวา	๑๕๕
ภินฺโน	๑๕๕
ภิยฺย	๒๑๓
ภีโก	๓๘๒
ภีโต	๑๕๓
ภีโม	๔๑๕
รุภี	๑๗ ; ๔๓๓
ภีสโน	๔๑๕
ภุชฺ	๑๖๕
ภุช	๑๕๖ ; ๒๗๕
ภุญฺช	๒
ภุญฺชติ	๒ ; ๑๖๕
ภุญฺชนฺต	๑๓๑
ภุญฺชิสฺสติ	๕๓
ภุตฺตํ	๑๕๖ ; ๒๐๒
ภุวน	๘
ภุวิ	๑๓๕
ภุส	๑๗
ภุสํ	๔๔๔
ภุสายติ	๓๑๐
ภุโส	๓๑๐
ภู	๗๕ ; ๑๔๖ ; ๑๔๗ ; ๑๕๒ ; ๑๕๓ ; ๒๗๘ ; ๓๗๖
ภูติ	๒๖๘
ภูปํ	๑๘๖
ภูโป	๒๑๕
ภูมิ	๒๕ ; ๔๒๒

ปทานุกรม	หน้า
ภุยเต	๒๔๑
ภุยิ	๒๔๑
ภุยิสฺสเต	๒๔๑
ภุเยยฺย	๒๔๑
ภุริ	๔๓๓
ภุรี	๒๑๓ ; ๔๓๓
เภโก	๓๘๑
เภจฺฉติ	๘๓
เภตฺตพฺพํ	๒๐๖
เภรี	๔๒๔
เภสฺมา	๔๒๑
โภ	๒๒ ; ๖๔
โภกฺขติ	๘๓
โภคี	๑๐๒
โภชกา	๓๕๕
โภชนํ	๔๔
โภชนรํ	๔๔
โภชยติ	๒๗๘ ; ๒๘๑
โภชาปยติ	๒๗๘
โภชาปี	๒๗๘
โภชาเปติ	๒๗๘
โภชิ	๒๗๘
โภเชติ	๒๗๘
โภตฺตุ	๕๓ ; ๒๐๗
โภตฺตุมโน	๒๐๘
โภตา	๑๓๑
โภติ	๑๓๘
โภตี	๓๑๔
โภโต	๑๓๑
โภนฺโต	๑๓๑

ปทานุกรม	หน้า
[ม]	
มสํ	๔๔๔
มสรณา	๓๕๔
ม	๔๒๐
มกฺ	๔๑๘
มกฺกโฏ	๓๘๒
มกฺข	๖
มกฺขิกณฺฑิปีลฺลิกํ	๓๖๔
มกุฏฺ	๓๘๓
มกุโร	๔๒๕
มกุโฬ	๔๔๘
มคฺคญฺญู	๑๐๔
มคฺคิโก	๓๒๗
มคฺคิตุ	๒๐๒
มฆว	๑๑๓
มฆวนฺตุ	๑๑๖
มฆา	๓๘๘
มงฺเกติ	๓๘๓
มงฺคโร	๔๒๕
มงฺคล	๘
มงฺคลํ	๔๓๔
มจฺจุ	๑๓ ; ๔๗ ; ๓๘๘
มจฺโจ	๓๓๑ ; ๓๘๘
มจฺฉรํ	๔๒๘
มจฺฉรี	๒๑๔
มจฺฉสูรเสนํ	๓๖๖
มจฺฉิโก	๓๒๖
มจฺเฉรํ	๔๒๘
มจฺโฉ	๓๕๐
มชฺชํ	๒๐๖

ปทานุกรม	หน้า
มชฺชาโร	๔๒๕
มชฺฌโต	๒๘๖
มชฺฌนฺโห	๓๖๐
มชฺฌิโม	๒๒๐ ; ๓๔๒
มชฺเฌกริย	๓๖๑
มชฺเฌคงฺคํ	๓๕๐
มญฺชุ	๓๕๑
มญฺชูสา	๔๔๕
มญฺญติ	๔๔ ; ๗๖
มญฺญสี	๖๖
มญฺญุ	๒๑๒
มณฺฑนํ	๒๖๕
มณฺฑโป	๔๑๕
มณฺฑลํ	๔๓๕
มณฺฑูโก	๓๘๕
มณฺเฑติ	๓๘๕
มณฺโฑ	๓๕๔
มณิ	๑๐ ; ๓๗๕
มณิสีหมุตฺตาเวฬุริยํ	๓๖๕
มต	๑๗
มตํ	๑๕๗ ; ๒๐๒
มตฺต	๓๒๓
มตฺตํ	๒๐๒ ; ๔๐๒
มตฺตญฺญู	๑๐๔
มตฺตพหุมาตงฺคํ	๓๕๑
มตฺตา	๓๕๑
มตฺติกา	๓๓๑
มตฺติกามยํ	๓๓๕
มตฺติโย	๓๓๑
มตฺเตยฺโย	๓๓๘
มตฺโตนฺวหํ	๒๔๕

ปทานุกรม	หน้า
มตฺถกํ	๓๘๒
มตฺถเก	๑๕๓
มตฺถุ	๔๐๖
มตวา	๑๕๗
มติ	๒๗๕
มติมนฺตุ	๑๑๖
มถุรา	๔๒๕
มทฺทวํ	๒๗๒ ; ๒๗๔
มทฺทวิก	๓๖๓
มทฺทวิกปาณวิกํ	๓๖๓
มทฺโท	๔๐๗
มทิรา	๔๒๕
มธุ	๑๓ ; ๑๔ ; ๓๗๗
มธุโก	๓๘๖
มธุรตฺตํ	๒๖๖
มธุรตา	๒๖๖
มธุโร	๒๖๑
มนํ	๖๐
มน	๑๓๗ ; ๑๕๑ ; ๑๗๑ ; ๑๕๗ ; ๒๕๐
มนญฺญ	๑๗
มนฺต	๑๗๓
มนฺตชฺฌาโย	๒๕๗
มนฺตยติ	๑๗๓
มนฺติ	๓๗๕
มนฺตุ	๑๑๔ ; ๒๕๘
มนฺเตติ	๑๗๓
มนฺทโร	๔๒๘
มนฺทิยํ	๒๗๓
มนฺทิรํ	๔๒๕
มนฺทีปา	๓๕๔
มนฺทุรา	๔๒๔

ปทานุกรม	หน้า
มนฺโท	๔๐๗
มนสฺมา	๑๓๘
มนสฺมึ	๑๓๘
มนสฺส	๑๓๘
มนสฺสึ	๒๖๑
มนสา	๑๓๘
มนสิ	๑๓๘
มนสิกริย	๓๖๑
มนโส	๑๓๘
มนานิ	๑๓๗
มนาป	๒๑๒
มนุ	๓๗๕
มนุญฺญ	๒๑๒
มนุสฺสตา	๒๗๑
มนุสฺโส	๓๓๕
มโน	๑๓๗
มโนติ	๑๗๑
มโนมยา	๓๕๓
มโนรโถ	๒๗๕
มโนรม	๒๑๒
มโนเสฏฺฐา	๓๕๓
มมํ	๗๕
มม	๗๕
มมตฺตํ	๓๐๕
มมฺมํ	๔๒๐
มมฺมโร	๔๒๖
มยํ	๗๕
มย	๓๓๘
มยติ	๓๘๗
มยฺโยโค	๓๕๔
มยา	๗๕

ปทานุกรม	หน้า
มฺยายํ	๒๕๖
มยิ	๗๕ ; ๘๑
มยฺโย	๓๘๗
มรณ	๘
มรติ	๑๖๓
มรนฺโต	๑๖๓
มรมาโน	๑๖๓
มริสฺสนฺติ	๕๗ ; ๑๗๕
มรีจิ	๓๘๕
มลิน	๑๗
มส	๑๔๖
มสฺสุ	๔๔๖
มสิ	๑๐ ; ๓๗๘
มสีติ	๓๘๒
มสูโร	๔๓๑
มหํ	๑๗ ; ๑๓๒
มหคฺฆ	๑๗
มหา	๑๓๒
มหากถานำ	๒๓๕
มหาธนำ	๑๕๕
มหิกา	๓๘๕
มหิต	๒๑๔
มหิมา	๒๗๔
มหิลา	๔๓๗
มหี	๒๗
มหีสรภู	๓๖๔
มเหสี	๔๔๕
มโหโร	๔๓๒
มา	๖๐
มากนฺที	๓๒๘
มาคธิโก	๓๔๓

ปทานุกรม	หน้า
มาคโธ	๓๓๕ ; ๓๔๑
มาควิโก	๓๒๖
มาคสิโร	๓๒๐
มาฆี	๓๑๕
มาโฆ	๓๑๕
มาณวโก	๗๕
มาณวิกา	๗๕
มาณโส	๓๔๑
มาตงฺคา	๓๕๑
มาตา	๓๓๘ ; ๓๕๕
มาตาปีตโร	๓๕๗ ; ๓๖๖
มาตาปุตฺตา	๓๖๖
มาตามหี	๓๓๘
มาตามโห	๓๓๘
มาติโย	๓๓๑
มาตุ	๑๓๒ ; ๑๓๕
มาตุจฺฉา	๓๓๗
มาตุล	๓๑๖
มาตุลานี	๓๑๖
มาทิกฺโข	๓๖๒
มาทิโส	๓๖๒
มาที	๓๖๒
มาน	๒๑๗ ; ๒๕๐
มานสํ	๓๔๑
มานสิกํ	๓๒๕
มานสิโก	๒๑๕
มานิต	๒๑๔
มานุส	๓๑๕
มานุสโก	๓๒๑
มานุสฺสกํ	๓๓๕
มานุสินี	๓๑๕

ปทานุกรม	หน้า
มานุสี	๓๓๕
มานุโส	๓๓๕
มาเปตฺวา	๒๑๑
มามโก	๓๐๕
มายา	๔๒๒
มายาวี	๒๖๓
มายูริโก	๓๒๖
มาร	๔๓๐
มารพนฺธนา	๑๕๕
มารีจิกํ	๓๒๕
มาลภารี	๒๕๗
มาลา	๓๐ ; ๔๓๗
มาลี	๑๐๒
มาลุวา	๔๔๑
มาสํ	๔๑ ; ๔๒
มาสปุพฺพานํ	๓๓
มาโส	๓๑๕
มาหินฺโท	๓๑๕
มาโฬ	๔๔๕
มิ	๔๒๑
มิก	๓๑๔
มิคมายูรํ	๓๖๕
มิคยา	๒๖๕
มิคึ	๔๖
มิคี	๒๗ ; ๓๑๔
มิจฺฉา	๖๐
มิจฺฉาจารี	๒๖๔
มิตฺโต	๔๐๓
มิถิลา	๔๓๘
มิถุนํ	๔๐๕
มิยฺยติ	๖๗

ปทานุกรม	หน้า
มิลกฺขโก	๓๒๑
มิสฺโส	๓๕๕
มิหนำ	๔๐๔
มิหิตำ	๔๐๔
มีโน	๔๑๐
มียติ	๑๖๓
มียนฺโต	๑๖๓
มียมาโน	๑๖๓
มีโร	๔๒๓
มีลีนีกริย	๓๖๐
มีพฺหำ	๔๔๗
มุกฺกวา	๒๐๐
มุกฺโก	๒๐๐
มุกฺตำ	๒๐๐
มุขำ	๓๘๖
มุข	๘
มุขโต	๒๘๖
มุขนาสิกำ	๓๖๓
มุขโร	๒๖๑
มุโข	๔๔๐
มุคฺคริโก	๓๒๑
มุคฺโค	๓๘๗
มุจฺ	๑๖๕
มุจ	๑๕๔ ; ๒๐๐
มุญฺจติ	๗๐ ; ๑๖๕
มุญฺจาเปติ	๒๘๓
มุญฺจิสฺสติ	๕๓
มุญฺชพพฺพชา	๓๖๕
มุญฺชวพฺพชำ	๓๖๕
มุฏฺฐามุฏฺฐี	๓๗๒
มุฏฺฐิ	๑๐

ปทานุกรม	หน้า
มุฑฺโฒ	๑๕๕
มณฺฑโก	๓๒๑
มุณฺโฑ	๓๕๔
มุตฺตำ	๒๐๐ ; ๔๐๔
มุตฺตวา	๒๐๐
มุตฺโต	๒๐๐
มุตฺโว	๔๔๐
มุติ	๒๗๕
มุท	๑๕๒
มุทฺทา	๔๐๗
มุทฺทิกา	๓๘๕
มุทฺธา	๔๐๘
มุทโว	๑๘ ; ๒๑๕
มุทา	๒๖๕
มุทิโต	๑๕๗
มุทุ	๑๗ ; ๑๘ ; ๒๑๕ ; ๓๗๗
มุทุชาติโย	๓๔๑
มุทูนิ	๑๘
มุธา	๖๐
มุนโย	๕
มุนิ	๕ ; ๕ ; ๑๘ ; ๒๑ ; ๓๗๕
มุนินา	๕
มุนิโน	๕
มุนิสีโห	๓๕๘
มุนี	๕ ; ๕ ; ๒๐
มุนีจเร	๒๕๖
มุนีนำ	๕ ; ๕
มุนีสุ	๕ ; ๕
มุนีหิ	๕
มุรชำ	๓๖๓
มุรชโคมุขำ	๓๖๓
มุรย	๒๑๓

ปทานุกรม	หน้า
มุส	๑๖๘
มุสติ	๑๖๘
มุสโล	๔๓๕
มุสา	๖๐
มุสาวาที	๒๖๕
มุห	๑๕๕
มุหุ	๖๐
มหุตสุขं	๓๕๕
มูฬาลं	๔๓๖
มูค	๑๗
มูล	๘ ; ๑๔๘
มูลหิ	๑๕๕
มลฺหวา	๑๕๕
มูสลี	๑๐๒
มูสิโก	๓๘๔
มูหฺโห	๑๕๕
เม	๗๕
เมโฆ	๓๘๕
เมตฺตา	๒๓
เมตฺตายนฺติ	๑๑๘
เมตฺตาวิหารี	๑๑๘
เมถุนาเปโต	๓๕๖
เมธา	๒๗๕
เมธาวี	๒๖๓ ; ๒๖๕ ; ๓๒๕
เมธิฏฺโฐ	๓๒๕
เมธิโย	๓๒๕
เมนิโก	๓๒๖ ; ๓๓๓
เมรุ	๑๓ ; ๔๓๓
เมหติ	๓๘๕
เมฬา	๔๔๘
โมกฺขติ	๕๓

ปทานุกรม	หน้า
โมกฺขนฺติ	๕๘
โมกฺขามิ	๑๗๕
โมคฺคลฺลาโน	๓๓๒
โมคฺคลฺลายโน	๓๓๒
โมฆ	๒๑๔
โมฆปุริโส	๕๒
โมโฆ	๓๘๕
โมทก	๒๘๒
โมทงฺคิโก	๓๒๐
โมทติ	๗๖ ; ๑๕๘ ; ๑๖๑ ; ๑๗๔
โมทิโต	๑๕๗
โมมุหา	๒๕๓
โมรโก	๓๒๑
โมโร	๔๓๒

[ย]

ย	๓๖ ; ๓๕ ; ๒๑๘ ; ๒๖๘ ; ๒๖๕ ; ๓๓๔ ; ๓๓๗ ; ๓๔๒ ; ๔๒๒
ยก	๒๖๘
ยกฺ	๒๖๕
ยกฺข	๓๑๕
ยกฺขสภึ	๓๕๖
ยกฺขินี	๒๗ ; ๓๑๕
ยกฺขี	๒๗ ; ๓๑๕
ยกฺโข	๓๘๗
ยं	๖๐
ยคฺเฆ	๖๕
ยจฺฉติ	๑๖๒
ยช	๑๕๘
ยชฺเชวं	๒๕๕

ปทานุกรม	หน้า
ยชโต	๔๐๒
ยชนฺติ	๓๗๕
ยเชฺยวฺ	๒๕๕
ยชุ	๓๗๕
ยญฺญเทว	๓๐๐
ยญฺโญ	๓๕๑
ยฏฺฐิ	๒๕
ยตฺตกํ	๓๒๒
ยตฺถ	๖๐ ; ๒๘๖
ยตฺร	๖๐ ; ๒๘๖
ยโต	๖๐ ; ๒๘๕
ยโตทกํ	๒๕๓
ยถตฺตํ	๖๐
ยถยิทํ	๒๕๗
ยถริว	๖๑ ; ๒๕๖
ยถา	๖๑ ; ๒๘๕
ยถาคตํ	๖๑
ยถา	๖๑
ยถาปริสํ	๓๕๑
ยถาปริสาย	๓๕๑
ยถาปิ	๖๑
ยถาภุจฺจํ	๒๗๖
ยถาสตฺติ	๓๔๕
ยทาหิ	๖๑
ยเถว	๖๑
ยทา	๒๘๘
ยทิ	๖๓
ยเทฺยวฺ	๒๕๕
ยนฺติ	๗๕
ยนฺตุ	๑๘๒
ยมุนา	๔๐๕

ปทานุกรม	หน้า
ยวโส	๔๔๕
ยวานำ	๑๐๕
ยส	๑๓๗
ยสตฺเถโร	๒๕๘
ยสถฺเถโร	๒๕๘
ยสตี	๓๘๗
ยสวนฺตุ	๑๑๖
ยสสฺสี	๒๖๐
ยโส	๑๘๘
ยหึ	๕๔ ; ๖๑ ; ๒๘๗
ยา	๗๕
ยาคุ	๒๘ ; ๓๘๘
ยาจกมาคเต	๒๕๘
ยาจิ	๑๗๔
ยาตำ	๑๕๖
ยาตฺรา	๔๒๔
ยาติ	๗๕ ; ๒๐๕
ยาตุ	๑๘๒
ยาถ	๗๕ ; ๑๘๒
ยาทิโส	๓๖๑ ; ๓๖๒
ยาทิกฺโข	๓๖๑ ; ๓๖๒
ยาที	๓๖๑ ; ๓๖๒
ยาน	๗
ยาปนียำ	๖๕
ยาภิ	๓๖
ยาม	๗๕ ; ๑๘๒
ยามิ	๗๕ ; ๑๘๒
ยาโม	๓๑๕ ; ๔๒๐
ยายิ	๑๒๔
ยายึ	๑๒๔
ยายึสุ	๑๒๔

ปทานุกรม	หน้า
ยชโต	๔๐๒
ยชนฺติ	๓๗๕
ยเชฺยวํ	๒๕๕
ยชุ	๓๗๕
ยญฺญเทว	๓๐๐
ยญฺโญ	๓๕๑
ยฏฺฐิ	๒๕
ยตฺตกํ	๓๒๒
ยตฺถ	๖๐ ; ๒๘๖
ยตฺร	๖๐ ; ๒๘๖
ยโต	๖๐ ; ๒๘๕
ยโตทกํ	๒๕๓
ยถตฺตกํ	๖๐
ยถยิทํ	๒๕๗
ยถริว	๖๑ ; ๒๕๖
ยถา	๖๑ ; ๒๘๕
ยถาคตํ	๖๑
ยถา	๖๑
ยถาปริสํ	๓๕๑
ยถาปริสาย	๓๕๑
ยถาปิ	๖๑
ยถาภุจฺจํ	๒๗๖
ยถาสตฺติ	๓๔๕
ยทาหิ	๖๑
ยเถว	๖๑
ยทา	๒๘๘
ยทิ	๖๓
ยเทฺยวํ	๒๕๕
ยนฺติ	๗๕
ยนฺตุ	๑๘๒
ยมุนา	๔๐๕

ปทานุกรม	หน้า
ยวโส	๔๔๕
ยวานำ	๑๐๕
ยส	๑๓๗
ยสตฺเถโร	๒๕๘
ยสถเถโร	๒๕๘
ยสตี	๓๘๗
ยสวนฺตุ	๑๑๖
ยสสฺสี	๒๖๐
ยโส	๑๘๘
ยหึ	๕๔ ; ๖๑ ; ๒๘๗
ยา	๗๕
ยาคุ	๒๘ ; ๓๘๘
ยาจกมาคเต	๒๕๘
ยาจิ	๑๗๔
ยาตำ	๑๕๖
ยาตฺรา	๔๒๔
ยาติ	๗๕ ; ๒๐๕
ยาตุ	๑๘๒
ยาถ	๗๕ ; ๑๘๒
ยาทิโส	๓๖๑ ; ๓๖๒
ยาทิกฺโข	๓๖๑ ; ๓๖๒
ยาที	๓๖๑ ; ๓๖๒
ยาน	๗
ยาปนียำ	๖๕
ยาภิ	๓๖
ยาม	๗๕ ; ๑๘๒
ยามิ	๗๕ ; ๑๘๒
ยาโม	๓๑๕ ; ๔๒๐
ยายิ	๑๒๔
ยายึ	๑๒๔
ยายึสุ	๑๒๔

ปทานุกรม	หน้า
[ร]	
รุนฺธติ	๓๗๗
ร	๒๖๑
รกฺขติ	๔๕ ; ๕๐ ; ๑๘๘
รกฺขิตุ	๒๐๒
รกฺขิสฺสา	๒๘๔
รกฺเขยฺย	๑๘๓
รฒุ	๓๗๗
รช	๑๓๗
รชฺช	๑๕๐
รชฺชุ	๑๔๓ ; ๑๗๘ ; ๑๘๕ ; ๒๗๑
รชฺชุ	๒๘ ; ๓๘๑
รชตุ	๔๐๒
รชนี	๔๑๑
รชนโทณิ	๓๕๕
รชนี	๔๑๑
รชโส	๓๕๓
รโชชลฺลุ	๓๕๓
รโชมยุ	๓๕๓
รณฺณุ	๑๐๘
รณฺณสฺส	๑๐๘
รณฺณา	๑๐๘
รณฺฑา	๓๘๔
รตุ	๑๘๗
รตฺตุ	๖๑ ; ๓๒๘
รตฺตญฺญู	๑๐๔
รตฺติ	๒๔ ; ๒๕ ; ๓๒๘ ; ๓๔๓
รตฺตินฺทิวุ	๓๗๒
รตฺตียุ	๒๒ ; ๒๔
รตฺติยา	๒๒
รตฺติโย	๒๑

ปทานุกรม	หน้า
รตฺตี	๒๑
รตฺโต	๒๔
รตนุ	๔๑๒
รตม	๓๒๔
รตยุ	๒๔
รตยา	๒๔
รตฺโย	๒๔
รตร	๓๒๔
รตวา	๑๘๗
รติ	๒๑๘ ; ๓๒๓
รตุ	๔๐๐
รถโก	๓๓๐
รถิณุ	๔๐๖
รโถ	๔๐๕
รนฺธุ	๔๐๘
รนฺธนฺติ	๑๗๕
รปติ	๓๗๗
รภ	๔๑๗
รม	๑๕๐ ; ๑๕๗ ๑๘๗
รมณีโย	๓๕๓
รมเต	๗๖
รมฺม	๑๗
รมิสฺสนฺติ	๒๑๐
รวโณ	๓๘๘
รวติ	๓๗๘
รวิ	๑๐ ; ๓๗๘ ; ๔๔๒
รโว	๒๖๖
รสฺมิ	๔๒๒
รสฺส	๑๗ ; ๓๒๑
รสียติ	๓๘๐
รหติ	๓๗๓

ปทานุกรม	หน้า
รโห	๖๑
ราโค	๒๗๕
ราฆโว	๓๓๒
ราช	๑๐๕ ; ๑๕๖
ราชกำ	๓๓๖ ; ๓๔๐
ราชคโว	๓๗๑
ราชคหำ	๔๒
ราชณฺณกำ	๓๓๕
ราชณฺโญ	๓๓๔
ราชติ	๓๗๘
ราชปุตฺติกำ	๓๔๐
ราชปุริโส	๓๐๕ ; ๓๕๖
ราชรถา	๗๖
ราชสภา	๓๕๖
ราชสฺส	๑๐๕
ราชหโต	๓๕๕
ราชา	๑๐๕ ; ๓๑๕
ราชานำ	๑๐๕
ราชาโน	๑๐๕
ราชินา	๑๐๕ ; ๑๑๐
ราชี	๓๗๘
ราชินี	๓๑๕
ราชูนำ	๑๐๕
ราชูภิ	๑๐๕
ราสโภ	๔๑๗
ราสิ	๑๐ ; ๓๘๐
ราหุ	๑๓ ; ๓๗๓
ริก	๔๓๓
ริตฺต	๑๗
ริตฺตก	๒๑๓ ; ๒๑๘ ; ๓๒๓

ปทานุกรม	หน้า
ริเต	๖๑ ; ๑๘๗ ; ๑๘๘ ; ๑๕๐
ริปุ	๓๗๗
ริพฺพิส	๔๔๓
ริริย	๓๑๗
ริว	๔๔๒
รีว	๓๒๓
รีวตก	๒๑๘ ; ๓๒๓
รีสน	๔๑๕
รีโห	๔๔๗
รุ	๔๓๓
รุกฺ	๔๓๓
รุกฺข	๖
รุกฺขโก	๓๒๑
รุกฺขมูลิโก	๓๔๔
รุกฺขา	๓๕๘
รุกฺโข	๑๘๕ ; ๒๑๘ ; ๓๘๗
รุจ	๑๖๖
รุจฺจติ	๔๔ ; ๑๖๖
รุจิ	๒๗๕ ; ๓๗๕
รุจิร	๒๑๒
รุจิรำ	๔๒๖
รุจฺฉติ	๕๓
รุชฺฌิตุ	๕๓ ; ๒๐๘
รุชา	๒๖๕
รุณฺณ	๑๗
รุทฺโท	๔๐๗
รุทฺธำ	๒๐๒
รุทิตำ	๑๕๗
รุช	๗๕
รุชฺ	๑๖๕
รุชาทิ	๗๕ ; ๑๒๔

ปทานุกรม	หน้า
รุธิรํ	๔๒๕
รุนฺธ	๑๘๒
รุนฺธติ	๗๐ ; ๗๕ ; ๑๖๕
รุนฺธตุ	๑๘๒
รุนฺธถ	๗๕ ; ๑๘๒
รุนฺธนฺต	๑๓๑
รุนฺธนฺติ	๗๕
รุนฺธนฺตุ	๑๘๒
รุนฺธสิ	๗๕
รุนฺธาม	๗๕ ; ๑๘๒
รุนฺธามิ	๗๕ ; ๑๘๒
รุนฺธาหิ	๑๘๒
รุนฺธิ	๑๒๔
รุนฺธิตฺถ	๑๒๔
รุนฺธิตุ	๒๐๘
รุนฺธึ	๑๒๔
รุนฺธึสุ	๑๒๔
รุนฺธิมฺหา	๑๒๔
รุนฺธิสฺสติ	๕๖
รุนฺธิสฺสถ	๕๖
รุนฺธิสฺสนฺติ	๕๖
รุนฺธิสฺสสิ	๕๖
รุนฺธิสฺสาม	๕๖
รุนฺธิสฺสามิ	๕๖
รุนฺเธ	๑๘๑
รุนฺเธยฺย	๑๘๑
รุนฺเธยฺยาถ	๑๘๑
รุนฺเธยฺยาม	๑๘๑
รุนฺเธยฺยามิ	๑๘๑
รุนฺเธยฺยาสิ	๑๘๑
รุนฺเธยฺยุ	๑๘๑

ปทานุกรม	หน้า
รุรุ	๔๓๓
รุหติ	๓๘๗
รุหนฺโต	๔๐๑
รุหิตํ	๔๒๕
รู	๒๕๗
รูปํ	๔๑๔
รูป	๗
รูปวา	๒๕๕
รูปีโก	๒๕๕
รูปี	๒๕๕
เร	๖๔
เรณุ	๓๕๖
เรยฺยณ	๓๓๗
เรว	๔๔๒
โร	๓๘๑
โรโค	๒๑๕
โรจติ	๑๖๑
โรทติ	๑๖๑
โรทนฺตี	๔๐๑
โรทิตํ	๑๕๗
โรทิสฺสติ	๕๓
โรสน	๒๑๔
โรหิตํ	๔๐๑
โรหิโต	๔๐๑

[ล]

ล	๓๓๐ ; ๔๓๖
ลกฺ	๔๓๔
ลกฺขณ	๓๑๗
ลกฺขโณ	๒๖๓
ลกฺขโณรู	๓๑๗

ปทานุกรม	หน้า
ลกฺขี	๓๘๐
ลคฺควา	๒๐๐
ลคฺโค	๒๒๐
ลฆิมา	๒๗๔
ลฆุ	๓๗๘
ลฆุตฺตํ	๒๗๔
ลฆุตา	๒๗๔
ลงฺฆติ	๓๗๘
ลจฺฉติ	๕๓
ลจฺฉาม	๑๗๖
ลชฺชี	๒๖๕
ลญฺโฑ	๓๕๔
ลตา	๒๑ ; ๒๒ ; ๒๓ ; ๓๒๓
ลตาย	๒๑ ; ๒๒
ลตายํ	๒๑ ; ๒๒
ลตาโย	๒๑
ลตาว	๒๕๔
ลตาอิว	๒๕๔
ลฺตุ	๒๕๕
ลเต	๒๑ ; ๒๒
ลเตว	๒๕๔
ลทฺธุ	๑๕๕
ลป	๑๕๖
ลปีตุ	๒๐๒
ลภตฺถ	๑๒๓
ลภติ	๓๑
ลภเต	๗๖ ; ๒๐๗
ลภนฺติ	๓๑
ลภิสฺสติ	๕๓
ลภิสฺสถ	๕๘
ลภเยยฺ	๑๗๘

ปทานุกรม	หน้า
ลมฺพกณฺโณ	๓๕๑
ลมฺพา	๓๕๑
ลฺล	๓๒๗
ลวนํ	๓๕๕
ลหุ	๑๗ ; ๖๑
ลาโภ	๒๖๖
ลามก	๒๑๓
ลิ	๔๓๕
ลิข	๑๕๐ ; ๑๖๘ ; ๒๘๐
ลิขติ	๗๐ ; ๑๖๘
ลิขิสฺสามิ	๑๗๕
ลิงฺค	๘
ลิปฺ	๑๖๕
ลิมฺปติ	๑๖๕
ลีนวา	๑๕๕
ลีโน	๑๕๕
ลุ	๔๔๕
ลุทฺโท	๔๐๗
ลุทฺธ	๒๑๔
ลุนาติ	๑๖๘
ลุป	๑๔๗
ลุพฺภติ	๑๖๖ ; ๑๖๗
ลุภ	๑๖๗
ลู	๑๖๘
ลูโข	๓๘๗
ลูณ	๒๐๒
ลูนยวํ	๓๕๐
ลูนวา	๑๕๕
ลูโน	๑๕๕
ลูยมานยวํ	๓๕๐
เลขยติ	๒๘๐
เลขาปยติ	๒๘๐

ปทานุกรม	หน้า
เลขาปี	๒๘๐
เลขาเปติ	๒๘๐
เลขิ	๒๘๐
เลเขติ	๒๘๐
เลณ์	๓๕๗
เลยฺย์	๒๐๖
โลก	๖
โลกธาตุ	๑๕๓
โลกนายโก	๑๘๗ ; ๒๖๔
โลกวิทู	๒๖๔ ; ๒๕๗
โลกหิตาย	๔๔
โลกา	๔๒
โลกิโก	๓๓๑ ; ๓๔๔
โลจน	๘
โลณ์	๓๕๘
โลโก	๒๗๕
โลม์	๔๒๐
โลมโส	๒๖๔
โลลุปา	๒๕๓
โลห์	๔๔๘
โลหิตสาลิ	๓๕๘
โลหิตายติ	๓๑๐
โลหิโต	๓๑๐

[ว]

วโส	๔๔๓
วหติ	๓๗๕
ว	๒๖๓
วกฺกงฺ	๓๘๑
วกฺขติ	๕๔
วกติ	๓๘๑
วคฺคุ	๒๑๒ ; ๓๘๘
วคฺคุมุทาตีริยา	๑๑๗
วคฺโค	๓๘๗
วจ	๑๓๗ ; ๑๕๗
วจิ	๒๗๐
วจิสฺสติ	๕๔
วโข	๒๖๖
วจฺจ์	๓๘๕
วจฺฉโก	๓๒๑
วจฺฉตโร	๓๓๘
วจฺฉติ	๕๓
วจฺฉโร	๔๒๗
วจฺฉาโน	๓๓๒
วจฺฉายโน	๓๓๒
วจฺโฉ	๓๕๐
วช	๑๔๕
วชติ	๑๕๓ ; ๓๘๗
วชฺช์	๒๐๖ ; ๒๗๕
วชฺชติ	๑๖๒
วชฺชิมลฺล์	๓๖๖
วชนฺติ	๗๖
วชฺชนฺโต	๑๖๒
วชิร์	๓๕๑ ; ๔๒๕
วิชิรปาณิ	๓๕๑
วญฺญา	๓๕๑
วญฺโญ	๑๕๑
วฏฺฏติ	๗๘
วฏฺฏโล	๔๓๘
วฏฺฏม์	๔๑๘
วฑร	๒๑๓
วฑโร	๔๒๕
วฑฺฒ	๑๕๗

ปทานุกรม	หน้า
วฑฺฒึ	๑๕๘
วฑฺฒติ	๓๐ ; ๗๖ ๑๘๘
วฑฺฒนฺติ	๑๕๒
วฑฺฒวา	๑๕๘
วฑฺฒิ	๒๖๘
วฑฺเฒติ	๒๐ ; ๓๐
วณฺณ	๑๕๐ ; ๑๗๔
วณฺณยติ	๑๗๔
วณฺณวา	๑๑๗ ; ๒๖๐
วณฺณี	๒๖๐
วณฺเณติ	๑๗๔
วณฺโณ	๓๕๗
วต	๑๕๕
วตฺต	๑๔๖ ; ๑๔๗ ; ๑๕๐
วตฺตึ	๔๐๔
วตฺตติ	๔๖
วตฺตนี	๔๑๓
วตฺตห	๑๓๖
วตฺตุ	๑๓๔ ; ๒๕๕
วตฺตุึ	๕๓ ; ๒๐๘
วตฺถ	๗
วตฺถิ	๔๐๖
วตฺถุ	๑๔ ; ๔๐๖
วท	๑๔๘ ; ๑๕๐ ; ๑๕๒ ; ๑๕๓ ; ๑๕๔ ; ๑๕๖
วทน	๗
วทนฺติ	๑๕ ; ๓๕
วทนฺโต	๑๖๒
วทาโก	๓๘๔
วธุยึ	๒๒
วธุยา	๒๒

ปทานุกรม	หน้า
อธุโย	๒๑ ; ๒๖
วธู	๒๑ ; ๒๕ ; ๑๐๑ ; ๓๗๖
วน	๗ ; ๑๗๑
วนโถ	๒๗๕
วนสณฺฑ	๕๐ ; ๗๗
วนฺตุ	๑๑๔ ; ๒๕๕
วนฺท	๑๗๔
วนฺทติ	๕๔
วนฺทนา	๒๖๕
วนฺทนฺติ	๔๐
วนฺทยติ	๑๗๔
วนฺเทติ	๑๗๔
วโนติ	๑๗๑
วปติ	๑๕๒
วปนฺติ	๓๘๐
วปฺโป	๔๑๓
วมติ	๓๗๔
วมถุ	๒๖๗
วมฺมิโก	๓๘๒
วย	๒๗๓
วยึ	๕๗
วฺยญฺชน - สนธิ	๒๕๖
วฺยตฺตตมา	๓๒๖
วฺยตฺตตรา	๓๒๖
วฺยตฺตา	๓๒๖
วฺยากโต	๒๕๕
วฺยากรณึ	๑๘๐ ; ๓๒๖ ; ๓๓๗
วฺยากโรติ	๑๕๘ ; ๒๐๑
วฺยาธิ	๑๐
วฺยาปาโท	๒๒๐
วโย	๓๒๒

ปทานุกรม	หน้า
วร	๑๔๘ ; ๑๕๐ ; ๒๑๓
วรโก	๓๘๓
วรณฺโฑ	๓๕๔
วรโณ	๓๕๘
วรตฺตำ	๔๐๒
วรมติ	๑๐
วราหโร	๓๕๕
วราโห	๔๔๘
วรุณ	๓๑๖
วรุณานี	๓๑๖
วรุโณ	๔๐๕
วลนำ	๓๗๘
วลยิตำ	๒๐๒
วลาหโก	๓๐๑
วลิ	๓๗๘
วลียติ	๓๘๘
วลฺลภ	๒๑๓
วลฺลโภ	๔๑๗
วลฺลิ	๓๗๕
วลฺลูโร	๔๓๑
วส	๑๔๘ ; ๑๕๓ ; ๑๕๗ ; ๑๕๘ ; ๑๕๗
วสติ	๑๘๘ ; ๓๕๘
วสนำ	๒๖๕
วสนฺติ	๑๕ ; ๒๐
วสนฺโต	๔๐๑
วสโภ	๔๑๗
วสโล	๔๓๔
วสโลติ	๒๕๔
วสฺสำ	๔๔๓
วสฺสติ	๑๕๒
วสฺสตำ	๑๗๘
วสฺสารตฺตำ	๓๗๑
วสฺสิ	๓๕๐
วสิสฺสติ	๕๓
วสุ	๑๔ ; ๓๗๕
วห	๑๕๖
วหคฺคุ	๓๕๐
วหวา	๔๔๐
วา	๑๔๗
วากจีรำ	๒๑๑
วากฺยำ	๒๐๔ ; ๒๑๐
วากรา	๔๒๕
วาโก	๓๘๑
วาจโก	๒๕๕
วาจสิกำ	๓๒๕
วาจิกำ	๓๒๕
วาเจนฺติ	๓๐
วาณิชฺชำ	๒๗๒
วาตมณฺฑลิกา	๓๕๔
วาติโก	๒๑๕ ; ๓๒๕
วาเตริกำ	๒๕๔
าโต	๔๐๓
วาทนำ	๓๒๐
วานรี	๒๗
วานโร	๓๕๑
วานำ	๒๗๕ ; ๔๑๑
วาเนยฺโย	๓๔๓
วาปี	๓๘๐
วาปี	๒๗ ; ๒๑๕
วาม	๒๑๒ ; ๒๕๔ ; ๓๑๗
วาโมรู	๒๕ ; ๒๕๔ ; ๓๑๗

ปทานุกรม	หน้า
วายโส	๔๔๖
วายาม	๖
วายาโม	๔๐
วายุ	๓๗๔
วาร	๒๕๐
วารตฺติโก	๓๒๕
วาราณสี	๓๕๐
วาริ	๑๑ ; ๓๘๐
วารุณ	๓๑๔
วารุณิ	๓๓๔
วารุณี	๒๕ ; ๓๑๔
วารุโณ	๓๑๕
วาล	๔๓๔
วาส	๓๐
วาสโร	๔๒๘
วาสวิ	๓๓๔
วาสาโต	๓๓๕
วาสิ	๓๘๐
วาสิฏฺฐี	๓๓๒
วาสิฏฺโฐ	๓๐๕ ; ๓๓๒
วาเสฏฺโฐ	๓๓๒
วาหยติ	๒๘๒
วาโฬ	๔๔๕
วิชเฏติ	๑๔๕
วิชานาติ	๗๖
วิชิ	๑๐
วิชิตวตี	๑๕๔
วิชิตวนฺตี	๑๕๔
วิชิตวนฺตุ	๑๕๔
วิชิตวนฺโต	๑๕๔ ; ๒๑๗ ; ๒๔๒

ปทานุกรม	หน้า
วิชิตฺวา	๒๔๒
วิชิตวา	๑๕๔ ; ๒๑๗
วิชิตึ	๑๕๕ ; ๑๕๗ ; ๒๔๓
วิชิตา	๑๕๕
วิชิตานิ	๑๕๕
วิชิตาวินี	๑๕๔
วิชิตาวิโน	๑๕๔ ; ๒๑๗ ; ๒๔๒
วิชิตาวี	๑๕๔ ; ๒๑๗ ; ๒๔๒
วิชุชติ	๓๐ ; ๗๖ ; ๒๐๘
วิชุชา	๒๖๘ ; ๒๗๕
วิชุชาจรณํ	๓๖๔
วิชุโฌ	๓๕๑
วิญฺโฌ	๓๕๑
วิญฺญาณนิโรโธ	๑๘๕
วิญฺญู	๒๕๗
วิฏโป	๔๑๕
วิตรติ	๑๕๐
วิตฺตึ	๔๐๔
วิตฺติ	๒๗๕
วิตฺถต	๑๗ ; ๒๑๔
วิท	๑๖๘
วิทติ	๑๖๘
วิทิตึ	๒๐๒
วิทิโต	๓๔๔
วิทุโน	๑๐๓
วิทู	๑๐๓ ; ๑๐๔ ; ๒๕๗
วิทูธึ	๔๐๘
วิทูวา	๔๔๑
วิทสฺสุ	๔๔๖
วิทาเลติ	๑๔๕
วิธิ	๑๗๗

ปทานุกรม	หน้า
วิธุ	๓๗๗
วิธุโร	๔๒๕
วินฺทติ	๗๖
วินยธรา	๑๘๗
วินยมชฺฌาปย	๘๓
วินยํ	๔๑
วินา	๔๒ ; ๖๑ ; ๑๘๗
วินี	๑๕๔
วินีต	๑๗
วิเนตา	๒๖๕
วิเนติ	๑๕๐
วิปจติ	๑๕๐
วิปสฺสนา	๒๗๕
วิปีนํ	๔๑๐
วิปุล	๒๑๓
วิปฺปกิรติ	๕๓ ; ๑๔๕
วิปฺโป	๔๑๔
วิภชติ	๑๔๕
วิภชฺเช	๕๒
วิภตฺติ	๒
วิมาตโร	๓๔๕
วิมุจฺจติ	๑๔๓
วิมุจฺจิ	๕๐
วิย	๖๑
วิรชฺชติ	๑๕๐
วิรมติ	๑๕๐
วิราคาย	๕๒
วิริยํ	๔๒
วิลิขติ	๑๕๐
วิลุลาป	๒๔๕
วิโลเกสิ	๑๒๖

ปทานุกรม	หน้า
วิวชฺชยาถ	๑๕๘
วิวฏฺฏติ	๑๕๐
วิวณฺณติ	๑๕๐
วิวทติ	๑๕๐
วิวรติ	๑๕๐
วิส	๑๔๗ ; ๑๖๘
วิสฏ	๒๑๔
วิสติ	๑๖๘
วิสตฺติกา	๒๗๕
วิสฺตาร	๓๗๗
วิสเมน	๔๓
วิสโย	๓๓๕
วิสรติ	๑๕๐
วิสสฺสติ	๑๕๐
วิสาล	๑๗ ; ๒๑๓
วิสาลกฺโข	๓๗๒
วิสาโล	๔๓๖
วิสิขา	๓๘๗
วิสิฏฺ	๒๑๓
วิสุทฺธยติ	๓๑๑
วิโสธยึ	๑๕๘
วิสฺสุต	๑๔๕ ; ๒๑๔
วิหรติ	๑๕ ; ๔๘ ; ๗๗ ; ๑๔๔ ; ๑๕๐
วิหรามิ	๓๕ ; ๖๖
วิหรึสุ	๕๐
วิหริสฺสติ	๕๗
วิหเรยฺยํ	๖๖
วิหาสิ	๖๖
วิหาหิสิ	๑๑๘
วิหึสติ	๗๖
วิหารมูสิกา	๓๖๔

ปทานุกรม	หน้า
วิพาโล	๔๓๖
วีจฺฉา	๒๕๑
วีชมิว	๒๕๕
วีชฺว	๒๕๕
วีณ์	๔๘
วีณา	๓๒๐ ; ๓๕๗
วีตราคา	๒๑๐
วีติสาเรติ	๗๗
วีถิ	๔๐๖
วีมังสติ	๒๕๐
วิมังสา	๒๖๘
วีโร	๔๒๓
วีสติ	๒๑๖ ; ๒๒๕
วีสํ	๒๓๓
วีโส	๒๓๗
วีหิ	๑๐ ; ๓๒๒
วุ	๑๖๕ ; ๑๗๐
วุฏฺฐิ	๒๕
วุฏฺฐี	๒๐๑
วุฏฺโฐ	๑๘๕
วุฑฺฒิ	๑๕๘
วุฑฺฒาติ	๑๖๕
วุโฒติ	๗๐ ; ๑๗๐
วุตฺตํ	๑๕๗ ; ๒๐๒
วุตฺติ	๒๕ ; ๒๒๐
วุตฺถํ	๑๕๗
วุฑฺโห	๑๕๕
เว	๖๑ ; ๖๔
เวกํ	๕๕
เวเคน	๕๕
เวจิตฺตํ	๒๐๒

ปทานุกรม	หน้า
เวณิ	๓๕๕
เวณิโก	๓๒๐
เวณุ	๓๕๖
เวตนํ	๔๑๒
เวตนิโก	๓๓๐
เวตรณี	๒๗
เวตโส	๔๔๕
เวทคู	๑๐๔ ; ๒๕๘
เวทญฺญ	๒๕๗
เวทนตฺตนํ	๒๗๑
เวทนา	๒๖๕
เวทนิสฺสิตํ	๓๒๗
เวทปฏิลาโภ	๔๕
เวทยติ	๒๘๐
เวทํ	๑๗๖
เวทลฺลํ	๓๒๗
เวทิยติ	๗๔
เวทิสํ	๓๓๖
เวธเวโร	๓๓๓
เวนฺเตยฺโย	๓๓๓
เวนยิโก	๓๒๖
เวนรถการ์	๓๖๔
เวโน	๔๑๑
เวมฤ	๒๖๗
เวมาติกา	๓๔๕
เวโม	๔๒๐
เวยฺยากรโณ	๓๒๖
เวยฺยานิ	๒๐๔
เวรายติ	๓๑๐ ; ๓๑๒
เวริเนสุ	๑๐๘
เวลุ	๑๓ ; ๔๔๕

ปทานุกรม	หน้า
เวสาโข	๓๒๐
เวสฺมึ	๔๒๑
เวสฺโส	๔๔๓
โว	๘๐
โวทกึ	๒๕๔

[ส]

ส	๓๐๔ ; ๔๔๓
สก	๑๖๕ ; ๑๗๐ ; ๓๘๖
สกฏึ	๓๗๒
สกโฏ	๓๕๒
สกทาคามี	๓๐๑
สกล	๑๗ ; ๒๑๓
สกลึ	๔๓๔
สกิโย	๓๓๖
สกี	๖๑ ; ๒๕๑
สกุณา	๔๖
สกุณี	๔๐๕
สกุโณ	๔๐๕
สกุนฺตจฺฉายึ	๓๕๖
สกุนฺโต	๔๐๐
สกุโน	๔๐๕
สโก	๓๓๖
สกฺ	๑๒๘ ; ๔๔๔
สกฺกจฺจ	๓๖๑
สกฺกจฺจึ	๒๑๐
สกฺกริตฺวา	๒๑๐
สกฺกฺณิสฺสติ	๕๔
สกฺกฺณิสฺสา	๕๔ ; ๒๕๒
สกฺกุโณติ	๑๗๐
สกฺโก	๑๕ ; ๓๘๑
สกฺโกติ	๑๗๐ ; ๒๐๗

ปทานุกรม	หน้า
สกฺขติ	๕๕
สกฺขรา	๔๓๐
สกฺขิสฺสติ	๕๔ ; ๕๕
สกฺขิสฺสา	๕๔ ; ๒๕๒
สกฺณาติ	๑๖๕
สโกฺณติ	๑๗๐
สกฺยปุตฺติโก	๓๓๖
สกฺยปุตฺติโย	๓๓๖
สข	๑๓๖
สขฺยึ	๒๗๒
สขา	๑๓๖
สขาโน	๑๓๖
สขาโย	๑๓๖
สขาเร	๑๓๓
สขาเรสุ	๑๓๖
สขาโร	๑๓๓
สขินา	๑๓๖
สขิโน	๑๓๖
สขี	๒๗
สขีนึ	๑๓๖
สเข	๒๒ ; ๑๓๖
สเขหิ	๑๔๓
สโข	๓๘๗
สคฺค	๑๕๓
สคฺคา	๒๐
สงฺกุ	๓๗๕
สงฺโกจนึ	๓๗๘
สงฺขริยติ	๑๔๕ ; ๑๗๒
สงฺขารนิโรธา	๑๘๕
สงฺขาโร	๑๗๒

ปทานุกรม	หน้า
สงฺโฆ	๓๘๖
สงฺฆติ	๓๘๓
สงฺฆามิโก	๓๔๕
สงฺฆิกำ	๓๓๖
สงฺโฆ	๒๖๘
สจกฺกำ	๓๔๕
สเจ	๖๓
สจฺจำ	๓๘๕
สจฺจาปยติ	๓๑๑
สจฺจาเปติ	๓๑๑
สจฺฉิ	๖๑
สโชติ	๓๖๐
สชฺช	๑๕๑ ; ๑๕๓
สชฺชุ	๖๑ ; ๒๘๘
สชฺฌำ	๓๕๑
สชฺฌายติ	๑๕๒
สชฺฌายนฺติ	๑๕ ; ๓๔๖
สญฺญต	๓๑๗
สญฺญตำ	๑๕๗
สญฺญโตรุ	๓๑๗
สญฺญโม	๓๐๐
สญฺญา	๓๒๑
สฏฺฐิ	๒๓๑
สฐิโล	๔๓๗
สณ	๓๓๕
สณิสฺสามิ	๑๗๕
สณฺหติ	๑๖๔
สณฺหำ	๓๕๔
สตนฺทายี	๒๕๘
สตมตฺตำ	๓๒๓
สตสหสฺสำ	๒๑๕ ; ๒๓๓

ปทานุกรม	หน้า
สตสฺมา	๑๘๕
สตโส	๕๔
สตำ	๒๑๖ ; ๒๓๒
สติ	๒๕ ; ๕๐ ; ๒๖๘
สติฏฺโฐ	๓๒๕
สติณำ	๓๔๕
สติมนฺตุ	๑๑๖
สติมา	๑๑๘ ; ๒๕๕ ; ๒๖๕ ; ๓๒๕
สติโม	๒๓๗
สติโย	๓๒๕
สเตน	๑๘๕
สตฺตโกฏาวรำ	๓๗๐
สตฺตจตฺตาฬีสติ	๒๓๑
สตฺตติ	๒๓๑
สตฺตติสติ	๒๓๐
สตฺตนวุติ	๒๓๒
สตฺตปณฺณาสา	๒๓๑
สตฺตมี	๒๑๕
สตฺตมีวิภัตติ	๓
สตฺตวสฺสิโก	๑๕๒
สตฺตวีสติ	๒๓๐
สตฺตสฏฺฐิ	๒๓๑
สตฺตสตฺตติ	๒๓๑
สตฺตาสีติ	๒๓๒
สตฺตุ	๑๓ ; ๓๕๕
สตฺถรำ	๑๓๕
สตฺถำ	๑๕๗ ; ๑๕๘
สตฺถารทสฺสนำ	๓๕๗
สตฺถาเร	๑๓๕
สตฺถิ	๔๐๖
สตฺถุ	๑๓๕

ปทานุกรม	หน้า
สตฺฤทสฺสนำ	๓๕๗
สตฺยนฺต	๒๓๓
สถ	๓๑๗
สท	๑๔๗ ; ๑๔๘
สทา	๒๘๘
สทาปยตปาณิ	๓๑๕
สทาปยตปาณินี	๓๑๕
สทิกฺโข	๓๖๑
สทิโส	๔๓ ; ๓๕๕ ; ๓๖๑
สที	๓๖๑
สโทณา	๓๕๔
สทฺทาปยติ	๒๘๒
สทฺทายติ	๓๑๐
สทฺโท	๔๐๗
สทฺธำ	๖๑
สทฺธา	๓๐
สทฺธิ	๖๒
สทฺธินฺทฺริยำ	๒๕๓
สทฺโธ	๒๖๑
สธุรำ	๓๔๕
สนำ	๖๒
สนิกำ	๖๒
สเนติ	๓๗๓
สนฺต	๑๗ ; ๑๓๑
สนฺตวา	๑๕๕
สนฺติ	๒๕ ; ๗๒ ; ๑๖๒ ; ๑๗๕
สนฺติฏฺฐติ	๑๖๔
สนฺตุ	๗๒ ; ๑๖๒ ; ๑๘๐
สนฺโต	๑๖๒ ; ๑๕๕
สนฺโตโส	๒๗๕
สนฺถราเปติ	๑๘๑
สนฺถวการิโน	๑๑๘
สนฺท	๑๕๓
สนฺทิฏฺฐิกำ	๓๒๗
สนฺธาวิสฺสำ	๒๕๓
สนฺธิ	๑๐ ; ๒๕
สนฺธุปายติ	๓๑๑
สนฺนิปตติ	๑๔๘
สนฺนิวาโส	๒๗๕
สปกฺโข	๓๖๐
สปโถ	๔๐๕
สปทิ	๖๒
สปลาสำ	๓๕๔
สปากจณฺฑาลำ	๓๖๔
สปุตฺโต	๓๕๒ ; ๓๕๔
สปฺป	๖
สปฺปติ	๓๗๘ ; ๓๘๕
สปฺปำ	๔๓
สปฺปี	๓๗๘
สปฺปุริสา	๗๖
สปฺโป	๔๑
สผลา	๒๑๕
สพฺรหฺมำ	๓๔๕
สพลำ	๔๓๔
สพลา	๓๑๓
สพโล	๓๑๓
สพฺพ	๓๒ ; ๓๔ ; ๓๕ ; ๒๑๓
สพฺพเญญฺโญ	๑๐๓
สพฺพญฺญู	๑๐๓ ; ๒๕๗
สพฺพโต	๖๒ ; ๑๘๕
สพฺพตฺถ	๕๔ ; ๒๘๖ ; ๒๘๗
สพฺพตฺร	๒๘๖ ; ๒๘๗

ปทานุกรม	หน้า
สพฺพถา	๒๘๕
สพฺพทา	๒๘๘
สพฺพธิ	๒๘๗
สพฺพมตฺติกามยํ	๕๒
สพฺพสฺสํ	๓๔
สพฺพสฺสา	๓๔
สพฺพโส	๒๕๑
สพฺพา	๓๒
สพฺพานิ	๓๓
สพฺพาย	๒๒ ; ๓๔
สพฺพายํ	๒๒ ; ๓๔
สพฺพาวนฺตํ	๓๒๒
สพฺเพ	๓๒ ; ๓๓
สพฺเพภิ	๓๒
สพฺเพสํ	๓๓
สพฺเพสานํ	๓๒ ; ๓๓
สพฺเพสุ	๓๒ ; ๓๓
สพฺเพหิ	๓๓
สพฺโพ	๔๑๕
สพฺพิ	๑๓๑
สพฺโภ	๓๔๔
สภตี	๓๘ ; ๑๓๕
สภา	๒๓ ; ๓๐ ; ๑๓๕ ; ๒๖๗ ; ๒๖๘
สภาย	๑๓๕
สม	๑๖๗
สมคฺค	๒๑๓
สมณโก	๓๒๑
สมณพฺรหฺมณา	๓๖๖
สมโณ	๔๑
สมตฺต	๒๑๓
สมตฺโต	๔๔

ปทานุกรม	หน้า
สมติวิชฺฌติ	๒๐๑
สมถวิปสฺสนา	๓๖๔
สมโถ	๔๐๔
สมนฺตโต	๖๒
สมนฺตา	๖๒
สมํ	๔๓ ; ๖๒
สมาทิยติ	๗๘ ; ๑๔๕ ; ๑๖๔
สมาทิยึสุ	๑๗๕
สมาน	๑๗
สมานโหติ	๓๖๐
สมานปกฺโข	๓๖๐
สมาโน	๑๖๒
สมาโนทริโย	๓๕๔
สมาปชฺชติ	๑๕๘
สมาเสถ	๑๘๓
สมาหาโร	๓๕๔ ; ๓๖๐
สมิทฺธิ	๓๔๕
สมุทฺโท	๔๐๘
สมุสฺสโย	๔๖๗
สเมจฺจ	๒๑๐
สเมตฺวา	๒๑๐
สเมตายสฺมา	๒๕๓
สเมติ	๑๔๕
สเมน	๔๓
สโมสริยติ	๓๘๐
สมฺปชาโน	๑๑๘
สมฺปฏิจฺฉามิ	๑๕๓
สมฺปฏิจฺฉิ	๑๒๖
สมฺปฏิจฺฉึสุ	๑๒๖
สมฺปติ	๖๒
สมฺปทานํ	๒๖๕

ปทานุกรม	หน้า
สมฺปฏฺปายติ	๓๑๑
สมฺปนฺนขีรตมา	๔๖
สมฺปนฺนนฺ	๓๔๔
สมฺพติ	๓๘๒
สมฺพนฺธินี	๓๑๔
สมฺพลนฺ	๔๓๔
สมฺพุโก	๓๘๒
สมฺมตาพนฺ	๓๖๓
สมฺมติ	๑๖๗
สมฺมโต	๔๕
สมฺมเทว	๒๔๗
สมฺมนฺติ	๗๖
สมฺมา	๖๒ ; ๔๒๑
สมฺมาทิฏฺฐิ	๒๗๕
สมฺมาธมฺโม	๒๔๗
สมฺโมทติ	๗๗
สย่นาสนนฺ	๘๔
สยนฺ	๖๒
สยมฺภุ	๑๐๑
สยมฺภุนา	๔
สยมฺภุโน	๔
สยมฺภุโว	๑๒ ; ๒๖
สยมฺภุสฺมา	๔
สยมฺภู	๑๒ ; ๑๐๑ ; ๑๐๔ ; ๒๖๗
สฺยา	๓๗ ; ๓๘
สร	๑๔๕ ; ๑๔๔ ; ๑๕๐ ; ๑๕๑ ; ๑๕๔ ; ๔๒๘
สรโก	๓๘๓
สรณนฺ	๑๘ ; ๒๖๔
สรณิ	๓๕๖
สรพู	๓๗๖
สรภสภนฺ	๓๕๖
สรภู	๒๔ ; ๓๗๖
สรโภ	๔๑๖
สรลาโว	๒๕๗
สราคาย	๔๒
สราว	๔๔๑
สริกฺโข	๓๖๑
สริโส	๓๖๑
สรี	๓๖๑
สรีรนฺ	๔๓๑
สรีโส	๔๔๓
สลติ	๓๘๕
สลภจฺฉายนฺ	๓๕๖
สลโภ	๔๑๖
สลากคฺคนฺ	๒๖๗
สลากา	๓๘๔
สลิลนฺ	๔๓๗
สโลมโก	๓๕๒
สวนฺโต	๔๐๑
สวนียนฺ	๒๐๕ ; ๒๑๑
สวนียามิ	๒๐๔
สวรภยนฺ	๓๕๕
สฺวาคตนฺ	๒๔๕
สฺวาตนี	๒๒๐
สฺวาตโน	๓๔๒
สฺวาทิ	๗๕ ; ๑๒๕
สฺวาหนฺ	๒๔๖
สส	๑๕๐
สฺส	๓๓๕ ; ๓๔๐
สฺสณ	๓๓๔
สฺสี	๒๖๐
สสีลวา	๒๔๘

ปทานุกรม	หน้า
สสุโร	๔๒๔
สสุถ	๑๕๗
สสุส	๒๘๒
สสุสุ	๔๔๓
สสุสุ	๔๔๖
สห	๖๒ ; ๑๕๓ ; ๓๑๗
สหปุตฺโต	๓๕๔
สหสา	๖๒
สหสฺสิโม	๒๓๗
สหายตา	๒๗๑
สหิต	๓๑๗
สหิโตรุ	๓๑๗
สโหรุ	๓๑๗
สฬายตนำ	๓๖๐
สำ	๕๒ ; ๖๒ ; ๑๔๘
สำกลิตา	๒๓๘
สำกมฺปี	๑๕๓
สำกุลิกำ	๓๔๐
สำขฺยา	๓๕
สำขฺยาตฺถ	๓๕
สำขฺยาวาจก	๒๑๒ ; ๒๑๕ ; ๒๒๒
สำขารา	๑๗๗
สำฆ	๖
สำฆาโต	๑๘
สำฆี	๑๐๒
สำเฆ	๑๕๑
สำฉินฺนำ	๒๐๒
สำชานาติ	๑๔๘
สำชเปนฺติ	๓๐
สำพหุล	๒๑๓
สำญฺญตฺติ	๑๔๘

ปทานุกรม	หน้า
สำวทติ	๑๔๘
สำวรติ	๑๔๘
สำวรี	๔๒๗
สำวโร	๓๐
สำวสติ	๑๔๘
สำเส	๑๘๓
สำวจฺฉโร	๔๒๗
สำวตฺตติ	๔๕ ; ๗๘ ; ๑๕๓
สำวิหาวหาโร	๓๐๑
สำวิคฺควา	๒๐๐
สำวิคฺโค	๒๐๐
สำวุตำ	๒๐๒
สำสฏฺฐำ	๓๒๕
สำสีทติ	๑๔๘
สำหรติ	๑๔๔
สำหานิ	๑๘
สำหิต	๓๑๗
สำหิโตรุ	๓๑๗
สา	๑๑๒
สากฏาโน	๓๓๒
สากฏายโน	๓๓๒
สากฏิโก	๓๓๐
สากสาลำ	๓๖๕
สากสุวำ	๓๖๕
สากุณิโก	๓๒๖
สากุนฺตกมาควิกำ	๓๖๔
สาคฺคิ	๓๕๔
สาติกำ	๓๒๑ ; ๓๒๗ ; ๓๒๕
สาเฉยฺยำ	๒๗๖
สาทุ	๓๗๔
สาธารณภูต	๕๓

ปทานุกรม	หน้า
สาธิโย	๓๒๕
สาธิฏฺโฐ	๓๒๕
สาธุ	๖๒ ; ๖๔ ; ๒๑๒ ; ๓๔๔ ; ๓๗๔
สานำ	๑๑๒
สานสฺส	๑๑๒
สานุ	๓๗๓
สาปเตยฺยำ	๓๔๕
สามเณโร	๔๑ ; ๓๓๓
สามำ	๖๒
สามญฺญำ	๒๗๑
สามาโก	๓๘๔
สามานิโก	๓๒๗
สามี	๒๖๓
สาโม	๔๒๐
สายำ	๖๒
สายกาลำ	๓๕๐
สายติ	๒๘๑
สายมคฺคำ	๓๕๐
สายเมฆำ	๓๕๐
สายนฺโห	๓๖๐
สารถิ	๔๐๖
สารฑิกา	๓๔๓
สารทิโก	๓๔๓
สารตฺโต	๒๕๕
สารนฺโภ	๒๕๕
สาราโค	๒๕๕
สาริริโก	๒๑๕
สาลิ	๑๐
สาลิโก	๒๖๑
สงฺฉิยวกำ	๓๖๕
สงฺฉุ	๓๘๕
สาว	๒๕๓
สาวกสำโม	๒๑๕
สาวโก	๑๘ ; ๒๕๕
สาวโณ	๓๒๐
สาวยติ	๒๘๓
สาวชฺชานวชฺชำ	๓๖๔
สาวาเปตพฺโพ	๒๘๓
สาวาเปติ	๒๘๓
สาเวติ	๒๘๓
สาส	๑๕๘
สาสนกโร	๒๖๕
สาสนำ	๓๓๓
สาสโป	๔๑๕
สาสฺสตฺถำ	๓๕๕
สาสิโย	๑๕๘
สาหำ	๓๖๐
สาหสฺสิกำ	๓๒๕
สาหสฺสี	๓๒๘
สาหุ	๖๒
สาฬโว	๔๔๐
สิ	๑๖๘
สิกฺกา	๓๘๒
สิกฺขิส	๒๑๔
สิขณฺโฑ	๓๕๕
สิขา	๓๘๖
สิงฺคำ	๓๘๓
สิงฺคาโร	๔๒๕
สิงฺคาโล	๔๓๖
สิงฺฆาณิกา	๓๘๓
สิงฺฆาฏกำ	๓๘๓
สิงฺฆายติ	๓๘๓

ปทานุกรม	หน้า
สิงฺ	๑๖๕
สิชฺฌติ	๔๒
สิญฺจติ	๑๖๕ ; ๓๕๓ ; ๓๗๕
สิญฺจนฺต	๑๓๑
สิฏฺฐวา	๑๕๘
สิฏฺฐ์	๑๕๘
สิต	๑๗
สิตํ	๔๐๔
สิตฺถ์	๔๐๕
สิถิลํ	๔๓๘
สิทฺธิ	๒๕
สิธ	๑๕๔
สินาติ	๑๖๘
สินานิยํ	๒๐๕
สิเนรุ	๘๓๓
สินฺธุ	๑๓ ; ๓๗๗
สินุนวา	๑๕๕
สินฺโน	๑๕๕
สปฺปึ	๔๑๔
สิปฺปิกา	๓๘๕
สิพฺพติ	๑๖๗
สิพฺพินี	๒๗๕
สิยา	๗๒ ; ๑๖๒ ; ๑๗๘ ; ๑๘๓
สิยุ์	๗๒ ; ๑๖๒ ; ๑๗๘
สิร	๑๓๗
สิรา	๔๒๓
สิรึสป	๒๕๓
สิรีมติ	๑๑๗
สิรีมนฺตี	๑๑๗
สิรีมนฺตุ	๑๑๖
สิโร	๕ ๒๓

ปทานุกรม	หน้า
สิลา	๔๓๔
สิเลสุโม	๔๑๘
สิว	๑๖๗
สิวโล	๓๓๐
สิวึ	๔๔๒
สิวา	๔๔๒
สิโว	๔๔๒
สิสิโร	๔๒๖
สิสฺสํ	๔๒
สิสฺโส	๑๘๗ ; ๑๕๘ ; ๒๐๖
สีฆึ	๑๕๒ ; ๓๘๕
สีตส	๑๗
สีตา	๔๐๔
สีตาลุ	๒๖๒
สีโต	๔๐๓
สีธุ	๔๐๕
สีมนฺโต	๔๐๑
สีโร	๔๒๓
สีล	๗
สีลธนึ	๓๕๘
สีลปญฺญานึ	๓๖๔
สีลวนฺตุ	๑๑๖
สีลวนฺเต	๑๔๐
สีลวา	๒๕๕
สีลโว	๒๖๓
สีวิโย	๓๓๐
สีสึ	๔๔๔
สีสิโก	๓๓๐
สีห	๓๑๕
สีหินึ	๓๑๕
สีหึ	๒๗ ; ๓๑๕

ปทานุกรม	หน้า
สีโห	๔๔๗
สุ	๕๒ ; ๖๒ ; ๗๕ ; ๑๒๗ ; ๑๔๖ ; ๑๕๔ ; ๑๕๕ ; ๑๗๐ ; ๔๙๖
สุกต	๑๕๕
สุกร	๑๕๕
สุกุมาร	๑๕๕
สุกฺก	๑๗
สุกฺกำ	๓๘๒
สุกฺข	๑๗
สุกฺขติ	๑๘๘
สุกฺขวา	๒๐๐
สุกฺขำ	๒๐๐
สุกฺโข	๒๐๐
สุข	๗
สุขการิ	๑๐๑
สุขการี	๑๐๗ ; ๒๑๗
สุขสหคตำ	๓๕๕
สุขาปยติ	๓๑๑
สุขาเปติ	๓๑๑
สุขี	๑๐๒
สุขุมำ	๔๑๘
สุคนฺธ	๑๕๕
สุคม	๗๑
สุมร	๑๕๕
สุจโย	๑๘ ; ๒๑๕
สุจริต	๑๕๕
สุจิ	๑๗ ; ๑๘ ; ๒๑๕ ; ๓๗๖
สุจิมนฺตุ	๑๑๖
สุจินิ	๑๘
สุชาติมนฺโต	๑๑๗
สุชฺฌติ	๑๖๖ ; ๑๖๗

ปทานุกรม	หน้า
สุณฺณ	๑๗ ; ๒๑๓
สุณฺโณ	๕๑
สุณาติ	๖๒ ; ๓๗๘
สุณ	๘๘๒
สุณนฺตุ	๘๘๒
สุณาติ	๗๐ ; ๘๖๖
สุณาหิ	๘๘๒
สุณิ	๑๒๕
สุณิตฺถ	๑๒๕
สุณิตพฺโพ	๒๘๓
สุณิมฺหา	๑๒๕
สุณิสฺสติ	๖๔ ; ๖๖ ; ๑๒๓
สุณิสฺสถ	๖๖
สุณิสฺสนฺติ	๖๖
สุณิสา	๒๓ ; ๕๕๕
สุณิสฺสาม	๖๖
สุณิสฺสามิ	๖๖
สุณี	๑๒๕
สุณีสุ	๑๒๕
สุเณ	๑๘๑
สุเณยฺย	๑๘๑
สุเณยฺยาถ	๑๘๑
สุเณยฺยาม	๑๘๑
สุเณยฺยามิ	๑๘๑
สุเณยฺยาสิ	๑๘๑
สุเณยฺยุ	๑๘๑
สุโณ	๓๙๗
สุโณติ	๗๐ ; ๗๕ ; ๑๗๐ ; ๒๐๙
สุโณตุ	๑๘๒
สุโณถ	๗๕ ; ๑๘๒
สุโณนฺติ	๗๕

ปทานุกรม	หน้า
สุโณ	๗๕ ; ๑๘๒
สุโณฺ	๗๕ ; ๑๘๒
สุโณสิ	๗๕
สุต	๒๑๔
สุตนุ	๒๘
สุตวนฺตุ	๑๑๖
สุตฺตนฺติโก	๓๒๖
สุตฺวา	๕๔ ; ๒๐๘
สุตฺวาน	๒๐๘
สุเตน	๒๐๘
สุโต	๑๘๗
สุตฺโตนฺวหํ	๒๔๘
สุทฺ	๖๕
สุทฺโท	๔๐๗
สุทฺธิ	๒๕
สุธ	๑๖๗
สุนฺทรํ	๑๔ ; ๒๑๒
สุนฺทรา	๒๑๒
สุนฺทรานิ	๒๑๒
สุนฺทริโย	๒๑๒
สุนฺทรี	๑๔ ; ๒๑๒
สุนฺทโร	๑๔ ; ๒๑๒
สุป	๑๖๘
สุปติ	๑๖๘
สุปฺปั	๔๑๔
สุปีนํ	๔๑๐
สุปุริโส	๓๕๘
สุภ	๑๗ ; ๒๑๒
สุภค	๒๑๓
สุภิกฺขํ	๓๔๘
สุมานิโต	๑๘๓

ปทานุกรม	หน้า
สุมุหุตฺ	๓๕๔
สุมโช	๔๓
สุรา	๔๒๓
สุริยตฺถ	๒๓๐
สุริยํ	๒๓๓
สุริโย	๔๒๒
สุโร	๔๒๓
สุวณฺณวิกาโร	๓๕๒
สุวณฺณาลงฺกาโร	๒๕๒
สุวตฺถิ	๖๒
สุวา	๔๔๑
สุวามี	๒๖๓
สุวิญฺญาตา	๒๖๕
สุเว	๖๒
สุโว	๔๔๑
สุส	๑๕๗ ; ๒๐๐
สุสาน	๗
สุสานํ	๓๐๑
สุสิโร	๒๖๑
สุสีลา	๓๑๓
สุสีโล	๓๑๓
สุสุ	๒๘๓ ; ๓๓๗
สุสฺสติ	๑๖๗
สุสฺสนฺต	๑๓๑
สุหชฺโช	๒๗๔
สู	๑๖๘
สูกริโก	๓๒๗
สูกรี	๒๗
สูเจติ	๓๗๘
สูโท	๔๑ ; ๔๔
สูนวา	๑๘๘

ปทานุกรม	หน้า
สูนุ	๔๑๒
สูโน	๑๕๕
สูยเต	๒๔๓ ; ๒๔๔
สูยมานำ	๒๔๓
สูยิสฺสติ	๒๔๓
สูรโต	๔๐๔
สูริ	๔๓๓
สูโร	๔๒๓
เสกิมำ	๓๓๐
เสฏฺโฐ	๔๖ ; ๒๑๒ ; ๓๒๕
เสณิ	๓๕๕
เสต	๑๗
เสตจฺฉตฺตำ	๒๕๗
เสตฉฺฉตฺตำ	๒๕๗
เสตุ	๑๓ ; ๓๕๕
เสโต	๔๐๓
เสนิโย	๒๖๔
เสโน	๔๑๑
เสโพฺย	๓๓๕
เสยฺย	๒๑๓
เสยฺยถาปี	๖๓
เสยฺโย	๓๒๕
เสโล	๔๓๔
เสวฺ	๖๒
เสว	๑๕๗
เสวาโล	๔๓๔
เสวิตพฺโพ	๒๑๐
เสเวยฺย	๑๘๓
เสโวฺย	๓๓๖
เสสฺสติ	๕๘
โส	๓๗ ; ๒๖๔ ; ๒๕๑

ปทานุกรม	หน้า
โสโก	๑๕๓
โสกตฺตมฺมฺ	๒๘๕
โสคตำ	๓๓๗
โสคโต	๓๑๕
โสคนฺธิกำ	๒๓๔
โสจติ	๗๖ ; ๑๖๑ ; ๑๗๔
โสเจยฺยำ	๒๗๒
โสณิ	๓๕๕
โสโณ	๓๕๗
โสต	๗
โสตำ	๔๐๓
โสตพฺพำ	๑๖๑ ; ๒๐๕
โสตพฺพานิ	๒๐๔
โสตุ	๑๓๔ ; ๒๕๕
โสตุ	๕๓ ; ๒๐๘
โสตูน	๒๐๕
โสโต	๒๐๘ ; ๔๐๓
โสทริโย	๓๕๔
โสน	๖
โสปชฺชทิสฺสติ	๓๐๓
โสปาน	๘
โสปี	๒๕๓
โสพฺภำ	๔๑๘
โสพฺโภ	๔๑๘
โสภณ	๒๑๒
โสภติ	๑๖๑ ; ๑๘๖
โสมนสฺสปฏิลาโภ	๔๕
โสโม	๔๒๐
โสฺย	๓๗
โสรภฺยำ	๓๓๑
โสวคฺคิโก	๒๑๕ ; ๓๓๑

ปทานุกรม	หน้า
โสวจสฺสตา	๒๗๖
โสสฺสติ	๕๔ ; ๑๒๓
โสสานิโก	๓๔๔
โสหชฺชำ	๒๗๔

[ห]

ห	๖๕ ; ๔๔๗
หำ	๒๘๗
หำสวลากำ	๓๖๕
หำสี	๒๗
หำโส	๔๔๓
หำโห	๖๔
หชฺช	๒๑๓
หญฺเญติ	๕๔
หญฺเญม	๕๕
หญฺญติ	๔๖ ; ๑๖๖ ; ๑๖๗
หญฺญเต	๑๕๓
หฏฺโ	๑๗
หฏฺโ	๒๐๒
หต มา	๑๕๗
หตำ	๑๕๗
หตฺถมตฺตำ	๓๒๓
หตฺถวา	๒๖๐
หตฺถิกำ	๓๔๐
หตฺถิโก	๓๒๑
หตฺถิควาสฺสวพวำ	๓๖๕
หตฺถี	๒๖๐
หตฺโถ	๔๐๕
หทย	๗
หทยำ	๔๒๒
หน	๑๖๗ ; ๑๙๗ ; ๒๑๑ ; ๒๗๘

ปทานุกรม	หน้า
หนิสฺสติ	๕๔
หนิสฺสาม	๕๕
หนุ	๓๗๔
หนุคีวำ	๓๖๓
หนุตพฺพำ	๒๐๖
หนุติ	๑๖๗
หนุท	๖๔
หมฺมิยำ	๔๒๒
หร	๑๕๐ ; ๑๕๓ ; ๑๕๖
หรณำ	๒๖๕
หรติ	๕๓ ; ๑๔๔
หริ	๑๐
หริโณ	๓๕๘
หริโต	๔๐๑
หเรณุ	๓๕๖
หสติ	๒๔๐
หสนียำ	๒๐๔
หสสิ	๒๔๐
หสิตำ	๑๕๕ ; ๒๔๒
หสิตพฺพำ	๒๐๔
หสิสฺสนฺโต	๑๒๕
หสิสฺสมาโน	๑๒๕
หา	๖๔ ; ๑๒๗ ; ๑๔๖ ; ๑๘๕ ; ๒๕๐
หาโก	๓๘๒
หานิ	๒๗๐
หายนา	๒๕๖
หายโน	๒๕๖
หายิสฺสติ	๕๓
หารา	๒๖๘
หาริ	๒๑๒ ; ๓๘๐
หาริณิโก	๓๒๖

ปทานุกรม	หน้า
หาเรติ	๒๘๑
หาโร	๒๖๖
หาลิทฺทำ	๓๒๘
หาโส	๒๗๕
หาหติ	๕๓ ; ๕๔ ; ๕๕
หิ	๖๔ ; ๔๔๘
หิตำ	๓๔๐
หิมวำ	๑๑๗
หิมวนฺตุ	๑๑๖
หิมวนฺโต	๑๑๖
หิมวา	๑๑๖
หิมำ	๔๑๕
หยติ	๓๘๒
หิรญฺญ	๗
หิรญฺญสุวณฺณำ	๓๖๕
หิรณฺณำ	๓๕๒
หิสุ	๑๖๕
หี	๒๘๗
หีสติ	๑๖๕
หิงฺคุ	๓๘๘
หิยฺยตนี	๒๒๐
หิยฺยตฺตโน	๓๔๒
หิยฺโย	๖๓
หี	๔๔๘
หีน	๒๑๓
หีนโก	๓๔๕
หีนปฺปณีตำ	๓๖๔
หีโน	๔๑๑
หีรำ	๔๒๓
หุ	๑๒๘
หู	๗๕

ปทานุกรม	หน้า
เห	๖๔
เหฏฺฐโต	๒๘๖
เหฏฺฐา	๖๓
เหฏฺฐาปาสาทำ	๓๕๐
เหตโย	๑๔๑
เหตุ	๑๓ ; ๒๑ ;๑๔๑ ; ๑๕๑ ; ๓๕๕
เหตุกตฺตาธาตุ	๒๗๗
เหตุมนฺตุ	๑๑๖
เหตุเหตุมทฺภูต	๕๒ ; ๕๕ ; ๒๕๑
เหตุโย	๒๑
เหมนฺโต	๔๐๑
เหมำ	๔๒๐
เหยฺย	๑๘๑
เหยฺยาถ	๑๘๑
เหยฺยาม	๑๘๑
เหยฺยามิ	๑๘๑
เหยฺยาสิ	๑๘๑
เหยฺยุำ	๑๘๑
เหสฺสติ	๕๔ ; ๕๖ ; ๑๗๕ ; ๑๗๖
เหสฺสถ	๕๖
เหสฺสนฺติ	๕๖
เหสฺสสิ	๕๖
เหสฺสาม	๕๖ ; ๕๗
เหสฺสามิ	๕๖
เหหิติ	๕๕ ; ๕๗ ; ๑๗๖
เหหิสฺสติ	๕๔ ; ๕๕ ; ๕๖
เหเหสฺสติ	๕๔
เหเหสฺสนฺติ	๕๖
โหตา	๗๖ ; ๔๐๐
โหตาโปตาโร	๓๖๖
โหติ	๑ ; ๗๕

ปทานุกรม	หน้า
โหตุ	๑๓๒ ; ๑๘๒
โหถ	๗๕ ; ๑๘๒
โหม	๗๕ ; ๑๘๒
โหมิ	๗๕ ; ๑๘๒
โหโม	๔๒๐
โหสิ	๗๕
โหหิ	๑๘๒
โหหีติ	๕๕
โหหิสฺสติ	๕๔ ; ๕๕ ; ๕๖ ; ๑๗๖

ปทานุกรม	หน้า
โหหิสฺสติ	๕๔
โหเหสฺสนฺติ	๕๖
โหนฺติ	๗๕
โหนฺตุ	๑๘๒

[ฬ]

ฬ	๔๔๘
ฬกฺ	๔๔๕
ฬิ	๔๔๕